T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
DOKTORA PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA İKİ ENTELEKTÜEL SİYASET ADAMI: İSMAİL CEM VE AHMET DAVUTOĞLU

EMRAH UTKU GÖKÇE
13716004

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. ÖMER ÇAHA

İSTANBUL
2019

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
DOKTORA PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA İKİ ENTELEKTÜEL SİYASET ADAMI: İSMAİL CEM VE AHMET DAVUTOĞLU

EMRAH UTKU GÖKÇE
13716004

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. ÖMER ÇAHA

İSTANBUL
2019

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
DOKTORA PROGRAMI

DOKTORA TEZİ

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA İKİ ENTELEKTÜEL SİYASET ADAMI: İSMAİL CEM VE AHMET DAVUTOĞLU

EMRAH UTKU GÖKÇE
13716004

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 19.04.2019
Tezin Savunulduğu Tarih: 11.06.2019
Tez Oy Birliği / ~~Oy Çokluğu~~ ile Başarılı Bulunmuştur

	Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Ömer ÇAHA	
Jüri Üyeleri	: Doç. Dr. Çiğdem NAS	
	Prof. Dr. Bekir Berat ÖZİPEK	
	Prof. Dr. Mehmet Akif OKUR	
	Prof. Dr. Cengiz ÇAĞLA	

İSTANBUL
HAZİRAN 2019

ÖZ

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA İKİ ENTELEKTÜEL SİYASET ADAMI: İSMAİL CEM VE AHMET DAVUTOĞLU
Emrah Utku GÖKÇE
Haziran, 2019

Bu çalışma Dışişleri Bakanlığı yapmış İsmail Cem (1997-2002) ve Ahmet Davutoğlu'nu (2009-2014) karşılaştırmalı ele alarak Soğuk Savaş sonrası Türk Dış Politikası'nı birey-birim seviyesinde analiz etmiştir. Çalışma dış politikanın materyal olmayan alanına, dış politikayı yönlendiren bireylerin dış politikaya yönelik tasavvurları kısmına yönelmektedir. Cem ve Davutoğlu'nun politik sosyalleşme ve kimlik algılarıyla inşa ettikleri dış politika tasavvurlarının, kendi bakanlıkları döneminde Türk dış politikasının kimliği ve öteki algısını etkilediği çalışmanın temel savıdır. Dış politikada materyal olmayan alanı ele alan sosyal inşacılık (konstrüktivizm) çalışmanın kuramsal temelini oluşturmuştur. Cem ve Davutoğlu'nun dünya tasavvurlarının ve kimlik algılarının dış politika pratiklerini nasıl ve ne yönde şekillendirdiği ve dış politikada öteki olanı nasıl algıladıkları "dost", "rakip", "düşman" - "yakın", "tarafsız/nötr", "uzak" kavramları aracılığıyla yorumlanmıştır. Sosyal inşacı Alexander Wendt'in İngiliz ekolüne mensup Martin Wight'tan yola çıkarak uluslararası yapının kültürünü açıklamak için ortaya koyduğu üç siyasal kültür -"Hobbesçu", "Lockecu", "Kantçı"- kategorileştirmesi, Cem ve Davutoğlu'nun tasavvurlarının uluslararası yapıyla ve bölgesel yapılarla uyumlarını çözümlemek için kullanılmıştır. Cem ve Davutoğlu farklı politik sosyalleşme süreçlerinden geldikleri için dış politikayı tasavvur etme ve öteki olanı kendi tasavvurlarına göre tanımlamada farklılaşmışlardır. Her iki aktörün geleneksel dış politikayı eleştirmeleri, ötekini tanımlarken ortak tarih, kültür ve coğrafya kavramlarına atıfta bulunmaları ve dış politikada bu kavramları kullanmaları, yumuşak güce dayalı aktif dış politikayı tercih etmeleri benzerlikleri arasındadır. Cem ve Davutoğlu'nun dış politika tasavvurları ve eylemleri kendi dönemlerindeki uluslararası yapının kültürüyle uyum içinde olmuştur. Kantçı kültür içinde Avrupa bölgesinde ortak bir "biz" etrafında bütünleşme amacı Cem ve Davutoğlu'nun kabul ettiği bir süreç olmuştur. Ayrıca Cem ve Davutoğlu Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlar'da ortak tarih ve kültür unsurları vasıtasıyla yakın ilişkiler kurmayı hedeflemişlerdir. Cem, bu bölgelerle yakın ilişkiler çerçevesinde işbirliği sürecini desteklese de bu bölgelere Lockecu kültür içinde yaklaşmıştır. Davutoğlu ise özellikle Ortadoğu ve Balkanlar'da yakın ilişkiler çerçevesinde Kantçı kültüre dayalı ortak "biz" etrafında toplanmayı amaçlamış fakat bu amacını pratiğe aktaramamıştır.

Anahtar Kelimeler: İsmail Cem, Ahmet Davutoğlu, Türk Dış Politikası, Dış Politika Analizi, Sosyal İnşacılık, Kimlik, Üç Anarşi Kültürü

ABSTRACT

TWO INTELLECTUAL POLITICIANS ON TURKISH FOREIGN POLICY: İSMAİL CEM AND AHMET DAVUTOĞLU

Emrah Utku GÖKÇE

June, 2019

This study has analyzed Turkish foreign policy after Cold War at the level of the individual-unit by comperatively dealing foreign ministers İsmail Cem (1997-2002) and Ahmet Davutoğlu (2009-2014). The study has focused on the non-material area of foreign policy, that is to say the visions and thoughts of individuals governed foreign policy. The basic thesis of the study is that their foreign policy visions which they constructed their own political socializations and identity perceptions shaped the identity and other perception of Turkish foreign policy after Cold War during their terms. Constructivism dealing with the non-material area in foreign policy has been the theoretical basis of the study. It has been interpreted how and in what direction their worldviews and identity perceptions shaped foreign policy practices, and how they perceived the others in the foreign policy by means of the terms like "friend", "rival", "enemy"-"close", "neutral", "distant". Constructivist Alexander Wendt's categorization on the three political cultures -"Hobbesian", "Lockean", and "Kantian"- based on Martin Wight from English School in order to explain the culture of international systemic structure was used to analyse the adaptation of them with the international structure and regional structures. Cem and Davutoğlu differentiated in envisioning foreign policy and defining the others via their own imaginations because of the fact that they came from different socialization process. Both actors had similarities in criticizing traditional Turkish foreign policy, referring to common history, culture and geography while defining the the other, using these terms on Turkish foreign policy, and choosing an active foreign policy based on soft power. Their foreign policy visions and actions were in adaptation with the culture of international structure of their times. The process of integration around a common "we" in the European region within the Kantian culture was accepted by both Cem and Davutoğlu. They aimed to establish close relations with the common historical and cultural elements in the Middle East, the Caucasus and the Balkans. Although Cem supported the cooperation process within the framework of close relations with these regions, he adopted Lockean culture in these regional cultures. Davutoğlu aimed to integrate around the common "we" based on Kantian culture structure within the framework of close relations especially in the Middle East and the Balkans, but he could not pass on his purpose in practise.

Key Words: İsmail Cem, Ahmet Davutoğlu, Turkish Foreign Policy, Foreign Policy Analiysis, Constructivism, Identity, The Anarchy of Three Culture

ÖN SÖZ

İsmail Cem 1960'lar, 1970'ler, 1980'ler ve 1990'lar Türkiye'sinin hem iç hem de dış politikası üzerine entelektüel anlamda kafa yormuş, fikirlerini yazıya geçirmiş ve nihayetinde Dışişleri Bakanlığı yaparak Türk dış politikasında aktif görev yapmıştır. Ahmet Davutoğlu da Türkiye'nin hem iç hem de dış politikası üzerine entelektüel anlamda kafa yormuş, fikirlerini yazıya geçirmiş ve Türk dış politikasını bakanlık seviyesinde aktif yönetme imkânına ulaşmıştır. Kamuoyunca yer yer karşılaştırılan Cem ve Davutoğlu'nun kim oldukları, nasıl bir dünya görüşleri olduğu ve kendi kimlik algıları bağlamında nasıl ve ne yönde Türk dış politikasını şekillendirdikleri, dış politikaya dair tasavvurlarındaki benzerlikleri ve farklılıklarının neler olduğu bu çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan en temel sorular olmuştur. Çalışma Cem ve Davutoğlu'nun fikirleri üzerinden Türk dış politikasını birey seviyesinde çözümleme gayretindedir. Bu tezin oluşmasında bana sınırsız destek veren sevgili eşim Sümeyra Gökçe'ye, eğitimime sınırsız destek veren ilk öğretmenlerim annem Ülker ve babam Zafer Gökçe'ye, tez izleme komitemde yer alan ve bana zaman ayıran Doç Dr. Çiğdem Nas ve Prof. Dr. Bekir Berat Özipek'e, fikirleriyle ve tecrübesiyle bana yol gösteren Prof. Dr. Ömer Çaha'ya teşekkür ederim.

İstanbul; Haziran, 2019 Emrah Utku Gökçe

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **iii**

ABSTRACT ..... **iv**

ÖN SÖZ ..... **v**

İÇİNDEKİLER ..... **vi**

TABLOLAR LİSTESİ ..... **ix**

ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **x**

KISALTMALAR ..... **xi**

1. GİRİŞ **1**

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE **10**

2.1. Realizm ve Dış Politika 14

2.2. Liberalizm ve Dış Politika 19

2.3. Sosyal İnşacılık (Konstrüktivizm) ve Dış Politika 23

2.3.1. Kimlik ve Dış Politika İlişkisine Sosyal İnşacı Bakış 28

2.3.2. Anarşik Uluslararası Yapının Üç Kültürü 36

3. POLİTİK KİMLİKLER TEMELİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASININ TARİHİNİ ANLAMAK **40**

3.1. 19. Yüzyıl Dünya Politikası ve Büyük Güçler 42

3.2. 19. Yüzyıl Osmanlı Dış Politikası ve Osmanlı'da Politik Kimlikler 44

3.3. 20. Yüzyıl Dünya Politikası ve Büyük Güçler 58

3.4. Cumhuriyet Dönemi Dış Politikası ve Ana Akım Politik Kimlikler 63

3.4.1. Millî Mücadele Dönemi 74

3.4.2. Kemalist Kimliğin İnşası ve Dış Politika Tasavvuru 78

3.4.3. Liberal Seküler Kanadın Yükselişi ve Batı Yanlısı Dış Politika 89

3.4.4. Kemalist Askeri Vesayetin Yükselişi 90

3.4.5. Liberal-Muhafazakâr Yönelim ve Dış Politikada Pragmatizm 92

3.4.6. Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikasına Yön Veren Rakip Politik Kimlikler 96

3.4.7. Kemalist ve Liberal-Muhafazakâr Kimliklerin Dış Politikada Öteki Algısı ve Uluslararası Yapıyla Uyumu 98

4. İSMAİL CEM'İN SOSYALLEŞME SÜRECİ, POLİTİK KİMLİĞİ VE DIŞ POLİTİKA TASAVVURU 107

4.1. İstanbul'da Selanikli Bir Burjuva 107

4.2. Anglosakson Geleneğinde Eğitim: Robert Kolej'deki Yıllar ve Batı-Doğu Yazınıyla İlk Tanışma 110

4.3. Lozan'da İdealist Bir Sosyalist 112

4.4. Bir Entelektüel Gazetecinin Var Oluşu: Cem İpekçi'den İsmail Cem'e 113

4.5. TRT'nin Genel Müdürü: "Tahirilerden İsmail Cem" 119

4.6. Reddilmeyen Osmanlı Kimliği ve Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi 131

4.7. Paris'e Zorunlu Göç ve Sosyal Demokrasi'yi Türkiye'ye Uyarlamak 135

4.8. Reel Siyaset ve Bürokrasinin İçinde Geleceği Düşleyen Adam 144

4.9. Dışişleri Bakanlığında Bir Sosyal Demokrat: Cem'in Dış Politika Tasavvurunun Genel İlkeleri 149

5. AHMET DAVUTOĞLU'NUN SOSYALLEŞME SÜRECİ, POLİTİK KİMLİĞİ VE DIŞ POLİTİKA TASAVVURU 163

5.1. Kurucu Kimliğin Oluşumunda İki Faktör: Taşkent ve Anadolu İrfanı 164

5.2. Batı'ya Açılan İlk Pencere: İstanbul Erkek Lisesi ve Doğu-Batı Sentezi 166

5.3. Boğaziçi'nde İdealist Bir İslamcı 169

5.4. Medeniyet İdrakinin Gelişiminde İkinci Durak: Malezya 173

5.5. Türkiye'ye Dönüş, Akademideki Yıllar ve Reel Siyasete Giriş 179

5.6. Dışişleri Bakanlığında Bir "Muhafazakâr": Davutoğlu'nun Dış Politika Tasavvurunun Genel İlkeleri 193

6. İSMAİL CEM VE AHMET DAVUTOĞLU'NUN DIŞ POLİTİKA TASAVVURLARININ VE UYGULAMALARININ KONSTRÜKTİVİST KURAMA GÖRE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ 209

6.1. Cem ve Davutoğlu: Dönemler ve Kavramlar Açısından Genel Bir Karşılaştırma 210

6.1.1. Kavramların ve Muhtevanın İnşasını Sağlayan Sosyalleşme Süreçleri ve Dünya Görüşlerinin Karşılaştırılması 217

6.1.2. Coğrafya, Tarih, Kültür ve Medeniyet Unsurları Üzerinden Türk Dış Politikası Tasavvurlarının Karşılaştırılması 229

6.2. Lockecu ve Kantçı Kültür Arasında Cem ve Davutoğlu'nun Dış Politika Uygulamalarının Analizi 243

6.2.1. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Siyasetin Anarşi Kültürü ve Cem ve Davutoğlu'nun Dış Politikalarında ABD Algısı 247

6.2.2. Avrupa'nın Tarihi 'Ötekisi' Türkler, Cumhuriyet'in 'Bizi' Avrupalılar: Cem ve Davutoğlu'nun Dış Politikalarında Avrupa Algısı 267

6.2.3. Türkiye'nin "Tarihi Coğrafyası" ya da "Yakın Kara Havzası": Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlar 282

6.2.3.1. Cem ve Davutoğlu'nun Dış Politikalarında Ortadoğu Algısı 287

6.2.3.2. Cem ve Davutoğlu'nun Dış Politikalarında Kafkaslar Algısı 296

6.2.3.3. Cem ve Davutoğlu'nun Dış Politikalarında Balkanlar Algısı 300

7. SONUÇ 306

KAYNAKÇA 311

ÖZ GEÇMİŞ 341

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Realizmin Alt Türleri 17

Tablo 2: 1990-2002 Arası Rakip Dış Politika Yönelimleri.....97

Tablo 3: Türk Dış Politikasında Üç Bakış Açısının Mukayesesi 232

Tablo 4: 19. Yüzyıldan Günümüze Dünya Liderliği ve Rekabet 248

Tablo 5: Anarşinin Üç Kültürü 249

Tablo 6: Ötekini Algılamada Üç Tür 251

Tablo 7: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu'nda Dış Politika Kültürü.....252

Tablo 8: Kendine Yakınlık Algısı.....286

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Dış Politikada Realist Varsayımlar.....15

Şekil 2: Dış Politikada Liberal Varsayımlar 21

Şekil 3: Dış Politikada İnşacı Varsayımlar 25

Şekil 4: Kimlik Değişimi ve Dış Politikaya Yansıması.....211

KISALTMALAR

a.g.e. : adı geçen eser
AB : Avrupa Birliği
ABD : Amerika Birleşik Devletleri
AET : Avrupa Ekonomik Topluluğu
AK Parti/AKP : Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP : Anavatan Partisi
AP : Adalet Partisi
AT : Avrupa Topluluğu
ATÜT : Asya Tipi Üretim Tarzı
BM : Birleşmiş Milletler
BMM : Büyük Millet Meclisi
BSV-BİSAV : Bilim ve Sanat Vakfı
CHP : Cumhuriyet Halk Partisi
D-8 : Gelişen Sekiz Ülke
DP : Demokrat Parti
DSP : Demokratik Sol Parti
FP : Fazilet Partisi
İKÖ : İslam Konferansı Örgütü
İT : İttihat ve Terakki
KEİ : Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü
MC : Milletlet Cemiyeti
MDD : Milli Demokratik Devrim
MHP : Milliyetçi Hareket Partisi
MKYK : Merkez Karar ve Yönetim Kurulu
MNP : Milli Nizam Partisi
MSP : Milli Selamet Partisi
NATO : Kuzey Atlantik İşbirliği Örgütü
OECD : Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPEC : Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PKK : Kürdistan İşçi Partisi

RP : Refah Partisi

SCF : Serbest Cumhuriyet Fırkası

SHP : Sosyaldemokrat Halkçı Parti

SODEP : Sosyal Demokrasi Partisi

SP : Saadet Partisi

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCF : Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

TİP : Türkiye İşçi Partisi

TKP : Türkiye Komünist Partisi

TRT : Türkiye Radyo Televizyon

TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri

YTP : Yeni Türkiye Partisi

1. GİRİŞ

Cumhuriyetin kurucu elitleri Türkiye'nin dış politika kimliğini kendi Batılı dünya görüş ve kimlik algıları çerçevesinde inşa etmişlerdir. Batılı kimlik algısı, Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasında çıkar ve tehdit alanlarını belirleyen kurucu bir unsur olmuştur. Türkiye, "Batı merkezli uluslararası toplumun eşit ve saygın bir ülkesi olarak tanınmayı" amaç edinmiştir. Bu elitler Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu dünyasında, komünist SSCB'ye karşı Batı'yla ilişkilerini güvenlik temelinde geliştirmişlerdir. Realist kuram Türkiye'nin ulusal çıkarlarını korumak amacıyla rasyonel hesaba dayalı bir tercih yaptığı savını ortaya koysa da bu çalışmanın kuramsal dayanağını oluşturan sosyal inşacılık, Türkiye'nin Batı'ya yönelmesini kimlik bağlamında değerlendirmektedir. Elitlerin güvenlik algıları sosyal olarak inşa edilmiştir ve bu inşa onların kimlik algılarından bağımsız değildir. Elitlerin ben ve öteki algısında komünist Sovyetler düşman öteki Batı ise dost öteki olarak tanımlandığından Türkiye, Batı'ya yönelmiştir.[1]

SSCB'nin çökmesiyle birlikte, Türkiye'nin yakın çevresinde yeni devletler ortaya çıkmıştı. Bu yeni devletlerle karşı hangi politikaların izleneceği Türk dış politikasında yeni gündemler oluşturmuştu. Aynı zamanda geleneksel Türk dış politikasının inşa eden Kemalist elitlerin takip ettiği tek boyutlu ve tek kimlikli dış politika Kemalizm'e rakip liberal-muhafazakâr, sosyal demokrat, İslamcı politik kimliklere sahip elitlerce sorgulanmaya başlanmıştı. Elitler "Osmanlı mirasıyla yüzleşmek, etnik ve milli yakınlıkları dikkate almak, stratejik konumu yeniden düşünmek zorunda kalmıştır. Türkiye'nin reddettiği geçmişinin kalıntıları bir anda Türkiye'nin bütün komşularla olan ilişkilerini şekillendiren güçler haline gelmiştir".[2] Ayrıca Samuel Huntington'un "medeniyetler çatışması" tezi ve Türkiye'yi "arada kalmış ülke" (*torn country*) olarak tanımlaması "Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde

---

[1] Mustafa Küçük, "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık", **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, der. Ramazan Gözen (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014): 372-373.

[2] Kemal Karpat, **Türk Dış Politikası Tarihi**, çev. Güneş Ayas (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 162; Samuel Huntington, **The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order** (New York: Simon & Schuter, 1996), 138-139.

kimlik üzerinden yaşadığı gerilimlere ve ikilemlere işaret etmiştir".[3] Avrupa kendi bütünleşmesine hız verirken, Türkiye'yi Avrupa kimliğinin dışında tanımlaması Avrupalı kimliğe alternatif kimliklerin Türkiye'de gündeme getirilmesine neden olmuştur. Elitler, Avrupa'nın dışlayıcı tavrına karşı alternatif kimlikleri tartışsalar da Avrupa kimliğini mutlak olarak reddeden bir tavır içine girmemişlerdir.[4]

Soğuk Savaş sonrasında elitlerin hem iç hem de dış siyasette Türkiye'nin ve Türk dış politikasının kimliğini tartışmaya başlaması Türk dış politikasında öteki devletlere karşı dost, düşman ve rakip tanımlarının çeşitlenmesine neden olmuştur. Türkiye Batı dünyasıyla ittifaka devam etse de uluslararası sistemde ve ülke içindeki kimlik tartışmalarının etkisiyle, dış politikada öz ve öteki tanımlamasını yeniden şekillendirerek ve ittifaklarını farklılaştırarak Soğuk Savaş'ın dış politika anlayışından sıyrılmak istemiştir.[5] Uluslararası sistemin düzen ruhunu değiştirdiği bu dönemde Turgut Özal, Necmettin Erbakan, İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu gibi farklı politik kimliğe sahip politik aktörler kimlik, kültür, tarih gibi materyal olmayan boyutları dış politikaya ekleyerek Türk dış politikasının kimliğine yön vermede görünür hale gelmişlerdir.

Aslında Soğuk Savaş sonrasında Türk dış politikasına yön vermede sunulan tasavvur değişimi sanıldığı gibi 2002 sonrası AK Parti ve Davutoğlu ile başlamamaktadır. Özal ve Erbakan, geleneksel olarak tanımlanan ve dış politika kimliği olarak da benimsenen Batı eksenli Kemalist politik kimliğe karşı eleştirel söylem ve eylemler üretmişlerdir. Aktif bir vizyon ve Kemalizm'i eleştirecek entelektüel sermayeyi kendinde barındıran sosyal demokrat politik kimliğe sahip Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in geleneksel dış politikaya yönelik eleştirileri, Türk dış politikasındaki tasavvur değişimini sistemik değişimin desteğiyle hızlandırmıştır. Bu değişim sürecindeki süreklilik, Davutoğlu'nun kendi entelektüel sermayesi ve kimlik algılaması çerçevesinde devam etmiştir.[6] Her iki aktörün de dış politikaya aktif

[3] Küçük, 2014, 374.

[4] **age**, 373.

[5] Yücel Bozdağlıoğlu, **Turkish Foreign Policy and Turkish Identity** (London: Routledge, 2003), 31-33; Ahmet Gencehan Babiş, "Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikasının Kimlik Bunalımı ve Benlik Arayışları", http://www.turksam.org/tr/makale-detay/731-soguk-savas-donemi-sonrasi-turk-dis-politikasinin-kimlik-bunalimi-ve-benlik-arayislari [Erişim Tarihi: 11.12.2016]

[6] Murat Yeşiltaş, Ali Balcı, "AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita", **Bilgi**, s. 23 (2011): 10; Soli Özel, "AKP İktidarında Dış Politika: 'Altın Devir' ve Arap İsyanları Sonrası", http://www.aljazeera.com.tr/gorus/akp-iktidarinda-dis-politika-altin-devir-ve-arap-isyanlari-sonrasi [Erişim Tarihi: 04.01.2017]

katılımı ve kendi dünya görüşleri ve kimlik algılarıyla geliştirdikleri alternatif dış politika söylemleri mevcuttur.[7]

Bu çalışmanın konu edindiği iki entelektüel siyaset adamı İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu, kendi dış politika tasavvurlarına göre Türk dış politikasına alternatif öz ve öteki tanımı getirme imkânı bulmuşlardır. Cem ve Davutoğlu kendilerine özgü dünya görüşleri, entelektüel birikimleri ve dış politika tanımlamalarıyla Kemalist elitlerin inşa ettiği geleneksel Türk dış politikasına eleştiri getirmiş, dış politikada yeni tasarımlar ve eylemler ortaya koymuşlardır. Cem ve Davutoğlu kimlik, tarih, kültür, medeniyet gibi kavramları dış politikada kullanarak "yeni" bir dış politika inşa sürecine başlamışlardır.

Sistemik konstrüktivist bir ifadeyle uluslararası sistemde meydana gelen bir değişim, sosyal dünyanın bir parçası olan dış politikanın yeniden şekillendirilmesine imkân sağlamıştır. Birey-birim düzeyde yapan da kendi dünya tasavvuru ve kimlik algısı çerçevesinde sosyal olarak inşa edilen dış politikanın kimliğini şekillendirme imkânına sahip olmuştur. Devletin çıkarları ve davranışları, devletin kimliğinden bağımsız değildir. Kimin düşman kimin dost olacağı, devleti yöneten kadrolar ve elitlerin algılarıyla şekillenmektedir.[8] İnşacılığın özneler arası karşılıklı etkileşim mantığından yola çıkarak bireyler de sosyal inşa süreciyle edindikleri dünya görüşleri ve politik kimlikleriyle kendi dış politika tasavvurlarını şekillendirirler. Sahip oldukları bu dış politika tasavvurları da sosyal olarak inşa edilen devletin dış politika kimliğini yönlendirmede etkendir.[9]

Bu çalışma Soğuk Savaş sonrası Dışişleri Bakanlığı yapmış İsmail Cem (1997-2002) ve Ahmet Davutoğlu'nu (2009-2014) konu edinmektedir. İnşacı dış politika analizinin kullandığı birey-birim seviyesinden yola çıkarak Soğuk Savaş sonrası Cem ve Davutoğlu'nun dünya tasavvurları ve kimlik algılarıyla Türk dış politikasının kimliğini nasıl ve ne yönde etkilediklerini anlamak çalışmanın amacı olmuştur. Çalışma Hasan Kösebalaban'ın Türkiye'deki politik kimlikleri tasniflemesinden yola çıkarak bireylerin politik kimlikleri üzerinden Türk dış politikasını anlama çabası

[7] Charles F. Hermann, "Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy", **International Studies Quarterly**, vol. 34, no. 1 (1990): 11.

[8] Stephan M. Walt, "International Relations: One World, Many Theories", **Foreign Policy**, no. 110 (1998): 38.

[9] Muhittin Ataman, "Leadership Change: Özal Leadership and Restructuring in Turkish Foreign Policy", **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**, vol. 1, no. 1 (2002): 120-153.

içinde olmuştur.[10] Kösebalaban, Türk dış politikasının kimliğini dört ana politik kimlik –"milliyetçi sekülerizm" (Kemalizm), "liberal sekülerizm", "milliyetçi İslamcılık", "liberal İslamcılık"- üzerinden çözümlemektedir. Genelleştirilmiş politik kimliklerin yanında "alternatif olarak, daha dar bir düzlemde ve zaman diliminde tek tek liderleri odak alan çalışmalar da yapılabilir".[11] Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrası Türk dış politikasını birey-birim seviyesinden çözümlemek için sosyal demokrat Cem ve muhafazakâr İslamcı Davutoğlu'na odaklanılmıştır. Çalışma hem Cem ve Davutoğlu'nun dünya görüşleri, kimlik algıları ve dış politika tasavvurlarını hem de Türk dış politikasının kimliğini sosyal inşacı kuram bağlamında ele almıştır. Uluslararası politikada yaşanan konjönktürel gelişmeler, değişen uluslararası sistemin özellikleri ve kurumsal belirleyenlerin yanında dış politikayı yöneten birey aktörlerin kimliklerinin de devletlerin dış politikalarını şekillendirdiği çalışmada iddia edilmiştir. Bu iddia çerçevesinde yapan konumunda olan bireye çalışma boyunca öncelik verilmiştir fakat sistemik değişimlerin devletin dış politika kimliğini dönüştürdüğü savı reddedilmeyerek uluslararası sistemin durumu da çalışmada göz ardı edilmemiştir.

Çalışma özünde dış politikanın materyal olmayan alanına düşünce ve kimlik kısmına yönelmektedir. Birey aktörlerin dış politika tasavvurları bağlamında Soğuk Savaş sonrası Türk dış politikasının çözümlemesini yapma gayretindedir. Dış politikada materyal olmayan alanı ele alan sosyal inşacı kuram ve onun çıkarımlarının sorulan sorulara cevap vermede açıklayıcı bir kuram olacağı düşünülmüştür. En genel anlamda inşacı kuram, yapı ve yapan arasındaki karşılıklı inşa sürecini ele almaktadır. Sosyal dünyanın tüm parçaları birbirini inşa ederek bir yapılanma sürecine girdiğini iddia etmektedir. Devletin içinde gerçekleşen devrimler ya da seçimler yoluyla etkin konuma geçen karar alıcılar, bireysel ya da grup olarak, kendi dünya görüşleri ve kimlik algılarıyla inşa ettikleri dış politika tasavvurlarını devletin dış politikası haline getirebilirler. Bu dayanak bağlamında Cem ve Davutoğlu'nun sosyalleşme süreçleriyle edindikleri kimlik algılarıyla, Türk dış politikasının kimlik algısını etkilediği çalışmada iddia edilmiştir.

[10] Hasan Kösebalaban, **Türk Dış Politikası: İslam, Milliyetçilik ve Küreselleşme**, çev. Hüsamettin İnaç (Ankara: BigBang Yayınları, 2014), 19-25.

[11] **age,** 63.

Bu çalışmanın neden Cem ve Davutoğlu'nu konu edindiği önemli bir sorudur. Genelde karar alıcılar, "gelenekler veya kanunların o pozisyona atfettiği rollere göre hareket ederler" ancak Cem ve Davutoğlu bakanlık içinde teamül haline getirilmiş rolleri sorgulamışlardır. "Böyle oldukları için de oturdukları koltuk veya bulundukları pozisyonun daha önceden tanımlanmış sınırların dışına çıkarak bir nevi o makamın gelecekteki çalışma usulüne dair yeni bir tanımlama" yapmışlardır. Elitlerin ortaya çıkan olaylara aynı tarzda tepki vermeme durumları söz konusudur. Sosyal inşacılık, elitlerin kendi dünya tasavvurlarına göre ortaya çıkan durumlara farklı tepkiler verebileceğini varsayar.[12] Bu varsayım bağlamında, her iki siyaset adamının dış politikada incelemeye değer özellikleri vardır. Cem ve Davutoğlu, Dışişleri Bakanı olduklarında yalnızca dış politikayı yürütücü bir bakan gibi hareket etmemişler, büyük bir dinamizmle dış politikaya soluk ve iddia getirmişlerdir. Kendi dünya tasavvurları çerçevesinde Türk dış politikasını etkilemişlerdir. "Statik" ve "kısır" olarak tanımladıkları geleneksel Türk dış politikasını eleştirmekten kaçınmamış ve yerine yeni bir dış politika tasavvuru koyma kabiliyetine sahip olmuşlardır. Cem ve Davutoğlu'nun dış politika tasavvurları, "Türkiye'nin yakın tarihinde belirleyici olmuştur".[13] Her iki aktörün değişime olan istenci sadece Türk dış politikası alanına has değildir. Entelektüel kimlikleri, var olanı sürekli sorgulama ve daha iyisini üretme istencine onları yöneltmiştir. Türk dış politikasını da sorgulamışlar ve kendinden önce gelen dışişleri bakanlarının çoğundan farklılaşmışlardır.

Cem ve Davutoğlu'nun dış politika tasavvurlarını ve Türk dış politikasının kimliğine yönelik yaptıkları katkıları anlamak için Margaret Hermann'ın sorularından faydalanılmıştır. Hermann, dış politika analizlerinde karar alıcıların dünya görüşleri, siyasi tarzları, dış politikaya ilgi duyup duymadıkları, dış politika üzerine eğitim alıp almadıkları, bulundukları makamlara gelince sahip oldukları sosyal ilişkileri sorgulanmaktadır.[14] Bu sorgulamalar bağlamında Cem ve Davutoğlu üzerinden şu sorulara cevap aranmıştır:

---

[12] Charles William Kegley, Shannon Lindsey Blanton, **Dünya Siyaseti**, çev. Helin Alagöz Gessler (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2015), 236-237 ve 242.

[13] Mehmet Ali Tuğtan, "Kültürel Değişkenlerin Dış Politikadaki Yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu", **Uluslararası İlişkiler**, c. 13, s. 49 (2016): 6-9.

[14] Margaret Hermann, "The Role of Leaders and Leadersship in the Making of American Foreign Policy", **The Domestic Sources of American Foreign Policy** (New York: St. Martin's, 1988): 268'den aktaran Kegley, **age,** 239.

- Cem ve Davutoğlu nasıl bir sosyo-kültürel ortamda yetişmişlerdir? Dünya görüşleri ve kimlik algıları nelerdir? Dünya görüşleri ve kimlik algıları dış politika tasavvurlarını nasıl etkilemişlerdir?
- Cem ve Davutoğlu sosyal dünyanın bir ürünü olan Türk dış politikasının kimliğini kendi dünya tasavvurları ve politik kimliklerine göre nasıl tanımlamış ve şekillendirmişlerdir?
- Cem ve Davutoğlu geleneksel Türk dış politikasını hangi boyutlarda eleştirmişlerdir?
- Cem ve Davutoğlu'nun dış politika tasavvurları, uluslararası yapının kültürü ve kendine yakın bölgesel yapıların kültürleriyle uyumlu mudur? Türk dış politikasını yönettikleri dönemlerde Avrupa, ABD, Rusya, Orta Doğu, Balkanlar ve Kafkaslar'daki öteki devletleri nasıl algılamışlar (uzak, nötr, yakın veya düşman, rakip, dost) ve Türkiye adına ne yönde politikalar izlemişlerdir?
- Her iki aktörün kendi kimlik algılarına göre ortaya koydukları tasavvur ve dış politika uygulamaları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?

İnşacı kuramın uyum içinde olduğu yorumsamacı nitel metodoloji bu çalışmada kullanılmıştır. Yorumsamacılık geleceği tahmin etmekten ziyade var olanın içeriğini yorumlayarak onu anlamaya çalışır. İnşacı kuram, neden yerine nasıl sorusunu sorarak sosyal gerçekliği anlama amacındadır.[15] Yorumsamacı metodolojide olaylar faillerin tasavvurlarından; kültürel, kimliksel ve ideolojik duruşlarından bağımsız anlaşılamaz. Bu bağlamda iki bakanın dış politikayı nasıl algıladığını anlamak için onların kültürel, kimliksel ve ideolojik duruşları da yorumlanmıştır.

Bu tezde Cem ve Davutoğlu'nun kimlik tanımlarıyla Türk dış politikasının nasıl etkilediği yorumlanmıştır. Cem ve Davutoğlu'nun kitapları, makaleleri ve röportajları bu çalışma için birincil kaynaklardır. İnceleme aralığı her iki aktörün Dışişleri Bakanlığı yaptığı dönemler ele alınarak sınırlandırılmıştır. Ayrıca, sosyal inşacı Alexander Wendt'in devletlerin birbirlerini –"dost", "rakip", "düşman"; "yakın", "nötr", "uzak"- algılamaları sonrasında uluslararası yapıda meydana gelen

[15] Bahar Rumelili, "İnşacılık/Konstrüktivizm", **Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler ve Süreçler**, ed. Evren Balta (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014): 163.

üç geleneksel siyasal kültür -"Hobbesçu", "Lockecu", "Kantçı"- kategorileştirmesi Cem ve Davutoğlu'nun öteki algılarını çözümlemek için birey-birim seviyesine uyarlanmıştır. Bu uygulama usulü Kösebalaban'dan faydalanılarak yapılmıştır.[16]

Türk dış politikası kimliğinin inşa edilme sürecinde etkin olan Cem ve Davutoğlu'nun fikirlerini anlamak, Soğuk Savaş sonrası Türk dış politikasının seyrini anlamak açısından önemlidir. Böylece bu çalışma, dış politikada Türkiye'nin korunması ve güçlenmesi hedefinden sapmayan ama geleneksel dış politikayı revize eden söyleme sahip her iki aktörü karşılaştırmalı analize tabi tutarak Türk dış politikasını anlamaya yönelmiştir. Çalışmanın Türk dış politikası literatürüne birey-birim seviyesinde katkı sağlama açısından önemli olduğu ve "ilk defa" Cem ve Davutoğlu'nun inşacılığın birey-birim seviyesine göre analiz edilmesinin çalışmaya özgünlük kattığı düşünülmektedir.

Tez yedi bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm giriş olarak tanımlanmıştır. Bu çalışmanın birey-birim seviyesinde ve kimlik bağlamında bir çalışma olduğu vurgulanırken çalışmanın konusu, amacı, soruları, metodolojisi ve önemi de açıklanmıştır. İkinci bölüm, çalışmanın kavramsal ve kuramsal bölümünü oluşturmaktadır. Üç kısımdan oluşturulmuş bu bölümde dış politika kavramının ve çalışmanın kuramı olarak seçilen inşacı kuramın ne olduğu açıklanmıştır. Diğer iki ana kuram olan realizm ve liberalizmin dış politika varsayımları kısaca açıklanmıştır. Bu iki kurama yer verilmesinin sebebi, inşacı kuramın diğer kuramlardan farklılığının ne olduğunu daha iyi anlatabilmek olmuştur. Kuramların hangi seviyelerden analiz yapmayı tercih ettiği açıklanmıştır. Tezin kuramsal temelini oluşturan inşacılığın dış politika analizinde kullandığı seviyeler tanımlanmış ayrıca kimlik kavramının dış politikada neden ele alınması gerektiği sorusu cevaplanmıştır. Kimliklerin dış politikada önemli bir unsur olduğu ve devletlerin çıkar algılarını etkilediği savı bu bölüm altında tartışılmış ve kimlik ve dış politika ilişkisine inşacılığın nasıl baktığı detaylandırılmıştır. Ayrıca Wendt'in devletlerin birbirlerini -"dost", "rakip", "düşman"- algılamaları sonucunda sistemde meydana gelen üç anarşi kültürü -"Hobbesçu", "Lockecu", "Kantçı"- de bu bölüm altında açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde, geleneksel Türk dış politikası kimliğinin ne olduğu ve nasıl oluştuğu tarihi seyre göre ele alınmıştır. Türk dış politikasının kimliği uluslararası

[16] Kösebalaban, 2014, 58-67.

sistemin sosyo-kültürel yapısından ve devlet içinde gerçekleşen politik olaylardan etkilenmiştir. Hem yapının durumunu hem de yapan konumunda olan birimleri, ki burada politik kimlik gruplarıdır, ele alarak Türk dış politikasını politik kimlikler temelinde tarihi olarak okumanın fayda sağlayacağı düşünülmüştür. Bundan dolayı Osmanlı Devleti'nde meydana gelmiş öz ve öteki tanımlamaları bağlamında inşa edilmiş kimlikleri ve dış politika söylemlerini anlamak, Cumhuriyet'in kurucu kimliğini ve dış politika ilkelerini anlamak için gerekli olduğu düşünülmüştür. Cumhuriyet döneminde karşımıza beş ana akım politik kimlik çıkmaktadır. Bunlar Kemalizm, liberalizm, muhafazakârlık, İslamcılık ve sosyalizmdir. Türkiye'de sekülerizm ve milliyetçilik her bir ana akım politik kimliğin kendine göre kullandığı ve yorumladığı görüşler olmuştur. Bundan dolayı politik kimlikler birbirleriyle eklemlenirken yeni bakış açılarını var etmişlerdir. Milliyetçi İslamcı, milliyetçi seküler (Kemalizm), liberal seküler, liberal muhafazakâr, milliyetçi muhafazakâr Türk siyasal hayatında rakip politik kimlikler olarak var olmuşlardır. Her bir politik kimliğin dış politika tasavvuru mevcuttur. Sonuç olarak üçüncü bölümde, geleneksel Türk dış politikasının kimliğini inşa etmiş tasavvurun tarihi kökenleri irdelenmiştir. Osmanlı son dönemi ve dönemin dünya sistemi ele alınmıştır. Ardından 1923'ten günümüze kadar Türk dış politikasının seyri anlatılırken rakip politik kimliklerin dış politikada nasıl bir öz ve öteki tanımları yaptıkları ele alınmıştır.

Dördüncü ve beşinci bölümde bu çalışmanın ana araştırma aktörleri olan İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu'nun sosyalleşme süreçleri, politik kimlikleri ve dış politika tasavvurları ele alınmıştır. Bu bölümlerdeki temel amaç iki birey aktörün dünya görüşlerini, kimlik algılarını ve dış politika tasavvurlarını inşa eden sosyo-kültürel yapılara odaklanmak olmuştur. Bireylerin hayatındaki evreler, özellikle sosyalleşme alanları, üstünde yaşadığı toprak parçası ya da coğrafya, kullandığı dil, fikirler, kültür ve tarih onların politik kimliklerini inşa eder. Bu çalışmada, İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu'nun sahip olduğu kimlik algılarının Türk dış politikasını nasıl etkilediği sorusuna cevap arandığından, cevaba ulaşmak için birey aktörlerin politik kimliklerini, ben-öteki algılarını çözümlemek gerekmiştir. Bu çözümlemeyi yaparken onların sahip olduğu ekonomik, kültürel ve sosyal sermayeleri ve politik sosyalleşme süreçleri biyografileri içinde aranmıştır.[17] Çünkü aktörlerin aile

[17] Craig Calhoun, "Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları", **Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi**, der. Güney Çeğin ve diğ. (İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2014): 77-127.

yaşantıları, arkadaş çevreleri, eğitimleri, kültürel ve politik aidiyetleri, ben ve öteki tanımlamaları genel olarak politik kimliğini şekillendirir. Bu unsurlar, aynı zamanda dış politikayı nasıl anladıkları hakkında yorum yapabilmemizi sağlayacak veriler sunmuştur.[18]

Altıncı bölümde çalışmanın Cem ve Davutoğlu'nun dış politika tasavvurları ve uygulamaları sosyal inşacı kurama göre karşılaştırılmıştır. Bir sistemik değişime sebep olan Soğuk Savaş'ın sona ermesi Türk dış politikasında benlik arayışları, farklı kimlik edinme süreçleri ve yeni dış politika stratejileri ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin iç siyasetinde meydana gelen olaylar ve iktidar değişimleri Türk dış politikasında yeni fikirlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Seçimler sonucu iktidar değişimleriyle bakanlık görevine getirilen iki birey aktör Cem ve Davutoğlu'nun dış politika tasavvurları, Türkiye'nin dış politikada öteki algısını ve dış politika stratejisini belirlemede önemli bir yer tutmuştur. Bu bölümün birinci kısmında, Cem ve Davutoğlu'nun sosyalleşme süreçleri sonrası edindikleri dünya görüşlerinin dış politika tasavvurlara katkısı, dış politika tasavvurlarındaki benzerlikler ve farklılıklarının ne olduğu, geleneksel Türk dış politikasına nasıl baktıkları, dış politikada medeniyet, tarih ve coğrafyayı nasıl ele aldıkları yorumlanmıştır. İkinci kısımda, Soğuk Savaş sonrasında uluslararası yapının hangi anarşi kültürüne dayandığı Wendt'in kategorileştirmesi üzerinden açıklanmıştır. Ardından uluslararası politikada bir devlet aktör olan ve iki entelektüel siyaset adamının dış politika kimliğini etkilediği Türkiye'nin, öteki devletlere karşı algısal ve eylemsel olarak nasıl bir rol ilişkisi içine girdiği Kösebalaban'ın Wendt'ten uyarladığı -"düşman", "rakip", "arkadaş" ya da "uzak", "nötr", "yakın"- kavramları üzerinden açıklanmıştır. Yedinci bölüm sonuç olarak tanımlanmıştır. Bu bölümde çalışmada nelerin yapıldığı açıklanmış ve çalışmanın temel bulguları genel olarak ortaya konmuştur.

[18] Ali Navazeni, Nima Mousavi, "The Role of Political Socialization on Iranian Presidents' Foreign Policy Making", **International Journal of Humanities and Cultural Studies**, vol. 3, issue. 2 (2016): 1953-1964.

2. KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Uluslararası İlişkiler disiplininin bir alt dalı olan Dış Politika, "ulusal hükümetlerin kendi hedeflerine ulaşmak için belirlediği strateji ve yaklaşım çerçevesinde, egemenlik sınırları dışında var olan aktörler ile ilişki kurması"[19] ya da "uluslararası sistemde bir aktör tarafından yürütülen resmi dış ilişkilerin toplamı"[20] olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanıma göre dış politika "devletlerin uluslararası sistem içinde yetkili organ ve temsilcileri aracılığıyla, esas itibariyle diğer devletlere yönelik izledikleri siyaset ve davranışların tümüdür".[21] Yine başka bir dış politika tanımında, devlet kavramının yanına toplum kavramı da eklenerek şöyle bir açıklama yapılmaktadır: "bir ülke üzerinde yaşayan toplumun ve devletin kendisi dışındaki toplumlara ve devletlere yönelik planlı-plansız, doğrudan-dolaylı hedefleri, bakışı, tavrı, davranışları ve ilişkilerin tamamı, yani politikasıdır".[22] Dış politika, hükümet birimleri ve onun personelleri tarafından tasarlanıp uygulanırken özellikle ana siyasa yapıcılar devlet başkanı, dışişleri bakanı, savunma ve maliye bakanlarıdır.[23]

1648'de imzalanan Vestfalya Barışı'yla dünya siyaseti modern ulusal devlet formuyla tanışmış ve Avrupa'da ortaya çıkan ulus devletlerin etkin politika üretimiyle değişime uğramaya başlamıştır. Günümüzde geçerli olan bu modern ulus sisteminin en temel aktörü devlettir. Devletin çıkarları, dünya siyasetinin belirleyici öğesidir.[24] Küreselleşmeyle birlikte katı teritoryal egemenlik anlayışı gevşeyip

---

[19] Valerie M. Hudson, "The History and Evolution of Foreign Policy Analysis", **Foreign Policy Theories, Actors, Cases**, ed. Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne (Oxford: Oxford University Press, 2012): 14; Kemal İnat, Ali Balcı, "Dış Politika: Geleneksel'den Post Modern'e Teorik Perspektifler", **Uluslararası Politikayı Anlamak**, der. Zeynep Dağı **(**İstanbul: Alfa Yayınları, 2007): 212.

[20] Christopher Hill, **The Changing Politics of Foreign Policy** (New York: Palgrave Macmillan, 2003), 3; Özgün Erler Bayır, Faruk Sönmezoğlu, "Dış Politika Analizinde Temel Öğeler", **Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış** (İstanbul: Der Yayınları, 2014): 5.

[21] M. Fatih Tayfur, "Dış Politika", **Devlet ve Ötesi**, ed. Atila Eralp (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011): 73.

[22] Ramazan Gözen, **İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası** (Ankara: Palme Yayıncılık, 2009), 3.

[23] Robert Jackson, Georg Sorenson, **Introduction to International Relations: Theories and Approaches** (Oxford: Oxford University Press, 2013), 252.

[24] Kegley, **age,** 18-19.

değişime uğrarken uluslararası sistem içinde devlet dışı aktör olarak tanımlanan yeni ve büyük oluşumlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Devlet ve devletlerin ulusal hükümetleri, dış politikada bu yeni aktörlerle politik, ekonomik ve sosyal etkileşime girerek dış politikayı devlet-devlet ilişkisinden, devlet-devlet dışı aktörler ilişkisine genişletmiştir.[25] Böylece dış politika, küreselleşmenin sağladığı esneklikle devlet-devlet ilişkisinin ötesine geçerek çalışma alanını genişletmiştir.[26]

Dış politikayı anlamanın, açıklamanın ve yorumlamanın önemli ve tamamlayıcı ayağı dış politikaya yönelik kuramsal düşünme durumudur. Dış politika alanında çalışan akademisyenlerin çoğu, dış politika kuramlarının Uluslararası İlişkiler kuramlarından türediği görüşünü benimsediğinden bu çalışmada da dış politika kuramları, uluslararası ilişkiler kuramları üzerinden tanımlanarak ele alınmıştır. Fakat görünürde kuramlar aynı olsa da, kuramlar içinde sorulan sorular ve varsayımlar değişmektedir.[27] Her bir kuramın kendine has dış politika argümanı, tavsiyesi ve uygulamaları mevcuttur. Değişen dünya tarihi kuramlarda da farklılaşmayı sağlamıştır. Arthur Schlesinger'in söylediği gibi "her savaştan sonra kutsal atfedilen faraziler kuşkuyla yeniden değerlendirilir".[28] Bundan dolayı dış politikayı açıklayacak en doğru kuram yoktur ama tarihin akışı içinde kendini sürekli yenileyen kuramlar vardır.[29]

Kuram, "değişkenler veya durumlar arasındaki ilişkileri belirleyen, kavramları tanımlayan, açıklayan veya oluşum şekilleri hakkında tahminler yürüten, bazı özel amaçlara ya da ahlaki prensiplere ulaşabilmek için ne türden tedbirler alınması gerektiği hakkında tavsiyeler üreten hipotezler setidir".[30] Sosyal bilimlerin içinde yer edinen dış politika, dış politikanın "yapısı, süreçleri ve meseleleri hakkında çözümleme, yargı ve iddiaları" kendi içinde barındırır. Bunun yanında, dış politikanın analiz düzeyi, yapı-yapan meselesi, metodolojik tartışmalar, dış politikayı

[25]Gencer Özcan, "Dış Politika Analizi", **Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler ve Süreçler,** ed. Evren Balta (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014): 324.

[26] Ertan Efegil, **Dış Politika Analizi Ders Notları** (Ankara: Nobel Yayınları, 2012), 58.

[27] **age**, 57.

[28] Arthur Schlesinger, **The Cycles of American History** (New York: Houghton Mifflin Company, 1999), 165.

[29] Kegley, **age,** 34-35.

[30] **age,** 34.

anlama ve açıklama kaygısı kuramsal alanın içinde tartışılmaktadır.[31] Bu bölümde, dış politikanın üç ana akım kuramı ele alınmıştır. Tezin temel kuramı olarak seçilen sosyal inşacılık açıklanmadan önce, inşacılığın diğer ana akım kuramlardan neden farklılaştığını ortaya koymak için diğer iki kuram da genel olarak ele alınmıştır.

Uluslararası İlişkiler gibi dış politikada da ana akım kuramlar -realizm, liberalizm ve inşacılık- tarihsel olarak disiplin içinde meydana gelen değişim ve dönüşümlerle ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda bu kuramlar "dış politikanın ne şekilde analiz edilebileceğini, yapan ve yapıdan hangisinin ontolojik öncelik taşıyacağını da ortaya koymaya çalışmıştır".[32] Bu değişim ve dönüşüm içinde ilk kuramsal tartışma, 1919-1939 yılları arasında idealizm ve klasik realizm arasında gerçekleştirilmiştir.

Klasik realistlere göre idealistlerin bilimselliği tartışmalıdır ve fikirleri olgulardan öte, dünyanın nasıl olması gerektiğini savunan ideal değerlere dayalıdır. Realistler, var olanın olduğu gibi değerlendirilmesi gerektiğini iddia etmiş ve realizme, bilimsel kimlik kazandırılması gerektiğini vurgulamışlardır. Realistlerden Hans Morgenthau insan doğasında var olan davranışları nesnel davranışlar olarak tanımlama çabasına girişmiş ve insan doğasını neden-sonuç ilişkileri içinde bilimsel olarak tanımlamaya çalışmıştır. Her iki kuramın ilk ele aldığı konu, insan doğasının nasıl olduğuna yönelik tartışmadır. İdealistler, insan doğasını iyimser tanımlarken realistler, kötümser olarak tanımlamıştır.[33]

İnsan doğasından yola çıkarak devleti anlamaya çalışan idealistler ve klasik realistler dış politikada devleti temel aktör olarak görmüşlerdir.[34] İdealist-realist tartışma daha sonra dönüşerek neo-liberal ve neo-realist kuramsal çerçevede üçüncü bir tartışma olarak karşımıza çıkmıştır. Uluslararası sistemde rekabet, çatışma, anarşi

---

[31] Muhammed A. Ağcan, "Sosyal Bilimler Felsefesi ve Uluslararası İlişkiler Teorisi", **Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler ve Süreçler**, ed. Evren Balta (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014): 78-79.

[32] Fulya Ereker, "Dış Politikayı Analiz Etmek: Dış Politika Analizinde Yapan-Yapı Sorunu", **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, c. 9, s. 36 (2013): 45.

[33] Faruk Yalvaç, "Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar", **Uluslararası İlişkiler Teorileri,** der. Ramazan Gözen (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014): 44-45; E. H. Carr, **The Twenty Years Crisis An Introduction to the Study of International Relations (**London: Macmillan&Co. Ltd, 1946); Hans Morgenthau, **Scientific Man vs. Power Politics** (London: Latimer House Limited, 1947)

[34] Ereker, 2013, 50.

ve işbirliği durumlarını ele alarak tartışmayı sürdürmüştür.[35] Klasik realizmden farklı olarak neo-realizm, dış politikada temel aktör olarak devletleri kabul etse de "devletlere yapıya etki edebilecek, onu değiştirip dönüştürecek yapanlık rolü yüklememiştir".[36] Neo-realizm ya da bir diğer ismiyle yapısalcı realizm, yapının kendisine odaklanmıştır.

İkinci büyük tartışma, 1960'lı yıllarda gerçekleştirilmiştir. Bu sefer davranışsalcı ve gelenekselciler arasında Uluslararası İlişkiler ve dış politika analizinde kullanılacak metodolojiye dair bir tartışma ortaya çıkmıştır. Davranışsalcılar, bilimsel temelli sistematik veri toplama, istatistiki ve nicel araştırma yöntemleri aracılığıyla dış politikaya dair genellenebilir ve düzenli yasalar bulmayı hedeflerler.[37] Daha sonra Dış Politika Analizi, olarak isimlendirilecek bu alan, "devleti yapan olarak kabul etmez, çünkü bir soyutlama olan devletin yapan olmasına imkân olmadığını, yapanlığın yalnızca insanda bulunabileceğini, dolayısıyla da uluslararası ilişkilerin kaynağının bütünüyle insan olduğunu öne sürmektedir".[38] Dış politikada karar alma süreçlerini yapan, yöneten ve uygulayan bireylerin davranışlarını ampirik verilerle analiz etmek temel amaçtır. Davranışsalcılar, uluslararası yapıyı analizlerine dahil etmezler.[39] Neo-realist ve neo-liberal kuram, davranışsalcı metodolojinin bilimselliğinden yola çıkarak uluslararası sistemi analiz etmişlerdir. Analizlerini materyal-rasyonel veriler üzerine oturtmuşlardır.[40]

Davranışsalcıların aksine gelenekselciler, tarihin her anının kendine has ve biricik olduğunu vurgularken yorumsal yargının önemine dikkat çekmektedirler. Gelenekselciler daha çok nitel araştırma yöntemlerine yönelmişlerdir.[41] Diplomasi tarihi, uluslararası hukuk ve felsefenin uluslararası ilişkileri anlamada önemli alanlar

---

[35] Deniz Ülke Arıboğan, **Uluslararası İlişkiler Düşüncesi** (İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2007), 261-273.

[36] Ereker, 2013, 52.

[37] Nil S. Şatana, "Uluslararası İlişkilerde Bilimsellik, Metodoloji ve Yöntem", **Uluslararası İlişkiler**, c. 12, s. 46 (2015): 19.

[38] Valerie M. Hudson, "Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations", **Foreign Policy Analysis**, vol. 1, issue. 1 (2005): 2; Ereker, 2013, 50.

[39] Ereker, 2013, 50.

[40] Maysam Behravesh, "The Relavence of Constructivism to Foreign Policy Analysis", http://www.e-ir.info/2011/07/17/the-relevance-of-constructivism-to-foreign-policy-analysis/ [Erisim Tarihi: 28.11.2016]

[41] Yalvaç, **age**, 46.

olduğunu düşünürler. "Gelenekselciler, hipotez testleri ve genellikle istatistiksel analizlerin kullanılmasını içeren katı bilimsel standartlarla sınırlı davranışsal yaklaşımlara kuşkuyla yaklaşma eğilimindedirler".[42]

1980 sonrasında dördüncü tartışma paradigmal tartışmalar üzerinedir. Tartışma, pozitivistler ve post-pozitivistler arasında gerçekleştirilmiştir. Bu tarih itibariyle sosyal inşacılık (konstrüktivizm) kuramı dış politika çalışmalarının içine girmeye başlamıştır.[43] İnşacılık kuramı dış politikaya yönelik sorulan sorulara cevap bulmada iki farklı metodolojik geleneğe dayanmaktadır. Bunlardan ilki Kuzey Amerika inşacı metodolojisidir. Kuzey Amerika inşacılığı, dış politikada var olan aktörler, normlar, çıkarlar ve kimlikler arasındaki ilişkileri neden-sonuç bağlamında ya da tümdengelim yöntemi ile anlamaya çalışır. İkincisi ise Avrupa inşacı metodolojisidir. Avrupa inşacılığı, dış politikada var olan aktörler, normlar, çıkarlar ve kimlikler arasındaki ilişkiyi yorumlayarak anlamaya çalışır ve tümevarımcı metodolojiyi tercih eder.[44] Aslında, inşacılar dış politika analizinde yapan ve yapı ayrımına keskin bir şekilde taraf olmazlar. Yapı ve yapana aynı mesafede durarak ontolojik eşitliği savunurlar. Hem materyal alanın hem de sosyal olarak inşa edilen materyal olmayan alanın varlığını anlamaya çalışır. Dış politika analizinde de hem maddi hem de maddi olmayan unsurları yorumlarlar.[45]

2.1. Realizm ve Dış Politika

Realizm, dış politikayı anlamada temel ve en eski kuramlardan biridir. Bundan dolayı Uluslararası İlişkiler kuramlarından faydalanmak isteyen herhangi bir dış politika analisti, Realizmi iyi anlamak durumundadır.[46] Realizm kendi tarihsel ve entelektüel geçmişini Antik Çin'de Sun Tzu'ya, Antik Yunan'da Thucydides'e, Orta Çağ İtalya'sında Machiavelli'ye, 17. yüzyıl İngiltere'sinde Hobbes'e dayandırmıştır. 1920 sonrasında ise E. H. Carr, Hans Morgenthau, Robert Gilpin ve Kenneth Waltz realizmin önemli düşünürleri olarak ortaya çıkmışlardır.

---

[42] "Traditionalism", http://www.irtheory.com/know.htm [Erişim Tarihi: 23.06.2018]

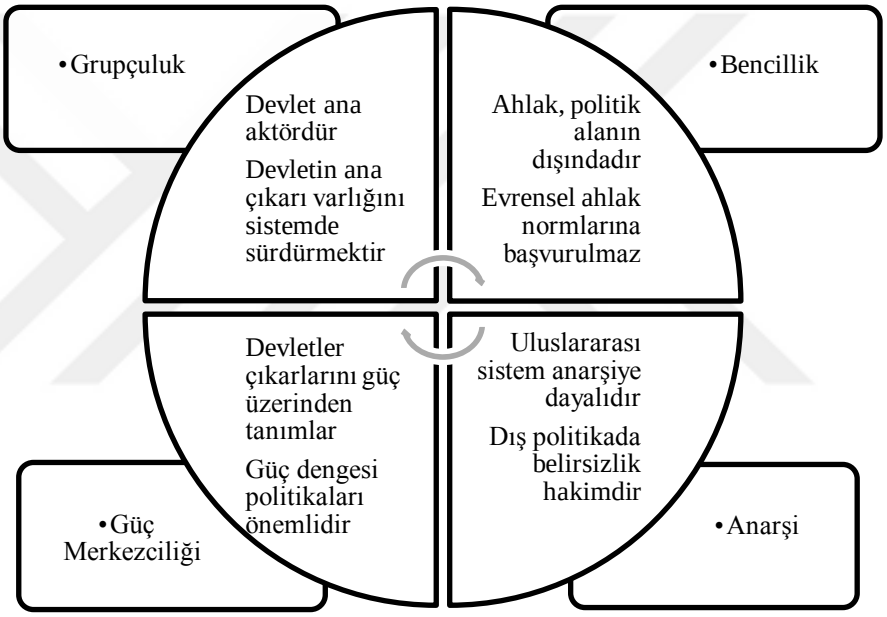
[43] Davut Ateş, "Uluslararası İlişkilerde Konstruktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 10, s. 1 (2008): 214.

[44] Behravesh, **age.**

[45] Ereker, 2013, 58.

[46] William C. Wohlforth, "Realism and Foreign Policy", **Foreign Policy Theories, Actors, Cases**, ed. Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne (Oxford: Oxford University Press, 2012): 35.

Realist düşüncenin temelini oluşturan bu düşünürlerin hemen hemen hepsi, devlet ve güç kavramının önemini vurgulamışlardır. Realist düşünceye göre bağımsız, egemen, çıkarcı ve rasyonel olarak tanımlanan devlet, dünya siyasetinin en temel aktörüdür. Realist dış politikanın amacı devletin rasyonel çıkarlarını belirlemek ve bu çıkarları korumaktır.[47] Realistlere göre kendi çıkarları peşinde koşan devletlerin güç elde etme mücadelesi, dış politikanın şekillenmesinde temel etkendir. Bu güç mücadelelerinin sebep olduğu sürekli savaş ve çatışma durumu realistlerin genel kabulüdür. Soğuk Savaş döneminde, dış politikayı açıklamada etkin olan realizm daha çok Rus-Amerikan rekabetine odaklanarak kendi savlarını güçlendirmiştir.[48]



Şekil 1: Dış Politikada Realist Varsayımlar

William C. Wohlforth, "Realism and Foreign Policy", **Foreign Policy Theories, Actors, Cases**, ed. Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne (Oxford: Oxford University Press, 2012): 36'dan yararlanılarak çalışmacı tarafından oluşturulmuştur.

Wohlforth, realizmi dört çekirdek kavram üzerinden değerlendirir. İlk olarak, grupçuluk (*groupism*) kavramına değinerek şöyle açıklar: Grupçuluk insan topluluklarının temelde hayatta kalma amacıyla bir araya gelerek, tehlikelere karşı dayanışma ile karşı koymasıdır. Ulus devletler günümüz dünyasında grupçuluğun gelişmiş formunu temsil eder. Ulus devletin bütünlüğünü devam ettiren kaynak,

[47] Jackson, **age,** 66; Efegil, 2012, 58.

[48] Walt, **age**, 31.

ulusçuluk fikriyatıdır.[49] İkinci kavram ise, bencillik (*egoism*) üzerinedir. Kendisinden başkasını düşünmeme durumu olarak egoizm, insan doğasına içkin olarak değerlendirilir. Bu içkin durum aynı zamanda insanın kendi çıkarlarının peşinden koşmasına neden olmakta ve siyasal tavrını şekillendirmektedir. Üçüncü kavram güç merkezciliği (*power-centrism*) üzerinedir. Güç, politikanın temel özelliğidir. Bazı gruplar ve bireyler siyaset üstünde her zaman büyük bir sosyal etki ya da kontrole sahiptir. Böylece sahip olunan güç ile istenilen kaynaklara anında ve kolayca ulaşılır.[50] Son kavram ise anarşi (*anarchy*) üzerinedir. Uluslararası İlişkiler'de anarşi kavramı, uluslararası sistemde bir üst otoritenin olmama durumudur. Anarşi durumu, uluslararası politikayı ve devletlerin dış politika tavırlarını önemli derecede etkileyerek şekillendirir. Realistlere göre sistemdeki anarşik durum aktörlerin daha fazla kendi çıkarları peşinde koşmasına ve yukarıda bahsedilen egoizme daha fazla önem vermesine sebep olmaktadır.[51] Bu çekirdek kavramların yanında kendi kendine yetme (*self-help*), güvenlik ikilemi (*security dilemma*), güç dengesi (*balance of power*), ulusal çıkar (*national interest*) ve ahlak dışılık (*amoral*) da realizmin önemli kavramları arasındadır.

Kendi kendine yetme, bir ulus devletin anarşik sistemde meydana gelebilecek tehditlere karşı kendi imkânlarıyla yine kendisini sigortalamasıdır.[52] Böylece güvenliği sağlayacak yüksek bir otoritenin bulunmadığı anarşi ortamında bir devlet, diğer devletlerden gelen tehditleri engellemek için daha fazla silahlanma yarışına girerek güç artırımına başvuracaktır. Bu durum, güvenlik ikilemini ortaya çıkarmaktadır.[53] Yine bu anarşik ortamda devletler savaşı önlemek, çatışmaları çözmek ve istikrarı sağlamak amacıyla kendi çıkarları için ittifaklar kurarak, saldırgan devletlere karşı güç ittifakına girme politikasını takip eder. Bu durum, güç dengesi olgusunu ortaya çıkarmaktadır.[54] Realistlere göre ahlak, dış politikanın alanı

[49] Wohlforth, 2012, 36.

[50] **age.**

[51] William C. Wohlforth, "Realism", **The Oxford Handbook of Political Science**, ed. Christian Reus Smit, Duncan Snidal (Oxford: Oxford University Press, 2008): 133.

[52] Harald Müller, "Security Cooperation", **Handbook of International Relations**, ed. Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Beth A. Simmons (London: SAGE Publications, 2013): 610.

[53] Martin Griffiths, Terry O'Callaghan, Steve C. Roach, **International Relations The Key Concept** (New York: Routledge, 2008), 295; Kegley, **age**, 37.

[54] Chris Brown, Kirsten Ainley, **Understanding International Relations** (New York: Palgrave Macmillan, 2005), 97-98.

içinde değildir. Morgenthau, "evrensel ahlak ilkelerinin devletlerin eylemlerine uygulanamayacağını" iddia ederken; Carr "devletlerarası ilişkilere uygulanabilen hiçbir etik ölçünün bulunmadığını" söyler.[55] Bahsedilen bütün bu kavramların en nihai amacı ulusal çıkarları korumaktır. Ulusal çıkar ise bir devletin sahip olduğu gücü rasyonel bir şekilde yöneterek anarşik sistemde çıkarlarını maksimize etmesidir.[56]

Tablo 1: Realizmin Alt Türleri

Tür	Epistemolojik ve Metodolojik Görünümü	Uluslararası Sistemin Önemi	Sistemik Baskı	Devletin Temel Amacı	Rasyonel Devletin Tercihi
Klasik Realizm	Tümevarım; Siyasetin doğasına yönelik felsefi yorumlama ya da Batı Avrupa temellinde detaylı tarihsel analiz	Kısmen Önemli	Defansif veya Ofansif	Güvenlik Güç	Statükocu ve ya Revizyonist
Neo-Realizm	Tümdengelim; Nicel ve bazen de Nitel metotları kullanarak rakip hipotezleri test etme	Çok Önemli	Defansif veya Ofansif	Beka Güvenlik Güç	Statükocu veya Revizyonist
Defansif Realizm	Tümdengelim; Nicel ve bazen de Nitel metotları kullanarak rakip hipotezleri test etme	Çok Önemli	Defansif	Beka	Statükocu
Ofansif Realizm	Tümdengelim; Nicel ve bazen de Nitel metotları kullanarak rakip hipotezleri test etme	Çok Önemli	Ofansif	Beka	Revizyonist
Neo-Klasik Realism	Tümdengelim; Nitel metotları kullanarak rakip hipotezleri test etme	Önemli	Defansif veya Ofansif	Güvenlik Güç	Statükocu veya Revizyonist

Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, Jeffry W. Taliaferro, "Introduction: Neoclassical Realism, The State and Foreign Policy", **Neoclassical Realism, The State and Foreign Policy**, ed. Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, Jeffry W. Taliaferro (New York: Cambiridge, 2009): 20; Sten Rynning, Jens Ringsmose, "Why Are Revisionist States Revisionist? Reviving Classical Realism As An Approach to Understanding International Change", **International Politics**, no. 45 (2008): 28; Charles William Kegley, Shannon Lindsey Blanton, **Dünya Siyaseti**, çev. Helin Alagöz Gessler (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2015), 41.

[55] Jack Donnelly, "Realizm", **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, edt. Scot Burchill ve diğ., çev. Muhammed Ağcan, Ali Aslan (İstanbul: Küre Yayınları, 2013): 81; Hans J. Morgenthau, **Political Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, revised by Kenneth W. Thompson, W. David Clinton (New York: McGraw-Hill, 2006), 12-13; Carr, **age,** 153.

[56] Griffiths, 2008, 217.

Klasik realizm, 1950'li yıllarda altın dönemini yaşamıştır.[57] Tümevarım yöntemi içinde bireyden yola çıkarak uluslararası sistemi anlamaya çalışan klasik realizmde insan doğası kötümserdir.[58] Morgenthau'ya göre "içinde yaşadığımız sosyal dünyanın durumu, insanın kendi içinde barındırdığı ihtiras, hırs ve kötümserliğin kolektif düzleme yansımasıyla meydana gelmiştir".[59] Uluslararası sistem bu yansımanın bir parçasıdır ve sistemin temel aktörü olarak kabul edilen devletler, tıpkı insanlar gibi kendilerini korumak için rasyonel çıkar hesaplamalarına yönelerek dış politikayı belirler.[60] Klasik realizmde devlet adamı olarak karşımıza çıkan insan "devletin gücünü nasıl artıracağı ve onun çıkarlarını nasıl koruyup geliştireceği" üzerine düşünürken hep rasyonel davranmak durumundadır. Karar alıcının sahip olduğu dünya görüşü, kimlik algısı, değerleri, inançları ve fikirlerinin bir önemi yoktur. "Çünkü kişisel amaç ve ideolojik tercihleri ne olursa olsun, bir devlet adamı uluslararası siyasetle ilgili karar alırken daima rasyonel olmak ve temsil ettiği devletin güç cinsinden hesapladığı çıkarlarını gözetmek durumundadır".[61]

Klasik realistler, sistem içinde var olan devletlerin içyapılarındaki farklılıkları görmezden gelir ve bütün devletleri aynı varsayar. Bu yüzden devlet, "bilardo topu" ya da "kara kutu" olarak tanımlanır. Devletin iç politikasından (alçak politika) bağımsız gelişen bir dış politika (yüksek politika) hedefinin var olduğu iddia edilir. Devletin dış politika amacı, "ulusal güvenlik, devletin bekası, toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlık, egemenlik haklarının korunması ve toplumsal birlikteliğin muhafazası gibi ulusal çıkarlarını güvence altına alması" olarak tanımlanmaktadır.[62]

İnsan doğasını merkeze koyan klasik realistlerden sonra Kenneth Waltz öncülüğünde neo-realist ya da yapısalcı realistler, dış politikayı uluslararası sistem ve sistem içindeki güç dağılımı üzerinden okumaya başlamışlardır.[63] Waltz, anarşik olarak tanımladığı uluslararası sistemin sebep olduğu kısıtlamalar ve sağladığı

---

[57] Rynning, **age,** 45.

[58] Kenneth N. Waltz, **Man, The State and War: A Theoritical Analysis** (New York: Columbia University Press, 2001), 16.

[59] Morgenthau, 2006, 4-5; Donnelly, **age**, 55.

[60] Michael Barnett, "Duties Beyond Borders", **Foreign Policy Theories, Actors, Cases**, ed. Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne (Oxford: Oxford University Press, 2012): 226; Efegil, **age,** 58.

[61] Mehmet Ali Tuğtan, "Güç, Anarşi ve Realizm", **Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler ve Süreçler**, ed. Evren Balta (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014): 119.

[62] Morgenthau, 2006, 3-16; Tayfur, **age**, 73-78; Efegil, 2012, 59-60.

[63] Kegley, **age,** 40; Efegil, 2012, 59.

avantajlara göre devletlerin dış politikalarını planladıklarını iddia etmiştir. Waltz, dış politikanın belirlenmesinde sistemin ve onun içindeki güç dağılımının etkisini belirtmektedir.[64] Yapısalcı realizm bireylerin özelliklerini ve davranışlarını yoksaymıştır ve uluslararası sisteme odaklanmıştır ve yapana rol biçilmemiştir. Neo-realizme göre uluslararası sistem özü itibariyle anarşiye içkindir. Devletler, sistemin anarşik dayatmasına karşı hareket etmek ve kendi yeteneklerini sergilemek durumundadır.[65]

Tek kutuplu, iki kutuplu ve çok kutuplu uluslararası sistemlerin oluşmasından dolayı devletlerin dış politikaya yönelik manevraları değişecektir. Bu doğrultuda "güç dengesi" (*balance of power*) ve sistem içinde "güçlü olan devletle ittifak" (*bandwagoning*) arayışları meydana gelecektir.[66] Waltz tarafından geliştirilen yapısalcı realizm, ofansif ve defansif realizm olarak alt gruba ayrılmıştır. John Mearsheimer'in öncüsü olduğu ofansif realizm, bir devletin potansiyel düşmanlarını zayıflatmak için güç birikimi içine girmesidir. Mearsheimer "anarşinin, özellikle büyük güçleri revizyonist ve agresif davranmaya iteceğini öngörür. Büyük güçlerin nihai amacının daima hegemonya olacağını" iddia eder.[67] Robert Jevis ve Jack Snyder'in öncüsü olduğu defansif realizm, güç dengesi temelinde statükoyu koruma politikaları ile güvenliği sağlama amacındadır.[68] Neo-klasik realizm, klasik ve yapısal realizmin alt türlerinden yararlanarak hem sistemik temelde analiz hem de karar alıcıların algısal özelliklerini ve devletlerin rasyonel kararlarını inceler.[69]

2.2. Liberalizm ve Dış Politika

Realizmin, en önemli rakiplerinden biri olan liberalizmin düşünce kökleri John Locke, Adam Smith, Jeremy Bentham, Hugo Grotius, Immanuel Kant, Woodrow Wilson'a dayanmaktadır. Dış politikada ise Karl W. Deutsch, Michael M. Doyle, Robert O. Keohane önemli liberal kuramcılardır. I. Dünya Savaşı sonrasında, barışın doğal bir durum olmadığı aksine tesis edilmesi gereken bir olgu olduğu görüşü

[64] Kenneth N. Waltz, **Theory of International Relations** (Boston: Addison-Wesley Publishing Company, 1979)

[65] Ereker, 2013, 52.

[66] Efegil, 2012, 61.

[67] Tuğtan, 2014, 129.

[68] Wohlforth, 2012, 39; Kegley, **age,** 40; İnat, **age,** 237.

[69] Kegley, **age,** 40; Rynning, **age,** 27-28.

dönemin uluslararası ilişkilerle ilgilenen liberalleri tarafından kabul görmüştür. Amerikan Başkanı Woodrow Wilson'ın önerdiği on dört prensip çerçevesinde devletlerarasında barış inşa edilmek istenmiş ve bu akım daha sonra idealizm olarak tanımlanmıştır. Başkan'a göre "uluslararası anarşiyi düzene sokmak için, bir uluslararası kurumun oluşturulması ile ancak barış güven altına alınabilirdi".[70] Kolektif güvenlik temelinde, "sistemdeki her devlet herkesi ilgilendiren tek bir güvenliğin olduğunu kabul edecek ve bu yapıyı bozacak her türlü eylemlere ortak bir tepki verme konusunda hemfikir olacaktır".[71] Ancak idealist akım çerçevesinde kurulan MC'nin işlevsizliği ve ardından dağılması, I. Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Versay Antlaşması'nın revizyonist dış politika güden Nazi Almanya'sı tarafından ilgası, çıkarların uyumu düşüncesinin gerçekliğini yitirmesi[72] ardından gelen II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş ortamı dış politikada liberal fikirlerin önemini azaltmıştır.

1970'lerde "yeni uluslararası iktisadi düzen" için gerçekleştirilen iktisadi politikalar, 1973'te petrolün bir devlet dışı aktör olan OPEC tarafından dış politika aracı olarak kullanılması hem devlet dışı aktörlerin hem de ekonomik faktörlerin dış politikanın gidişatını etkileyebileceğini gösterdi. Bu gibi gelişmeler "küresel siyasetin anlaşılmasında "karmaşık karşılıklı bağımlılık" (*complex interdependence approach*) kavramını gündeme taşıdı.[73] Artık sistemde sadece devletler değil, devlet dışı örgütlerin etkinliği artmaktaydı. "Ulus Ötesi Kuruluşlar (*Transnational Corporations*) ve Hükümet Ötesi Örgütlenmeler (*Transgovermental Organisations*) dünya siyasetinde önemli roller oynamaya başladı".[74] Meydana gelen ekonomik, sosyal ve çevre meselelerinden dolayı neo-realistler gibi alçak ve yüksek politika ayrımına gidilmeyerek askeri-güvenlik konuları dışında kalan konulara da önem verildi.[75] Böylece, dış politikada liberal fikirlerin tekrardan yorumlanması uluslararası ilişkilerde neo-liberal düşüncenin ortaya çıkmasını sağladı.

---

[70] Tim Dunne, "Liberalism", **Globalization of World Politics: An Introduction to International Politics,** ed. John Baylis and Steve Smith (New York: Oxford University Press, 2001): 167; İnat, **age,** 217.

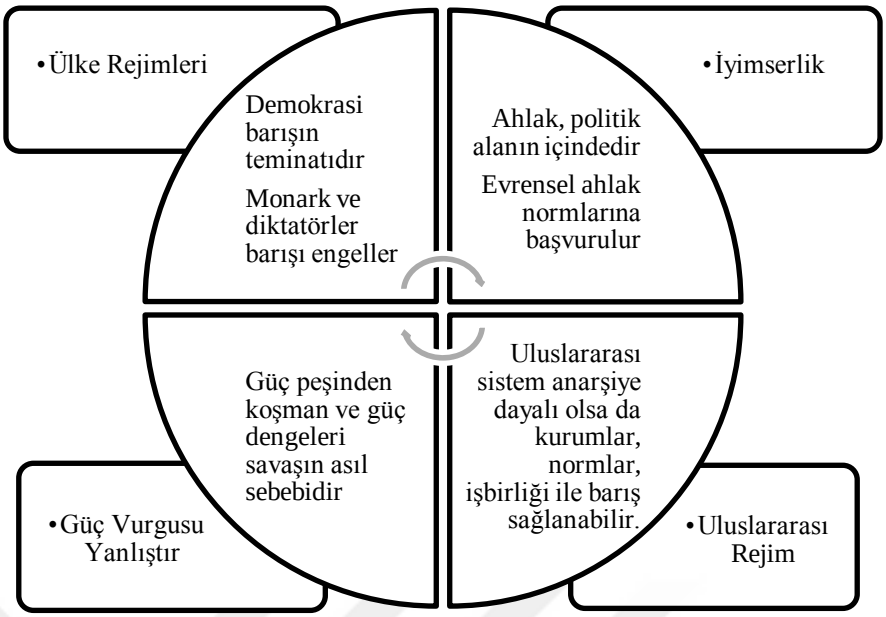
[71] Dunne, **age,** 167; İnat, **age**, 217.

[72] Carr, **age,** 41-52.

[73] Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, **Power and Interdependence** (New York: Longman, 2011), 3-51; Kegley, **age**, 48.

[74] Tayfur, **age,** 99.

[75] İnat, **age,** 245.



Şekil 2: Dış Politikada Liberal Varsayımlar

Michael G. Roskin, Nicholas O. Berry, **Uluslararası İlişkiler: Uİ'nin Yeni Dünyası**, çev. Özlem Şimşek (Ankara: Adres Yayınları, 2014), 54-56'dan yararlanılarak çalışmacı tarafından oluşturulmuştur.

1990 sonrasında, küreselleşmenin etkisiyle dış politikada liberal fikirler daha fazla ele alınmıştır.[76] Realistlerin dış politikada değinmediği "insan hakları, özgürlük, demokrasi, kapitalizm, küresel norm ve kurumların getireceği işbirliği ortamı, küresel ekonomide karşılıklı bağımlılık" gibi konu ve kavramlarını liberal dış politika kuramı ön plana çıkarmıştır.[77] Güç kullanımı yerine bütün devletlerin sorunlarını çözebileceği uluslararası rejim ve diplomasi aracını kullanma önceliğini ve sıfır toplamlı oyun yerine, kazan-kazan mantığını yürütmek liberal dış politikanın temel düşüncesidir.[78] Realist kötümserliğin aksine insan doğasının iyimser tarafını ön plana çıkaran liberalizm, Hobbes'in güvenlikçi ve çatışmacı duruşunu eleştirerek

[76] Andrew Heywood, **Küresel Siyaset**, çev. Nasuh Uslu ve Haluk Özdemir (Ankara: Adres Yayınları, 2012), 94.

[77] Peter Sutch, Juanita Elias, **International Relations The Basics** (New York: Routledge, 2007), 64-69; Martin Griffiths, Terry O'Callaghan, M. Scott Solomon, **Fifty Key Thinkers in International Relations** (New York: Routledge, 2009), 65-121; Michael W. Doyle, "Liberalism and Foreign Policy", **Foreign Policy Theories, Actors, Cases**, ed. Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne (Oxford: Oxford University Press, 2012), 54; Kegley, **age,** 43.

[78] Kegley, **age,** 44.

Locke'nin insan doğasına yönelik iyimserliğini ve işbirlikçi eğilimini devletler ve dış politika üzerinden açıklar.[79]

Uluslararası sistemde, kurumsallaşma ile devletlerarasında kamplaşmanın ortadan kaldırılması barışçıl bir şekilde dünya politikasının yürütülmesini sağlayacaktır. İşbirliğine yönelik atılacak en önemli adım, "demokratik kapitalizm" çerçevesinde devletlerin serbest ticarete yönelmeleri ve barışçıl dış politikayı benimsemelidir.[80] Bu fikrin düşünsel kökleri Locke'den sonra Kant'a dayandırılmış ve Kant, cumhuriyetçi liberalizme bir açıklama getirerek liberal devletlerin, liberal olmayan devletlerden barışa daha yatkın olduğunu iddia etmiştir. Kant, devletlerarasında sistemik barışın sağlanması için liberal dış politikayı üç şekilde maddelemiştir: "devletlerin cumhuriyetçi olması, adil haklara dayandırılmış barışa bağlılık, serbest ticaret temelli sosyal ve ekonomik bağlılık".[81] Kant'ın dış politikaya yönelik çalışması "önemli bir analitik uluslararası politika teorisinin de yapımcısı" olarak görülmesini sağlamıştır.[82]

Liberal dış politikada devletin tek aktör olarak varlığı sorunsal hale getirilmiştir. Bu doğrultuda devlet sistem içinde tek aktör değildir. Ulusal ve uluslararası sosyal örgütlenmeler, çok uluslu şirketler gibi aktörler de kendi pazarlık ve çıkarları ölçüsünde dış politikaya etki etmektedirler.[83] Neo-liberaller, realistler gibi uluslararası sistemin âdem-i merkeziyetçi ve devletler arasındaki rekabetin mutlak varlığını kabul ederler. Fakat realistler sistemin anarşik yapısının hiçbir zaman aşılamayacağını iddia ederken liberaller "çıkarların uyumu" (*harmony of interest*) varsayımını ortaya koyarak devletlerarasında işbirliği ile anarşik ortamın hafifletilebileceğini iddia eder ve anarşinin doğallığını reddederler.[84] Hiyerarşik bir yapılanmanın olmadığı anarşik sistemde "düzenli anarşi" kavramını ortaya koyarlar. Devletler tarafından kabul gören ortak normları, işbirliği ve düzeni sağlayacak temel

[79] Roskin, 2014, 54; Doyle, **age**, 66.

[80] Doyle, **age**, 66.

[81] **age,** 68.

[82] Arıboğan, **age**, 134.

[83] Efegil, 2012, 61.

[84] Doyle, **age**, 65; Heywood, 2012, 94.

öge olarak tanımlarlar. Normlar, prensipler, kural ve kurumların bütününü "uluslararası rejim" olarak isimlendirirler.[85]

Sonuç olarak, devletin iç siyasi düzenlemeleri demokratik değerlere göre tasarlanırken dışarı olarak tanımlanan uluslararası alanda ulus devletlerin işbirliği ve barışı sürdürülebilmesi için devletlerin aynı demokratik ilkelere yönelmesi gerektiği iddia edilir. Realistlere benzer olarak devletlerin askeri güce sahip olması desteklenir fakat realistlerden farklı olarak ekonomik bağımlılık, sivil özgürlükler ve piyasa ilişkilerinin desteklenmesi dış politikanın temel unsurları olarak tanımlanır.[86]

2.3. Sosyal İnşacılık (Konstrüktivizm) ve Dış Politika

Sosyoloji ve Eğitim Bilimlerinde kullanılan sosyal inşacı (konstrüktivist) kuramın dış politikada kullanımı 1980'li yılların sonu ile başlamaktadır. İnşacı kuramcılar Nicholas Onuf ve Alexander Wendt'in makale ve kitapları, ana akım rasyonalist ve pozitivist dış politika kuramlarının materyalist duruşuna karşı reflektivist ve post-modern paradigmayı kabul eder. İnşacılık, bünyesine idealist yorumlar katarak dış politika analizine yeni bir soluk kazandırmıştır. Buradaki idealizm "güç ve çıkarın önemsiz olduğunu iddia etmeyen, sadece bu kavramların anlamlarının ve etkilerinin aktörlerin tasavvurlarına bağlı olduklarını ifade eden" anlamındadır. Aynı zamanda bu kuram idealizm olarak tanımlanabilse de temel konusu dünyanın nasıl olması gerektiği üzerine değil, nasıl olduğu üzerinedir. Böylece kurallar, semboller, dil ve kimlikle inşa edildiği varsayılan uluslararası sistemin, yapının veya rejimin nasıl inşa edilip şekillendirildiği, yapıda var olan aktörlerin ne oranda siyasal kararlara etki ettiği ve onları şekillendirdiği, dünya politikasının ve devletlerin çıkar algılarının fikirlerce nasıl dönüştürüldüğü inşacılığın temel sorunları haline gelmiştir.[87]

İnşacılar, diğer kuramların verili olarak kabul ettiği anarşi, egemenlik, güç, çıkar, kurumlar, kurallar ve uluslararası normlar gibi kavramların yapan ve yapı arasındaki ilişki sonrasında inşa edildiğini varsayar. Uluslararası alan da inşa edilen

---

[85] Kegley, **age**, 48.

[86] Scott Burchill, "Liberalizm", **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, edt. Scot Burchill ve diğ., çev. Muhammed Ağcan, Ali Aslan (İstanbul: Küre Yayınları, 2013): 120; Kegley, **age,** 48.

[87] Trine Flockhart, "Constructivism and Foreign Policy", **Foreign Policy Theories, Actors, Cases**, ed. Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne (Oxford: Oxford University Press, 2012), 84; İnat, **age**, 266-268.

sosyal dünyaya dâhil edilir. Yapanların düşünce, kimlik algıları, kültürleri ve inanç sistemleri çıkarları şekillendirerek dış politikanın yapım sürecini etkiler.[88] Böylece inşacılar, dış politikada hâkim kuramların epistemolojik ve metodolojik olarak kabul ettiği materyalist ve pozitivist duruşa alternatif olarak, sosyal teoriyi kabul eden idealist ve post-pozitivist duruşu geliştirir ama materyal zemini de bütünüyle reddetmeyerek sosyal alanı yorumlar.[89]

İnşacı kuram, bir devletin dış politikada nasıl davranması gerektiğini açıklamaktan ziyade dış politikayı şekillendirmekte önemli yere sahip olduğu varsayılan dünya siyasetini yapanların (*agents*) sosyal ilişkilerini ve dünya siyaset yapısının (*structure*) içindeki etkileşimleri inceler ve anlamaya çalışır. Dış politikadaki problemlere yönelik çözüm önerileri sunmaz. Ayrıca realizm gibi kötümser ve iyimser dünya görüşü üretmekten kaçınır. Agnostik bir görüşü benimser.[90]

İnşacılara göre dış politika, realistlerin tanımladığı gibi sadece rasyonel eylemler, maddi ve sistemik sınırlılıklarla açıklanamaz. Bu çerçevede bir yapılanma durumundan bahseden inşacılar sistemdeki aktörlerin birbirleriyle ilişki içerisinde olduklarından yapıyı meydana getirdiğini ve daha sonra yapının kendisinin de aktörleri etkileyerek onları şekillendirdiğini iddia eder.[91] Realist kuram, dış politikayı materyal temelde açıklarken devletlerin güç ve çıkar elde etmek için rasyonel hareket ettiğini savunur. Materyal olmayan kimlikler, normlar, ideolojiler ve fikirler devletlerin dış politikalarında belirleyici unsurlar değildir. Sosyal inşacılık, materyal unsurları reddetmemekle birlikte materyal olmayan unsurların da devletlerin dış politikalarını belirleyebileceğini iddia eder.[92] Çıkarların verili ve her devlet için aynı

---

[88] Steve Smith, "Foreign Policy Is What States Make of It: Social Construction and International Relations Theory, **Foreign Policy in a Constructed World**, ed. Vendulka Kubalkova (New York: Routledge, 2015): 38.

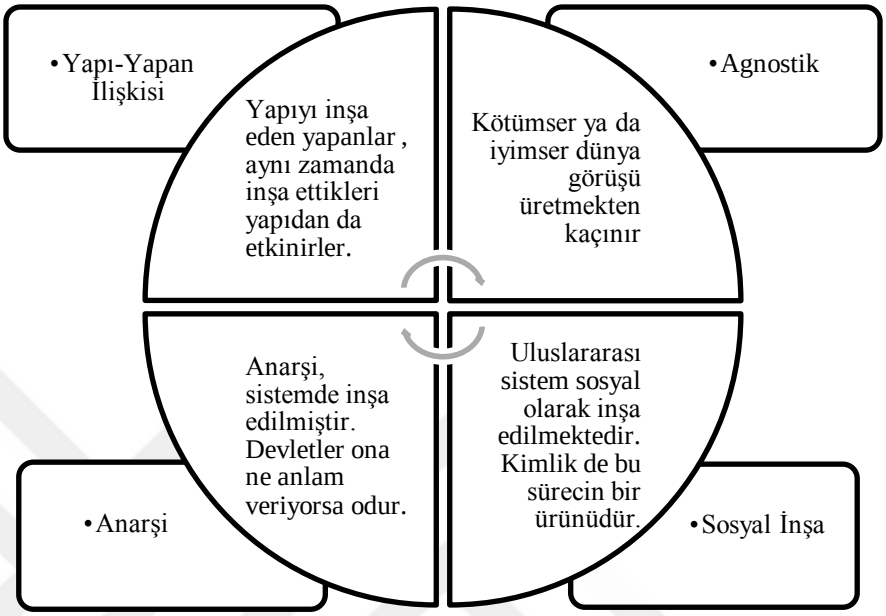
[89] Mustafa Küçük, "Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Konstrüktivist Dönüşü' Anlamak, **Ege Akademik Bakış**, c. 9, s. 2 (2009): 777; Helin Sarı Ertem, "Kimlik ve Güvenlik İlişkisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: Kimliğin Güvenliği ve Güvenliğin Kimliği", **Güvenlik Stratejileri**, c. 8, s. 16 (2012): 185; Alexander Wendt, **Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi**, çev. Helin Sarı Ertem, Suna Öner (İstanbul: Küre Yayınları, 2012), 179-240; Burcu Akpınar, "AKP Hükümetlerinin Dış Politika Söylem ve Pratiği: İnşacı Perspektiften Bir Analiz" (Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015), 14.

[90] Flockhart, **age,** 80.

[91] Birgül Demirtaş, "İnşacılık", **Uluslararası İlişkilere Giriş**, ed. Şaban Kardaş, Ali Balcı (İstanbul: Küre Yayınları, 2014), 112; Wendt, 2012, 179-240; Griffiths, 2008, 51-53; Griffiths, 2009, 123.

[92] Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, **International Relations Theory** (Glenview, IL: Person, 2012), 277-278.

anlamda olmadığını, devletlerin sahip oldukları kimlik algılamalarıyla çıkarlarını belirlediklerini savunur. "Realizmin 'uluslararası siyasette dostluklar ve düşmanlıklar yoktur, yalnız çıkarlar vardır' ifadesini; sosyal inşacılık 'dostluklar ve düşmanlıklar çıkarlarımızı tanımlar' şeklinde formüle eder".[93]



Şekil 3: Dış Politikada İnşacı Varsayımlar

Çalışmacı tarafından oluşturulmuştur.

İnşacılar, yapıyı ahistorik ve yasalarının önceden belirlenmiş bir sistem olarak gören ve bunu pozitivist epistemoloji ile ampirik olarak açıklamaya çalışan yapısalcı realizme karşı, yapan konumundaki aktörlerin pasif rolünü ortadan kaldırır. Fakat bu noktada, yapısalcı realizm gibi de indirgemeci davranmayarak yapanda kalmayıp yapının kendisini de ele alır[94] ve durumu şöyle açıklar:

> "Hem yapının hem de aktörün birbirlerini karşılıklı olarak etkilediklerini savunmaktadır. Bir yandan, paylaşılan bilgi ve karşılıklı sübjektif anlayışlar, aktörleri şekillendirir ve motive eder. Diğer yandan, aktörler tarafından sosyalleşme sonucunda inşa edilen kurallar, ilkeler, davranış normları ve paylaşılan inançlar, devletlere, bireylere ve diğer aktörlere neyin değerli, neyin meşru olduğunu söyler. Diğer bir ifadeyle, sosyal yapılar, aktörlere, dış politika önceliklerini ve stratejilerini belirtmektedir".[95]

[93] Küçük, 2014, 372-373.

[94] Akpınar, **age,** 12-13.

[95] Efegil, 2012, 73.

İnşacılar, uluslararası sistem denilen yapıyı insan eli değmeden dışarda öylece var olan güneş sistemi gibi tanımlamaz.[96] Yapan konumunda olan insanın zihinsel üretkenliği, fikirleri, inanışları, tanımlamaları, devletlerin sürekli değişen kimlikleri bu sistemi durmadan inşa etmekte ve değiştirmektedir.[97] Doğa bilimleri ile dünya ve güneş sistemi ampirik bilimsel araştırma yöntemleri ile açıklanabilir ama sürekli değişen sosyal dünyayı mekanik pozitivist değerler ile objektif olarak açıklamak inşacılara göre yetersizdir.

İnşacılık, "maddi ve sosyal olan arasında keskin bir ayrıma gitmez ve ikisinden birine diğerini yok sayacak şekilde üstünlük tanımaz".[98] Bu doğrultuda inşacıların savunduğu en temel iddia şudur: devletlerin sahip oldukları gücü ve çıkar alanlarını sadece materyal değişkenlerle açıklamak onların dış politikalarını anlamak için yeterli olmayacaktır. Sosyal olarak inşa edilmiş ve edilmekte olan fikirler ve kültürel değişkenler, devletlerin sahip olduğu kapasitelerini tanımlamak için gereklidir. Böylece bir devletin dış politikasını anlamada "hem sosyal hem de materyal çevre göz önüne alınır".[99]

İnşacı kuramcı Onuf'a göre sosyal ilişkiler bir yapan ve bir yapının olduğu alanda kendini gösterir. O'na göre; bu ilişkiler "konuşma eylemi" (*speech act*) ile şekillenir. Konuşmayı gerçekleştiren, bir diğer anlamda yapan, içinde bulunduğu süreci ve materyal dünyayı anlar/anlamlandırır ve onu dil ile açıklar. Bu açıklamaklar ve tekrarlamalar zamanla kural ve normlara dönüşür. Her bir kural ve norm, materyal olanla birlikte etkileşime geçerek yapının şekillenmesine katkı sağlar. Bir sonraki aşamada yapı, kendi sınırlılığı çerçevesinde yapana etki ederek yeni eylem, kural ve normların oluşmasına olanak sağlar.[100]

Onuf'un bu açıklaması çerçevesinde, dış politika ve üst otoritenin olmadığı anarşik alan olarak tanımlanan uluslararası alan da yapanların kimlikleri ve algıları

---

[96] Jackson, **age,** 209.

[97] Alexander Wendt, "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", **International Organization**, vol. 46, no. 2 (1992): 398.

[98] Nicholas Onuf, **World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations** (Columbia: University of South Caroline, 1989), 40; Ereker, 2013, 59.

[99] Umut Uzer, **Identity and Turkish Foreign Policy: The Kemalist Influence in Cyprus and The Caucasus** (New York: I. B. Tauris & Co, 2011), 20.

[100] Nicholas Onuf, "Constructivism: A User's Manuel", **International Relations in a Constructed World**, edt. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert (New York: Routledge, 2015): 60-66; Onuf, 1989, 51; Ereker, 2013, 59-60.

tarafından sosyal olarak inşa edilmiştir.[101] İnşacı kuramcılardan Wendt, dış politikada şu an var olan çatışmacı anarşik düzeni kabul eder. İnşacıların kabul ettiği "gerçeğin ne olduğu düşünülüyorsa, gerçek odur"[102] anlayışı çerçevesinde Wendt, "anarşi, devletler ona ne anlam veriyorsa anarşi odur" [103] (*anarchy is what states make of it*) düşüncesini geliştirmiştir. Daha geniş bir ifadeyle anarşi, yapı denilen sosyal bir alan olan sistemin ürettiği bir gerçeklikten öte, yapan konumunda sosyal varlık olan devletlerin, sistemi Hobbesçu kültüre göre tanımlamasıyla ortaya çıkan çatışma temelli bir gerçekliktir. Wendt, neo-realist kuramcı Kenneth Waltz'a eleştiri getirerek, dış politikayı analiz etmek için kullanılan Hobbesçu çatışmacı anarşi algısının sürekli var olan ve olacak bir şey olmadığını söylemiştir.[104] Çünkü ona göre devletler kendi kimlikleri ve algıları çerçevesinde anarşi kavramını oluşturur fakat bu Hobbesçu çatışmacı ve düşmanlaştırıcı anlayış olmak zorunda değildir. Alan içinde devletler tarafından anlamlandırılan anarşinin daha geniş bir yelpazede tanımlanması mümkündür. Üst otoritenin olmadığı anarşik alanda öteki, öz tarafından düşman olarak tanımlanmakla birlikte rakip ve dost olarak da tanımlanabilir. Böylece öteki, özün onu nasıl tanımladığına göre şekillenir.[105] Örneğin, sistem içinde nükleer silaha sahip olan İngiltere ve Kuzey Kore, realist kuramda güç dengesi bakımından ABD'ye rasyonel olarak tehdit konumundadır ama ABD kendi kimlik temelli çıkar tanımlaması ve algılaması çerçevesinde İngiltere'yi kendine yakın ve Kuzey Kore'yi ise uzak tanımlar.[106] Bir diğer örnekte ise Kanada ve Küba, ABD'nin komşusudur ama ABD açısından Kanada yakın olarak tanımlanırken Küba algısal olarak uzaktır. Bu doğrultuda inşacılar şu sonuca varırlar, "kimlik, ideolojinin mantığı ve kurulu dostluk ve düşmanlık yapıları, ABD ile Kanada ve ABD ile Küba arasındaki maddi yapılara çok farklı anlamlar kazandırmakta ve dolayısıyla da farklı politikalara yol açmaktadır".[107] Sonuç itibariyle, Hobbesçu öteki sistemde mutlaka var olan ve olacak bir durum değildir, devletler bu durumu istediği anda değiştirebilirler.

---

[101] Küçük, 2009, 776.

[102] Roskin, 2014, 57.

[103] Wendt, 1992, 412.

[104] Ertem, **age,** 184.

[105] Wendt, 2012, 306; Heywood, 2012, 105.

[106] Alexander Wendt, "Constructing International Politics", **International Security**, vol. 20, no. 1 (1995): 78; Akpınar, **age**,15.

[107] Christian Reus-Smit, "Konstrüktivizm", **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, edt. Scot Burchill ve diğ., çev. Muhammed Ağcan, Ali Aslan (İstanbul: Küre Yayınları, 2013): 294.

2.3.1. Kimlik ve Dış Politika İlişkisine Sosyal İnşacı Bakış

İnşacılara göre, "uluslararası politikanın esas yapısı sosyal temellere dayandırılmakta ve bu sosyal temeller, aktörlerin eylemleriyle birlikte kimlik ve çıkarlarını da şekillendirmektedir".[108] Şekillendirilen her bir kimlik ve çıkar algısı da yeni sosyal pratikleri meydana getirerek uluslararası politikayı şekillendirir. Kimlik; Felsefe, Sosyal Psikoloji, Sosyoloji, Siyaset ve Uluslararası İlişkiler'in alanına giren bir kavramdır.[109] Kimlik, "kim, yani 'kimliklerden(sin)?' sorusundan üremiş, zorunlu bir mensubiyet işaretidir".[110] Kim sorusunu soran özne, sahip olduğu bilincin yardımıyla içine doğduğu dünyayı anlamaya ve anlamlandırmaya çalışır. İçine doğduğu sosyal dünya da onu şekillendirir. En nihayetinde özne, kendini bir noktada konumlandırır ve değişme ihtimali olan kimliğine ulaşır.[111]

Kimlik, öncelikle özün kendisine sorduğu "ben kimim" sorusuyla başlar. Verilen her cevap, özün kimliğine ilişkin birer ögedir. Bir sonraki soru ise "ben buysam öteki kimdir ve benden farkı nedir?" olacaktır. Özün kendini tanımlaması, ötekini tanımlamasından ve ötekinin kendisini tanımlamasından bağımsız değildir. Özün yaptığı her bir tanım ve ötekinin verdiği her bir cevap özün, b"enlik bilincinin farkındalığını" (*the awareness of self-consciousness*)[112] artıracaktır ve öteki algısını oluşturacaktır. Böylece "kimlik dediğimiz kavram, öteki ve ötekilerle birlikte var olan bir olgu olarak karşımıza çıkacaktır".[113]

---

[108] Alexander Wendt, **Social Theory of International Relations** (Cambridge: Cambridge University Press, 2003), 3; Ertem, 2012, 181.

[109] Bozdağlıoğlu, 2003, 22.

[110] Mehmet Ali Kılıçbay, "Kimlikler Okyanusu", **Doğu Batı Düşünce Dergisi: Kimlikler**, s. 23 (2003): 155.

[111] Nuri Bilgin, **Kimlik İnşası** (İzmir: Aşina Kitaplar, 2007), 95-68 ve 199-200; Oğuzhan Altınkoz, "Almanya'da Yaşayan Türkiye Kökenli Göçmenlerde, Göçmen Kimliğinin İnşasında Alman İmgesi" (Yüksek Lisans Tezi: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017), 11.

[112] Samuel Huntington, **Who are We? The Challenges to America's National Identity** (New York: Simon & Schuster, 2004), 21.

[113] Michael Barnett, "Culture, Strategy and Foreign Policy Change: Israel's Road to Oslo", **European Journal of International Relations**, vol. 5, no. 1 (1999): 9; Şaban Çalış, "Ulus Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası", **Liberal Düşünce Dergisi**, c. 4, s. 13 (1999): 9-10; Erman Akıllı, "Kimlik-Dış Politika İlişkisi: Türk Devlet Kimliğinin Türk Dış Politikası Üzerine Etkisi", (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), 8-9; Çiler Dursun,"Hegel'de Kendilik Bilinci ve Öteki İçindeki Yolculuk", **Doğu-Batı Düşünce Dergisi: İdeolojiler-I**, c. 7, s. 28 (2004): 181-193.

Uluslararası sistemde temel aktör olarak kabul edilen devletlerin de öz ve öteki tanımlamalarıyla kazandıkları kimlikleri vardır.[114] Bu kimlikle devlet kendi güvenlik algısını, çıkarlarını ve tercihlerini dış politikasında şekillendirir. Kendi kimliğini güvende tutmak, aynı zamanda çıkarlarını korumak anlamına gelmektedir. Bu çerçevede, özün ötekine yönelik tehdit algısı sadece materyal kapasitenin üzerinden açıklanamaz. Eğer böyle olsaydı ABD, materyal kapasitesinden dolayı İngiltere'yi de tehdit olarak algılaması gerekirdi. Özün, ötekine yönelik kimlik algısı, tehdit ve çıkar algısını belirleyen bir süreçtir ve bu durum devletin dış politikasını doğrudan etkilemektedir.[115]

Devlet kimliği, "bir devletin ne oldu ve neyi temsil ettiği ile ilgilidir" ya da "bir devletin siyasal rejiminin genel karakteridir".[116] Siyasal rejim kendi var oluş nedenini tanımladıktan sonra, varlığını güven altına alıp sürdürmek için bazı prensipler ve tekrara dayalı davranış kalıpları edinir. Devlet kimliğini belirleyen siyasal rejimin belirleyenleri siyasal gruplar ve karar alma süreçlerine dahil olan elitler ya da bireylerdir. Bu politik grupların ve bireylerin politik kimlikleri ya da benlik ve öteki tanımları devlet mekanizmaları içinde kurumsallaştırılır ve devletin kimliği şekillendirilir. Ancak bu demek değildir ki devlet kimliği sadece iç unsurların etkisiyle ortaya çıkar. Uluslarası sistemin/yapının özellikleri ya da en genel anlamda dış unsurlar devlet kimliğini şekillendirir.[117]

İnşacı kurama göre, "devletler kimlikleri olan sosyal aktörler olarak kurgulanır". Devletlerin kimlikleri sürekli değişim içindedir. Sahip oldukları din ya da etnik unsuru o devletin kimliğini mutlak olarak tanımlamaz. Bir devletin nüfusunun Müslüman olması o devleti öylece Müslüman yapmaz. Eğer devlet kendi kimliğini Müslüman olarak tanımlarsa ve diğer devletler de o devleti Müslüman olarak algılarsa ancak Müslüman kimliğe sahip olur. İnşacıların kimliğe önem atfetmesinin sebebi, kimliğin belirlediği "çıkar tanımları, tehdit algıları ve tercihleri şekillendirmesidir".[118]

---

[114] Wendt, 1992, 399.

[115] Ertem, 2012, 224.

[116] Mehmet Seyfettin Erol, Emre Ozan, "Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim", **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, c. 4, s. 8 (2011): 19.

[117] **age,** 19-20.

[118] Rumelili, **age**, 159.

İnşacılıkta çözümleme düzeyi üçe ayrılmaktadır. İlki sistem temelli çözümlemedir. İnşacılardan Wendt uluslararası yapının içindeki devletlerin kimlikler ve roller inşa ederek çıkarlarını tanımladıklarını iddia eder. Aktörlerin kimliğe dayalı kurduğu ilişkiler yapının şekillenmesini sağlar. Devlet davranışları üzerinde etkin olan materyal güçleri reddetmeyerek uluslararası politikanın sosyal güçler (fikirler, kimlikler, normlar vb.) üzerinden de açıklanabileceğini ortaya koyar.[119] Wendt sosyal yapıyı belirleyen üç unsurun -"maddi şartlar", "çıkarlar" ve "düşünceler"- arasındaki bağı şöyle kurgular: "düşünceler olmadan, çıkarlar olmaz; çıkarlar olmadan anlamlı maddi şartlar olmaz; maddi şartlar olmadan, gerçek olmaz". [120]

Wendt, uluslararası yapıyı toplum olarak görür. Devletleri de bu toplumun içinde yaşayan bireylere benzetir. Uluslararası yapıda devletler arasıda paylaşılan fikirler, devletlerin kimliklerini ve çıkarlarını inşa etmektedir. Kimlik oluşumunda devletin içinde olup biten süreçler onun analizinde yer almaz. Wendt'in açıklamalarındaki devlet, tıpkı realistlerde olduğu gibi "kara kutu" olarak kabul edilir.[121] Wendt, devletin iç politikasında hangi süreçler ile nasıl bir kimlik algılamasına ulaştığına değinmez.[122] Wendt, uluslararası sistemdeki anarşiyi realistlerin varsaydığı gibi verili bir olgu olarak değil yapıda inşa edilmiş bir sosyal anlayış olarak tanımlar. Onun düşüncesinde anarşiye anlam veren devletlerdir. Wendt, bir devletin dış politikada öteki algılamasını açıklarken sadece devletlerin ilişkileri sonucunda meydana gelen kimlik algılamalarına odaklanır ve sistemik temelli bir açıklama modeli getirir.

Wendt'e göre "devletler uluslararası siyasal teorinin temel analiz birimidir. Devletleri şekillendiren anahtar, materyal alandan ziyade özneler arasındaki etkileşimdir. İnsan doğası ya da iç politikalarla sisteme verili olarak atfedilen dışsallıktan ziyade, sosyal yapı devletlerin kimlikleri ve çıkar algılarıyla inşa edilmektedir".[123] Sistem içinde iki veya daha fazla aktörün, kendisini merkeze alarak ötekini tanımladığı süreç kimliğin şekillendirilmesinde önemli bir an olarak görülür.

---

[119] Wendt, 2012, 123-178.

[120] **age,** 179.

[121] Jutta Weldes, "Constructing National Interests", **European Journal of International Relations**, vol. 2, issue: 3 (1996): 280.

[122] Bozdağlıoğlu, 2003, 24.

[123] Alexander Wendt, "Collective Identity Formation and the International State", **The American Political Science Review**, vol. 88, no. 2 (1994): 385.

"Etkileşim öncesinde aktörlerin kimlikleri hakkında bir şey söylenmezken Wendt'in teorisine göre öz ve öteki sistemde tesadüfen iletişim kurarak kimlik tanımlama sürecine girer".[124] Tesadüfen ya da evrilmeyle gerçekleşen süreçle öz(ler) ve öteki(ler) arasındaki iletişim sistemde/yapıda bir siyasal kültür meydana getirir. İşte bu siyasal kültür temsili olarak Hobbesçu, Lockecu ve Kantçı kategorilere ayrılır. Wendt, uluslararası yapının kültürünü açıklarken devletlerin yapıda edindiği rolleri üç anarşi kültürü altında genelleştirir. Bunu yaparken de Martin Wight'tan yola çıkarak Hobbesçu, Lockecu ve Kantçı kültürleri ortaya koyar. Wendt; Thomas Hobbes, John Locke ve Immanuel Kant'ın siyasal fikirleri çerçevesinde bir açıklama yapmadığını belirtir.[125]

Bu çalışmada tercih edilen birim-düzey çözümleme inşacıların kullandıkları ikinci seviyedir. Sistemik inşacılıkta devlet tek ve bütün bir aktör olarak ele alınmaktadır. Birim düzey, devletin içine nüfuz ederek kimliksel değişimleri bu seviyeden anlamaya çalışır. Christian Reus-Smit, Wendt'ten farklı olarak kimlik denilen şeyin aynı zamanda devletin iç siyasetinde politik grupların ihtilafları ve işbirliği süreçleriyle var edildiğini söyleyerek kara kutunun içinin açılması gerektiğini vurgular. Bu açıklama, Wendt'in sahip olduğu sistem merkezli konstrüktivist sürecin yanında, aktör merkezli konstrüktivist süreci oluşturur ve devletin iç siyasi alana ait faktörlerinin ilişkileri sonucunda dış politikaya yönelik kimlik şekillenmesini açıklar.[126]

Bozdağlıoğlu, "bir devletin sistemde diğer devletler ile etkileşime girmeden önce kendi kimliğini inşa ettiğini" söyler ve iç politik gelişmelerin, dış siyasetti etkileyerek kimliğin şekillendirilmesinde önemli bir etken olduğunu iddia eder.[127] Ona göre "devletlerin kimlikleri statik değildir. İç gelişmelerden dolayı kimlik algılamaları değişime uğrayabilir. Devletin kimliği farklı kimlik gruplarının mücadelesi sonucunda iktidarı ele geçiren grupça şekillendirilebilir".[128] Örneğin, bir politik gelişmeyle 1979'da İslam Devrimi'nden sonra İran'da yeni bir devlet ve dış

[124] Bozdağlıoğlu, 2003, 20-25

[125] Wendt, 2012, 306.

[126] Reus-Smit, **age**, 298-300.

[127] Bozdağlıoğlu, 2003, 24-27.

[128] **age,** 27.

politika kimliği ortaya çıkmıştır".[129] Devrim öncesi Şah döneminde Batı ile uyuşan bir devlet kimliği ortaya konulurken devrim sonrasında İran, Batı'yı özellikle ABD'yi kendi kimlik algılamaları çerçevesinde düşman olarak tanımlamıştır.[130] İç kurumsal düzenlemeler ya da seçimler aracılığıyla da, "dış politikada karar alma süreci içinde yer alan gruplar ve kişiler değişebilmektedir. Bu durumda, dış politika söylemini değiştirecek, ulusal çıkarı farklı kimlik kavramsallaştırması içinde algılayan farklı grup ve bireyler iş başına gelmektedir".[131] Bunlarla birlikte değişim uluslararası sistem içinde meydana gelen olaylarla da, örneğin Soğuk Savaş'ın sonu, herhangi bir devletin dış politika kimlik algısını değiştirebilmektedir.[132]

Devletin dış politika kimliği, sosyal olarak inşa edilir. Kimlik, etken öznelerle girdiği karşılıklı etkileşimlerle var olur. Devletin çıklarları ve davranışları, devletin kimliğinden bağımsız değildir. Kimin düşman kimin dost olacağı, devleti yöneten kadrolar ve aktif liderlerin algılarıyla şekillendirilebilmektedir. İnşacı mantığın karşılıklı etkileşim mantığından yola çıkarak bireyler de sosyal inşa süreciyle edindikleri dünya görüşleri ve politik kimlikleriyle kendi dış politika tasavvurlarını şekillendirirler. Sahip oldukları bu dış politika tasavvurları da devletin dış politika kimliğini yönlendirmede etkendir.[133]

Bireyler, politik gruplar, örgütler gibi birimler sosyal inşa sürecinin yapanları konumunda olabilmektedirler. Stephan Walt'a göre inşacılığın ana analiz birimi bireyler özellikle de karar alıcı elitlerdir. Elitler, inşacılığın birey-birim seviyesinde analiz edilmektedir. Elitlerin inanışları ve kimlikleri devletin dış politika tavrını ve kimliğini şekillendirmektedir.[134] İnşacı kuram, dış politika analizinin bireyci yaklaşımını kendi yorumsamacı metodolojisine göre çeşitlendirmiştir. Dış politika analizi, karar alma süreçlerinde veya kriz durumlarında bireylerin hal ve hareketlerini bilgisayar tabanlı programlarla ya da süreç tabanlı çizelgelerle anlamaya çalışır. Karar alıcıların davranış stillerini haritalandırır ve geleceğe yönelik çıkarımlarda bulunmak için kullanır. Fakat "bireylerin içinde bulundukları sosyal bağlam

[129] **age,** 26.

[130] Akpınar, **age,** 17.

[131] Bozdağlıoğlu, 2003, 26.

[132] **age**, 28.

[133] Ataman, **age,** 120-153.

[134] Walt, **age,** 38.

genellikle göz ardı edilir. Dış politikayı, yapanların bakış açısından anlamak için nasıl sorusunun sorulabilmesi, bir başka deyişle bir durumun nasıl çıkar olarak inşa edildiğinin görülebilmesi gereklidir".[135] İnşacı kuram, bireyin karar alma süreçlerindeki etkinliğinin analizini yapmaz. İnsanların çocukluğundan tutun da sosyal yaşam alanına kadar her şeyinin değerlendirilmesi ve yorumlanmasını gerekli kılar. Siyasilerin hayatlarındaki evreler, özellikle politik sosyalleşme süreçleri, üstünde yaşadığı toprak parçası ya da coğrafya, kullandığı dil, fikirler, sahip olduğu kültür ve tarih onların kimliklerini ve çıkar alanlarını inşa eder. Bu unsurlar aynı zamanda siyasilerin dış politika tasavvurlarına ve yönettikleri devletin dış politika kimliğine de yön verir. Böylece, devletin dış politika kimliğini şekillendirebilme imkanına sahip karar alıcıların algılarının nasıl şekillendiği temelde sosyo kültürel yapılara odaklanarak ortaya koyar.[136]

İnşacı kuramda, insanların rolü içine doğduğu toplum tarafından belirlenir. İnsanlar da kendi aralarında fikir geliştirir ve etrafındaki dış dünyaya anlam veren bilgileri oluşturur. Toplumdaki pratikleri yeniden tanımlar. İnsan ve toplum, yapı ve yapan arasında karşılık yapılanma durumu söz konusudur.[137] Bu çerçevede insan ve devlet arasında da bir yapılanma olduğu iddia edilebilir. Kimliği tanımlayan bilince sahip insanlar, inşa ettikleri devletlerle de karşılıklı etkileşime geçerler. Devletler ve devletlerin kimliklerini ve çıkarlarını yeniden tanımlarlar.[138] Devlet ve devletin kimliği de sosyal olarak inşa edilmektedir. Walt'un iddiasından yola çıkarsak insanlar inşa edilen dış politikayı ve kimliğini belirlemede etken olabilirler. Devletin içinde gerçekleşen devrimler ya da seçimler yoluyla etkin konuma geçen karar alıcılar, bireysel ya da grup olarak, kendi dünya görüşleri ve kimlik algılarıyla inşa ettikleri dış politika tasavvurlarını devletin dış politikası haline getirebilirler.

İnşacı kuramda çıkar algıları sabit değildir. Eğer ben ve ötekinin ne olduğunu tanımlayan kimlik, çıkar algılarını tanımlıyorsa farklı kimlik tasavvurları dış politikada farklı çıkar alanları meydana getirecektir. Aynı zamanda farklı güvenlik algıları; dost, rakip, düşman tanımlarının değişimini ve dönüşümünü sağlayacaktır.

---

[135] Ereker, 2013, 63.

[136] Rumelili, **age,** 171.

[137] Yunus Emre, "Anthony Giddens ve Uluslararası İlişkiler: Yapılanma, Modernite ve Küreselleşme", **Uluslararası İlişkiler**, c. 11, s. 44 (2015): 5-23.

[138] Viotti, **age**, 287-289.

Realist kuram bağlamında çıkar algıları sabittir. O zaman dün, bugün ya da yarın Türkiye'nin dış politika çıkarları sabit olmuştur ve olacaktır. Ancak sosyal inşacılar Türk dış politikasını yöneten farklı politik kimliğe sahip elitlerin ya da grupların Türk dış politikasının çıkar algılamalarını; dost, rakip, düşman tanımlarını değiştireceğini iddia eder.[139]

İnşacı kuramın karşılıklı etkileşim mantığından yola çıkarak bireylerin sosyal inşa süreciyle edindikleri dünya görüşleri ve politik kimlikleri dış politika tasavvurlarını şekillendirdiği iddia edilebilir. Bireylerin sahip oldukları dış politika tasavvurları devletin dış politika kimliğini tanımlamada etkin hale gelebilir. "Bireylerin ve grupların politik eğilimlerini ifade eden"[140] siyasal veya politik kimlik, ulusal kimlik tanımından farklılaşır. Çünkü ulusal kimlik, "benlik algısı olarak kimliğin sosyolojik yorumlanmasıyla ilişkilendirilmektedir".[141] Politik kimlik ben kimim/biz kimiz ve öteki kim sorularına politik/politik ekonomi perspektiften cevap arar.[142] Politik kimliğin şekillendirilmesinde bireyin ve grupların politik eğilimleri ön plandadır. Örneğin Marksistler, politik kimliklerini, benlik ve öteki algılarını iktisadi temelde proletarya ve burjuva arasındaki çatışma üzerine inşa ederken Kemalistler, Batılı olan (muasır medeniyet-ilerici) ve olmayan (medeniyet dışı-gerici) üzerine politik kimliklerini Batılılaşma üzerine inşa etmişlerdir.

Bireysel politik kimliğin oluşumu bir yönüyle sosyalleşmenin politik süreciyle ilgilidir. Sosyoloji'de sosyalleşme sürekli olan, değişen ve dönüşüme uğrayan bir süreçtir. Bu süreç içinde bir birey, içinde bulunduğu toplum ve kültürle yetişir ve sosyal kuralları öğrenir. Daha sonra birey, bağımsız ve yetkin bir sosyal varlık haline gelir. Yine bu süreçte bireyler, sosyal çevresinin düşünce ve davranış biçimlerini içselleştirir, ilgi alanlarını ve tercihlerini buna göre şekillendirirler. İnşacılara göre sosyalleşme sürecinde sosyalleşen pasif değildir ve kendisi bu sürece yön verebilir.[143] Sosyalizasyon, bireyin içinde yaşadığı sosyal, kültürel ve politik yapıya uyum sürecidir. Sosyalleşmenin, gerçekleşmesi için bazı faktörler ön plana

---

[139] Kösebalaban, 2014, 19-25.

[140] Fatih Yazıcı, "Kimlik Tutumları Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması," **Cumhuriyet International Journal of Education-CIJE**, vol. 5, no. 4 (2016): 44.

[141] Penelope Kinch, **The US-Iran Relationship** (London: I. B. Tauris, 2016), 11.

[142] Tom Bryder, "European Political Identity," **Psicologia Politica**, no. 31 (2005): 37.

[143] Ömer Yılmaz, "A Constructivist Analysis of Turkish Foreing Policy in 1980s and 2000s: The Example of Turkey-U.S. Relations" (Doktora Tezi, Unirsitat Siegen, 2014), 52.

çıkmaktadır. İlk inanış ve davranışların kazanıldığı yer aile, eğitimin alındığı ve alternatif fikirleri sunan okul/üniversite, parti içinde ideolojik tutum, din gibi unsurlar sosyalleşmeyi sağlayan ögelerdir.[144]

Dış politikada karar alan ve dış politikayı şekillendirip yönlendiren bireylerin sosyalleşme süreçleriyle inşa ettikleri kimlik tasavvurları dış politikayı şekillendirmektedir. Böylece bir devletin dış politikası onu şekillendiren insanların inanışları, algıları, kavrayışları ve politik kimliklerinin tanımlanmasıyla da anlaşılabilir.[145] Klasik ve neo-realistlerin pek de üzerinde durmadığı (Soğuk Savaş sonrasında neo-klasik realistler politik kimliği önemsemeye başlamışlardır), irrasyonel alan olarak tanımladıkları bireylerin ve grupların politik kimlik tanımları aslında bir devletin dış politika kimliğini yorumlamada önemli yere sahip olduğunu iddia edebiliriz.

Dış politikada birey aktörler ve onların kimliklerini değerlendirirken Kösebalaban Hudson'dan şu aktarımı yapar:

> "Sadece insanlar kimliklerini yaratabilirler, sadece insanlar kimliklerini değiştirebilirler, sadece insanlar kimliklerine bağlı davranabilirler. Sadece insanlar sosyalleşebilir ya da başkalarını sosyalleştirebilir. Sadece insanlar uluslararası ilişkilerin aktörü olabilir… Eğer siz bu insanları denklemin dışına iterseniz, makinelerle baş başa kalırsınız. Waltz kurguladığı karışımdan hem insanları hem de onların düşüncelerini ayıkladı ve neticede maddi değişim olmadan değişemeyen determinist bir makineyle baş başa kaldı. Öte yandan Wendt kendi formülünden insanları dışarıda bırakırken onların fikirlerini aldı: Ancak o da böylece bir makineyle baş başa kaldı. Değişim ihtimalini sürekli dillendiren ancak buna gücü yetmeyen bir makine".[146]

Hudson'un bahsettiği gibi Wendt dış politikada fikirleri dahil edip, sistemde yapan olarak insanları dışarda bırakmaktadır. Sadece sistem kendi başına devletin kimliğini ve dış politikayı biçimlendiren öge değildir. Bireyler ve yerel unsurlar da bu biçimlendirmenin ögeleridir.[147]

Ted Hopf da sadece sisteme odaklanmanın yeterli bir analiz sağlayamayacağını, devletlerin kendi sınırları içinde kimin düşman kimin dost olarak tanımladığının kimliği şekillendirmede önemli olduğunu vurgular. Böylece bir

---

[144] Philo C. Wasburn, Tawnya J. Adkins Covert, **Making Citizens** (New York: Palgrave Macmillan, 2017), 61; Janette Habashi, **Political Socialization of Youth** (New York: Palgrave Macmillan, 2017), 19-23; Navazeni, **age,** 1954-1956.

[145] Fred Halliday, **The Middle East in International Relations: Power, Politics and Ideology** (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 195.

[146] Valerie M. Hudson, **Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory** (Lanham: Rowman and Littlefield, 2014), 12; Kösebalaban, 2014, 60-61.

[147] Hudson, 2005, 1-30; Reus-Smit, **age,** 299-300; Behravesh, **age.**

devletin kendini içte nasıl tanımladığına verilecek cevap, o devletin diğer devletlerle olan münasebetlerini şekillendirecektir.[148] Devlet adına çalışan ve dış politikayı yöneten elitlerin de kendi dünya tasavvurları içinde kimi dost kimi rakip ve kimi düşman gördüğü yine diğer devletlerle olan münasebetlerini şekillendirecektir.

Sistemde ve yerelde meydana gelen her olay, öz ve ötekinin tanımlanmasıyla, çıkarların yeniden şekillendirilerek dış politikada yeni söylemlerin ve tercihlerin oluşmasını sağlar.[149] Örneğin, II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin uluslararası sistem içinde neden Batı bloğunu tercih ettiğini materyal boyutta açıklarsak: Sovyetler'in Türkiye'den toprak talebi ve boğazlar üzerinde hakimiyet kurmak istemesi sonucunda Türkiye'nin güvenlik ve işgale karşı hayatta kalma/beka güdüsü devreye girmiş denge politikası ya da *bandwagoning* bağlamında Batı bloğuna yönelmesinde etkili olmuştur, diyebiliriz. Ancak bu realist kuramın penceresinden görünendir ve mutlak bir açıklama olarak görülemez. Çünkü materyal boyutun yanında hem uluslararası sistemin ortaya çıkardığı liberal-sosyalist politik kimlik baskısı hem de Türkiye içindeki karar alıcıların dış politikada öz ve öteki tanımına dayalı güvenlik ve çıkar tercihleri, Türkiye'nin Sovyet tehdidine karşı liberal Batı ittifakına yönelmesini sağlamıştır, da diyebiliriz. Karar alıcıların politik kimlik algısı ve Sovyetlerin düşman öteki olarak tanımlanması, Türkiye'nin bu kararı almasında bir rol oynamıştır.[150]

2.3.2. Anarşik Uluslararası Yapının Üç Kültürü

Dış politikada yapısalcı realistler, uluslararası sistemin statik bir çatışma durumunda olduğunu iddia ederler. Onlara göre; sistemdeki devletlerin "kendi başının çaresine bakmaları" (*self-help*) gerektiği savı ön plandadır. Sosyal inşacılar ise, uluslararası sistemin mekanik ve statik bir yapıya sahip olmayıp, bir sosyal alan

---

[148] Ted Hopf, **Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies, Moscow, 1955 and 1999** (New York: Cornell University, 2002), 10-16'dan aktaran Mehmet Sinan Birdal, "Davutoğlu Doktrini: Stratejik Öznenin Popülist İnşası", **Yeni Türkiye'ye Varan Yol: Neoliberal Hegemonyanın İnşası,** ed. İsmet Akça vd., çev. Kemal Deniz (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018): 127.

[149] Mahdi Mohammad Nia, "Holistic Constructivism: A Theoretical Approach to Understand Iran's Foreign Policy", **Perception** (2010): 12, http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/Mahdi-Nia.pdf [Erişim Tarihi: 04.01.2017]

[150] William Hale, **Türk Dış Politikası 1774-2000**, çev. Petek Demir (İstanbul: Mozaik Yayınları, 2003), 110; Ali Balcı, **Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar** (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013), 68-69; Fulya Ereker, "Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi" (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 142.

olan uluslararası alanın[151] da sürekli inşa edildiğinden dinamik bir yapıya sahip olduğunu düşünürler.[152] Devletlerin birbirlerine karşı tutum ve yönelimleri; ben ve öteki tanımlamaları ya da en geniş anlamda devletler arasındaki sosyal pratiklerin oluşturduğu kültür uluslararası yapıyı şekillendirir.[153]

Wendt, dış politikada şu an var olan ve realistlerin kabul ettiği merkezi otoritenin olmayışı olarak tanımlanan anarşik düzeni kabul eder. İnşacıların kabul ettiği "gerçeğin ne olduğu düşünülüyorsa, gerçek odur" anlayışı çerçevesinde Wendt, "anarşi, devletler ona ne anlam veriyorsa odur" (*anarchy is what states make of it*) düşüncesini geliştirmiştir.[154] Realizmde anarşi, yapı denilen sosyal bir alan olan sistemin ürettiği bir gerçeklikten öte, yapan konumunda sosyal varlık olan devletlerin, ötekilerini Hobbesçu mantığa göre tanımlamasıyla ortaya çıkan çatışma temelli bir gerçekliktir. Ancak Wendt, bir anarşi durumunu kabul etse de yapı içindeki sürekli şekillenmeden dolayı daima çatışma durumunu reddeder. Realistlerce anarşik yapıya içkinmiş gibi düşünülen devletler arasındaki düşmanlaştırıcı tutumun yanında, rakip ve dost tutumlarının da anarşik yapıda kültür olarak üretilebileceğini iddia eder.[155]

Wendt, yapan konumundaki devletlerin birbirlerine olan tutum ve davranışlarını üç kategoride -Hobbesçu, Lockeçu, Kantçı- genelleştirir.[156] Wendt'in Hobbesçu siyasal kültüründe, benlik ve öteki arasında şiddet kullanıma dayalı rol ilişkileri mevcuttur. Rakipler ve dostlardan farklı, tür olarak düşmanlık kavramı ile

---

[151] Aslında uluslararası alan, uluslararasıarası sistem kavramından farklılaştırılabilir. Sistem kavramının mekanik, sabit ve değişmez vurgusu yerine, yapının sürekli inşa sürecine tabi olmasından dolayı uluslararası alan özellikle uluslararasıarası yapı olarak tanımlanabilir. Uluslararasıarası yapı, "aktörler arasında paylaşılan anlayışlar, beklentiler ve bilgi yığınlarını kendinde barındırarak sürekli değişimle kendini inşa etmeye devam etmektedir". Sezgin Kaya, "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, c. 63, s. 3 (2008): 101.

[152] Onuf, 1989.

[153] Ereker, 2013, 169.

[154] Alexander Wendt, "Anarşi Devletler Ne Anlıyorsa Odur: Güç Politikalarının Sosyal İnşası", **Uluslararası İlişkiler,** c. 10, s. 39 (2013): 3-43.

[155] Wendt, 2012, 306.

[156] Wendt, 2012, 306. Bu "geleneksel temsil amacıyla kullanılan" kategorileştirmeyi İngiliz Okulu kuramcısı Martin Wight'a atıf yaparak açıklar. Wight, aslında Uluslararası İlişkileri kuramsallaştırmak yerine dış politika tarihi içinde düşünürlerin kaleminde ve devlet adamlarının eylemlerinde şekillenen üç kapsamlı düşünce geleneğine yoğunlaşır. Bunlar: ilk olarak Hobbesçu kötümserlik ve Makyavelist gücün önemi (Realizm), ikinci olarak Grotiusçu ve Lockecu pragmatizm temelinde rasyonalizm, üçüncü olarak işbirliğinin önemi (Rasyonalizm), üçüncü olarak ise Kantçı iyimserlik ve fikirlerin/yasaların önemi (Radikalizm ya da Devrimcilik)'dir. Detaylı bilgi için bakınız: Martin Wight, **International Theory The Three Traditions**, ed. Gabriele Wight, Brian Porter (New York: Holmes&Meter Publisher, 1996), 7-24.

tanımlanmaktadır. Ötekinin niyetleri algılanırken özellikle benliği öldürmeye ya da onu köleleştirmeye yönelik bir düşünce varsa, bu durum düşman algısını ortaya çıkararak Hobbesçu düşünceyi var eder. Eğer öteki, benliği sadece dövmeye ya da ondan bir şeyler (ç)almaya çalışıyorsa Lockecu kültürü ortaya çıkarmaktadır.[157] Hobbesçu kültüre göre savaş uluslararası sistemde görülen bir hastalık ve sınırlanamaz bir gerçekliktir. Wendt, Vestfalya Anlaşması'na kadar uluslararası sisteme Hobbeçu kültürün hâkim olduğunu iddia etmiştir.[158]

Hobbesçu kültürde "öl ya da öldür" tutumu sergilenirken Wendt'in Lockecu kültüründe ötekine karşı "yaşa ve yaşat" tutumu sergilenir. Düşmanlık yerine rekabet öne çıkarılır. Fakat burada temsiller daha az tehdit temellidir. Rakipler birbirlerinin, egemenlik haklarını tanıyıp yaşam özgürlüklerini bir hak olarak gördükleri için ötekini işgal etme ve ona hâkim olma güdüsünü işletmezler, fakat aralarında bir mücadele süreci vardır. Bu mücadele bazen ihtilaflarda şiddetten korunmayı kapsarken bazen de zorlayıcı durumlarda sadece toprağa yönelik revizyonist tavırları kapsayabilir.[159] Avrupa merkezci bir bakışla Wendt'e göre, Vestfalya sonrası dönem Lockecu sistem için bir örnektir. Bu sistemde merkezi bir otorite olmamasına rağmen uluslararası hukuk çerçevesinde devletler ötekilerin haklarını tanımışlar "yaşa ve yaşat" mantığını uygulamışlardır.[160] Bu anarşi kültüründe devletler dış politikada, diğer devletlerin egemenlik haklarına kabul etmiş, böylece egemenliğe yönelik güvenlik tehditlerini düşürmüştür. Savaş ise, haklı savaş düşüncesine göre imkân dâhilindedir.[161]

Kantçı uluslararası siyasal kültür, dostluğa ilişkin rol yapısıdır. Aslında dostluk burada sınırlandırılmış bir anlam içinde tanımlanır. Özün kendi güvenliğini sağlamak amacıyla düşman olarak görmediği ötekilerle anlaşmaya dayalı kurallar oluşturmasıdır. Çıkabilecek herhangi bir sorunda, bu kurallara sadakat çerçevesinde savaşa başvurmadan çözüme ulaştırma temel amaçtır. Ya da anlaşan taraflar kendilerine gelebilecek herhangi bir saldırı karşısında birbirlerini korumayı amaçlar.

---

[157] Wendt, 2012, 322.

[158] Enes Bayraklı, "Turkish Foreign Policy in Transition: The Emerge of Kantian Culture in Turkish Foreign Policy (A Holistic Constructivist Approach)" (Doktora Tezi, Universiat Wien, 2012), 33-34; Wendt, 2003, 265-279.

[159] Wendt, 2012, 344.

[160] Bayraklı, **age**, 35; Wendt, 2003, 279-280.

[161] Bayraklı, **age,** 36; Wendt, 2003, 282.

Dostluğun müttefiklikten farkı, dostluk ilişkisinin belli bir süre içinde kurgulanmış olmamasıdır.[162] Oluşturulacak plüralist güvenlik toplulukları ve kolektif güvenlik anlaşmaları ittifak ve dostluk oluşturmanın araçlarıdır. Güvenlik topluluğuna üye olan devletler sorunlarını savaş yoluyla değil, kurulacak mahkeme ve görüşmelerle aşacaklardır. Ayrıca ortak kimlik ve politika oluşturma bu topluluğun temel amacıdır. Kolektif güvenlik anlaşmalarının en temel amacı ise "hepimiz birimiz, birimiz hepimizi içindir" anlayışı içinde dış tehditlere karşı birlik olmaktır.[163]

Sonuç olarak Wendt, uluslararası sistemin siyasal kültürünün ilerlemeci bir sürece tabi olmadığını iddia eder. Hobbesçu kültürün yüksek ölüm oranları Lockecu kültüre ve Kantçı kültüre geçişi teşvik edebilir ya da kültürler arasında geçişler var olabilir.[164] Wendt, makro ölçekte dünya politikasını incelediğinde Hobbesçu kültürün 17. yüzyıla kadar var olduğunu ve devletlerin birbirlerini düşman görerek şiddeti sınırsız kullandığını söylemiştir. Şiddetin amacı hayatta kalmak ve öteki yok etmek üzerinedir. Yine makro bir bakışla, 1648 Vestfalya Antlaşması'yla modern devletler sisteminin kurulması Lockecu kültüre geçişi sağlamıştır. Bu kültürde devletler birbirlerini rakip görmüşlerdir ve birbirlerini ortadan kaldırma amacını gütmeden şiddete başvurmuşlardır. Daha spesifik bir kültüre geçiş ise demokratik devletler örneğinde görüldüğü gibi Kantçı kültüre geçişi sağlamıştır. Ancak bu Kantçı kültüre geçiş dünyada henüz yaygın konumda değildir. Kantçı kültürün amacı anlaşmazlıkları çözmek ve güvenlik tehditlerine karşı ortak hareket ederek barışçıl yöntemleri benimsemektir.[165]

[162] Wendt, 2012, 367.

[163] Bayraklı, **age,** 36; Wendt, 2012, 367-371.

[164] Wendt, 2012, 381-382.

[165] Dale C. Copeland, "The Constructivist Challange to Structural Realism: A Review Essay", **International Security**, vol. 25, no. 2 (2000): 187-212.

3. POLİTİK KİMLİKLER TEMELİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASININ TARİHİNİ ANLAMAK

Tarihler 29 Ekim 1923'ü gösterdiğinde Mustafa Kemal Büyük Millet Meclisi'nde oluşturduğu kadroyla Türkiye Cumhuriyeti'ni kurdu.[166] Bu yeni devleti kuran kadro aslında Cumhuriyet'i ilan etmekle Osmanlı İmparatorluğu'nun saltanata dayalı rejimini mutlak bir şekilde reddediyordu. Oran'a göre Cumhuriyet'in devlet yapılanması, Osmanlı'nın Tanzimat'la birlikte oluşturduğu modern devlet geleneği ve bürokratik sürekliliğini sağlayan nitelikteydi.[167] Örneğin, Osmanlı Devleti'ndeki Hariciye Nazırlığı, Millî Mücadele yıllarında Hariciye Vekâleti ve Cumhuriyet'in ilanından sonra Dışişleri Bakanlığı olarak devam etmişti.[168] Bu bürokratik süreklilik Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi ya da geleneksel dış politikasının kökenini oluşturmuştur. Özellikle Osmanlı'nın dış politikada tercih ettiği "statükoyu iyi değerlendiren dengeci politikası", Cumhuriyet dış politikasının kurucu ilkesi olmuştur.[169]

19. yüzyıl dünya siyasetinde var olan ve Osmanlı'nın da Avrupa devletlerine karşı yürüttüğü denge politikasının temelinde, Osmanlı'nın kendi varlığını koruma ve güvenliğini sağlama amacı yatıyordu.[170] "Rus yayılmacılığı ve Fransız Devrimi'nden kaynaklanan etnik parçalanma" Osmanlı'da kalemiye, harbiye ve entelijansiyanın kimlik, güvenlik ve çıkar algılarını ciddi olarak şekillendirmişti.[171]

---

[166] "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı", T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-56/turkiye-cumhuriyetinin-ilani-2 [Erişim Tarihi: 29.11.2016]

[167] Baskın Oran, "Giriş", **Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980**, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009): 23; Fuat Keyman, "Bugünkü Dış Politika Anlayışı Pragmatik Bir Farklılık İfade Ediyor", **Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt 4**, ed. Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yegin (Ankara: Usak Yayınları, 2011): 158.

[168] "Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi", Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-disisleri-bakanligi-tarihcesi.tr.mfa [Erişim Tarihi: 29.11.2016]

[169] Oran, 2009, 23.

[170] Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi** (İstanbul: Alkım Yayınevi, 2010), 67; Kösebalaban, 2014, 70.

[171] Kösebalaban, 2014, 70.

Bu dönemde Osmanlı'da politik kimlik tartışmaları devletin nasıl kurtarılacağına ilişkin söylemleri içermekteydi. Osmanlıcılık, İslamcılık ve Milliyetçilik siyasal hayatın içine girmeye başlamıştı. Tartışmalar daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'ni kuracak olan asker kökenli bürokratların dış politikada kimlik ve çıkar tanımlamalarına ve söylemlerine de sirayet etmişti. Bundan dolayı hem 19. yüzyıl dünya siyasetini hem de bu dönemde Osmanlı Devleti'nde meydana gelmiş öz ve öteki tanımlamaları bağlamında inşa edilmiş kimlikleri ve dış politika söylemlerini anlamak, Cumhuriyet'in kurucu kimliğini ve dış politika ilkelerini anlamak için gereklidir.

Cumhuriyet döneminde karşımıza beş ana akım politik kimlik çıkmaktadır. Kemalizm, liberalizm, muhafazakârlık, İslamcılık ve sosyalizmdir. Türkiye'de sekülerizm ve milliyetçilik her bir ana akım politik kimliğin kendine göre kullandığı ve yorumladığı görüşlerdir. Bundan dolayı politik kimlikler birbirleriyle eklemlenirken yeni bakış açılarını var etmişlerdir. Milliyetçi İslamcı, milliyetçi seküler (Kemalizm), liberal seküler, liberal muhafazakâr, milliyetçi muhafazakâr Türk siyasal hayatında rakip politik kimlikler olarak var olmuşlardır. Her bir politik kimliğin dış politika tasavvuru mevcuttur. Wendt'in kategorik ayrımını Kösebalaban, Türkiye'deki ana akım sosyal ve politik kimliklerin öteki algılarını tespit etmek için kullanmıştır. Kösebalaban tespitini şöyle ifade etmektedir:

> "Wendt'in anarşinin üç kültürü üzerine yaptığı kategorikleştirme üç farklı Öteki algılaması halinde düşünüldüğünde, Türkiye'de var olan her farklı kimliğin dış dünyaya bakış açısına dair yapacağımız tahlil için kullanışlı bir şablon sunmakta. Farklı sosyal gruplar farklı ve çoğu zaman birbiriyle çatışan dış dünya algılarına sahiptirler. Bundan dolayı bir grubun Hobbesçu Ötekisi; belki bir diğer grubun Lockecu Ötekisi ya da başka bir grubun Kantçı Ötekisi olarak ortaya çıkabilir. Örneğin pek çok milliyetçi Türk vatandaşı, Arap dünyasına dair Hobbesçu algıya sahiptir, halbuki bazı kimlik kategorileri Arapları dost ve aynı uygarlık kategorisinin bir parçası olarak görebilmektedir. Bu ikinci gruba mensup olanların Arap dünyası algısı Kantçıdır. Wendt'in orijinal çerçevesinde yapılacak bu tarz bir kavramsal değişimle sosyal iç politika düzlemine indirilebilir".[172]

Bu bölümde, geleneksel Türk dış politikasının kimliğini inşa etmiş tasavvurun tarihi kökenleri irdelenmiştir. Osmanlı son dönemi ve dönemin dünya sistemi ele alınmıştır. Ardından 1923'ten günümüze kadar Türk dış politikasının seyri anlatılırken rakip politik kimliklerin dış politikada nasıl bir öz ve öteki tanımları yaptıkları ele alınmıştır.

[172] Kösebalaban, 2014, 62.

3.1. 19. Yüzyıl Dünya Politikası ve Büyük Güçler

19. yüzyıl dünya siyaseti, dönemin büyük güçlerinin dış politikayı nasıl yürüttüğü ve hangi politikaları tercih ettiği üzerine kuruludur. 19. yüzyıldan 20. yüzyılın ortalarına kadar dünya siyasetinin güç merkezi Avrupa olmuştur. Bundan dolayı Avrupa merkezli bir dış politika okuması yapmak dönemin dünya siyasetini anlamak için elzemdir. İngiltere, Fransa, Rusya, Osmanlı 1867 itibariyle Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve 1871'den sonra Almanya Avrupa'nın büyük güçleri olmakla birlikte dünyanın da büyük güçleri konumunda olmuşlardır. İtalya 1860'lar ile sahneye çıksa da dünya siyasetinde güçlü bir aktör haline gelmesi ilk zamanlarda mümkün olmamıştır. Daha sonra Birleşik Devletler ve Japonya küresel güç sistemine dahil olmuştur.[173]

19. yüzyıl dünya siyasetinde Avrupalı devletlerin büyük birer güç olmaları, diğer devletlerden daha etkin bir şekilde insan ve ekonomik kaynaklarını kullanmış olmalarıyla ilgiliydi. Ekonomik gelişmeyle birlikte artan büyüme ve refah seviyesi, modernize edilen askeri ve deniz kuvvetlerine daha hızlı mobilize olma gücü veriyordu. Askeri ve ekonomik gücün yanında felsefe, fikir üretme ve eğitim seviyesindeki artış Avrupalı devletlerin statülerini dünya siyasetinde bir hayli artırmıştı.[174]

19. yüzyıl Avrupa iç ve dış politikasını etkileyen en büyük fikir akımı ise 1789 Fransız Devrimi olmuştu. Fransız Devrimi, "kendiliğinden değişimi ifade eden kademeli ve yavaş değişim modelini bir kenara bırakarak toplumsal dengeyi ve ahengi alt üst edecek, toplumun binlerce yıla dayalı organik yapısını bozacak köklü bir dönüşüm hareketi olduğu için" statükoyu korumak isteyen Avrupa imparatorlukları için bir tehlike oluşturmuştu.[175] Liberal etki, hükümdarların yetkilerini anayasa ile sınırlamıştı. Milliyetçi etki ise imparatorlukların içinde yaşayan milletlerin kendi benliklerini savunma fikrini ortaya çıkarmıştı. Avusturya, Prusya, Rusya ve İngiltere gibi büyük krallıklar Fransız Devrimi'nin getirdiği

---

[173] Norman Rich, **Great Power Diplomacy 1814-1914** (New York: McGraw-Hill, 1992), introduction xvii

[174] **age,** xvii-xviii.

[175] Ömer Çaha, **Dört Akım Dört Siyaset** (Ankara: Orion Kitabevi, 2012), 111.

yeniliklere karşı durmuştu. Bu durum, Avrupa'da 1792'de başlayan ve 1815'te bitecek olan Napolyon Savaşları'nı beraberinde getirmiştir.

Yaşanan savaşlar ardından, müttefikler Fransa'ya karşı galip gelmiş ve 1815'te Viyana Kongresi'ni toplamıştı. Viyana Kongresi'nin diğer adı Metternich Sistemi olarak anılmıştır. Bu sistem, Avrupa'da imparatorlukların monarşik yönetimlerini hürriyetçi ve milliyetçi fikirlere karşı korumayı ve barışı sağlamayı amaçlamıştı. Kongre, 20. yüzyılda kurulacak olan MC ve BM'nin atası konumunda olup 19. yüzyılın içinde kurumsallaştırılmamış bir diplomatik uzlaşma konumunda olmuştu. İmparatorluklar iç işlerine yönelmeli, iç huzurun sağlanması için eski düzenin istikrarı gözetilmeliydi. Bundan dolayı dış politika, diplomasi temelli şekillendirilirken güç dengesi sistemin en önemli politikası haline getirilmiştir.[176]

Kongre'ye İngiltere, Avusturya, Prusya, Rusya ve Fransa katılmıştı. Fransa'nın Avrupa'ya uyumunu kolaylaştırmak için ona yenilmiş ülke muamelesi yapılmadı ve Fransa'nın, devrim öncesi toprakları tanınarak müttefik orduları Fransa'dan çıkarılmıştı. Ancak Fransa, halen daha devrim tehlikesine ortam hazırlamasından dolayı büyük güçlerce şüpheyle izlenmişti. Avrupa Uyumu çerçevesinde, Avrupa'nın ve dünyanın büyük güçleri, kendi güvenliklerini, statülerini, hayati çıkarlarını ve sınırlarını belirlemişti.[177] Avrupa Uyumu, "herkese karşı savaş" mantığını güden Hobbesçu öteki algısına değil, "yaşa ve yaşat" mantığındaki Lockecu düşünceye dayandırılmıştı. Böylece Avrupa'nın bu beş büyük devleti, diplomatik olarak belirledikleri normlar çerçevesinde kendi çıkarlarına odaklanmayı amaçlamışlardı.[178]

Fransız Devrimi'nin "hürriyet kavramı bütün Avrupa'ya ve özellikle de kitlelere yayılmaya"[179] devam etmişti. İmparatorluklar kendi uyumlarına göre belirledikleri toprağa dayalı sınırlarını gözetirken bünyelerinde barındırdıkları milletlerin bağımsızlık isteklerini şiddetle göz ardı etmişlerdir. Fakat engellenemeyen milliyetçi fikirler ve bağımsızlık istenci 1848 Devrimlerini başlatmıştı. Bu devrimler ve Kırım Savaşı (1853-1856) Avrupa Uyumu'nun giderek bozulmasına sebep olmuş

[176] Richard F. Hamilton, "The Europe Wars: 1815-1914", **The Origins of World War I**, edt. Richard F. Hamilton, Holger H. Herwig (New York: Cambridge University Press Digital Version, 2008): 48.

[177] Paul W. Schroeder, "The 19th-Century International System: Changes in the Structure", **World Politics**, vol. 39, no. 1 (1986): 3-12; Adam Watson, **The Evolution of International Society: A Comparative Historical Analysis** (UK: Taylor&Francis e-Library, 2002), 241; Hamilton, **age,** 46.

[178] Hamilton, **age,** 52; Schroeder, **age,** 11.

[179] Armaoğlu, 2010, 25.

ve sınırların değişimini de beraberinde getirmişti.[180] 1861'de İtalya ulusal birliğini tamamlayarak İtalya Krallığı'nı ilan etmişti. Bundan yaklaşık on yıl sonra 1871'de Bismarck liderliğinde Prusya, Fransa'ya karşı kazanılan zaferle Alman ulusal birliğini kurmuştu. Gelinen nokta artık 1815 Avrupa sınırlarının çok ötesindeydi.[181]

1871'den sonra Avrupa sisteminde, Avrupa Uyumu'ndan "Bismarck'ın Avrupa Düzeni"ne[182] doğru bir geçiş söz konusu olmuştur. Bismarck'ın temel amacı yeni kurduğu ulusal birliği devam ettirmek ve kendi ulusal sınırları içinde konsolidasyonu sağlamaktı. Bismarck'a göre bunu sağlamanın en önemli yolu dış politikada barışın sürekliliğini sağlayarak, iç politikaya yönelmekti. Bu çerçevede Bismarck, en büyük rakibi Fransa'ya karşı kurduğu ittifaklarla diplomasiyi etkin bir şekilde kullanmış ve Avrupa'nın en güçlü devleti haline gelmiştir. 1888 yılında tahta 28 yaşındaki genç imparator II. Wilhelm geçince, Bismarck'ın Avrupa içindeki denge politikalarının aksine "Dünya Politikasına" (*Weltpolitik*) yöneldi. Amacı, İngiltere ve Fransa gibi sömürgeci Avrupa devletleri gibi sömürgeciliğe yönelmekti. II. Wilhelm'e göre bu Almanya'nın bir dünya devleti olması için gerekliydi ve Almanya dünya politikasında böylece etkin yerini alacaktı. Bu politikayı benimsemeyen Bismarck, 1890'da Almanya başbakanlığından ayrıldı.[183]

20. yüzyıla girildiğinde Avrupa itilaf ve ittifak devletleri olarak iki farklı bloğa bölünmüştü. Almanya, artık 1904'te imzalanan İngiltere-Fransa birlikteliğiyle karşı karşıyaydı. Almanya'nın amacı bu bloğu bozmaktı ancak bunu başaramayınca bloğa karşı hızlıca silahlanmaya başlamıştı. Avrupa'daki bu kutuplaşma 1914'te I. Dünya Savaşı'nı başlatmıştı. I. Dünya Savaşı her ne kadar Avrupa'da çıkmış bir savaş olsa da sonucu tüm dünya ülkelerini etkilemiştir.[184]

3.2. 19. Yüzyıl Osmanlı Dış Politikası ve Osmanlı'da Politik Kimlikler

19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun dış politikası, topraklarını sömürge alanlarında genişletmek isteyen Avrupalı büyük güçlerle girdiği savaşları önlemeye

[180] Paul W. Schroeder, **The Transformation of Europe Politics 1763-1848** (USA: Oxford University Press, 1994), 800; Armaoğlu, 2010, 29-30.

[181] Armaoğlu, 2010, 33.

[182] Watson, **age,** 248-249.

[183] Armaoğlu, 2010, 39-50.

[184] **age,** 57-61.

ve kendi bekasını korumak için Avrupa'nın büyük güçleriyle girdiği ittifaklar sürecinin yönetilmesine dayanıyordu. 1699'a kadar Avrupa'ya karşı sürdürdüğü üstünlüğünü kaybetmiş[185] Osmanlı'nın temel amacı, Avrupa sisteminin takip ettiği denge politikasını sürdürmekti. Artık Avrupa Uyumu'yla birlikte diplomasi, politik statükonun korunmasında önemli bir araç haline gelmişti.[186] Dış politikada, dengecilik politikasını kullanan İmparatorluğun kendi içinde yaşadığı politik gerilimler, Fransız Devrimi'nin getirdiği bağımsızlık talepleri, modernleşme hamleleri, ıslahat hareketleri, kimlik tartışmaları, İmparatorluğun dış politikasına da sirayet edecek ve Avrupalı güçlerle ilişkisini şekillendirecekti.[187]

Osmanlı askeri ve idari anlamda modernizasyonu Avrupalı devletlerin seviyesinde sağlayamadığı için 18. yüzyılda da Avrupalı güçler karşısında mağlup olmaya devam etmişti. Rusya ve Fransa, Osmanlı topraklarını tehdit eden en önemli büyük güçtü. Rusya'nın amacı, Karadeniz ve boğazlar üzerinde hâkimiyet alanını genişletmekti. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra, Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanmıştı. Fransa ise İngiltere'yle giriştiği sömürgecilik yarışışında imparatorluğun egemenliğinde olan Kuzey Afrika ve Orta Doğu coğrafyasına yayılmayı tercih etmişti. 1798'de Mısır'ı işgal eden Fransa'ya karşı İngiltere ve Rusya, Fransa'nın güçlenmesini engellemek adına Osmanlı'ya destek oldu ve Fransa, Mısır'dan çıkarıldı.[188] 1815'te Viyana Kongresi'ne Osmanlı, Fransa'ya karşı savaştığı için Metternich tarafından çağrılsa da Osmanlı bu daveti "Avrupa devletlerinin koruması altına girme şeklinde telakki ettiğinden" reddetmişti. Ayrıca bu kongrede, "Doğu Sorunu" olarak tanımlanan Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması gündeme getirilmiştir.[189] Ancak kongrede dile getirilen statükonun korunması meselesi Yunan İsyanı ile Avrupa sınırlarında değişiklik meydana getirdi. "Statükoyu korumak isteyenler, Yunan İsyanı'na yardımdan başka bir şey

[185] Karlofça Antlaşması'yla, "İlk defadır ki, Müslüman imparatorluk Hıristiyan devletlerle karşı karşıya gelip bir mütareke yapmaktadır. İlk defadır ki bir mütareke, tek taraflı ahitname tarzında değil, eşit kuvvetler arasında ve Romanist hukuk sistemine ve hukuk prensiplerine göre yapılıyor. Aslında Osmanlı İmparatorluğu da bu Avrupa devletler camiasının yeni düzenine adım atmış oluyordu". İlber Ortaylı, **Avrupa ve Biz** (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008), 189-190.

[186] A. Nuri Yurdusev, "The Ottoman Attitude toward Diplomacy", **Ottoman Diplomacy Conventional and Unconventional**, edt. A. Nuri Yurdusev (London: Palgrave Macmillan, 2004): 5-35.

[187] Hale, **age,** 10-30.

[188] Mahmut Bolat, "1876-1914 Arası Osmanlı Devleti Dış Politikasının Genel Bir Değerlendirilmesi", **Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 1, s. 1 (2014): 17.

[189] Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi** (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997), 97-98.

yapmadılar. Yani haritayı kendileri değiştirdiler. Müdahale Sistemi'nin ve statükonun savunucusu Metternich, Yunan ayaklanmasında tek başına kaldığı için, çabaları sonuç vermedi".[190]

Yunan İsyanı ve ardından Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın hizmetkârlıktan Osmanlı'ya rakip konumuna geçişi İmparatorluğu çok daha zor duruma sokmuştu. 1821'de ayaklanan Yunanlılara karşı, 1805'te Mısır'a vali olarak atanan Kavalalı Mehmet Ali Paşa görevlendirilmişti. 1826'da ayaklanmayı bastıran Mehmet Ali Paşa'ya karşı İngiltere, Fransa ve Rusya devreye girdi. Navarin limanında isyanı bastırmaya çalışan Mısır filolarının yanında Osmanlı filoları da yakıldı. 1828'de Rusya, Osmanlı'ya savaş açtı ve 1829 Edirne Antlaşması ile savaş sona erdirildi. Bu antlaşmayla Yunanistan bağımsızlığını ilan etti. 1832'de Osmanlı, bağımsız Yunanistan'ı tanıdı.[191] Yunanistan, imparatorluğun Balkan toprakları içinde ilk bağımsızlığını ilan eden devlet olmuştu. Bu durum diğer Balkan milletlerini cesaretlendirirken ilerde kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti ile birtakım sorunların yaşanmasına da neden olacaktı.[192]

Dönemin sultanı II. Mahmut, modernizasyon süreciyle ilgilenmek için imparatorluğun savaşa girmemesine özen gösterdi ancak Mehmet Ali Paşa'nın modernleştirilmiş orduları İstanbul'a doğru sefere çıkmasıyla imparatorluk sarsıldı. Bu olay her ne kadar Osmanlı'nın iç meselesi olarak görülse de İngiltere, Fransa ve Rusya'nın dahil olduğu bir mesele haline geldi.[193] Rusya'nın desteği ile Mehmet Ali Paşa'nın geri çekilmesi sağlandı. Osmanlı, 1833'te Rusya ile Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı imzaladı. İngilizler, Osmanlı'nın Rus himayesine girmesini engellemek için imparatorluğa desteğini artırdı.[194] İmparatorluğu sarsan ve Fransa'nın dolaylı destek verdiği Mehmet Ali Paşa'nın orduları İngiltere tarafından Beyrut'ta bombalandı. 1838'de Baltalimanı Antlaşması'yla İngiltere ticari ayrıcalıklar elde etti.

> "Eylül 1841'de, yeni İngiliz büyükelçisi Startford Canning'e Dışişleri Bakanı Lord Aberdeen tarafından, İngiltere'nin Doğu Akdeniz politikasının Türk gücünü desteklemek ve gerek dahili karışıklıklar gerekse harici saldırılar sebebiyle imparatorluğun parçalanmasını engellemek

[190] **age,** 166.

[191] Hale, **age,** 13.

[192] Armaoğlu, 1997, 166.

[193] **age,** 193.

[194] Feroz Ahmad, **Turkey: The Quest For Identity** (Oxford: Oneworld Publications, 2003), 30.

olduğu bildirilmişti. İngiltere, mantıklı ve iyi düşünülmüş bir yenilik sayesinde, birçok sebeple parçalanma tehlikesiyle yüz yüze gelen hükümete bir miktar istikrar sağlamayı ümit ediyordu".[195]

18. yüzyılda II. Ahmet'ten beri başlayan ve III. Selim'le devam eden ıslahat hareketleri İngilizlerin desteğiyle[196] 1839'da Tanzimat Fermanı'yla devam etti.[197] Tanzimat'ın en önemli yeniliği, geleneksel Osmanlı millet sisteminin yerine Müslüman ve Hristiyan ayrımı gözetmeksizin vatandaşlık sistemine dayalı yeni bir eşitlikçi anlayışı ve merkezi bir devlet inşasını başlatacak olmasıydı. Yeni oluşturulan kanunların denetlenmesi için Büyük Güçler devreye girmişti.[198] Avrupa'da ortaya çıkan fikir akımları, modernleşme hamleleri, savaşlar, yeni sistem yapısı, yapan konumunda olan imparatorluğun kendi bekasını korumak için yenilikçi uygulamaları tatbik etmesini zorunlu kılıyordu. Bilimde, askeriyede, eğitimde ve bürokraside Avrupa devletlerine benzeyerek imparatorluğun düşüşünü durdurmak için bürokratik elitler seferber olmuştu. Yapılan her yenileşme hareketi, devlet ve toplum içinde yenileşmeye karşı tutucu duruşu ve Osmanlı değerlerini Batı değerlerine karşı korumak isteyen muhalif hareketleri de perçinliyordu; fakat Avrupa'nın oluşturduğu yeniliklere karşı Osmanlı elitleri içinde büyük bir hayranlık ve merak da söz konusuydu.[199]

Bütüncül (*holistik*) inşacılığa göre değerlendirildiğinde, 18. yüzyılda oluşmaya başlayan Avrupa sistemi (yapı) ve Osmanlı (yapan) arasındaki askeriye, iç ve dış politika, eğitim temelindeki karşılıklı ilişki, imparatorluk içindeki farklı kimlik algılamalarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. İlerde değinilecek olan bu farklı kimlik algılamaları -Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük- dış politikayı şekillendirecekti.[200] Osmanlı'nın Avrupa sisteminin merkezindeki devletlerle olan münasebetleri özün, öteki algılamasını da değiştirdi. 1854-1855 Kırım Savaşı ve ardından yapılacak olan Paris Barış Konferansı, Osmanlı elitlerinin yanında, halkında

[195] Hale, **age,** 15.

[196] **age.**

[197] Armaoğlu, 1997, 218.

[198] Ahmad, 2003, 33.

[199] Çiğdem Nas, "Turkish Identity And The Perception of Europe", **Marmara Journal Of European Studies**, vol. 9, no. 1 (2001): 177.

[200] Ereker, 2010, 101-175.

Avrupalıya bakışının farklılaşmasına neden olacak bir kırılma dönemi oluşturmuştur.[201]

Rusya başta Kudüs olmak üzere tüm Osmanlı toprakları üzerindeki Ortodoksları yönetme hakkını kendinde görüyor ve onları yönetme isteğini diretmeye devam ediyordu. Aslında Ortodoksların durumu araç olarak kullanılıyordu. Rusya'nın asıl amacı zayıf ama yaşatılan hasta adam Osmanlı'ya artık son vermekti. Rusya'nın Osmanlı'ya karşı tehditleri, Kudüs'te Katoliklerin hamiliğini yapan Fransa ve Avrupa'da güç dengesini korumak isteyen İngiltere tarafından olumlu karşılanmadı. İngiltere, Avrupa sınırlarında eğer bir değişiklik olacaksa bu Avrupa uyumu çerçevesinde diplomasi ile gerçekleştirilmesi gerektiğini savunuyordu. Fransa ise İngiltere'yle ilişkilerini düzeltme gayreti içindeydi ve çıkarlarını bu yönde gözetiyordu. Ayrıca, Rusya'nın Osmanlı'ya karşı alacağı bir zafer, Rusya'nın Avrupa içine girmesine neden olabilirdi. Bu durumu engellemek amacıyla, İngiltere ve Fransa hem devlet çıkarlarını korumak hem de Avrupa uyumunu devam ettirmek amacıyla Rusya'nın karşısında Osmanlı'nın yanında yer aldı.[202] 1854 Eylül ayında, Osmanlı, Fransız ve İngiliz askerleri Kırım'da Rus donanmasına saldırdı. Çıkan savaş sonucunda Osmanlı 19. yüzyılda ilk defa bir zafer elde ediyordu. Savaş, Paris Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla son buldu. Osmanlı, Fransa ve İngiltere'yi memnun etmek amacıyla ve doğrudan onların müdahalesiyle 1856'da Islahat Fermanı'nı yayınlayarak "Hristiyan tebaaya iyi muamele edilecek" sözünü verdi.[203]

Kırım Savaşı, Türklerin gözünde Avrupa kimliğine karşı bir değişimi de beraberinde getiriyordu. İlber Ortaylı bu durumu şöyle açıklamaktadır:

> "Kırım Savaşı, biliyorsunuz Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısındaki ölüm kalım savaşlarından birisidir. Bu, Türk cemiyetinde Batı'ya karşı ister istemez bir yumuşama meydana getirmiştir. 1853'te savaşa giriyorsunuz Rusya ile ve o savaşta Batılılar sizi destekliyorlar. Gerçi çıkar için desteklediler; fakat şunu görüyor İstanbul ahalisi: Gencecik çocuklar gemilere biniyor, oraya sevk ediliyor, gelmiyor ya da sakat geliyor. Yani "o gâvur", ilk defa bizim için ölen, bizim çocuklarımızla birlikte çarpışan, onlarla birlikte ölen, onlarla birlikte sakat kalıp dönen adam. Dolayısıyla Türk kamuoyunda "gâvur" diye bakılan ve "Frenk" denen bu insana karşı bir yumuşama meydana geldiği açıktır. Bu çok ilginç bir gelişme; çünkü ondan sonra yan yana yaşarken bazı tavizlerin verilmesi söz konusu oluyor. Bu taviz sadece devlet düzeyinde değil, adeta kapalı bir kontrat sistemiyle, sosyolojik bir kontrat sistemiyle bütün kavim, bütün bir millet tarafından veriliyor".[204]

---

[201] Ortaylı, 2008, 33-34.

[202] Oral Sander, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme** (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1987), 145-147.

[203] Eric Jan Zürcher, **Turkey: A Modern History** (New York: I.B. Tauris & Co, 2004), 54.

[204] Ortaylı, 2008, 33-34.

Kırım Savaşı sonrasında imzalanan Paris Barış Konferansı'yla Avrupalı devletlerin ötekisi konumunda olan Osmanlı, formel olarak Avrupa denge sisteminin daimî bir parçası olarak diğer devletlere eşit kabul edildi. Bu durum, 1899 Lahey Konferansı'nda yazılı olarak tanımlandı. Daha sonra Türkiye Cumhuriyeti de Lozan Antlaşması'yla bu sistemin bir parçası olmayı sürdürdü.[205] Ancak, Osmanlı'nın Avrupa sistemine girişi ve diğer devletlere eşit statüde katılımı onun, ortak çıkarlar ve değerler etrafında birleşen ve kendi öz kültürüne sahip Avrupalı devletler topluluğunun doğal bir üyesi olduğu anlamına gelmiyordu. Çünkü sosyal ahlak, hukuk ve insanlık gibi kıstasları farklı olan Avrupa topluluğunun yanında, Osmanlı'nın öz tanımı keskin bir farklılık oluşturmaktaydı.[206] Dönemin Osmanlı devlet aklı kendi varlığını devam ettirmek, Avrupalı güçlerden destek görmek ve sisteme uyum sağlamak için köklü reformlara imza atmıştı. Aynı zamanda dönemin sistemini yöneten büyük güçler, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere, Osmanlı'nın bu reformları gerçekleştirmesi için baskı oluşturmaktaydı.[207] Osmanlı'da bu durum giderek öz ve ötekinin ne olduğuna yönelik tartışmaları hızlandırmaktaydı. Yapı ve yapan arasındaki bu karşılıklı ilişki Osmanlı dış politikasını da şekillendirmiştir.[208]

Paris Barış Konferansı ve Islahat Fermanı'ndan sonra Osmanlı toprakları içinde Sırp ve Yunan bunalımlarının yanında 1860'ta Lübnan'da ve 1866'da Girit'te isyanlar baş gösterdi. Osmanlı içinde meydana gelen her bir milliyetçi isyan, Avrupalı büyük güçlerin güç dengesini etkiler nitelikteydi. Diplomatik ve askeri müdahalelerin yapılması Avrupa dengesinin korunması açısından mühimdi. 1875'te Bosna-Hersek İsyanı baş gösterdi. Osmanlı için Avrupa'ya açılan kapı konumunda olan Balkanlardaki isyanlara bir yenisinin daha eklenmesi, İmparatorluğun bu topraklar üzerindeki hâkimiyetinin azaldığının deliliydi. Dönemin padişahı Sultan Abdülaziz, 30 Mayıs 1876'da bir hükümet darbesi ile tahtan indirildi. Yerine Sultan V. Murat geçirildi. Ancak V. Murat'ın akli dengesindeki bozukluk devleti idare edemeyecek konumdaydı. 1 Eylül 1876'da II. Abdülhamit, tahtın yeni sahibi olarak göreve geldi.[209]

---

[205] Iver B. Neumann, Jennifer M. Welsh, "The Other in European Self-definition: an Addendum to the Literatüre on International Society", **Review of International Studies**, vol. 17 (1991): 333.

[206] **age,** 344.

[207] Zürcher, 2004, 54.

[208] Ereker, 2010, 174.

[209] Zürcher, 2004, 55-73.

30 Haziran 1876'da Sırplar, Osmanlı'ya karşı savaş açtı ancak imparatorluk ordusu bu savaşı kolay bir şekilde kazandı. Bu sıralarda Panslavist politikalar güden Rus hükümeti Balkanlar'daki Slav halkları için Osmanlı'dan reformlar bekliyordu. Reformların gerçekleşmemesi durumunda savaş tehdidinde bulundu. Bu konuda, İngiltere'nin devreye girmesiyle İstanbul'da uluslararası bir konferans düzenlendi. Osmanlı milliyetçileri konferansın tertip amacını Osmanlı Devleti'ni parçalamaya yönelik bir hamle, Türkler karşısında Hristiyanlara özerklik verme amacı güttüğünü düşündüler. Buna karşı, gayrimüslimleri yönetime dahil ederek Kanun-i Esasi'yi ilan ettiler ve büyük güçlerden gelen reform isteklerine karşı durdular. Kanun-i Esasi ile toplanan parlamento, dolaylı olarak padişahı eleştirme hakkını da sağlıyordu. Bu durum "Müslüman dünyasının tarihinde demokratikleşme ve siyasal Batılılaşma yönündeki belki de ilk ve en önemli adımdı. Batı basını anayasayı konferansı rayından çıkarmak ve Avrupa'yı aldatmak için yapılmış bir hile olarak değerlendirdi".[210]

Anayasayı önemsemeyen Avrupalılar, Balkanlarda reform ve sınır değişiklikleri talep etti. II. Abdülhamid bu talebi geri çevirerek, Rusya'ya savaş açtı. Tarafsızlığını ilan eden İngiltere, Osmanlı'ya silah satmayı bile reddetti. Ancak Osmanlı ordusu savaşı kaybedince Doğu Anadolu'da Kars ve Batı'da Edirne elden çıktı. Şimdiki Yeşilköy'e kadar gelen Rus ordusu ile Osmanlı, Ayastefanos Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşmayla Rusya, Balkanlar'da egemen güç haline geldi. İngiltere ve Avusturya, Avrupa dengesinin bozulacağı endişesine kapılarak Osmanlı'ya destek verdi. Gelen baskılar sonucunda Bismarck önderliğinde 1878 Haziran-Temmuz aylarında Berlin Kongresi tertip edildi.[211]

Osmanlı heyetinin görüşmelere katılmasına müsaade edilmeden gerçekleştirilen Berlin Antlaşması'yla, "Makedonya ve Trakya Osmanlılara bırakılmakla birlikte Sırbistan, Romanya ve Karadağ'a bağımsızlık ve Bulgaristan'a özerklik verildi. Bosna-Hersek ise Avusturya tarafından işgal edildi. Rusya'nın tehdidine karşı padişahı korumayı vaat eden İngiltere, Kıbrıs'a yerleşti. Bu toprak kayıplarıyla, Osmanlı'nın Balkanlar'daki varlığına son verilerek, imparatorluk ikinci derecede bir Orta Doğu devleti seviyesine düşürüldü".[212] Aslında bu kongre,

[210] Kemal Karpat, **Türk Dış Politikası**, çev. Güneş Ayas (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 43.

[211] Hale, **age,** 18-19; Zürcher, 2004, 74-75.

[212] Karpat, 2012, 44.

Avrupalı güçler ve Osmanlı arasında yeni bir sürecin başlangıcıydı. Osmanlı, Avrupa'nın gözünde Doğu Sorunu olarak adlandırılıyordu ve Avrupalı devletler, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçmeye başlamıştı. Ayrıca Ermenilerin can güvenliği de ilk kez bu kongrede dile getirilerek, büyük güçlerin koruması altına sokuldu. Kongre sonunda Osmanlı topraklarının yüzde kırkını kaybetti. Bu nüfusunun yüzde yirmisine denk geliyordu ve yaklaşık iki milyon Müslüman artık Osmanlı sınırlarının dışında kalmıştı.[213]

Berlin Kongresi'nin bir diğer etkisi ise, Osmanlı'nın Almanya ile yakınlaşmasına neden olmasıydı. Osmanlı'nın gözünde Almanya'yı değerli kılan, diğer Avrupalı büyük güçlerin takip ettiği sömürgeci mantığı Osmanlı topraklarında takip etmiyor oluşuydu.[214] II. Wilhelm'in Weltpolitik anlayışı çerçevesinde Osmanlı, Almanya için önemli bir yere sahip olmuştu.[215] Abdülhamitli Osmanlı ise, Mısır'ı işgal eden İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı Almanya'yla denge politikası yürütme amacındaydı ve tahttan bir darbeyle indirilene kadar bu dış politikayı takip etti. 1839'dan 1878'e kadar devam eden Tanzimat dönemi, imparatorluğun konsolidasyonunu sağlamak ve reformları gerçekleştirmek amacıyla Osmanlıcılık fikrinin hâkim olduğu dönemdi. Abdülhamid ise İslamcı politikalar takip ederek denge politikasını sürdürecekti.[216]

Devletin bekası için gerçekleştirilen yenileşme hareketleri, imparatorluk içinde yeni bir kimlik inşasını da beraberinde getirmişti.[217] Tanzimat Fermanı ile başlayan reform süreci Müslümanlarla gayrimüslimler arasındaki müsavat (*eşitlik*) anlayışını ortaya çıkarırken[218] Tanzimat'ın ikinci aşaması olan Islahat Fermanı ile de Müslümanların hâkim millet özelliği sona erdirilmişti. Böylece, ferman "millet-i

[213] Ahmad, 2003, 41.

[214] Murat Özyüksel, "Abdülhamit Dönemi Dış İlişkileri", **Türk Dış Politikasının Analizi**, der. Faruk Sönmezoğlu (İstanbul: Der Yayınları, 1998): 8.

[215] Ulrich Trumpener, "Germany and the End of the Ottoman Empire", **The Great Powers and the End of the Ottoman Empires**, edt. Marian Kent (London: Taylor & Francis e-Library, 2005): 116.

[216] Karpat, 2012, 47.

[217] Karpat, 2012, 47; Ereker, 2010, 67.

[218] Halil İnalcık, "Tanzimat Nedir?", http://www.inalcik.com/images/pdfs/89230630TANZiMATNEDiR.pdf [Erişim Tarihi: 10.06.2017]

hâkime olan Müslümanlardan bu imtiyazlı durumu alıyor, din farkı gözetmeksizin bir Osmanlı vatandaşlığı kurmaya çalışıyordu".[219]

1904 yılında Yusuf Akçura, Osmanlılık ya da daha sonraki isimlendirmeyle Osmanlıcılığı şu şekilde tanımladı:

> "Maksad-ı aslı Osmanlı memleketindeki Müslim ve gayr-i müslim ahaliye aynı hukuk ·ve vazaif-i siyasiyye bahş ve tahmil eylemek, böylece aralarında musavat-ı kâmile husule getirmek, efkar ve edyanca serbestı-i tam vermek, işbu ·musavat ve serbestiden istifade ederek, mezkur ahaliyi aralarındaki din ve neseb ihtilafatına rağmen yek-diğerine mezc ve temsil ile Amerika hükûmat-ı Müttehidesi'ndeki Amerikan milleti gibi vatan-ı müşterekle birleşmiş bir milliyyet-i cedide, Osmanlı milleti meydana çıkarmak ve bütün bu müşkil ameliyyatın neticesi olarak da Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye şekl-i zâhirî-i aslîsiyle yani eski hudutlarıyla muhafaza eylemekti".[220]

Gerçekleştirilen bu reformların dış politika ile doğrudan bir ilişkisi mevcuttu. Balkanlar'da, Karadeniz'de ve Doğu Anadolu'da gerçekleşen Rus yayılmacılığına karşı imparatorluk Avrupalı güçlerden -Avusturya, İngiltere, Fransa ve Prusya- diplomatik ve askeri destek almak amacındaydı. Bu desteği sağlamak için Osmanlıcılık fikri altında, bütün dinsel tanımlamalardan sıyrılıp tek bir Osmanlı milleti yaratma ideali tercih edildi.[221] Osmanlı'nın geleneksel millet sisteminin karşısında yer alan bu yeni kimlik tanımı aynı zamanda Osmanlı'da neşet eden ilk ideolojik düşünce olmuştur.[222] Osmanlıcılık, entelektüel anlamda gelişimine katkı sağlayan 1839-1913 yılları arasında farklı fraksiyonlara ayrılmıştır.

> "1. 1830'lardan 1875'e süren dönemde ağırlıklı olarak Bab-ı Âli'nin otoriter merkeziyetçi siyaseti, 2. 1868-1878 devresinde Yeni Osmanlı muhalefeti ve Meşrutiyetçi pragmatizm çerçevesinde Osmanlıcılık yaklaşımı, 3. II. Abdülhamit mutlakiyetine karşı Jön Türk muhalefetinde görülen Osmanlıcılık, 4. II. Meşrutiyet döneminde Osmanlıcılık düşüncesi".[223]

Osmanlıcılık fikrinin inşasında, Tanzimat'la birlikte açılan modern okullarda ve Avrupa'da okuyan Osmanlı elitleri etkin rol oynamışlardır. Yeni eğitim sistemi ile birlikte tıbbiye, harbiye ve mülkiyede yetişen elitler iç ve dış siyasetin oluşturulmasında öncülük ediyorlardı.[224] Osmanlıcılık da elitlerin desteklediği,

---

[219] Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi Makaleler 4** (İstanbul: İletişim Yayınları, 1991), 16; Ereker, 2010, 69.

[220] Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, haz. Recep Duymaz (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1995), 16-17.

[221] Kösebalaban, 2014, 78-79.

[222] Selçuk Akşin Somel, "Osmanlı Reform Çağında Osmanlıcılık (1839-1913)", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 1,** edt. Tanıl Bora, Murat Gültekingil (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009): 88-116.

[223] **age,** 88.

[224] Kösebalaban, 2014, 80.

toplumsal olmayan fakat yukardan aşağıya devlet eliyle verilen bir kimlikti.[225] Padişahın ve bürokrasinin karşısında edilgen konuma düşen Osmanlı tebaasının, varlığını meşrutiyete dayalı bir ortamda sürdürmesini savunan ve otoriterliği eleştiren yeni muhalefet de var olmaya başlamıştı.[226] 1830'dan 1875'e kadar devam eden bu otoriterliğin karşısında eleştirel grup var olmuş ve bu grup "Yeni ya da Genç Osmanlılar"[227] olarak tanımlanmıştı.

Genç Osmanlılar, imparatorluk içinde daha önce var olmayan politik muhalif bir hareketti. Aynı zamanda, dünya görüşlerini oluştururken "İslam ve Batı aydınlanmasının fikirlerini sentezleyen ilk entelektüel" grup olarak da tanımlanmaktadır.[228] Genç Osmanlılara göre Islahat Fermanı'nın getirdiği aşırı özgürlükçü anlayış, Batı emperyalizminin kendi fikirlerini imparatorluğa dayatmasıydı. Bu Ferman aynı zamanda Osmanlı'yı sömürgeleştirecek bir dizi iktisadi tavizlere de dayanıyordu. Genç Osmanlıların gözünde yenileşmeyi destekleyen Ali ve Fuad Paşalar, "Osmanlı Müslümanlarını Avrupa'nın büyük devletlerine siyasi bakımdan peşkeş çekmekle kalmamış, mali politikaları dolayısıyla Avrupa'nın esiri olmuşlardı".[229] Tanzimat'ın getirdiği yenilikçi ortamın Avrupa değerlerini taklit etmekten öte olmadığını iddia eden Genç Osmanlılar, Osmanlı toplum kültürüne uzak değerler anlayışını bürokratik bir despotizm olarak tanımladılar ve devleti afete sürükleyeceğini iddia ettiler. Osmanlı kültür sistemini İslam değerleri temeline oturtan Genç Osmanlılar, İslam hukuku çerçevesinde oluşturulacak liberal değerlerin korunmasını amaç edindiler. Bürokratik despotizme karşı, imparatorluk içinde parlamentonun kurulması, anayasanın oluşturulması ve temsiliyetin sağlanması için çalıştılar. Böylece 1876'da kabul edilen Kanun-i Esasi'nin oluşturulmasında ve parlamentonun açılmasında önemli rol oynamışlardır.[230]

---

[225] Kemal Karpat, **Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji,** çev. Güneş Ayas (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009), 64; Süleyman Seyfi Öğün, **Türk Politik Kültürü** (İstanbul: Alfa Yayınları, 2003), 183.

[226] Somel, **age,** 115.

[227] Bernard Lewis, **The Emerge of Modern Turkey** (London: Oxford University Press, 1967), 154.

[228] Şerif Mardin, **The Genesis of Young Ottoman Thought** (New York: Syracuse University Press, 2000), 4.

[229] Mardin, 1991, 88-89.

[230] Bozdağlıoğlu, 2003, 40; Mardin, 1991, 92-93; Zürcher, 2004, 68.

Osmanlıcılık fikrinin bürokratik bir despotizm olduğunu iddia eden Genç Osmanlıların, liberal argümanlarına karşı II. Abdülhamit (1876-1909) döneminde İslamcılık muhalefeti de ortaya çıkmıştı. Mardin'e göre;

> "İslâmcıların fikirlerinin odak noktası, Osmanlıların Tanzimat'la birlikte kültür benliklerini kaybetmeye başladıklarıydı. Bunun karşısına geçmekte en uygun yol, Tanzimat'ın gizli olarak inkâr ettiği şeriatın değerlerini tekrar Osmanlı toplumuna getirmekti. II. Abdülhamid devrini bu gelişmeler açısından değerlendirmek gerekir".[231]

Abdülhamit, Osmanlı'nın büyük bir iç kargaşa yaşadığı dönemde tahta geçti. Avrupalı devletlerin Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü korumaktan vazgeçip bölme girişimleri karşısında Abdülhamit, devletin bekasını sağlamak amacıyla göz açtırmayan politikalar güttü. Fransa'nın 1881'de Tunus'u ve İngiltere'nin 1882'de Mısır'ı işgali, 1877-1878 Rus Savaşı'nda Osmanlı'nın yenilgi alması Abdülhamit'i İslamcı politikalara itecekti. Milyonlarca Müslüman'ın savaş sonrasındaki durumu haber alan Hindistan Müslümanları, Osmanlı'ya daha da çok yakınlaşmıştır. Hatta Açe hükümdarları Batılı devletlerin işgallerine karşı koymak ve kimliklerini korumak amacıyla siyasi birlik kurmak için Osmanlı halifesi Abdülhamit'ten destek talep etmişlerdir.[232] Bu gelişmeler karşısında İslamcılık, iç politikada bir muhalefet hareketi olmasının yanında dış politikada da Panislamizm adlandırmasıyla kullanılır hale gelmişti.[233]

İslamcılık, Batı medeniyetinin sunduğu kimlik ve ahlak algısının Osmanlı toplum yapısını tahrip ettiğini iddia etmekteydi. Milliyetçilik, liberalizm ve Anayasalcılık gibi kavramların Batı'dan ithal edilmesi, yozlaşmanın da temeli olarak görülüyordu. Bu yozlaşmaya karşı Osmanlı kimlik ve kültürünün temelini teşkil eden İslam hukuku ve onun zaman içinde kazandırdığı toplumsal ilişkilerin korunması telkin edilmekteydi. Bu çerçevede, Abdülhamit'in amacı, nüfusunun çoğunluğu Müslüman olan halkının arasında Avrupa kaynaklı etnik hareketlenmeleri alevlendiren milliyetçi hareketlere karşı birlik sağlamaktı. Bilhassa İslamcılık, Kürt ve Arap hareketinin oluşumuna karşı İslami sosyal birliğin yanında politik birliği de sağlayacak bir araçtı.[234] Şerif Mardin'e göre iç politikada güdülen İslami politikalar "Anadolu'nun bölük pörçük, birlik duygusundan yoksun köylüsü, Abdülhamid

[231] Mardin, 1991, 92-93.

[232] Karpat, 2012, 50.

[233] Mardin, 1991, 93.

[234] Bozdağlıoğlu, 2002, 41; Karpat, 2012, 50.

devrinin sonuna doğru, Müslümanlığın ayırıcı nitelikleri üzerine kurulu bir bilinç başlangıcına sahip olmuştu".[235]

Abdülhamit, dış politikada İslami politikalar üretirken halifelik makamını siyasi bir araç olarak kullanmaktan ziyade, Müslümanların sözcüsü olarak kullanmayı tercih etmişti. Aslında Batılı devletlere karşı cihat ilan etmektense, cihat tehdidini kullanmayı tercih ediyordu ve bu İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı psikolojik bir savaştı. Her ne kadar Batılı devletler, Abdülhamit'in politikalarını bir cihat ilanı olarak tanımlasa da Abdülhamit tamamen pragmatik davranıyor ve büyük devletlere cihat ilan etmenin başarıdan ziyade bir kayıp ve dünya politikasında tecrit getireceğine inanıyordu.[236] En nihayetinde "Abdülhamit'in dış politikası pasifist, tarafsız ve bir dereceye kadar izolasyonistti".[237]

Abdülhamit Batı'nın teknik, askeri ve eğitim sistemini kabul etti ve modernleşme hamlelerinin takipçisi oldu. Demokratik anlayışa bir o kadar uzak durmasına rağmen Abdülhamit, Tanzimat reformlarını kabul etti ve hatta destek bile verdi. Ülke çapında çok sayıda modern okullar açıldı. Bu dönemde açılan okullar içinde daha sonra Cumhuriyeti kuracak olan rasyonel ve pragmatik Osmanlı elitleri yetişmeye devam etti. Mustafa Kemal de bu modern okullarda yetişecekti.[238] Zürcher'e göre "Abdülhamit'in kendi elleriyle inşa ettiği eğitim kurumlarında yetişen yeni nesil aydınların liberal ve anayasalcı fikirleri benimsemişti. Bu durum Abdülhamit'in aynı zamanda başarısızlığı olmuştur".[239] Abdülhamit, daha sonra Jön Türk olarak adlandırılan bu elitlerin hedef tahtasına oturtulmuştur.

Jön Türkler, 1889'da kurulan İttihat ve Terakki Cemiyeti altında II. Abdülhamit'e karşı muhalefet hareketi yürüttüler. Sina Akşin, İttihat ve Terakkici olmanın beş özelliğinden şöyle bahseder.

> 1. Türkçülük, yani Türk ulusçuluğu ideolojisi. İttihat ve Terakki üyeleri arasında Müslümanlar büyük çoğunluktadır. Az sayıda olan Müslüman olmayanlar, çoğu Hürriyet ilanından önce Cemiyete girmiş olan ve ayrılıkçı, ulusçu iddiaları olmayan bazı Yahudi ve Ulahlardır. Müslümanların büyük çoğunluğu Türk'tür ya da etnik bakımdan Türk olmasalar da, kendilerini Türk sayan ve Türkçü eğilimler besleyen kişilerdir. 2. Gençlik. İhtilalci bir örgütte gençlerin egemen olması olağandır, özellikle yasadışı bulunduğu zamanlarda. İhtilalciliğin tehlike ve

[235] Mardin, 1991, 95.

[236] Karpat, 2014, 50; Hale, **age,** 356.

[237] Karpat, 2014, 57.

[238] **age,** 57-61.

[239] Zürcher, 2004, 86.

> sorumluluğunu genellikle "delikanlı" ve özellikle bekâr olan gençler üstlenirler. 3. Yönetenler sınıfından olmak. İttihat ve Terakkici genellikle memur ve subaydırlar. 4. Mekteplilik. İttihat ve Terakkiciler çoğunlukla Batı tipi yüksekokul öğrencileri ya da mezunlarıydılar. 5. Burjuva zihniyetli olmak. İttihat ve Terakkicilerin amacı Osmanlı toplumunu ve öncelikle Türkleri, Avrupa'nın gelişmiş ülkeleri düzeyine yükseltmekti. Bu ülkelerin toplumları kapitalist olduğuna göre İttihat ve Terakkicinin amacı da Türk toplumunu kapitalist (burjuva) toplumuna dönüştürmekti.[240]

Bu prensiplerle bir araya gelen Jön Türkler, yıkılmakta olan Osmanlı'yı bir süre daha ayakta tutan II. Abdülhamit'in, özellikle dış politikadaki başarılarını dikkate almaksızın, otoriter duruşunu eleştirmekteydiler. Ordu içinde bir grup ihtilalci subay Selanik'teki Üçüncü Ordu'dan gelerek Abdülhamit'e karşı ayaklandı ve kapatılan meclisin yeniden açılmasını istedi. Abdülhamit, talepleri kabul etti ve tahtan indirildi. Meclis yeniden açıldı.[241] 1908 itibariyle, Jön Türk hareketi gelişti ve iktidara geldi. 1923'te Cumhuriyetin ilanından sonra 1960'a kadar üç cumhurbaşkanı, Jön Türk hareketinin üyesiydi.[242]

İttihat Terakki, kendisini ilk olarak Osmanlıcılık düşüncesi içerisinde tanımlamıştı. 1906 sonrası süreçte, etnik Türk milliyetçiliğine daha çok vurgu yapılmaya başlanmıştı. Böylece, Türk milliyetçiliğine yönelik iki tanımlama ortaya çıkıyordu. Bir taraftan Akçura Türklüğü "etnik dayanışma" diğer taraftan Ziya Gökalp "ortak kültür" üzerine inşa ediyordu.[243] "Yusuf Akçura, etnik temelde Anadolu Türkleriyle Türk dünyası arasında irtibat kurmayı hedeflerken Ziya Gökalp, imparatorluk bakiyesi olan tüm Müslüman nüfusu bir arada tutabilecek ortak dil, din, ahlak ve estetiğe dayalı Türk milliyetçiliği oluşturmaktaydı".[244] Gökalp'in Türkçülüğe yönelik bu kimlik tanımlaması Kemalist ideolojinin şekillenmesini sağlayacaksa da, İslam'ın kimlik ve kamusal alan içindeki yeri yok sayılacaktı.[245]

Jön Türklerin dış politikasına baktığımızda, İngiltere'ye yakın politikalar takip ettiği söylenebilir. Fakat İttihat ve Terakki, iktidara gelmeden önce Avrupalı büyük güçlere karşıt söylemler geliştirmişti. İktidara gelince, bu karşıt söylemler yerini dostluğu geliştirme söylemlerine dönüştü. I. Dünya Savaşı öncesi süreçte, Avrupalı

---

[240] Sina Akşin, **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi Cilt-1** (İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1997), 63-64.

[241] Hale, **age,** 22; Ahmad, 2003**,** 49-51.

[242] M. Şükrü Hanioğlu, **The Young Turks in Opposition** (New York: Oxford University Press, 1995), 3.

[243] Kösebalaban, 2014, 97-98.

[244] **age,** 99-100.

[245] Bozdağlıoğlu, 2003, 45.

büyük güçler arasındaki kamplaşma da giderek belirgin hale gelmekteydi. İttihatçılar, denge politikalarının güçleştiği bu ortamda aynı anda hem İngiltere ve Fransa hem de Almanya ve Avusturya ile anlaşma politikaları gütmesi bir hata niteliğindeydi.[246] 1912'de Balkan Savaşları çıktı ve Osmanlı Balkanları tamamen kaybetti. Avrupa'da meydana gelecek bir savaşta Enver Paşa haricinde, hükümet ve halk tarafsız kalmayı tercih etmişti. Olası savaşta İngiltere'yle kurulmak istenen bir dostluk antlaşması da boşa çıkınca Almanya ile savaşa girme olasılığı arttı. Feroz Ahmad bu durumu şöyle yorumlamaktadır: "Jön Türkler 1914'te yanlış ata oynamışlardır ama aynı zamanda gelişen olaylar başka bir ata oynamaya fırsat bırakmamıştır".[247] 1914'te Avrupa'da başlayan savaş tüm dünya devletlerinin kendini içinde bulduğu bir savaşa dönüştü ve tarih bu durumu I. Dünya Savaşı olarak adlandırdı. Savaş, 1918'de bittiğinde, İttifak Devletlerinden Almanya, Avusturya ve Osmanlı mağlup edildi. Bu mağlubiyet, Anadolu'da Millî Mücadele'nin başlangıcına da sebep olacaktı.[248]

Sonuç olarak, 14. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar topraklarını fetih politikalarıyla genişleten Osmanlı diplomasiye dayalı dış politika yerine, fethe dayalı bir dış politika izlediği görülmüştür. Bu süre zarfında Osmanlılarda benlik algısı Müslüman kimliği üzerine oturtulmuş ve fetihler gaza anlayışı çerçevesinde "ölürsek şehit, yaşarsak gazi" oluruz düsturuna dayandırılmıştı.[249] Osmanlı, hükmü altına almak ve dönüşüme tabi tutmak için[250] Balkanlar'dan Viyana kapılarına kadar ilerlemişti. Fethedilen topraklarda egemen konumda olan Osmanlı, karşılıklı antlaşmalardan ziyade üstünlüğünü ahitnamelere dayandırmıştı. Fakat Viyana kuşatmasının başarısız sonuçlanması, Osmanlı Devleti'ni Avrupalı güçler karşısında ilerleyen yıllarda savunmacı konuma getirmeye başladı. Böylece Osmanlı dış politikası da fetih hareketlerinin yerine, diplomasiye dayalı statükonun korunması safhasına geçmişti. Ayrıca 18. yüzyılla birlikte, Avrupalı büyük güçler arasındaki uyumun belirli normlar üzerine oturtulması, bütün devletlerin egemenlik haklarının korunacağı ve

[246] Hasan Ünal, "Young Turks Assessments of lntemational Politics, 1906-9", **Middle Eastern Studies**, vol. 32, no. 2 (1996): 30-44; Hale, **age,** 22.

[247] Feroz Ahmad, "Great Britain's Relations with the Young Turks 1908-1914", **Middle Eastern Studies**, vol. 2, no. 4 (1966): 302-329; Hale, **age,** 26.

[248] Feroz Ahmad, "The Late Ottoman Empire", **The Great Powers and the End of the Ottoman Empires**, edt. Marian Kent (London: Taylor & Francis e-Library, 2005): 5-23.

[249] Feroz Ahmad, **The Making Of Modern Turkey** (London: Routledge, 1993), 16.

[250] Lewis, 1967, 43.

gerekmedikçe savaşa başvurmama politikalarıyla Avrupa sistemi Lockecu kültürü yaşatmıştır.[251]

Osmanlı, dış politikasında Avrupalı devletler sistemini şeklen kabul ederek diğer devletlerin egemenlik haklarını kabul etmiştir. Kendi içinde de Tanzimat ve Islahat Fermanları yayınlayarak modern anayasal ve vatandaşlık sistemine tabi olmaya başlamıştır. Bu durum yukarda bahsedilen çeşitli kimlik gruplarınının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

3.3. 20. Yüzyıl Dünya Politikası ve Büyük Güçler

19. yüzyılda dünya siyasetini şekillendiren Avrupalı büyük güçlerin kendi aralarındaki çekişmeleri, 20. yüzyılın başında (1914-1918) büyük bir savaşa neden olmuştu. Osmanlı Türkiye'sinin, Japonya'nın ve nihayet ABD'nin de savaşa katılımıyla Avrupa'nın savaşı, bir dünya savaşına dönüştü.[252] I. Dünya Savaşı'nın çıkmasındaki neden milliyetçi Sırpların, Avusturya İmparatoru'na suikast girişimiydi. Ancak Almanya'nın Avrupa içinde yükselişi ve Avrupa'da politik dengeleri sarsması (özellikle İngiltere, Almanya'nın yükselişini tehdit olarak algılamıştır), Doğu Sorunu, emperyalizm ve milliyetçilik diğer nedenler olarak tanımlanabilir.[253]

Savaş, İtilaf Devletlerinin (İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya, ABD, Japonya) zaferi ve İttifak Devleti'nin (Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı) yenilgisiyle sonlandı. Bu durum daha sonra üç önemli imparatorluğun yıkılmasına ve Polonya, Çekoslovakya, Litvanya, Türkiye gibi yeni ulus devletlerin ortaya çıkmasına sebep olacaktı. Ancak savaşın en önemli sonucu, "1919'da Versay Barış Konferansı'nda bir araya gelen çoğu delegeyi devlet idaresi hakkındaki fikirlerini değiştirmeye ve küresel geleceğin nasıl idare edilmesine ilişkin rehber olarak liberalizme yöneltmesiydi".[254] Böylece, Woodrow Wilson'ın On Dört İlkesi'ne[255] dayalı liberal değerlerin kabul edildiği küresel bir sisteme geçiş olmuştur.

---

[251] Bayraklı, **age,** 115.

[252] Heywood, 2012, 59.

[253] **age,** 60. Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Antony Best, ve diğ., **International History of The Twentieth Century and Beyond** (New York: Routledge, 2015), 6-31.

[254] Kegley, **age,** 83.

Liberal fikirlerin kurumsal olarak temsil edilmesi için MC kuruldu. Bu kurumun inşa edilme sebebi "tüm devletlerin toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını garanti altına almaktı. Aynı zamanda uluslararası hukukun güçlendirilmesi, demokrasi ve serbest ticaretin geliştirilmesi MC'nin hedeflerinin arasındaydı".[256] Fakat MC'ye ABD, Rusya, Almanya ve Japonya üye olmadı. Ereker, MC hakkında şöyle bir yorum yapmaktadır:

> "Milletler Cemiyeti özünde, Kantçı anlamda barışı korumak hedefiyle ortaya çıkmış bir anlaşmanın ürünü olmasına karşın, bu Kantçı öze temelde inanan ve bağlanan olmadığından daha çok I. Dünya Savaşı'nın galiplerinin dünyayı daha güvenli bir hale getirmek üzere kurdukları bir ittifak olarak işlev görmüştür. … MC uluslararası yapıyı, Wendt'in deyimiyle uluslararası sistemin kültürünü değiştirmemiş, Lockecu kültür varlığını sürdürmüştür. Devletler ikili bloka ayrılmış da olsa, devletler birbirlerini rakip olarak algılamaya devam etmektedir. Bloklaşmanın nedeni sistemin revizyonist devletlerinin hedefi diğerlerini yok etmek değil, birinci savaş sonrasında tatmin edilmemiş hırslarını gerçekleştirmektir. Bu çerçevede anarşi kültürünün değişmemiş olduğu rahatlıkla öne sürülebilir. MC sisteminin sağlam olmadığı, büyük güçlerin bu sisteme bağlılıklarının zayıflığında ortaya çıkmaktadır. Fakat hiçbirisi ki özellikle İngiltere, geçen yüzyılların klasik güç dengesine dönmekte çok isteksiz olduğundan, revizyonist Almanya ve Japonya'yı dengeleyecek bir unsur da ortaya çıkmamıştır. Nihayetinde sistem ikinci bir dünya savaşına doğru sürüklenmiştir".[257]

---

[255] "ABD Başkanı Wilson tarafından 8 Ocak 1918 günlü Kongre toplantısında okunan ve tarihe Wilson prensipleri diye geçen Birinci Dünya Savaşı'na ilişkin on dört maddelik Amerikan savaş amaçları bildirisi özetle şöyledir: Madde 1. Barış görüşmeleri kamuoyuna açık olarak yapılmalı ve görüşmeler sonunda varılacak antlaşmanın hükümleri de yine açık olmalıdır. Gizli antlaşmalara son verilmelidir. Madde 2. Denizlerin, karasuları dışında kalan bölümleri, uluslararası antlaşmaların gerektirdiği özel durumlar dışında savaşta ve barışta herkesin özgür ve serbest kullanımına açık olmalıdır. Madde 3. Ekonomik engeller olabildiğince kaldırılmalı, ticaret serbestisi ve fırsat eşitliği sağlanmalıdır. Madde 4. Ulusların silahlanması, iç güvenliğin gerektirdiği en alt düzeylerde olmalı, bu konuda yeterli garantilerin verilmesi sağlanmalıdır. Madde 5. Tüm sömürgecilik savları, ilgili halkların çıkarlarını ve egemenlik istemlerini dikkate alacak biçimde eşitlikçi ve hakkaniyete uygun düzenlemelere tabi tutulmalıdır. Madde 6. İşgal altındaki Rus toprakları boşaltılarak, Ruslara kendi kurumlarını seçme hakkının tanınması sağlanmalı ve onlara istedikleri/gereksinim duydukları her türlü yardım yapılmalıdır. Madde 7. Belçika toprakları boşaltılmalı ve bu devletin ulusal egemenliği yeniden kurulmalıdır. Madde 8. 1871'de Almanya'ya geçen Alsace-Lorainne, Fransa'ya iade edilmelidir. Madde 9. İtalya'nın sınırları ulusal esaslara göre yeniden çizilmelidir. Madde 10. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu içindeki halkların özerk gelişmeleri sağlanmalıdır. Madde 11. Romanya, Sırbistan ve Karadağ toprakları boşaltılmalı, Sırbistan'ın denize çıkışı sağlanmalıdır. Tarihsel savları ve ulusal bağları dikkate alınarak çizilecek sınırları içinde Balkan devletlerinin dostça ilişkiler kurmaları sağlanmalı, siyasi ve ekonomik bağımsızlıkları ile toprak bütünlükleri uluslararası güvence altına alınmalıdır. Madde 12. Osmanlı İmparatorluğu'nun, nüfusunun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bölümlerinde Türk egemenliği güvence altına alınmalı; İmparatorluk sınırları içindeki diğer ulusların yaşam güvenlikleri ve özerk gelişimleri sağlanmalıdır. Çanakkale Boğazı, uluslararası güvenceler altında tüm gemilere ve ticarete sürekli olarak açık hale getirilmelidir. Madde 13. Polonyalıların yaşadığı topraklarda, denize açılımı olan, siyasal ve ekonomik bağımsızlığı ile toprak bütünlüğü uluslararası antlaşmalarla güvence altına alınmış bir Polonya Devleti kurulmalıdır. Madde 14. Özel antlaşmalarla, küçük, büyük tüm devletlerin siyasi bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak güvence altına alacak bir uluslar birliği kurulmalıdır". İhsan Şerif Kaymaz, "Wilson Prensipleri ve Liberal Emperyalizm", http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-67-68-69/wilson-prensipleri-ve-liberal-emperyalizm [Erişim Tarihi: 18.06.2018]

[256] Kegley, **age,** 83.

[257] Ereker, 2010, 176-177.

Versay Barış Konferansı'nda Almanya'nın gelecekte tekrardan güçlenmesini engelleyecek tedbirler, rencide edici bir şekilde antlaşmaya eklenmişti. Barışı tesis etmek isteyen devletler, yaklaşık yirmi yıl sonrasında (1939) meydana gelecek olan II. Dünya Savaşı'nın tohumlarını atmışlardır. Almanya'da, 1933'te iktidara gelen Adolf Hitler, Versay'ın Almanya'yı rencide eden şartlarına karşı kendini konumlandırmış ve kitleleri yönlendiren büyük bir söylem oluşturmuştur. Almanya'daki Nazi rejimi, anti-semitist ve anti-komünist politikalar güderken dış politikada revizyonizme ve irredantizme yönelen söylemler içindeydi. Bu dönemde bir tek Almanya değil, her devlet kendi ulusal kimliğini övüyor ve aşırı milliyetçilik söylemi dünya devletlerince kabul görüyordu. Bununla birlikte, 1930'daki Büyük İktisadi Buhran, Almanya ve Japonya'nın saldırgan politikalarına destek de olmuştu.[258]

Tarihler 1 Eylül 1939'u gösterdiğinde Almanya, Polonya'yı işgale başlamış ve böylece II. Dünya Savaşı'nın da başlamasına sebep olmuştu. Norveç, Belçika, Lüksemburg, Hollanda'dan sonra Haziran 1940'ta Hitler, Fransa'nın başkenti Paris'i işgal etti. Eylül 1940'ta Almanya, İtalya ve Japonya'yla Üçlü Pakt oluşturdu. Almanya, Londra'yı bombalarken 1941'de, daha önce saldırmazlık paktı imzaladığı Rusya'ya aniden saldırdı. Japonya da 7 Aralık'ta ABD'de bulunan Pearl Harbor'a saldırdı. Dünya siyasetine karşı izolasyonist politika güden ABD, bu saldırıdan sonra II. Dünya Savaşı'na dâhil oldu. Almanya, İtalya ve Japonya'ya karşı ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği işbirliği içine girdi ve savaşın kazanan tarafı oldular.[259]

II. Dünya Savaşı sonrasında, Almanya ve Japonya'nın yenilgisi, İngiltere'nin ise uluslararası sistemdeki etkinliğinin azalması, yeni iki süper güç olarak ABD ve Sovyetler Birliği'ni ön plana çıkardı.[260] Uluslararası siyasetin yönünü artık bu iki süper gücün rekabete dayalı mücadelesi şekillendirecekti. Savaş sonrasında gerçekleştirilen "Yalta ve Potsdam toplantıları, daha önceki savaş dönemindeki konferanslara damgasını vurmuş olan dostane havanın hiçbirini yansıtmadı. Ortak neden ulusal çıkarlarla ilgili endişelerdi; iyi niyet yerini şüpheye terk etmişti".[261] Bu

[258] Kegley, **age,** 85-90.

[259] **age,** 85-90.

[260] Heywood, 2012, 71.

[261] Torbjon L. Knutsen, **Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi**, çev. Mehmet Özay (İstanbul: Açılım Kitap, 2006), 313.

şüphe, 1949'dan 1991'e kadar iki güç arasındaki dünya egemenliğini elde etme yarışına neden oldu. Dünya, iki kutuplu sistem temelinde Soğuk Savaş'ı yaşamaya başlamıştı. Her ne kadar sistem iki kutba ayrılsa da birbirine rakip iki devlet 19. yüzyılda temelleri atılan Avrupa diplomasi kültür ve normlarını benimsemişlerdi. I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan ve istenilen amaca ulaşamayan MC yerine BM kuruldu. Her iki devlet de bu kuruma üye oldu.[262]

Realistler Soğuk Savaşı, materyal zeminde yorumlayarak dünya liderliği için gücü elde etme yarışı olarak yorumladı. İnşacılar ise, iki kutuplu sistemi ideolojilerin savaşı olarak gördü. ABD, kapitalist liberal ideoloji çerçevesinde benlik alanını tanımlarken komünist-Marksist temelde kendi benlik alanını tanımlayan SSCB, ABD'nin ötekisi konumundaydı. Sovyetler de, kapitalizmin sosyalizmle birlikte var olmayacağını düşünüyordu ve öteki konumuna ABD'yi oturtuyordu.[263] ABD'li diplomat George F. Kennan bu durumu şöyle açıklamaktaydı:

> "Sovyetler dünyayı, aralarında hiçbir barışçıl ortaklık bulunmayacak kapitalist ve komünist bloklar şeklinde bölünmüş olarak görüyordu. Sovyet görüşüne göre, kapitalizm, içsel çelişkilerle doluydu ve zamanla çökecekti. Böylece, sosyalizm onun yerini alacaktı. Zamanla, Sovyetler, Amerika'nın gücünü ve prestijini zayıflatmak amacıyla komünist partilerinin dünya çapındaki işbirliğinden her fırsatta istifade edecekti". [264]

ABD gibi Sovyetler'den tehdit algılayan Batı Avrupa, ABD ile ortak güvenlik birlikteliği kurdu ve bu ortaklık NATO olarak tanımlandı. Sovyetlere karşı gerçekleştirilen bu ortak güvenlik kurumu Avrupa için "biz duygusunu pekiştirecek, kültürel ortaklığa olanaklı hale getirecek bir Avrupa Birliği" idealini gerçekleştirme sürecini de başlatmıştır.[265] Sovyetler de NATO'ya cevap olarak Varşova Paktı'nı kurmuştu. Ancak, 1991'e gelindiğinde Sovyetler Birliği çöktü ve liberal serbest piyasa değerlerini benimseyen Rusya Federasyonu kuruldu. ABD'nin temsil ettiği liberal demokratik ve hukuki değerler zafer kazanmıştı. Bu durum Soğuk Savaş'ın da sonu anlamına geliyordu.[266] Sovyetlerle birlikte komünizmi benimsemiş Doğu

[262] Watson, 2002, 288-290.

[263] Robert Jervis, "Identity and Cold War", **The Cold War Volume II Crises and Detente**, ed. Melvyn P. Leffler and Odd Arne Westad (Cambridge: Cambridge University Press, 2010): 22-43.

[264] George F. Kennan, **Memoirs 1925-1950** (New York: Little, Brown and Co, 1967), 288.

[265] Ereker, 2010, 177-178.

[266] Keohane, 2011, 245; Kegley, **age,** 92-100.

Avrupa devletleri de dağıldı. Dönemin ABD Başkanı George H. W. Bush, ABD'nin liderliğinde "yeni bir dünya düzeni" vaat etti.[267]

Bush'un ortaya attığı bu yeni düzen düşüncesi, aslında yeni olanı üretmekten ziyade 1789 Fransız Devrimi'nden beri süregelen normlar ve değerler bütününün yeniden yorumuydu.[268] Değişen ise, çift kutuplu uluslararası sistemin yapısıydı. ABD liberal demokrasinin temsilcisi olarak yeni sistemin süper gücü konumuna geçti.[269] Francis Fukuyama, 1989'da yayımladığı makalesinde "liberal demokrasilerin, insanlığın ideolojik evriminin son noktasını ve nihai hükümet biçimini temsil ettiğini öne sürmüş, buna ulaşıldığına göre tarihin sonunun da geldiğini" iddia etmişti.[270] Samuel Huntington, soncu tarih anlayışına karşı çıkarak bundan sonra gerçekleşecek olan kutuplaşmanın ve dahi çatışmanın temelini "medeniyetlerin çatışması" üzerine kurgulamıştı. Huntington'a göre

> "Eğer uygarlıklar arasındaki farklılıklar, bu çatışmaların sorumlusu değilse, nedir? Uygarlıklar paradigmasına yönelik eleştiriler bugüne kadar iyi bir açıklama üretemedi, aksine dünya satında geniş bir ilgi uyandırdı… Tarih sona ermedi. Dünya, yekpare değil. Uygarlıklar insanoğlunu birleştiriyor ve bölüyor… Nihai noktada insanlar için önem taşıyan şey, siyasal ideolojileri veya ekonomik çıkarları değil. İman, aile, kan ve inanç insanların kendilerini tanımladıkları ve uğrunda savaşıp öldükleri şeyler. Ve bu yüzden uygarlıklar çatışması, küresel siyasette Soğuk Savaş'ın yerini alarak, dünyadaki değişimleri anlama ve onlarla başa çıkma anlamında diğer alternatiflerden daha iyi bir başlangıç noktası oluşturuyor".[271]

90'lı yıllarda yukarda aktarılan bu ve buna benzer varsayımlar, 21. yüzyılın başı 11 Eylül 2001'de sınandı. El Kaide militanlarınca, ABD'ye saldırı gerçekleştirildi. Bu vaka, Soğuk Savaş sonrasında ABD'nin kendini yeniden tanımlamasına ve uluslararası sistemdeki dost-düşman tanımını şekillendirmesine neden oldu. Dönemin ABD Başkanı George W. Bush, "ya bizdensiniz ya düşman"[272]

---

[267] Heywood, 2012, 74.

[268] Fred Halliday, **Rethinking International Relations** (Londra: MacMillan, 1994), 217.

[269] Charles Krauthammer, "The Unipolar Moment Revisited", **The National Interest**, vol. 70 (2002): 5.

[270] Arıboğan, **age,** 292. Daha detaylı bilgi için bakınız: Francis Fukuyama, "The End of History", National Interest, no. 16 (1989); Francis Fukuyama, **The End of History and the Last Man** (New York: The Free Press, 1992)

[271] Arıboğan, **age,** 304. Daha detaylı bilgi için bakınız: Samuel Huntington, "If Not Civilizations, What? Samuel Hungtington Responds to His Critics", https://www.foreignaffairs.com/articles/global-commons/1993-12-01/if-not-civilizations-what-samuel-huntington-responds-his-critics [Erişim Tarihi: 29.08.2017]; Samuel Huntington, "The Clash of Civilizations", https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/1993-06-01/clash-civilizations [Erişim Tarihi: 29.08.2017]

[272] "Bush: Ya Bizdensiniz Ya Düşman", http://arsiv.ntv.com.tr/news/147427.asp#BODY [Erişim Tarihi: 30.08.2017]

söylemiyle teröre karşı savaş başlattı ve tehdit olarak algıladığı "radikal İslamcı rejime" karşı Afganistan'ı işgal etti. Böylece, "ABD, kendisine İslam gibi düzeltilmesi gereken (*rough state*) yeni küresel ötekiler oluşturdu. Avrupalı büyük devletler ise, Sovyet tehdidinden sonra Orta ve Doğu Avrupa ile yeni bir Avrupa inşa sürecine girdi".[273]

Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistem "tek-çok kutuplu"[274] düzene geçse de anarşi kültüründe bir değişiklik yaşanmamıştır. Soğuk Savaş sonrası sistem, Soğuk Savaş gibi Lockecu rekabet kültürü içindedir. Ayrıca ABD, Soğuk Savaş'ın galibi olsa da sistemi hiyerarşik bir yapıya sokacak mutlak bir hegemon güç haline gelememiştir. 11 Eylül sonrasında, ABD sistemde "şer, haydut, düzeltilmesi gereken devletler" gibi tanımlamalar yaparak ötekine karşı Hobbesçu kültürü yaşatsa da aslında bu durum Kant'ın savaş yoluyla düzeni bozan devletleri yola getirme kültürüne de uymaktadır. Bir diğer yandan, Soğuk Savaş sonrası dönemde kendi içinde Avrupa'nın liberal değerler çerçevesinde iktisadi, politik ve sosyal olarak entegrasyon süreci Kantçı kültüre evrilmenin önemli örneği olarak görülmektedir.[275]

3.4. Cumhuriyet Dönemi Dış Politikası ve Ana Akım Politik Kimlikler*

Siyaset Bilimi literatüründe en genel politik perspektif ayrımı sağ, sol ve merkez kavramları üzerine inşa edilmiştir. 1789'da Fransız Ulusal Meclisi'ndeki toplantılarda, temsilciler kendi politik tavırlarını ifade etmek için üç gruba ayrılmışlardır. Monarşinin devamını savunanlar, konuşmacıların sağında oturan grubu oluşturmuşlardır. Sağda oturanlar, var olanı muhafaza etme amacında olduklarından Muhafazakârlar olarak tanımlanmışlardır. Monarşinin tamamen ortadan kalkmasını savunan özgürlük, eşitlik ve cumhuriyet kavramlarına önem veren grup, konuşmacıların solunda oturmuştur. Solda oturanlar, var olanı değiştirmeyi amaçladıklarından radikal olarak tanımlanmıştır. Merkezde oturanlar ise, bazen sol ve bazen de sağ grubun fikirlerine ya katılmış ya da onları

[273] Ereker, 2010, 267.

[274] Samuel Huntington, "The Lonely Superpower", https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/1999-03-01/lonely-superpower [Erişim Tarihi: 30.08.2017]

[275] John McCormick, **Avrupa Birliği Siyaseti** (Ankara: Adres Yayınları, 2015), 493; Ereker, 2010, 270.

* Bu kısım Yıldız Teknik Üniversitesi..

reddetmişlerdir. Böylece orta yolda kalmayı tercih etmişlerdir.[276] Aslında, Fransız Ulusal Meclisi'nde sağda ya da solda oturmak temsilcileri muhafazakâr ya da radikal yapmamıştır. Muhafazakâr ya da radikal olmanın arkasında yatan fikirler onları ayrıştırmıştır. Bu fikirler sistematik olarak ele alındığında ideolojileri ve kendi politik kimlikleri muhafazakârları ve radikalleri var etmişti.

Eğer ideolojilerin ya da politik kimliklerin ne olduğunu ve hangi tarihsel süreçler içinde geliştiklerini bir şekille anlatsaydık ilk başlayacağımız nokta 18. yüzyılda ortaya çıkan klasik liberalizm olurdu. Aslında klasik liberalizmin kökeni 17. yüzyıl düşünürü John Locke'nin birey hakları, akıl ve mülkiyet kavramları üzerine dayandırılmıştır. Ayrıca eşitlik, rıza, hoşgörü ve anayasalcılık liberalizmin üzerine vurgu yaptığı diğer kavramlardır. 18. yüzyılda Adam Smith *Ulusların Zenginliği* kitabını yazmıştı. Böylece klasik liberalizmin iktisadi bakış açısı oluşmuştu. İktisadi liberalizmin temel prensibi piyasadaki hükümet müdahalelerine son vermek ve ekonominin arz-talep uygunluğuna göre kendi kendine hareket etmesini sağlamaktı.[277] 19. yüzyılın sonlarına doğru Thomas Hill Grenn liberalizmi yeniden yorumlamış ve modern liberalizm ortaya çıkmıştı. Serbest piyasanın kendini regüle edememesi, piyasa içinde adil olmayan sonuçlar doğurmuştu. İnsanları korumak amacıyla, devlet tekrardan göreve çağrıldı. Modern liberaller, işçi ücretleri ve çalışma saatlerinin düzenlenmesini, sendikal hakların, sağlık güvencesinin ve eğitim fırsatlarının artırılmasını talep etmişti.[278]

18. yüzyılda klasik liberal fikirler Fransa'daki devrimciler tarafından kabul edilmiş ve radikallerin doğmasını sağlamıştır. Radikaller, geniş aristokrat sınıfına ve devlet destekli Roma Katolik Kilisesi'ne saldırmış ve yerleşik kurumları alaşağı etmiştir. Radikallerin bu tutumunu Edmun Burke eleştirmiş ve radikal görüşlere karşı klasik muhafazakârlığın temelleri atılmaya başlanmıştır. Burke, Adam Smith'in serbest piyasa görüşünü benimsemişti ancak yıllarca tecrübeyle inşa edilmiş gelenek, kurum ve ahlak standartlarının korunmasını önermiştir.[279] "Hikmetin büyük ölçüde tecrübe, gelenek ve tarihte yattığını ileri sürerek, Fransız siyasetinin özgürlük, eşitlik

---

[276] Michael G. Roskin, Robert L. Cord, James A. Medeiros, Walter S. Jones, **Political Science**: **An Introduction** (United States: Pearson, 2010), 42.

[277] Andrew Heywood, **Siyaset**, ed. Buğra Kalkan (Ankara: Adres Yayınları, 2007), 61-62; Roskin, 2010, 40-42.

[278] Roskin, 2010, 44.

[279] **age,** 43-44.

ve kardeşlik gibi soyut ilkelere göre yeniden biçimlendirilmesine ilişkin çabaları gür bir sesle eleştirdi".[280] Ayrıca, radikallerin insan aklı ve rasyonalite vurgusuna karşın, insanın irrasyonel tarafına değindi ve aklın da mükemmel olmadığını iddia etti. Suç ve güvensizliğin engellenmesi için güçlü devlet, sağlam kanun ve katı cezaları ön plana çıkardı. Klasik muhafazakâr düşünce değişime kapalı olmamıştır. Geleneksel olanı mükemmel olarak görmez ama işlevselliğini önemser. Geleneksel olanın değişmeyeceğini ya da değiştirilmemesi gerektiğini savunmaz. Zamanla insanlar tarafından ıslah edilerek uyumlu hale getirileceğini iddia eder. Klasik muhafazakârlıkta gelenek, geçmişin birikmiş bilgeliğidir. Zamanın testinden geçmiş kurum ve uygulamalar hem an için hem de gelecek nesiller için korunmalıdır.[281]

1960'larda Milton Friedman, Friedrich Hayek ve Robert Nozick klasik liberalizmi tekrar gündeme getirerek devlet müdahalesinin piyasayı karıştırdığını iddia etmişlerdir. Böylece modern muhafazakârlık ortaya çıkmıştır. Modern muhafazakârlar ya da diğer ismiyle neo-liberaller, Adam Smith'in liberalizmine yönelmiştir. Burke'nin de din, gelenek ve ahlak üzerine vurgusunu devam ettirmişlerdir. Modern muhafazakârlığın bir sonraki adımı 1970'lerde gündeme gelen ve modern liberalizmin iktisadi görüşlerine karşı oluşan neo-muhafazakârlık olmuştur.[282]

Klasik liberaller, Fransa'da radikalleri etkilerken radikaller içinden bir diğer ideoloji olan sosyalizm fikri çıkmıştı. Karl Marx, kapitalizmin eleştirisini yaptı ve burjuva sınıfına karşı proleter devrimi savundu. Sosyalizmde temel hedef "kapitalist ekonomi yerine ortak mülkiyete dayalı sosyalist toplum inşasıdır".[283] Sosyalizm, kendi içinde iki şekle evrildi. Proleter devrimi savunanlar ve Rusya'da pratiğe geçiren Bolşevikler, komünist olarak kendilerini adlandırdılar. Çin'de Maocu ve Yugoslavya'da Titocular, Komünist ideolojiyi kendilerine göre yorumladılar. Burjuva sınıfını düşmanlaştırmayı kabul etmeyen ve anayasal demokratik politikaları kabul eden revizyonist sosyalistler, sosyal demokratlar olarak tanımlandı.[284]

---

[280] Heywood, 2007, 66.

[281] Bekir Berat Özipek, **Muhafazakârlık Akıl, Toplum, Siyaset** (Ankara: Liberte Yayınları, 2017), Roskin, 2010, 43-44.

[282] Roskin, 2010, 44-45.

[283] Heywood, 2007, 71.

[284] Roskin, 2010, 45-47; Heywood, 2007, 71-82.

İdeolojiler arasında en muğlak ve tanımlanması zor olan, günümüzde bile halen daha popülaritesini koruyan ideoloji milliyetçiliktir. Bazen liberalizmle bazen muhafazakârlılıkla bazen faşizm ve bazen de sosyalizmle kol kola giren milliyetçilik tüm ideolojik kanatlara "eklemlenmekte zorluk çekmemiştir".[285] Milliyetçilik, ilkin Rönesans monarklarıyla ortaya çıkmıştır. Birliğin ve krallığın korunması için mutlak güç önemsenmiş ve egemenlik kavramı doğmuştur. Fransız Devrimi'nde, krala karşı ayaklanan halk milliyetçi söylemle kendini özgür hissetmiştir. Napolyon, Avrupa'yı işgal ederken askerleri de milliyetçiliği yaymaya başlamıştır. Fransız işgallerine karşı İspanyollar, Almanlar ve Ruslar milliyetçi ruhu kendi içlerinde canlandırmıştır. Milliyetçilik bazen ilerici bazen statükocu hareketlerin söylemi olmuştur. Bazen demokratik bazen de otoriterliğin dilinde olmuştur. Bazen baskıcı solcuların bazen de sağcıların kullanımına tabi olmuştur. 19. yüzyıl Avrupa'sında milliyetçi olmak liberal, liberal olmak milliyetçi olmak anlamına gelmiştir. Fransız radikallerin krala ve kiliseye karşı halk egemenliği fikri de liberal milliyetçi tavra bir örnekti. Hatta Wilson'ın prensiplerinde ulusların kendi kaderini tayin etme hakkına sahip olduğu fikri liberal milliyetçiliğin bir göstergesiydi. İlkin muhafazakârlar, radikallerin bu tutumundan dolayı milliyetçiliğin yıkıcı taraflarını eleştirmiştir. Ama zamanla, muhafazakârlar da milliyetçiliğe sarılmıştır. Bismarck, Almanya'da milliyetçi bir söylemle otoritesini artırmış; Çar III. Alexander, Panslavist politikalara yönelmiş; 20. yüzyılda muhafazakâr Margaret Thatcher, 1982 Falkland Savaşı'nda milliyetçi söyleme başvurmuştu. Muhafazakârlar; ulusal yurtseverliği, sosyal bütünlüğü, kamu düzenini ve güvenliği sağlamak için milliyetçiliğe yönelmişlerdi.[286]

18. yüzyıldan 20. yüzyıla uzanan süreçte Osmanlı'da da yeni tasavvurlar, ideolojiler, politik kimlikler ve tavırlar inşa edilmiştir. Tanzimat'la birlikte ve özellikle II. Meşrutiyet sonrası oluşan serbest tartışma ortamı Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük akımlarını oluşturmuştu.[287] Bu üç politik tavra ek olarak Batıcılık da kendini göstermiş ama "Batıcılık ayrı bir politik akıma dönüşmese de

[285] İnci Özkan Kerestecioğlu, "Milliyetçilik: "Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens"ten Frankeştayn'ın Canavarına", **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler** (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009): 310.

[286] Roskin, 2010, 49-50; Heywood, 2007, 159-166.

[287] Beşir Ayvazoğlu, "Türk Muhafazakârları Demokrasiyi Kabullenmeli", **Türkiye Söyleşileri 5 Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve İslamcılık** (İstanbul: Küre Yayınları, 2011): 27; Kösebalaban, 2014, 31.

özellikle de kültürel sorunsallar üzerinden, politik tartışmaya malzeme tedarik etmeyi sürdürmüştür".[288]

İttihad-ı Anasır, Osmanlı vatandaşlığını inşa etme amaçlamıştır. Osmanlıcılık başarılı olamayınca Osmanlı'nın devamlılığını sağlamak için İslam tutkal olarak kullanılmıştır. İttihad-ı İslam da devlet bekası için işe yaramamıştır. Milliyetçi akımın hızla yayılmasıyla Balkanlar ve Arap coğrafyasında Osmanlı'ya karşı isyanlar çıkmış ve son çare Türk milliyetçiliği oluşmaya başlamıştır. "Fakat bu milliyetçilik bir halk hareketi değil, elit düzeyde bir milliyetçilikti ve bir kültürel uyanış hareketi şeklinde olmuştur".[289] Kemal Karpat'a göre de "Türk milliyetçiliği ırki olmadan ortaya çıkmıştır".[290]

Türk milliyetçiliğinin seküler yorumu ve Batıcılık, Cumhuriyet dönemine aktarılmış ve Cumhuriyeti kuran düşüncenin temel ögeleri olmuştu. Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura, Türk Milliyetçiliği üzerine fikir beyan ederken İslam'ı vazgeçilmez bir birleştirici unsur olarak ele almıştı.

> "Cumhuriyet eliti, Gökalp'in *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* şeklinde özetlediği projesinin *İslamlaşmak* bölümünden hiç hazzetmemiş; İslâm'a bakışta, beslendikleri bu ana damarlardan radikal bir biçimde kopmuşlardı. Hilafetin ilgası, medreselerin ve tekkelerin kapatılması, bu kurumlar vasıtasıyla devam ettirilen ve gelecek nesillere aktarılan geleneğin ve kültürün aktarımını engelleme amacını taşıyor, pozitivizmi topluma bir çeşit *din* olarak dayatıyordu".[291]

Kemalist elitler, Türk milliyetçiliğinden dinsel ögeleri toptan dışlayarak, Türklük kavramını İslam'dan bağımsız değerlendirmişlerdir. Ortak dil, tarih ve emel Türk olmak için yeterli görülmüştü. Turancı veya Pantürkist bir amaç Kemalistlerce benimsenmemiştir.[292] Kemalizm, Benedic Anderson'un tabiriyle "hayal edilmiş bir siyasal topluluğun" ya da "hayal edilmiş bir cemaatin" inşasında kurucu kimliği temsil etmiştir.[293]

---

[288] Tanıl Bora, **Cereyanlar** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2017), 83.

[289] Gökhan Çetinsaya, "Cumhuriyet, Osmanlı Modernleşmesinin Devamıdır", **Türkiye Söyleşileri 5 Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve İslamcılık** (İstanbul: Küre Yayınları, 2011): 116.

[290] Kemal Karpat, "Sorunlarımızın Kaynağı Cumhuriyetin Irkçı Milliyetçiliği", **Türkiye Söyleşileri 5 Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve İslamcılık** (İstanbul: Küre Yayınları, 2011): 183.

[291] Ayvazoğlu, **age,** 28-29.

[292] Adem Çelik, "Kemalizm", **Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler**, der. Ömer Çaha, Bican Şahin (Ankara: Orion Kitabevi, 2013): 649.

[293] Benedic Anderson**, Hayali Cemaatler** (İstanbul: Metis Yayınları, 2004), 20.

Cumhuriyet döneminde Kemalizm'e rakip politik kimliklerden biri muhafazakâr politik kimlik[294] olmuştur. Yukarıda belirttiğimiz politik spektrum içinde muhafazakârlar, radikal ve ani değişimlerin karşısında olmuşlardır. Cumhuriyet dönemi Türk muhafazakârları da Kemalist politik kimliğin devrimciliğini ve toplum mühendisliğini reddetmişlerdir. Muhafazakârlık, "aydınlanma akılcılığı ve pozitivist ilerlemecilik sonucunda gelişen, batılılaşma hedefi doğrultusunda bir değişim projesi olarak devrimlere karşı 1930'lu yılların başında felsefi ve siyasi bir düşünce geleneği olarak ortaya çıkmıştır".[295] Bu haliyle, siyasi muhafazakârlık tutum muhafazakârlığından ayrı bir yerde kendini konumlandırmıştır.

> "Daima sessiz ve derin bir muhalefeti temsil etmiş, Osmanlı ile Cumhuriyet arasında köprüler kurarak yeniden süreklilik şuuru yaratmaya çalışmıştır. …Yıkarak yeniden yapmak değil, mevcudu koruyarak düzeltmek, başka bir ifadeyle 'devam ederek değişmek, değişerek devam etmek' istemiştir".[296]

Türk muhafazaları, Kemalist kimliğin pozitivist aklını eleştirirken aydınlanmacı düşüncenin mutlak akıl anlayışına karşı insanın sınırlı bir varlık olduğu anlayışını benimsemişlerdir. Bu durum muhafazakârların aklı reddettiği anlamına gelmemelidir. Türk muhafazakârları eleştirilerini yaparken epistemolojik kaynak olarak İslam'ın Sünni yorumundan beslenmişlerdir. İnsan aklının dünyayı idrak etmede yetersiz olacağını iddia eden Erol Güngör ya da madde ve maddi kuvvetlerin dışında mana ve manevi kuvvetlerin de var olduğunu düşünen Ali Fuat Başgil birer Türk muhafazakârlarıdır. Ancak muhafazakârların, "değişim ya da başka bir ifadeyle modernleşmeye/batılılaşmaya karşı olmadığı" unutulmamalıdır.[297] Türk muhafazakârlığı, Kemalizm'in radikal modernist yaklaşımını "frenlemeyi"

---

[294] Muhafazakârlık Türkiye'de genelde bir siyasal ideolojiden çok bir tutum olarak algılanmıştır. "Türk muhafazakârlığını anlamada karşımıza çıkan bu karmaşık durumun üstesinden gelebilmek için muhafazakârlığı "siyasal tutum muhafazakârlığı" ve "siyasal düşünce muhafazakarlığı" olarak ayırmak uygun bir yol alacaktır. Genel olarak tutum muhafazakârlığı, … mevcut düzenin devam etmesinden yana bir tavır takınarak tutucu bir tavır içerisinde bulunabilmesidir. …Dünün devrimcileri bugünün muhafazakârlı olabilmekte, iktidarlarını korumak için her türlü yolu mübah görerek iktidarlarını tehlikeye sokacak değişim taleplerine direnç gösterebilmektedirler. Bu hali ile tutum muhafazakârlığı statükocu olup, var olanı her şartta koruma eğiliminderdir". Mehmet Akıncı, "Muhafazakârlık", **Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler**, der. Ömer Çaha, Bican Şahin (Ankara: Orion Kitabevi, 2013): 142; Çaha, 2012, 97.

[295] Çelik, **age**, 142.

[296] Ayvazoğlu, **age,** 34-36.

[297] Çelik, **age,** 150-151.

amaçlamıştır. İki politik kimliğin rekabetinin temeli "Batılılaşıp Batılılaşmama üzerine değil hangi ölçülerde Batılılaşmalıyız" üzerindedir.[298]

Kemalizm'e rakip bir diğer politik kimlik İslamcılıktır. Erken dönem Cumhuriyet'te İslamcılar hiç gözükmemişler ve muhafazakârlarla hareket etmişlerdir.[299] Liberal seküler kanadı temsil eden Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle üzerlerindeki baskı azalan İslamcılar, 1960 Anayasası'nın özgürlükçü ortamında kendilerini daha da gösterme imkânı bulmuşlardır. 1960-80'lerde Türkiye'de İslami çeviriler artmış ve İslamcılık düşüncesi Türkiye dışındaki İslami düşüncelerle de tanışmıştır. Bunun yanında, kasabadan şehre okumaya gelen ve İslam'ı daha çok avami yaşayan gençler, üniversitelerde politik sosyalleşmeyle birlikte İslam'ın politik yorumuyla tanışmaya başlamışladır.

> "Turgut ve Korkut Özallar, Necmettin Erbakan, hatta Süleyman Demirel gibi 1940'lı yıllarda Teknik Üniversite'de okuyan ilk namaz kılan insanlara "takunyalılar" deniyordu. 1960'larda üniversitelerde az da olsa İslam'ı farklı bir biçimde algılayan ve İslam'ın hayatın tamamını kuşattığı fikrine sahip öğrenciler teşekkül etti. Bunlar siyasal organizasyonlarda yer almaya başladılar. O dönemde daha ziyade Adalet Partisi (AP) bünyesinde yer alan dindar insanlar, sonrasında AP'nin kendilerine çok yar olmayacağını anlayınca başka siyasal mekanizmalara yöneldiler. Milli Nizam Partisi (MNP) ve ardından kurulan Milli Selamet Partisi (MSP) böyle bir süreci ateşledi. Köyden gelip şehirlerin varoşlarına yerleşen insanların hem şehir hayatında tutunmalarında hem de köy dindarlığının ötesinde farklı bir dini anlayış kazanmalarında ve daha çok İslamlaşmalarında önemli bir fonksiyon icra etti. Yine 1974 başında CHP'yle koalisyon kuran MSP, ilk defa kendini Müslümanlıkla niteleyen bir siyasi parti olarak iktidar ortağı oldu".[300]

1990'lı yıların Türk siyasetinde Erbakanlı İslamcı Refah Partisi (RP), bir süreliğine iktidarı elde etmişti. Ancak Kemalist kimliğin savunucusu ordu, 28 Şubat post-modern askeri müdahalesiyle İslamcıları iktidardan uzaklaştırmıştı. RP'nin kapatılmasından sonra Millî Görüşçüler FP'yi kurmuş ancak FP'nin de kapatılmasıyla karşı karşıya kalmışlardır. FP'nin kapatılmasından sonra kurulan SP'ye Recep Tayyip Erdoğan liderliğinde kendilerini "Yenilikçiler" olarak adlandıran bir grup dâhil olmamıştır. Bu grup Millî Görüş gömleğini çıkardıklarını söyleyerek liberal-muhafazakârlığın yeniden kavramsallaştırılmış bir tanımıyla muhafazakâr demokrat[301] politik kimlik çerçevesinde 2002'de AK Parti'yi

---

[298] Murat Sezik, "Muhafazakâr Siyaset İdeolojisi ve Türkiye'de Muhafazakârlık", **I. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi**, 2012, Konya.

[299] Ayvazoğlu, **age,** 36-37.

[300] Cevat Özkaya, "28 Şubat Olmasaydı da, İslamcılık Bir Dönüşüm Yaşardı", **Türkiye Söyleşileri 5 Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve İslamcılık** (İstanbul: Küre Yayınları, 2011), 61-62.

[301] "Partinin Kocaeli örgütü kurucularından, 2002-2003 arasında Sanayi Bakanlığı yapan Nihat Ergün, aslında liberal-muhafazakârlığa niyet ettiklerini yazar. Ona göre 'tek başına muhafazakârlık biraz katı değişime direnen' bir tutumdu, tek başına liberallik ise fazla serbest. İkisi birbirinin 'aşırılıklarını

kurmuştur. Asef Bayat'ın kavramsallaştırmasıyla "Post-İslamcılar", Batının değerlerini mutlak uzak öteki konumdan çıkarmıştır.[302]

2002 sonrasında iktidara gelen post-İslamcılar muhafazakâr demokrat kimliği benimsemişler ve iktisadi liberalizme eklemlenmeyi tercih etmişlerdir. Muhafazakâr kimliği kendinde barındıran Turgut Özal, serbest piyasayla bütünleşmeyi tercih etmişti. Özal'ın pragmatist tercihlerini, öncenin İslamcıları ve yeni dönemin muhafazalar demokratları da tercih edecekti. Yalçın Akdoğan AK Parti'nin kimlik olarak benimsediği muhafazakâr demokrasinin parametrelerini tanımladı. Muhafazakârlığın benimsediği "devrimci dönüşüme karşı evrimci dönüşüm" ve "radikalizmin yerini ılımlılığın aldığı istikrarlı bir hayat" muhafazakârlığı yansıtırken ikinci olarak, "siyasal iktidarın bir kişi veya zümrenin elinde yoğunlaşmasını reddetme" ve "demokrasiyi benimseyen, katılım olgusunu ele alan ve onun halk egemenliği boyutunu öne çıkarma" demokratlığı yansıtmaktaydı.[303] Muhafazakâr demokratlar 2013 Gezi Olayları ve 15 Temmuz darbe girişimiyle, muhafazakâr milliyetçi bir söylemi daha da öne çıkarmıştır.

Günlük kullanımda ve akademik camiada muhafazakârlık, İslamcılık ya da milliyetçiliğin yerine kullanılmaktadır. "Türk düşünce hayatında özgün bir dil olarak muhafazakârlığın varlığı üstü örtülü olarak reddedilmiştir".[304] Cumhuriyet döneminde İslamcılar kendilerini bağımsız bir şekilde tanımlayamadıklarından, muhafazakâr düşüncenin içinde var olmak durumunda kalmışlardır. İsmail Kara, "Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte, 1970'lere İslamcılığın meşru kullanılabilir bir sıfat olmadığını" iddia etmiş ve "bu devirde, itibar kaybına uğramış İslamcıların çoğunun 'muhafazakâr milliyetçi' olarak tanındığını belirtmiştir".[305]

Mufazakârlık ve İslamcılık arasında benzerlik kurulmasının nedeni her iki siyasal kanadın da gerici/tutucu olduğu varsayımıdır. Fakat yukarıda da belirttiğimiz gibi muhafazakâr politik düşünce, politik düşünce spektrumu içinde gerici/tutucu

---

törpülüyor' idi. Ancak 'liberal'in aşağılayıcı kullanımından ötürü, muhafazakar demokrat adı benimsenmişti. Parti 2004'te bütün kurmay heyetinin katılımıyla 'Uluslararası Muhafazakarlık ve Demokrasi Sempozyumu' düzenledi". Bora, **age,** 406.

[302] Asef Bayat, **Life as Politics** (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010), 242-247.

[303] Akdoğan, **age,** 9-14.

[304] Akıncı, **age,** 144-145.

[305] İsmail Kara, **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Metinler Kişiler Cilt 3** (İstanbul: Kitabi Yayınları, 1998), 54.

değildir; çünkü "Türk muhafazakâr düşüncesinde eski rejim yanlılığı görülmez".[306] Muhafazakârlığın ve İslamcılığın, geçmiş ve gelecek tasavvurları; politikaya yön verme şekilleri farklıdır.

> "İslamcılığa göre refah, demokrasi, kalkınma vb. gibi iyi şeylerin ön şartı İslami olan özümüze dönüştür. Bu öze dönüş, aslında bir icat ediştir, bir kurgudur. … muhafazakâr düşünce, gelecek konusunda 'kurgucu bir akılla' hareket etmekten çekinmiş ve bu manada insan aklına olan güvensizliği nedeniyle topluma kurgucu bir akılla şekil vermek istememiş, dolayısıyla böyle projelere karşı olmuştur. Türk muhafazakarlığının temel karakteristiği de kurgucu akla şüphe ile bakmak ve kurgucu akılla üretilen toplumsal mühendislikçi projelere karşı olmak olarak ifade etmek mümkündür. Bu hali ile muhafazakarlık İslamcılıktan ayırt edilebilir".[307]

Cumhuriyet'in ilk yıllarında liberal düşüncenin Kemalizm'in karşısında pek de kendini gösterdiği söylenemez. 1924'te kurulan TCF, genel ilkeleri ile klasik liberalizme yakın bir noktada olmuştu. Fırka 1925'te kapatıldı. 1930'da kurulan SCF de liberal ilkelere göre hareket etmişti. Bu partiler Kemalist sistemi eleştirmekten ziyade, var olan hükümeti eleştirmekle yetiniyordu ya da ancak buna izin verilmekteydi. SCF, kuruluşundan yaklaşık üç ay sonra kapatıldı. Bu yıllarda entelektüel anlamda liberal politik kimliğiyle öne çıkan Ahmet Ağaoğulları olmuştur. 1940'lı yıllarda ise devletçi fikirden liberal fikre yönelen Ali Fuat Başgil öne çıkmıştır.[308]

1950'lere gelindiğinde CHP içindeki liberal kanattan Celal Bayar ve Adnan Menderes, DP'yi kurdu. DP'nin parti programı liberalizmin ilkelerine göre şekillendirilmişti. DP, Kemalist düzenin tasfiyesine yönelmemiştir. DP kapatılınca, AP kendisini DP'nin devamı olarak tanımlamıştır. Ancak AP merkez sağ çerçevesinde milliyetçi ve devletçi bir söylemde olmuştur. AP'den sonra ANAP, iktisadi liberalizme yönelmiştir. İnançta, düşüncede ve serbest teşebbüste özgürlüğü önemseyen ANAP'tan sonra 2002 yılında kurulan AK Parti, liberal muhafazakârlığın farklı bir formu olan muhafazakâr demokrat kimlikle kurulmuştur.[309]

---

[306] Akıncı, **age,** 145.

[307] **age,** 145-146.

[308] Bican Şahin, "Liberalizm", **Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler**, der. Ömer Çaha-Bican Şahin (Ankara: Orion Kitabevi, 2013): 85-97.

[309] **age,** 85-97; "Partinin Kocaeli örgütü kurucularından, 2002-2003 arasında Sanayi Bakanlığı yapan Nihat Ergün, aslında liberal-muhafazakârlığa niyet ettiklerini yazar. Ona göre 'tek başına muhafazakârlık biraz katı değişime direnen' bir tutumdu, tek başına liberallik ise fazla serbest. İkisi birbirinin 'aşırılıklarını törpülüyor' idi. Ancak 'liberal'in aşağılayıcı kullanımından ötürü, muhafazakâr demokrat adı benimsenmişti. Parti 2004'te bütün kurmay heyetinin katılımıyla 'Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu' düzenledi". Bora, **age,** 406.

Türkiye'de muhafazakar politik kimliğin, İslami politik kimlikle gerçekleştirdiği birlikteliğin yanında liberal politik kimlikle yaptığı işbirliği de ele alınması gereken bir konudur. Ancak Türkiye örneğindeki bu eklemlenmeyi anlatmadan önce genel olarak liberal ve muhafazakâr kimliğin hangi noktada birleştiğini bilmekte fayda vardır. Liberalizm için ne devlet ne ulus ne sınıf ne de herhangi bir cemaat değil birey en ön noktadadır. Bireyin özgürlüğünü ve haklarını koruyarak anayasayla devletin gücünü sınırlamayı amaçlar. Serbest piyasanın de en önemli savunuculuğunu yapar. Liberaller, aklı önemser fakat toplum ya da devlet düzeyinde "kuşatıcı bir aklın" varlığını olumlamazlar. 18. yüzyılın klasik muhafazakârları, liberallerin savunduğu "aydınlanma hareketine, kapitalist ekonomi anlayışına ve burjuvanın değişimci anlayışına tepki duymuştur".[310] Klasik muhafazakârlık "kapitalizm ve endüstriliğe pejüratif bir işlev yükleyerek; onur, sadakat, dürüstlük ve toplum yararı gibi değerlere yabancı olduğu ve yerel değerleri yozlaştırdığı gerekçesi ile liberalizme mesafeli" olmuştur. Fakat 20. yüzyıla gelindiğinde burjuva toplumu içinde kendini tekrardan var eden neo-muhafazakârlıkla, klasik liberalizmi tekrardan canlandıran neo-liberalizm bir eklemlenme sürecine girmiştir. Yeni sağ olarak tanımlanan bu birliktelik, "sosyal ve siyasal düzenin istikrarına vurgusuyla muhfazakârlığa piyasa ekonomisi, negatif özgürlükler ve sınırlandırılmış siyasal iktidar vurgusuyla da liberalizme yaklaşmıştır". En genel anlamda liberal-muhafazakâr eklemlenme "bireyin özgürlüğü, serbest piyasa ekonomisi, teşebbüs hürriyeti ve sınırlı devlet gibi liberal değerlerlerle aile, din, otorite, itaat ve geleneğe bağlı düzen anlayışını savunan muhafazakârlığın birleşimidir".[311]

Bora'ya göre Türkiye'deki liberal-muhafazakâr eklemlenme Birinci Meclis'ten TCF, SCF ve DP'ye kadar dayanmaktaydır. "Liberal (en azından kısmen liberalizme meyyal) bir düşünsel ve politik önderlike muhafazakâr bir tabanın ittifakına dayanan, 'yapmacık' anlamıyla *sentetik* bir durum" söz konusu olmuştur. Kemalist politik kimliğin özellikle otoriterliğine karşı çıkan kadrolar "kah 'bilinçli' kah faydacı-araçsal bir tavırla" liberal ilkelere yönelmişlerdir. Kemalizmin devrimci ve katı laik uygulamalarına karşı muhafazakar ve dindar kesim de "faydacı-araçsal tutumla",

[310] A. Vahap Uluç, "Liberal-Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal'ın Siyasi Düşüncesi", **Yönetim Bilimleri Dergisi** c. 12, s. 23 (2014): 109-100.

[311] **age,** 110-112.

liberal ilkeleri desteklemiştir. Böylece liberal-muhafazakar "sentetik eklemlenme" Türk siyasal hayatı içinde kendini var etmiştir.[312]

Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir diğer politik kanat olan sosyalizm, TKP'yle propagandasını sürdürmeye başlamıştı. Komünistler, 1927 itibariyle İstiklal Mahkemeleri'nce illegal konuma getirilmiştir. "Batı'daki anlamda bir komünist-sosyal demokrat ayrımı gerçekleştiremediği ve sol içi sağlıklı bir tartışma süreci yaşanamadığı için, Türkiyeli komünistlerin teorik ufku içe kapalı, dogmatik ve tartışmadan çok bağlanmaya/inanmaya dayalı olarak şekillenmiştir". 1930'larda TKP'den ayrılıp CHP'ye geçen bazı Marksistler, Kemalizm'e eklemlenmiştir. Kadro Hareketi olarak anılan bu grup anti-emperyalist, otoriter ulusçu sol bir bakışa yönelmişlerdir. TKP'nin gözünde CHP yönetimi "gerici ve karşı-devrimci" konumdadır.[313]

1960 askeri müdahalesi sonrasında Türkiye'de sol düşünce kendini daha rahat ve açık ifade etme imkânına kavuşmuştur. Mehmet Ali Aybar, Türkiye İşçi Partisi'ni kurmuş ve TKP'nin sosyalist devrim fikrine karşı olmuştur. Doğan Avcıoğlu, Yön ve Devrim dergileri ile sosyalist literatüre katkı yaparken "Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde ancak ilerici ara tabakaların öncülüğünde gerçekleşecek bazı hareketler yoluyla, yani öncelikle gerçekleşecek bir milli demokratik devrim ile başarılı olunabileceğini ileri sürmüşlerdir".[314] TKP, TİP ve MDD dışında, Mihri Belli Türkiye Emek Partisi'ni, Hikmet Kıvılcımlı Vatan Partisi'ni, Doğu Perinçek ise Aydınlık grubunu kurmuştur.[315]

Türkiye'de sosyalist düşünce kendini çeşitli partilerle ifade ederken sosyal demokrat yönelimli partiler de kendilerini var etmişlerdir. CHP, 1970'lerde Bülent Ecevit'le ortanın soluna yönelmiş ve sosyal demokrat bir tavır sergilemeye çalışmıştır. Bunun dışında SODEP, SHP, DSP sosyal demokrat kimliği üzerine kendilerini inşa etmişlerdir. Sosyal demokrasinin teorisyenlerinden İsmail Cem, Türkiye'de sosyal demokrasinin gelişimi için hem teorik hem de reel siyasete yönelik adımlar atmıştır. YTP'yi kursa da parti daha sonra CHP'ye katılmıştır. İsmail Cem

[312] Bora, **age,** 529-530.

[313] Fatih Duman, "Sosyalizm", **Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler**, der. Ömer Çaha-Bican Şahin (Ankara: Orion Kitabevi, 2013): 210-213.

[314] **age,** 214.

[315] **age,** 215.

ayrıca sosyal demokrat politik kimliğiyle sosyal demokrasinin dış politika tasavvurunu da ortaya koymuştur. Bütün uğraşlara rağmen Batılı anlamda sosyal demokrasi Türkiye'de kökleşememiştir. Özellikle CHP kendisini sosyal demokrat olarak tanımlasa da Kemalizm çerçevesinde altı ok ve bürokratik elitist söylemi onun sosyal demokrasiyi içselleştirmesini engellemektedir. CHP, "hem toplumla olan ilişkileri bağlamında sosyallik niteliğinde hem de Avrupa'daki sosyal demokrasinin temel gereklilikleri anlamında demokratiklik niteliğinde eksiklikler barındırmaktadır".[316]

Sonuç olarak yukarıda bahsettiğimiz ana akım ve ara formdaki politik kimliklerin dış politika tasavvurları ve eylemleri mevcuttur fakat her birini ele almak bu tezin kapsamında değildir. Bundan dolayı, Millî Mücadele döneminden günümüze kadar Türkiye'deki politik kimliklerin dış politikayı nasıl tasavvur ettikleri ve dış politikadaki tavırlarının ve uygulamalarının ne olduğu alt kısımlarda genelleştirilerek ele alınacaktır.

3.4.1. Millî Mücadele Dönemi

I. Dünya Savaşı'nda yenilen Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri ile 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştı. Mütareke sonrası İttihat ve Terakki hükümeti düşünce Talat, Enver, Cemal Paşa ülkeyi terk etmişlerdi. İttihatçı liderlerin, siyaset alanından çekilmesi İstanbul'da iktidar boşluğuna sebep olmuş ve kısa ömürlü birçok hükümet kurulmuştu. [317] İstanbul'da siyaset ağır aksak ilerlerken 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali, Anadolu'daki milli mücadeleyi hızlandıran bir gelişme olmuştu. Aslında İttihatçılar, "Anadolu'daki ulusal direniş hareketinin oluşturulmasını İngiliz ve Fransız donanmalarının 1915 Çanakkale Boğazı'nı geçmesi sırasında hazırlamıştı. Eğer bu olsaydı, Osmanlı hükümeti İstanbul'dan ayrılıp Konya'ya gidecek" ve İttihatçılar mücadeleye buradan devam edecekti. İT'nin bu hazırlığı milli direnişin daha hızlı örgütlenmesini sağlamıştı.[318]

---

[316] **age,** 217.

[317] Erdoğan Günal, **Türkiye'de Demokrasinin Yüz Yıllık Serüveni 1908-2008** (İstanbul: Karakutu Yayınları, 2009), 43-44.

[318] Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, çev. Yasemin Saner Gönen (İstanbul: İletişim Yayınları, 1995), 195-199. Milli Mücadele yıllarında İttihatçılığın yeri için bakınız: Eric Jan Zürcher, **Milli Mücadelede İttihatçılık** (İstanbul: Bağlam Yayınları, 1987)

Daha sonra Millî Mücadeleye liderlik edecek olan Mustafa Kemal, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a gitti. 22 Haziran 1919'da Amasya'da bir toplantı gerçekleştirilerek milli mücadeleye ilişkin bir genelge yayınlandı. Ankara'da 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi'ni kuracak ve idare edecek olan kadro Amasya'da bir araya gelmişti. 3. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat, 3. Kolordu Komutanı Refet Bey ve Rauf Bey görüşmelere katılmıştı. 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa ve 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa'nın da görüşleri alınmıştı.[319]

Mustafa Kemal'in faaliyetlerinden rahatsız olan İstanbul hükümeti, başkente dönmesi için Kemal Paşa'yı geri çağırmıştı. Bu durum karşısında Mustafa Kemal, askerlikten istifa etti. Karabekir Paşa, İstanbul hükümetinin emrine rağmen Mustafa Kemal'in faaliyetlerinin önünü açtı ve 23 Temmuz 1920'de Erzurum'daki kongreye, Mustafa Kemal'in sivil olarak katılması sağlandı. Bir sonraki kongre Sivas'ta toplanmıştı. Bu kongrede, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulmuş ve temsil heyetinin başına ise Mustafa Kemal atanmıştı.[320]

Bu sırada, Aralık 1918'de kapatılan Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı, yeni seçimlerle 12 Ocak 1920'de tekrar açılmıştı. 28 Ocak 1920'de, Misak-ı Milli, Meclis-i Mebusan'da kabul edildi. Misak-ı Milli, "ülkenin bağımsız ve bütünlüğü ilkelerini, Erzurum ve Sivas kongrelerindeki ortaya konuş temelinde kabul etmekteydi".[321] Bu Misak, aynı zamanda milli mücadelenin temel politikası olan bağımsızlık ilkesinin, öz metni niteliğindeydi. Askeri ve diplomatik mücadele, Arapların bulunduğu toprak sahalarından ziyade Müslüman kimliği temelinde Türklerin ve daha sonra Lozan'da Türk kimliği içinde tanımlanacak olan Kürtler'in bulunduğu yerlerde verilecekti.[322] Millî mücadele döneminde milliyetçi kimlik politikaları etnik Türk hareketinin merkeze alınmasından ziyade İslam kimliğinin varlığı üzerine inşa edilmişti. Böylece Misak-ı Milli,

> "Sırf askeri düşüncelerle çizilmiş stratejik bir sınır değildir, aynı zamanda milli bir sınırdır, "millet"in sınırıdır. Millet nedir? Mustafa Kemal'in meclisteki kullandığı terimler, vatan toprağı üzerinde yaşayan herkesi İslam ortak paydasında birleştirme amacını yansıtıyor. Yalnız Türk değildir, yalnız Çerkez değildir, yalnız Kürt değildir, yalnız Laz değildir fakat hepsinden

[319] Günal, **age,** 50.

[320] Zürcher, 1995, 215-220; Günal, **age,** 50-51.

[321] Baskın Oran, "Dönemin Bilançosu", **Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980**, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009): 105-106.

[322] Kösebalaban, 2014, 106.

> mürekkep bir anasır-ı İslamiye'dir… Vatandaştırlar, birbirlerine karşılıklı hürmetle bağlıdırlar ve diğerlerinin her türlü hukukuna, ırki, sosyal, coğrafi hukukuna daima riayetkârdırlar".[323]

Hatta Müslüman kimliğinin etkinliği öyle bir konumdaydı ki Lozan Antlaşması'nda ele alınan Türkiye ve Yunanistan arasındaki nüfus mübadelesi etnik bir değişimden çok dini kimliğe dayalı bir mübadeleydi. Ortaylı'nın değişiyle:

> "Bu mübadele esasen Türk-Yunan mübadelesi de değildi. Peki neydi? Müslüman-Ortodoks mübadelesiydi. Bu sebeple tek kelime Rumca bilmeyen Karamanlı Ortodoks Türk nüfus da Yunanistan'a gönderildi. Karamanlı Türkler, Oğuzlardı. Ortodokslardı ancak Türklerdi. Türkçeleri, belki bizim Türkçemizden daha temizdi. Yunan alfabesiyle Türkçe yazarlardı. İncilleri dahi böyleydi, Yunancayı hiç bilmezlerdi".[324]

16 Mart'ta İngilizler İstanbul'u işgal edip Meclis-i Mebusan'ı dağıtınca, Mebuslar Mustafa Kemal liderliğindeki heyetle bir araya gelmek için Ankara'ya gitti. 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi açıldı. Ankara'daki bu meclis, 23 Nisan 1920'den 1 Nisan 1923'e kadar hem askeri hem de diplomatik yollarla verdiği kurtuluş mücadelesini kazanacaktı.[325]

Millî Mücadele'nin sürdüğü dönemde, 18-24 Nisan 1920'de, İtilaf Devletleri Osmanlı'ya bir barış antlaşması imzalatmak için toplandı ve 10 Ağustos 1920'de İstanbul hükümetine Sevr Barış Antlaşması'nı imzalattı. Bu antlaşma çerçevesinde Suriye'yi Fransa, Filistin ve Irak'ı İngilizler mandalaştırırken Trakya ve Ege Adaları Yunanistan'a, On İki Ada ve Rodos İtalya'ya ve Boğazların yönetimi ise uluslararası bir komisyonun denetimine bırakılıyordu. Ayrıca Doğu Anadolu'da Ermeni ve Güneydoğu Anadolu'da bir Kürt devletinin kurulması amaçlanmıştı.[326]

BMM, Sevr'in şartlarını mutlak bir şekilde reddetti. İşgal edilen Anadolu topraklarında Fransızlara, İtalyanlara, Yunanlılara ve Ermenilere karşı askeri ve diplomatik başarılar kazandı. Sevr'in değiştirilerek sunulmasını kabul etmeyen BMM, savunma savaşından taarruz savaşına geçmiş Yunanistan'ı da Anadolu topraklarından atmıştır. Hemen ardından Mudanya Mütarekesi imzalanmıştır.[327]

---

[323] Taha Akyol, **Ama Hangi Atatürk** (İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2008), 147.

[324] İlber Ortaylı, "Her Mübadele Bir Yaradır, İzi Kalır", http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/her-mubadele-bir-yaradir-izi-kalir-40568075 [Erişim Tarihi: 04.09.2017]

[325] Günal, **age,** 53.

[326] Kösebalaban, 2014, 106.

[327] Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980**, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009): 187.

Yunanlılar, Millî Mücadele döneminde Türklerin öteki-düşmanı konumunda olmuştur. Ötekileştirme, Osmanlı'ya karşı 1821-1829'da gerçekleşen Yunan ayaklanmalarına dayanıyordu. Ancak Osmanlı'daki bu ötekileştirme, Yunanlıların milliyetçi hareketlerini takip ve taklit etme safhasında rakip konumdaydı.[328] "Hatta bu isyan, Osmanlı kimliğini yaratma ve Osmanlıcılık fikrinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştı".[329] Yunanlıların Balkan Savaşları'ndaki rolü, giderek gerilime neden olmuş ve ardından 1919'da "Büyük Fikir" (*Great Idea*) çerçevesinde Yunanlıların İzmir'i kalıcı olarak işgali, Türklerin şiddetli tepkisine neden olmuştu.[330] Böylece, öteki Yunan figürü mutlak bir düşman sıfatına geçerek Milli Mücadele yıllarında, "Yunanlılar, düşman Batı'nın, özellikle de İngilizlerin, Anadolu topraklarındaki Truva atı olarak görüldü".[331]

Kurtuluş Savaşı sonrasında, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Mustafa Kemal'in statükocu ama aktif dış politika[332] anlayışı çerçevesinde Yunanistan'la ilişkiler iyileştirilmeye çalışılacaktı. Bu yakınlaşmada revizyonist İtalya ve Bulgaristan'ın etkisi büyüktü. II. Dünya Savaşı sonrasında da ortak öteki olarak Sovyetlere karşı işbirliği gerçekleştirilecekti. Ancak 1960'larda Kıbrıs meselesinin ortaya çıkması iki ülkenin kimlik temelli gerilimini artıracaktı. 6-7 Eylül'de Türkiye'de, Rum azınlığa yönelik saldırılar başlayacaktı.

Lozan'da barış görüşmeleri başladığında, "İtilaf devletleri BMM hükümetini, kendilerine karşı bağımsızlık mücadelesi kazanmış bir devlet olarak değil, hala I. Dünya Savaşı'nın yenik devleti olarak görmekteydiler. BMM, kendisini Osmanlı hükümetinden farklı bir kimlikle sunmakta ısrarcı olmuştur".[333] Ama BMM, 24 Temmuz 1923'te Sevr Barış Antlaşması'nı reddederek Lozan Barış Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu antlaşmayla, BMM uluslararası hukukta kendi vatandaşlık kimliğini ve ülkesinde var olan azınlıkları tanımlamıştı. Lozan'da etnik temele

[328] Herkül Milas, "Milli Türk Kimliği ve 'Öteki' (Yunan)", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4**, der. Tanıl Bora (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008): 195.

[329] Ereker, 2010, 146.

[330] Lewis, **age,** 241-242.

[331] Milas, **age,** 197.

[332] "Aktif dış politika için, aktif diplomasi ve zenginleştirilmiş, derinleştirilmiş dış ilişkiler kuşkusuz gereklidir; ama yeterli değildir. Aktif dış politika girişimci, yönlendirici ve aktif diplomasili dış politikadır. Ayrıca ve belki de en önemlisi, aktif dış politika saldırgan ve muhteris politika olarak algılanmamalıdır". Şule Kut, "Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Anahatları", **En Uzun On Yıl**, der. Gencer Özcan ve Şule Kut (İstanbul: Boyut Kitapları, 1998): 48.

[333] Ereker, 2010, 124.

dayandırılmayan Türk kimliği, Müslümanlık üzerinden tanımlanırken azınlıklar da gayri Müslim (Rum[334], Ermeni ve Yahudi) kavramı üzerinden tanımlandı. 1928'de İslam'ın resmi devlet statüsünden çıkarılmasıyla Kemalist laik kimlik çerçevesinde Türk tanımı inşa edilmeye başlanacaktı.[335] Gayri müslimler her ne kadar vatandaşlık hakkına sahip olsalar da bürokratik görevlere girmesi engellenmişti.[336]

3.4.2. Kemalist Kimliğin İnşası ve Dış Politika Tasavvuru

Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanması ve ardından Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla BMM, Vestfalya toprak sistemine uygun modern bir ulus devleti 29 Ekim 1923'te kurdu. Bu yeni Cumhuriyet'in benlik tasavvurunun ne olacağı tartışılan bir konuydu. Cumhuriyeti kuran lider Mustafa Kemal, Tanzimat'tan beri yapılan kimlik tartışmaları içinde Batı değerlerini ve medeniyet tasavvurunu benimseyen cenahta kendini var etmişti. Böylece, daha önce başlatılan Batılılaşma hareketini sürdürerek ama daha radikal bir formda[337] "Türk toplumunun tüm halini değiştirecek ve onun geleneksel inançlarıyla birlikte kurumlarını da ortadan kaldıracak radikal karaktere sahip"[338] bir devrim yaptı.

Modernleşme ve ilerlemeyi pozitivist bilim ve laikleşme çerçevesinde kabul eden Mustafa Kemal ve yönetim kadrosu, Batı medeniyetini çağının içinde benzersiz kabul ederek ona yönelirken yeni bir devlet, yeni bir toplum ve yeni bir birey oluşturmayı amaçlamıştı. Bu üç sütunda yeni kimliği inşa eden elitler, İslam dinine referansla oluşturulmuş değerler yerine laik değerlere dayalı yeni bir Türk vatandaşlık, toplum ve devlet kimliği oluşturmaya başladı. Daha sonra Kemalizm[339]

---

[334] "Romios veya Romioi'den gelen "Rum" terimi, Doğu Romalı demektir. Bizans kökenini anlatır. Zaten, İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı sultanları kendilerini Doğu Roma'nın varisi saydıkları için "Sultan-ı İklim-i Rum" unvanını almışlardır. Burada Rum terimi hem soysal bir kökeni (buna isterseniz Helen diyebilirsiniz; Yunanlı'dan daha bilimseldir çünkü "Yunanlı" deyince hemen 1821'den sonra kurulan Yunanistan akla gelmektedir, oysa Rumların kökeni 1821'den çok gerilere gider) hem de dinsel anlamı (R.Ortodoks) ifade eder". http://baskinoran.com/roportaj/Azinlikca-Mayis05.pdf [Erişim Tarihi: 17.09.2017]

[335] Kösebalaban, 2014, 107-114.

[336] **age,** 117.

[337] Mesut Yeğen, "Kemalizm ve Hegemonya?", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2,** ed. Ahmet İnsel (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009): 56.

[338] Osman Okyar, "Ataturk's Quest for Modernism", **Ataturk and Modernization of Turkey** ed. Jacob M. Landau (Boulder: Westview Press, 1984): 51.

[339] Zürcher'e göre "Kemalizm tutarlı ve her şeyi kapsayan bir ideoloji halini asla almadı. Kemalizm bir tutum ve kanılar bütünüydü. Bu tutum ve kanıların ise ayrıntılı bir tanımı hiç yapılmadı". Zürcher, 1995, 264.

olarak adlandırılan Türkiye'yi modernleştirme hareketinin prensipleri (cumhuriyetçilik, milliyetçilik, laiklik, halkçılık, devletçilik ve devrimcilik) 1931'de CHP'nin programına alındı. 1937'de ise Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasasında tanımlandı. "Özellikle Osmanlı saltanatını, 1924'te kaldırılan Halifeliği ve ümmet fikrini reddeden Kemalist devrim için yeni Türk birey, toplum ve devletinin inşasında cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve laiklik önemli bir yer tutmaktaydı".[340] Fulya Ereker, Kemalizm'in ben ve öteki algısını şu şekilde yorumlamaktadır:

> "Kimlikler, etkileşim içinde bulunulan ötekiler tarafından tanınmadıkları sürece anlamlı olmazlar. Diğer yandan kimlikler, yalnızca öteki ile ilişkisi sonucunda inşa edilmezler. Kimliklerin inşasında, Ben'in ne olmak istemediğini tanımlayan 'öteki' kadar önemli olan ve esasında Ben'in benzemeye çalıştığını tanımlayan bir 'etkili öteki' (significant other) de aynı oranda etkili ve önemlidir. Türkiye Cumhuriyeti bağlamında devletin 'etkili Öteki'si konumundaki Batı, yeni Cumhuriyet'in kimliğinin kesinliğini sağlamada önemli rol oynamıştır. Batılı olmak, Batı ailesine dahil olabilmek, yani etkili öteki tarafından kabul edilmek/tanınmak yeni devletin kimliğinin güvencesi olmuştur. Kimlikleri güvence altına almanın diğer yüzü olan ötekileştirme ise yeni devletin inşasında "kendiyle farklılık" (difference with itfself) şeklinde tezahür etmiştir. Bu bağlamda, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kimliğinin ötekisi, Osmanlı geçmişi olarak Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal gerçekliğine içsel olmuştur. İslam da bu geçmişi gerçeklendiren referans noktası olarak algılandığından, Osmanlı'yı ötekileştirmek İslam'ı da aynı konuma itmiştir. Bu şekilde, Türkiye Cumhuriyeti inşa edilirken bir yandan devlet-toplum inşası ve modernleşme, batılılaşma kavrayışıyla gerçekleştirilmeye çalışılırken, diğer yandan yeni devleti Osmanlı/İslam geçmişinden ayıran sınırlar çizilmeye başlanmıştır".[341]
>
> "…Osmanlı/İslam geçmişi anılan reformlarla ötekileştirilirken, yeni 'biz' kimliğine kaynaklık edecek, bu çerçevede ortak yaşanmışlıklara referans olacak geçmiş/tarih de aslında yok edilmiştir. Bu yok ediş, 'biz' duygusunu sağlamada kolektif hafızaya referans olacak bir geçmişin/tarihin yeniden inşasını gerektirmiş, bu ihtiyaç da 1932'de yapılan I. Türk Tarih Kongresiyle şekillenen Türk Tarih Tezi ve onu destekleyen 1936 Türk Dil Kongresinde ortaya çıkan Güneş Dil Teorisi ile giderilmeye çalışılmıştır".[342]

Osmanlı harbiye, tıbbiye ve mülkiyesinden yetişmiş ve yine Osmanlı'nın bürokratik yapısında karar alma süreçlerine katılmış Kemalist düşünceye destek veren elitler, Cumhuriyet'i kurduktan sonra Osmanlı'nın benimsediği kimliği ve devlet rejimini mutlak olarak reddetmiştir. Ancak Osmanlı'nın Tanzimat döneminden beri oluşturduğu modern bürokratik yapılanma ve süregelen modernleşme çabaları batılılaşmada sürekliliğin bir göstergesi olmuştur. İT'nin Osmanlı Devleti'ni kurtarmak adına bir araç olarak gördüğü Batılılaşma, Cumhuriyet'te devleti kuran ve inşa eden bir ilke olarak benimsenmiştir.[343] Örneğin,

---

[340] Yücel Bozdağlıoğlu, "Modernity, Identity and Turkey's Foreign Policy", **Insight Turkey**, vol. 10, no. 1 (2008): 60; Bozdağlıoğlu, 2003, 46-47.

[341] Ereker, 2010, 78-80.

[342] **age.**

[343] Kerem Ünüvar, "İttihatçılıktan Kemalizme: İhyadan İnşaya", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 1,** edt. Tanıl Bora, Murat Gültekingil (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009): 140.

Osmanlı'da modern bürokratik bir kurum haline getirilen Hariciye Vekâleti, Cumhuriyet döneminde de sahiplenilmiş ve Dışişleri Bakanlığı olmuştur. Ya da dış politikada 19. yüzyıl dünya siyasetinde ve öncesinde Osmanlı'nın tercih ettiği "statükoyu iyi değerlendiren dengeci politikası", Cumhuriyet dış politikasının kurucu ilkeleri arasında olmuştur.[344]

Kemalist kimlik, bahsedilen bu süreklilik dışında Cumhuriyetin dış politikasını nasıl şekillendirmişti? Ertan Efegil, bu soruya dört başlık altında cevap vermektedir. İlk olarak, "güçlü devlet yapısı" üzerinde duran Efegil, bu özelliğin Osmanlı'dan alınan bir özellik olduğunu söyler. Merkezi otoriteyi güçlü tutan yeni Kemalist seçkinler (asker-bürokrat-akademisyen) karar alma mekanizmalarında belirleyici rol üstlenmişlerdir.[345] İçerde ve dışarda merkezi otoritenin ve devletin güvenliğini pekiştirme amacıyla ötekiler oluşturulmuştur. Dış politikada bu ötekiler, Türkiye'yi bölmek ve Sevr'e zorlamak isteyen devletlerle, etrafındaki "komşu düşman" devletlerdir. Böylece, "Kemalist bürokrat ve politikacılar, Batılı güçlerin Türkiye'yi bölme konusunda kararlı olduklarını düşünerek bir "Sevr sendromu" var etmişlerdi".[346]

İkinci ve üçüncü olarak Efegil, Batılılaşma ve laiklik kavramlarından bahseder. Cumhuriyet'in medeniyet tasavvurunu Batı'nın laik değerleri üzerine inşa eden elitler, Osmanlı İslam medeniyet anlayışını da terk etmişlerdi. Mustafa Kemal'in ölümünden sonra Kemalist kadrolar, Batıyla olan ilişkilerini sadece güvenlik ve denge politikaları temelinde sürdürmedi aynı zamanda Batılılaşmayı iç politikada bir kimlik yönelimi olarak kabul ettikleri için dış politikada da Batılı devletlerle hareket etmeyi Batılılaşmanın bir kolu olarak tanımladılar.[347] "Bu anlayışa uygun olarak, ABD ve Avrupa devletleriyle ilişkiler geliştirilmişti. Türkiye, NATO, OECD ve Avrupa Konseyi'ne üye oldu. 1959 yılında, AET'ye üyelik başvurusunda bulundu".[348]

---

[344] Oran, 2009, 23; Baskın Oran, "Türk Dış Politikasının Kuramsal Çerçevesi", **Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980,** ed. Baskın Oran **(**İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, 46-53.

[345] Ertan Efegil, "Türk Dış Politikasında Siyasal Kültürün Etkisi", **Gazi Akademik Bakış**, c. 5, s. 19 (2012): 194.

[346] Michelangelo Gudia, "The Sevres Syndrome and "Komplo" Theories in the Islamist and Secular Press," **Turkish Studies**, vol. 9, issue 1 (2008): 38.

[347] Lewis, **age,** 302; Efegil, 2012, 196.

[348] Efegil, 2012, 196.

Dış politikadaki bu yönelim, aynı zamanda Arap dünyası ve Orta Doğu ile ilişkilerin minimize edilmesi anlamına da geliyordu. Cumhuriyet elitleri, Arapların İslam hukukuyla yönetilmesini Batı medeniyetinin dışında değerlendirerek onların geri kaldığını iddia etmekteydiler. Ayrıca, I. Dünya Savaşı'nda, Osmanlı Devleti'ne karşı İngilizlerle işbirliği yaptığı söylemi, Arapların güvenilmez öteki konumuna getirilmesini sağlamıştı.[349] "1960'larda Arap devletleriyle ilişkiler kurmaya başlayan Türk hükümetleri, yine de ilişkilerini belli bir mesafede tutmaya özen gösterdi".[350]

Son olarak Efegil, Kemalist siyasal kültüründeki milliyetçilik anlayışının dış politikayı şekillendirdiğini ekler. Milliyetçi anlayışla vatanseverliği öven söylemler ortaya atılmış ve Türkiye'nin milli sınırları etrafındaki devletlerin aslında Türkiye'yi her an bölmek isteyen devletler olduğu söylenmiştir. Bu çerçevede,

> "Atatürk döneminde, Türkiye her ne kadar kendi etrafında güvenlik çemberi oluşturmak için (Balkanlar'da ve Ortadoğu'da) gayret sarf etse de, zaman içerisinde, güçlü devlet yapısına ilişkin görüşlere uygun olarak, komşu devletler, Türkiye için birer tehdit olarak algılandı. Yunanistan, Ege Denizi'ni Yunan Gölü'ne çevirmeye, Kıbrıs ile birleşmeye ve böylece Türkiye'yi çevrelemeye çalışmakla suçlandı. Suriye, İran ve Irak, birer tehdit olarak görüldü. Özellikle Suriye'nin, Hatay konusunda toprak talepleri vardı. Irak ise, ayrılıkçı terörü destekliyordu ve su konusunda haksız taleplerde bulunuyordu. İran ise, bir yandan kendi rejimini ihraç etmeye çalışıyordu, diğer yandan Türkiye'de rejimi tehdit eden radikal İslami grupları destekliyordu. Aynı şekilde, Suudi Arabistan da, diğer radikal İslami gruplara destek veriyordu. Sovyetler Birliği ise, zaten Boğazlarda kontrolü eline almak istiyordu. Kars ve Ardahan'ı talep ediyordu. Bulgaristan, bir yandan Türk azınlığa baskı yaparken; diğer yandan Sovyetler Birliği'nin müttefikiydi".[351]

Kemalistler, kendi kimliğini Batı medeniyetinin ilkeleri üzerine inşa ettiğinden çıkarlarını Batılı devletlerle işbirliğine girerek korumaya çalışmış ve kendini Batı'ya kabul ettirmek istemiştir. Ama bunun yanında Türk elitlerinde Batılı devletlerin -özellikle Rusya, Fransa ve İngiltere- Osmanlı'nın parçalanma sürecinde; Kurtuluş Savaşı ve Sevr Barış Antlaşması'ndaki negatif rollerinden dolayı bir güvensizlik de mevcuttu. Bu durum "Kemalistlerin Batı devletlerine karşı milliyetçi olmalarına neden olurken; Batı medeniyeti içinde var olmak için İslami sosyal müesseslere karşı modernleştirici olmalarını sağlıyordu".[352]

---

[349] Mahmut Bali Aykan, "The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy from the 1950s to the 1990s", **International Journal of Middle Eastern Studies**, vol. 25, issue 1 (1993): 92; Bozdağlıoğlu, 2003, 54.

[350] Efegil, **age,** 196.

[351] **age.**

[352] Kösebalaban, 2014, 119; Ayrıca, İsmet İnönü, 1960'ların sonuna doğru ABD ile problem yaşayınca "Büyük devletlerle ilişki kurmak, ayı ile yatağa girmeye benzer" demesi, bu güvensizliğin bir göstergesidir. Rahmi Turan, "Ayı ile yatağa girmek!", http://www.hurriyet.com.tr/ayi-ile-yataga-girmek-7646140 [Erişim Tarihi: 15.09.2017]

Kemalist politik kimliğin dış politikası, "yurtta sulh cihanda sulh" üzerine inşa edilmiştir. Bu söylem, "Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri yayılmacı ideolojisinden kopuşu yansıtıyordu. Mustafa Kemal, kendi ülkesinin bağımsızlığı ve egemenliğini düşünürken statükoyu korumayı ve hayatın her yönüyle Osmanlı geçmişinden kopmayı amaçlıyordu".[353] Statükoyu korumayı Oran şöyle açıklamaktadır:

> "Cihanda Sulh" ne demek? Lütfen ayağımız yerde konuşalım. Büyük ve uzun lâflar bize hiçbir şey öğretmez. Atatürk'ün 1931 Nisan'ında ortaya attığı bu slogan "Statükoculuk" anlamına gelir. Bu terim, siyasal tarihte "Revizyonizm"in karşıt kavramıdır. Revizyonizm ne demek? Üç anlamı var ama, burada bizi ilgilendiren anlamı şu: I. Dünya Savaşı'nı bitiren antlaşmalara karşı çıkmak. Atatürk, bu antlaşmalara (üstelik silâhla) karşı çıkan ilk lider olduğu (yani, 1922'ye kadar revizyonizm yaptığı) halde, Lozan'dan sonra "Ben sınırlarımdan memnunum, ne kimse bana dokunsun, ne ben başka ülkeye dokunayım" dedi. Yani, statükocu oldu. (Zaten, Anadolu'da savaşırken, revizyonizm yaparken bile Misakı Milli'yi alabildiğine dar yorumlamıştı. Lozan'dan sonra dışa yayılmama konusunda iyice dikkatli davrandı. Dış Türklerle ilgilenmedi. Bunun sebebi neydi, sırf savaş yorgunluğu mu? Hayır. Atatürk, küçülerek güçlenmek istiyordu. Enerjisini yurt içinde yapmak istediği Batıcı reformlara saklıyordu. Bir de, Kürt isyanları vardı. Ama çok önemli bir neden de şuydu: Musul'a sarkmak İngiliz gazabını, Orta Asya türküleri okumak da Sovyet gazabını çekerek Türkiye'yi mahvederdi.[354]

Kemalizm'in savunucusu Cumhuriyet Halk Partisi içinde rakip alt fikirler de meydana gelmişti. Bunlar devletçi-korporatist kanat, ulusalcı sol kanat ve liberal kanattı.[355] Devletçi korporatist kanat içinde en belirgin siyasetçi, CHP içinde 1931'den 1936'ya kadar etkin rol alan ve öne çıkan Recep Peker'di. Peker'in devlet tanımı "parti profesörlerinden" biri olan Ali Fuat Başgil'in devletin tanımına yakındı. Başgil'e göre devlet tanımı, "Hep devlet içinde, hiçbir şey devlete karşı, hiçbir şey devlet dışında… İşte devletçiliğin bugünkü formülü"[356] üzerine inşa edilmişti. Peker de Başgil'in bu tanımı çerçevesinde 1935'te yapılan CHP'nin 4. Kurultay'ında Genel Sekreter olarak şunları söylemiştir: "Biz hükümetçe de partice de devletçiyiz. Buna karşı olanlar liberallik de serbest olsun diyorlar. Liberal sistem ulusun başarı yolunu kapamak demektir. Devletçilik bir parti vasfı olarak kalmamalı, devletin vasıfları arasında yerini almalıdır".[357]

---

[353] Mustafa Aydın, "Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs", **Middle Eastern Studies**, vol. 35 (1999): 156.

[354] Baskın Oran, "Yurtta Sulh Cihanda Sulh", www.baskinoran.com/pre2000/Yurtta-13-11-1997.rtf [Erişim Tarihi: 16.09.2017]

[355] Kösebalaban, 2014, 132.

[356] Taha Parla, **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm** (İstanbul: İletişim Yayınları, 1993), 215.

[357] Hikmet Bila, **CHP 1919-1999** (İstanbul: Aktaran Yayınevi Belirtmemiş, 1999)'den aktaran Günal, **age,** 88.

Bu fikirlerin Türkiye'de dillendiriliyor olması dönemin Almanya ve İtalya'sının politik söylemlerinden etkilenildiğinin de bir göstergesiydi. Ayrıca, 1929'da Dünya Ekonomik krizinin yaşanması liberal ekonomiye olan güveni sarmıştı. Peker'in Almanya ve İtalya'ya seyahatleri onun fikirlerini şekillendirdi ve böylece Peker, CHP içindeki rakip Celal Bayar'lı liberal ve Yakup Kadri'li ulusçu sol Kemalizm'i savunan Kadro Hareketi'ni uzaklaştırmaya çalıştı.[358]

Recep Peker, Almanya'daki Nazi partisinde olduğu gibi parti devlet bütünleşmesini savundu ve bu durum 1935'te gerçekleştirildi.[359] Ayrıca Peker, resmi Kemalist söylemin kitlelere yayılması amacıyla Halk Evleri'nin oluşturulmasında da etkin rol aldı. Halk Evleri'nde CHP'nin propagandası yapılmakla birlikte eğitim, kültür ve spora yönelik faaliyetler de verilmekteydi.[360] Parti, artık devletle bir anlama geliyordu ve "devletin motoru" niteliğindeydi.[361] Her ne kadar Peker liderliğinde devletçi korporatizm, aşırı devletçi görüşleriyle partide etkin olsa da, Kemalizm liberal değerleri tamamen reddetmemişti.[362] Parti içindeki liberal karşıtları 1925'ten 1939'a kadar kurulan hükümetlerde etkin olmuşlardı.[363] Peker ve onun düşüncesinin parti içindeki etkinliğine Mustafa Kemal tarafından son verilmesiyle, CHP'deki İş Bankası Grubu olarak adlandırılan liberal kanada görev verildi ve Celal Bayar başbakanlığa geçti. Ancak Mustafa Kemal'in 1938'de ölümüyle parti otoriteryen politikalara geri döndü.[364]

1931-1935 yılları arasında bir diğer rakip görüş, Kadro dergisi etrafında toplanan materyalist ve laik görüşleri benimseyen kalkınmayı sanayileşme üzerinden değerlendiren Şevket Süreyya Aydemir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Burhan Asaf Belge, Vedat Nedim Tör gibi aydınlarca dile getirilmekteydi.[365] Mustafa Kemal, Kadrocuların sahip olduğu entelektüel birikimlerinden faydalanarak Türk devriminin teorik açıklamasının yapılmasını istemekteydi. Aslında Kadro Hareketi, kapitalist ve

[358] Kösebalaban, 2014, 133-135.

[359] Ahmad, 2003, 64.

[360] M. Asım Karaömerlioğlu, "The People House's and the Cult of the Peasant in Turkey", **Middle Eastern Studies**, vol. 34, no. 4 (1998): 68.

[361] Ayşe Güneş Ayata, **CHP (Örgüt ve İdeoloji)**, çev. Belkıs Tarhan, Nüvit Tarhan (İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2010), 73.

[362] Ahmad, 2003, 65.

[363] Kösebalaban, 2014, 136.

[364] Kemal Karpat, **Türk Siyasi Tarihi**, çev. Ceren Elitez (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 65.

[365] **age,** 36.

sosyalist düşünceye alternatif üçüncü bir yol arama gayreti içindeydi. Ulusal kurtuluş savaşını ve ardından gelen Kemalist ulusal devrimi kendi fikirlerini açıklamakta önemli bir adım olarak görmüştü. Hatta ulusal kurtuluş hareketinin diğer sömürülmekte olan ülkelere ihracının yapılmasını bile amaçladılar. Kadro düşünürleri, devlet idaresinin bilinçli bir aydın kadro tarafından idare edilmesini ve sınıfsız bir toplum oluşturulmasını dile getirirken Mustafa Kemal'den farklı olarak, devlet eliyle milli bir burjuvaziye izin verilmemesini, bizzat devletin burjuvanın iktisadi işlevini görmesini savunmuşlardı.[366] Ancak, Recep Peker'in Kadro Dergisi'ne muhalefeti ve rejim aleyhtarı olduklarını iddia etmesi derginin kapatılmasına neden olmuştur.[367]

CHP dışında, bir diğer rakip grup ise TCF altında toplanan Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele gibi İstiklal Harbi'nde görev almış önemli isimlerdi. Mustafa Kemal'in kendisini diktatör ilan etmesinden çekinen[368] ve hatta Mustafa Kemal'in bir parti içinde faaliyet göstermeden "tarafsız bir şekilde sine-i millete çekilmesini isteyen"[369] bu grup, Mustafa Kemal'e muhalif olanların desteğini aldı. Halife yanlıları ve Kürt muhalifler bu gruba destek vermekteydi. Şeyh Sait İsyanı ve İzmir Suikastı'nın yaşanmasından sonra da parti kapatıldı ve lider kadro mahkeme karşısına çıkarıldı.[370] "Atatürk'ün ifadesiyle: 'Cumhuriyet'i doğduğu gün boğmak isteyenler' 4 Mart 1925'te çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu'yla tasfiye edilip uzun bir süre suskunluğa mahkûm edilmişlerdir".[371] İlerleyen yıllarda, 1930'lu yıllarda Mustafa Kemal, bir muhalif partinin kurulması için Ali Fethi Okyar'ı görevlendirdi. Serbest Cumhuriyet Fırkası olarak adlandırılan bu parti de isteneni veremedi ve parti kapatıldı.[372] Türkiye Cumhuriyeti, 1923'ten 1946'da gerçekleştirilecek olan çok partili döneme kadar tek parti CHP tarafından yönetilmiştir.

---

[366] Mustafa Türkeş, **Ulusçu Sol Bir Akım: Kadro Hareketi 1932-1934** (Ankara: İmge Kitapevi, 1999), 214-219.

[367] İlhan Tekeli, Selim İlkin, **Bir Cumhuriyet Öyküsü: Kadroculari ve Kadro'yu Anlamak** (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003), 421, 579

[368] Hale, **age,** 49.

[369] Akyol, **age,** 375.

[370] Ahmad, 2003, 86.

[371] Balcı, 2013, 28.

[372] Zürcher, 1995, 261.

1923-1938 döneminde Türk dış politikasını Mustafa Kemal ve arkadaşları şekillendirmiştir. Dönemin dışişleri bakanlığını yapan Tevfik Rüştü Aras, Atatürk'ün talimatlarını yerine getiren bir bürokrat konumunda olmuştur.[373] Mustafa Kemal döneminde, dış politikanın temel gündemi Lozan Barış Antlaşması'nda çözülemeyen Musul, Hatay ve Dış Borçlar meselelerinin çözümü, bunun yanında harici İtalyan ve dahili Kürt tehdidine karşı güvenlik temelli ittifak arayışları çerçevesinde İngiltere ve Fransa'ya yakın dış politika seyri üzerine olmuştur.[374]

Misak-ı Milli sınırları içinde tanımlanan Musul, Lozan'da Türkiye sınırlarına dahil edilememişti. İngiltere'yle yaşanan problemde Musul'un geleceği tartışma konusu olmuştu. Türk ve İngiliz askerleri arasında kısa süreli bir çatışma bile meydana gelmişti. Sorunun MC'ye intikal ettirilmesiyle, taraflar barışçıl bir şekilde anlaşmış ve Musul, Irak'a verilmişti.[375] Fransa'yla yaşanan Hatay meselesinde, Hatay'ın Musul gibi Türkiye topraklarına katılması amaçlanmıştır. Fakat Türkiye Musul'daki gibi Hatay konusunda tavizkar davranmamıştır. Fransa, Nazi Almanya'sının revizyonist söylemlerinden dolayı Hatay'ın statüsü konusunda Türkiye'ye karşı direnmemiştir. İngiltere gibi Fransa da yaklaşan Almanya ve İtalya tehdidi karşısında statükonun korunması adına Türkiye'ye yakın durmayı amaçlamıştır.[376] Nihayetinde Hatay, Türkiye'ye bağlanmış ancak bu sefer de bağımsızlığını alan Suriye devletinin Hatay üzerinde egemenlik iddiası Türk dış politikasında problemlere neden olmuştur.[377] Ayrıca Türkiye'nin Osmanlı'dan kalan dış borçları yapılandırılmış ve en fazla borçlu olduğu ülke Fransa'yla, borçlar konusunda anlaşmaya varılmıştır.[378]

1933'te Hitlerin iktidara gelmesiyle Almanya ve Mussolini İtalya'sının dış politikada revizyonist söylemleri Avrupa'da tedirginliğe neden olmuştu. Böylece statükonun korunmasını isteyen İngiltere ve Fransa bloğu da yavaştan oluşmaya başlamıştı. Avrupa'da bir savaşın olabileceğini öngören Atatürk,[379] hem kendi sınır

---

[373] Balcı, 2013, 32.

[374] Baskın Oran, "1923-1939: Göreli Özerklik-1 Dönemin Bilançosu", **Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980**, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009): 253.

[375] Zürcher, 1995, 292.

[376] Kösebalaban, 2014, 128-129; Zürcher, 1995, 292-295.

[377] Hale, **age,** 127.

[378] Zürcher, 1995, 292.

[379] Hale, **age,** 55-56.

güvenliğini korunması hem de statükonun korunması adına ittifak arayışı içine girmişti. Türkiye, her ne kadar İtalya ve Almanya'yla ticari ilişkiler yapsa da hatta ülke içinde İtalyan ve Alman devlet yönetimini benimseyen politikacılar olsa da Fransa ve İngiltere'ye de yakın durarak denge politikasını sürdürmüştür.[380] Türkiye, özellikle İtalyan tehdidine karşı Yunanistan'la işbirliği içine girmiş ve 1934'te Balkan Antantı'nı imzalamıştır. Bunun yanında Lozan'daki Boğazlar kararını güncelleyerek, kendi çıkarları çerçevesinde Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni imzalamıştır.

Türkiye bu dönemde dahili tehdit olarak, Kemalist rejimin laik ve ulusçu politikalarına ayaklanan Kürt aşiretlerinin isyanlarını görmekteydi. Şeyh Sait İsyanı'nın bastırılması ve daha sonra Tunceli'ye askeri müdahaleler söz konusuydu. Ayrıca 1930'da meydana gelen Ağrı Dağı İsyanı'yla Kürt isyancılar, İran sınırını aşarak kaçıyorlardı. Bu konuda İran'a Van'dan verimli bir toprak verilmiş, karşılığında Ağrı Dağı'nın tamamı alınmıştı.[381] Kürt İsyanlarına önlem ve aynı zamanda bölgede bir güvenlik oluşturma amacıyla Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında Sadabat Paktı imzalandı.[382]

1938'de 'Ebedi Şef' Atatürk ölünce yerine 'Milli Şef' İsmet İnönü geçerek hem CHP'nin Genel Başkanlık hem de Cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturdu. 1938'den 1950 yılına kadar Cumhurbaşkanı olan İsmet İnönü, Atatürk dönemi dış politika prensiplerini devam ettirmiştir. Atatürk'ün statükocu fakat son derece iddialı ve aktif dış politikasına karşın, İnönü kendi kişiliği ve II. Dünya Savaşı şartlarından dolayı çok daha ihtiyatlı bir dış politika izlemiştir.[383] İnönü, Türkiye'nin güvenliği için denge politikasıyla savaş dışında kalarak tarafsız dış politika benimsemiş ama karşıt güçlerden iktisadi fayda elde etmek ve işgale uğramamak için de ihtiyatlı ittifaklara yönelmiştir. Savaşın sonuna doğru liberal dünyanın temsilcisi ABD, İngiltere ve Fransa tarafında yer aldığını resmen ilan ederek Almanya'ya savaş

[380] Faruk Sönmezoğlu, "Türkiye Cumhuriyetinin Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim", **Türk Dış Politikasının Analizi.** der. Faruk Sönmezoğlu (İstanbul: Der Yayınları, 2004): 1048; Oran, 2009, 253-254.

[381] Gökhan Çetinsaya, "Türkiye-İran İlişkileri", **Türk Dış Politikasının Analizi**, der. Faruk Sönmezoğlu (İstanbul: Der Yayınları, 2004): 207; Kösebalaban, 2014, 126.

[382] Hale, **age,** 55.

[383] Kösebalaban, 2014, 142.

açtı.[384] Bu dönemde dış politikada karar alma tamamen İsmet İnönü'nün elinde olmuştur. Dönemin dışişleri bakanları olan Şükrü Saraçoğlu ve Numan Menemencioğlu dış politikada etkin olsalar da "İnönü'nün çizdiği sınırlar içinde hareket etmişlerdir".[385]

Türkiye'nin yönetici kadrosu en nihayetinde Osmanlı Devleti zamanında çoğunla sivil ve askeri bürokrasinin içinde olduklarından Osmanlı-Rus savaşlarının geçmişte nelere sebep olduğunun farkındaydılar. Aslında iki ülke I. Dünya Savaşı'nın sonunda bir yakınlaşma içine girmişlerdi. Rusya'daki Bolşevik Devrimi ve Türkiye'deki Kemalist devrim her iki ülkede de yeni kimlikler ve imajlar oluşturmuştu. Her iki ülkenin de Batılı emperyalist güçlere karşı duruşu ortak bir işbirliği alanı yaratmıştı. İstiklal Harbi'nde Sovyetler, Türkiye'ye silah ve para vererek desteklemişti. Sovyetler için Türkiye'yle işbirliği İngiltere'nin Orta Doğu'da domine olmasını engellemek için önemli olmuştur.[386]

Sovyetler, Türkiye Kemalist hareketin Bolşevik bir harekete evrilmesini beklemiştir. Her ne kadar Mustafa Kemal, Bolşevizm yanlısı konuşmalar yapsa da Türkiye'de Bolşevizm'in gelişmesini engelleyecek adımlar atmıştır. Bu çerçevede Türkiye Sovyetlerden destek almak için TKP'nin kurulmasına ön ayak olmuş ve komünist kadroları bir arada tutup daha sonra dağıtmayı amaçlamıştır. Zaten Sovyetler de daha sonra Kemalist hareketin komünizme dönüşmeyeceğini anlamıştır.[387]

1925'te Türk-Sovyet ilişkileri bir dostluk ve saldırmazlık paktıyla pekiştirilmiştir. Fakat bu ilişki II. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru bozulmuştur. Türkiye, II. Dünya Savaşı'nda "aktif tarafsızlık"[388] anlayışını benimsese de dönemin yöneticileri 1942'nin sonlarına doğru Sovyetlere karşı Almanya'ya yakınlık içinde olmuştur. 1941'de Türkiye, Almanya'nın Sovyetleri işgaliyle aynı zamanda

---

[384] Mustafa Aydın, "Turkish Foreign Policy Framework and Analysis", http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2011/12/mustafaaydin.pdf [Erişim Tarihi: 23.09.2017]

[385] Balcı, 2013, 58.

[386] Erica Schoenberger, Stephanie Reich, "Soviet Policy in the Middle East", **MERIP Reports**, no. 39 (1975): 4.

[387] Taha Akyol, **age,** 214-298; Gündem Özel, "Türk'ün Ateşle İmtihanı", https://www.youtube.com/watch?v=uKduEzHuX04 [Erişim Tarihi: 25.09.2017]

[388] Metin Tamkoç, "Turkey's Quest For Security Through Defensive Alliances", http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/tybook/2/metintamkoc.pdf [Erişim Tarihi: 26.09.2017]

Almanya'yla saldırmazlık paktı da imzalamıştı.[389] Almanya'nın Rusya'ya saldırmasıyla Türkiye'nin nötr davranması, Sovyetler'in savaş sonrasında Türkiye'ye karşı duruşunu etkilemiştir.[390]

1945'e gelindiğinde, Sovyetler Türkiye'yle olan dostluk ve saldırmazlık paktını yenilememiştir. Stalin, Türk boğazlarında üs talep etmiştir. Ayrıca, Kars ve Ardahan üzerinde egemenlik hakkı iddia etmeye başladı.[391] Güvenlik kaygıları içindeki Türkiye, Batı blokuna yöneldi. Ancak Türkiye'nin Batı blokuna yönelmesi, ülkeyi sadece dış tehditlere karşı koruma güdüsüyle ilgili değildi. Aynı zamanda Kemalist politik kimlik kendini Batılı devletler içinde konumlandırarak, kendi politik kimliğinin güvenlik algılamaları çerçevesinde hareket etmiş ve Batı içinde yer almayı kimliğinin bir gereği olarak da görmüştür. Çünkü yönetici elitler içinde komünist Ruslara karşı Türkiye'de dışlayıcı bir öteki kimlik algısı oluşmuştu.[392] 1945 sonrasında uluslararası sistemde yaşanacak olan çift kutuplu ideolojik kimlik ayrışması, Türkiye'nin Rusya'ya karşı anti-komünist kimlik söylemini güçlendirecekti.

1945'ten sonra oluşan çift kutuplu sistem, Türkiye'de çok partili siyasal hayata geçişi sağlamıştır. Türkiye, BM kurucu üyesi olmuştur. Demokratik dünyanın içinde yer edinmek amacıyla iç siyasetinde "demokratik ideallere ulaşmak için söz verdi".[393] İnönü, 1 Kasım 1945'te TBMM açılış konuşmasında, "…bizim tek eksiğimiz, Hükümet Partisi'nin karşısında bir parti bulunmamasıdır… Fakat memleketin ihtiyaçları sevkiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde, başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır". [394]

[389] Zürcher, 1995, 296-297.

[390] Schoenberger, **age,** 8.

[391] Erel Tellal, "SSCB'yle İlişkiler", **Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980,** ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009) 501-502.

[392] G. Gürkan Öztan, "Ezeli Düşman" ile Hesaplaşmak: Türk Sağında "Moskof" İmgesi", **Toplum ve Bilim**, s. 121 (2011): 79-99.

[393] Zürcher, 1995, 302.

[394] Ahmet Gülen, "Karşılaştırmalı Bir Yöntemle SCF ve DP'nin Kuruluşuna Bir Bakış", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, no. 54 (2016): 129.

3.4.3. Liberal Seküler Kanadın Yükselişi ve Batı Yanlısı Dış Politika

Çok partili hayata geçiş için 1945'te Milli Kalkınma Partisi kurulsa da bu parti pek varlığını gösterememişti. 7 Ocak 1946'da DP kuruldu.[395] Kurucuları CHP'de siyaset yapmalarına rağmen asker kökenli değillerdi. Celal Bayar iş adamı ve bankacıydı, Refik Koraltan bürokrat, Fuat Köprülü tarih profesörü ve Adnan Menderes ise toprak sahibiydi.[396] 1950 genel seçimlerinde iktidara gelen DP'nin siyasal eğilimi liberaldi.[397] CHP, kendi öz kimliğini laik değerler üzerine inşa ederken Osmanlı ve onun sahiplendiği İslami değerler de öteki olarak tanımlamıştı. Kendini muhafazakâr ve liberal olarak tanımlayan DP ise, öz tanımının içine CHP'nin öteki olarak tanımladığı dinsel ve geleneksel değerleri de yerleştirmişti. DP'nin sahiplendiği bu değerler toplumun gündelik hayatına yerleşmiş kültürün muhafazasıydı. Böylece DP, CHP'den farklı bir laiklik uygulaması takip etti.[398] DP modernleşmeyi ve Batıyı mutlak anlamda yok sayan bir görüşe sahip değildi. Nihayetinde DP'yi yönetenler de CHP'nin içinden çıkmış siyasilerdi ve Kemalist değerleri reddetmemişlerdi.[399]

---

[395] Ayrıca 1946 yılında DP'nin dışında Sosyal Adalet Partisi, Liberal Demokrat Parti, Çiftçi ve Köylü Partisi de kurulmuştur. Detaylı bilgi için bakınız: Mete Kaan Kaynar ve diğ., **Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri**, der. Mete Kaan Kaynar (Ankara: İmge Yayınevi, 2007), 62-65.

[396] Ahmad, 2003**,** 100.

[397] Kaynar, **age,** 60'daki 3. dipnotta şunu aktarmıştır "Partinin ideolojisi ve ana prensiplerini açıklarken programına göre partinin, cumhuriyetçi, halkçı, laik, mutedil devletçi aynı zamanda liberal himaye ve teşvikçi, devrimci, sendikalist ve insaniyetçi olduğunu belirtmektedir. Ayrıca Akkerman partinin programına bakıldığı zaman aslında mutedil devletçi ve sosyalist bir parti olduğunu; ancak liderlerin beyanlarına bakıldığında daha ziyade liberal bir görünüm arz ettiğini belirtir".

[398] "Hem liberaller ve hem de Kemalistler her ne kadar hayat tarzı olarak sekülarizmi benimsemiş olsalar da, bir ideoloji olarak aynı sekülarizm görüşünü paylaşmazlar. Dini özgürlüklerin tamamen ortadan kaldırılmasını savunan "dışlayıcı sekülarizm" yanlısı Kemalistlerin aksine liberaller din özgürlüğünü savunan "pasif sekülerizm" taraftarıydılar. Dışlayıcı sekülarizm ve pasif sekülarizm Türkiye, Fransa ve ABD'de uygulanan laiklik modellerini karşılaştırmalı olarakanaliz eden Ahmet Kuru tarafından tanımlanan ikili bir kategoridir". Ahmet T. Kuru, **Secularism and State Policies toward Religion** (New York: Cambridge University Press, 2009). "Fransa'da var olan dışlayıcı sekülarizm, kimliğin dinle ifade edilmesini bir tehdit olarak görür ve kamusal alanda dinin etkisini kontrol altına almaya çalışır. ABD'de uygulanan pasif sekülarizm dini grup ve uygulamalara saldırgan bir pozisyon almayan, din ile devlet arasında yansız/tarafsız ve eşit mesafede durmaya dayanan bir laiklik modelidir. Türkiye'deki liberal gruplar ibadetlerini ve ritüellerini yerine getiren Müslümanlara saygılı Anglo-Sakson laiklik modelini savunurken, Kemalist sekülarizm radikal ve köktencidir". Kösebalaban, 2014, 44-45.

[399] Nuray Mert, "Muhafazakarlık ve Laiklik", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 5**, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006): 336; Hasan Bülent Kahraman, "Bir Zihniyet, Kurum ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılılaşma", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 3,** ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil (İstanbul: İletişim Yayınları, 2007): 136-137; Erol Göka, F. Sevinç Göral, Çetin Güney, "Bir Hayat İnsanı Olarak Türk Muhafazakârı ve Kaygan Siyasal Tercih", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 5,** ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006): 305-307; Ahmad, 1993, 103-111; Ereker, 2010, 183-184.

1950'den 1960 askeri müdahalesine kadar üç dönem iktidarda kalan DP dış politikada karar alırken Menderes ilk yıllarında dış politika konularında Dışişleri Bakanlığı'yla dirsek temasında olmuştur. Dönemin dışişleri bakanlıklarını yapan Fuat Köprülü ve Fatin Rüştü Zorlu[400] karar alma süreçlerinde kendi etkinliklerini göstermişti fakat nihai karar yine de Menderes'in kendi inisiyatifinde olmuştur.[401]

DP'nin dış politikası Batı bloğu ile kurduğu güvenlik ilişkileri ve küresel iktisadi kurumlara üye olmasıyla sürdürülmüştü. 1945'te BM kurucu üyesi olan Türkiye'ye, 1947'de Truman Doktrini ve 1948'de Marshall Planı çerçevesinde ABD finansal ve askeri yardımlarını almıştı. 1948'de ayrıca Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü'nün ve 1949'da Avrupa Konseyi'nin kurucu üyesi oldu. DP zamanında, NATO'ya dâhil olmak amacıyla 1950'de Kore'ye asker gönderildi. 1952'de Türkiye, NATO'ya resmen üye oldu. Batı bloğunun çıkarlarını korumak amacıyla 1954'te Bağdat ve Balkan Paktı imzalandı.[402] 1957'ye gelindiğinde Eisenhower Doktrini'ne Türkiye dahil edildi. Bu doktrinle birlikte, SSCB ve başta Mısır olmak üzere Arap devletleri doktrine karşı büyük bir tepki gösterdi. Bu durum Türkiye'ye karşı ciddi bir tavır alma anlamına da geliyordu. Ayrıca ABD, operasyonlarda kullanmak üzere Türkiye'deki üs kullanım hakkını genişletti.[403] DP dış politikada, Kemalizm'in ihtiyatlı tarafsızlığından aktif ABD taraftarlığına geçerken aynı zamanda kendi bölgesinde "ABD'nin ileri karakolu haline gelmişti".[404] 1950'lerin sonuna doğru uluslararası sistemde yumuşama dönemine girilmesi Türkiye-SSCB ilişkilerinde de tekrar bir yakınlaşmaya sebep oldu. Menderes'in Moskova'yı Kruşçev'in de Ankara'yı ziyaret planları 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden dolayı askıda kalmıştı.[405]

3.4.4. Kemalist Askeri Vesayetin Yükselişi

27 Mayıs 1960'ta Kemalizm'in savunucusu askerler yönetime el koydu. Bu olayla birlikte 1960'tan 1983'e kadar Türk dış politikası askerler ve hükümetlerce

---

[400] Semih Günver, **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü** (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985)

[401] Meltem Yetener, "Adnan Menderes", **Türk Dış Politikasında Liderler** (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2007): 50-62.

[402] Zürcher, 1995, 341-347; Balcı, 2013, 79.

[403] Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", **Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980**, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009): 568.

[404] Balcı, 2013, 80.

[405] Tellal, **age,** 520.

yönlendirilecekti. 1961'den 1965'e kadar kurulan koalisyon hükümetlerinde CHP, hükümetin ana partisi oldu. 1965'ten 1971 askeri müdahalesine kadar iktidarda, merkez sağdan Süleyman Demirelli AP kaldı. AP, DP'nin kitlesini arkasına almıştı. Her ne kadar AP yöneticileri seküler olsalar da komünizmi öteki olarak tanımladığı için İslami söylemi pragmatik bir şekilde kullanılmıştır. Bunun sebebi de Türkiye'nin, Batı bloğunda yer alması ve ABD'nin İslam'ı, milliyetçi ve komünist hareketlere karşı bir araç olarak kullanmasıydı.[406]

1970'lere gelindiğinde milliyetçi muhafazakâr MHP ve İslamcı muhafazakâr MNP Türk siyasal hayatında ön plana çıkmıştı. 1970'lerde CHP ise merkez solda yer alan Bülent Ecevit'le yola devam etti. Ecevit CHP'yi, "devlet ve bürokrat partisi olmaktan çıkarıp halkın partisi yapmayı amaçladı".[407] 12 Mart 1971'de askeri müdahaleden sonra, 12 Eylül 1980 askeri müdahalesine kadar Milli Birlik Hükümeti ve koalisyon hükümetleri ülkeyi yönetti. 12 Eylül 1980'den 1983'te Turgut Özallı ANAP iktidara gelene kadar askerler ülkeyi yönetecekti.

1960-1983 yılları arasında Türk dış politikası gündeminde Küba Krizi (1962), Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesini önlemek amacıyla yazılan Johnson Mektupları (1964), Kıbrıs'a Askeri Müdahale ve Yunanistan'la Kriz (1974) meseleleri vardı.[408] Bu dönem içinde, TSK siyasal alandan perde arkasına geçmesine rağmen AP lideri Süleyman Demirel, "askerin belirlediği sınırlar içinde dış politika izlemiştir".[409] Süleyman Demirel, dış politika anlayışını şu şekilde tanımlamıştır:

> "Ben kendi şahsi politikamı yürütmekten çok, TC hükümetlerinin ve TC devletinin politikasını yürüttüm. Bu politikanın temel hedefleri de büyük devletlerle çatışmamak, büyük devletleri Türkiye üzerine çatıştırmamak. Çünkü filler dövüşür çayır ezilir. Türkiye'yi mümkün olduğu kadar savaş işinin dışında tutmak ve mümkün olduğu kadar barışın meyvelerini toplamak ve Türkiye'ye kalkınma yapmak. Benim bütün hedefim kalkınma".[410]

Demirel, dış politikayı yürütürken bireysel hareket etmemiş, kendinden önce takip edilen dış politika uygulamalarını ve kurumların görüşlerini de almıştır.[411] 1971 askeri müdahalesinden sonra koalisyon hükümetleri içinde politik liderlerden Bülent

---

[406] Ahmad, 2003, 126-129; Ereker, 2010, 190.

[407] İsmail Cem, **Siyaset Yazıları: 1975-1980 Türkiye'si** (İstanbul: Cem Yayınevi, 1980), 353.

[408] Balcı, 2013, 107-153; Zürcher, 1995, 398-404.

[409] Balcı, 2013, 110.

[410] Nil Tuncer, "Süleyman Demirel", **Türk Dış Politikasında Liderler** (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2007): 147.

[411] **age,** 153.

Ecevit ve Necmettin Erbakan ön plana çıkmıştır. Ecevit, "dış politikada kararlı, bölge dengelerini gözeten, barış yanlısı ve ulusal onurunu koruyan bir dış politikadan yanadır".[412] Erbakan ise, "şahsiyetli dış politika ve Türkiye'nin İslam ülkeleriyle birlik oluşturarak uluslararası arenada yeni bir düzen oluşturması" gerektiğini "Türkiye'nin sadece Batı ile değil; kendi köklerinin, tarih ve kültür bağlarının olduğu Orta Doğu ve Müslüman ülkelerle de ilişkilerini güçlendirmesini" savunmuştur.[413] 1974'te Kıbrıs'a askeri müdahaleyi CHP ve MSP koalisyonu yönetmiştir. Başbakan Ecevit'in müdahale kararları kadar Erbakan'ın da Kıbrıs'a yönelik müdahale isteği dış politikada karar alma sürecini etkilemiştir.[414]

3.4.5. Liberal-Muhafazakâr Yönelim ve Dış Politikada Pragmatizm

1980'lere gelindiğinde Türkiye üçüncü askeri müdahalesini 12 Eylül'de yaşadı. 1980'den 1989'a kadar asker, sivil hükümetle birlikte dış politikada bir aktör olarak tekrar belirecekti. 1983 genel seçimlerinde sahneye ANAP adında yeni bir parti çıktı ve tek başına iktidara geldi. 1980'ler Batı bloku içinde neo-liberal iktisat politikalarının uygulamaya geçtiği bir dönemdi. ABD'de Ronald Reagan ve İngiltere'de Margaret Thatcher yeni sağın (iktisadi olarak modern muhafazakâr/neo-liberalizm ve politik olarak neo-muhafazakârlık) temsilcisi konumundaydılar. Özal ve liderlik ettiği ANAP da neo-liberal iktisadi politikalarla birlikte neo-muhafazakârlığın Türkiye'deki temsilcisi oldu.[415] Turgut Özal, 12 Eylül askeri müdahalesi öncesinde 24 Ocak Kararları'nı hazırlayan kişiydi. Dünya Bankası'nda, Devlet Planlama Teşkilatı'nda ve Sabancı Holding'te çalışmış olması ayrıca Necmettin Erbakan ve Süleyman Demirel'le yakınlığı politik sağ içinde deneyim elde etmesini sağlamıştı. Ailesinden gelen dindarlık ve Özal'ın da dindarlığı sahiplenmesi İslami kesimin desteğini almasına imkân tanımıştır.[416]

Özal'a göre "liberal ekonomi ile dini ve ahlaki değerlere dayalı toplumsal birlikteliğin sentezine ihtiyaç vardı".[417] Bu ihtiyacı Özal, siyasal arenada kurduğu

---

[412] Kesgin, **age,** 271.

[413] Bakır, **age,** 376-377.

[414] Emrah Utku Gökçe, "1974 Kıbrıs Krizi'nde CHP-MSP Koalisyon Hükümetinin Karar Alma Süreci", **Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi**, c. 2, s. 1 (2018): 41-60.

[415] Ziya Öniş, "Turgut Özal and his Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective," **Middle Eastern Studies**, vol. 40, no. 4 (2004): 120.

[416] Caner Taslaman, **Türkiye'de İslam ve Küreselleşme** (İstanbul: Destek Yayınları, 2016), 164.

[417] Efegil, 2012, 197.

ANAP ile giderecekti. ANAP liberal iktisadi politikaları, muhafazakârlığı, milliyetçiliği, İslami değerleri ve merkez solun sosyal adalet vurgusunu bile sahiplenen bir parti oldu.[418] "Türk milliyetçiliğinin etnik yorumu reddedilerek bölgesel, dinsel ve kozmopolitan liberal değerler temelinde yeniden yorumlandı. Yeni Osmanlıcılık olarak adlandırılan bu akım serbest girişimi, insan haklarını, kültüre ve etnik çoğulculuğu savunmaktaydı".[419] Ayrıca 12 Eylül askeri darbesi öncesinde devletin resmi kimlik tanımlamasında öteki konumunda olan İslam, bu tarihten sonra askerin kendini meşrulaştırmak ve tanımlamak için kullandığı bir ideolojik araç haline gelmiştir. İslami politik kültürün Türkiye'deki radikal etkisinin karşısına, milliyetçilikle İslam'ın sentezlenmiş hali çıkarıldı.[420] Özal da Yeni-Osmanlıcı görüşleri çerçevesinde bu sentezi politik düşüncesinde barındırıyordu. Daha sonra Özal, Türk-İslam sentezinin içine Batı'yı da ekleyerek "Türk-İslam-Batı Sentezi"ni oluşturmuştur.[421]

1983-1987 yılları arasında Özal, ordunun dış politikada etkin aktör olmasından dolayı dış politikaya dahil olmamış daha çok ticari konulara yönelmiştir. Ayrıca 1984 itibariyle PKK'nın terör faaliyetlerine başlaması, dış politikada güvenlikçi politikaların uygulanmasına ve askerin dış politikayı şekillendirmesinde ön plana çıkmasına neden olmuştur. Zaten Özal da "sivil otoritenin yerleşmesi sorunlarıyla karşı karşıya olduğu bir dönemde askerin etkinliğini sorun haline getirmemiştir".[422]

Özal 1983'te iktidara gelmeden önce Atatürk'ün dış politika anlayışını benimseyeceğini hükümet programında belirtmiştir.[423] Özal'a göre Kemalist dış politika bizzat Atatürk'ün takip ettiği aktif dış politika ve İnönü'nün takip ettiği pasif dış politika olarak ikiye ayrılmaktadır. İnönü'nün pasif dış politikası Özal tarafından

---

[418] Ahmad, 2003, 154.

[419] Yılmaz Çolak, "Ottomanism vs. Kemalism: Collective Memory and Cultural Pluralism in 1990s Turkey", **Middle East Studies**, vol. 42, no. 4 (2006): 593.

[420] M. Hakan Yavuz, "Turkish Identity and Foreign Policy in Flux: The Rise of Neo-Ottomanism", **Critique: Critical Middle Eastern Studies,** vol. 7 (1998): 30; Zürcher, 1995, 419-421.

[421] Bora, **age,** 404-406 ve 547-558; Ereker, 2010, 195-199.

[422] Nevra Yaraç Laçinok, "Turgut Özal", **Türk Dış Politikasında Liderler** (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2007), 563; Balcı, 2013, 158-162.

[423] "I. Özal Hükümeti Programı", https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP45.htm [Erişim Tarihi: 11.10.2017]

eleştirilirken; Atatürk'ün aktif dış politikası benimsenmiştir.[424] Özal, dışişlerini şöyle eleştirmekteydi:

> "Dışişlerine göre, politika tespit edilirken, önce etrafı gözlemek gerekiyor… Herkes ne yapıyorsa, onun ortalamasını almak, en başarılı sayılıyor. Herkesin peşinden gitmek, akıllı olmak zannediliyor. İsmet İnönü'nün devrinden kalan korkunç temenni, bizim dışişlerimizin hâkim çizgisi… Askeri, sivili, hariciyesi, dahiliyesiyle, Türk bürokrasisi, Atatürk'ün değil, İsmet İnönü'nün çizgisindedir". [425]

Her ne kadar Özal aktif ve batıyı önemseyen Kemalist dış politikayı benimsese de dış politikada Kemalist kimliği eleştiren bir söylem içine girmiştir. Geleneksel Kemalist dış politikaya karşı, ilk defa Özal'la birlikte inşa edilen yeni dış politika kimliği Özal tarafından şu şekilde açıklanmaktaydı:

> "Türkiye'nin liderliğinde Adriyatik Denizi'nden Orta Asya'ya jeopolitik alana baktığımız zaman, bu alanın Osmanlı Müslümanları ve Türk nüfusunca şekillendirdiğini görürüz. Osmanlı Müslüman nüfusu aynı tarihsel mirası, Anadolu Türkleriyle aynı kaderi paylaşır. Din kültürü değerleri içinde kendilerini Türk olarak halen daha tanımlar. Bu gruplar Bosna'da, Arnavutluk'ta, Kosova'da, Makedonya'da ve Batı Trakya'da yaşar". [426]

Yeni Osmanlıcılık olarak adlandırılan[427] bu düşünce, Türk dış politikasında 1923'ten beri uygulanan Kemalist dış politikaya alternatif yeni politikalar sunan ve ulusal çıkarları kimlik temelinde tanımlayan bir politikaydı. Barlas'a göre Yeni Osmanlıcılık, Osmanlı Devleti'nin resmî ideolojisi olmuş Osmanlıcılıktan farklıydı. Çünkü Osmanlıcılık, kendi döneminde Müslüman tebaayla birlikte Hristiyan tebaanın devlete bağlılığını amaçlamaktaydı. Yeni Osmanlıcılık, dil ve ırk üzerine değil, Osmanlı tarihsel geçmişi ve İslami kimlik üzerine Kemalist dış politikaya karşı eleştirel bir dille inşa edilmişti.[428]

Davutoğlu ise, Osmanlıcılık ile Yeni Osmanlıcılık arasında ortak ögelerin var olduğunu iddia eder. Ona göre Yeni Osmanlıcıkla birlikte Özal, yeni liberal normları kabul ederek uluslararası sisteme entegre olmuştu. Bu durum, Tanzimat dönemi Osmanlı devletinin, 1815 Viyana Kongresi'nin normlarına ayak uydurmak için Osmanlıcık akımına yönelmesine benzetilmekteydi. Osmanlıcıkta olduğu gibi Özal da yeni bir kimlik inşasına yönelmişti. Hem iç politikada hem de dış politikada oluşturulmaya çalışılan bu yeni kimlik geleneksel değerleri sahipleniyor, Batı'nın

---

[424] Laçinok, **age,** 554.

[425] Mehmet Barlas, **Turgut Özal'ın Anıları** (İstanbul: Birey, 2000), 121.

[426] Yavuz, **age,** 24.

[427] Balcı, 2013, 184.

[428] Yavuz, **age,** 23.

sahip olduğu normları kendi geleneklerine göre yorumlayarak benimsiyordu. Örneğin bu eklektik duruş "Namık Kemal'in Batı'nın parlamenter sistemini İslami kavramlarla yeniden anlamlandırma çabasına benzer bir tutum Özal'ın Yeni Dünya Düzeni söylemiyle geleneksel değerler arasında kurmaya çalıştığı irtibatta gözlemlenebilir".[429]

1989'da Cumhurbaşkanı olan Özal, bu tarihten itibaren 1993'e kadar dış politikayı aktif olarak kendisi yönlendirdi. 1979 İran Devrimi'nin ardından gelen İran-Irak Savaşı'nda aktif tarafsızlığa yöneldi. PKK'dan dolayı komşu ülke Irak ve Suriye ile gerginlikler yaşadı. Türkiye'deki liberal demokrat dönüşümü sağlamak amacıyla AT'nin desteğini almak istedi ve AT'ye 1987'de tam üyelik başvurusu yaptı. Balkanlardaki Türk azınlık meselesiyle ilgilendi. I. Körfez Savaşı'nda ABD ile ortak hareket etti ve 1990 itibariyle Sovyetler Birliği'nin dağılmasına tanık oldu.[430]

Sovyetler Birliği dağıldığında çift kutuplu dünya sistemi sona erdi. Sovyetler sonrasında yeni ulus devletler kuruldu. Kurulan yeni devletlerdeki Müslüman ve Türk nüfus, "Türklerin kültürel, dinsel ve siyasal mirasını yeniden canlandırdı ve Avrupa'nın çağdaş siyasetiyle iç içe geçirdi".[431] Türkiye, bundan sonraki dış politikasını sadece güvenlik temelinde değil, kimlik temelinde şekillendirmeye başladı. Türk hariciyesinin entelektüel zayıflığı ve statükoculuk anlayışından dolayı Türkiye, "yayılmacılıkla, Pantürkizm'le ve Panislamizm'le suçlanmamak için, yetmiş yıl boyunca sadece Orta Asya'da değil, Balkanlar'daki Türk ve Müslümanlara da uzak kaldı".[432] Ama oluşan yeni sistemde Türkiye hedeflerinde başarıya ulaşsın ya da ulaşmasın Orta Asya ve Balkanlar'da kurulan yeni devletlere karşı aktif dış politika izleyerek diplomasiyi kullanmaya başladı.[433]

Soğuk Savaş sonrasında, içinde bulunduğu çatışma alanlarından dolayı Batılı devletlerin gözünde Türkiye'nin değersizleşeceği düşünülmekteydi ama beklenilenin aksine bir durum gelişti. Özellikle Avrupa devletleri demokrasiyi, laikliği ve kapitalizmi kabul etmiş Türkiye'nin, Sovyetler sonrası kurulan Müslüman ve Türk

---

[429] Ahmet Davutoğlu, **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu** (İstanbul: Küre Yayınları, 2014), 85.

[430] Balcı, 2013, 183-204.

[431] Karpat, 2012, 9.

[432] **age,** 10.

[433] Kut, 1998, 49.

devletlerinin demokratik liberal değerlerle buluşması için eşik ülke konumuna gelmesini destekledi. Türkiye'nin aktif dış politikasını, yeni kurulan devletlere ulaşmak için fırsat olarak değerlendirmek istedi.[434] Fakat aynı zamanda Batı, kendisinin ötekisi olarak tanımladığı Sovyetler yıkılınca daha sınırlı bir alanda Avrupalı kimliğini inşa etmeye hız verdi. Ancak Batı Türkiye'yi "Avrupa kültür ve medeniyetinin gerçek ortağı olarak görmeye razı değildi".[435]

3.4.6. Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikasına Yön Veren Rakip Politik Kimlikler

1993-2002 yılları arasında dış politika, askerler ve koalisyon hükümetleri arasında şekillendirildi. Bu dönemde askerin kimlik algılamalarından dolayı, dış politikada Kemalist söylem temelinde statükoya dayalı güvenlikçi uygulamalara başvuruldu. Bu yönelimdeki en büyük etken PKK'dan dolayı, Türkiye'nin Suriye, Yunanistan, İran gibi komşu ülkelerden tehdit algılamış olmasıydı. Dönemin Genelkurmay İkinci Başkanı Çevik Bir, "Türkiye ve İsrail'in bölgede yer alan iki demokrasi olduğunu vurgulayarak, tüm bölgeye demokrasilerin birlikte çalışabildikleri gerçeğini göstermek gerektiğini ifade etti".[436]

Bu dönemde Erbakan'ın iktidara gelmesiyle, politik kimliğinden dolayı dış politikada İslami vurgu arttı. Aslında Özal'ın aktif dış politikasının bir devamlılığını yansıtıyordu fakat işbirliği yapmaya çalıştığı öncelikli bölgeler geleneksel Türk dış politikasının aksi yönündeydi. Asya ve Afrika'daki ülkelere ziyarette bulunan Erbakan'ın temel hedefi iktisadi ilişkilerin geliştirilmesiydi. Ahmet Davutoğlu, Erbakan'ın gerçekleştirdiği bu seyahatleri olumlayan bir köşe yazısı kaleme aldığında şunları söylemişti:

> "Türkiye'nin Asya ve Afrika'ya açılmasının ülkeye geri kalmışlar grubuna iteceğini ileri sürenler aslında Türkiye'yi Akdeniz havzası ile Kuzey Atlantik temelli ilişkilere mahkûm bir ülke konumuna itmektedirler. Türkiye'nin bu bölgelerde saygın bur ülke konumuna gelmesi biraz da Asya ve Afrika üzerinde kuracağı etkiye bağlıdır. Yeni bölgelere ve ufuklara açık bir dış politika, gerekli hazırlık ve planlama ile donatıldığı takdirde, Anadolu insanının bozkırlara prangalanmış yerelliği, evrensel bir cehd ve misyon ile, bir kez daha aşmasını sağlayacaktır".[437]

---

[434] Hale, **age,** 203-205; Kut, 1998, 52.

[435] Karpat, 2012, 11; Ereker, 2010, 227.

[436] Kösebalaban, 2014, 252-253.

[437] Ahmet Davutoğlu, "Dış Politikada Yeni Ufuklar", https://www.yenisafak.com/yazarlar/ahmetdavutoglu/di-politikada-yeni-ufuklar-2027140 [Erişim Tarihi: 21.08.2018]

28 Şubat askeri müdahalesi Erbakan'ın politik etkinliğini baltaladı ve İslami söylemini engelledi.[438] 1993'ten 1999'a kadar yedi hükümet kuruldu. 1994'ten 1996'ya kadar yedi kere dışişleri bakanı değişti.[439]

Tablo 2: 1990-2002 Arası Rakip Dış Politika Yönelimleri

	Özal, Liberal	**Ordu, Kemalist**	**Erbakan, Milliyetçi İslam**	**Cem, Sosyal Demokrat**	**Davutoğlu, Muhafazakâr**
Anahtar İttifak	ABD	İsrail	İslam Dünyası	AB	ABD/İslam Dünyası
Uygarlık Odağı ve Söylem	Osmanlıcı	Batıcı/Laik	İslam Birliği	Uygarlıklar arası Köprü/ Terminal Ülke	Merkez Ülke

Hasan Kösebalaban, **Türk Dış Politikası: İslam, Milliyetçilik ve Küreselleşme**, çev. Hüsamettin İnaç (Ankara: BigBang Yayınları, 2014), 265'ten uyarlanmıştır.

1997 itibariyle bir sosyal demokrat olan İsmail Cem de Özal gibi dış politikada aktif diplomasiye, dış politikada kimliğin bir araç olarak kullanılmasına ve komşularla problemlerin çözülmesine yönelmişti. 1990'ların dış politikası her ne kadar Türk dış politikası çalışmaları içinde güvenlik temelinde analiz edilse de İsmail Cem'in kendi tasavvuru çerçevesinde şekillendirdiği dış politika söylemi, Türk dış politikasına yön vermişti. Fakat askerin dış politikada etkin varlığı ve koalisyon süreçleri, Cem'in aktif dış politikasını gölgelemekteydi. 2002 sonrası Ahmet Davutoğlu da kimlik söylemini dış politikada kullanacaktı. Bu çerçevede Soli Özel Soğuk Savaş sonrası Türk dış politikasındaki sürekliliği şöyle açıklamaktadır:

> "Ankara'nın tercihleri ve yönelimi dış politikada Soğuk Savaş'ın bitmesiyle başlayan arayışlar yanında Turgut Özal ile İsmail Cem'in Türkiye'ye dünya sistemi ve bölgesel politikalarda yeni rota çizme gayretlerinden bağımsız anlaşılamaz. Turgut Özal, ekonomik çıkarları dış ilişkilerin merkezine yerleştirerek Soğuk Savaş sonrası ortamda daha aktif bir dış politikayı zorladı. Kürt meselesinde risk almaya çalıştı. İsmail Cem ise Türkiye'nin tarihi ve sosyolojik zenginliğini, Türk dış politikasını daha çoğulcu ve çok yönlü bir rotaya oturtmak açısından değerlendirmek istedi. Türkiye'nin, kimliğindeki Doğulu ve Batılı unsurları harmanlaması; Batı dışı coğrafyalarla daha yakın ilişki kurmasından yanaydı".[440]

Fuat Keyman'a göre de Özal dönemi Türk dış politikasına yeni bir kimlik kazandırma dönemidir. Ancak ölümünden dolayı bunu gerçekleştirememiştir. İsmail Cem de Türk dış politikasına bir kimlik kazandırma amacındadır ve bunu kendi

[438] Burak Ülman, "Türkiye'nin Yeni Güvenlik Algılamaları ve Bölücülük," **En Uzun On Yıl**, ed. Gencer Özcan, Şule Kut (İstanbul: Boyut Kitapları, 1998): 121-127.

[439] Balcı, 2013, 207-230.

[440] Soli Özel, "Davutoğlu'nun Asıl Sınavı Şimdi," http://www.aljazeera.com.tr/gorus/davutoglunun-asil-sinavi-simdi [Erişim Tarihi: 12.10.2017]

tasavvuru içinde gerçekleştirmeye çalışmıştır. İsmail Cem, 2002 sonrası Ahmet Davutoğlu'nun kendi dış politika tasavvuru çerçevesinde şekillendireceği aktif dış politikası için sürekliliği sağlayan bir köprü görevi görmüştür. 2002 sonrası Türk dış politikası Keyman'ın tabiriyle "havadan inmemiştir".[441]

2002'de AK Parti, iktidara geldiğinde dış politikada temel ilkesi, İsmail Cem gibi, yumuşak gücü kullanmak oldu. Erdoğan ve Davutoğlu dış politikayı yönlendirmekteydi. "Yumuşak güç"[442] bağlamında, özellikle Orta Doğu bölgesinde tarihsel ve kültürel bağlarını kullanarak diplomasi ve işbirliğine yönelik yeni politikalar takip etti. Bununla birlikte, uluslararası piyasalarla bütünleşen AK Parti, serbest piyasa içinde ticaret hacmini artıracak dış politika kararları aldı. AB ile müzakerelere devam etti. Kıbrıs konusunda Annan Planı'nı destekledi. Suriye, İran ve diğer komşularıyla "sıfır sorun politikası"nı takip etti. Bu politikaların arkasında Davutoğlu vardı. 2009'dan 2014 yılına kadar Dışişleri Bakanlığı yapan Davutoğlu, Türk dış politikasını şekillendirmede başat aktör olmuştur.[443]

3.4.7. Kemalist ve Liberal-Muhafazakâr Kimliklerin Dış Politikada Öteki Algısı ve Uluslararası Yapıyla Uyumu*

Türk siyasası, birbirine eklemlenmiş liberal-muhafazakar küreselleşmecilerle Kemalist savunmacı milliyetçiler arasındaki rekabet tarafından biçimlendirildiğinden[444] ve 1923'ten 2013'e uzanan süreçte Kemalist ve liberal-muhafazakar eklemlenme Türk dış politikasını daha çok yönetme imkanı bulmuşlardır. Türk siyasal hayatında var olan ve dış politikayı kısa süreli

---

[441] Keyman, 2011, 158.

[442] Yumuşak güç, bir devletin ötekileri kendi kültür, siyasal fikirleri ve politikalarıyla etkileyerek işbirliği sürecine dâhil etmesidir. Sert güç ise, bir ülkenin askeri ve ekonomi gücüyle ötekini baskı altına alarak bir şeyler yapmaya zorlamasıdır. Joseph S. Nye, **Soft Power: The Means to Success in World Politics** (Cambridge: Public Affairs, 2004)

[443] Balcı, 2013, 257-310.

* 28.06.2018 tarihli Yıldız Teknik Üniversitesi Lisansüstü Senato Uygulama Esasları içinde Madde 21'in 2. Bendinde belirtilen: "doktora/sanatta yeterlilik öğrencilerinin mezuniyetinin gerçekleşmesi için tezden üretilmiş ve danışmanı ile birlikte yapılmış çalışmalarının aşağıdaki şartlarların her ikisini de sağlaması gereklidir" kuralı gereğince bu kısım doktora mezuniyetinin sağlanabilmesi için tez yazım sürecinde makale olarak yayımlanmıştır. İlgili makale için bakınız: Emrah Utku Gökçe, Ömer Çaha, "Politik Kimlik ve Dış Politika: Kemalist ve Liberal-Muhafazakâr Kimliklerin Türk Dış Politikasındaki Öteki Algısı ve Uluslararası Yapıyla Uyumu", **İnsan & Toplum,** c. 9, s. 2 (2019): 57-90.

[444] Ziya Öniş, "Conservative Globalists versus Defensive Nationalists: Political Parties and Paradoxes of Europenization in Turkey", **Journal of Southern Europe and the Balkans**, vol. 9, no. 3 (2007): 247-261.

yönlendirme imkanı bulmuş ya da bulamamış diğer politik kimliklerin, dış politikayı etkilemediği düşünülmemelidir. Kemalist politik kimlik en görünür halde CHP ve ordu tarafından sahiplenilmiştir. Ordu politik değil, bürokratik bir kurumdur ancak Türk siyasal hayatı içinde ordunun çoğu zaman politik bir aktör olarak davrandığı görülmüştür. Kemalist politik kimliğin özellikle oteriterliğine karşı çıkan kadrolar "kah 'bilinçli' kah faydacı-araçsal bir tavırla" liberal ilkelere yönelmişlerdir. Kemalizmin devrimci ve katı laik uygulamalarına karşı muhafazakâr ve dindar kesim "faydacı-araçsal tutumla", liberal ilkeleri desteklemiştir. Böylece liberal-muhafazakar "sentetik eklemlenme" Türk siyasal hayatı içinde kendini var etmiştir.[445] Liberal ve muhafazakar eklemlenmenin oluşturduğu sententik kimlik DP, ANAP ve AK Parti tarafından sahiplenilmiştir.

Wendt'in uluslararası yapıda ortaya çıkan üç kültüre ve rollere ilişkin görüşlerini detaylandırmıştık. Hobbesçu kültür ve rol modeli, uluslararası yapıdaki bütün devletlerin birbirlerini doğrudan düşman görerek "öl ya da öldür" tutumuna dayanarak ortaya çıkmaktadır.[446] Devletler birbirlerini rakip olarak tanımladığında Lockecu kültür var olmaktadır. Rekabetin temel sebebi egemenliği koruma üzerinedir. Devletler arasında "yaşa ve yaşat" tutumu mevcuttur.[447] Devletlerin birbirini dost olarak tanımlamasıyla Kantçı kültür ortaya çıkmaktadır. Bu mantıkta "hepimiz birimiz, birimiz hepimiz için" tutumu mevcuttur. Wendt'e göre Avrupa Uyumu'yla birlikte, devletler Lockecu yapıya geçiş yapmışlardı. I. Dünya Savaşı'na kadar bu yapı sürdürüldü. I. Dünya Savaşı sonrasında Lockecu kültür çerçevesinde, devletler yapı içinde birbirlerinin egemenlik haklarını tekrar kabul etmişti. Hatta Wilson Prensipleriyle liberal değerler çerçevesinde Kantçı kültüre yönelik denemeler söz konusu olmuştu. Fakat 1939'da Avrupa'da revizyonist ve statükocu devletler arasında savaşın başlamasıyla Almanya, İtalya ve Japonya gibi revizyonistler ötekini, benliğini yıkmaya ya da köleleştirmeye niyetli olduğunu düşünmüşlerdi. Düşman olarak tanımlanan öteki yok edilmeye çalışılmıştı. II. Dünya Savaşı'nda revizyonistler yenilgiye uğrayınca uluslararası sistem çift kutuplu bir hal almıştı.

[445] Bora, **age,** 529

[446] Wendt, 2012, 323.

[447] **age,** 344-345.

Devletlerin ötekini, yaşa ve yaşamasına izin ver mantığı içinde tanımlamasıyla Lockecu kültür yapıda kendini tekrar var etmişti.[448]

I. Dünya Savaşı'nın hemen sonrası ve II. Dünya Savaşı'nın öncesinde Vestfalya toprak sistemine uygun modern bir ulus devlet olan Türkiye Cumhuriyeti 29 Ekim 1923'te kurulmuştu. Cumhuriyeti kuran lider Mustafa Kemal, Tanzimat'tan beri yapılan kimlik tartışmaları içinde Batı değerlerini ve medeniyet tasavvurunu benimseyen cenahta kendini var etmişti. Mustafa Kemal, Osmanlı'da başlatılan Batılılaşma hareketini sürdürerek[449] "Türk toplumunun tüm halini değiştirecek ve onun geleneksel inançlarıyla birlikte kurumlarını da ortadan kaldıracak radikal karaktere sahip"[450] bir devrim yapmıştı. Mustafa Kemal'in devrimlerini özümseyen ve Cumhuriyeti yöneten Kemalist kadro, kendi kimliğini modern ve "dışlayıcı seküler" Türk kimliği çerçevesinde inşa etmişti. Kemalist kimlik aynı zamanda devletin kimliğini şekillendirmede büyük rol aldı. Kemalistlerin milliyetçi, laik, güçlü devlet vurgusu ve Batıcılık ilkesi çerçevesinde dış politika hamleleri gerçekleştirdi.

Kemalist kimlik, kendi kimliğini aktardığı devlet kimliğini uluslararası arenada güvence altına almak için içte olduğu gibi, dışta da ötekiler -dost, rakip, düşman- yaratma ihtiyacı duymuştur. Kemalistlerin kendi jeopolitiği içinde edindiği bu ötekilerin başında Batılı emperyalist devletler, Orta Doğu Devletleri, Komünist Rusya gelmektedir.[451] Kemalizm'in ontolojik kimliğinin özü Batı medeniyetidir. Bu yüzden Kemalizm Batılı devletlerin uluslararası yapıda inşa ettiği bütün normlara ve kurumlara bir ulus devlet olarak kendini yakın tanımlamıştır. Ancak sahiplendiği milliyetçi ve güçlü devlet prensibi gereği kendine yönelik emperyal söyleme sahip Batılı devletlerin tutumlarına meydan okumaktan ve yer yer düşmanlaştırarak kendine uzak tanımlamaktan çekinmemiştir.

Kemalist kimliğin neden böyle davranmış olduğunu sadece genç bir ulus devletin var olma çabası olarak değerlendiremeyiz. Osmanlı kimliği reddedilse de tarihsel ötekiler zihinlerde var olagelmiştir. Kemalist elitlerin çoğu da Osmanlı'da ya harbiyenin ya da bürokrasinin içinden gelmekteydi ve Osmanlı, düşmanlar tarafından

[448] Ereker, 2010, 264-270; Bayraklı, **age,** 114-124.

[449] Yeğen, **age,** 56.

[450] Okyar, **age,** 51.

[451] Ereker, 2010, 141.

işgal edilirken bu sürece tanık olmuşlardı. Kemalist elitler Osmanlı'nın parçalanma sürecinde, Kurtuluş Savaşı'nda ve Sevr Barış Antlaşması'ndaki negatif rollerinden dolayı İngiltere, Fransa ve Rusya'ya karşı güvensizlik duymaya devam etmişlerdir. Bu durum Kemalistleri Batı'ya karşı paradoksal bir yaklaşım içine sokmuştur. Her ne kadar Batı'nın değerlerini kabul etseler de Batılı devletlerin Türkiye'yi bölme planlarının olduğunu düşünmüşler ve tehdit algılamışlardır. Örneğin İnönü'nün, 1960'ların sonuna doğru ABD'yle problem yaşayınca "büyük devletlerle ilişki kurmak, ayı ile yatağa girmeye benzer" demesi, bu güvensizliğin bir göstergesi olmuştur. Bununla birlikte Avrupa'yla işbirliğinin yanında, bütünleşme çabalarını sınırlı destekleyen Kemalist kimlik, Avrupa bütünleşmesine dahil olma çerçevesinde Türkiye'nin kabul etmek zorunda olduğu uyum yasalarını egemenliğine karşı tehdit olarak algılayarak, Sevr sendromu yaşamış ve Batı'ya duyulan güvensizliği aşamamıştır.

1945'te Sovyetler Türkiye'yle olan dostluk ve saldırmazlık paktını yenilememiştir. Stalin, Türk boğazlarında üs talep etmişti. Ayrıca, Kars ve Ardahan üzerinde egemenlik hakkı iddia etmeye başlamıştı.[452] Güvenlik kaygıları içindeki Kemalistler, Batı bloğuna yönelmiştir. Kemalistlerin uluslararası sistem içinde neden Batı bloğunu tercih ettiğini materyal boyutta açıklarsak Sovyetlerin Türkiye'den toprak talebi ve boğazlar üzerinde hâkimiyet kurmak istemesi Türkiye'nin işgale karşı hayatta kalma/bekâ güdüsünü ortaya çıkarmıştır. Türkiye, Sovyetleri dengelemek için Batı bloğunun yanında yer almıştır. CHP 11 Mayıs 1950'de NATO'ya üyelik başvurusunda bulunsa da, NATO'ya katılım süreci DP döneminde olmuştur. CHP'nin içinden bir grup CHP'den ayrılarak liberal-muhafazakâr politik kimliğe sahip DP'yi kurmuştu. Liberal Anglosakson devletlere yakın olmayı tercih eden DP, liberal Batı ittifakını kendi politik kimliğiyle desteklemiştir.[453] Kemalizm'in sürekli kuşkuyla ötekileştirdiği Batı'yla ideolojik uyum DP'yle aşılmıştır. Böylece uluslararası yapının ortaya çıkardığı liberal-sosyalist politik kimlik baskısına karşı Türkiye, Sovyet tehdidine karşı liberal Batı ittifakına doğru hızlı geçişi DP'yle sağlamıştır. Karar alıcıların benlik algılarında Sovyetlerin düşman öteki olarak tanımlanması, Türkiye'nin bu kararı almasında da bir rol oynadığını da

[452] Tellal, **age,** 501-502.

[453] Kösebalaban, 2014,158.

söylenebilir.[454] Kösebalaban ise bu durumu şöyle yorumlamıştır: "Türk elitinin Osmanlı geçmişine dayanan Rus tehdidi konusundaki güçlü algısı ve milliyetçi sekülerist müesses nizam ile liberal karşıtları arasındaki iç-kimlik hakkındaki ihtilaflar, Türk-Amerikan ilişkilerinin şekillenmesinin fikri bağlamına katkıda bulunmuştur".[455]

Bununla birlikte, Kemalist kimlik içerde egemenliğini tesis etmek ve yeni bir kimlik inşa etmek amacıyla Osmanlı/İslam kimliğini bir iç öteki olarak görmüştür. Osmanlı/İslam kimliğini dışlayarak devletin ve toplumun her alanında uzaklaştırmayı amaçlamıştır. Kemalist dış politika, "yayılmacılıkla, Pantürkizm'le ve Panislamizm'le suçlanmamak için, yetmiş yıl boyunca sadece Orta Asya'da değil, Balkanlar'daki Türk ve Müslümanlara da uzak kalmayı"[456] tercih etmiştir. Bu durumun dış politikaya yansıması ise, Orta Doğu, Orta Asya ve Balkan devletleriyle ilişkiye girilmemesine ve bu bölgelerdeki devletleri kendine uzak algılanmasına neden olmuştur. Kemalist kimliğin bu devletlerle diplomatik ilişkileri yok denecek kadar aza indirilmiştir.

Kemalist kimliğin dış politika uygulamalarında takındığı rol, uluslararası yapının Lockecu kültürüne uyum göstermiştir.[457] Kemalist kimlik dış politikasını en temelde Türkiye'nin ulusal egemenliğini koruma üzerine şekillendirmiş ve öteki devletleri genel olarak rakip görerek ulusal egemenliklerinin korunması kuralına önem vermiştir. "yurtta sulh cihanda sulh" mottosu, "yaşa ve yaşamasına izin ver" mantığı içinde, Kemalist kimliğin ötekine yönelik daima saldırgan tavır içinde olmadığının göstergesidir. Bu söylem, "Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri yayılmacılığından kopuşu yansıtmıştır. Mustafa Kemal, kendi ülkesinin bağımsızlığı ve egemenliğini düşünürken; statükoyu korumayı ve hayatın her yönüyle Osmanlı geçmişinden kopmayı amaçlamıştır".[458] Kemalist kimliğin dış politika uygulamalarında bahsettiğimiz gibi Kemalistler, yüksek bir otoritenin olmadığı anarşik bir yapıda uluslararası hukukun gelişimine katkı sağlamak için MC'ye üye olmuştur. Egemenlik alanına tehdit algıladığında, alanını korumak amacıyla diğer

[454] Özkan, **age,** 79-99.

[455] Kösebalaban, 2014, 67.

[456] Karpat, 2012, 10.

[457] Ereker, 2010, 177.

[458] Aydın, 1999, 156.

devletlerle sınırlı çatışmayı göze almıştır. Çatışmasının amacı ötekini tamamen yok etmek değildir. Örneğin Musul, Hatay, Kıbrıs meselesindeki tutumu ve PKK'yla mücadelede Irak ve Suriye topraklarına karşı sınırlı revizyonist tavrı, Lockecu kültür içinde hareket ettiğinin göstergesidir. Lockecu kültürün yanında yer yer Kantçı kültürü de kendinde barındıran Kemalist kimlik, özellikle 1930'larda İtalyan ve Alman tehdidine karşı hem Orta Doğu'da hem de Balkanlarda "hepimiz birimiz birimiz hepimiz için" mantığında güvenlik temelinde ittifak oluşturmuştur. 1945 sonrasında Sovyetler'den tehdit alan Türkiye kendi güvenliğini korumak için NATO'ya dahil olarak özellikle ABD'yle yakın ilişkiler içine girmiştir. Kantçı kültürün benimsediği müttefiklik ilişkisi içinde kolektif güvenlik sistemine girmiştir.

Kemalist dış politika uygulamalarına karşı farklı yaklaşım, DP döneminde gelse de DP de dış politika da Kemalist kimliğin dış politika prensiplerini sarsmamıştır. DP, "Batılılaşma ilkesinden vazgeçmedi, Batı yanlısı dış politika izlemeye devam etmiştir".[459] Kemalist kimliğin dış politika tasavvuruna yönelik ilk değişim hamlesi liberal-muhafazakâr "sentetik kimliğin" taşıyıcısı Özal ile başlatıldı. Özal, aktif ve Batıyı önemseyen Kemalist dış politikayı benimsese de dış politikada Kemalist kimliğin inşa ettiği devlet kimliğini eleştiren bir söylem içine girmiştir. Kemalist kimliğin Türk ve Müslümanları dışlayıcı dış politikasına karşı, Özal dış politikada yeni bir söylem içinde olmuştur. Yeni dış politika Özal tarafından şu şekilde açıklanmıştır:

> "Türkiye'nin liderliğinde Adriyatik Denizi'nden Orta Asya'ya jeopolitik alana baktığımız zaman, bu alanın Osmanlı Müslümanların ve Türk nüfusunca şekillendirdiğini görürüz. Osmanlı Müslüman nüfusu aynı tarihsel mirası, Anadolu Türkleriyle aynı kaderi paylaşır. Din kültürü değerleri içinde kendilerini Türk olarak halen daha tanımlar. Bu gruplar Bosna'da, Arnavutluk'ta, Kosova'da, Makedonya'da ve Batı Trakya'da yaşar".[460]

Yeni-Osmanlıcılık olarak adlandırılan bu düşünce, Türk dış politikasında 1923'ten beri uygulanan Kemalist dış politikaya alternatif yeni politikalar sunmakta ve ulusal çıkarları kimlik temelinde tanımlayan bir politika olmuştur.[461] Yeni Osmanlıcılık, dil ve ırk üzerine değil, Osmanlı tarihsel geçmişi ve İslami kimlik

[459] Efegil, 2012, 197.

[460] Yavuz, **age,** 24.

[461] Balcı, 2013, 184.

üzerine Kemalist dış politikaya karşı eleştirel bir dille inşa edilmişti.[462] Özal döneminde Orta Doğu, Orta Asya ve Balkanlar yakın ötekiler olarak tanımlanmıştır.

Sovyetler sonrasında yeni ulus devletler kurulmuş ve kurulan yeni devletlerdeki Müslüman ve Türk nüfus, "Türklerin kültürel, dinsel ve siyasal mirasını yeniden canlandırmıştır".[463] Türkiye, bundan sonraki dış politikasını sadece güvenlik temelinde değil, iktisadi ve sosyal alanda aktif işbirliği ve bütünleşmeyi amaçlayan politikalar temelinde geliştirmiştir. Oluşan yeni uluslararası yapıda Türkiye hedeflerinde başarıya ulaşsın ya da ulaşmasın Orta Asya ve Balkanlar'da kurulan yeni devletlere karşı yakın olmayı tercih etmiş ve kültür temelinde aktif dış politika izlemeye başlamıştır. Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin, içinde bulunduğu çatışma alanlarından dolayı Batılı devletlerin gözünde değersizleşeceği düşünülmüştür. Ama beklenilenin aksine bir durum gelişmiş, özellikle Avrupa devletleri, demokrasiyi, laikliği ve kapitalizmi kabul etmiş Türkiye'nin, Sovyetler sonrası kurulan Müslüman ve Türk devletlerinin demokratik liberal değerlerle buluşması için eşik ülke konumuna gelmesini desteklemiştir. Avrupa, Türkiye'nin aktif dış politikasını, yeni kurulan devletlere ulaşmak için fırsat olarak değerlendirmek istemiştir.[464] Avrupalı devletler, kendisinin ötekisi olarak tanımladığı Sovyetler yıkılınca daha sınırlı bir alanda Avrupalı kimliğini inşa etmeye hız verirken "Avrupa kültür ve medeniyetinin gerçek ortakları olarak görmeye razı olmadıklarından" bütünleşmeye dâhil etmede istekli olmamışlardır.[465]

Avrupa'nın bu dışlayıcı tavrına rağmen, Avrupa'da Kantçı kültür bağlamında oluşturulmaya çalışılan birlik içine Türkiye'nin dâhil olma çabalarını Kemalistlerden çok liberal-muhafazakâr kimlik desteklemiştir. Bu Kantçı yönelim, Kemalist kimliğe rakip olan ANAP ve AK Parti'nin, temsil ettiği liberal, demokrat ve muhafazakâr sentezin Türk dış politikasını şekillendirdiği dönemler içinde olmuştur.[466] İslam kültürü temelinde şekillendirilen muhafazakârlık, liberal değerler temelinde inşa edilmiş uluslararası yapıya ayak uydurmak için liberalizmle bir sentez oluşturmuştur. 2000'lerdeki, "muhafazakâr değerlerle küresel bakış açısını paylaşan yeni liderlik

[462] Yavuz, **age**, 23.

[463] Karpat, 2012, 9.

[464] Hale, 2012, 203-205; Kut, 1998, 52.

[465] Karpat, 2012, 6.

[466] Sinan Birdal, "Türkiye'de Dış Politika İdeolojisi", http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/7158/tur-#.XK8KMh__Sko [Erişim Tarihi: 17.11.2017]

sınıfının ortaya çıkışı, Türkiye'nin 1990'ların başından itibaren tecrübe ettiği sosyo-ekonomik dönüşümün bir sonucu olmuştur".[467] Liberal kimlik, muhafazakârlara AB ve ABD'nin dostluğunu kazandırmıştır.[468] Bu çerçevede hem ANAP hem de AK Parti Avrupa ve ABD'yi kendine yakın görmüştür.

Liberal-muhafazakâr sentez, Komünist Sovyetleri uzak öteki olarak tanımlamıştır. Rusya'nın uluslararası piyasalara eklemlenmesinden sonra, liberal-muhafazakârın Rusya'ya karşı öteki algısı rekabet temelinde nötrleşmiştir. Liberal muhafazakâr sentez, Arap/Müslüman dünyayla yakın öteki ilişkisi kurduğu söylenebilir. Arap/Müslüman dünyayla yakınlığın en temel sebebi de muhafazakârların ontolojik kimliğini Müslüman kimliği temelinde şekillendirmesidir. Ayrıca Orta Doğu devletlerinin liberal serbest piyasaya ve demokrasiye yönelme veya yöneltilme çabasında Türkiye'nin örnek gösterilmesi liberal muhafazakârların Orta Doğu'daki devletlerle yakın ilişkiler kurmasını sağlamıştır.

Sonuç olarak, 1923-2013 arasında Kemalist ve muhafazakâr kimliğin dış politika uygulamaları Sosyal İnşacı perspektiften ele alınmıştır. Kemalist kimlik dış politikada emperyal söyleme sahip Batılı devletleri kendine genelde nötr öteki ve nadiren uzak öteki olarak tanımlarken; Komünist Rusya ve Orta Doğu ülkelerini kendine uzak öteki olarak görmüştür. Sovyetler sonrası Rusya'ya karşı nötr davranmıştır. Ayrıca Kemalist kimlik, dış politikayı yönettiği zamanlarda uluslararası yapıyla uyum içinde çalışarak Lockecu rolü benimsemiştir. Kemalistler Lockecu rolün yanında Kantçı role askeri temelde yönelmiştir. Kemalist kimlik devletin egemenliğinin aşınacağını düşündüğünden politik ve ekonomik bütünleşmeci uygulamalara karşı şüpheyle bakmıştır. Liberal-muhafazakâr kimlik Batılı ve Orta Doğu devletlerini kendine yakın görürken Sovyetleri kendine uzak öteki olarak görmüştür. Sovyetler sonrası Rusya'ya karşı nötr davranmıştır. Liberal-muhafazakâr kimlik de dış politikayı yönettiği zamanlarda uluslararası yapıyla uyum içinde olmuştur. Liberal-muhafazakârın Kemalistlerden farkıysa, Lockecu kültüre yakın olmakla birlikte Kantçı kültüre hem askerî hem siyasi hem de iktisadi boyutta yönelme istekleridir. Özellikle iç politikada Kemalizm'e karşı rekabetinden dolayı

[467] Kösebalaban, 2014, 281.

[468] İlhan Uzgel, "Ilımlı İslamcılıkla Milliyetçi Otoriterlik Arasında Siyaset", https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/05/08/ilimli-islamcilikla-milliyetci-otoriterlik-arasinda-siyaset/ [Erişim Tarihi: 17.11.2017]

liberal-muhafazakâr kimlik, politik sürekliliğini sağlamak için Avrupa entegrasyonuna dâhil olma çabası içine girerek Kantçı kültüre yönelmiştir. Ayrıca ancak 2013 sonrası Türk siyasal hayatında gerçekleşen olaylar, liberal-muhafazakâr kimliğin birlikteliğini sarsmış, dış politikada da hem Orta Doğu hem de ABD ve AB'ye karşı Kantçı uygulamalardan uzaklaşmaya neden olmuştur.

Liberalizm, muhafazakârlık, İslamcılık gibi ana akım politik kimlikler Türk siyasal hayatı içinde birbirleriyle sentez meydana getirebilmişler ve böylece Türk dış politikasında Kemalist kimliğe alternatifler üretebilmişlerdir. Kemalist ve liberal-muhafazakâr sentezin dış öteki algıları verilmiştir. Ayrıca şunu belirtmek gerekir ki, Türkiye'deki politik kimliklerin ve onların sentezlenmiş hallerinin dış politika tavrını çözümlemek bu tezin amacı olmadığından, detaylara girmek yerine genel bir tanımlama tercih edilmiştir. Bu çalışmanın ana amacı, Kösebalaban'ın önerisinden yola çıkarak[469], "daha dar bir düzlemde ve zaman diliminde" birey aktör odaklı İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu analizine yer vermektir. Böylece bu iki siyaset adamının kendi politik kimlikleri çerçevesinde dış politikayı nasıl şekillendirdikleri Wendt'in üç geleneksel kategorisini temel alarak açıklamaktır.

[469] Kösebalaban, 2014, 63.

4. İSMAİL CEM'İN SOSYALLEŞME SÜRECİ, POLİTİK KİMLİĞİ VE DIŞ POLİTİKA TASAVVURU

İsmail Cem, Türkiye'de sosyal demokrasi ya da demokratik sosyalizmin önemli kuramcısı ve reel siyasete uygulayıcısıdır. Cem'in "Türk siyaseti ve sosyal demokrasisi içindeki yerini değerlendirebilmek için, aktif politikadaki rutin yolculuğuna bakmak yerine, bir entelektüel olarak toplum, siyaset ve sosyal demokrasiye ilişkin tahayyüllerine odaklanmak daha doğru olur".[470] Siyasette her zaman yerellikten yana olan Cem, Türk toplumunun değerlerini yok saymamıştır. Politik duruşuyla, asker ve bürokrasinin benimsediği devletçi solu eleştiriye tabi tutmakta cesur davranmıştır. Gazetecilik mesleğini icra ederken, TRT'nin müdürlüğünü yaparken, milletvekiliyken, Kültür ve Dışişleri Bakanıyken Türkiye'nin sorunları üzerine entelektüel anlamda kafa yormuştur. Mütevazı ve uzlaşmacı, ama bir o kadar da inatçı kişiliğiyle Türkiye'deki sorunların çözümünde bir parça olmayı hedeflemiştir.

Sosyalleşme süreçleri, özellikle de politik sosyalleşme, bireylerin politik kişiliğini ve kimliğini şekillendirir. İnşacı kuramın varsayımında belirtildiği gibi kimlikler, aynı zamanda çıkar alanlarını da belirler ve dış politikaya yön verir. Bu bağlamda, Cem'in Türk dış politikasını nasıl şekillendirdiğini ortaya koymak için onun sosyalleşme süreciyle edindiği politik kimlik ve dış politika tasavvurunu açıklamamız gerekir. Bu amaca ulaşmak için bu bölümde, Cem'in sosyalleşme süreci çocukluğundan ölümüne kadar ele alınacak dünya görüşü, politik kimliği ve dış politika tasavvurunun ne olduğu tanımlanacaktır.

4.1. İstanbul'da Selanikli Bir Burjuva

İpekçi ailesine mensup Cem İpekçi, 1940 yılında İstanbul'da doğmuştu. İpek ticaretiyle uğraşan ve Cumhuriyet döneminde soyadı kanunuyla birlikte İpekçi

[470] Tanju Tosun, **Siyaseti İzlerken** (Ankara: Liberte Yayınları, 2008), 94-98.

soyadını alan ailenin kökeni, İspanyol Yahudilerine kadar dayanır.[471] İspanya'daki Hristiyanların, Yahudilere karşı giriştiği soykırımdan kaçan İpekçi ailesinin ataları, 1490'larda Selanik'e yerleşmiştir.[472] 17. yüzyıldan itibaren din değiştirerek İslamiyet'e geçmeye başlayan ailenin, Selanik'ten İstanbul'a göçüyse 1800'lü yıllara denk gelir. Göç edenler Şişli, Nişantaşı, Büyükada ve Üsküdar muhitlerine yerleşmişlerdir. Bugün bile Üsküdar Bülbülderesi-Bağlarbaşı caddesinde bulunan mezarlık, Selanikliler Mezarlığı olarak geçmektedir.[473]

Cem'in babası İhsan İpekçi (1901-1966) Selanik'te doğmuştur ve 1912'de Selanik'ten İstanbul'a göç edenler arasındadır.[474] İhsan Bey, lise eğitimini Galatasaray Lisesi'nde almış, ardından Berlin'e giderek ticaret akademisine başlamıştır. II. Dünya Savaşı nedeniyle eğitimini tamamlayamadan Türkiye'ye dönmüştür. İstanbul'da sinema sektörüyle ilgilenen İhsan Bey, Atatürk'ü nutuk verirken kameraya almıştır. Zaten İpekçi ailesi içinde Mustafa Kemal önemli bir figürdür.[475] 1933'te Yugoslav Kralı Aleksander Türkiye'ye geldiğinde, Atatürk'le birlikte kralı kameraya alan yine İhsan Bey olmuştur. Hatta Atatürk, kralın hediye ettiği altın tabakayı İhsan Bey'e hediye etmiştir.[476]

İhsan Bey, politik fikirlerinden dolayı ötekileştirilen Nazım Hikmet'e de iş vermiş ve bundan dolayı sorgulanmıştır. Sorguda, "ben parasını verip ondan iş satın alıyorum. Benim menfaatim var bunda" demiştir. Nazım da İhsan Bey'e şiir yazarak onun için "hayatta sevdiğim tek burjuva" demiştir.[477] İhsan Bey aynı zamanda bir roman yazarıdır. *Senede Bir Gün* adlı romanı vardır. Bu roman daha sonra Yeşilçam'da filmleştirilmiştir. Cem'e göre babası İhsan Bey, demokrat, hümanist ve

[471] Abdullah Muradoğlu, **Selanik'ten İstanbul'a İpekçiler ve İsmail Cem** (İstanbul: Bakış Yayınları, 2002), 7.

[472] Bu konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız Mark Mazower, **Salonica City of Ghosts** (London: Harper Perennial, 2005)

[473] Yıldız Sertel, **Annem** (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995), 80-83; Muradoğlu, **age,** 10.

[474] Can Dündar, **Ben Böyle Veda Etmeliyim** (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008), 6-8; Muradoğlu, **age,** 7.

[475] Dündar, **age,** 12.

[476] Muradoğlu, **age,** 95-96.

[477] Dündar, **age,** 9.

romantik bir tiptir.[478] Annesi Rikkat Hanım da İzmir'de bir Fransız okulunun orta sınıfını bitirmiştir. Rikkat Hanım, "son derece sakin ve soğukkanlı biridir". [479]

Cem İpekçi'nin kimliğinin oluşumu İstanbul'da başlar. Lozan'da lisans eğitimini alacağı vakte kadar daimî olarak yaşadığı İstanbul, onun çocukluğunun ve gençliğinin geçtiği yerdir. Nişantaşı'nda geniş bir evde otururlar. Yazları da Büyükada'daki evlerine geçerler.[480] İstanbul tarihiyle, sınıfsal dokusuyla, tabiatıyla ve ideolojik yapısıyla Cem'in politik kimliğini şekillendiren ilk mekândır. Cem İpekçi, şehirli ve zengin bir ailenin üyesidir. Kendisi Can Dündar'la yaptığı söyleşide çocukluk ve ilk gençlik yıllarına dair şunları söylemiştir:

> "Çok mutlu bir çocukluğum oldu. Çok mutlu geçen ilk gençlik yıllarımın, beni hayat boyu değişik bir biçimde etkilediğini hissetmişimdir. Bu hayatıma, siyasi yaklaşımlarına yön veren önemli bir etken oldu. … Bir eşitsizliğin varlığını ve bu eşitsizliğe karşı olmak gerektiğini, çok küçük yaşlarımda hissettim. Çocukluğumdaki ve ilk gençlik dediğim 16-17 yaş dönemindeki mutluluğum bana bir sorumluluk getirdi. 'Bir haksızlık mı var? Ya da ben bir haksızlık mı yapıyorum? Neden ben bu imkânlara sahibim de, mesela sınıfımdaki daha fukara bir arkadaşımın evinde hiç kitap yok?' Bunları sorguluyordum, evde babamı, babamın arkadaşlarını dinleyip onlardan öğreniyordum".[481]

Ailesi Cem'i Feyziye Mektepleri Vakfı'na bağlı Işık İlkokulu'na göndermiştir. Feyziye Mektepleri, Feyz-i Sıbyan olarak ilk ismiyle 1885'te Selanik'te Mümeyyiz Tevfik Efendi tarafından kurulur ve ilkokul seviyesinde eğitim vermeye başlar. 1900'lerde Feyz-i Sıbyan, Feyziye Mektebi ismini alır. Selaniklilerin teveccühünü fazlasıyla kazanan okul, ortaokul ve lise kademelerini de açar. Mustafa Kemal'in öğretmeni Şemsi Efendi de kendi okulunu Feyziye Mektebi'yle birleştirir. Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'ndan dolayı okul İstanbul'a taşınır ve Beyazıt'ta eğitimine devam eder. Ardından eğitim binasını Teşvikiye'ye taşınır. 1934'te okulun ismi tekrar değiştirilerek Işık Lisesi yapılır. 1955'te Mektep vakıflaştırılır. 1996'da Işık Üniversitesi açılır.[482]

Cem İpekçi, Işık İlkokulu'nda Macar yazar Ferenc Molnar'ın *Pal Sokağı Çocukları* kitabını okumuş ve bir ulusun işgale direnişinden bir hayli etkilendiğini ifade etmiştir. Ayrıca Murat Reis'in Oğlu ve Yiğitlik Buna Derler gibi kahramanlık

---

[478] Dündar, **age,** 11-12.

[479] Ozan Örmeci, **Bir Türk Sosyal Demokratı İsmail Cem** (Uşak: AKY Basım Yayın, 2011), 18-19

[480] **age,** 17.

[481] Dündar, **age,** 3.

[482] "Feyziye Mektepleri", http://www.fmv.edu.tr/hakkimizda/feyziye-mektepleri-vakfi [Erişim Tarihi: 09.02.2018]

kitaplarını da okuyan Cem, "ilkokul döneminde okunan kitapların çok olumlu katkısı olduğunu" söylemiştir.[483] Bu katkı ilerde hem politik kimliğini şekillendirmesine hem de sosyal demokrasiyi Türkiye'ye tanıtmasına imkân sağlayacaktı.[484] İpekçi, sonra İstanbul'un seçkin eğitim kurumlarından Robert Kolej'e gönderilmiştir. 1863'te kurulan Robert Kolej, ABD sınırları dışında kurulan en eski Amerikan eğitim kurumu unvanına sahiptir.[485]

4.2. Anglosakson Geleneğinde Eğitim: Robert Kolej'deki Yıllar ve Batı-Doğu Yazınıyla İlk Tanışma

Cem İpekçi hayatındaki ilkleri, Bülent Ecevit, Rahşan Ecevit ve Behice Boran'ın da mezun olduğu Robert Kolej'inde yaşar. Entelektüel sermayesini burada geliştirmeye devam eder. Cem, daha 16-17 yaşlarındayken 1956'da ABD'de bir ailenin yanında bir sene kalır. Aileyle birlikte boks maçları izlenirken Cem hep yenilen tarafı tutar. Cem'in bu tavrı karşısında ailenin babaannesi Cem'i mazlumdan yana olan anlamında *under dog* kavramını kullanmıştır. Yine o dönemde ABD'de genel seçim vardır ve aile Cumhuriyetçileri desteklemektedir. Cem yine aileyi şaşırtmaz, kaybetmesi beklenen Demokratları destekler.[486] Cem, Amerika'dan etkilenir ama asla onu efsaneleştirmez. Amerika'daki öğrencilerin maruz kaldığı rekabet ve acımasız ortamdan hoşlanmaz. Amerikan sivil toplumunu övdüğü kadar, Amerika'nın Vietnam işgalini de eleştirir. Amerika tecrübesi ötekine ait kültürün bilinmesi gerekliliğini öğretmiştir ona. Aslında Amerika ziyareti Cem'e, Batı'yı bilmesinin yanında Doğu'yu da bilmesi gerektiğini gösterir.[487]

Cem, kolejde fotoğrafçılık kulübüne dâhil olmuştur. Hatta kolejde ilk defa politik amaçlı bir gösteri olduğunda fotoğraf çekmiş ve bu fotoğraf *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanmıştır. Ayrıca Cem, CHP'nin Teşvikiye Ocağı gençlik kolu başkanı olur ve politikayla ilk münasebeti başlar.[488] Cem'in ilk sosyal içerikli şiirini de Kolej'de yazmıştır.

---

[483] Dündar, **age,** 7.

[484] Örmeci, **age,** 17.

[485] "Tarihçe", http://webportal.robcol.k12.tr/tr/RC-Hakkinda/Tarihce/Sayfalar/default.aspx [Erişim Tarihi: 10.02.2018]

[486] Dündar, **age,** 30.

[487] **age,** 39.

[488] Muradoğlu, **age,** 116-117.

SABAHLEYİN SOKAKLAR[489]

Bambaşka olur sabah sokaklar
Çöpçü vardır sokaklarda
Ve üşüyen ameleler
Çöpçüler vardır sokaklarda;
Hepsi sıla hasreti çeker.
Türkü söylerler
Bıyık burup, çöp kokan elleriyle
Küfrederler.
Pislik ve ümit kokar sabahleyin sokaklar,
İnsanların yüzlerinden okunur iyilik.
Çöpçülerle ameleler vardır sokaklarda,
Yüreğime dokunur.

İpekçi kolejdeki yıllarını şöyle açıklamaktadır:

> "Türkiye'de Steinbeck okumanın adeta suç olduğu bir dönemde, biz Steinbeck'in romanlarını ders kitabı olarak okuduk. Keza Hemingway'i, Caldwell'i, Arthur Miller'i, Remarque'i, Camus'u… Ayrıca çok kıymetli bir Türkçe edebiyat hocam Ekrem Yirmibeşin vardı, hep anarım; Hallac-ı Mansur'u öğretti bize".[490]

Bu cümleler üzerine Dündar, "Batı kültürünün içinden geldiğiniz ve Batılı bir eğitim aldığınız halde Doğu dünyasına çok açık bir yanınız var. Bu özelliğiniz dışişleri bakanlığımızın döneminde de fark edildi. O yıllarda okuyup öğrendiklerinizin etkisi midir bu?" sorusu sorar. Cem İpekçi cevaben: "Tabii… Kesinlikle… Zannediyorum bu benim çok temel bir tercihim ve faydasını da çok gördüm. Bu nasıl oldu? Ailemde bir Doğu rüzgârı yok gibiydi; daha çok Batılıydı bizim aile. Kötü anlamda söylemiyorum… Belki üniversite döneminde olmuştur bu, o dönemin Türkiye'sinde okuduklarımdan etkilenmişimdir"[491] der. Türk yazarlardan ise Yaşar Kemal, Sait Faik, Orhan Veli, Nazım Hikmet okumuştur. Ayrıca yine yabancı romanlardan *Gazap Üzümleri*, Cem'in politik duruşunu duygusal anlamda şekillendiren kitaptır.[492]

Batı'yı da Doğu'yu da okuması İpekçi'nin siyasi hayatında etkisini gösterecektir. Hartum'a yaptığı ziyaret sırasında Sudan Cumhurbaşkanı, cumhurbaşkanlığı konutunu Osmanlıların yaptığını söyler. Bunu üzerine Cem şöyle demektedir:

> "Bize bunlar öğretilmedi. Beni isyan ettiren de budur. Bu bilgisizlik bir köksüzlük getirdi Türkiye'ye… Ben de bu suni köksüzlüğe karşı tepki duydum. Doğu boyutunun Asya

[489] Dündar, **age,** 22.

[490] **age,** 15.

[491] **age,** 16.

[492] **age,** 46.

> boyutunun üzerinde çok durmam bundandır. Dışişleri Bakanlığı dönemimin ilk günlerinde bir deklarasyon yayınladım, izleyeceğim politikayı söyledim, aynen de izledim. O açıklamada tek tek yazılıdır bunlar; 'Türkiye hem Avrupalı hem Asyalıdır'. Bu Türkiye'nin büyük bir avantajıdır, bizim izleyeceğimiz politika bunlara dönük olacaktır".[493]

Politikada aktif bir göreve sahip olmayan İhsan Bey, Varlık Vergisi'nden dolayı İsmet İnönü'ye mesafeli durmuştur. Aile DP'nin sunduğu özgürlük, çoğulculuk ortamından dolayı DP'ye ilk zamanlar yakın olmuştur fakat ilerleyen yıllarda DP'den uzaklaşmıştır.[494] İhsan Bey'in sol-sosyalist çevre içinden sıkı dostları vardır.[495] Cem'in politik kimliğinin oluşmasında babasının sosyal çevresinin önemli bir yeri vardır. Nazım Hikmet ile İhsan Bey çok yakın dostlardır. Hatta Nazım Türkiye'yi terk etmeden önceki gece İhsan Bey'in evinde kalmıştır.[496] Ayrıca Abdi İpekçi, Cem İpekçi'nin amcasının oğludur. Hiç kuşkusuz, ailenin sol çevrelerle yakın ilişkileri Cem İpekçi'nin de politik kimliğini şekillendiren birer faktör olmuştur. İpekçilerin evine *Cumhuriyet* gazetesinin yanında *Milliyet* ve *Hürriyet* de gelirmiş. Ama Cem, *Büyü Doğu* ve *Akis* de okuduğunu söylemiştir.[497]

Gayet şanslı ve müreffeh bir ortamda yetişen Cem İpekçi ilk benlik ve öteki tanımını iktisadi bir bakış açısıyla yapmıştır. Cem İpekçi'nin kendisinin de aşağıda bahsettiği gibi politik kimliğini, "ötekinin" yoksulluğu şekillendirmiştir.

> "Annem ve babam, iyi eğitim almam, kendimi geliştirmem için her türlü imkânı sağladılar. Bu bana hep şunu düşündürdü. Acaba başkaları benim imkânıma sahip olsaydı, benden daha başarılı, verimli insanlar olamaz mıydı? Tabii ki olurdu. Ama Türkiye'de milyonlarca insan bu imkânlardan yoksun. Bu benim siyasi dinamiğimi oluşturdu".[498]

4.3. Lozan'da İdealist Bir Sosyalist

Robert Kolej'den 1959'da mezun olan Cem İpekçi, İsviçre Lozan Üniversitesi'nde hukuk eğitimine gitmiştir. Aslında kafasında İktisat eğitimi almak vardır fakat son anda devlet bursuyla hukuk fakültesine kaydını yaptırır. Lozan Üniversitesi, Lozan Ekonomi Ekolüne de sahip bir yerdir. Okuduğu fakültede politik ekonomi, en az Roma hukuku kadar önemli olmuştur.[499] Fakültedeki dersler ve

---

[493] **age,** 17.

[494] **age,** 10.

[495] Örmeci, **age,** 18-19.

[496] Dündar, **age,** 10.

[497] **age,** 47.

[498] Muradoğlu, **age,** 116-117; Dündar, **age,** 38.

[499] İsmet Solak, **İsmail Cem Dosyası** (Ankara: Anka Yayınları, 1975), 16.

kafelerde yapılan entelektüel sohbetler Cem'in sol ideolojiden etkilenmesine neden olmuştur. Marks, Engels ve solun temel kitaplarını Lozan'da okumuştur. Batı Avrupa sosyalizminin ne olduğunu anlamaya çalışmıştır. O dönemde Cezayir meselesi gündemdedir ve bu meseleyi yakından takip eder. Fransızcayı ve Fransız kültürünü de öğrenmeye başlayan Cem, Lozan'daki politik kimlik dönüşümünü ve benlik algısını şöyle tanımlar: "Lozan'ın benim yetişmemde, gelişmemde fevkalade olumlu etkisi oldu. Hep 'duygusallıktan' bahsettim şimdiye kadar *under dog*'un (ezilenlerin) yanında olmaktan… Onların temellerini ben Lozan'da okudum".[500]

Lozan'da lisans eğitimi aldığı sıralarda Türkiye'de 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi gerçekleştirildi. Cem gibi İpekçi ailesi de 27 Mayıs'ı coşkuyla desteklemiştir. Cem, dönemin ilerici mantığına göre darbeyi meşrulaştırmaktadır. Kendisi şu açıklamayla darbeyi neden desteklediğini açıklamaktadır:

> "27 Mayıs, Türkiye için yeni bir başlangıç oldu. Daha geniş düşünme imkânı, daha geniş ufuklar getirdi. Bu, sadece Anayasa değişikliği ya da iki-üç klasik özgürlüğün elde edilmesi işi de değildi. Mesela Yön hareketinin açtığı yolun başlangıcı gibi olmuştu 27 Mayıs ve bize klasik düşüncelerimizin ötesinde, başka şeyler düşünmemiz gerektiğini göstermişti: Grev hakkı, siyasal özgürlükler, sınıfsal meseleler… Ben zaten o sırada bunlar üzerine bayağı okumaya başlamıştım. Artık siyasete ilgim parti politikasını aşmıştı, daha ideolojik bir temele oturmaya başlamıştı. 'Halk Partisi yok, işçi sınıfı var'a dönüşmeye başlamıştı".[501]

4.4. Bir Entelektüel Gazetecinin Var Oluşu: Cem İpekçi'den İsmail Cem'e

Lozan'dan mezun olduktan sonra Avrupa'yı gezen Cem İpekçi, Türkiye'ye döndüğünde babasının ön ayak olması ve kuzeni Abdi İpekçi'nin aracılığıyla Milliyet'te yazar olarak işe başlamıştır.[502] Milliyet gibi büyük bir gazetede doğrudan yazar olarak işe başlamak önemli bir durumdur. "Milliyet'e gelmesi Abdi İpekçi'nin kuzenine torpil yaptı dedikodularına yol açabileceği" düşüncesiyle akrabalık bağını göstermemek için Cem İpekçi, göbek adını devreye sokar ve İsmail Cem ismiyle yazılarını yazmaya başlar. Cem, Milliyet'te çalışırken İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Tarık Zafer Tunaya'dan dersler almıştır. Ama yüksek lisansını daha sonra bırakmıştır.[503] Cem'in gazetecilik mesleğinde ikinci durağı *Cumhuriyet* gazetesi olmuştur. Cumhuriyet'te yazı işleri

[500] Dündar, **age,** 59.

[501] **age,** 57.

[502] **age,** 64.

[503] Muradoğlu, **age,** 124-125.

görevini üstlenmiştir. Cem, "Avrupa'da gördüğü demokrasi ve sosyal adalet anlayışını Türkiye'ye yerleştirme" kaygısı taşımaktadır.[504] Bu kaygıyı dile getirmek için bacanağı Ercan Arıklı ile 1966'da *ABC Dergisi*'ni çıkarmıştır. Dergi mali problemlerden dolayı kapatılmıştır.

1960'lı yıllarda Türk solu *Yön Dergisi* grubu, MDD ve TİP'ten oluşmaktadır.[505] *Yön Dergisi*, Doğan Avcıoğlu önderliğinde "sol Kemalist bir askeri müdahaleyle Türkiye'nin devletçi metotlarla hızla kalkınmasını" amaçlamaktadır. Mihri Belli öncülüğündeki MDD grubu, Deniz Gezmiş ve Mahir Çayan'ın da dâhil olduğu gruptur. "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sol müdahalesinden umudu keserek, kır ve şehir gerillası metotlarıyla öncü savaş vererek ve halkı devrime çağırarak yeni bir düzen kurma hayalindedirler".[506] Üçüncü sol grup ise Mehmet Ali Aybar'ın genel başkanlığında TİP'tir. "Aybar'ın 'güler yüzlü sosyalizm' adını verdiği bir ideoloji ve yöntemle geniş kitleleri kucaklamayı demokratik yollarla sosyalist ve özgürlükçü Türkiye'ye ulaşmayı savunan TİP, parlamenter metotları" kabul etmektedir.[507]

Bu yıllarda TİP meclistedir. Cem kendini TİP'e yakın hisseder ancak TİP'ten farklılaştığı noktalar da vardır. İlhan Selçuk, Doğan Avcıoğlu ve Yön grubunun daha jakoben bir tavır içinde olduğunu düşünür. İdris Küçükömer, CHP'nin sol kanadı[508] ve TİP daha demokrat tavırlar içinde olduğu için kendisini bu gruplara yakın hisseder. Ancak Cem, TİP'ten farklılığını ve politik duruşunu şöyle açıklamaktadır:

> "TİP, mülkiyet konularında daha toptancı, bütüncül bir yaklaşım gösteriyordu, ben o kadar bütüncül yaklaşmıyordum, yaklaşmadım. Yani, 'mutlaka bütün mülkiyet araçları toplumun elinde olmalıdır' demiyorum. … Bana göre doğru olan hep klasik, Batı Avrupa sosyalizmi olmuştur. Tabii onu komünist partilerden ayırıyorum. Batı Avrupa bağlamında tanımlar değişiyor. İspanyol İşçi Partisi, Alman Sosyal Demokrat Partisi, Fransız Sosyalist Partisi özü itibariyle aynı ideolojinin partileridir. Benim de siyaset çizgim odur". [509]

Cem, öğrenci çatışmalarının başladığı yıllarda 1968'de askere gider ve Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nda asteğmen olarak görev yapar. Askerde *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi* kitabı üzerine çalışmalar yapar. Halil İnalcık, Reşat Kaynar, Ömer

---

[504] **age,** 125.

[505] Örmeci, **age,** 68.

[506] **age,** 28.

[507] **age,** 28.

[508] "CHP'nin de yavaş devlet partisinden halkın partisine dönüşme yolunda adımlar atması ve sosyal demokrasiyi benimsemeye başladığı yıllardır." **age,** 28.

[509] Dündar, **age,** 73-74.

Lütfi Barkan gibi önemli tarihçilerden yararlanır.[510] Askerlik dönüşünde tekrarda Milliyet'te göreve başlar. 1970'te Milliyet'te hazırladığı *Acılı Doğu* başlıklı yazı dizisi için Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne gitmiştir. Diyarbakır, Siirt, Mardin gibi illeri gezmiştir. İsmail Cem'in amacı bu bölgedeki sorunları yerinde görerek dile getirmektir. Başta bölgenin geri kalmışlığı üzere, devletin uygulamalarını ve güvenlik meselesini eleştirel bir dille kaleme almıştır. Bu yazı dizileri sadece bir köşe yazısı değil, kuramsal penceresi de olan yazılardır. Köşe yazıları *Türkiye Üzerine (Araştırmalar)* kitabı olarak yayımlanmıştır.[511]

Cem, köşesinde bir tek Türkiye'nin meselelerini ele almamış, Hindistan'a giderek Pakistanlı çocukların sefaletini de Türkiye kamuoyuna anlatmıştır.[512] Gazetecilik yıllarında kendisini "Battal Gazi ve Robin Hood gibi gören" Cem, toplumdaki güçsüzlerin yanında yer alan ve toplumdaki yanlışları dile getiren yazılar kaleme almıştır.[513] Gazeteciler Sendikası'na aktif üye olmuş Cem, İstanbul'da oluşmaya başlayan gecekondu mahallelerinde, kahvehanelerde halk ile konuşmuş ve yoksulluğun ne demek olduğunu doğrudan anlamaya çalışmıştır. Cem'in ele aldığı meseleler başında Kürt meselesi ve Kürtçülük hareketi de vardır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne gidip yerinde gözlem yapan Cem, bölge insanının sorunlarını yerinde dinleme imkânı bulmuştur. Cem'e göre;

> "Yoksul köylülerin, kendileriyle benzer gelenekleri ve aynı dili paylaşan başka kitlelerin giriştiği silahlı mücadeleye[514] yakınlık duymaları herhalde Kürtçülük ve bölücülük değildir. Aynı şekilde, Doğulu insanların sırf etnik yapılarından ötürü özel bir baskıya hedef olmalarına karşı çıkmak, onların haklarını savunmak da Kürtçülük yahut bölücülük değildir. Kürtçülük herhalde, halk kitlelerinin hedef oldukları ırkçı ve bölücü baskıdan onları kurtarmak gerekçesiyle aynı şekilde ırkçı ve bölücü olan çözüm yollarını savunan kimselerin sıfatıdır".[515]

Cem'in *Türkiye Üzerine Araştırmalar* kitabında Kürt meselesi yanında CHP'nin politik duruşunu ele alan yazıları da vardır. Cem, CHP adına şu soruları sorar: "CHP nedir ve ne değildir? Orta'nın solu bilimsel olarak ne anlam taşır;

---

[510] İsmail Cem, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi** (İstanbul: Cem Yayınevi, 1995); Dündar, **age,** 76.

[511] İsmail Cem, **Türkiye Üzerine (Araştırmalar)** (İstanbul: Cem Yayınevi, 1970)

[512] Muradoğlu, **age,** 126-127.

[513] Dündar, **age,** 67-68.

[514] Cem burada Kürtlerle Iraklıları karşı karşıya getiren Türkiye'deki Kürtlere etkisi üzerinden bahsetmektedir. Örnek olarak da "Batı Trakya Türkleri Yunanlılarla silahlı bir mücadeleye girip bunu yıllarca sürdürse, Türkiye bundan etkilenmez mi" diye de sormaktadır. Cem,1970, 25.

[515] **age,** 25.

Batı'da ortanın solundaki partiler hangi görüşleri savunur?" Cem, kendi tabiriyle doktriner sol TİP'in yanında pragmatik sol CHP'nin de Batılı sosyal demokrat partililer gibi hareket etmesi gerektiği iddia eder.[516] "Solun müşterisi kimin elinde?" sorusunu sorduğunda cevabında TİP ve CHP'yi bulamaz. Ona göre,

> "Solun asıl hitap ettiği işçi ve köylü kitleleri -yüksek bir sınıf bilincine ulaşmadıkları durumlarda- kendi yaşantılarını geliştiren ve haklarını arttıran partileri destekler. Türkiye'de bu kitleler, günün şartlarında kendi açılarından doğru düşünerek, önce DP'yi sonra AP'yi desteklemişlerdir".[517]

Böylece Cem, İdris Küçükömer'in iddiasına yakın bir fikir içindedir. Bunlara ek olarak Cem'in bu kitabında, "Dünya Değişirken" bölümünde Mısır'daki Sosyalist Nasır yönetimini, Filistin meselesini ve Amerika'nın Vietnam işgalini de ele alan yazıları mevcuttur.[518]

Tarihler 12 Mart 1971'i gösterdiğinde Türkiye siyaseti ikinci kez askeri müdahaleye maruz kalmıştır. Cem, 12 Mart muhtırasına karşıdır ve eleştirel söylem içindedir. Kendisi bu durumu şöyle izah etmiştir:

> "Zira biz o dönemde birkaç kişi iki yalnızlık yaşadık. Birkaç kişi dediğim, Ecevit, Behice Boran, Ali Gevgili, ben, İdris Küçükömer, yani hakikaten saysanız yedi-sekiz kişiyi geçmez. İlk yalnızlık solun içindeydi. Sol, bütün ağırlığıyla, 'Devrimci gençler, devrimci ordu; ordu-gençlik el ele / devrimci cephede' havasındaydı. Bizler, 'hayır, böyle bir şey olursa bu, Türkiye'de neo-faşizme dönük uygulamaların önünü açar, böyle solculuk olmaz' deme cesaretini gösterdik. Ama ancak bu kadardık, yalnızdık yani… İkinci yalnızlığı da gene aşağı yukarı aynı isimlerle yaşadık. Tabii Ecevit çok ayrı ve farklı konumda; Behice Hanım parti başkanı. Kendimi onlarla aynı yere koymuyorum, ayrıca birbirimizi tanımıyoruz bile… 12 Mart rejimine karşı olan düşünce sahipleriyiz. Nihat Erim bir zeytin çağrışımı yapmıştı o günlerde… Ben de "Zeytin'in Hikayesi" diye 12 Mart rejimini eleştiren bir yazı yazmıştım. Hatta Demirel'in o yazıyı çok beğendiğine dair haber gelmişti. Bir de o dönemde Kautsky falan okurdum hep… Bu yüzden Ecevit'in getirdiği 'tarihle hesaplaşma, CHP'nin elitlerin partisi olmaktan çıkarak halka mal olması' düşüncesi bana fevkalade yakın geliyordu".[519]

Cem, 12 Mart askeri müdahalesini ele alan iki ciltlik *Tarih Açısından 12 Mart*[520] kitabını yazmıştır. İsmail Cem'e göre 12 Mart, "görünmeyen elin" devreye girmesiyle gerçekleştirilmiş bir müdahaledir. Kendisi bu durumu şöyle açıklamaktadır:

> "12 Mart, görünürde "saklanılabilir", "önlenebilir" bir olaydır. Ama sadece görünürde. Aslında, toplumun düşünce alanından dış ilişkilerine, sermayenin gelişme koşullarına kadar her yanda ağlar örülmüştür. Bu yönüyle, 12 Mart sakınılmaz olmanın, kaçınılmaz olmanın,

---

[516] **age,** 76-77.

[517] **age,** 155.

[518] **age,** 193-244.

[519] Dündar, **age,** 79-80.

[520] İsmail Cem, **Tarih Açısından 12 Mart I-II** (İstanbul: Cem Yayınevi, 1978)

> neredeyse "kader" olmanın bütün özelliklerini taşır: Türkiye'nin siyasal iktidarıyla Türkiye'nin bağlı olduğu NATO'nun önderi arasında ciddi uyumsuzluklar doğmuşken, Ortadoğu en kritik günlerini yaşarken, var olan demokratik çerçeve, yetersizliğine rağmen işçi sınıfının hızlı gelişimine elverirken, 12 Mart, bütün egemen güçlerin ortak hedefidir. Hele Türkiye'de faşizmin devrimcilik diye sunulabildiği bir ortam yaşanırken ve aklı evveller ufukta kurtarıcı gözlerken, 12 Mart hedefi çok yaklaşmış, hedefe varmak egemen çevreler için çok kolay olmuştur".[521]

Cem, 12 Mart'ın 1946'dan beri halkın desteğiyle iktidarda olan hâkim zümrelere ihtiyacın kalmaması sonucu gerçekleştiğini iddia eder. Çünkü 25 yıldır halkın desteğiyle iktidarda olan hâkim zümreler, bürokratik sınıfın varlığına zarar vermektedir. Cem bu durumu şöyle açıklamaktadır:

> "Artık tehlikeli bir yük olmaya başlayan 25 yıllık halk desteğine, en azından geçici olarak ihtiyaç yoktur. Burjuvazinin önemi artan başlıca yardımcısı, hiç değilse bir süre, yüksek memurlar, teknokratlar olacaktır. Bu yeni işbirliği, kendi çıkarlarına ve yapısına uyan siyasal ifade biçimini, "Seçkinler Yönetimi"ni de beraberinde getirmektedir".[522]

Cem'e göre 12 Mart politik olarak "Batılılaşma hareketinin ve uygarlaştırma halkasının bir halkasıdır".[523] Çünkü 12 Mart sonrasında başbakan olan Nihat Erim, Atatürkçülük ve çağdaş medeniyete ulaşma vurgusunu yaparak 12 Mart sonrasında bürokratik ve teknokratik kadrolarla yönetimin "beyin takımını" kurmuştur.[524] Cem'e göre "beyinler bir araya gelecek, sosyal sorunları bütün dayanaklarından ve sosyal güç dengelerinden, halktan soyutlayarak ele alacak, çözüm bulacak, sonra bu çözümler hem başarılı hem de uygulanabilir olacaktır!..." Ayrıca Cem'e göre 12 Mart'ı gerçekleştiren elit zümreler sermayeyi desteklerken işçi sınıfını kontrol altına alma amacındadır.[525] Cem bu durumu şöyle açıklamaktadır: "küçük burjuva radikalizminin 1971 Türkiye'sinde ortaya koyduğu reform programı, sermayenin sanayi kesimince istenmekte olan değişimlerle özünde aynıdır; aralarında öze ilişkin bir fark yoktur".[526] Sermaye grupları 12 Mart öncesinde işçi sınıfının "nitel büyümesini kuşkuyla izlemektedir".[527] Türkiye'nin içinde bulunduğu kargaşa ortamını da iyi değerlendirerek 12 Mart'ı kendi çıkarları için fırsat bilmiştir.

Cem, 12 Mart'ın gerçekleşmesinde Türkiye'nin iç politikasında yaşananların yanında; 1965-1970 yılları arasında, Türkiye'nin dış politikadaki tercihlerinin,

---

[521] **age,** 16.

[522] **age,** 83.

[523] **age,** 396-403.

[524] **age,** 403.

[525] **age,** 412.

[526] **age,** 414.

[527] **age,** 430-431.

özellikle de Orta Doğu'ya yönelik söylemlerin, 12 Mart'a sebep olduğunu iddia eder.[528] Cem, 1965-1970 döneminin dış politikasını ele almadan önce Türk dış politikasının geleneksel duruşunu açıklar.

> "Türkiye'nin yarım yüzyıllık dış siyasal tarihi, belli bir doğrultuyu açıkça sergiler: Doğrultu, Batı'ya yanaşmak ve Doğu'dan kopmaktır. Hemen her dönem, kendi özellikleri içinde bu çizgiyi korumuştur: Cumhuriyetin kuruluşu sırasında, kültürü ve her şeyiyle Batılı olmak iddiasındadır. Türkiye; Doğu, Türkiye'nin tarihi ve bu tarihteki misyonuyla birlikte reddedilmektedir. Genç cumhuriyetin dış siyaseti, Ortadoğu'daki tarihsel nüfusun terkedilmesi, unutulması yönündedir. Cumhuriyetin ilk aşamasında zaten Türkiye'nin böyle bir nüfusu sürdürecek gücü yoktur; ayrıca, yönetimin yaptığı ideolojik tercih de böyle bir politikaya yatkın değildir. Böylece, Batı Emperyalizminin Ortadoğu'nun İslam topluluklarında kök salma süreci son muhtemel engellerinden arınmaktadır; Lozan konferansında Türkiye'nin Kerkük ve Musul petrolleri üzerindeki haklarından pratikte vazgeçmesiyle Batı açısından Ortadoğu sorunu noktalanmıştır".[529]

Cem'e göre Türkiye'nin NATO'ya dâhil olmasıyla Orta Doğu'ya yönelik politikaları ABD'nin güdümünde olmuştur. Türkiye, Sovyetlerin hem askeri hem de ideolojik yayılmasına karşı ileri cephe hattı olurken; karşılığında kalkınmasını sağlamak için dış kredilere ve askeri yardımlara kolaylıkla ulaşmıştır. Orta Doğu'da meydana gelebilecek her türlü Batı karşıtı hareketlenmelere karşı da bekçi konumunda olmuştur.[530] Tam da 12 Mart öncesi, 1965-1970 döneminde Türkiye, Batı'nın ona biçtiği misyonun dışına çıkacak hamleler gerçekleştirmiştir.

İktidarda bulunan Demirel, kalkınmayı sağlamak amacıyla Batıyla uyumlu bir şekilde çalışan bir politikacıdır. Cem'in gözünde, Demirel ve onun politikalarında "her şey, ancak ekonominin büyümeye katkısı oranında önemlidir, ya da değildir. Demirel, kendisi ve partisi açısından büyük günahı bu özelliklerinden ötürü işledi. Ekonomi büyüme tutkusuna dış siyaseti bağımlı kılınabileceği, salt bu büyümeyi gözeterek dış siyasetini buna göre ayarlayabileceğini sandı".[531] Demirel, Türkiye'nin kalkınması için iktisadi fırsatlar yaratmak için Ortadoğu'ya ve Sovyetlere yönelik yeni açımlar gerçekleştirdi. Amacı ideoloji değiştirmek ve anti-emperyalist söyleme yönelmek değildi. Demirel, Aliağa petrol rafinerisini, üçüncü demir çelik kompleksini ve Seydişehir alüminyum işletmelerini, Sovyetlerin kredi yardımıyla inşa etmişti.[532] Cem'e göre Demirel, bölgesel dengeleri bozacak ve Türk dış politikasının geleneksel yapısına bir hayli uzak bir açılım yapmıştır. Demirel'in

---

[528] **age,** 265.

[529] **age**, 265.

[530] **age,** 266.

[531] **age,** 268.

[532] **age,** 270.

amacı ideolojik değildi. Barışı tesis etmek için Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelmesi gerektiğini ve ortak inanç vurgusuyla işbirliği yapması gerektiği çağrısını yapmıştır.[533] Bu politika ABD'nin Soğuk Savaş dönemi bölgesel planlarına aykırı nitelikteydi.

Cem'in bu kitabında 1965-1971 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı yapmış İhsan Sabri Çağlayangil'le 7 Şubat 1974'te yaptığı röportaj da vardır. İsmail Cem bu röportaj sonrasında şu kanıya varmaktadır:

> "Konuya, önce şu açıdan yaklaşılabilir: Türkiye'nin 12 Mart öncesindeki dış politikası, bir hükümet değişimini dışardan hazırlatacak ölçüde Amerika ve NATO'yu rahatsız etmiş midir? Kanımızca bu sorunun cevabı, kesin bir evettir. Belgeleriyle ve gelişmeleriyle belirtmeye çalıştığımız gibi, Türkiye'nin bu dönemdeki dış politikası, büyük müttefiki Amerika'yı önemli ölçüde tedirgin etmiştir. Üslerin kullanımına getirdiği kayıtlarla, Ortadoğu'da İsrail aleyhinde ve Araplar lehinde bir etken yaratmasıyla, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu politikasına dolaylı destek olmasıyla, haşhaş meselesindeki direnciyle, en önemlisi yarattığı belirsizlikle, Türk hükümeti, kendini istenmeyen yöntemler arasına koymuştur. … Çağlayangil'e göre, Amerika ve CIA'nin tek başına iradesi bir hükümeti devirmek için yeterli değildir. Ama o hükümet zaten çeşitli zorluklar ve tehditler altında bunalmışsa, yani bir ortam varsa, CIA hem bu ortamın oluşmasına katkıda bulunur, hem de son darbenin indirilmesine. Böylelikle, zaten memnun olmadığı bir hükümetin devrilmesine, yerine de kendi doğrultusunda bir iktidarın gelmesini ister. Kendisinin var olmayacağı bir boşlukta iktidarların bu şekilde değişmesine göz yumamaz, kendisi de boşluğu doldurmaya, hükümetin yıkılıp yeni iktidarın kuruluşu sırasında olayları etkilemeye, yönlendirmeye çalışır".[534]

4.5. TRT'nin Genel Müdürü: "Tahirilerden İsmail Cem"

1970'lerin başında İsmail Cem'in kendini yakın hissettiği CHP içinde, Bülent Ecevit ile İsmet İnönü arasında liderlik yarışı söz konusuydu. 14 Mayıs 1972'de CHP'nin başına Bülent Ecevit geçmiştir. 14 Ekim 1973'te girdiği ilk genel seçimde CHP, %33,3 oy almıştır. 26 Ocak 1974'te MSP ile koalisyon hükümetini kurmuştur. İsmail Cem'de 15 Şubat 1974'te TRT Genel Müdürlüğü'ne Bülent Ecevit tarafından atanmıştır. Böylece Cem'in TRT'de 500 gün sürecek görevi başlamıştır.[535]

İsmail Cem'in TRT'ye atanma süreci şöyle olmuştur: İsmail Cem, 7 Şubat 1974'te, çıkaracağı 12 Mart kitabıyla ilgili bilgiler toplamak için Ankara'da dışişleri eski bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'le randevulaşmış. 6 Şubat'ta Ankara'ya giden Cem, Ankara'ya iner inmez koalisyonun Maliye Bakanlığı'nı üstlenen Deniz Baykal'ın yanına uğramış. Baykal Cem'e "Bülent Bey, TRT'de genel müdürlüğüne seni düşünüyor" demiş. Cem bu teklif karşısında ilkin tereddüt etmiş. 7 Şubat'ta

---

[533] **age,** 282.

[534] **age,** 315.

[535] Muradoğlu, **age,** 129.

Çağlayangil'le görüşmeye giden Cem, Bülent Ecevit'in daveti üzerine Başbakanlığa yönelmiş. Ecevit Cem'e "Sayın Cem TRT Genel Müdürlüğü görevini kabul etmenizi istiyorum" demiş. Cem, bu teklif karşısında düşünmek için bir gün süre istemiş ve kararını Baykal aracılığıyla bildireceğini iletmiş. İstanbul'a hareket eden Cem'in kararı görevi kabul etmeme yönündeymiş. Cem ret kararını Baykal'a bildirmiş. İsmail Cem o sırada Ercan Arıklı'nın ofisinde Hilmi Yavuz'la birlikteymiş. Ret kararını haber alan Ecevit hemen ofisi aratmış ve Cem'le kendisi görüşmüş. Cem böylece görevi kabul etmeye razı olmuş.[536] Cem artık Ankara'da yaşayacak ve İstanbul'dan ayrılacaktı. Bu taşınma durumu Cem'in, kendi benlik alanını mekân üzerinden nasıl tanımladığını bize anlatmasına imkân tanımıştır.

Cem, Ankara'ya genelde gazetecilik mesleğinden dolayı gitmektedir. Ancak aşığı olduğu İstanbul'a ne kadar yakınsa, Ankara'ya bir o kadar uzaktır. İstanbul onun için tarihtir. Türkiye'nin geçmişi ve geleceğidir. Ankara ise, İstanbul'dan ideolojik olarak kopmanın temsilidir. İstanbul hem burjuvazinin hem de işçi sınıfınındır; ama Ankara bürokrasinindir. Cem'e göre "İstanbul'da insan hayal gücü ve duygularıyla coşabilir, yeni ufuklara yönelebilir, yeni dünyalar yaratabilirdi. Bir Orhan Veli özgürlüğünün, Yahya Kemal mistisizminin, Çetin Altan coşkusunun, hiçbir sınır ve kural tanımayan bir düşünce selinin kentiydi İstanbul. Ankara'da ise, insanlar trafik lambalarına bile riayet ediyordu".[537] Cem, şehirlerle insanlar arasında canlı bir bağın ve birbirini etkileyen sürecin olduğuna inanmıştır. İstanbul'un sunduğu tarihsel ve mekânsal derinlik ona Osmanlı'nın yanında Roma ve Bizans'ı da hatırlatır. Ankara'nın tarihsel derinliğe sahip olmaması siyasetin ve dedikodunun kucağına itmektedir onu. İstanbul onun için geniş bakmanın, Ankara'ysa ince ayrıntılarda boğulmanın yeridir.[538]

Cem'in TRT'ye atanacağı haberi basına sızınca, sol cenah atamayı olumlu karşılamış, milliyetçi ve muhafazakâr kesim ise Cem isminden huzursuz olmuştur. Ama MSP genel başkanı Necmettin Erbakan, Cem ismine karşı durmamıştır. Çünkü Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi* kitabıyla muhafazakâr camia tarafından

[536] **age,** 135-137.

[537] İsmail Cem, **TRT'de 500 Gün Bir Dönem Türkiye'sinin Hikâyesi** (İstanbul: Cem Yayınevi, 1976), 18.

[538] **age.**

tanınmıştı. İsmet Solak, Ecevit'le yaptığı bir söyleşide "Cem'i neden TRT genel müdürlüğüne getirdiğini" sorar. Ecevit de şunları aktarmaktadır:

> "Biz göreve gelir gelmez karşı karşıya kaldığımız atama zorluklarından biri buydu. Ben ölçü olarak hem kültürüyle hem dünya görüşüyle hem de objektifliğiyle o yeri doldurabilecek bir kimse bulmaya çalışıyordum. Aklıma İsmail Cem geldi. Kendisini çok yakından tanımasam da çok değerli ve geniş kültürlü bir gazeteci olarak biliyordum. TRT'de bürokratlıktan çok gazetecilik tecrübesinin yararlı olacağını düşünüyordum. Ayrıca İsmail Cem, yalnız sol hareketi değil, sağ hareketleri de bir bilim objektifliğiyle değerlendiren bir kimseydi. Onun için Sayın Erbakan'ın da, MSP'nin de bu önerimi anlayışla karşılayacaklarını düşünüyordum ve nitekim tahmin ettiğim gibi oldu. Sevinçten yüzü güldü. 'Nasıl bulabildiniz bu ismi, çok iyi düşünmüşsünüz' dedi". [539]

İsmail Cem'in koalisyona bakışı olumluydu. CHP-MSP koalisyonu "Türkiye'nin sınıfsal kuvvet dengeleriyle uyumlu olmasa da Cumhurbaşkanı Korutürk'ün dediği gibi tarihi bir yanılgı da değildi". Cem'in bu düşüncesi onu dönemin Kemalist düşüncesinden ayırıyordu. Çünkü MSP'nin sahip olduğu İslami politik kimlik, Kemalist politik kimliğin uzak ötekisi konumundaydı. Ama Cem, bu koalisyonun CHP'ye ve tabanına yeni bakış açısı kazandıracağını iddia etti. Cem'in MSP tabanına bakışı ise Prof. Mümtaz Soysal'ın "ezilmiş kitlelerin metafizik tepkisi" yorumu paralelindeydi.[540]

Cem, TRT'de göreve başladığında ilk fark ettiği şey yönetimin emekli askerlerin kontrolünde olduğuydu. Emekli askerlerin yanında sağ ve sol görüşlü çalışanlar da vardı. Örneğin İsmail Cem sağ görüşlü Abdullah Türkoğlu için şu yorumu yapmıştı: "Son derece yumuşak bir insan olan Türkoğlu'yla her zaman iyi ilişkiler içinde bulunduk. Açıkça sağ eğilimliydi; ancak tarihe ve tarihsel değerlere yaklaşımında bana hayli yakındı". Kemalist-sol görüşlü Sezai Orkunt içinse şunları söylemiştir: "Orkunt ve (Fikret) Ekinci'yi her zaman yok saymışımdır, yönetim kurulunda".[541] Görüldüğü gibi Cem, bir görevi icra ederken ideolojik tutuculuktan ziyade kendisiyle herhangi bir noktada ortak yorumlamayı paylaşan kişilere çalışma sahasında iyi niyetle bakmıştır.

Cem'in TRT'yi bir dönüşüme tabi tutması sürpriz değildir elbet. Başta gazeteci Mehmet Barlas olmak üzere, kendisine destek olabilecek arkadaşlarını kadrosuna katmıştır. TRT'ye birçok yenilik getirmiştir. TRT İstanbul stüdyolarını açmış ve Kayseri, İstanbul ve İzmir'e verici istasyonları kurmuştur. Sabahları halkı

---

[539] Muradoğlu, **age,** 138.

[540] **age,** 139.

[541] **age,** 141-142.

bilgilendiren canlı yayın kuşağına başlamıştır. 1974 Kıbrıs Barış Harekatı'nı an ve an haber etmiş, TRT-1-2-3 radyolarını kurmuş; Lütfi Akad, Halit Refiğ, Metin Erksan, Atıf Yılmaz'dan filmler yayınlamıştır. Cem bu dönemi şöyle anlatmıştır:

> "1974 Şubatında TRT'de yayınlanan yerli filmler ise ayrı bir felaketti. Göreve başladığım ilk birkaç haftada başka çaremiz olmadığından elde bulunanları yayınlarken, kendi kendimi yemekteydim adeta. Toplumu kelimenin tam anlamıyla yozlaştırmaya, uyutmaya ve yanlış değer yargılarına yöneltmeye dönük filmleri peş peşe sıralamak, TRT'de yerleşik bir alışkanlıktı. …Mustafa Gürsel'in film danışmanlığına gelmesiyle sorunu çözdük. O en adi komediler, açık saçık maskaralıklar, vur-kırlı şiddet yapımları, hayatta tek başarı yolunun zengin patronun kızıyla evlenip zenginleşmek olduğunu öneren yozluklar televizyon ekranlarından uzak tutuldu. Lütfi Akad, Halit Refiğ, Metin Erksan, Atıf Yılmaz gibi ustaların yapımları birbirini izlemeye başladı. Hemen belirteyim ki bizim dönemimizde de zaman zaman yanlış yerli filmler verilmiştir; ama bunlar ancak bir istisna olmuş ve giderek azalmıştır".[542]

Aslında Cem, kendi sosyal demokrat kimlik algısıyla oluşturduğu tarih algısı, doğu-batı ilişkileri, millet-devlet konuları çerçevesinde TRT'yi şekillendiriyordu. Örneğin Selanik kökenli Halit Refiğ, Cem'in benimsediği tarih anlayışına göre film çekiyordu. İkisinin tarihi yorumlama konusunda ortak noktası Kemal Tahir'di. Kemal Tahir gibi Refiğ ve Cem toplumun temel değerlerini dışlamıyordu ve Osmanlı tarihini yorumlamada Ortodoks Marksist yorumdan ayrılıyorlardı. Refiğ durumu kendince şöyle izah etmişti:

> "Batı kökenli (Selanik) bir ailenin batı eğitimi almış bir ferdiydim. Doğru. Ama ben memleket genelinin, çoğunluğunun benden ve ailemden farklı olduğunu idrak etmeye başladığım andan itibaren bu çoğunluğa karşı olmak, küsmek, sırtımı dönmek yerine bu çoğunluğun bir parçası nasıl olunurun yolunu aradım hep. Kendi mesleğimin gerçekleri üzerine düşünmeye başladığım andan itibaren ki asıl köklü düşünce değişikliği meslek içindeki tecrübemle oldu. Mesleğimin bana getirdiği 'benim seyircim nasıl bir seyirci? Benim manevi değerlerimle seyircimin manevi değerleri nerede çatışıyor, neden?' gibi sorularla karşılaştım. Ben bunların üstüne yaptığım her filmin sonuçları üzerine düşünmeye çalıştım. Bir günde bir noktadan bir noktaya atlamadım. Kemal Tahir'in o sözü[543], benim üstümde bir şok etkisi yarattı. Ama hemen bunun sonucu ben ertesi gün başka bir adam oldum diye bir şey yok. O, tabii düşünmeyi daha sistematik bir hale getirmede faydalı oldu. O açıdan o gözlükle bakmaya başlayınca meseleleri daha kendime göre, kendi arayışım içinde çok daha net görür hale geldim".[544]

İsmail Cem'in ailesi gibi Halit Refiğ'in ailesi de Selanik'ten İstanbul'a gelmişti ve sonradan Müslümanlığı seçmişlerdi. Dönmecilik, Sabetay Sevi'ye bağlı Musevilerin din değiştirerek Müslüman olmasıyla meydana gelen bir meseleydi. Dönmeler, Selanik'ten İstanbul'a göç sonrasında Türk toplumuyla birleşmemişlerdi. Ekonomik olarak gayet zengin olan ve Batı'yla hem ticari hem de kültürel ilişkiler

---

[542] Cem, 1976, 39.

[543] Kemal Tahir, solcu edebiyatçıların Türk sinemasına küçümseyici bakması ve Kemalist batıcı aydın kesimle ortak noktada buluşmasını eleştirerek "bu bizdeki batılılaşmanın fiyaskosudur" sözünden Halit Refiğ etkilenmiştir. İbrahim Türk, **Halit Refiğ: Düşlerden Düşüncelere Söyleşiler** (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2001),184.

[544] **age,** 185-186.

içinde bulunan dönme aileler, Cumhuriyet döneminde Kemalizm'in en büyük destekçileri olmuşlardı.[545] Musevi Türk vatandaşı Rıfat Bali de Kemalizm'i destekleme durumunu şöyle açıklamaktaydı: "Kültür alanına iştigal eden bazı 'dönme' işadamları aydınlar ve yazarların Cumhuriyet döneminde ilericilik-gericilik tartışmalarında oynadıkları rol ve Batı tipi yaşam tarzını doğrudan ithal etme çabaları muhafazakâr kesimlerde haklı bir tepkiye neden olmuştur".[546]

Halit Refiğ'in kuzeninin kızı Yıldız Sertel de Selanik Dönme Cemaati hakkında şunları söylemekteydi:

> "Bu cemaatin önemli bir kolu ticaretle meşguldü. Avrupa ile ticaret yapan dönme tüccarlar, Avrupa kültürüyle temas ettikçe, Batı uygarlığına yakınlık duyuyor, şehirde Batılılaşmanın, modernleşmenin öncüleri oluyorlardı. Topluluğun aydınları ise ya devlet kuruluşlarında önemli mevki sahibi ya da doktor, avukat gibi meslek adamlarıydılar. Bazıları da okullarda, Hukuk Fakültesi'nde Müderris, yani öğretmen veya profesördüler. İleri görüşlü oldukları için, II. Abdülhamit'in baskı rejimine karşı yapılan siyasal savaşa da katılıyorlardı. Örneğin dönmelerin kurduğu, "Terakki Mektebi" adını, "İttihat ve Terakki Cemiyeti"nden almıştı. Gene dönmelerin kurduğu Feyziye Mektebi'nin Müdürü Cavit Bey, İttihat ve Terakki eyleminin ileri gelenlerindendi".[547]

Anlaşılacağı gibi İstanbul'a yerleşen dönmeler, Cumhuriyet döneminde Batılı kimliğini benimsemiştiler. Ortaylı, Sabetaycıların Osmanlı ve Cumhuriyet dönemindeki modernleşme ve batılılaşmayla olan bağlantılarını şu şekilde anlatır: "Öyle görünüyor ki bu inanç ve kimliğe sahip olanlar halen vardır; fakat sayılarını kimse bilmemektedir. Herhalde son yetmiş yılın laik gelişmeleri ve yeni kent kültürü içinde Sabetaycılık, laik ideoloji fakat daha çok laik hayat tarzı içinde erimiştir. Üstelik bu laisizmin en ateşli öncüsü ve uygulayıcısı da bu grup olmuştur."[548] Selanik Dönme Cemaati'nin önde gelenlerinin toplumun kültüründen uzak batılı ve laik fikirleri savunması Kemalist solla ideolojik bir birliktelik içinde olduğu anlamına gelmiyordu. Bu birlikteliğin amacı toplum içinde varlıklarını sürdürebilmek için laiklik anlayışına ihtiyaç duymalarıydı. Türkiye'deki batıcı sol

---

[545] Muradoğlu, **age,** 148.

[546] Rıfat N. Bali, "Sabetaycılar Ne Olduklarını Bilmiyor!", http://www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/sabetaycilar_ne_olduklarini_bilmiyor.pdf [Erişim Tarihi: 11.02.2018]

[547] Sertel, **age,** 23-24.

[548] İlber Ortaylı, "Ottoman Modernisation and Sabetaism", **Alevi Identity**, edt. Tord Olsson, Elisabeth Özdalga, Catharina Raudvere (İstanbul: Swedish Research Institute, 1996): 115-124; Muradoğlu, **age,** 149-150; Sabetaycılık konusunda bir bibliyografya denemesi için bakınız http://www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/sabetay_sevi_bibliyografya.pdf [Erişim Tarihi: 12.02.2018]

cenahın kimlik algısını paylaşmayan ve aile geleneğinden düşünsel olarak farklılaşan Refiğ ve Cem, toplumun yaşadığı kültürü ve tarihi dışlamamayı tercih etmişti.

Kemal Tahir'in devlet ve tarih anlayışı hiç kuşkusuz onların tarihe ve topluma bakışlarını etkilemişti. Hatta Cem, Yalçın Küçük'ün ifadesiyle bir *Tahiri*'dir.[549] Bülent Ecevit ve dönemin CHP'si de Kemal Tahir'in etkisinde kalacaktır.[550] Cem'in tarih anlayışını etkileyen Kemal Tahir kimdi ve neyi savunmuştu? Kemal Tahir (1910-1973), bir roman yazarıdır. Romanları farklı dillere çevrilmiştir. *Yorgun Savaşçı* romanıyla Yunus Nadi Armağanı, *Devlet Ana* romanıyla Türk Dil Kurumu ödülünü kazanmıştır.[551] Romanlarının en önemli özelliği oluşturduğu karakterlerini siyasal iktisadın ve siyasetin diliyle konuşturmasıdır. Aslında karakterlerin konuşmaları, Tahir'in siyasal fikrinin ve tezlerinin birer yansımalarıdır.[552]

Kemal Tahir, 1938'de Hikmet Kıvılcımlı ve Nazım Hikmet'le birlikte askeri isyana teşvikten dolayı 1938 Donanma Davası'ndan dolayı tutuklanır.[553] 12 yıl boyunca hapiste kalır. 1955'te de 6-7 Eylül Olayları'ndan dolayı altı ay hapis cezası alır.[554] Roman karakterlerini hapishanelerde tanıştığı Anadolu insanlarından oluşturur. Katı bir Marksist ve dine bir hayli mesafeli olan Tahir, Batılılaşma çabası içinde olan Türk aydınının taklitçiliğe dayanan Batı anlayışını eleştirmiştir. Ama en önemli özelliği ise, Osmanlı Devleti'ne bakışıdır. Özellikle *Devlet Ana* adlı romanında Osmanlı Devleti'ne "kerim devlet" diyerek, sol temelli tarih okuması içinde kendine has bir Osmanlı tarih okuması geliştirmiştir.[555] Bu roman, "bir doktrine ve sabit fikre de kapılmaksızın Türk insanına ve Türk üslubuna oldukça yaklaşmış roman niteliği taşımaktadır".[556]

---

[549] Muradoğlu, **age,** 154.

[550] İrfan Bozkurt, "Dışlanmış Bir Sol Aydın: Kemal Tahir (Doç Dr. Yunus Emre'yle Röportaj)", http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/dislanmis-bir-sol-aydin-kemal-tahir [Erişim Tarihi: 22.02.2018]

[551] İsmet Bozdağ, **Kemal Tahir'in Sohbetleri** (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1980), 71-79 ve 99-104.

[552] Yusuf Ziya Sümbüllü, Murat Kacıroğlu, "Kemal Tahir'de Doğu-Batı İkilemi ve Batılılaşma Düşüncesi", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 9, s. 1 (2007): 123.

[553] Cemil Koçak, "1938 Donanma Davası ve Ünlü Kalemlerin Af Beklentisi", http://www.star.com.tr/yazar/1938-donanma-davasi-ve-unlu-kalemlerin-af-beklentisi-yazi-1051546/ [Erişim Tarihi: 22.02.2018]

[554] Ayşe Hür, "6-7 Eylül 1955 Yağması ve 1964 Sürgünleri", http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/6-7-eylul-1955-yagmasi-ve-1964-surgunleri-1428641/ [Erişim Tarihi: 22.02.2018]

[555] Bozkurt, **age.**

[556] Sezai Coşkun, **Esir Şehrin Hür İnsanı Kemal Tahir** (İstanbul: Dergah Yayınları, 2012), 105.

Tahir, Marks ve Engels'in doğu toplumlarına yönelik ATÜT görüşlerini tahlil etmiştir. "ATÜT konusunda Marksist Türk bilim ve düşünce adamlarını ilk uyaran ve aydınlatan kimse de Kemal Tahir'dir".[557] Bunun yanında Kemalist tarih yazınının dışında görüşler sunan Ömer Lütfi Barkan, Halil İnalcık, Niyazi Berkes, Şerif Mardin'i okumuştur. Marksist tarih okuması toplumların ilkel, köleci, feodal ve kapitalist aşamalar geçirdiğini ve bir öngörüyle sosyalist topluma evrileceğini söyler. Ancak Tahir bu okuma içinde, Osmanlı toplumu ve devletinin feodal bir toplum ve devlet olamayacağını iddia etmiştir. O'na göre toplum ve devletlerin tarihi, belirlenmiş şablonlar ve uyarlamalar çerçevesinde değil kendi yerel gerçeklikleri çerçevesinde ele alınmalıdır. Tahir, tarih okuması yaparken Marksizm'i reddetmez ama Avrupa'daki feodal devlet ve toplum yapılanmasından farklı olarak Osmanlı'nın güçlü merkezi yapıda olduğunu ve devletin halk için bayındır hizmetlere yöneldiğini söyler. Osmanlı Marksist şemanın sunduğu ilerlemeden geçmemiştir.[558] Çünkü Tahir, Osmanlı'nın kendine has insan tipine ve tarih akışına sahip olduğunu iddia etmiştir.[559] Hilmi Yavuz, Kemal Tahir'den Marksist tarih okuma ve Türk toplumuna uyarlama çarpıklığını şöyle açıklar:

> "Marksizmi, toplumumuzun gerçeklerine uydurulacak yerde, toplumumuzu kafamızdaki yarım yırtık yani aptallığımızın Marksizm'ine uydurmak istemişizdir. Bunun için gerçekleri kendimize göre değiştirmeye, yanlış görmeye, hiçbir şey görmediğimiz halde uydurmaya kalmışızdır. Memleketimizde 50 yıllık Marksizm çabalamaların içine düşürüldüğü rezillik bu aptallığımızdan ve Marksizm'i tersine çevirdiğimizden ileri gelir".[560]

Tahir'e göre doğu toplumları yapısal olarak batı toplumlarından farklıdır. Doğuyu açıklayacak bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Bu da Marksizm'in verili şablonlarına göre değil, ona ekleme yapılmasıyla mümkün olacaktır. Kemal Tahir, ilk zamanlarında doğrudan Marksist şablona göre bir Osmanlı toplum analizi yapsa da bundan vazgeçmiştir. Bu noktada da ATÜT'e yönelmiştir. Ancak ATÜT de yine Batı'nın Doğu toplumları için geliştirdiği bir kavram olduğundan

---

[557] **age.**

[558] Selahattin Hilav, "Kemal Tahir'in Felsefi Düşüncesi ve 'Devlet Ana'", http://www.halksahnesi.org/1994/05/19/kemal-tahirin-felsefi-dusuncesi-ve-devlet-ana-selahattin-hilav/ [Erişim Tarihi: 22.02.2018]

[559] Sümbüllü, **age,** 123-133.

[560] Hilmi Yavuz, "Kemal Tahir ve Marksizm", www.halksahnesi.org/1991/07/03/kemal-tahir-ve-marksizm-hilmi-yavuz/ [Erişim Tarihi: 23.02.2018]

"değerlendirmelerini tümüyle bu yaklaşım üzerine de inşa etmemiştir"[561] ve kendi özgün tahliline yönelmiştir.[562]

ATÜT, Marks ve Engels'in özel mülkiyetin olmadığını iddia ettiği Hindistan, İran, Çin ve Türkiye gibi doğulu ülkeler üzerine inceleme yapmasıyla ortaya atılmıştı.[563] Batı toplumlarında burjuvazi, büyük topraklara sahip feodal beylere karşı bir mücadeleye girişmiş ve feodaliteyi aşarak kapitalist topluma evrilmeyi sağlamıştır. Ancak Doğu toplumlarında durum bu şekilde değildir. Çünkü mutlak egemen ve bütün toprağın sahibi devlet, tarımın gerçekleşmesi için kanal ve suyolları yapmıştır ya da orduya asker, ulaştırma gibi diğer ihtiyaçlar için merkezi otoriteye sahip devlet devreye girmiştir. Ayrıca doğu toplumlarında birey toplumla var olmuştur. "Köle ve serften farklı olan birey, hür olmakla beraber bir çeşit genelleşmiş köledir. Birey, devlet ve toprak arasındaki ilişkilerde, toprağın tasarruf hakkına sahip olmasından dolayı hürse de toprağın mülkiyetine sahip olamayışından dolayı genelleşmiş köledir".[564]

Türkiye'de, 1960'lar ve 70'lerde İsmail Cem'in de dâhil olduğu ATÜT tartışmaları Türk entelijansiyası içinde popülerlik kazanmıştır. Kemal Tahir de ATÜT'ü ele almış ancak Osmanlı'yı açıklamada yetersiz kalacağını da iddia etmiştir. Çünkü Osmanlı'yı diğer Asya veya doğu toplumlarından ayıran, kendi şahsına münhasır insan unsuru ve devletin insana verdiği değerdir. Bu insani unsur özel mülkiyeti edinmeyi ve biriktirmeyi tercih etmemektedir.

> "Kemal Tahir'e göre Osmanlı insanı 'sahip olmak' gibi bir kaygıyı hiçbir zaman gütmemiştir. Öyle ki 'soyadı kurumu olmayan Osmanlı'da Tanzimat'a kadar bir tek toprak alım satımı kaydına rastlanmaması' bu halkın 'sahip olma' karşısındaki tavrının en önemli göstergelerindendir. Kemal Tahir bunun sebebi olarak, devletin mal birikimine izin vermemesini, mal biriktirenin elinden bir şekilde malının alınmasını gösterir. Osmanlı'da vakıf müessesinin bu kadar yaygın olmasını Osmanlı halkının mülkiyetsizliği kabullenmiş olmasıyla ilgili değerlendirir. O'na göre; zaten mal biriktiremeyeceğini anlayan halk, malın kendi üzerinde gözükmesi ve bir yönüyle evlatlarına bırakabilmesi için o mülkü vakfetmesi gerekiyordu. Bu sebeple Osmanlı'da vakıflar çoktu".[565]

---

[561] Coşkun, 2012, 446.

[562] Yüksel Yıldırım, "Kemal Tahir Düşüncesinde Gerçeğin Değişkenliği Bağlamında Osmanlılık Okumaları", **Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi** c. 1, s. 2 (2016): 47-69.

[563] Sencer Divitçioğlu, **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu** (Kırklareli: Sermet Matbaası, 1981), 17.

[564] Coşkun, 2012, 460.

[565] **age,** 464.

Kemal Tahir, Osmanlı Devleti ve toplumunu klasik Marksist tarih okuması içinde feodalizme oturmamaktadır. Çünkü devletin uygulamaları ve toplumun kabulleri feodal bir oluşumu engellemektedir. Kemal Tahir'e göre Osmanlı'nın gerileme döneminde bile derebeyi görünümlü mütegallibeler ortaya çıksa da bunların derebeyi değil memur ve reaya arasında yine kendine has bir tanımla ağa olabileceğini iddia etmiştir.[566] *Yorgun Savaşçı* romanında neden feodalitenin olmadığını roman karakteri üzerinde şu şekilde aktarmaktadır:

> "Bu özellikteki topraklarda, batıda olduğu gibi, özel mülkiyet yerleşip gelişemez, zenginlikler sayılı ellerde toplanamaz. Sizde batı anlamında feodalitenin bulunmaması bundandır. Çünkü ne kadar güçlü olursa olsun, hiçbir feodal, böyle topraklarda serflerini doyurup kendisini zengin edecek tarımı, yalnız kendi gücüyle sürdüremez! Türkçesi, toprakları tarımda tutmak için gerekli bayındırlık işlerini sizde ancak devlet yapabilir. İşte bu sebepten, sizin topraklar haklı olarak devletin mülkiyetindedir. Gene bu sebepten batıda devlet, sırasında bir sınıfın öteki sınıfı ezmek için kullandığı araç haline geldiği halde, sizin devlet, ana ödeviyle toplumu ihya edicidir. Yani, batıda devletin olmadığı zamanlar, toplumlar var olmuşlardır, ama doğuda devletsiz toplum görülmemiştir".[567]

Osmanlı'nın yanında Bizans Devleti'ni de ilk zamanlarında kerim devlet olarak tanımlayan Tahir, Bizans'ın giderek feodal bir yapıya büründüğünü iddia etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti ve Batıcılık temelinde gerçekleştirilen Kemalist devrimler içinse şu genel düşünceye sahiptir: "Gerekli altyapısı olmayan bir topluma, soyut ve biçimsel bir üstyapı getirme çabasından başka bir şey değildir. Köklü bir ekonomik ve toplumsal devrim yapılmadan başlatılan tepeden inme uygulamalar taklitçiliktir".[568]

İsmail Cem, Kemal Tahir'in sıkı bir takipçisi olmuştur. Kemal Tahir vefat etmeden bir gün öncenin akşamında Mehmet Barlas'ın evinde yemekte bir araya gelmişlerdi. Yemeğe İsmail Cem'in yanında Ali Sirmen ve Mete Tunçay da katılmıştı. Ancak Mete Tunçay'ın Kemal Tahir'e karşı eleştirileri yemekte bulunanları bir hayli kızdırmıştı. Mete Tunçay'a göre Kemal Tahir romanlarında, örneğin *Kurt Kanunu*, tarihi kişileri ve olguları saptırmakta ve tarihe sadakat göstermemektedir. Tunçay, ayrıca Tahir'in romanlarında tarihi anlatırken kaynak vermemekle suçlamıştır. Kemal Tahir'in cevabı "Ben tarihçi değilim" olunca, Ali Sirmen de Meta Tunçay'a "o dediğinizi tarihçi ve bilim adamı olarak kendiniz yapın,

---

[566] **age,** 466-467.

[567] Kemal Tahir, **Yorgun Savaşçı** (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1993), 147.

[568] "Kişi Bilgisi: Kemal Tahir", https://www.imge.com.tr/person.php?person_id=7396 (Erişim Tarihi: 22.02.2018); Bozkurt, **age.**

romancıda aramayın"[569] demiştir. Mete Tunçay eleştirinin dozunu bir hayli artırmış ve şöyle söylemiştir: "Kemal Tahir'e elimden gelse, tarih tezi geliştirmem çünkü tarihi romanlarında öne sürdüğü görüşler gerçeklere aykırıdır. Bu yanlış kitapları toplatmak gerekir. Romanlarında anlattığı tarihsel olayları ve kişileri 'Bunları herkes biliyor, her yerde yazılı' diyerek kanıtlamaya yöneliyor".[570] İsmail Cem de bu eleştiriler karşısında susmaz ve "Kemal Tahir, Türk düşünce hayatına yeni bir yorum, yeni bir bakış açısı getirmiştir" der. Bu tartışmanın sabahında Kemal Tahir vefat eder ve Cem bu haberi alınca şok olur.[571] Cem, Kemal Tahir'e ithafen 24 Nisan 1973'te "Yorulmayan Savaşçı" başlığıyla bir köşe yazısı yazar ve Tahir içi şunları söyler:

> "…Kemal Tahir, herkesin sustuğu, yanlışı kabullendiği ya da onayladığı bir dönemde, gerçeği ilk arayan ve bunu cesaretle ilk ortaya koyan kişilerdendir. Kemal Tahir'in romanları, Türkiye'nin kendi kendisiyle hesaplaşmasıdır. … Kemal Tahir'in ikinci büyük tutkusu Türkiye insanıdır, Osmanlılardan başlayıp günümüze süren Türkiye kültürüdür. Türkiye insanının bilgeliği, yüceliğidir. Bu tutkusunda da Kemal Tahir anlayışsızlıkla, çıkarlarla ve yıkılmaz duvarlarla savaşmıştır. Türkiye'nin kültürü nedir, Batı nedir, Batı kültürünün bize etkisi ne olmuştur sorularına, Kemal Tahir ömrünü tüketmiştir. Yarattığı soru işaretleriyle insanları düşünmeye, doğruyu aramaya hatta bulmaya yöneltmiştir. Onu yanlış olarak şovenizmle suçlayanlara o, kendi sanatçı sezgileriyle emperyalizm ve kültür arasındaki ilişkileri; kültürün bu ilişkilerdeki işlevini göstermiştir. Bütün söyledikleri yüz de yüz doğrular olmamıştır kuşkusuz. Ama kendini ve geçmişini inkâr edenlerin çok değişik çıkarlara hizmet de edebilecek tavırlara kayıtsız şartsız kapılanların ortamında dikkatleri ana sorunlara çekmiştir. Başka bir değişle, Kemal Tahir, halkın yararına bir tarih ve kültür yorumunun ilk örneklerini, çoğunluğun bir büyük suskunluk içinde olduğu, anlamayıp göremediği yıllarda, cesaretle sergilemiştir. Günümüz Türkiye'sinde toplumcu düşüncenin Kemal Tahir'in katkılarıyla zenginleşmiş hatta kimi yanlışından uzaklaşmış olması, onun Türkiye insanına yaptığı belki en büyük hizmettir". [572]

Sosyalist dünya görüşüne sahip olan, Kemal Tahir'den beslenen ve toplumun değerlerini reddetmeyen İsmail Cem 1974'te TRT'nin başına geldiğinde TRT'yi kendi dünya tasavvuruna göre şekillendirmiştir. Bunu yaparken Türkiye kültürünü dikkate almıştır. İlk basın toplantısındaki konuşması onun *Tahiriliğini* yansıtmaktadır. 1997 yılında Dışişleri Bakanı olunca da benzer bir konuşma metniyle görevine başlayacaktır. Cem, TRT'de göreve başladığında şunları dile getirmiştir:

> "Biz Türkiye olarak, çok az toplumla kıyaslanabilecek bir kültür hazinesinin sahibiyiz. Batı ve Doğu'nun köprüsü olabilmiş, Batı'yla Doğu'nun kültür sentezini yapabilmiş bir toplumuz. Ve bizim halkımız bin yıllık bir tecrübenin imbiğinden süzüle süzüle, kendi kültürünü yaratmıştır.

[569] Muradoğlu, **age,** 162.

[570] Coşkun, 2012, 120.

[571] Muradoğlu, **age,** 163.

[572] İsmail Cem, "Yorulmayan Savaşçı", http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/42091/001522013006.pdf?sequence=1 [Erişim Tarihi: 24.02.2018]

> Yeni çalışma döneminin kültür anlayışında öncelik, Türkiye kültürüdür. Halkın kültürüdür. Bunun çağımızda aldığı ve alacağı biçimdir. Anayasa'nın TRT'ye vermiş olduğu toplumun tümünü yansıtma görevinin eşliğinde, toplumun ortak kültürüne yönelmektir. Özellikle bir kitle kültürü aracı olan Radyo ve Televizyona, bu anlayışla bakacağım. …Sonuç olarak şunu belirteyim: TRT'nin görevi iktidarların sesi olmak değildir. Bütün Türkiye'nin tek sesi olmak gibi, bir yayın aracı için ölçüsüz bir iddiayla ortaya çıkmak da değildir. TRT'nin görevi, bütün Türkiye için çok önemli bir haber ve kültür aracı olmaktır. Benim gerçeklemesine çalışacağım görev, budur".[573]

Bu kapsayıcı konuşmaya rağmen, İsmail Cem'in TRT'deki uygulamaları dönemin sağ cenahınca eleştirilmiştir.[574] "TRT'de sol kadrolaşmaya gittiği, TRT'nin birkaç solcu yazardan başkasına hitap etmediği, programlarda sadece solcu sanatçılara yer verildiği gibi"[575] suçlayıcı iddialar vardı. Cem'e karşı saldırgan olan sağ cenahın içinde koalisyonun ortağı MSP, Cem'e olumlu bakıyordu. Çünkü Cem hem Osmanlı tarihini tanıtan hem de halkın kültürünü reddetmeyen bir figürdü. Ayrıca *Türkiye'nin Geri Kalmışlığı Tarihi* kitabında Osmanlı tahlilleri bu cenahça da bilinip okunmaktaydı. Sağ cenahın yanında Kemalist sol da İsmail Cem'in aleyhinde eleştiriler yapıyordu. TRT'yi bir Osmanlı Radyo Televizyonu'na çevirdiği iddia ediliyordu.[576]

Cem kendi konumunu korumak amacıyla ne sağ ne de sol cenaha yaranma derdindeydi. Tahiri olmasından dolayı "insanların tarihlerine, geleneklerine, dinsel inançlarına düşkün olması, onları sağcı yapmaz, hele gerici hiç yapmaz" düşüncesindeydi. Toplumun sahip olduğu tarihi, kültürün kaynağını gericilik olarak değerlendirmedi ve kötülemedi. Onun döneminde TRT'de ilk defa mevlit okutuldu, ilk defa Osmanlı müziğine geniş yer verildi ve Mimar Sinan ilk defa tanıtıldı.[577]

Cem, kendisini sol-sosyalist anlayış içinde tanımlamaktaydı ve sol cenahın kendisini desteklediğini söylemekteydi. Fakat onun nazarında bu hangi soldu? Cem, Türkiye'de üç sol anlayış varlığından bahsetmiştir. Bunlar, Atatürkçü sol (küçük burjuva radikalizmi), CHP solu ve Marksist sol ya da sosyalist soldu. O'na göre kendilerine karşı olumsuz tavır takınan sol grup küçük burjuva radikalleri olan Atatürkçülerdi. Cem durumu şöyle açıklamıştır:

---

[573] Cem, 1976, 29-31.

[574] **age,** 107.

[575] Muradoğlu, **age,** 165-166.

[576] **age,** 173.

[577] Cem, 1976, 107.

> "Bu düşünce açısından haberlerde sağ partilere yer vermek, eğlence programı ya da spor yayını yapmak neredeyse ihanetin ta kendisiydi. Hele kazara dinsel duyguları istiskal eden bir yayını yumuşatsanız yahut açık bir görüntüyü çocuk psikologlarının önerisiyle ve bağnazlıktan değil, sırf çocukları düşündüğünüzden kaldırsanız, gericiliğiniz hemen tescil olunmuş demekti. … Sözgelişi, solcu bir halk türkücüsünü ekrana çıkarmamız, onlardan övgü almamıza yetmekteydi. Onların doğrultusunda davranmış olsaydım, belki dar bir çerçevede hemen beğenilecekti TRT ama kitlelerle kurduğu güçlü diyalogu ve zamanla kazandığı büyük etkinliği asla bulamayacaktı".[578]

Cumhuriyeti inşa eden Kemalist elitler, benlik alanını mutlak olarak Batılı ve laik kimlik üzerine inşa ederken; Osmanlı tarih ve kimliğini benlik alanından çıkararak kendilerine uzak öteki haline getirmişlerdi. Cem, Osmanlı tarih ve kimliğinin reddedilmemesini savunarak benlik alanını belirlemişti. Böylece, Kemalist devletçi soldan kendisini ayırmıştır. 1970'lerde Türkiye İşçi Partisi çevreleri Cem'e, Cem de bu TİP'e sıcak bakıyordu. Cem'in anlayışına göre; TRT bir üst yapı kurumuydu. Alt yapının değişmemesi durumunda TRT'nin her zaman hâkim sınıfın elinde olacağını düşünmüştü. Üst yapı kurumlarına enerji harcanmaması ve işçi sınıfının gelişmesi fikrine soğuk bakmıştır. Ona göre bir üst yapı kurumu olan TRT değerlendirilmeliydi. TRT'nin sınıfsal olarak bağımsız bir kurum olduğunu düşünmüyordu ve tek başına toplumsal ilişkileri değiştiremeyeceğinin de bilincindeydi. "Ancak, bu noktadan hareketle, nasıl olsa üst yapı kurumudur, çaresiz, alt yapıya bağımlıdır deyip TRT'yi yok saymak, onun zararlarını azaltma ya da yararını artırma çabasını önemsememek, aynı ölçüde yanlıştır".[579]

İsmail Cem, Kıbrıs Barış Harekatı'na da TRT müdürüyken tanık olmuştur. Başarılı bir habercilikle olayları TRT'den hem halka hem de dünya kamuoyuna sunmuştur.[580] CHP-MSP koalisyonunun yıkılmasıyla ve Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin kurulmasıyla görevden alınmıştır. Özellikle Süleyman Demirel görevden alınması için bir hayli uğraş vermiştir. Fakat aynı Süleyman Demirel, 1997'de İsmail Cem'i Dışişleri Bakanı olarak da atayacaktı. Kendisi, "TRT'de yaptığı işin Türkiye'nin sınıfsal ve siyasal dengelerinde bir istisna olduğunu" düşünmekteydi.[581] Bundan dolayı onu görevden almak için uğraşacaklarının hep farkında olmuştu. Cem, TRT'de geçirdiği 500 günün özetini kendi anı kitabında şu şekilde değerlendirmiştir:

---

[578] **age,** 102-103.

[579] **age,** 106.

[580] **age,** 121-144.

[581] Solak, **age,** 24.

> "Ankara, Türkiye'deki bütün sınıfsal ve siyasal mücadelenin somutlaştığı, çelişkilerin günlük olaylarda izlendiği şehir.. Bizim İstanbul'dan biraz da kuramsal biçimde tartıştıklarımız, bir hükümet kararnamesine eklenen kısacık cümlede ya da kanun hükmüne getirilen ek maddede canlanıveriyor. Büyük, çok büyük, dev çıkarlar kendi varlıklarını devam ettirmenin, kendilerini korumanın savaşını ya da kendi iç kavgalarını bu uzaktan sezilmeyen, görülmeyen arenada sürdürüyor. Ve Türkiye'nin sınıfsal ve siyasal mücadelesi, kendi odak noktalarından birini -haklı olarak- TRT'de görüyor. Bu açıdan, TRT'deki 500 gün ilginç bir gözlem oldu benim hesabıma. 500 gün boyunca Türkiye'nin kalp atışlarına, adalelerini germesine, hastalıklarına ve gücüne çok yakından tanık oldum; olaylarla dolu 500 günü olaylarla birlikte yaşadım. Devleti ve devlet çarkının dişlileri olan bürokratları hem de devletin içinde ve bürokratların arasından izleme fırsatını buldum".[582]

4.6. Reddilmeyen Osmanlı Kimliği ve Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi

Cem, Kemalist soldan farklı olarak Osmanlı tarihini büyük bir merak içinde incelemiş ve "Osmanlı-Türk siyasal tarihini materyalist metotlarla yorumlamaya çalışmıştır."[583] Cem'in Osmanlı tarihini tahlil ettiği dönem, 1960 ve 70'ler, "Osmanlı tarihsel-toplum yapısının ve gelişiminin özgünlüğü ile Batı'ya benzerliği temelinde şekillenen"[584] tartışmaların da olduğu dönemdir. Cem'in bu konuda en önemli eseri de *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*'dir. Cem, Osmanlı tarihi tahliliyle, doğrudan ATÜT'e herhangi bir gönderme yapmasa da "genelde kendi düşünsel referansları bakımından özgünlükçü-ATÜT'çü kanadın hanesine yazılmıştır".[585]

Cem'e göre birçok değerlendirmeci Türkiye'nin milli geliri düşük, beslenmesi yetersiz, sanayisi zayıf olduğundan geri kaldığı yorumunu yapar; ancak "bu durum neden meydana geldi ve nasıl düzelir sorusunu" sormaz. Cem, bu soruların cevabını verme amacındadır.[586] Ayrıca Cem, Türkiye'nin durumunu ele alırken "az gelişmiş kavramı"nın yerine "geri kalmış" kavramını seçmektedir. Gencer bu durumu şöyle izah etmektedir:

> "Türkiye geri kalmış bir ülke olarak nitelendirilecekse bu; Mozambik, Kongo, Guatemala ve Latin Amerika ülkeleri gibi örneklerin geri kalmışlığından elbette ki farklı olmalıdır; çünkü Türkiye "eşine az rastlanan kültür, uygarlık ve tarih hazinesine" sahiptir ve belirli bir zaman diliminde ileri bir toplum düzeni kurabilmiştir. Tarihsel birikimi ve serüveni, ilkel topluluklardan farklıdır ve bu anlamda zikredilen ülkelerle kıyaslandığında Türkiye daha geri kalmış durumda sayılır. Oysa Cem'e göre bu örnek ülkeler "ilkel-geri" durumlarını hep muhafaza etmişlerdir. Cem'in Türkiye'nin tarih ve kültür zenginliğine yaptığı vurgu,

[582] Cem, 1976, 3-4.

[583] Örmeci, **age,** 80.

[584] Sedat Gencer, "Az Gelişmişlik, Geri Kalmışlık ve Kalkınma: İsmail Cem Örneğinde 1960'lı Yıllarda Solun Tarih Kurgusu", **İnsan ve Toplum**, c. 3, s. 6 (2013): 159.

[585] Gencer, **age,** 159.

[586] Cem, 1995, 17.

> Türkiye'yi geri kalmış olarak değerlendiren çalışmalarda kullanılagelen yöntem ve ölçütlerin yetersiz olduğu düşüncesi ile yakından ilgilidir".[587]

Cem, Osmanlı toplumunu tahlil etmeden önce kuramsal bir zeminde geri kalmışlığı ele alır. Tarih içinde insan topluluklarının geçirdiği aşamaları iki döneme ayırır. İlk dönemde ele aldığı toplum biçimi, dışarıdan saldırılara maruz kalmamış, ötekinin etkisine girmemiş, kendi iktisadi gereçlerini üretmiş, yaşam tarzını kendine göre tasarımlamış ve yavaşça kendiliğinden gelişen "eski denge toplumu"dur.[588] Cem, Bourdieu'nun "İlkel Cezayir Toplumunun İçsel Mantığı" çalışmasına atıfla eski denge toplumunun "kendisini geri kalmış ve yoksul olarak görmediğini" söyler. Bunun sebebini de şu şekilde açıklamaktadır: "Toplum eğer kendini kıyaslayabileceği bir zenginliğe ve refah düzeyine içte yahut dışta rastlamamışsa, kendi yaşantısını yeterli bulması ve gerilik düşüncesini reddetmesi normaldir".[589] Cem, eski denge toplumlarını "ilkel ancak geri kalmış olmayan toplumlar" olarak değerlendirmektedir.[590]

İkinci dönem, eski denge toplumunun dengesini kaybettiği dönemdir. Bu genellikle dışardan gelen etkenlerden dolayı olmaktadır. Toplum, eğer dışardan gelen saldırıya direnç gösterir ve kendince bir atılım sağlarsa kalkınma aşamasına geçebilir. Fakat bunu başaramazsa başta iktisadi olarak zayıflayacak, üretimi etkin gerçekleştiremeyecek, nüfus planlamasını iyi yapamayarak ve çökecektir. Böylece, geri kalmışlık başlayacaktır.[591]

Cem, bu iki dönem bağlamında Osmanlı'yı tahlil etmeden önce, Cumhuriyet elitlerinin Osmanlı'ya bakışını hep gericilik kavramı üzerinden değerlendirmelerinden hoşnut değildir. Kendisi Osmanlı'nın "nasıl kuvvetli hale geldiğini ve nasıl zayıfladığının" anlatılması gerekliliğini savunur. Ona göre Türkiye, Osmanlı rejiminin devamı olmasa da Osmanlı toplumunun devamı niteliğindedir. Bu sebeple Türkiye toplumunu anlamak için Osmanlı toplumunu anlamak gerekir. Marksist bir tarih anlayışla Osmanlı'yı tahlil etmeye başlayan Cem, 14. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar Osmanlı toprak rejimini, ordu-toprak ilişkisini, İslamiyet'in devlet

---

[587] Gencer, **age,** 161.

[588] Cem, 1995, 19.

[589] **age,** 22-23.

[590] Örmeci, **age,** 83.

[591] Cem, 1995, 19-20.

algısını, devletin mülkiyete bakışını eski denge toplumu bakışıyla açıklamaya çalışır. Ardından, Osmanlı denge toplumunu sarsan Avrupa'da neşet eden yeni dünya düzeni ve sömürgecilik arayışlarının Osmanlı denge toplumunu nasıl sarstığını ele alır. Osmanlı'nın çöküşüyle birlikte Türkiye Cumhuriyeti 1970'lere kadar Cem tarafından tahlil edilmektedir.

Cem de Kemal Tahir gibi Osmanlı'nın feodal düzen içinde olduğunu düşünmemektedir. Hatta Avrupa feodaliteyi yaşarken Osmanlı toplumunun daha ileri bir düzene sahip olduğunu iddia eder. Osmanlıyı daha iyi kılan şey 17. yüzyıla kadar takip ettiği toprak düzeni ve ordu sistemidir. Devletin tüm toprak mülkiyetine sahip olması sınıfsız bir toplumu da meydana getirmiştir. Devlet hem ordunun asker ihtiyacını karşılamakta hem de topraktan vergiyi merkezi otorite aracılığıyla karşılamaktadır. İslamiyet'in sunduğu toplum tasavvuru devletin en önemli doktrini durumundadır. Adalet mülkün temelidir anlayışıyla yönetilen devlet, sınıfsal çatışmaya sebep olacak toprak edinimine izin vermemiştir. Bununla birlikte toplumu oluşturan insanlar da devlete ve içinde bulunduğu toplumun kurallarına itaat eden, kanaatkâr, güvenliğini tehlikeye atmayan, devleti baba olarak gören (*patrimonyal)* tipte olmalarından dolayı yine Kemal Tahir'in de bahsettiği gibi nevi şahsına münhasır bir insan tipini temsil etmiştir. Avrupa'daki feodalitenin yıkılması ve kapitalist topluma geçişi sağlayan insan tipiyse Osmanlı toplumunda yaşayan insan tipinin zıddı konumundadır. Bireysel, birikime önem veren maddiyatçı ve maceracı tipler yeni dünyanın keşfini sağlamış ve bu durum daha sonra Osmanlı'nın dengesini bozmuştur.[592]

Cem, 17. yüzyılla birlikte bu dengenin bozulma sebebini hem iç ve hem de dış etkilerle açıklar. İlk olarak, esneklikten yoksun düzenin dünyada yaşanan olaylar ve yeni dünya düzeni karşısında yeterli rasyonel tepkiyi verememiş olmasına bağlar. Sermaye birikimini engelleyen anlayış ve yatırıma yönelmeme düşüncesi "Osmanlı ürününün hep aynı kalmasına, kalitesini gerçekleştirmeyip sayısını çoğaltamamasına sebep olmuştur".[593] İkinci olarak, Osmanlı ekonomisi içinde değerli madenlere ulaşamama ve kaçakçılık faaliyetlerinin artmasını göstermiştir. Üçüncü olarak da toprak sistemindeki bozulmanın başlamasıdır. Devlet hazinede meydana gelen açığı kapatmak amacıyla toprak mülkiyeti düzenini değiştirir. "Devlet eskiden memur-

[592] **age,** 52-135.

[593] **age,** 136-139.

askerlere bırakmış olduğu toprak gelirine şimdi el koymaktadır". Mültezimlere ihale edilen topraktan elde edilecek gelir, mültezimler üzerinden devlete verilecektir. Mültezimler, toprağı kontrol etmeye başlayınca, askeri sistem de bozulmaya başlamıştır. Bu durum, "Osmanlı'da bir 'geç kalmış feodalizmi ve adil Osmanlı patrimonyal düzenine göre çok daha geri bir sistemi gündeme getirmiştir".[594]

İltizam usulünün yanında toplum içinde giderek zenginleşen eşraf ve ayanla ortak hareket eden devlet, otoritesini de devretmek durumunda kalmıştı. Dışta ise İngilizlerle ticaret antlaşması yapılmış, Fransa'ya da ticari imtiyazlar verilmişti. Osmanlı eski denge toplumunu koruyamayınca geri kalmaya başlamıştı. Geri kalmışlığın engellenmesi için devlet reform sürecini başlatmış ve Batılılaşma adı altında süreci yürütmüştür. "Batı ile çıkar ortaklığı kuran etnik ve dini azınlıklar, paşalar, ayanlar ve bir grup işadamıyla tüccar takımı Osmanlı'nın komprador sınıfını oluşturmuştur".[595] Daha sonra Osmanlı'da oluşan eşraf, bürokrat, asker ve tüccarlar ortak çıkarlar etrafında birleşerek Türkiye Cumhuriyeti'ni kuracaktır.[596]

Cem'e göre, sınıfların güç birliğiyle kurulan Cumhuriyet ile Osmanlı'dan devralınan toplum, emperyalizmden kurtarılmış ancak geri kalmışlıktan kurtarılamamıştır.[597] Çünkü "bu güç birliğinin sonucu, durgunluktur, çok yavaş bir değişimdir. …Medeni Kanun gelmiş, hilafet gitmiş, Cumhuriyet kurulmuş, kıyafet değişmiş, harfler değişmiş, fakat sosyal ve ekonomik düzen temelde aynı kalmıştır".[598] 1950 sonrası dönemde şehir ve Anadolu tüccarının desteklediği DP ve daha sonra AP, iktidarı asker-bürokrat kesimden almıştır. Bu iki parti hızlı kalkınma hamleleri yapsalar da dışa bağımlı ve güçsüz bir ekonomik düzenden dolayı geri kalmışlığı önleyememiştir.[599]

Cem, geri kalmışlığın çözümü için iki husus üzerine vurgu yapmaktadır. İlk olarak "önceleri bürokrat-tüccar-eşraf üçlüsünün kurduğu, sonraları bürokratın yerine sanayicinin aldığı hâkim zümreler kadrosu"[600] Türkiye'nin kalkınmasını

---

[594] Örmeci, **age,** 90; Cem, 1995, 178-201.

[595] Örmeci, **age,** 93.

[596] Cem, 1995, 298.

[597] **age,** 271.

[598] **age,** 306.

[599] **age,** 375-473.

[600] **age,** 534-535.

gerçekleştirememiştir. "TİP'e yakın bir çizgide işçi ve köylü önderliğindeki bir mücadele ile ekonomik refahın ve kalkınmanın sağlanacağını düşünmektedir".[601] İkinci olarak, insan ve kültür faktörü bağlamında bir reçete sunar. Cem'e göre "Türkiye, kendi halkının yapısına uygun olan, dünyadaki ve memleketteki ekonomik gerçeklere ters düşmeyen bir yöntemle ve halk kitlelerin önderliğinde geri kalmışlık çemberini kırabilir; kültür ve tarih açısından hakkı olan yere, ekonomik ve sosyal düzeniyle de erişebilir".[602]

4.7. Paris'e Zorunlu Göç ve Sosyal Demokrasi'yi Türkiye'ye Uyarlamak

İsmail Cem, 1975'te CHP Kadıköy İlçe Teşkilatı'na üye olarak, resmi siyaset hayatına başlamıştır. Ancak 12 Eylül öncesindeki kaotik ortamda ölüm tehditleri almasından dolayı Paris'e gitmeye karar vermiştir. Kuzeni Abdi İpekçi'nin öldürülmesi, Cem ve ailesi için de endişelere sebep olmuştur. Cem, tekrardan Lozan'ı değil de Paris'i seçme sebebini şöyle açıklamaktadır:

> "Fransız kültürüne de bir yakınlığım var. Meslek hayatımda, siyasetçiliğimde Paris'e bir hayli gidip gelmiştim daha önce de.. …Bir de, gelenek midir, farkında olmaksızın etkilendiğimiz bir olgu mu bilmiyorum, bu tarz gönüllü ya da gönülsüz sürgünlerde, ta Jön Türkler'den beri, hep Paris'i öne almışız Türkler olarak… Şerif Mardin'in kitaplarında da yazar; Türkiye'den geçici olarak uzaklaşanların zihninde, bilinçaltında belki Paris var. O da beni etkilemiş olabilir belki. Bütün bu faktörler bir araya geldi, ben de Paris'e gittim".[603]

Fransa'da UNESCO'da çalışan, siyaset sosyolojisi alanında yüksek lisans yapan Cem, 1981'de Türkiye'ye dönmüş[604] ve Güneri Cıvaoğlu'yla Güneş gazetesini çıkarmıştır. Cem, Fransa'ya gitmeden önce Politika, Hürriyet ve Milliyet gazetelerinde köşe yazıları yazmaktaydı. Türkiye'ye döndükten sonra, 1975-1980 Türkiye'sini ele aldığı *Siyaset Yazıları*, 1981-1984 Türkiye'sini ele aldığı *Geçiş Dönemi Türkiye'si* kitaplarını yayımlamıştır.[605]

Cem, 1975-1980 yıllarına değinirken Milliyetçi Cephe hükümetlerini, CHP'nin sosyal demokrasi deneyimini ve Türkiye-IMF ilişkilerini ele almıştır. Cem'e göre MC hükümetleri döneminde Türkiye'deki "faşizme yatkın örgütler sistemli olarak

---

[601] Gencer, **age,** 181.

[602] Cem, 1995, 536.

[603] Dündar, **age,** 149.

[604] **age,** 160.

[605] İsmail Cem, **Siyaset Yazıları 1975-1980 Türkiye'si** (İstanbul: Cem Yayınları, 1980); İsmail Cem, **Geçiş Dönemi Türkiye'si 1981-1984** (İstanbul: Cem Yayınları, 1984a)

devletin mekanizmalarına ve ekonomik kuruluşlarına yayılmış, bunlardan bir bölümüne egemen olmuştur".[606] MSP'yi olumlu, ilerletici ve yeni siyasal bir kuruluş olarak tanımlayan Cem, MSP'nin Milliyetçi Cephe'ye dahil olmasıyla "tutucu ve akıldışı politikalara kaynaklık ettiğini" vurgulamıştır.[607]

Cem'e göre "CHP'nin koalisyon ortağı MSP ile MC'nin içindeki MSP arasında, dağlar kadar fark vardır".[608] Kitabında CHP'yi de ele alan Cem, CHP'nin "siyasal ve sınıfsal tercihleri çerçevesinde hangi doğrultuda bir iktidar modelini kimlerle uygulamaya koyacağını yeterince saptamış olmaktan uzak" olduğunu iddia etmiştir.[609] Cem'e göre "CHP, hükümeti kurduktan sonra bir siyasal parti olarak kendi toplumsal ittifaklarıyla yakın işbirliği ve dayanışma içinde olması gerekirken; iktidarın getireceği çözümleri solda araması gerekirken, sağın geleneksel sosyal ve ekonomik çözüm çevrelerinin dışına çıkamamıştır".[610]

IMF başlığı altında Cem, Türkiye'nin 1970'lerin sonu itibariyle yeniden biçimlendirildiğini iddia eder. Bu biçimlendirmenin baş kurumu IMF'dir. Türkiye'nin takip ettiği kalkınmacı politikalar yerine, IMF'nin sunduğu planlar ekonominin seyrini belirlemektedir. Cem bu durumu köklü bir değişimin habercisi olarak ortaya koymaktadır.[611] Ayrıca Türk elitlerinin Batı yanlısı ideolojik tercihlerinin ekonomik sonuçları da olmuştur. Türkiye'nin Doğu'ya sırtını dönerek Batı'ya daha fazla bağımlı olmasına neden olduğunu söylemektedir. Cem bu iddiasını şöyle açıklamaktadır: "Batılılaşmayla birlikte yapılan seçme, sadece tarihin ve kültürün olumsuzlanması değildir; aynı zamanda, doğu toplumları üzerinde geçmişte var olan, o an için kaybolmuş gibi görünen, fakat ilerde yeniden var olabilecek bir etkinliğin, Batı yararına ve ilelebet terkedilmesidir".[612]

Cem, *Geçiş Dönemi Türkiye'si* kitabında demokrasiden ekonomiye, toplumun oluşturduğu arabesk kültüründen Türkiye'de solun geleceğine dair düşüncelerini ve özellikle 1975 sonrasında Türkiye toplumunun yaşadığı kültür bölünmüşlüğü

---

[606] Cem, 1980, 73.

[607] **age,** 75.

[608] **age.**

[609] **age,** 282.

[610] **age,** 285.

[611] **age,** 333.

[612] **age,** 291.

sorununu dile getirmektedir. Cem'e göre, bir toplumun "Batılıyım demekle Batılı olmayacağını, ekonomik ve toplumsal gelişimi için ille de Avrupalı olmak zorunda" olmadığını söyler. Batılı kültür değerlerini paylaşmak için Türkiye'nin öncelikle kendisini ortaya koyması gerektiğini iddia eder.

> "Önce kendiniz olmak, kendinizi bulmak zorundasınız. Bunun yolu ise, kendi kültür simgelerinize, atıfta bulunabileceğiniz, benzer çağrışımlar yaratan kendi olaylarınıza ve insanlarınıza sahip çıkmaktır. Avrupa'nın iki bin yılda oluşturduğu 'Atlas' sizin toplumunuzda bir anlam taşımaz ama, haklı bir imkansızın peşinde Genç Osman'ınız vardır; 'Saint Jean' yoktur, Battal Gazi'niz vardır; 'Spartaküs' toplumunuzda pek çağrışım yaratmaz, Ebu Müslim'iniz vardır, vb. Başka bir deyişle, sorun şudur: Siz, bir-iki yüzyılda zaten özümseyemeyeceğiniz bir kültür diline ortak gireceğim diye kendi var olan kültür dilinizi, toplumdaki ortak başvuru simgelerini yok ederseniz, tarihsel derinliğinizi kendi ellerinizle daraltırsanız, sonuç, toplumun çok daha kolay dağılabilmesidir; benliğini kaybetmesidir; işlevini şaşırmasıdır. Ortak toplumsal payandaları yıkılmış insanların birbirine daha kolay düşman olabileceği, ortak kültür diye arabesklere sarılması, ikinci mevki biletiyle Batı kapısında sıra beklemesidir, varılabilecek nokta…".[613]

Türkiye'de "ahlak ölçülerinde, hayat tarzlarında, sanat beğenilerinde bu 'kendini henüz bulamamışlık' etkilidir".[614] Fakat Türkiye'nin hem coğrafi konumu hem de kültürel tarihi bunun üstesinden gelecek bir mirasa sahiptir. 1983'te Avrupa Konseyi'yle Türkiye'nin ortaklaşa gerçekleştirdiği Anadolu Uygarlıkları Sergisi hakkında Cem, yine Türkiye'nin sahip olduğu kültürel ve tarihsel geçmişinin önemini vurgulamak için şunları söylemiştir.

> "Anadolu'daki çok değişik sanat biçimlerinin temelinde –Hitit, Helen, Bizans, Selçuk, Osmanlı- şaşırtıcı bir devamlılık seziliyor. İnsan, dıştan gelmiş bütün hareketlerin sonuçta Anadolu'ya teslim olduğunu aklından geçiriyor. Bütün bunlar, hiç değilse uygarlığın ortak eritme kabına ekleniyor. Sonuçta öylesine zengin, değişik, şaşırtıcı sanat eserleri ortaya çıkmış ki, bunlar, Anadolu dışında hiçbir yerde, Doğu ile Batı'nın geçiş yollarından başka hiçbir toprakta oluşamazdı…". [615]

Cem, Türkiye'yi Doğu'dan Batı'ya uzanan çok kültürlü bir mekân olarak tasvir eder. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, sahip olunan tarihsel geçmişin ve kültürel formların küçümsenmesinden bir hayli rahatsızdır. Ama 1960 sonrasında Türk edebiyatçılarının kültür birikimimizi dünyaya tanıtmaya başladığını iddia etmektedir.[616] Cem'in Anadolu coğrafyasında üretilen sanatın tarihsel sürekliliğine yönelik izlenimleri ve Anadolu'da hüküm sürmüş Hitit, Helen, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı devamlılığını, daha sonra Dışişleri Bakanı olacağı dönemde Türkiye'nin güçlü bir kültürel ve tarihsel mirasa sahip olduğunu anlatmak için kullanacaktır.

---

[613] Cem, 1984a, 149.

[614] **age,** 325.

[615] **age,** 209.

[616] **age,** 208.

Cem'in dış politika tasavvurunda Türkiye'nin sahip olduğu bu çeşitlilik bir güç niteliğinde olacaktır.

Cem yine bu kitabında kendisinin de politik kimliğini şekillendiren demokratik sol siyasetin Türkiye'deki eksikliklerini gideremediğini iddia etmektedir. Cem'e göre Türkiye'de sosyal demokrasi, radikalizmin evrilmesiyle oluşmuştur.[617] Ancak sosyal demokrasi, radikalizmin felsefesinden kurtulamadığı için kendini gerçekleştirememiştir. Cem, Türkiye'deki radikalizm ve sosyal demokrasi ilişkisini *Sosyal Demokrasi Nedir, Ne Değildir ve Türkiye'de Olabilirliği*[618] ve *Engeller ve Çözümler Türkiye'de Sosyal Demokrasi*[619] kitabında detaylı olarak değerlendirmiştir. Zaten kitabının amacı da "sosyal demokrasiyi anlamaya ve anlatmaya çalışmaktır".[620] Cem, Paris'teki yıllarında siyaset sosyolojisi alanında yüksek lisans yapmıştır. Akademide edindiği bilgileri Türkiye'nin reel siyasetinde uygulama fırsatı da bulmuştur. Tez konusunu demokratik sosyalizm üzerine seçen Cem, Karl Kautsky ve Bernstein'in eserlerinin tümünü Paris'te okuma fırsatını bulmuştur.[621]

Sosyal demokrasi, mekânsal olarak Batı Avrupa'da meydana gelmiş bir ideolojidir ve bulunduğu mekândan diğer coğrafyalara pek yayılmamış ve kitlelerin ideolojisi haline gel(e)memiştir.[622] Bundan dolayı sosyal demokrasi, Batı Avrupa'nın hem toplumsal dinamiklerini hem de dünya dengelerindeki konumuyla yakından ilgilidir.[623] Sevgi Çubukçu, sosyal demokrasiyi, "sosyalizmi liberal politika ve kapitalist toplumla uzlaştırma girişimi olarak" açıklar.[624] Ancak Cem, sosyal demokrasinin "Marksizm'le kapitalizm arasındaki bir orta yol yahut işçi sınıfı ile sermaye sınıfı arasındaki bir ara sınıfın çözümü gibi görmenin doğru olmadığını"

---

[617] **age,** 284-285.

[618] İsmail Cem, **Sosyal Demokrasi Nedir, Ne Değildir** (İstanbul: Cem Yayınları, 1984b)

[619] İsmail Cem, **Engeller ve Çözümler** (İstanbul: Cem Yayınları, 1987)

[620] Cem, 1984b, 12.

[621] Dündar, **age,** 152-153.

[622] Sevgi Uçan Çubukçu, "Sosyal Demokrasi", **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeoloojiler,** der. H. Birsen Örs (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009): 259.

[623] Cem, 1984b, 217.

[624] Stephan Padgett, William E. Paterson, **A History of Social Democracy in Post War Europe** (London: Longman, 1991), 1; Çubukçu, **age,** 259.

söyler. Cem, orta yolcu bir açıklamanın "fazla biçimsel ve yüzeysel, kolaycı bir yorum olduğunu" iddia eder.[625]

Cem'e göre, sosyal demokrasinin ideolojik prensipleri mevcuttur. Bu prensipler 19. yüzyıl sonrasında, İngiltere'de Fabian Hareketi ve Almanya'da Bernstein'in makalelerinde bulunabilir. Sosyal demokrasi Marksizm gibi bir işçi hareketidir fakat filizlendiği ülkede kendi toplumsal değerlerine, kültürüne, siyasal gelişimine göre şekillenmiştir. Cem, Alman Will Brandt'tan şunu aktarır "bizim demokratik sosyalizmimizin kökleri Hıristiyanlık ahlakında, hümanizmde ve klasik felsefededir".[626] Cem de bu yerellikten yola çıkarak Türkiye'de sosyal demokrasinin gelişimi için toplumun tarihsel değerlerine atıf yapacaktır.

Bernstein 1899'da yayımladığı "Sosyalizmin Varsayımları" makalesinde devrimci Marksist tezlere karşı, demokrasiyi amaç edinen revizyonist tezleri savunur.[627] Bernstein, Marksizm'in yarattığı şiddet kavramına ve kullanımına karşı durmuştur. Sol Hegelyen olan Marksistelerin diyalektik ve çatışma kavramlarına yaptığı vurgunun aksine, Bernstein diyalektiğin terkedilmesiyle daha evrimci ve barışçı model fikrine sahiptir.[628]

Bernstein, oluşan karmaşık toplumun içinde kapitalist ekonominin giderek güçlendiğini fark eder. Şiddeti reddeder ve anlaşmalara dayalı çözümlere yönelir. İşçi hareketi kendi amaçlarına "orta sınıfların ve liberallerin katkısıyla ve toplumdaki ekonomik ve siyasal mekanizmalara bir evrim içinde egemen olunmasıyla ulaşılacaktır. Bu düşünceler onu, kapitalizmin kurumları içinde verilecek mücadele anlayışına ve ekonomiyi temel alan bir örgütlenme kavramına götürür".[629] Bernstein, kapitalist düzen içinde işçi sınıfının parlamentoda, belediyelerde ya da farklı kurumlara nüfus edebileceğini söyler. Onun bu önerisi politik yapının çökertilmesini beklemek yerine evrimsel kazanımlarla işçi sınıfının kendisini daha iyi bir noktaya getirmesi yönündedir.[630]

---

[625] Cem, 1984b, 25.

[626] **age,** 24.

[627] **age,** 27.

[628] **age,** 61.

[629] **age,** 71.

[630] **age,** 71-73.

Karl Kautsky de sosyal demokrasinin önemli fikir babalarındandır. Özellikle Lenin'in devrimci sosyalizm fikirlerine karşı demokratiklik vurgusu yapmıştır. Kautsky'e göre "sosyalizmi teröre başvurmak tuzağından ancak demokrasi kurtaracaktır"[631] ve "proleterya diktası tanımıyla gizlenmiş sistemli ve sürekli bir terörü kendi dışına olduğu kadar kendi içine de uygulamaya mahkûmdur".[632] Kautsky, Marks'ın iddia ettiği gibi işçilerin her geçen gün sefalete sürüklendiği düşüncesine katılmaz. Ayrıca "işçi sınıfının zincirlerinden başka kaybedecek çok şeyi bulunduğunu"[633] da söyler. Marks, işçi sınıfının kapitalist sistem tarafından ezildiğini söyler ve bu ezilme neticesinde insanlığı kurtaracak olan da bu sınıf olacaktır. Kautsky, işçi sınıfına yüklenen bu mesiyanik ya da kurtarıcılık rolünü reddeder. Çünkü işçi sınıfının kurtulması ancak bu sınıfın yaşam koşullarını yavaş yavaş iyileştirmesiyle olacaktır.[634] Kautsky, işçi sınıfının kim olduğunu tanımlarken şu cevabı verir: "üretim araçlarına sahip bulunmayanlar, teknisyenler, memurlar, aydınlar ve benzer nitelikli toplum katmanlarıdır".[635] Klasik Marksizm'de işçi sınıfının karşısında burjuvazi vardır ve burjuvazinin ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Liberalizmde sınıflar yerine, bireyler vardır ve bireylerin sahip olduğu tüm hak ve özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Sosyal demokraside ise, Marksizm gibi sınıflar vardır. Hatta işçi sınıfı ön planda tutulmaktadır; ama Marksizm'deki gibi sınıflar arasında bir çatışma öngörülmez. Eğer işçi sınıfı kendi şartlarını geliştirmek istiyorsa öteki sınıfın haklarını ve varlığını da garanti altına almak durumundadır.[636]

Sosyal demokrasi, temelde bir işçi hareketidir. Kapitalist ekonominin varlığını genel olarak kabul etmektedir. İşçilerin haklarını genişletecek her türlü ekonomik ve siyasal gelişimi desteklemek birincil amaçtır. Mülkiyet konusunda da esnek davranan sosyal demokrasi, denetim, fırsat eşitliği ve sosyal adalet gibi konuları ön plana çıkarmaktadır. Cem'e göre sosyal demokrasi, işçi sınıfının burjuvaziyle çatışması yerine şartlı birlikteliği ve uzlaşmayı sağlamasıdır. Bu şartlı birliktelik sağlanırken demokrasi, işçi sınıfı için orta yolu bulmanın bir aracı değil; işçi sınıfının yararına

[631] **age,** 79.

[632] **age,** 27.

[633] **age,** 81-82.

[634] **age,** 82.

[635] **age.**

[636] **age,** 120.

olan bir amaçtır. Böylece, işçi sınıfı ile birlikte burjuvazi demokrasi içinde özgürce var olabilecektir.[637]

Sosyal demokrasi, burjuvaziyi düşmanlaştırmaz ve güç dengesi içinde onun varlığını kabul edip rakip olarak algılar. Ancak ülkenin ulusal güvenliğine karşı tehditlerin meydana gelmesi ve savaş durumlarında sosyal demokratlar ulusal birliğe katılmak için bu rekabeti kısa süreliğine ortadan kaldırırlar. Cem bu durumu şöyle açıklamaktadır:

> "Tahmin edileceği üzere, konu, ulusal bütünlükte var olmak ya da olmamaktır. Sosyal demokrat partiler, Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasında en zor dönemlerini yaşamışlardır. Her partinin içinde bir kanat ulusal bütünlüğün gerektiğini ulusal dayanışmayı savunurken, bir başka kanat, işçinin, başka ulustan işçiye kurşun sıkamayacağını savunmuştur. Çoğu partide, örneğin Alman Sosyal Demokratik Partisi'nde, bir vicdan muhasebesi, bölünmeler kopmalar olmuştur. Ne var ki, genel olarak, sosyal demokrat partilerin bu savaş yıllarında ulusal birliğe katılma tercihini yaptıkları söylenebilir".[638]

Sosyal demokrasi, devlete de Marksistlerden farklı bakar. Marksist teze göre devlet sınıflı bir toplumda egemen sınıfların kontrol ettiği bir aygıttır. Sınıfların ortadan kaldırılmasıyla devlet de ilerleyen aşamalarda ortadan kaldırılacaktır. Sosyal demokrasi, sınıfları yok etme iddiasında olmadığından devlet aygıtı da yok edilecek bir şey değildir. Devlet bir çatışma alanı değil, diyalog ve uzlaşma alanı olarak tanımlanır. Ama en nihayetinde işçi sınıfının kazanımları ön planda tutulmaktadır.[639] Sosyal demokrasi kimliği Cem'in açıklamasıyla "dayanışma ve eşitlik gibi değer ölçülerinde kendi kimliğini bulan, salt siyasal ideolojinin ötesindeki idealler, ideal doğrular çerçevesinde partiyi, işçileri, kitleleri birleştiren, öncelikle çalışan kitlelere ait bir dünyadır".[640]

Cem, Türkiye'de sosyal demokrasinin kendi varoluşundaki eksiklikleri ele alır. Radikalist politikayla sosyal demokrat politikalar üretmenin zorlama bir amaç olduğunu söyleyen Cem varsayımını şöyle açıklar:[641]

> "Radikalizm, Fransa'da gelişmiş bir siyasal akımdır. Başlıca özellikleri ve öncelikli tezleri şöyledir: Muhafazakârlığı reddeden, küçük burjuvazinin –genelde kullanılan tanımıyla orta sınıfın- aydın unsurlarına, serbest meslek sahiplerine, bürokrasiye, merkez dışındaki bölgelerdeki geleneksel egemen güçlere çoklukla dayanan bir harekettir, radikalizm. Cumhuriyetçilik, ödünsüz bir laiklik anlayışı, pozitivizm, pragmatizm, ideolojilere karşı

[637] **age,** 38.

[638] **age,** 123.

[639] **age,** 207-208.

[640] **age,** 186.

[641] **age,** 287-288.

> güvensizlik, teknokrasi ve elitizm (seçkincilik), başlıca özellikleri arasındadır. … Radikalizm, Fransa aracılığıyla, Türk aydınlarını derinden etkilemiştir. 19. Yüzyıl sonlarında ve 20. Yüzyıl başlarında Fransız kültürü Türkiye'nin yönetim ve bilim çevrelerinde egemendir. Türk aydınlarının Paris'te geçirdiği sürgün yılları, radikalizmin onlara nüfuzunu kolaylaştırmıştır. Radikalizmin tezleri, reformcu Osmanlı ve Türk aydınlarının sınıfsal ve siyasal beklentilerinde elverişli bir ortam bulmuştur. Genç Osmanlılar, Genç Türkler, Osmanlı ve Türk Masonluğu, İttihat ve Terakki, cumhuriyetin kurucuları ve Cumhuriyet Halk Partisi, radikalizmin felsefesinden ve siyasal tezlerinden büyük ölçüde etkilenmiş; bunların önemli bir bölümünü benimsemiştir".
>
> "Bu tarihsel süreç içinde Türk solunun geleneksel ortamı işçinin dünyası değil, küçük burjuvazinin çevresi oluşturmuştur. Bunun, çoğu ülkede ve hiç değilse başlangıçta böyle olduğu öne sürülebilir. Ancak Türkiye'deki aşırı ve kalıcı bir nitelik taşımıştır. Küçük burjuva radikalizminin antidemokratik örneği gibi demokratik örneği de, bunların sol ya da sol olmayan değişik tipleri de, siyasette ve siyaset dışında büyük etkinlik kazanabilmiştir".

Cem'e göre Türkiye'deki sosyal demokrasi iddiasında olan CHP radikalist bir kökenden geldiği için sosyal demokrasiye evrilmekte zorlanmaktadır. Halkçı Parti ve Sosyal Demokrasi Partisi, sosyal demokrasinin tanımlarına uyan tavır sergileyen partilerdir. Cem'in ideal sosyal demokrat parti örnekleri İskandinavya'daki Sosyal Demokrat Partiler, İngiliz İşçi Partisi, Fransız Sosyalist Partisi, Alman Sosyal Demokrat Partisi, İspanyol Sosyalist İşçi Partisi'dir.[642] Türkiye'de görülen sol yukarıda bahsedilen radikalizm bağlamı içinde neşet etmiştir. Ama partilerin sosyal demokrasi varlığını inşa etmek için radikalizmi aşan bir söyleme sahip olması gerekir. Türkiye'de demokratik sol ya da sosyal demokrasi ne kültürel ne tarihsel ne de teorik olarak kendini var etmiştir. Cem'e göre bırakın sosyal demokrasiyi, Türkiye'de genel sol düşüncenin tarih ve kültür bağlamında eksikliği mevcuttur.[643]

Cem aslında sosyal demokrat kimliğinin ötesinde Türkiye toplumunun da bir kimliğe sahip olduğunu hatırlamasını ister. Bu Cem'in gözünde aynı zamanda uluslararası toplumda bağımsızlığın bir göstergesidir ve Cem bu düşüncelerini daha sonra Türk dış politikasını şekillendirirken de kullanacaktır.

> "Türkiye'miz, tarihsel konumu ve kültür birikimiyle, insan ve ekonomi gücüyle, evrensel düzeyde işlev taşıyan, kimliğine ve kişiliğine sahip, çağdaş bağımsızlığını koruyan bir ülke olabilecek yapıdadır: Bu imkan elimizdedir. İmkanı kullanmamız, bizi çağdaş anlamıyla bağımsızlığa kavuşturacak kimliğimizi ve kişiliğimizi bulmamız önce bazı soruları sormayı gerektiriyor".
>
> "Türk toplumu ve Türk insanı, hangi geçmişin sahibidir, hangi günün hazırlığı, hangi geleceğin iddiası içindedir? Kendi ortak kişiliğini nasıl bir görünümde, kendi tarihsel işlevini nasıl bir rolde bulmaktadır? İnsanlığa verdiğimiz mesaj nasıldır? Hepimizin gelip geçtiği bir dünyada, bırakmayı amaçladığımız iz nedir, nelerdir? Toplum olarak biz kimiz, ne yapmak istiyoruz, nereden geldik, nereye gidiyoruz?"

---

[642] **age,** 286-289.

[643] Cem, 1984b, 286.

> "Bütün kişilikli toplumların kendilerine uygun gördüğü bir çizgi, doğru ya da yanlış, haklı ya da haksız olarak kendine yakıştırdığı bir kimlik, bir işlev vardır. Örneğin ABD toplumu, insanoğlunu her alanda daha özgür kılmanın iddiasındadır: Avusturya, dünya dengelerinin diyalog ve uzlaşma merkezi olduğu iddiasındadır: Cezayir, geçmiş mazlum milletlerinin eşitlik iddiasına, Libya, emperyalizmle savaş iddiasına, Fransa, kültür ve sanatın, bireysel özgürlüklerin öncülüğü iddiasına, Federal Almanya, Avrupa'nın Hırsitiyan ve insancıl geleneğini 21. Yüzyıla taşıma iddiasına sahiptir".
>
> "Türkiye olarak, kendi kişiliğimizi, kimliğimizi, ayrıcalığımızı, ne yapmak ve insanlığın büyük yürüyüşüne hangi katkıyı getirmek istediğimizi düşünmek, belirlemek, sahip çıkmak zorundayız. Ancak bu arayışı başlatabilirsek, sağlam çözümlere varabilirsek, çağdaş anlamıyla bağımsız olarabiliriz. Bunu gerçekleştirecek güç bizde vardır…"[644]

Sosyal demokrasinin Türkiye'deki kuramcılarından olan Cem, sosyal demokrasinin Türkiye'deki kimliğini ortaya koymak için tarihe yönelmiş ve tarihsel figürlerden yaralanmıştır. Nasıl ki Willy Brandt, Alman sosyal demokratlığını Hristiyanlığa dayandırmışsa Cem de tarihsel figürlerle Türkiye'deki sosyal demokrasinin kimliğini şekillendirmeye çalışmıştır.

> "Türk sosyal demokrasisi, bizim tarihimizdeki çeşitli oluşumların, düşünürlerin ve devlet adamlarının, geleneklerin, inançların ve beklentilerin yansımasını da kendi kimliğinde bulabilir. Toplumların, bir günden ikincisine oluşamayacağını, bir tarihsel sürecin uzantısı olduğunu görebilir. Bunu değerlendirebilir".
>
> "İslam adalet ve dayanışma geleneğinde, Anadolu felsefesinin insancıllığında, Fatih Sultan Mehmet'in hoşgörüsünde ve bilim saygısında, Genç Osmanların, İkinci Mahmutların ilericiliğinde, Kuvay'ı Milliye'nin yurtseverliğinde ve cesaretinde, Atatürk'ün milliyetçiliğinde ve bağımsızlığında, Türk sosyal demokrasisinin günümüzde taşıyacağı özelliklerden çoğunun tarihsel birikimini görmek mümkündür".[645]

Cem, sosyal demokrat kimliği inşa ederken Türkiye'deki radikal-laik kesimin benlik alanından uzaklaştırdığı İslam ve Osmanlı tarihine atıf yapar. Cem'e göre Türkiye "el yordamıyla meydana getirilmiş derme-çatma bir ülke değildir". Türkiye, tarihsel derinliği olan bir ülkedir ve bunu çağın gerekliliklerine göre yorumlamak durumundadır. Tarihi reddetmek, köksüzleşmeye sebep olacaktır. Bu da Türkiye'nin savrulmasına neden olabilir. Cem 1983'te basına verdiği bir demeçte bu konu hakkında şunu iddia etmektedir: "Türkiye, tarihi, kültürü, ekonomisi ve insan birikimiyle hem ulusal hem de uluslararası düzeyde iddialı bir ülke olmak hakkına sahiptir. Sosyal demokrasi, bu iddiayı gerçekleştirmek amacıyla, halkımıza ve yarınlara güvenerek, kendi düşüncelerinin partisini oluşturacaktır".[646]

Cem, Türkiye'de işçi sınıfı ve emek faktörünün sloganlara kurban edildiğini söyler. Oysa Türkiye'de solculuk bu kavramları ne için kullandığını bilmemektedir. Hatta sosyal demokrat olduğunu iddia edenler ne için ve ne adına iktidar olmak

---

[644] **age,** 381-382.

[645] Cem, 1984b, 311.

[646] Cem, 1987, 27.

istediklerini de bilmemektedir. Bununla birlikte Türkiye'de sosyal demokrasi "ilerici-gerici üye" tartışması yapmaktan sosyal demokrasinin temel ilkelerini ıskalamaktadır. Bu tartışma dışlamaları, bölünmeleri, küçümsemeği ve hatta sevgisizliğe neden olmaktadır. Oysa sosyal demokrasi "insanların farklı saiklerle birleştiği ortak bir zemindir".[647] Sosyal demokrasinin birleştirici özelliğinin içinde "dinsel özgürlükler ve onların demokratik ifade biçimlerini kendi temel bir özgürlüğü olarak ve kendi meselesi olarak savunur".[648] Cem, Türkiye'deki radikalizme dayanan bürokratik devlet solculuğunun sosyal demokrasi olmadığını söyler. Bu çerçevede şöyle bir açıklama yapar:

> "Merkeziyetçi ve bürokratik bir devlet solculuğuna özgü, halka tepeden bakan, ideolojilerden kaçınan, seçkinci olan halkın yerine kendini koyup karar verme özlemleri taşıyan eğilimleri, sosyal demokrasiden uzak tutmak gerekir. Sosyal demokrat ideolojinin çoğulcu, demokrat, halkçı özünü egemen kılmak Türk sosyal demokrasisinin öncelikli meselesidir".[649]

4.8. Reel Siyaset ve Bürokrasinin İçinde Geleceği Düşleyen Adam

1980'li yıllar Cem'in doğrudan siyasete atıldığı yıllar olmuştur. 1985'te Halkçı Parti'nin Genel Başkanı Aydın Güven Gürkan, Cem'i partisine davet etmiştir. Cem de bu davete icabet ederek siyaset hayatına bir daha bırakmamak üzere dönmüştür. Cem bu durumu şöyle anlatmaktadır:

> "1985'te Aydın Güven bir gün Tarabya'daki evime geldi. Halkçı Parti ile SODEP'in birleşme kurultayından bir hafta kadar önceydi. 'İlla gel, güç vereceksin, birleşme kolaylaşacak, yardımın olur' diye rica ettin. Bir yere kadar, 'lüzum yok' demiştim. Sonra, biraz da Aydın'a bir omuz vermek için iki partinin birleştiği gün ben de SHP'ye üye oldum; o şekilde senkronize dilmişti. Ve böylece bütün gücümüzle yeniden siyasete koyulduk".[650]

1985'te Halkçı Parti SODEP'le birleşmiş ve SHP kurulmuştur. Cem de partinin MKYK'yesine girmiştir. Cem, 1987 Türkiye Genel Seçimlerinde İstanbul'dan milletvekili olmuş ve ilk defa meclise girmiştir. Bu yıllarda Cem Türkiye siyaset ortamını şöyle değerlendirmektedir:

> "Siyaseti bazıları iş gibi görmeye başlamışlardı. Yani, 'Siyasete gireceğim. Sonra bir beldede, bir ilçede, bir ilde bürokrasiyle daha rahat diyalog kuracak bir göreve seçileceğim, il başkanı olacağım, milletvekili olacağım. Sonra da müteahhitlik işlerimi veyahut ticari faaliyetlerimi daha kolay götüreceğim, devletle daha rahat anlaşacağım' düşüncesi yerleşmişti. Partilerin ve siyasetin sağı da solu da bu ortamdan etkilenmeye başlamıştı. Kimse alınmasın genellemiyorum. 'Herkes böyle' ya da 'çoğunluk böyle' de demiyorum, ama siyasetin

---

[647] **age,** 15-18.

[648] **age,** 19.

[649] **age,** 20.

[650] Dündar, **age,** 167.

ticarileşmesi bir defa başladıktan sonra, partilerin bundan etkilenmemesi düşünülemezdi. Onun için bu dönemi ben 'kayıp yıllar' diye niteliyorum. Yapılabilecek olanın çok azı yapılabildi ve bir değişim, yenileşme ortamı kaybedildi".[651]

Siyaseti zenginleşme aracı olarak görmeyen ve bunu siyasetine de yansıtan Cem, 1989'da SHP Genel Başkanlık yarışına girer ve Erdal İnönü'ye rakip olur; ancak kazanamaz. Can Dündar'ın Cem'e "Erdal İnönü'yle ilişkiniz nasıldı?" sorusuna şu cevabı vermiştir:

"Erdal'la bizim siyaset öncesinden bir tanışıklığımız, dostluğumuz vardı. Eşimle Paris'te kaldığımız sırada o UNESCO'da Türkiye'yi temsil ediyordu. Ayda bir, iki ayda bir Paris'e geliyordu. Geldiğinde de çoklukla bizi arıyordu, hep birlikte geziyorduk, Paris yakınlarındaki şatolara gidip yemek yiyorduk. Paris döneminden önce de Profesör Şerif Mardin, Erdal İnönü'nün de, benim de yakın dostumuzdu. Üçümüzün bir araya gelişlerimizi hatırlıyorum; eşlerimizle evlerimizde… Ama siyaset farklı bir olay… Siyasette, Erdal'ın bana biraz uzak durduğunu hissettim. Çevresinin onun üzerinde etkili olduğunu hissettim. Daha çok eski CHP'liler beni kendilerine rakip mi görüyorlardı bilmiyorum, fakat hafif ters başladık. Aslında SODEP'in kurucuları arasında olmamı düşünmüşlerdi ve ben de bunu olağan karşılamıştım, sonra olmadı. Olmayışımın sebebi de, "Milli Güvenlik Kurulu, bazı üyelerimizin milletvekilliği adaylığını veto edecek, böyle haberler var, Cem'i de mutlaka veto eder" gibi bir tahmin… Artık neye dayanıyorsa bu tahminler… Duyduğum kadarıyla, "O yüzden Cem'i kurucular arasına almayalım" gibi bir şeyler söylemiş. İyi ki de olmamış; biliyorsunuz Erdal, SODEP'te fazla bir şey yapamadı. Ayrıca SODEP'in kurucularına vetolar geldi; milletvekili adayı olamadılar. Her neyse; bunlar benim işim değil. Sadece şunu belirmek için söylüyorum: Erdal'la, o Paris dönemi samimiyetini bulamadım; o, bir daha yaşanmadı. Erdal benim anlayışımda bir sosyal demokrat parti lideri olup da o partiyi ciddi bir partiye dönüştürecek, bunun mücadelesini inatla sürdürecek bir yapıda değildi. Yanlış anlaşılmasın, benim kendisiyle hiçbir tersliğim olmadı, her zaman kibar ve nazikti bana karşı. Ben de aynı şekilde ona karşı hep kibar ve nazik oldum; yani sevgide, saygıda karşılıklı olarak kusur etmedik birbirimize… Ne var ki siyasi açıdan başka dünyaların insanlarıydık adeta…".[652]

1991 Genel Seçimlerinde yine İstanbul'dan milletvekili olmuştur. CHP'nin tekrar kurulmasıyla Deniz Baykal'la birlikte 1992'de CHP'ye geçmiştir. CHP'de Baykal Genel Başkan, İsmail Cem de Genel Başkan Yardımcısı olmuştur.[653] İsmail Cem, Baykal'la eski dosttur. 1990'larda Yeni Sol siyasetinin temsilcileri olmuşturlar. *Yeni Sol*[654] isimli kitap da çıkaran Cem ve Baykal, yeni solun programında Türkiye'de çok tartışılan laikliğin demokratik yorumuna yer vermişlerdir. Cem, 1994'te *Sol'daki Arayış* kitabını yayımlar. Bu kitabında Cem, 1990'lı yıllarda solun Türkiye'deki hedeflerinin ne olması gerektiğini yazar.[655]

Cem, Türkiye siyasetinin içinde aktif çalışmalar yaparken bile yazı yazmayı bırakmamıştır. 1991'den 1993'e kadar yazdığı deneme türündeki yazılarını 1994'te

[651] **age,** 168.

[652] **age,** 174-175.

[653] Muradoğlu, **age,** 214-215.

[654] Deniz Baykal, İsmail Cem, **Yeni Sol** (İstanbul: Cem Yayınevi, 1992)

[655] İsmail Cem, **Soldaki Arayış** (İstanbul: Cem Yayınevi, 1994)

Gelecek İçin Denemeler başlığıyla kitap haline getirmiştir. Kitap bir bütün olarak ele alındığında Cem'in Türkiye iç-dış siyasetine, ekonomisine, toplumuna yönelik eleştirileri mevcuttur. Cem, bazen karamsarlığa gömülürken; bazen de Türkiye'nin sahip olduğu zengin tarih ve kültür mirasından dolayı geleceğe umutla bakar. Ama en nihayetinde Cem, 90'lı yılların Türkiye'sinden hiç memnun değildir. Zaten kendisi de bu memnuniyetsizliğini kitabın hem girişte hem de sonuç bölümünde yazar. Cem okuyucusuna şu sitemli soruları yöneltir: "yani, yazmışız, çizmişiz, sonra umduğumuz alçakgönüllü katkının topluma ulaşmadığını, beklediğimiz titreşimlerin toplumda gerçekleşmediğini mi görmüşüz? Her şey, 'eski hamam, eski tas' örneği sürüp gitmiş mi? Kendi mantıksızlığı, kendi adaletsizliği, kendi duyarsızlığı içinde…".[656]

Cem'in bu kitabında Türkiye siyaseti, ekonomisi, dış politikası ele alınmaktadır. Cem, 90'ların başındaki Türkiye toplumunun ortak bir paydada buluşamadığı görüşündedir. Baskıcı kuvvetlerin zorla toplumdaki insanları benzeştirmesine karşıdır. Özellikle de 90'lı yıllarda devletin Güneydoğu bölgesinde meydana gelen sorunlar karşısında "ezdik, geçiyoruz" söylemine şiddetle karşıdır.[657] İnsancıl değerleri ve rasyonel düşünmeyi ön plana çıkartan Cem, ancak ortak ilkeler çerçevesinde ortak bir paydanın tesis edileceğine inanmaktadır. Toplumu oluşturan her kesimden insanların baskılar karşısındaki edilgenliğinden kurtulmasını ve etken bir özne konuma geçmesini arzular. Cem; sorgulayan, kendinin ve toplumun hakkını arayan insan tiplerini arzular.[658] Serzenişini de şöyle dile getirmektedir:

> "Ne kaliteye talep var ne de kalitesizliğe tepki var. Yurttaşa 'seyirci kalmak' işlevi kabul ettirilmiş bir kez, öyle gidiyor. Ne ödediği verginin hesabını soruyor, ne siyasal kalitesizliğin, çözümsüzlüğün çözümünü arıyor. Siyaset düzelsin, ama 'başkalaları' düzeltsin deniyor. Hesap sorulsun, ama 'başkaları' sorsun. Sonuç: Tüm organları hastalıklı bir siyaset kurumu, gelişmenin gerisinde kalıyor; toplumun önünü açamıyor, hatta bazen kapadığı izlenimini veriyor".[659]

Cem'in denemelerinde köyden kente göç ve ortak değerlerin oluşturulamama nedeni de ele alınmaktadır. Köyden kente göç ve köylü kitlelerin kente adapte olamama durumu, ciddi bir toplumsal uyuşmazlığı da meydana getirmektedir. Köylü kitle kente adapte olamamakla birlikte, kentin ahlak düzenini ve çevresel

---

[656] **age,** xi.

[657] Cem, 2010, 28.

[658] **age,** 12.

[659] **age,** 53.

dönüşümünü de değiştirmektedir; ya da kendisi değişmektedir. Cem'e göre; kentli egemen "sınıfın maddi varlığı, gücü, etkinliği, göç eden kitlelerin üzerinde yönlendirici, caydırıcı, korkutucu olamamaktadır".[660] Batı'da yaşandığı gibi kentlerdeki demokrasinin bayraktarlığını yapan burjuvazi (tüccar-sanayici-banker sınıfı) Türkiye'de gelişemediği için, demokrasi bürokratlarca getirilmiştir. Cem'e göre de bu durum, kent yaşamının gelişimini ve demokrasinin gelişimini engellemektedir. Toplumdaki demokratik kimliğin gelişememesi ya da geliştirilememesi, bir kimlik problemini de meydana getirmektedir. Doğru, yanlış ve ayıp gibi değersel kavramların toplum içinde ortaklaşa benimsenememiş olması, toplumsal ölçülerin eksikliğine neden olmaktadır.[661]

Cem, 7 Temmuz 1995'ten 6 Ekim 1995'e kadar Kültür Bakanlığı yapmıştır. Bakanlığı sırasında Müsteşar olan Emre Kongar'la çalışmıştır. Kısa sürede TRT'de olduğu ve Dışişleri Bakanlığı'nda olacağı gibi farklı girişimlerde bulunmuştur. Kendisi bu durumu şöyle açıklamaktadır:

> "Çok güzel şeyler yaptık. Mesela beş yüz sanatçıyla Doğu'ya gittik. Bu müthiş bir olaydı: Beş yüz sanatçıyı toparladık, organize ettik ve Doğu illerimizde konserler verdik, tiyatro gösterileri yaptık. Bunun gibi birçok girişimlerimiz oldu. Herkes de şaşırdı, "Bu kadar kısa zamanda nasıl bunlar olabiliyormuş" diye… Türkiye ilginç bir memleket… Maalesef toplum hafızası hep ikinci plana itilmiş. 1995'te Kültür Bakanı'yken Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşunun 700. Yıldönümü de yaklaşmaktaydı. Kimse farkında değildi Türkiye'de bunun… Emin olun abartmıyorum, kimse bunun üzerinde durmuyordu. Biz Kültür Bakanlığı olarak bunu Türkiye'nin gündemine getirdik ve herkes sahiplendi. En azından Osmanlı geçmişimize hak ettiği gibi ışık tutabildik; Osmanlı'nın konuşulmasını, tartışılmasını, iyi ve büyük taraflarından faydalanılmasını gündeme getirebildik. Kültür Bakanlığı bu şekilde devam ederken hükümet istifa etti. Doğrusu bakanlığımın kısa sürmesine üzüldüm, çünkü çok güzel şeyler yapmaya müsait bakanlık Kültür Bakanlığı, çok da keyifli…".[662]

Baykal'la aralarının bozulmasından dolayı Cem, 1995'te Demokratik Sol Partisi'ne geçmiştir. Aslında Cem'in beklentisi İstanbul'dan aday olmaktır. Ancak Ecevit, Cem'i hiçbir bağlantısı olmadığı ve RP'nin kalesi konumunda olan Kayseri'den aday göstermiştir. Cem bu süreci şöyle anlatmaktadır:

> "Tam o sıralarda Baykal'la aramızda, ideolojik boyutta değil de, daha çok insani ya da siyasi boyutta diyeyim, bir tartışma, bir anlaşmazlık oldu. Önce çok üzüldüm, hatta siyaseti bırakmayı düşündüm. Kurultayda genel başkan listesine alınmayışıma kırılmıştım. Bir açıklama yaptım. Dedim ki, 1995 seçiminde "Cumhuriyet Halk Partisi'nden milletvekili adayı olmayacağım." "Cumhuriyet Halk Partisi'nden" lafının altını çizdim".
>
> "…Hiç unutmuyorum, tesadüfen DSP'li yönetici bir arkadaşla Ankara'dan İstanbul'a uçakta yan yana geldik. Dedi ki, "Niye bizden aday olmuyorsun? Toplum neden CHP'den aday

[660] **age,** 288.

[661] **age,** 216.

[662] Dündar, **age,** 185.

> olmadığını biliyor, ama gel DSP'den aday ol; bunu Bülent Bey'e danışayım mı" dedi. "Valla, sen bilirsin" dedim. Aradan üç-dört gün geçti. DSP'den, "Sayın Cem'i aday yapmak isteriz, çok şeref duyarız" diye haber geldi. Ben de, "O şeref bana ait olur" dedim ve böylece DSP'den aday olmam kararlaştırıldı. …Sayın Ecevit'ten bir öneri aldım. O da şuydu: "Sayın Cem'in esas olması gereken yer, büyük kentlerin listeleridir. Fakat bunlar çok önceden ayrıldı, kapatıldı DSP'de… Şu anda Kastamonu, Sinop ve Kayseri illerimizde birinci sıra boş. Bunlardan tercih ettiği hangisiyse oradan aday gösterelim." Tabii üçü de zor ildi, ama ben Kayseri dedim".[663]

Abdullah Gül'le iletişime geçen Cem, son anket bilgilerini Gül'den almış ve Kayseri'ye oğluyla giderek seçim yarışına başlamıştır. Halkın teveccühünü kazanan Cem, Kayseri'de güzel bir süreç geçirmiş ve iki dönem Kayseri'den milletvekili olarak meclise girmiştir. Cem "eğer kazanamasaydınız ne olurdu sorusuna" şu cevabı verir: "Seçim kaybetmiş bir politikacı olurdum, Meclis'e de giremezdim. Bugün, 'Ne iyi olmuş yapmışım, yaşamışım' dediğim tecrübeleri, örneğin Dışişleri Bakanlığı'nı yaşamamış olarak siyasi hayatımı bitirmiş olurdum".[664]

28 Şubat 1997'de Refah-Yol Hükümeti askeri müdahaleyle düşürülmüştür. Yerine kurulan ANA-SOL-D hükümetine Dışişleri Bakanı olarak Cem atanmıştır. Cem bakanlığa atanma sürecini şöyle aktarmaktadır: "Köşke giden DSP'li bakanlar listesinde ben Kültür Bakanı olarak bildirilmişim. Ancak Köşk'te değişmiş bu… Rivayetler muhtelif; ama sanıyorum Sayın Demirel'in tercihi olmuştu bu…"[665] TRT müdürlüğüne atanırken Ecevit, Cem'e telefon etmişti. Şimdi yine Ecevit, Cem'i arayarak Dışişleri Bakanlığı'na atandığını bildirmişti. Bu atamaya Cem de "şereftir sayın başkanım" diye cevap vermiştir.[666]

Cem, 1997'den 2002'ye kadar Dışişleri Bakanlığı yapmıştır. Bakanlığı sonrasında Türk Dış Politikasına dair kendi tasavvurunu yansıttığı üç kitap yazmıştır. Bunlar *Turkey in the New Century, Türkiye, Avrupa ve Avrasya I-II'*dir. Orta Doğu hakkında da bir kitap çalışması yapan Cem'in ömrü vefa etmediği için kitap tamamlanıp yayımlanamamıştır. Cem, 2002-2004 yılları arasında YTP'yi kurmuştur. Partinin sosyal demokrat bir kimlikte olmasını isteyen Cem, Hüsamettin Özkan ve Kemal Derviş'le bir araya gelmiştir. Parti'nin kurulmasından sonra Kemal Derviş'in, YTP'ye desteğini çekip CHP'ye geçmesiyle parti içinde moraller bozulmuştur. Cem bu durumu şöyle anlatmaktadır:

---

[663] **age,** 186-188.

[664] **age,** 193.

[665] **age,** 198.

[666] **age,** 197.

> "...başta işin içinde olduğunu beyan edip basında 'trio' lafları çıkartıp, ondan sonra başka bir tarafa gidince, insanların sempatisi hızla ortadan kalktı. "Bunların da farkı yokmuş", "zaten Türkiye'de üç kişi bir araya gelip bir iş yapamaz, onlar da yapamadı" gibi olumsuz görüşlere döndü. Bizim yeni, efendi, doğru dürüst imajımız silindi; birdenbire, "Bunların da diğerlerinden farkı yokmuş" denildi".[667]

Parti istenilen başarıyı gösteremeyince, YTP kapatılmış ve 2004'te CHP ile birleşmiştir.[668] Cem ayrıca İstanbul Bilgi Üniversitesi'nde Türk Dış Politikası dersleri de vermiştir. 24 Ocak 2007'de vefat etmiştir.

4.9. Dışişleri Bakanlığında Bir Sosyal Demokrat: Cem'in Dış Politika Tasavvurunun Genel İlkeleri

The Economist, Şubat 2000'de "Bir Türk Stratejisti" [669] başlığını kullanarak İsmail Cem hakkında makale yayımlamıştı. *World Press Review* de Ekim 2002'de Cem'le ilgili makale yayımlamış ve "Bir Çok Alanda Başarılı Olan Kimse" [670] başlığını kullanmıştı. Batılı bir diplomata göre Cem, "yufka yürekli bir Avrupa taraftarıydı". Başka bir Avrupalı diplomat ise "Cem, bizden biridir" ibaresini kullanmıştı. Cem, sosyalleşme sürecinde ele alındığı gibi aydın ve soylu bir kökene sahipti. Avrupa değerlerini benimsemiş ama hiçbir zaman körü körüne Avrupacı bir tutum sergilememiştir. AB'ye giden yolda Türkiye'nin emin adımlarla yürümesini amaçlamıştır. Bunu sözde değil özde gerçekleştirmek için yola koyulmuştur. Türkiye'nin ulusal çıkarları söz konusu olduğunda AB'ye resti çekecek kadar da cesur olmuştur. Dışişleri Bakanlığı döneminde, Yunanistan'la hasımlığı ortadan kaldırmak için çaba harcamış ve bu uğraşlarından ötürü East-West Institute'nin verdiği 2000 Yılının Devlet Adamı ödülünü Yunanistan Dışişleri Bakanı Yorgo Papandreu'yla birlikte almıştır.[671] Kıbrıs meselesinin çözüme ulaşması için kafa yormuştur. Türkiye'nin hem Asyalı hem de Avrupalı olduğunu iddia ederek bunun Türkiye için zenginlik ve dış politikada güç kaynağı olduğunu belirtmiştir.[672] "Tarihi

---

[667] **age,** 247-248.

[668] **age,** 251; Muradoğlu, **age,** 220.

[669] "Ismail Cem, a Turkish Strategist", https://www.economist.com/europe/2000/02/03/ismail-cem-a-turkish-strategist [Erişim Tarihi: 10.11.2018]

[670] Andrew Yurkovsky, "A Man for All Seasons Ismail Cem", https://www.worldpress.org/Europe/678.cfm [Erişim Tarihi: 10.10.2018]

[671] "İsmail Cem Yılın Devlet Adamı", www.hurriyet.com.tr/dunya/ismail-cem-yilin-devlet-adami-39151180 [Erişim Tarihi: 10.11.2018]

[672] "Ismail Cem, a Turkish Strategist"

coğrafyamız" olarak adlandırdığı Kuzey Afrika, Orta Doğu, Orta Asya ve Balkanlar'a yönelik politikalar geliştirmiştir.[673]

Cem'in dış politika tasavvurunu ve Türk dış politikasına yönelik düşüncelerini anlamak için kendisinin kaleme aldığı *Gelecek İçin Denemeler*[674]*, Turkey in the New Century*[675]*, Türkiye, Avrupa, Avrasya I. Cilt: Strateji, Yunanistan, Kıbrıs*[676]*, Türkiye, Avrupa, Avrasya II. Cilt: Avrupa'nın "Birliği" ve Türkiye*[677] kitapları başucu kaynaklar olarak öne çıkmaktadır. Cem, *Gelecek İçin Denemler* kitabını Dışişleri Bakanı olmadan önce yazmıştır ve bu kitaptaki düşüncelerini de bakanlık döneminde fiiliyata geçirme çabası içinde olmuştur. Bu kitabın sorguladığı konular 20. yüzyılın sonunda ve 21. yüzyılın başlangıcında Türkiye'nin hem iç politikada hem de dış politikada nasıl bir sürece gireceği üzerinedir. Cem, sosyal demokrasinin prensiplerini temele alarak kimlik bilinci, rasyonellik, Türkiye'nin menfaati, insan hakları, uluslararası hukuk, ahlak konularını ele alarak hem Türkiye'nin dış politikasını hem de dünya politikasını sosya demokrat perspektiften sorgulamıştır. Bu bağlamda, Cem'in dış politika tasavvurunu açıklamadan önce Cem'in de politik kimliğini teşkil eden sosyal demokrasinin dış politika prensiplerini açıklamakta fayda vardır.

Sosyal demokrasi, 19. yüzyılın son çeyreğinden beri kendini uluslararası bir hareket olarak tanımlamıştır. Sosyal demokrasi, demokrasi ve sosyal eşitliğin sağlanması için büyük bir sosyal değişimi temsil eden bir görünüme sahip olmuştur. Uluslararasında ve uluslar içinde demokrasi ve eşitliğin yayılması için uluslararası hukukun geliştirilmesini ifade etmişlerdir. Ancak I. Dünya Savaşı'nda sosyalist enternasyonel savunduğu ilkeleri yürülüğe koyamamış ve ulusal tavır sergileyerek ilkelerini uygulamakta başarısız olmuştur. Buna rağmen, sosyal demokrat partiler, sosyalist olmayan partilerden daha fazla etik bir dış politikayı temsil ettiklerinde ısrarcı olmuşlardır. "Gücü olan istediğini alır" dış politikasını reddederek uluslararası hukuka dayalı bir dünya düzeni hedefinden vazgeçmemişlerdir. Fakat hem I. ve II.

---

[673] Dündar, **age,** 206.

[674] İsmail Cem, **Gelecek İçin Denemeler** (İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010)

[675] İsmail Cem, **Turkey in the New Century** (Mersin: Rüstem Kitapevi, 2001)

[676] İsmail Cem, **Türkiye, Avrupa, Avrasya I. Cilt: Strateji, Yunanistan**, **Kıbrıs** (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2009a)

[677] İsmail Cem, **Türkiye, Avrupa, Avrasya II. Cilt: Avrupa'nın "Birliği" ve Türiye** (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2009b)

Dünya Savaşı hem sosyalist düşünce içinde kendini var etmiş komünist Lenin'in kendi halkına karşı savaşı, faşizmin Avrupa'da yayılması ve en nihayetinde Soğuk Savaş'ın getirdiği iki kutuplu sistem sosyal demokrat ideallerin bir kenara konulup olaylara daha gerçekçi bakılmasına neden olmuştur.[678]

Sosyal demokrasi militarizmi, emperyalizmi eleştirirken uluslararası hukukun onaylanmasını, küresel eşitsizliklerin iyileştirilmesini ve milletler arasında çeşitli bağlantıların gerçekleşmesini savunmaktadır. Örneğin Nuremberg yargılamalarının gerçekleşmesinde BM'nin ve AB'nin sergilediği çalışmalar, sosyal demokrasinin savunduğu hukukun üstünlüğü ilkesini yansıtmıştır. Özellikle iktisadi alanda kurallara dayalı bir uluslararası sistemin oluşturulması ve suçluların kovuşturulması için uluslararası hukukun geliştirilmesine destek vermişlerdir. Sosyal demokratların gözünde AB, diplomasinin uygulandığı ve Avrupa halklarının daha geniş kültürel bağlantılarla birbirlerine ulaşabildiği önemli bir uygulama alanı olmuştur.[679]

1997'den 2002'ye kadar sosyal demokrasi bağlamında İsmail Cem'in görüşleri Türkiye'nin bölgesel ve dünya siyasetindeki rolünü, Türk dış politikasının kimliğini ve stratejisini belirlemede önemli bir rol oynamıştır. 1991-1993 arasındaki dış Dışişleri Bakanı olmadan önce Cem'in dış politika yazılarında Türkiye, "tarihi birikimi, geleneği ve inanç özellikleriyle İslam geleneğine sahip ülkeler arasında çağı paylaşmak iddiasına sahip tek örnek" olarak tanımlanmıştır. Cumhuriyet ve demokrasiyi uygulama isteği, laiklik, anayasal hukuk düzeni ve İslam geleneğinden kaynaklı kültürü Cem'in gözünde Türkiye'yi özgün bir konuma taşımaktadır. Bu özgünlüğü eğer Türkiye dış politikasında kullanıp, öteki ülkelere tanıtabilirse hatırı sayılır bir saygınlık da elde edebilecektir. Ama Cem, Türkiye'nin sahip olduğu "nimetin" dış politikada kullanılamadığını düşündüğünden 1991'de Orta Doğu özelinde şu açıklamayı yapmıştır:

> "Türkiye Ortadoğu'da etkinliğini artıracak bu politikalarını hiçbir dönemde düşünmemiştir. Bu imkânını kullanmamıştır. Taşıyabileceği barışçı, demokratik işleve sırt çevirmiştir. Batı'dan çekindiğinden, Ortadoğu'nun ilkel yönetimlerinin tepesinden ürktüğünden, en önemlisi kendini tanımadığından, "model olmak" özelliğini göz ardı etmiştir. Ortadoğu uluslarıyla kurabileceği bir diyaloğun kanallarını kapalı tutmuştur. Körfez Savaşı sonrasında Ortadoğu'da etkili ve yararlı olmak istiyorsak, olumlu bir işlev taşımayı amaçlıyorsak, bunun yolu ve yöntemi açıktır: Türkiye Modeli'ni barışçı kanallardan Ortadoğu'ya taşımak, bu modelin Ortadoğu'ya

---

[678] John Callaghan, "In Search of Social Democratic Foreign Policy", **Renewal: A Journal of Social Democracy**, vol. 17, no. 1 (2009): 62-64.

[679] Callaghan, **age,** 74.

önermek, Ortadoğu uluslarıyla, bu temellerde yeni bir diyalog etkileşim sürecini başlatmak…".[680]

Cem'in bu tarihi birikimi içinde Osmanlı Devleti'nin büyük bir önemi vardır. Türkiye'de sosyal demokrasinin gelişimine destek olurken Osmanlı Devleti'nden ve İslam kültüründen faydalanan Cem, Osmanlı'nın akılcılığını, uygarlık birikimini, hoşgörü anlayışını ön plana çıkarmıştır. Cem'e göre Osmanlı'nın başka toplumlarca kabullenilmesi dinsel hoşgörünün akılcı bir şekilde uygulanmasından kaynaklanmıştır. Osmanlı bir İslam topluluğu olmakla birlikte devlet yönetiminde, mimaride, toprak sisteminde hem Selçuklu'nun hem de Bizans'ın birikimini kullanmıştır. Bunlara ek olarak Orta Asya, İran ve Arap kültürünü de kendinde taşıyan Osmanlı, yayıldığı topraklarda öteki kültürlerle ilişki kurmaktan çekinmemiştir. Cumhuriyet döneminde de dinsel hoşgörü kendisini çağdaş bir kavram olan laiklikle tanımlamaya başlamıştır. Türkiye artık yasakçı, dışlayıcı ve baskısı laiklik anlayışından uzaklaşıp çoğulcu, özgürlükçü ve farklılıklara güvence sunan bir anlayışa evrilmelidir. Türkiye tarihsel birikimini ve hoşgörü anlayışını dış politikasına da yansıtarak hem bölgesiyle hem de dünya toplumlarıyla ilişki kurmaktan çekinmemelidir. Dış politikasında sadece Batı'ya dönük politikalar üretmemelidir.[681]

Cem'in 1992'de dikkate aldığı bir başka konuysa Türkiye'nin Avrupa Toğluluğu'yla ilişkileri olmuştur. Cem'e göre; Türkiye'nin saygınlığı Avrupa karşısında yok edilmektedir. Çünkü Türkiye, "Avrupa kapılarında çaresiz ve umutsuz aşığı oynamaktadır".[682] Avrupa karşısında "kolay muhatap" konumuna düşmüş Türkiye'yi topluluğa kabul edecek olan Batılı devletler, Türkiye Avrupa'ya sadakat yemini ettiği için değil Avrupalı devletlerin menfaati söz konusu olacağından bu üyelik gerçekleşecektir. Cem burada bir değerlendirme yanlışı yapmamak için bu duruma şöyle bir açıklık getirmektedir:

"Türkiye Avrupa Topluluğu'nda yer alacakça, Avrupa'yla ilişkilerinde saygı gösterecek ve kendi çıkarlarını koruyacaksa, bu, 'Belçikalılara benzediği' ya da 'İtalyanlaştığı' için olmayacak. Bilakis, Avrupalılardan farklı bir kimlik ve kültür boyutuna sahip olduğu için, bu farklı boyut Avrupa'ya ek bir dinamizm getireceği ve Avrupa'nın yeni ülkelere, yeni hedeflere açılımını kolaylaştıracağı için Türkiye, Avrupa Topluluğu'nda 'istenen' üye olabilir. Yoksa Portekiz'i andıran bir Türkiye kimliğinin, Lüksemburg'u andıran Bir Türkiye boyutunun

[680] Cem, 2010, 141.

[681] **age,** 232-235.

[682] **age,** 322.

> Avrupa'ya katabileceği bir yenilik ne olur? Böyle bir Türkiye'nin eksikliğinden Avrupa ne kaybeder ki?"[683]

Cem, Soğuk Savaş'ın ardından ortaya çıkan yeni uluslararası sistemi ahlak ve menfaat kavramları üzerinden değerlendirmiştir. Cem'e göre "yeni dünya düzeninin tek bir parametresi, tek bir ölçüsü vardır, o da menfaattir." Özgürlük, demokrasi ve insan haklarının önemsizleştiği bir dönemde Batı'nın sermayesine ve temelde ekonomik çıkarlarına hizmet eden bir dönemin başladığını iddia etmektedir. Cem'e göre geçmişin dünyasında da her şey menfaat çevresinde dönse de moral değerlerin özellikle Soğuk Savaş döneminde hassas dengeleri değiştirecek kadar güçlü bir konumda olabildiğini iddia etmiştir. Örneğin, Soğuk Savaş döneminde ABD'nin Vietnam'daki savaşına Amerikan gençliği, basını ve edebiyat çevreleriyle birlikte dünya toplumu da ABD'nin politikalarına karşı ses çıkarmıştır. Sovyetler'in Afganistan'daki, daha önceleri de Fransa'nın Cezayir'deki utanç savaşlarına, dünyanın birçok ülkesi adeta isyan etmiştir. Doğu Bloğunun insan hakları ve özgürlük eksiği, Batı'nın tüm iletişim araçlarında başlıca eleştiri konusu olmuştur. Batı'nın eşitsizliği, dengesizliği, uyuşturucu ve fuhuş hastalıkları, kolladığı askeri diktatörlükler Doğu Bloku'nun Batı'yı suçlamak için kullandığı konular olmuştu. Cem, Soğuk Savaş sonrası yeni dünya düzeninin başladığı anlarda yaşanan katliamlara karşı seyircilerin sessizliğe gömüldüğünü iddia etmiş ve şöyle bir soru sormuştur:

> "Peki, ne oldu, ne değişti de Bosna'daki katliam, seyircilerin sessizliğine gömülüverdi? Parlamento feshedip parlamento basan, parti kapatıp, basın sansürleyen Yeltsin, demokrasi kahramanı olup çıkıverdi? Düşünebiliyor musunuz, Yeltsin'in yaptığı Brejnev yapmış olsaydı, başta ABD, bütün dünya nasıl da ayağa kalkardı? Ya da günümüzdeki Sırpların, Müslümanlara uyguladığı terörü ve "etnik temizliği" geçmişte Mareşal Tito uygulamış olsaydı? Gerçekten, dünyada ne değişti de, şimdi her şey anlaşılır oldu?"[684]

Cem, Soğuk Savaş döneminin güç politikasını iki denge üzerinden tahlil ederken moralist ve insancıl davranışların altındaki hesap ve menfaat ilişkisinin alenen anlaşılabileceğini söylemiştir. Cem'e göre iki büyük güç "öyle çok haktan, adaletten, özgürlükten yana olduğu için değil öncelikle rakibini küçük düşürmek ve kendini büyütmek için yeri göğü inletirlerdi. … Böylece belli bir denge, belli bir caydırıcılık, belli bir çekinme duygusu herkesi etkilerdi".[685] İki net karşıt gücün meydana getirdiği iki kutuplu sistem ortadan kalkınca, Cem'e göre "her şey

---

[683] **age.**

[684] **age,** 414.

[685] **age,** 414-415.

yapılabilir ve her politika izlenebilir oldu." Ayrıca moral etkenlerin de "sanıldığı kadar kendi başlarına güçlü olmadıkları ortaya çıktı." Cem, bu durum sonrasında şöyle bir tespit yapmıştır:

> "Görüldüğü kadarıyla, moral değerler, "geçmişin hassas dengelerinde" kendi etkinliklerini duyurabilmiş. Zaten karşıt güç merkezleri kapışırken; moral değerlerin ağırlığı, dengeleri etkileyebilmiş. Ahlak ölçülerinin böylece kıymet-i harbiyesi oluşmuş. Şimdi dengeler ortadan kalkınca, istediğiniz kadar Bosnalılara acıyın ya da demokrasi diye tutturun, birbirini kollamak zorunda güç merkezleri olmadıkça, sizin tepkinizin esamesi okunmuyor. Tepkiniz, iyi niyetli, ahlaklı, tutarlı insanların bir yakınması olmaktan ileri gitmiyor. Peki Soğuk Savaş dengeleri yok olduğuna göre, bunların geri gelmesinde kimseye yarar bulunmadığına, bazı haksızlıkları sınırlasalar bile, belki daha fazlasına yol açtıklarına göre, çözümü kim sağlayacak, yeni bir dengeyi ne oluşturacak?"[686]

Cem, meydana gelen yeni dengenin temeline yine moral değerlerin konulmasını ve ahlak ölçülerinin güçlendirilmesini zorunlu görmektedir. Çünkü "insan olduğunu iddia edenler için denenecek başka yol gözükmüyor. Ya bunu başaracaklar ya da yeni Yeltsin'lerin demokratlığını, yeni Bosnaların acımasızlığını, kuzuların sessizliği içinde kabullenecekler".[687]

Cem, 1991-1993 arasında dış politika düşüncelerini ortaya koyarken; Haziran 1997 Dışişleri Bakanı olarak atanınca düşüncelerini pratiğe geçirme imkanını da elde etmiştir. İsmail Cem aslında Mesut Yılmaz başbakanlığında ANAP-DSP-DTP hükümetinde (30.06.1997-11.01.1999) Kültür Bakanı olarak listeye konulmuştu. Bakanlar listesi dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e sunulduğunda, Demirel Dışişleri Bakanı'nın İsmail Cem olmasını istemiştir. Cem "Demirel'in etkisiyle -belki sayesinde- Dışişleri Bakanı olmuştu".[688] Cem, Yılmaz hükümetinden sonra, Ecevit hükümetlerinde de (11.01.1999-28.05.1999 ve 28.05.1999-18.11.2002) de Dışişleri Bakanı olarak görev yapmaya devam etmiştir.

İsmail Cem, "her Türk vatandaşı gibi Demirel'le birlikte yaşamış ve yaşlanmıştı. Üstelik çok büyük bir bölümünde kendisine karşı olarak…" Demirel'in içinde bulunduğu politik görüşle, Cem'in görüşü hiç kuşkusuz farklıydı. Demirel, Cem'in eleştirdiği bir isimdi. Cem'i TRT Genel Müdürlüğü'nden alan yine Demirel, Erbakan, Türkeş'in kurduğu Milliyetçi Cephe Hükümeti'ydi. Ancak Demirel'in Cumhurbaşkanlığı'nda Dışişleri Bakanlığı'na layık gördüğü isim Cem olmuştu. Muhtemeldir ki Cem'in "şartları, birikimi ve dış konularda tecrübesi daha yetkili ve

---

[686] **age,** 416.

[687] **age,** 417.

[688] Cem, 2009a, 94.

etkili bir Dışişleri Bakanı olacağını" Demirel'e düşündürmüştür. Cem, 1987-1997 döneminde Strasbourg'daki Avrupa Konseyi Parlamentosu'nda TBMM delegasyonu adına üye ve daha sonra delegasyon başkanı olarak görev yapmıştır. Ayrıca 1987-1995 arasında Avrupa Konseyi Parlamentosu Sosyalist Grubu'nun başvekilliğine seçilmiştir. Cem'in burada elde ettiği politik çevresi Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylık sürecinde olumlu katkı sağlamıştır.[689]

Dönemin gazeteleri Cem'in Dışişleri Bakanı olmasını olumlu karşılamışlardır. Hatta Milliyet dış haberler sayfasında "dışişleri, bakanını buldu" başlığını atarak Cem'in tüm mesaisini dışişlerine harcayacak bir entelektüel olduğu belirtiliyordu.[690] Cem, bakanlık görevini selefi olan Tansu Çiller'den "jet hızıyla aldı".[691] Dışişleri Bakanlığı'nda görevli Yaman Başkut hatıratında Cem'in bakan olmasını şöyle değerlendirmiştir:

> "Haziran 1997'de Hükümet değişikliği gerçekleşti ve Dışişleri Bakanlığı'na İsmail Cem geldi. Biz kendisinin geçmişteki başarılı TRT Genel Müdürlüğünü ve kitap yazarlığını hatırlıyorduk, gazeteciliğini ve politik kişiliğini biliyorduk ama nasıl bir Dışişleri Bakanı olacağını kestiremiyordu. Bir zamanlar Dışişleri Bakanlığına pek yakıştırdığımız ve ününü bir ölçüde dış politika davranışlarına borçlu olan Bülent Ecevit mi Bakanlığı fiilen yönetecekti, yoksa Cem mi? Diplomasi tecrübesizliği yüzünden Cem, çiller dönemine hâkim birkaç bürokrata mı teslim olacaktı, yoksa yeni bir kadroyla mı çalışacaktı".[692]

Her ne kadar Cem bakanlık içinde tecrübesiz olsa da bakanlık yönetimini başkasına verecek bir karaktere ve çalışma stiline sahip değildi. TRT'de yaptığı gibi Dışişleri'nde de yeni bir kadroyla çalışmak istemişti. Bakanlığa yabancı olması ve tanışıklıklarının sınırlı olmasından dolayı ilk etapta dar bir kadroyla yola koyulmuştu. Başkut'a göre Cem, "Dışişleri Bakanlığı için birçok meziyete sahipti ve Türkiye için ciddi bir kozdu."[693] TRT'de olduğu gibi Bakanlık'ta da demokratik yaklaşımla uzmanların görüşü çerçevesinde karar almayı sürdürdü. Zaten demokratik karar alma, Cem'in politika yapma niteliğine uygun bir davranıştı. Tatlı sert inatçılığı ve mütevazi kişiliğiyle, konuları ve sorunları ele alışındaki rasyonel ve ölçülü tavırlarıyla bakanlık çalışanlarının yanında dış dünyanın da takdirini toplamıştır. Cem, önceden hazırlanmış metinleri okumaktansa, doğaçlama konuşma yapmayı tercih etmiştir. Başkut, Cem'in bu özelliğini şu şekilde aktarmaktadır:

---

[689] Cem, 2009a, 94; Dündar, **age,** 200.

[690] "Dışişleri, Bakanını Buldu", **Milliyet**, 1 Temmuz 1997, 16.

[691] "Jet Hızıyla Devir", **Milliyet**, 1 Temmuz 1997, 14.

[692] Yaman Başkut, **Aferin İyiydin Bir Diplomatın Anıları** (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2004), 136.

[693] Başkut, **age,** 138.

> "…kıvrak bir dili vardı. Rahat İngilizce konuşuyor, gerektiğinde Fransızca'ya dönebiliyordu. Bu özelliklerle, hem Türk kamuoyu hem de yabancı muhatapları nezdindeki imajı çok iyiydi. Bence de gerçekten başarılı bir bakandı. Böyle bir bakanın, bir zamanlar neredeyse her altı ayda bir Dışişleri Bakanı değiştiren Türkiye'de beş yıl süreyle görev yapması dış ilişkilerimize önemli katkı yapmıştır".[694]

Dışişleri Bakanlığı'nda görevli Gündüz Aktan'a göre Cem'in sahip olduğu kültür kökeniyle Bakanlığın kültür kökeni aynıdır. Bu durum Cem'in Bakanlıkla doğal, kendiliğinden bir uyum oluşmasına zemin hazırlamıştır. Cem'in zarafeti, görgüsü, sofistike hali ve iki dile hakimiyeti bakanlığın en kaliteli elemanlarının sahip olduğu özelliklerdendi. Ayrıca entelektüel kapasitesi, dış politikadaki pragmatik düşüncenin ötesine geçmesini sağlamıştır.[695] Aktan bu durumu şöyle yorumlamaktadır:

> "Pragmatizme en yüksek değeri veren ve entelektüalizmin pragmatizmi bozacağını düşünen, bizden önceki kuşak tarafından eleştirildi. Bu eleştirinin bir nedeni de Cem'in daha genlik yıllarında Türkiye'nin geri kalmışlığına ve dünyanın eşitsiz düzenine ilişkin çalışmalarıydı. Bizden önceki kuşak Türkiye'nin Batı vokasyonunu savunurken, Türkiye'yi adete gelişmiş bir ülke farz ediyor, savaş sonu Batı hakimiyetindeki uluslararası düzeniyse eleştiri üstü tutuyordu. Oysa Cem kitaplarında, Batı'ya dönük duruşumuzu kabul etmekle birlikte, Türkiye'nin gelişme yolunda bir ülke politikası izlemesini ve dünya düzeninin gelişme yolundaki ülkelerin kalkınmasına uygun hale getirilmesini savunuyordu. Cem'in bu görüşleri bakan olmasından 20 yıl önce bakanlığa girdi ve Türkiye 1977'den itibaren BM forumlarında Cem'in öngördüğü politikaları uygulamaya başladı. Entelektüel yaklaşım pragmatizme galebe çalmıştı".[696]

Cem, TRT'nin Genel Müdürü olur olmaz bir basın toplantısı yaparak TRT'de neler yapacağına dair açıklamalarda bulunmuştu. Dışişleri Bakanı olarak atanınca da 18 Temmuz 1997'de bir basın toplantısı yaparak dış politika tasavvurunu ve Bakanlığın geleceğe yönelik stratejisini açıklamıştır. Sosyal demokrasinin de dış politikada ilgilendiği temel konular Cem'in açıklamalarında yer edinmiştir. İnsan hakları, terörizm, ekonomik ilişkiler, Avrupa Birliği ve komşularla işbirliğinin gerçekleştirilmesi Cem'in önem verdiği konular arasında olmuştur. Cem'in açıklamaları Dışişleri'nin aktif bir döneme gireceğini göstermiştir. Cem, *Turkey in the New Century* kitabının "iddialı bir ülke için yeni bir vizyon" başlığında kendi dış politika tasavvurunu detaylı bir şekilde açıklamıştır.

Uluslararası hukukun üstünlüğü, demokrasinin tüm dünyada yayılmasını ve insan haklarının gelişimini savunan sosyal demokrat Cem'e göre dış politika "çok soyut, sadece anlayan bir dizi uzmanın, aydınların konusu değildir. Bizim

---

[694] **age,** 138.

[695] Gündüz Aktan, "İsmail Cem", **İsmail Cem'in Ardından** (İstanbul: Cem Ofset Matbaacılık, 2007): 52

[696] **age.**

insanımızın ekmeğidir, çocuklarımızın geleceğidir. Dış politika budur ve dış politika Türkiye'nin menfaati endekslidir".[697] Cem'in bu tanımı akademik bir tanımdan ziyade sosyal demokrat dışişleri bakanının dış politikayı elit bir konumdan çıkararak halkın anlayacağı bir konuma indirme çabasıdır.

Cem'in dış politika tasavvurundaki ilk hedefi Türkiye'nin bir "dünya devleti" haline gelmesini sağlamaktır. Cem'e göre Türkiye benzersiz bir tarih, kültür ve medeniyet derinliğine sahip ve üç kıtada yaşayan milyonlarca insanı yönetmiş bir devlet tecrübesini de kendinde barındıran bir ülkedir. Cem'in gözünde Türkiye, "sıradan bir toplum, rastlantılarla meydana getirilmiş derme-çatma bir ülke değildir". Modern, demokratik ve laik bir devleti kurabilmiş olan Türkiye, kendi özgün kimliğini, tarihten devraldığı kültür birikimini önce kendine sonra da diğer devletlere tanıtmada sorumludur. Cem Türkiye için "dünya devleti" tanımlamasını şöyle yapmaktadır:

> "Dünya Devleti, yani, sürekli başkalarına özenen değil, başkalarının ona özendikleri bir Türkiye… Tarihini ve kültürünü paylaştığı bölgelerle dostluk ilişkilerini geliştiren bir Türkiye… Bilgiyi ve teknolojiyi sadece kendi dışında arayan değil, kendisinden bilgi ve teknoloji aranan bir Türkiye… Büyük Atatürk'ün işaret ettiği yönde, diğer milletlere örnek olabilen bir Türkiye… Tarihsel birikimiyle, kültür zenginliğiyle, demokrasisiyle, ekonomisiyle, insan sevgisinden ve sosyal adaletten kaynaklamış çağdaşlığıyla, dünyanın başlıca çekim merkezlerinden birini oluşturan bir Türkiye…[698]

Cem'in bir diğer dış politika tasavvurunda Türkiye, Doğu ve Batı arasında tek bir tercih yaparak dış politika üretiminde sınırlı davranmamalıdır. Cem, Türkiye'nin kimliği ve dünyadaki yeri üzerine yapılan tartışmaların gereksiz olduğunu iddia etmiştir. "Avrupalı sayılmak telaşı ya biri ya öteki" yaklaşımı yerine, Türkiye'nin "hem Asyalı hem de Avrupalı" kimliğine sahip olduğunu savunmuştur. Cem, Türkiye'nin 1453'ten beri Avrupalı olduğunu iddia ederek Türkiye'nin Avrupalılığını üç sütunda açıklar. Cem'e göre Türkiye hem coğrafi hem tarihi hem de kültürel olarak Avrupalıdır. Türkiye'nin coğrafi konumu Avrupa'nın sınırlarına dâhildir. Tarihi olarak da Avrupa'nın içlerine kadar yayılmış ve Avrupa'yla iç içe geçmiş bir birikime sahiptir. Kültürel olarak da "çağdaş Avrupa kültürünün temelini oluşturan demokrasi, çoğulculuk, laiklik, insan hakları, kadın-erkek eşitliği gibi değerleri paylaşan ve bazı eksiklikleri gidermekte olan bir ülkedir".[699]

---

[697] Dışişleri Bakanlığı, **Dışişleri Bakanı İsmail Cem: Konuşmalar, Demeçler, Açıklamalar** (Ankara: Tarih Yok), 117.

[698] Cem, 2001, 20; Cem, 2009a, 66; Dışişleri Bakanlığı, **age,** Giriş Bölümü.

[699] Cem, 2001, 22; Cem, 2009a, 67.

> Türkiye'nin kendi Avrupalılığını 'kabul ettirmek' gibi bir meselesi olamaz. Türkiye'nin Avrupalılığı, başkalarının onayına bağlı bir muhtemel durum değildir; tarihi, coğrafi ve kültüre bir vakıadır. Türkiye'nin, Asyalı olmakla Avrupalı olmak arasında bir tercih zorunluluğu da söz konusu değildir. Türkiye hem Asyalı hem Avrupalı olmak özelliğine, imtiyazına sahiptir. Bu, bizim gücümüzdür.[700]

Cem'e göre "Türkiye'nin dış siyaset vizyonu, dünyaya bakışı öncelikle kendine nasıl baktığıyla ilişkilidir. Yani bir ülke, kendini nasıl görmekteyse, kendini nasıl düşünmekteyse, başka memleketler de o ülkeyi o şekilde görecektir".[701] Cem'in bu düşüncesi bağlamında Türkiye eğer uluslararası ortamda iddialı bir ülke olacaksa kendine uygun gördüğü imajı ve misyonu edinmeli ve dış politikasına yansıtmalıdır. Türkiye dünyaya "hangi özgün katkıyı sağlayacak" sorusuna "Türkiye modeli" kavramıyla cevap vermektedir. Özellikle Orta Doğu'nun demokratik gelişimine destek olmak amacıyla Türkiye'nin birikiminin Orta Doğu devletleri için önemli bir örneklik teşkil ettiğini iddia etmiştir.[702]

Cem'in dış politikaya dair sonraki tasavvuru demokrasiyi, insan haklarını, laikliği prensipte benimsemiş ve uygulamada ilerlemeye çalışan Türkiye'nin özellikle İslami toplumlar için bir "rol model" olmasıdır. Cem, Türkiye Modeli'ni savunurken, bu modeli diğer devletlere "dayatma" veya "ihraç metaı" politikasına yönelmemiştir. Türkiye'nin sahip olduğu modeli örnek göstererek -özellikle İslam dünyasına- barışçı dönüşümlere katkı sağlama amacını taşımaktadır. Dış politikada asla bunu bir "dayatma" olarak projelendirmez.[703] Cem model olma durumunu şöyle açıklamaktadır:

> "Fransa'nın mevcut Dışişleri Bakanı, göreve başlarken kendi diplomasisinin işlevini "…küreselleşme olgusuna uygarlık kazandırmak" diye tanımlamıştı. Burada "uygarlıktan" kastedilen, demokrasi, insan hakları, eşitlik ve özgürlük değerlerini, küreselleşme sürecine katmak. "Türkiye modeli", evrensel değerleri kendi özgün dinamiğiyle taşımaktadır. 1,5 milyar dolayında nüfusu kapsayan İslam geleneğine sahip ülkeler arasında, Türkiye, demokrasi gibi insan hakları, hukuk devleti, laiklik, kadın-erkek eşitliği gibi çağı paylaşmak gibi değerlere en köklü biçimde sahip başlıca ülkedir. Bu özellikleriyle, "örnektir", daha da fazlası, "modeldir". Modelin taşıdığı değerler evrensel olduğundan, model, kendi kendisini taşır: zorlamayla, aşırı ısrarla taşınmaya ihtiyacı yoktur. Önemli olan, Türkiye'nin bu özelliğinin bilincine varmasıdır; barışçı, dost yöntemlerle, kendi tanıtımını yapmasıdır; ilgilenen toplumlara kendi deneyimini savunmasıdır".[704]

---

[700] Cem, 2009a, 67.

[701] Dışişleri Bakanlığı, **age,** 36.

[702] Cem, 2010, 37-38, 140.

[703] Cem, 2010, 67; Cem, 2001, 22-23.

[704] Dışişleri Bakanlığı, **age,** 65.

Cem, ortaya koyduğu sentezleri hem Türkiye'nin hem bölgenin hem de dünyanın yararına sunmak için Dışişleri Bakanlığı'nı aktif kullanacağını göstermiştir. Böylece Bakanlık, Cem'in sahip olduğu dünya tasavvuruna göre şekillendirilmiştir. Dış politikaya yönelik siyasalar sadece güvenlik konularıyla sınırlandırılmamıştır. Güvenliğin yanında geleneksel dış politikanın pek de gündemine almadığı dünyadaki haksızlıklar, artan yabancı düşmanlığı, ırk ve inanç ayrımcılığı, terörizmle mücadele gibi konulara hukuk, adalet, barış, insan hak ve özgürlükleri bağlamında proaktif bir siyasa geliştireceğini Cem belirtmiştir.[705]

Cem, Türk dış politikasını üç temel sütunda yürüteceğini açıklamıştır. İlk olarak, klasik Türk dış politikasının güvenlik boyutunu oluşturan "yurtta sulh, cihanda sulh" prensibini benimsemiştir. İkinci olarak, ekonomi diplomasisiyle Türkiye'nin dünyayla ekonomik ve ticari ilişkilerini geliştireceğini vurgulamıştır. Var olan ekonomik ilişkileri tekrarlamak yerine, ekonomiyi güçlendirecek yeni boyutlar üzerinde çalışılacağını vurgulamıştır. Cem'in o dönem içinde en büyük hedefi Hazar petrol ve doğal gazının Türkiye üzerinden naklini sağlamaktır. Bu proje 2005 yılında gerçekleştirilmiştir. Üçüncü olarak da kültür diplomasisiyle Türkiye'nin sahip olduğu kültürel zenginlikler tüm dünyayla paylaşılarak Türkiye'nin saygınlığını artırmayı hedeflemiştir.[706]

Cem, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye yapılmasını da ana hedefleri arasına koymuştur. Ancak Türkiye'nin Birliğe üye olma isteğini asla bir takıntı haline getirmemesi gerektiğini düşünmüştür. Yine Cem'e göre, Türkiye'nin Avrupa'nın kapısında sonsuza kadar beklemek durumunda olmadığını belirtmiş ve dış politika eylemlerine bunu yansıtmıştır.

> "AB konusu bizim için bir hedeftir. Bu hedefe uluşmak amacıyla çok ciddi çalışmaktayız. Ben burada biraz iddialı olacak ama şunu söyleyebilirim: Belki de bundan önceli hükümetlerin hepsinden daha fazla, daha planlı daha ciddi çalışmalar içindeyiz, ama işte o kadar. Yani "AB'ye Türkiye katılmazsa Türkiye'nin ufku tükenecek, Türkiye'nin dünyası bitecek. Türkiye'nin söyleyecek sözü yapacak işi kalmayacak", böyle bir anlayış içinde değiliz, böyle bir anlayış içinde olmadığımızı dünyaya en açık şekilde anlatmaktayız. Ricacı, gidip "nolur bizi alın, lütfen, bizi almazsanız biz kayboluruz" gibi bir yaklaşım değildir bizim hükümetimizin yaklaşımı".[707]

Cem'in hedefi AB'ye üye olmanın yanında "Avrupa'nın çevresinde ya da kenar mahallesinde olmayan ve kendine misyonlar edinmiş Türkiye'yi Avrasya

[705] Cem, 2010, 68; Cem, 2001, 23.

[706] Cem, 2001, 23-25.

[707] Dışişleri Bakanlığı, **age,** 48.

içinde 'eksen ülke' haline getirmektir".[708] Asya ve Avrupa arasında yer alan Türkiye eğer Avrupa'yla ilişkilerini geliştirmek istiyorsa Kafkasya'ya, Orta Asya'ya ve Orta Doğu'ya yönelmelidir. Bu yönelim Türkiye'yi Avrupa ve Amerika nazarında kıymetli bir aktör haline getirecektir. Buna paralel olarak Türkiye, Avrupa'yla ve Amerika'yla olan ilişkilerini geliştirirse Orta Doğu'da, Orta Asya'da, Kafkaslar'da önemli bir aktör haline gelecektir. Cem hem Doğu'ya hem de Batı'ya yönelmenin "birbirini köstekleyen, birbiriyle çelişen değil, birbirini bütünleyen, güçlendiren iki hedef olarak" ele almaktadır.[709]

Cem'e göre 21. yüzyılın küresel merkezi Batı Avrupa'da Çin'in batısına kadar uzanan geniş bir coğrafyayı kapsayan Avrasya'dır. Birbirine giderek bağımlı hale gelen bu iki kıta küreselleşmenin etkisiyle teknolojinin ve ekonominin geliştiği bir mekân olacaktır. Cem'in düşüncesinde Türkiye'nin 26 ülkeyle sahip olduğu ortak tarih ve kader güçlü bir ekonomik ortaklık ve politik işbirliği sağlayacaktır. Ayrıca yeni bir "Avrasya Düzeni" ile barış, istikrar ve refah sağlayabilir olacaktır. Cem'e göre Türkiye Avrasya'nın merkezinde yer almaktadır ve eksen ülke olmaya da adaydır. Merkezinde Türkiye'nin bulunduğu Avrasya bir imkânlar sahasıdır. Böylece Türkiye'nin köprü işlevi görevinin de sona ereceğini düşünmektedir.[710]

Cem, Turgut Özal'ın Türkiye için kullandığı "köprü ülke"[711] nitelemesi yerine "terminal ülke" nitelemesini kullanır ve şu açıklamayı yapar:

> "Türkiye'nin haklı olarak benimsediği 'köprü' işlevi, 2000'li yıllarda artık gerçekten tarihe karışıyor. Türkiye, 'bir geçit yolu' olmaktan, 'Asya ve Avrupa arasındaki ticaretin gerçekleştiği, ürünlerin bir taraftan ötekine aktarıldığı bir köprü' özelliğinden uzaklaşıyor. Bunun yerine, öncelikle 'köprü' değil, öncelikle 'terminal' ülke, 'durak' ülke konumuna yükseliyor. Enerjiyi, ürünleri, hammaddeyi Doğu'sundan ve Batı'sından aldıktan sonra bunları öncelikle 'işleyen', bizzat 'tüketen', fazlasını ve işleyip yeniden ürettiğini, kendi değerini katarak dönüştürdüğünü, Batı'sına ve Doğu'suna satan yahut ulaştıran ülke konumuna geliyor".[712]

Türkiye'nin komşularıyla ve yakın bölgesiyle ilişkilerin geliştirilmesi Cem'in dış politika tasavvurunda önemli yer tutmuştur. Güvenlik temelinde geliştirilecek olan ilişkilerde ülke egemenliklerine ve toprak bütünlüklerine saygı en temel prensip

---

[708] İsmail Cem, "Turkish Foreign Policy: Opening New Horizons For Turkey at the Beginning of a New Millennium", **Turkish Policy Quarterly**, vol. 1, no. 1 (2002): 2.

[709] Dışişleri Bakanlığı, **age,** 67.

[710] Cem, 2002, 5; Cem, 2009a, 79.

[711] Barlas, **age,** 128.

[712] Cem, 2009a, 76.

olarak ortaya çıkarılmıştır. Cem, "bize dostça yaklaşana, fazlasıyla dostuk göstermek bizim geleneğimizdendir" diyerek işbirliği çağrısı yapmıştır. Fakat Türkiye'nin egemenlik ve toprak bütünlüğüne karşı gelen davranışlarda Türkiye'nin karşılık vereceğini de ortaya koymuştur.[713] Örneğin İran'la bozulan diplomatik ilişkilerin yeniden tesisi için çalışmalar başlatılmıştır. Birleşmiş Milletler'in Irak'a uyguladığı ambargo karşısında Irak halkının sıkıntılarının hafifletilmesi için çalışma yapılması hedeflenmiştir. PKK'dan dolayı Suriye'yle gerginleşen ilişkilerin çözümü için diplomatik çalışmalar yapılmıştır. Yine Yunanistan'la uzun süreden beri yaşanan Ege suları ve Kıbrıs meselesi için diplomatik çalışmalar gerçekleştirilmiştir.[714] Cem Balkanlar'da, Orta Doğu'da ve Kafkaslar'da barış, güvenlik ve istikrarın sağlanması için çatışma çözümlerine önem vermiştir. Balkanlar için Çokuluslu Barış Gücü'nün oluşumuna ve Karadeniz için Deniz Görev Gücü'nü desteklemiştir. Ayrıca Kafkaslar'da İstikrar Paktı'nı ve Orta Doğu Barış Süreci'nde kolaylaştırıcı görevini üstlenmiştir.[715]

Cem, dış politikaya dair düşünce yazılarında ve Bakanlık döneminde terörizme karşı mücadele edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Hem ASALA hem de PKK terör örgütlerinden gelen saldırılardan dolayı terörün ne demek olduğu bilmektedir. Cem'e göre; açık toplumun sağladığı özgürlük ve teknolojik gelişim süreci terörün daha kolay yayılmasına imkân tanımıştır.[716] Gizli tehditler dünya ulusunu tehdit etmektedir. 11 Eylül 2001'de ABD'ye saldırı gerçekleştiğinde Cem, Dışişleri Bakanı olarak görevdedir ve bu saldırılara karşı ilk tepkiyi de kendisi vermiştir. Bush yönetimi terörizme karşı savaş programı içinde Irak'a müdahale edeceğini ve bu konuda Türkiye'yle işbirliği yapmak istediğini açıklayınca Cem, bu durumun Türkiye'nin çıkarlarına aykırı olacağını beyan etmiştir. Türkiye'nin Irak işgalinde ABD'ye karşı tavrından dolayı kendi hükümetinin etkilendiğini düşünmüş ve şöyle bir açıklama yapmıştır:

> "Bu söyleceklerim yakıştırma olabilir. O ihtiyat payı ile konuşuyorum; ama şimdi düşünüyorum da, aslında hükümetimizin bozulması için de hiçbir sebep yoktu. Terör durmuştu. Fakat o sıralarda AKP'nin yükselişiyle ilgili kulağımıza gelen söylentiler vardır; bunlar tabii yanlış da olabilir. Denildiğine göre AKP'liler, Amerikalılarla o dönem ciddi bir diyalog içine girmişlerdi. "Biz iktidar olursak size her türlü desteği, çok istediğiniz o geçiş

[713] Dışişleri Bakanlığı, **age,** Giriş Bölümü.

[714] Cem, 2009a, 71.

[715] Cem, 2002, 3.

[716] Cem, 2002, 2.

hakkını da veririz" gibi bir havayı AKP'lilerin özellikle Washington'da Amerikan tarafına verdiğine dair laflar dolaşıyordu. Birdenbire sanki hükümetin gitmesi lazımmış gibi bir intiba uyandı".[717]

Cem, Bakanlık görevini 11.07.2002'de bırakmıştır. YTP'yi kurarak erken seçimlere girmiştir. Ancak parti istediği sonucu alamayınca CHP'yle birleşmiştir. Cem, Soğuk Savaş sonrasında Türk dış politikasını kendi politik kimliği ve dünya tasavvuruna göre şekillendirerek kendisinden önce var olan geleneksel pragmatist Türk dış politikasını değiştirmeyi amaçlamıştır. Cem'in dış politika tasavvurunu şekillendirirken kullandığı ilk öge, Türkiye tarihini yeniden yorumlayarak dış politikada kullanmasıdır. Doğu ve Batı arasındaki tarihi deneyimlerinden faydalanarak Türkiye'nin tarihi coğrafyasına ulaşmaya çalışmıştır.[718] İkinci öge, Türkiye'nin kültürel kimliğini yorumlayarak Türkiye'nin ne sadece Batılı ne de sadece Asyalı olduğunu kabul etmiş, aynı anda hem Asyalı hem de Avrupalı bir kültüre sahip olduğunu iddia ederek dış politikada kültürel coğrafyasına ulaşmaya çalışmıştır.[719] Üçüncü öge, dış politikasında ekonomi diplomasisini kullanarak hızla gelişen ülke konumunda olan Türkiye'nin endüstri, ticaret ve turizmde gelişmesi için dış politikasını yönlendirmiştir.[720] Cem, iktisadi fayda sağlarken barış ve istikrarın da sürdürülmesini amaçlamıştır. Dördüncü öge ise Cem'in Türkiye modeli üzerinedir. Türkiye, İslami geleneği ve çağdaş Avrupa kültürünün prensiplerini kendinde barındıran bir ülke konumunda olmasıyla medeniyetlerin uyumuna örneklik teşkil etmektedir. Türkiye modelinin dış politikada bir enstrüman olarak kullanılmasıysa öteki devletlere ihraç edilmesi değil bir deneyimin paylaşılması üzerine kurulmuştur.[721]

[717] Dündar, **age,** 242.

[718] Cem, 2009a, 70.

[719] **age.**

[720] **age.**

[721] **age.**

5. AHMET DAVUTOĞLU'NUN SOSYALLEŞME SÜRECİ, POLİTİK KİMLİĞİ VE DIŞ POLİTİKA TASAVVURU

2002 sonrası Türkiye siyasetinde hakkında en çok konuşulan siyaset adamlarından biri, hiç kuşkusuz Ahmet Davutoğlu olmuştur. Yazdığı *Stratejik Derinlik* kitabı 2002'den 2015'e kadar Türkiye'de en çok okunan uluslararası ilişkiler kitaplarından biri olmuştur. Farklı dillere çevrilen bu kitap hakkında çok konuşuldu ve yazılar yazılmıştır. İsmail Cem gibi bir entelektüel olan Ahmet Davutoğlu'na sosyal çevresi "Hoca" olarak hitap etmektedir. Bunun sebebi Davutoğlu'nun akademisyen olmasıdır. Rüyalarında "Gazzali ve Hegel'le tartışan",[722] öğrencileriyle birlikte olmayı "varoluşsal bir ilişki türü"[723] olarak tanımlayan, en sevdiği kelime hikmet olan, "savaşmaya hazır tarafları durdurabilecek bir ikna yeteneğine"[724] sahip olmak isteyen Davutoğlu, şehirleri gezmeyi ve kitap okumayı çok sevmektedir. Akademiden edindiği birikimi önce danışmanlığı döneminde sonra 2009'dan 2014'e kadar Dışişleri Bakan'ı olarak reel dış politikaya yansıtmıştır.

Davutoğlu'nun Türk dış politikasını nasıl şekillendirdiğini ortaya koymak için onun sosyalleşme süreciyle edindiği politik kimlik ve dış politika tasavvurunu açıklamamız gerekir. Bu amaca ulaşmak için Davutoğlu'nun sosyalleşme süreci çocukluğundan şu anki haline kadar ele alınacak; dünya görüşü, politik kimliği ve dış politika tasavvurunun ne olduğu tanımlanacaktır.

---

[722] "Rüyamda Gazali ve Hegel İle Tartıştım", http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ruyamda-gazali-ve-hegel-ile-tartisirdim-27292704 [Erişim Tarihi: 04.04.2018]

[723] Davutoğlu'na göre üç önemli var oluşsal ilişki türü vardır. Kendisi bu ilişki türkerini şöyle açıklamaktadır: "Hayatta üç ilişki gördüm ki ve bizzat yaşadım ki bunların üçü de var oluşsal ilişkidir, mevkiyle, makamla, unvanla sınırlı olmayan ilişkiler. Birincisi ebeveyn- çocuk ilişkisi, öyle bir ilişki ki başladığı andan itibaren kendi doğasını şekillendiriyor, o ilişkinin içine kimse nüfuz edemiyor. Bir anne ile çocuğu arasındaki ilişkiye herhangi bir tarafın nüfuz edebilmesi mümkün değil. İkincisi, eşim üzerinden tanıdığım doktor-hasta ilişkisi. Doktor-hasta ilişkisi de hiç kimsenin nüfuz edemeyeceği, bambaşka bir psikolojik bağ. Ama kendi tecrübemden, tanıdığım, bildiğim, yaşadığım ve her an yaşamaya hazır hissettiğim bir ilişki var ki o da hoca-talebe ilişkisi". "Başbakan Davutoğlu: İlk Başbakanlık Deneyimimi İlkokulda Yaşadım", http://www.hurriyet.com.tr/egitim/basbakan-davutoglu-ilk-basbakanlik-deneyimimi-ilkokulda-yasadim-40078759 [Erişim Tarihi: 04.04.2018]

[724] Alaz Kuseyri, "20 Soruda Ahmet Davutoğlu", http://www.milligazete.com.tr/haber/992236/20-soruda-ahmet-davutoglu [Erişim Tarihi: 10.04.2018]

5.1. Kurucu Kimliğin Oluşumunda İki Faktör: Taşkent ve Anadolu İrfanı

Davutoğlu, 26 Şubat 1959'da Toros Dağları eteklerinde Konya'nın Taşkent kasabasında dünyaya gelmiştir. Taşkent, Orta Asya'dan göçen Türkmen boylarının Anadolu Toroslarının yamaçlarında kurduğu bir kasabadır. Davutoğlu, Taşkent'te Türkmen gelenekleriyle bezenmiş düğünlerin, bayramların, cenaze törenlerinin, göçebe kültürünün içine doğmuştur. Taşkent, çocukluk yıllarında Davutoğlu'nun kimliğini şekillendiren ilk önemli mekândır.[725] Gazeteci Gürkan Zengin, Davutoğlu'yla birlikte Taşkent'e gerçekleştirdiği bir seyahatte şu yorumları yapmaktadır: "Hoca'nın bir akademisyen olarak yaptığı bütün analizler zaman-mekân unsuruna dayanır. İşte o zaman-mekân ya da 'tarih-coğrafya' duygusunun oluşmaya başladığı yer burası".[726] Davutoğlu, Taşkent'i ve çevresini benliğinin oluşmasındaki rolünü şöyle değerlendirmektedir:

> "Bu dağlar mekânın duygusunu yansıtır. Kıble Kayası bizim evden böyle heybetli şekilde görüldüğü zaman, oraya bakarak kâinatı düşünürdüm. Tabiatı, doğa bilincini ve evrenin yaradılışındaki sırları ve birçok şeyi ilk kez, özellikle karanlıkta bu heybetli kayaların arasından geçerken tefekkür etmişimdir. Bütün bunların içinde bir kişi olarak kendi ben'inizi idrak edersiniz ve bu ben idrakinin arkasındaki gücü aramaya başlarsınız".[727]

Doğal köy ortamında, babaannesinin "oğlunla ordu, kızınla oba olasın. Koç koç oğlanların ardına düşe, dünyalar ayaklarına gele, herkes sana akıl danışa" duasıyla büyümeye başlayan Davutoğlu, Anadolu aile geleneklerine tabiiydi. Davutoğlu, annesini dört yaşında kaybetmiştir. Babası Mehmet Bey, ikinci evliliğini Sefure Hanım'la yapmıştır. İkinci annesinden bahsederken "beni ve kardeşlerimi hiçbir ayrım gözetmeden bir Anadolu terbiyesiyle büyüttü" der. Davutoğlu annelerine minnetini göstermek için ilk kızına ikinci annesinin ismi Sefure, ikinci kızına da öz annesinin ismi Meymune ismini vermiştir.[728]

Davutoğlu'nun gözünde babaanne figürü çok değerli olmuştur. Babaannesi 'Hacıkız Ebe' figürü, Davutoğlu'nun kişilik ve kimliğini şekillendirmede önemli bir konumundadır.[729] Babaannesinin her bir şiiri, Davutoğlu'nun gözünde tarihi ve mekânı günümüze taşıyan bir araçtır. Davutoğlu'nun babaannesi, Taşkent'te müşkül

---

[725] Gürkan Zengin, **Hoca: Türk Dış Politikası'nda Davutoğlu Etkisi** (İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 2010), 28.

[726] **age.**

[727] **age,** 27.

[728] **age,** 32.

[729] "Akılda Kalan: Ahmet Davutoğlu", https://vimeo.com/18235681 [Erişim Tarihi: 01.04.2018]

durumda olan herhangi birisinin sıkıntısını gideren bir ebe, bazen de bir duacıdır.[730] Zengin'in aktardığına göre Davutoğlu, babaannesinin konuştuğu Türkçe'yi 2008'de gittiği Makedonya'daki Yörük Alikoç Köyü'nde bulmuştur.[731] Köy, 600 yıl önce Yıldırım Bayezid zamanında Karaman'dan Makedonya'ya göç ettirilmesiyle kurulmuştur. Alikoç Köyü, halen daha Yörük kültürünü yaşamaktadır.[732] Davutoğlu, Orta Asya'dan Balkanlar'a uzanan kültür aktarımını kendi çocukluğunda yaşadığı bir göç kervanına katılma olayıyla şöyle yorumlamaktadır:

> "Çocukluğumda annemin Beyreli köyünden geçerken ben de o göçerlerin arasında yürüdüm. Bir tam gün sürerdi o yürüyüş. Ta Horasan illerinden gelen o kültürün nasıl harmanlanarak İran'dan, Mezopotamya'dan geçip bu dağlara geldiğini, bu dağlarda hangi deyişlere dönüştüğünü, Söğüt'ten nasıl bir devletin sahneye çıktığını, onun Balkanlar'a nasıl taşındığını anlardınız".[733]

Ailesiyle ve büyükleriyle yaşadığı her bir olay onun zihin dünyasını da şekillendirmiştir. Özellikle de evlerinin kapısının bir Ermeni usta tarafından yapılmış olmasını Anadolu'nun farklı kimlikleri özenle birleştirecek kadim bir kültüre sahip olmasıyla açıklar.

> "Düşünün, Torosların zirvesindeki bir Türkmen köyüne bir Ermeni usta geliyor. O kapıyı yapıyor. Köyde kalıyor, orada yatıp kalkıyor, kimse ona 'Ermenisin' falan demiyor. O da 'ben bir Müslüman diyarda farklıyım, garibim' diye düşünmüyor. Şimdi bizim tekrar keşfetmemiz gereken şeylerden biri işte bu kadim kültürdür".[734]

Davutoğlu'nun gözünde babası Mehmet Bey, her şeyini borçlu olduğu önemli bir insandı.[735] Mehmet Bey, ticaretle uğraşan biriydi. Eğitimine devam edemeyen baba Mehmet Bey, okur-yazardı ve Anadolu irfanıyla bezenmiş bilgili ve basiretli bir insandı. Mehmet Bey'in, Bizim Anadolu Gazetesi'nin sahibi Mehmet Emin Alpkan vasıtasıyla hem Alparslan Türkeş hem de Necmettin Erbakan'la tanışıklığı vardır.[736] Davutoğlu'nun iyi bir eğitim almasını hep arzulamıştır.[737] Davutoğlu, babası hakkında şunları söylemektedir: "Çok güçlü bir altyapısı vardı. Sürekli okurdu. Tam

---

[730] Zengin, **age,** 33.

[731] **age,** 29.

[732] "Makedonya'da Bir Osmanlı Yörük Köyü", http://www.haber7.com/kisisel-gelisim/haber/972703-makedonyada-bir-osmanli-yoruk-koyu [Erişim Tarihi: 01.04.2018]

[733] Zengin, **age,** 28-29.

[734] **age,** 31.

[735] "Anlamak İçin: Ahmet Davutoğlu", http://www.tvnet.com.tr/anlamak-icin/anlamak-icin---ahmet-davutoglu-2031565 [Erişim Tarihi: 01.04.2018]

[736] Mehmet Yılmaz, "O Bir Şaman", http://habervesoz.com/o-bir-saman-mehmet-yilmaz/ [Erişim Tarihi: 14.04.2018]

[737] Zengin, **age,** 34-35.

bir irfani kültürle, basiretle, kararlılıkla en doğru hedefi en kısa yoldan, en iyi şekilde ifade edebilirdi. Şimdi bile çok önemli bir konu geldiğinde keşke babam sağ olsaydı da bir fikrini alabilseydim dediğim çok olmuştur".[738]

Taşkent, Davutoğlu'nun mekân ve benlik bilincinin şekillendiği ilk yerdir.[739] İlerleyen yıllarda dış politika tasavvurunu ortaya koyarken Taşkent'te aldığı kültüre ve aile yaşantısına bol bol atıf yapacaktır. Balkanlar'dan Kafkasya'ya Orta Asya'dan Orta Doğu'ya ulaşma isteği de Anadolu'nun kadim kültürünü benimsemesiyle alakalıdır.[740] Davutoğlu, yedi yaşına geldiğinde ailesiyle birlikte İstanbul Fatih'e taşınır. İstanbul Fatih, Taşkent'te sahip olduğu kültürün daha gelişmiş şehirli formuna sahiptir. Davutoğlu'nun kimliğinin şekillenmesine ve entelektüel faaliyetlerinin başlamasına zemin hazırlayan ikinci mekân İstanbul'dur.[741]

İstanbul Davutoğlu'nun, mekânlarla iletişime geçmeye ve kendini geliştirmeye başladığı yerdir. Davutoğlu, Fatih'te Hacı Süleyman Bey İlkokulu'na üç yıl gitmiştir. Ailesi Bahçelievler'e taşınınca, ilkokulu bu semtte tamamlamıştır. İlkokul yıllarında ilk başbakanlık deneyimini yaşamıştır. Derslerde siyaset konuları işlenirken Davutoğlu yazdığı küçük oyunlarda, öğretmeninin de isteğiyle başbakan rolünü üstlenirmiş.[742] Ayrıca 12 yaşında, öğretmeninin "büyüyünce ne olmak istiyorsunuz?" sorusuna Davutoğlu, "hangi mesleği seçeceğimiz önemli değil, önemli olan vatana, millete, ülkenin tarihine, kültürüne, değerlerine bağlı fertler olarak yetişmektir"[743] cevabını vererek "idealist milliyetçi bir söylemle"[744] fikir beyan etmiştir.

5.2. Batı'ya Açılan İlk Pencere: İstanbul Erkek Lisesi ve Doğu-Batı Sentezi

Davutoğlu, 1973'te Batı düşünce ve edebiyatını keşfedeceği İstanbul Erkek Lisesi'ne kaydolmuştur. Okul, 1884'te emekli Yüzbaşı Mehmet Nadir Bey tarafından özel okul olarak açılmıştır. 1896'da Maarif Nezareti, okulu satın alarak devlet okulu haline getirmiştir. Okul, tarih içinde çeşitli isimler almıştır. 1909'da İstanbul Leyli

[738] Zengin, **age,** 35.

[739] "Anlamak İçin: Ahmet Davutoğlu".

[740] Zengin, **age,** 36.

[741] "Anlamak İçin: Ahmet Davutoğlu".

[742] "Başbakan Davutoğlu: İlk Başbakanlık".

[743] Zengin, **age,** 37.

[744] "Akılda Kalan: Ahmet Davutoğlu".

İdadisi, 1910'da İstanbul Lisesi, 1913'te İstanbul Sultanisi ismini almıştır. Cumhuriyet'in kurulmasıyla okul ismini İstanbul Erkek Lisesi olarak değiştirmiştir. 1957 yılında okul, Federal Almanya'yla yaptığı kültür anlaşmasıyla Almanca eğitimine başlamıştır ve kadrosuna Alman öğretmenleri de katmıştır. Şu anda okul devlete bağlı İstanbul Lisesi olarak eğitim-öğretim hayatına devam etmektedir.

Fuat Köprülü, Necmettin Erbakan, İhsan Sabri Çağlayangil, Mesut Yılmaz gibi siyaset adamları; Münir Özkul, Sadri Alışık, Erol Evgin gibi sanat adamları; Ahmet Haşim, Tağrık Buğra, Sait Faik Abasıyanık, Tanıl Bora gibi yazar ve gazeteciler; Davutoğlu'nun çok yakın arkadaşı işadamı Murat Ülker ve babası Sabri Ülker de İstanbul Erkek Lisesi'nden mezun olmuşlardır.[745] Davutoğlu, lisede çok başarılı bir öğrencilik dönemi geçirmiştir. En yüksek notları tarih ve din dersleri olmuştur. Coğrafya ve Türk edebiyatında da en yüksek ortalamaya sahip olmuştur.[746] 1986'da arkadaşlarıyla kuracağı Bilim Sanat Vakfı'na ciddi anlamda maddi destek olacak isim Murat Ülker'le de lisede tanışmıştır.[747]

Gazeteci Kübra Par, Davutoğlu'yla yaptığı bir röportajda, Davutoğlu'nun kimliğinin oluşmasına yön veren dönüm noktalarını[748] ele almaktadır. Bu röportajda Davutoğlu'nun İstanbul'da ortaokul/lise yıllarında edindiği fikirler yansıtılır. Davutoğlu, babasının işyerine gitmek için Fatih'teki Tokadi Türbesi'nden Tahtakale'ye kadar sık sık yürür. Bu yürüyüşler aynı zamanda Fatih'teki sokakları keşfetmesini sağlar. Lisedeyken de Divan Yolu'ndan Köprülü Kütüphanesi'ne yürür. Ardından Beyazıt'taki sahaflardan Vefa'ya yönelir. Davutoğlu'na göre bu yürüyüşler ona çok şey öğretmiştir. 1960'lı yılların İstanbul'unu, sokaklarda tanır. Çünkü İç Anadolu'dan Karadeniz'e, Doğu'dan Güneydoğu Anadolu'ya kadar İstanbul'a göç eden insan tiplerini Tahtakale'de görür. Davutoğlu, Batılılaşma tecrübesini de yine

---

[745] "Okulumuzun Tarihçesi", http://istanbullisesi.meb.k12.tr/icerikler/okulumuzun-tarihcesi_123360.html [Erişim Tarihi: 05.04.2018]

[746] Zengin, **age,** 38.

[747] Taceddin Serhad, "Küçük Enver'in Büyük Rüyası (I)", http://sezgiseli.blogspot.com.tr/2017/10/kucuk-enverin-buyukruyas-i-hani-bir.html [Erişim Tarihi: 14.04.2018]

[748] Kübra Par, "Başbakan Davutoğlu Evinin Kapılarını İlk Kez Habertürk'e Açtı", http://www.haberturk.com/gundem/haber/1144445-basbakan-davutoglu-evinin-kapilarini-ilk-kez-haberturke-acti [Erişim Tarihi: 09.04.2018]

yürüyerek kazanmıştır. Bu sefer istikameti Karaköy'den İstiklal Caddesi'dir.[749] Davutoğlu lise yıllarında sığındığı mekânları şöyle açıklamaktadır:

> "İstanbul Lisesi'nde yatılı okurken çarşamba günleri öğleden sonra 1,5 saat dışarı çıkma izni verirlerdi. Gülhane Parkı'nın ucuna kadar gider, Boğaz'ı, Üsküdar'ı seyrederdim. Topkapı Sarayı'na bakarak tefekkür ederdim. 40 lira haftalığım vardı, artırdığım harçlıklarımla kitap alırdım. Karaköy'de Almanca kitaplara bakardım. Üniversite yıllarında da sığındığım iki yer vardı. Rumelihisarı'nın dibinde, Aşiyan Mezarlığı'nın üzerinde bir yer vardı. Oralarda oturur, saatlerce kitap okurdum. Diğer sığındığım yer ise Yahya Efendi Dergâhı'ydı".[750]

Davutoğlu'nun lise yılları, onun karakterinin ve Doğu-Batı algısının şekillenmesinde önemli bir yerdedir. Konya'da Yörük Türkmen kültüründen İstanbul'un muhafazakâr semti Fatih'e, oradan da Alman hocaların tedrisatına yönelen Davutoğlu'nun arkadaş çevresi ve okuduğu kitaplar değişmeye başlamıştır. Kafka'nın, Goethe'nin, Berthold Brecht'in eserleriyle tanışan Davutoğlu Türk edebiyatından da Ahmet Hamdi Tanpınar, Fuzuli, Farabi ve Ahmet Cevdet gibi isimleri okumaya başlamıştır. Davutoğlu, 1970'te solu tanımak için Marksizm'in temel eserlerine eğilmiştir. Stalin'in *Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm* kitabını orta üçte okumuş ve yıllarca bu kitabı saklamıştır.[751]

"Okulda hâkim olan sol gruplara karşı sağın lideri pozisyonuna yükselir. İster Ülkücü, ister AP'li, Yeniden Milli Mücadeleci, İster MTTB'li (Milli Türk Talebe Birliği), isterse Akıncı olsun bütün sol dışı unsurları bir araya toplamaya çalışır".[752] Alman disiplininin ve modern sistematik Batı aklının yanında, ailesinden ve sosyal çevresinden irfan geleneğine dair bilgiler alan Davutoğlu, Doğu ve Batı'yı ilk defa sentezlemeye başladığı yıllar lise yılları olmuştur.[753] Davutoğlu, lise yıllarında gerçekleştirdiği Doğu-Batı sentezini şöyle açıklamaktadır:

> "Bir sentez vardı ortada. Doğu'nun irfan anlayışıyla Batı'nın sistematik zihniyeti birleşiyor ve siz bunu fark etmeden yaşıyorsunuz. Bu durum bir müddet sonra kimliğinizin bir parçası haline geliyor; aşkla disiplinin sentezi... Kendi köklü tarihimizle, "Batı bizden üstündür" anlayışı arasındaki dengeyi bulmak adına çok ciddi arayışlara girmiştim. Batı klasikleri ve Doğu klasiklerini aynı anda çok yoğun okurdum. Şu anki birikimimin temeli, o yıllardaki gerilimde oluştu. Lise yıllarında bir yanda Stalin'i, Hegel'i; diğer yanda aynı dönemde İmam-ı Azam'ın

---

[749] **age.**

[750] **age.**

[751] "Ahmet Davutoğlu: Konya'dan İstanbul'a, Malezya'dan Üniversiteye, Danışmanlıktan Başbakanlığa",http://t24.com.tr/haber/ahmet-davutoglu-konyadan-istanbula-malezyadan-universiteye-danismanliktan-basbakanliga,268379 [Erişim Tarihi: 14.04.2018]; Yılmaz, **age.**

[752] Yılmaz, **age.**

[753] Par, **age.**

> Fıkh-ı Ekber'ini de, Gazali'yi de okuduk. Lise çağlarında bu okuma serüveni arkadaşlarla birlikte de yapılırdı, bazen Beyazıt'ta bir kahvehanede oturur kitap okurduk...".[754]

Konya'dan sonra İstanbul, Davutoğlu'nun "mekân ve tarih idrakini derinden etkileyen şehir" olmuştur. Davutoğlu için Konya ve İstanbul "şehir idrakinde hocalarım" dediği mekânlar haline gelmiştir. Davutoğlu "Konya bana medeniyetimizin dinginliğini, İstanbul ahengini öğretti" demiştir. İstanbul hakkındaki fikirlerini de şöyle açıklamaktadır:

> "Sizi en çok etkileyen üstadınız, hocanız kimdir?" diye soranlara "Beni, ruhumu ve zihnimi en çok etkileyen hocam İstanbul'dur" diye cevap verir ve eklerim: Kendisine nüfuz etmeye ve anlamaya çalışana İstanbul gerçek anlamda bir hocadır. İstanbul yedi tepesini, Haliç'ini, Boğaziçi'ni tefekkürle temaşa edene Cemal isminin tecelli ettiği bir mekân idraki dersi; Tarihi Yarımada'nın, Eyüp'ün, Galata'nın ve Üsküdar'ın sokaklarında hikmetle yürüyene bir tarih idraki dersi; yeni gelişen semtlerindeki insan dokusunu anlamaya çalışana bir kültürel sosyoloji dersi verir".[755]

5.3. Boğaziçi'nde İdealist Bir İslamcı

İstanbul'da liseyi bitiren Davutoğlu, üniversite kaydını yine İstanbul'daki Boğaziçi Üniversitesi'ne yaptırmıştır. İngilizce eğitim almak için bir yıl hazırlık okuyan Davutoğlu, 1977'nin yazında yaklaşık bir ay İngiltere'ye gitmiştir.[756] Aslında Davutoğlu'nun Boğaziçi'ne gitmesi bir idealist duruşun tezahürüydü.[757] Kendisi bu durumu şöyle açıklamaktadır:

> "Üniversiteye başladıktan bir hafta sonra 'Biz seni tanıyoruz. Burada lisede yaptığın faaliyetleri yapamazsın' tehdidiyle karşılaştığım liberal bir ortam düşünün! Gençlik hareketi liderleri olarak biliniyorduk. Aslında annem o dönemdeki gelişmelerden kaygılanıp Almanya'da okumamı istiyordu. Oysa ben Boğaziçi'ne sadece okul okumak için değil, fikri bir hareket için gittim".[758]

Davutoğlu zihninde şekillendirdiği fikri hareketin temellerini günümüz İslamcılık anlayışından farklı bir noktada tanımlamaktadır. Modern dönem İslamcılığının reddettiği Anadolu irfan ve tasavvufunun yansımalarıyla birlikte İstanbul'un İslam geçmişi ve tarihi ruhu Davutoğlu'nun İslami tasavvurunu şekillendirir. Davutoğlu, İslam ahlak anlayışını Ahmet Yesevi'ye dayandırarak modern İslamcı düşünceden kendini ayırır. Davutoğlu Kazakistan ziyareti sırasında; "her Türk'ün Hoca Ahmet Yesevi gibi aynı ahlâka, aynı öze sahip olması"

---

[754] **age.**

[755] Ahmet Davutoğlu, **Medeniyetler ve Şehirler** (İstanbul: Küre Yayınları, 2016), 23.

[756] "Ahmet Davutoğlu: Konya'dan İstanbul'a".

[757] Zengin, **age,** 38.

[758] Par, **age.**

gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca "benim bedenim Anadolu'da da olsa, ruhum Hoca Ahmet Yesevi'nin yanındadır" demiştir.[759]

Kendi yorumladığı İslamcılık fikrini Boğaziçi'nde tesis etmek arzusuyla kaydını bu üniversiteye yaptırır. Davutoğlu bu durumu şöyle açıklamaktadır:

> "…bu şimdi anlaşılan şekliyle bir İslamcılık değildi. Fatih Camii'nde, sokaklarda, sahaflarda hissettiğim şeydi. İstanbul'un özü İslam'dı. Bütün lise hayatım bu yüzleşmeyle geçti. Bir yandan Marksist literatürü diğer yandan diğer ideolojilerin eserlerini okuyorduk. Tarihi ve diyalektik materyalizmi gözden geçiriyordum. Sürekli tartışıyorduk. Bu yüzleşmeler ve tartışmalar sonunda ya çok sert bir ateist olacaktım ya da sağlam bir mümin... Vasat olma şansım yoktu. O gerilimi öylesine içeriden ve yoğun bir şekilde yaşamıştım ki bir gün "Biri bana Allah inancımdan daha kuvvetli bir şekilde varoluşumu anlamlandıracak bir şey söylesin, ona inanacağım" demiştim. Hayatımı değiştiren ve ruhuma yön veren husus Esma-ül Hüsna oldu. Allah'ın güzel isimleri üzerinden bir varoluş alanı oluşturup kendi varoluşumu anlamlandırıyordum. Boğaziçi o zamanlar sağlam entelektüellerin olduğu bir ortamdı. Öğrenciler arasında ideolojik ayrışmalar olmakla birlikte ortak bir kültür atmosferi vardı. Cemil Meriç, konuşmalar yapardı".[760]

Boğaziçi'nde iki bölümde okuma uygulaması başlayınca Siyaset Bilimi bölümüne de yazılmıştır. Davutoğlu'nun Siyaset bölümündeki sınıf arkadaşları arasında Adnan Büyükdeniz, Ethem Eldem ve Nuray Mert vardır. Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında toplantılara ve öğrenci etkinliklerine katılmayan[761] Davutoğlu, Boğaziçi'nde hem Siyaset Bilimi hem de Ekonomi bölümlerinden 1982'de mezun olmuştur. Üniversitede çift anadal yapan ilk öğrenci statüsünü de elde etmiştir. Ekonomi eğitimi alırken Tansu Çiller'den dersler almıştır. Lisans eğitimi sonrasında, yüksek lisansını Boğaziçi Üniversitesi'nde Kamu Yönetimi bölümünde yapmıştır. Doktoraya da Boğaziçi'nde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde devam eden Davutoğlu'nun doktora tez danışmanı Şerif Mardin'dir.[762]

Boğaziçi yıllarında kütüphanelerde sürekli okuma yapan Davutoğlu, İslami çalışmalara zaman ayırmıştır. Boğaziçi Üniversitesi'nde okuyan mütedeyyin gençlerin ağabeyliğini üstlenmiş ve onların zihin dünyalarını yön vererek kendi liderliğini görünür kılmıştır.[763] Davutoğlu öğrencilik yıllarında Ahmet Mümtaz müstearıyla yazılar yazmıştır. Ayrıca İskenderpaşa Cemaati'ne ait İlim Sanat Dergisi'nde yazılarını yayımlamıştır.

---

[759] "Mütevelli Heyet Başkanı Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun Kazakistan Ziyaretine Katıldı", http://www.ayu.edu.tr/guncel_detay/55/mutevelli-heyet-baskan-basbakan-ahmet-davutoglu-nun-kazakistan-ziyaretine-katld [Erişim Tarihi: 12.04.2018]

[760] Par, **age.**

[761] "Ahmet Davutoğlu: Konya'dan İstanbul'a".

[762] Zengin, **age,** 38; Par, **age.**

[763] Serhad, "Küçük Enver'in".

1986 yılında, jeopolitik teoriler bağlamında Ortadoğu'yu ele alan bir makale kaleme almıştır. Davutoğlu, 2001 yılında bu makalede atıf yaptığı Halford J. Mackinder, Karl Haushofer ve Nicholas J. Spykman'ın jeopolitik teorilerini, Stratejik Derinlik kitabında daha geniş ele almıştır.[764] Doktora tezini yazarken, tez hocası Şerif Mardin'in desteğiyle tezinden ürettiği bir makaleyi okulun akademik dergisinde yayımlatmıştır.[765] Davutoğlu'nun doktora tezi 1994'te *Alternative Paradigms* olarak İngilizce basılmıştır. Davutoğlu'nun kitapta ortaya koyduğu İslam temelli dünya görüşü, Davutoğlu'nun dış politika tasavvurunu ve ilerde yazacağı *Stratejik Derinlik* kitabının felsefi temellerini oluşturmuştur.

Davutoğlu, *Alternative Paradigms* adlı tezinde, İslam ve Batı paradigmaları arasında görünen farklılıkları ele almakta ve bu iki paradigmanın birbiriyle uzlaşmazlığını ortaya koymaktadır. Davutoğlu'na göre "İslam ve Batı'nın dünya görüşü (*weltanschauung*) arasında var olan farklılık kurumsal ve tarihsel farklılıklardan ziyade felsefi, metodik ve kuramsal farklılığa dayanmaktadır."[766] Her iki paradigmanın bileşenleri olan ontoloji, epistemoloji, metodoloji ve aksiyoloji tanımları, İslam ve Batı dünya görüşünün politik teorisini etkilemektedir.[767] Davutoğlu'nun amacı İslam ve Batı'nın entelektüel ve doktriner mekanizmalarını karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktır. Davutoğlu'nun doktora tezinin ana savı "İslam dünya görüşü, ontolojik olarak belirlenmiş/saptanmış bir epistemolojiye (*ontologically deternined epistemology*) sahipken; Batı dünya görüşü epistemolojik olarak tarif edilmiş bir ontolojiye (*epistemologically defined ontology*) sahiptir".[768] Bu sav bağlamında, İslam paradigması varlığın temelini Allah'ın[769] yaratımı üzerine oturtmaktadır. Tevhit anlayışı içinde şekillenen bu varlık anlayışı Allah'tan başka hiçbir ilahın olmadığını (la ilahe illallah) ve var edenin sadece Allah olduğunu söyler. Allah, aynı zamanda bilginin ve ahlakın da kaynağını sunmaktadır. İslam'ın

---

[764] Behlül Özkan, "Turkey, Davutoglu and the Idea of Pan-Islamism", **Survival,** vol. 56, no. 4 (2014): 122; Par, **age.**

[765] "Ahmet Davutoğlu: Konya'dan İstanbul'a".

[766] Ahmet Davutoğlu, **Alternative Paradigms: The Impact of Islamic and Western Weltanschauungs on Political Theory** (Lanham: University Press of America, 1994a), 2.

[767] **age,** 5.

[768] **age.**

[769] Felsefede aşkın varlık olarak Tanrı kavramı kullanılırken İslam'da bu isim Allah olarak tanımlanmaktadır.

dünya görüşü bunu Allah'ın kelamı (vahiy) olarak tanımlar.[770] Davutoğlu bu açıklamayla, İslam dünya görüşünde ontolojinin, epistemolojiyi belirlediğini iddia eder. Tanrı mutlak olanı temsil ederken; insan ve doğa Tanrı'nın isteği ile var olmuş yaratılanlar konumundadır.[771]

Diğer taraftan Davutoğlu, "Batı dünya görüşünün, Rönesans'tan sonra ortaya çıkan ontolojinin epistemolojik olarak tarif edilmesiyle" ortaya çıktığını savunur. "Bu ontoloji, Roma'nın eklektik inanç yapısından ve Hristiyan teolojisinden kaynaklarını almaktadır"[772] savını ortaya atar. Modern Batı bilgisi, ampirik metotla sistematik bilgi edinme sürecine dayanmaktadır. Bilgiyi elde eden insan aklıdır. Akıl edindiği bilgiyle varlığı ve özellikle doğayı tanımlamaktadır. Modern Batı paradigmasında Tanrı, insan ve doğa varlıkları arasında ontolojik yakınlık (*ontological proximity*) kurulmuş veya Tanrı, insan ve doğa arasında aynileşme meydana gelmiştir.[773]

Davutoğlu, iki dünya görüşünün teorik sorgulamasını yaptıktan sonra yine her iki dünya görüşün sosyo-politik sistemini, siyasal otoritenin meşruiyetini, çoğulculuğu ve evrensel siyasal sistemin mahiyetini inceler. İslam'da sosyo-politik birlik, ümmet bilincine göre tesis edilir. İslam devletinin siyasal otoritesi halifedir. İslam otoritesinin hüküm sürdüğü alan "dar'ul İslam" olarak tanımlanırken; hüküm sürülmeyen alan ise "dar'ul harb" olarak tanımlanmıştır. Modern Batı dünya görüşünde ise sosyo-politik birlik seküler temelde inşa edilmiş ve ulus bilince göre tesis edilmiştir.[774]

Davutoğlu, Batı ve İslam'ın sahip olduğu felsefi paradigmaların uzlaşmaz olduğunu iddia etmektedir. İki dünya görüşünün temel kavramları bile birbirine çevrilememektedir. Örneğin, İslam'daki "devlet" kavramı ve kurumsal yapısı Batı'daki "state" kavramına ve kurumsal yapısına denk gelmemektedir. Bir başka örnekte, İslam'daki şura kavramı ve kurumsal yapısı yine Batı'daki parlamento kavramına ve kurumsal yapısına denk gelmemektedir. Bu iki paradigma birbirinin

[770] **age,** 47-86.

[771] **age,** 47.

[772] **age,** 11.

[773] **age,** 11-45.

[774] **age,** 87-195.

ancak alternatifi konumundadır. Davutoğlu'nun bu tezi, "Rudyarg Kipling özdeyişini hatırlatır. 'Doğu Doğu'dur ve Batı Batı'dır. Asla bu iki bir araya gelemeyecektir".[775]

Davutoğlu, düşünce dünyasındaki çıktıları insanlarla paylaşmak için sadece yazılı metinler üretmemiş, aynı zamanda özellikle zihnindeki medeniyet tasavvurunu anlatabilmek için Fatih-Aksaray'da kurulan ve Vefa semtine taşınan Bilim Sanat Vakfı'nın (BSV-BİSAV) inşasında büyük rol oynamıştır. BSV, 1986 yılında akademisyen Mustafa Özel, işadamı Murat Ülker ve Fikri Gökbörü tarafından kurulmuştur.[776] Ahmet Davutoğlu'nun ismi BSV'nin internet sitesinde geçmemektedir; ancak Davutoğlu'nun BSV'nin kurulmasına önderlik ettiği bilinmektedir.[777] BSV amacını sitesinde şöyle belirtmektedir: "Tarihin ve hafızanın kıvrımlarında dolaşarak üzerinde yürüdüğümüz düşünce yolunu bulmaya çalışan BSV, insanlığın ortak birikimini harmanlayarak bugünü inşa etmeyi kendisine amaç edinen bir sivil toplum kuruluşudur". BSV, kuruluşundan beri genellikle muhafazakâr cenahın gençlerine Batı ve Doğu'nun düşünce sistemlerini aktaran entelektüel bir mekân olarak varlığını devam ettirmektedir.[778]

5.4. Medeniyet İdrakinin Gelişiminde İkinci Durak: Malezya

Davutoğlu doktora eğitiminden sonra, Boğaziçi Üniversitesi'ne akademik personel olmak için başvurur ancak başvurusu kabul edilmez. 1989 yılında ABD ve Malezya'dan Davutoğlu'na teklif gelir. "Batı kültürünü yeterince tanıdığına inanan Davutoğlu" 1984 yılında yüksek lisans yaparken evlendiği eşi jinekolog Sare Hanımla Malezya Kuala Lumpur'a gitmeyi tercih etmiştir.[779] Davutoğlu'nun 1990'da gittiği ve beş yıl yaşadığı Kuala Lumpur Çin, Malay ve Hint kültürünün etkisinde bir başkenttir. Davutoğlu da bu kültürü özenle inceleme fırsatı bulacak ve Malay-İslam,

[775] İştar Gözaydın, "Ahmet Davutoğlu: Role as an Islamic Scholar Shaping Turkey's Foreign Policy", http://www.academia.edu/15167093/Ahmet_Davutoğlu_Role_as_an_Islamic_Scholar_Shaping_Turkey_s_Foreign_Policy (Erişim Tarihi: 21.04.2018); Davutoğlu, 1994, 96-134.

[776] "Hakkımızda", https://www.bisav.org.tr/Kurumsal/Hakkimizda [Erişim Tarihi: 14.04.2018]

[777] Mehmet Yılmaz, "O Bir Şaman-2", http://habervesoz.com/o-bir-saman-2-mehmet-yilmaz/ (Erişim Tarihi: 14.04.2018)

[778] Serhad, "Küçük Enver'in Büyük Rüyası (II)"

[779] "Ahmet Davutoğlu: Konya'dan İstanbul'a".

Mandarin-Çin ve Tamil Hint kültürlerine yakından şahit olacaktır.[780] Kendisi Kuala Lumpur'a dair görüşlerini şu şekilde aktarmaktadır:

> "Kültürel çeşitlilik bağlamında her gün yeni bir sürprizle karşılaşıyor, yeni bir keşifte bulunmak için sürekli bir arayış içinde oluyorduk. Çin yıl başısının en renkli bir şekilde yaşandığı bir gece yarısı eve dönerken bir dere kenarında mumları suyun üzerinde dizip bekleyen bir grup Çinli'nin arasına katıldığımda mumların aydınlığı üzerinden ruhlarla temas etmeye dayalı Çin'de dahi terkedilmiş bir Tao merasimine şahitlik etmekte olduğumu bilmiyordum. Aynı şekilde çocuklarımla birlikte her sene katıldığım Hint Thaipusam Festivali, Hindistan'da bile kısmen unutulmuş bir ayin ve kültürel şölendi. Nehir kenarında arınma ve trans haline geçmeyle başlayan ve birkaç kilometrelik bir yürüyüş güzergâhında son derece otantik yakarışlarla Batu mağarasına kadar süren bu ayin tarihin derinliğinden süzülerek gelen bütün Hint-Tamil sembollerini bünyesinde barındırıyordu".[781]
>
> "Öte yandan İslam medeniyetinin farklı coğrafyalardaki ortak yansımalarını da bizzat yaşayarak tecrübe etme imkânım oldu. Malezya'ya vardıktan bir ay sonra Malay-İslam kültürünü içerden tanımak için ailemle birlikte bir seri konferans vererek gezdiğim doğu sahillerinin otantik şehri Kota Baru, İslam inancının bu topraklara geldiği XIII-XIV. Yüzyıldaki halini ve geliştirdiği şehir kültürünü olduğu gibi muhafaza ediyordu. Bu yönüyle de bana Malay-İslam havzasının Konya'sı gibi geldi".[782]

İslam Konferans Örgütü'nün teşvikiyle kurulan Malezya Uluslararası İslam Üniversitesi'nde çalışan ve burada Siyaset Bilimi kürsüsünü kuran Davutoğlu, bir Çinli mahallede yaşamış ve Hint festivallerini kaçırmamaya özen göstermiştir.[783] Siyasal düşünceler dersi için George Sabine'nin *Yakınçağ Siyasi Düşünceler Tarihi* kitabını okutmayı planlamıştır. Ancak çok farklı milletten öğrencilerin olduğunu görünce bu fikrini değiştirmiştir. Batı siyasal düşüncesinin yanında Çin, Hint, Yunan ve İslam düşüncesini de aktarmaya karar vermiştir. Özellikle de Osmanlı'dan Kınalızade'yi öğrencilerine aktarmayı ihmal etmemiştir. Davutoğlu, Türkiye'nin dış işlerini şekillendirme imkânına sahip olacağı zaman da yine değişim ihtiyacını gündeme getirecek ve kendi tasavvuru çerçevesinde dış politikayı şekillendirmeye başlayacaktır.[784] Davutoğlu, sınıfta karşılaştığı manzarayı ve müfredatı değiştirme kararını şöyle aktarmaktadır:

> "Sınıfa girdiğimde değişik tabloyla karşılaştım: Mübalağasız küçük bir Birleşmiş Milletler gibi bir sınıf; içinde Amerikalısı, El Salvadorlusu, Afrikalısı ve Asyalısı, Çinlisi ve çokça Malay olan bir topluluk. Bir sınıfa baktım, bir de elimdeki ders kitabına baktım; ciddi bir çelişkiyle karşı karşıya kaldım. Ders kitabı Eski Yunan'dan başlıyor, -Eflatun, Arsito- oradan Roma'ya geçiyor; sonra Hıristiyanlık, ortaçağ, Rönesans ve modernite ile devam ediyor. Bu kitabın içinde bir tek Çinli yok. Hâlbuki sınıfta Çinliler var ve biz biliyoruz ki gelişmesiyle ve ürettiği düşüncelerle Çinliler ve Çin siyasi tarihi Eski Yunan'dan en az bin, iki bin yıl öncedir. Sınıfta Hint kökenliler var, bir tane Hintli yok kitapta. Yine biliyoruz ki, daha Ari toplumu batıya göç

[780] Davutoğlu, 2016, 40-41.

[781] **age,** 41.

[782] **age.**

[783] **age,** 41; "Ahmet Davutoğlu: Konya'dan İstanbul'a".

[784] Zengin, **age,** 70; "Ahmet Davutoğlu: Konya'dan İstanbul'a".

> etmeden önce Hindistan'da, milattan önce 1200'lerde ciddi siyasi yapılar oluştu. Sınıfın çoğu Müslüman, ama kitapta bir tek Müslüman yok. Şimdi bu kitabı bu öğrencilere okuttuğunuzda ciddi problemler çıkacaktır. Bu sadece o gün orada yaşanan konjönktürel bir problem değildi; dünyanın her yerinde, özellikle Batı dışı havzalar, Batıdışı kültürler de bugün aynı problemle karşı karşıya. Türkiye'de de bu problemler var, el-an var. Hala siyasi düşünce tarihi okuyanlar, mesela bir Osmanlı düşünürünü görmeden, Kınalizade'yi hiç bilmeden, Makyavel'i çok iyi öğrenmek zorunda kalıyor. Öğrencilerimize aslında şunu demiş oluyorsunuz: "Siz tarihte yoksunuz." Bunun esas sonucu şu: "Tarihte olmayan, bugün de olamaz, yarın da olmayacak".[785]

Ahmet Davutoğlu'nun akademik çalışmalarında Kınalızade Ali Efendi ve onun kitabı *Ahlâk-ı Alâî*'nin önemli bir yeri vardır. Kınalızade, 16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman döneminde yaşamış bir düşünür, müderris ve kadıdır. *Ahlâk-ı Alâî*, hikmet, insan, alem, aile ve devlet üzerine yazılmıştır. Kınalızade, Selefleri Nasîrüddîn-i Tûsi'nin *Ahlâk-ı Nâsırî* ve Celâleddîn Devvânî'nin *Ahlâk-ı Celâlî* adlı kitaplarından etkilenmiştir. Yazar, kitabını kaleme alırken Kur'an'dan, hadislerden, tasavvuf geleneğinden, edebi ve tarihi kaynaklardan faydalanmıştır.[786] Davutoğlu'nun, ileride değineceğimiz *Duruş Gençlerle Yüz Yüze* kitabını Kınalızade'den esinlenerek yazdığı söylenebilir. Davutoğlu, Başbakanlık döneminde Ankara'da gerçekleştirdiği Valiler Toplantısı'nda devletin esasını Kınalızade'ye atıfla açıklamıştır.

> "Bu Kutadgu Bilig'den bugüne kadar bizim devlet felsefemizi kapsıyor. Nizam'ül-Mülk'ten Koçi Bey Risalesi'ne ve günümüze kadar devletin esası, muhabbettir aşktır. İnsanı yaşat ki devlet yaşasın derken Şeyh Edebali bunu kastetmiştir. Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâi'sini mutlaka okuyun. Devlet felsefesinin esasıdır. Kınalızâde der ki: Devletin esası muhabbettir. Aynı yıllarda Machiavelli İtalya'da tam tersini söylüyordu devlet ancak güçle ve korkuyla ayakta tutulur diyordu. Bunları aramızda yaygınlaştıralım. Sadece kadim medeniyet demek yeterli değil. O medeniyetin özüne ruhuna varalım. Farabi'nin El-Medinetü'l-Fazıla'yı okumayan biri bence valilik görevine başlamamalı".[787]

Davutoğlu'nun üzerinde durduğu Kınalızade'ye göre; toplumdaki insanların birbiriyle yaşaması zorunlu bir eylemdir. Bu zorunluluğun da meydana getirdiği bazı gereklilikler mevcuttur. Bunlardan biri toplum düzeninin nasıl tesis edileceğine yönelik gerekliliktir. Kınalızade'de düzen ancak devlet tarafından tesis edilebilir.[788] Kınalızade, devlet yönetiminin nasıl olması gerektiğine geçmeden önce, toplumdaki insan ilişkilerinin mahiyeti ortaya koymuştur. Çağdaşı Thomas Hobbes'un "insan insanın kurdudur" söylemine karşılık, Kınalızade'de "insan insanın yurdudur" söylemine denk gelen düşünce hâkimdir. Çünkü Kınalızade'de her ne kadar insanlar

---

[785] Zengin, **age,** 70.

[786] A. Sıdıka Oktay, **Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî** (İstanbul: İz Yayıncılık, 2015), 521-522.

[787] "Başbakan Davutoğlu'ndan Valilere Tavsiye", https://www.yeniakit.com.tr/haber/basbakan-davutoglundan-valilere-tavsiye-54030.html [Erişim Tarihi: 20.06.2018]

[788] Oktay, **age,** 427.

birbiriyle tartışma eğilimine sahip olsa da birbirlerinin yardımına muhtaçtır. Tartışmanın hâsıl olduğu durumlarda, devlet devreye girecek ve düzenin sağlanması için ilahi kanunlara göre kargaşa önlenecektir.[789]

Kınalızade, siyaseti erdemli ve erdemli olmayan siyaset olarak ikiye ayırır. Erdemli siyasette "devlet adamının amacı Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmaktır ve mutluluğa ulaşmaktır. Bu yöntemle devlet başkanı adalete sarılır ve halkını arkadaş ve dost kabul eder".[790] Erdeme dayanmayan siyaset ise zorbalığa dayanır. "Devlet başkanı zulme sarılır, halkını kul ve köle zanneder".[791] İnsanlar kendi aralarında meydana gelen herhangi bir sorun karşısında adaletli olmanın yanında itidalli olmalıdır. Devlet adamı da adalet, itidal ve sevgiyi ön plana çıkarmalıdır. Modern siyasetin önemsemediği ve siyasetin dışında gördüğü sevgi kavramı, Kınalızade'nin önem verdiği kavramlardan biridir. Aslında sevgi tüm toplumun sahiplendiği bir duygu değildir. O yüzden adalet vardır. Ama sevgi, fedakârlığı da kendinde barındırdığı için sorunlar adalete başvurulmadan kendince çözülebilir.[792] Davutoğlu, 2017'de katıldığı bir toplantıda Kınalızade'ye atıfla şunları söylemiştir: "Devletin izzeti ve itibarı korunmazsa devletin değeri kalmaz. Adaleti eksik kalırsa devlet var olamaz. Adaletsiz devletimizin yaşaması mümkün değildir. Bizim bütün gayretimiz insanlara muhabbeti, sevgiyi, kardeşliği, adaleti götürmek".[793]

Davutoğlu, 1994'te Malezya'da *Civilizational Transformation and the Muslim World* başlıklı kitabını yazmıştır. Kitabın temel savı "Batı medeniyetinin paradigmal temelinin istikrarsız hale gelmesinden sonra kapsamlı bir medeniyet kriziyle yüzleştiği" üzerinedir.[794] Davutoğlu, yakın gelecekte uluslararası politikadaki küresel güvensizlik ya da ani bir şekilde meydana gelecek ekonomik bunalımdan söz etmemektedir. Davutoğlu, doktora tezinde yaptığı gibi Batı medeniyetinin paradigmal kökenlerine inerek "doğa-insan, insan-insan ve insan-insan eliyle

[789] **age,** 443-444.

[790] **age,** 467.

[791] **age,** 468.

[792] **age,** 467-489.

[793] "Eski Başbakan Davutoğlu: 'Kim El Uzatırsa Elini Kırarız'", www.milliyet.com.tr/eski-basbakan-davutoglu-kim-el-uzatırsa-izmir-yerelhaber-2442869/ [Erişim Tarihi: 12.02.2019]

[794] Ahmet Davutoğlu, **Civilizational Transformation and the Muslim World",** (Kuala Lumpur: Mahir Publications, 1994b), 7.

oluşturulan mekanizma ilişkisi içindeki hassas dengenin değişim haline" odaklanmaktadır.[795]

Davutoğlu'nun Batı medeniyet krizini ele aldığı dönem, Soğuk Savaş sonrası dönemdir. Bu dönemde Fukuyama, Hegelyen tarih felsefesinden yola çıkarak "Tarihin Sonu ve Son İnsan" tezini üretmiştir. Hegel'e göre tarih erekseldir ve ideal olana yönelmektedir. Fukuyama da Hegel'in ereksel tarih anlayışını alarak, liberal paradigmanın kendisinin dışındaki ideolojileri yok ettiğini ve tarihin en mükemmel konuma geldiğini iddia etmiştir. Bu dönem aynı zamanda ABD'nin "yeni dünya düzeni" söylemini inşa ettiği dönemdir. Fukuyama, bu inşa sürecine entelektüel anlamda destek veren liberal bir söylem üretmiştir.[796]

Davutoğlu bu kitabında Batı medeniyetinin içinde bulunduğu krizin boyutlarını[797] tartışır. Davutoğlu'na göre; Batı'nın inşa ettiği mekanik yapılar, bilim ve teknoloji, bireysel idrakten uzaklaşmaya ve insan varlığının kendisini güvensiz (*the ontological insecurity*) hissetmesine neden olmuştur. Sosyal mekanizmalar içinde üretilen Leviathan, insanoğlunun umutlarını yok etmeye başlamıştır.[798] Modern medeniyet krizi, bilginin elde edilmesinde insan aklını merkeze koyan bilimin ampirik ve rasyonel duruşunu sorgular hale gelmiştir. Davutoğlu'na göre

> "Üç önemli faktör, nihai gerçeğin belirleyici bir çerçeve içinde yalnızca antroposentrik bir epistemoloji aracılığıyla elde edilebileceği varsayımına meydan okumaktadır. İlk olarak, bilim kendi çıktılarının nesnelliğini ve kesinliğini çürütmüştür. Görelilik kavramı, mikro ve makro kozmostaki yeni boyutlar her bir bilimsel yeniliğin kesin bir doğruya ulaşmak yerine daha önce bilinmeyen değişkenler nedeniyle problemlerin karmaşıklaştığını göstermiştir. İkinci olarak, kuramsal ve kuramsal gerçeklikler arasındaki postmodern epistemolojistlerin farklılaşması teoriye bağımlılık konusunda tartışılmazlığın gücünü sarsmıştır. Son olarak, 1960'lardan sonra görülen, özellikle de 1980'lerde, dinsel canlanma epistemolojinin metafizik kaynaklarına doğru bir eğilim yaratmıştır".[799]

---

[795] **age,** 7.

[796] **age,** 1-10.

[797] "Davutoğlu bir medeniyeti ele alırken o medeniyetin bireysel ve toplumsal yaşama sunduğu altı boyutu ele almaktadır. 1. Bireyin ben idrakinin ontolojik olarak yeniden tanımlaması, 2. İnsan bilgisinin epistemolojik olarak yeniden şekillendirilmesi, 3. İnsan normlarının aksiyolojik olarak yeniden değerlendirilmesi, 4. Zaman bilincinin ve tarihsel tasavvurun yeniden inşa edilmesi, 5. Mekanın yeniden şekillendirilmesi, özellikle varlık bilgi ve değer paradigmasını yansıtarak kentlerin yeniden şekillendirilmesi, 6. Politik, ekonomik ve yeni dünya düzenin idaresinin yeniden kurulmasıdır". Ahmet Davutoğlu, "The Formative Parameters of Civilizations: A Theoretical and Historical Framework" **Civilizations and World Order**, ed. Fred Dallmayr, M. Akif Kayapınar, and İsmail Yaylacı (Maryland: Lexington Books, 2014): 73.

[798] Davutoğlu, 1994b, 10.

[799] **age,** 17.

Davutoğlu, modern düşünceyle birlikte gelişen Batı medeniyetinin ahlak ve madde ikilemini de ele almaktadır. Bu çerçevede kitapta şu sorular yöneltilir: "Hangi değerler dizisi bilimsel yenilikleri yönlendirecektir? Hangi uluslararası sistem şaşırmış bir siyasi liderin politik amaçlarını diğer uluslara dayatmak için kimyasal ve nükleer silah kullanmayacağını garanti edebilir?"[800] Davutoğlu'na göre günümüzde, hiçbir ahlaki önkoşul ya da normatif varsayımı kabul etmeyen bir piyasa mekanizması kendi Leviathan'ını oluşturarak uluslar seviyesinde de ontolojik güvensizliğe sebep olmaktadır.[801]

Davutoğlu, Batı medeniyetinin kendi içinde bulunduğu krizi aşmak için uygulamaya koyduğu girişimleri de incelemektedir. Paradigma içinde Batı'nın "seküler-bilimsel yeniden şekillenme sürecini" ve "Hristiyanlığın dönüşümündeki yeni sürecini" ele alır.[802] Ama asıl iddiası ise Batı'nın ontolojik güvensizliğine karşı İslam medeniyetinin sunduğu ontolojik bilinç ve epistemolojik uyumlaştırmanın değerler temelinde yeni bir küresel sistem kurulmasına imkân sağlayacak olmasıdır.[803] İslam, var olan Batılı medeniyete ve küresel sisteme karşı argüman ve teorik bir alternatif geliştirecek medeniyet tasavvuruna sahiptir. İslam'ın sunduğu özgürlük tasavvuru "güç temelli değil, kendini bilmenin doğal seyri" üzerine kuruludur.[804] Fakat İslam'ın temsilcisi konumunda olan Müslümanlar ya da ümmet entelektüel, politik ve ekonomik kriz içindedir.[805]

Davutoğlu'na göre, Müslüman dünyasındaki kriz, kültürel evrimi yönlendirecek ve şekillendirecek entelektüel elitlerin olmamasıyla başlamıştır. Batılılaşma süreci Müslüman dünyasının geleneksel medeniyet yapısını baltalamıştır. Batı tahakkümü altındaki Müslümanlar yeni bir medeniyet sentezine ve canlılığına ulaşamamıştır.[806] Müslüman dünyasında meydana gelen Batılı medeniyet dönüşümü yeni elitler meydana getirmiştir. Ancak bu elitler Müslüman toplumu yönlendirecek kendine özgü bilgi ve kültür atılımına sahip olamamıştır. İktisadi kriz ise Müslüman

---

[800] **age,** 18-19.

[801] **age,** 19.

[802] **age,** 28-44.

[803] **age,** 63-83.

[804] **age,** 114.

[805] **age,** 84-95.

[806] **age,** 116.

toplumun kapitalist iktisadi ilişkilere karşı alternatif bir etik ve paradigmal atılım yapamayışındadır. Ümmetin politik kriziyse, modern ulus devlet kıskacında ümmetin birliğini sağlayacak siyasi bir meşruiyet alanı oluşturamamasıdır.[807]

5.5. Türkiye'ye Dönüş, Akademideki Yıllar ve Reel Siyasete Giriş

Davutoğlu, 1995'te Malezya'dan döndükten sonra Türkiye'de doçent olmuştur. 1999 yılına kadar çalışacağı Marmara Üniversitesi'nde işe başlamadan önce, bir üniversiteye başvuru yapmıştır. Fakat Davutoğlu'nun çalışmaları disiplinler arası olduğundan kabul görmemiştir. Balkanlar'dan Orta Doğu'ya siyaset biliminden İslam düşünce geleneğine, tarihten felsefeye kadar makaleleri mevcuttur. Başvurusunu değerlendiren jüri "siz farklı alanlarda çalışmışsınız ama biz belli bir alanda uzmanlaşmış birini arıyoruz"[808] diyerek, Davutoğlu'na olumsuz bakmıştır. Bu durum karşısında Davutoğlu şu açıklamayı yapmaktan çekinmemiştir.

> "Bakın dedim, benim yazdıklarımın muhtevasını tenkit edebilirsiniz. Ama bu yaptığınız bana meydan okumadır. Şimdi ben de size meydan okuyorum. Siz şunu demek istiyorsanız, siz çok şey yapmışsınız ama uzmanlığınız yok!... Sizin bir Balkan uzmanınız var, onun Balkanlar'la ilgili yazdıklarını koyun bir zarfın içine kapatın zarfı. Benimkini de koyun içine ve bir uluslararası hakeme gönderin. Aynı şekilde bir Ortadoğu uzmanınız var. Onun Ortadoğu'ya ilişkin istediğiniz yazısını da benimkiyle birlikte aynı zarfta uluslararası hakeme gönderin. Kaç uzmanınız varsa ve benim kaç makalem varsa koyun gönderin. Altı farklı uzmanlık alanından bir tanesinde bile, eğer ilgili arkadaşın yazdığına benimkinden daha iyi rapor gelirse ben sizden özür dileyeceğim. O zaman CV'mi alır giderim. Ama yok altısında da benim yazılarımın daha doğru, daha bilimsel olduğu gibi bir sonuç gelirse, bana büyük bir özür borcunuz olur dedim. Jüri başkanı durdu, düşündü. 'Ahmet Bey, açık konuşayım' dedi, 'biz burada bir ekibiz, sizin bizimle uzlaşacağınızı düşünmüyoruz' dedi. Ben de tamam şimdi dürüst davrandınız dedim".[809]

Davutoğlu disiplinler arası çalışmaları önemsemektedir. Uzmanlaşma, eğer bir akademisyeni diğer birimler ve yöntemlerden uzaklaştırıyorsa bunu olumlu görmemektedir. Hatta kendisi "matematiksel ekonomik modellerle hadis usulü nasıl çalışılır yöntemi" üzerine de düşünmüştür.[810] 1997 yılında daha sonra *Stratejik Derinlik*'te de değineceği "Medeniyetlerin Ben İdraki"[811] makalesini yayımlayan Davutoğlu, bu makalesini genişleterek 2018'de *Medeniyetlerin Ben İdraki:*

---

[807] **age,** 84-95.

[808] Zengin, **age,** 42.

[809] **age,** 42-43.

[810] **age,** 40.

[811] Ahmet Davutoğlu, "Medeniyetlerin Ben İdraki", **Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi** c. 2, s. 3 (1997): 1-53.

Medeniyet Teorisine Mukaddime[812] kitabını çıkarmıştır. Bu kitapta Davutoğlu'nun farklı zamanlarda yayımladığı ve sunduğu bildirilerin genişletilmiş halleri de mevcuttur. Davutoğlu'na göre ben-idraki ile kimlik arasında fark mevcuttur.

> "Kimlik ile ben-idraki arasında açık bir tanım farkı ortaya koymaksızın medeniyetlerin dış dünyaya yansıyan formlarının psikolojik ve sosyolojik arka planını tespit edebilmek güçtür. Bu iki kavram farklı iki bilinç düzeyini yansıtır. Kimlik, sosyal tanınma temelinde gerçekleşen ilişki-bağımlı bir bilinç olarak iki tarafı gerekli kılarken ben-idraki bir karşı tarafa ya da sosyal bir tanınmaya ihtiyaç hissetmeyen bireysel bir şuur halini yansıtır. Kimlik sosyal, iktisadi ve siyasi otorite tarafından tanımlanabilen ve verilebilen bir nitelik taşırken özneyi esas alan ben idrakinin herhangi bir başka otorite tarafından tanımlanabilmesi de tasfiye edilebilmesi de imkânsızdır".[813]

Davutoğlu, Türklerin ben-idrakinin İslamlaştıktan sonra Selçuklu ve Osmanlı tecrübeleriyle oluştuğunu iddia eder. Modern Türk kimliği, İslam ve Osmanlı geçmişinden arındırıldığı için ben idraki inşa etmede yetersiz kalmıştır. Davutoğlu, Kemalizm kavramını doğrudan kullanmasa da hocası Şerif Mardin üzerinden aslında Kemalizm'in oluşturmaya çalıştığı modern Türk ulus kimliğini eleştirir. Yeni bir medeniyet ben-idrakinin ancak "daha kapsamlı bir varlık bilinciyle"[814] oluşacağını iddia eder. Davutoğlu bu durumu şöyle açıklar:

> "Türklerin İslamlaştıktan sonra Selçuklu tecrübesinden geçerek ulaştıkları Osmanlı medeniyet birikimi de benzer bir ben-idraki dönüşümünün eseridir ve modern Türk kimliğini de bu ben-idraki dönüşümünden bağımsız bir şekilde tanımlayabilmek mümkün değildir. Modern Türk kimliğini bu unsurlardan ayrıştırarak tanımlamaya çalışan ve İslam-öncesi Anadolu kültürlerine dayandırılan tarih tezlerinin başarısızlığı, ben-idrakine dönüşmesi mümkün olmayan merkezi ve soyut kimlik uyarlamalarının, tarihi ve zihni temele oturan sağlam bir ben-idraki zemini karşısında yetersiz kalmış olmasındandır".[815]

Davutoğlu, *Stratejik Derinlik*'te stratejik teori üretilememesinin psikolojik arka planını anlatırken, kendi medeniyetinin ben-idrakine yabancılaşmış siyasi elitlerin bölünmüş benliklerine değinir. Kendi süreklilik unsurlarından kopan elitler yeni kimlikler edinme sürecinde "sahte benlik"ler de üretmiştir. Davutoğlu, bu siyasi elitlerin dış politikada stratejik bir teori üretemeyeceklerini ve yapay kimliklerle savrulacaklarını iddia eder[816] ve iddiasını şöyle açıklar:

> "İnsanın kendi ben-idrakini bir varoluş anlamı olarak çözememesi sürekli bir kimlik kaymasını da beraberinde getirmektedir. Son zamanlarda Türkiye'de gizli Osmanlıcılık'tan tek parti

---

[812] Ahmet Davutoğlu, **Medeniyetlerin Ben İdraki: Medeniyet Teorsine Mukaddime** (İstanbul: Küre Yayınları, 2018c)

[813] Davutoğlu, 2018c, 32.

[814] **age,** s. 33.

[815] **age.**

[816] Davutoğlu, 2014, 59-63.

döneminin devrimci söylemine, sembolik İslamcılık'tan sembolik sekülerizme kayan kimliklerin konjonktüre bağlı olarak sürekli eksen değiştirmesi de bu iç çelişkinin doğal bir sonucudur".[817]

Davutoğlu'na göre beş ana ben idraki vardır. İlki, "güçlü ve sert ben-idraki"dir. Bu ben idrakinde felsefi ve metafizik derinlik vardır, ancak öteki medeniyetleri dışlamada serttir. Ari ve modern Batı medeniyeti buna örneklerdir. İkincisi, "güçlü ve esnek ben-idraki"dir. Esnekliğin ölçütü öteki medeniyetlerle iç içe geçebiliyor olmasıdır. Büyük İskender'in kurduğu Helen medeniyeti ve İslam medeniyeti etki ve dini çeşitliliği kendinde barındırarak eser olmuşlardır. Üçüncüsü, "güçlü ve yerel ben-idraki"dir. Medeniyetin kendisi bir derinliğe sahiptir ancak yaygınlaşmamıştır. Çin ve Japon medeniyeti örneklerdir. Dördüncüsü, "zayıf ve sert ben-idraki"dir. Hem dünya görüşü hem de metafizik derinliği zayıftır ve öteki medeniyetlere kapalıdır. Moğollar ve Akadlar örneklerdir. Sonuncusu, "zayıf ve esnek ben-idraki"dir. Basit dünya görüşleri vardır, ancak ötekiyle ilişkilerinde esnektir. Çabuk asimile olurlar. Amerika, Afrika ve Avustralya'daki yerliler örneklerdir.[818] Ayrıca, Davutoğlu'na göre ben-idrakini oluşturan beş temel unsur vardır. Bunlar insanın mekân algısı, zaman algısı, bilgi, insan-tabiat ilişkisi, Tanrı-insan ilişkisi, insan-insan ilişkisidir.[819]

Davutoğlu'nun 1997'de İngilizce olarak kaleme aldığı "The Clash of Interests: An Explanation of the World (Dis)Order"[820] başlıklı makalesi de bir diğer önemli makalesidir. Davutoğlu bu çalışmasında Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" tezini ve Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" tezini eleştirmiştir. Davutoğlu bu makalesinde "Müslümanların neden uluslararası düzene tehdit olarak görüldüğünü" irdelemiştir. Yine bu makalesinde kullandığı jeopolitik teorileri *Stratejik Derinlik* kitabında da kullanmıştır.

Davutoğlu, 1998'den 2002'ye kadar Silahlı Kuvvetler Akademisi ve Harp Akademileri'nde misafir öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Aynı zamanda 1999'dan 2004 yılına kadar Beykent Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler profesörü olarak görev yapmıştır. Akademik çalışmalarına devam eden Davutoğlu'nu, 2001 yılında

---

[817] Davutoğlu, 2018, 37.

[818] **age,** 39-50; Nurullah Ardıç, "Modernite, Kimlik, Siyaset: Ahmet Davutoğlu'nun Medeniyet Söylemi", **Stratejik Zihniyet: Kuramdan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik,** ed. Talha Köse vd. (İstanbul: Küre Yayınları, 2014): 60-61.

[819] Davutoğlu, 2018, 51-67.

[820] Ahmet Davutoğlu, "The Clash of Interests: An Explanation of the World (Dis)Order", http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/AhmetDavutoglu3.pdf [Erişim Tarihi: 05.02.2019]

Süleyman Demirel doğrudan aramış ve Davutoğlu'ndan bir talepte bulunmuştur. O dönemde, Filistin-İsrail çatışmasına çözüm bulunması için Mitchell Komisyonu kurulmuş ve Demirel de o komisyonda yer almıştı. Demirel, komisyona Türkiye adına verilecek raporu Davutoğlu'nun yazmasını istemiştir. Demirel'e Davutoğlu'nu tavsiye eden isimse Feridun Sinirlioğlu olmuştur.[821]

Davutoğlu, 2001 yılında Türkiye'de en çok okunan dış politika kitaplarından biri olan *Stratejik Derinlik*[822] ve 2002'de dış politika söyleşilerinden oluşan *Küresel Bunalım* kitabını çıkarmıştır. Dış politikaya yönelik konuşmaları 2011 yılında *Teoriden Pratiğe* adlı kitapta bir araya getirilmiştir. 2003-2009 yılları arasında Büyükelçilik ve Başbakanlık Başdanışmanlığını yapmıştır. 2009-2014 yılları arasında Dışişleri Bakanlığı'na getirilen Davutoğlu, 2011'de AK Parti'den Konya Milletvekili olarak meclise girmiştir. 2014-2016 yılları arasında da AK Parti Genel Başkanlığı ve Başbakanlık yapmıştır.

Davutoğlu, Başbakanlık görevindeyken 2016'da *Medeniyetler ve Şehirler* kitabını çıkarmıştır.[823] Kitap, "şehir yapılanmasının medeniyetler tarihi içindeki rolü nedir; şehir, tarihte nesne midir, yoksa özne midir?" soruları üzerine inşa edilmiştir.[824] Bu doğrultuda kitabın soruya cevabı ve aynı zamanda kitabın savı şöyledir:

> "Şehir aslında tarihte sadece belirlenen ve şekillendirilen/dönüştürülen bir nesne değil, aynı zamanda tarihin akışında etkide bulunan ve şekillendiren/dönüştüren bir öznedir. Tarihin akışın doğrultusunu belirleyici bir eksen rolü oynayan ve bu akışın anlaşılmasında ve anlamlandırılmasında bizler için yön gösterici bir pusula görevi gören bu şehirler, medeniyetlerin eksen şehirleridir".[825]

Davutoğlu'nun amacı, İbrahimi dinlerin en temel prensibi olan Tevhit prensibi ve kadim düşüncenin (Çin, Hint, İran, Mezopotamya, Yunan) gelenekleri ile

---

[821] Zengin, **age,** 82-83.

[822] Newsweek'te yayımlanan bir makaleye göre "Davutoğlu, İzmit depremi sırasında *Stratejik Derinlik* kitabının taslağını kurtarabilmek için hayatını riske atmış. 17 Ağustos 1999'da sarsıntılar başladığı sırada, İstanbul'daki evinden zararsız kaçmayı başarmış. Ancak daha sonra artçı şok uyarısını görmezlikten gelerek, yılların ürünü çalışmasını içeren bilgisayar diskini kurtarabilmek için hızla geri evine koşmuştur". "Newsweek'ten Davutoğlu Övgüsü", http://www.milliyet.com.tr/newsweek--davutoglu-nun-adini-cok-daha-fazla-duymaya-hazir-olun/dunya/haberdetay/30.11.2009/1167871/default.htm [Erişim Tarihi: 24.01.2019]

[823] Davutoğlu, 2016; "Medeniyetler ve Şehirler" kitabı üzerine tezde yazılan değerlendirmeler, İngilizce olarak yayımlanmıştır. Emrah Utku Gökçe, "Kitap Değerlendirmesi: Ahmet Davutoğlu, Medeniyetler ve Şehirler, İstanbul: Küre Yayınları, 2016", **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 6, s. 1 (2018): 145-146.

[824] Davutoğlu, 2016, 75.

[825] **age,** 76.

bezenmiş medeniyet ve şehirlerin nasıl bir etkileşime girdiğini anlamak ve anlamlandırmaktır.[826] Davutoğlu kitabında, üç idrak alanını kategorileştirir. Bunlar "varoluş idraki, tarihi idrak ve siyasi (ekonomi politik) idraktir".[827] Bu kitap tarih idraki çerçevesinde ele alınmıştır. Davutoğlu, İngiliz usulü tarih yazımını veya Batı Avrupa merkezli ve tek bir medeniyet hegemonyası etrafında şekillendirilen tarih yazımını eleştirir. Yeni bir tarihi okuma biçimi geliştirir. Onun tarih idrakinin temeli, Tevhit prensibi ve kadim düşüncenin gelenekleriyle bezenmiş medeniyet ve şehirlerin tarih içinde nasıl birbirini etkilediği üzerinedir. Batılı şehir tanımının en büyük alternatifi ve nevi şahsına münhasır şehri de Osmanlı'dır.[828]

Davutoğlu, Müslüman kimliği çerçevesinde şehirlerle ilk tanışıklığını, onlar hakkında ilk deneyimlerini ve gözlemlerini bu kitabında aktarmıştır. Ben idrakini, Tevhit akidesi (prensibi) çerçevesinde Müslümanlık üzerine oturtur. Şehirleri görerek edindiği deneyimler, onun teorik tahlillerine birer veri olmuştur.[829] Max Weber'in şehir tanımına[830] metodolojik eleştirisi ön plandadır. Weber'e göre; insanlık tarihinde Batı insanı nasıl özne konumundaysa, aynı şekilde Yunan ve Orta Çağ'dan beri sürekli gelişen, sermaye biriktiren, kapitalist ilişkilere giren, mülkiyet ve vatandaşlık haklarını geliştiren Batı şehirleri de tarihte özne konumundadır. Doğu şehirleri ise hareketlilikten uzak ve kapalı yapılardır. Davutoğlu, bu ilerlemeci ve Oryantalist tarih anlayışından kaynaklanan şehir anlayışını metodolojik bir sorun olarak görür. Davutoğlu Weber'in tek özneli ve tek merkezli bakış açısını reddederek, bütün dünya şehirlerinin bütüncül bir şekilde etkileşim içinde var ya da yok olduklarını iddia eder.[831]

Davutoğlu, yedi başlıkta şehir ve medeniyet ilişkisini açıklayarak, şehrin ne olabileceğine ilişkin tanımları örnek şehirler üzerinden sunar. (i) Bir medeniyete öncü/kurucu şehirler: Pataliputra, Atina, Roma ve Medine'dir. (ii) Bir medeniyet tarafından kurulan şehirler: Bağdat, Kurtuba, İsfahan, Delhi, Paris, Pekin, Londra, Berlin, Amsterdam, Moskova, St. Petersburg. (iii) Medeniyetlerin oluşumuyla

[826] **age,** 13.

[827] **age,** 10.

[828] **age,** 15-16.

[829] **age,** 25.

[830] Davutoğlu'nun kullandığı kitap: Max Weber, **The City**, ed. Don Martindale, çev. Gertrud Neuwirth (New York: The Free Press, 1958)

[831] Davutoğlu, 2016, 59-62.

aktarılan/taşınan şehirler: İskenderiye, Konya, Bursa ve Saraybosna. (iv) Siyasi güç kayması ve medeniyet dönüşümüyle önemini/ruhunu kaybeden "hayalet şehirler": Kurtuba, Gırnata, Selanik, Bahçesaray. (v) Bir medeniyetle birlikte tasfiye edilen şehirler: Mohenjo-Daro, Harappa, Persepolis, Otrar ve Tenochtitlan. (vi) Jeokültürel/jeoekonomik etkileşim hattı üzerindeki şehirler: (a) Mezopotamya-Anadolu-Levant hattı: Musul, Mardin, Diyarbakır, Urfa, Halep, Şam. (b) Orta Asya-İran-Hint hattı: Semerkant, Buhara, Hiva, Belh. (c) Orta Asya-Stepler hattı: Bulgar, Kazan, Bahçesaray. (d) Endülüs-Kuzey Afrika- Sahra hattı: Merakeş, Timbuktu. (vii) Farklı medeniyetleri buluşturan/dönüşen/dönüştüren şehirler: Kudüs, Kahire, İstanbul'dur.[832]

Davutoğlu, Başbakanlık görevinden ayrıldıktan sonra Mart 2017'de *Tarihe Kayıtlar*[833] adlı kitap çıkarmıştır. Kitap, Davutoğlu'nun TBMM'de 15 Temmuz Darbe Girişimi Araştırma Komisyonu'na verdiği cevaplar temelinde oluşturulmuştur. Davutoğlu, 15 Temmuz 2016'da yeni bir askeri müdahaleye maruz kalan Türkiye'nin durumunu ve askeri müdahaleyi gerçekleştiren Fethullahçı Terör Örgütü/Paralel Devlet Yapılanması (FETÖ/PDY) hakkında fikirlerini, FETÖ/PDY'ye karşı yürütülen mücadeleleri ve darbeleri önlemek için Türkiye'de gerçekleştirilmesi gereken darbeci zihniyetle mücadele ve siyasal sistemin yeniden inşasını anlatmaktadır.

Davutoğlu, 15 Temmuz darbesini gerçekleştiren FETÖ/PDY örgütü anlamak için öncelikle bu örgütün zihin yapısının bilinmesi gerektiğini iddia eder. FETÖ, İslami bir vurguyla varlığını tanımlayan bir örgüttür. Örgütün bilgi kaynakları yine İslami bilgi kaynaklarına dayandırılmakla birlikte, "kâinat imamı" olarak tanımlanan Fethullah Gülen'in doğrudan Hz. Muhammet'ten bilgi aldığı iddiası örgütün bir diğer bilgi kaynağıdır. Davutoğlu böyle bir bilgi akışın varlığını İslami kaynaklara dayanarak reddeder. Davutoğlu'na göre "Bu zihniyet İslam inancını son derece yanlış bir bilgi kaynağı anlayışıyla tahrif etmekte ve mesihçi bir temelde insan aklını devre dışı bırakan yeni bir zihniyet inşa etmektedir".[834]

Davutoğlu, İslam coğrafyasının büyük bir kesimince kabul edilen Maturidi ve Teftazani'den "bilginin üç vasıtasının selim hisler (beş duyu), sadık haber ve akıl"

[832] **age,** 79.

[833] Ahmet Davutoğlu, **Tarihe Kayıtlar** (İstanbul: Küre Yayınları, 2017a)

[834] **age,** 42.

olduğunu aktarır.[835] İslam'ın temel bilgi kaynağı vahiydir. Hz. Muhammet'in vefatından sonra vahiy sona ermiştir. Vahiy üzerine yapılan tefsir ve yorumlar vahyin yerini tutmaz ve mutlak bilgi değildir. Bir kişi Hz. Muhammet'i rüyasında görebilir ilham ve sezgiler yoluyla bilgiye ulaşabilir. Ancak ulaşılan bu bilgi vahiy ve akıl çerçevesinde değerlendirilir. Yine rüya, ilham ve sezgi yoluyla elde edilen bilgi, onu elde eden kişiyi bağlar ve kitleye yönelik herhangi bir hukuki sorumluluk ortaya çıkaramaz. Bu değerlendirme çerçevesinde Davutoğlu, Gülen'in elde ettiğini iddia ettiği ilahi bilgiye karşı şu eleştiriyi getirir:

> "Hz. Peygamber ile sadece rüyada değil, uyanık iken bile istişare ettiğini ve Hz. Peygamber'den doğrudan talimat aldığını iddia eden bir liderin varlığına inanç, akledebilme kabiliyetini yok eden zihni bir teslimiyeti ve şartlanmışlığı beraberinde getirmiştir. Hz. Peygamber'in en yakın arkadaşları olan dört halifenin bile karar alırken hiçbir zaman iddia etmedikleri bir şekilde, Hz. Peygamber ile rüyada veya doğrudan görüşerek kararlar alındığı iddiası ile Gülen'in şahsına, sözlerine, kanaatlerine ve davranışlarına ilahi bir nitelik kazandırılmıştır. Gülen'in rüyaları, düşünceleri ve talimatlarının beredeyse vahyin bağlayıcılığına eşit bir şekilde değerlendirilmesi sorgulanamaz bir mutla itaat alanının doğuşuna zemin hazırlamıştır. Hz. Peygamber'i kamyonet kasasına bindiren film sahnelerine kadar vardırılan bu sapık anlayış, İslam inancının bilgi anlayışına temelden aykırıdır".[836]

FETÖ/PDY'nin İslami söylemi kullanıp eğitim kurumlarını kullanarak altın bir nesil yetiştirme iddiası, "on yıllarca yabancılaşmış elit tarafından dışlanmış Anadolu'daki geniş kitleler için önemli bir çekim alanı olmuştur".[837] "Kâinat imamı" konumundaki Gülen ve onun taraftarları kendilerini seçilmiş görmekte, dünyayı mesihçi bir anlayışla kurtarma misyonuna soyunmuşlardır. Bu örgüt "mensupları arasından seçtikleri fedailerine her şeyi mubah kılmışlardır".[838] Davutoğlu'na göre 15 Temmuz'a giden yolda askeriyenin ve bürokrasinin içindeki FETÖ/PDY sızmasının mantığı şöyledir:

> "Gelenekle gelen yazılı kurallar Hz. Peygamber ile doğrudan görüşebilen seçilmiş bir lideri bağlamaz, nihai hâkimiyeti kurabilmek için devleti ele geçirmek ve devleti ele geçirmek için de bürokrasiyi kontrol etmek gerekir; bu hedef için de yeni bir dini kurallar manzumesi ihdas edilebilir".[839]

Davutoğlu, devletin içine sızma çalışmalarını sadece FETÖ/PDY değil; vesayetçi politik kültürün kendi içinde barındıran tüm unsurların bu eylemi gerçekleştireceğini söyler. Bunu engellemek için de çözüm sunar:

---

[835] **age,** 40.

[836] **age,** 42.

[837] **age,** 44.

[838] **age,** 45.

[839] **age,** 46.

> "Devletin milletin ortak eseri olduğu ve bu gücü kullanmanın sadece millet onayı, yani halk meşruiyeti ile olabileceği, yine kamu tarafından denetlenerek kullanılabileceğini ve kamu otoritesinin sadece şeffaf seçimlerle el değiştirebileceği anlayışına dayalı bir siyasi kültür geliştirmektir".[840]

Davutoğlu, yönetimine dair zihniyetteki değişim ve politik sistemin yeni bir formla yapılandırılması için sekiz anahtar kavram üretmiştir. Bunlar: "bireysel alanda hürriyet, sivil toplum ve ekonomide aleniyet (şeffaflık), eğitim alanında keyfiyet (kalite), hukuk alanında adalet, devlette daimiyet, yönetimde meşruiyet, bürokraside ehliyet, toplumsal alanda aidiyet"tir. Davutoğlu, Şeyh Edebali'nin "insanı yaşat ki devlet yaşasın" sözünden yola çıkarak tüm vatandaşların eşitliğine dayanan modern vatandaşlık anlayışını benimser. Vatandaşların varlığını sürdürebilmesi için düşünce ve inanç hürriyetine sahip olmaları gerekir.[841] Vatandaşlar aynı zamanda sivil toplumda var olmalı ve serbest piyasa içinde "özel mülkiyet hakkını ve girişim hürriyetini teminat altına alacak" ortamlara sahip olmalıdır. Devlet, sivil toplum ve ekonomi içindeki birimler "adalet, şeffaflık, hesap verebilirlik ve sorumluluk bilinciyle davranma ilkelerini" ön planda tutmalıdır.[842] Vatandaşların düşünce hürriyeti bağlamında fikirlerini daha iyi ifade edebilmeleri için "öğrencilerin tek tek şahsiyetlerini güçlendiren özgür düşünce yönteminin öğretildiği, güçlü bir müktesebatla desteklenmiş zihinsel altyapının inşa edildiği ve özgün bir yaklaşımla yeni fikirlere ve ufuklara açık …" imkanlar sunulmalıdır.[843]

Özellikle hukuk alanında adaletin sağlanabilmesi için, hukuk eğitiminin de "ideolojik tarafgirlik ve bağnazlıktan" ayrılması gerekmektedir. Davutoğlu, "hakim, adalet dağıtırken muhataplarının kimliklerine, kökenlerine ve özelliklerine karşı kör ve sağır olmalıdır. Yargının her türlü vesayet odağına karşı güçlü kılınabilmesi için bütün toplumsal ve siyasal güç merkezleri nezdinde tam anlamıyla bağımsız ve tarafsız olması sağlanmalıdır".[844] Devletin daimiyeti için ne kadar vatandaşa yönelik iyileştirici hamleler yapılsa da devletin kendi içinde de reformlar gerçekleştirilmelidir. Devleti yöneten kadrolar, meşruiyetini milletten ve milletin oluşturduğu TBMM'den alır. Ne yöneten zümre ne de bürokrasi "devletin malik ya da sahibi değil hizmetlisidir". İngilizcede bürokrasi için kullanılan *public servant*

[840] **age,** 48-49.

[841] **age,** 102-103.

[842] **age,** 103-104.

[843] **age,** 106.

[844] **age,** 108.

(kamu hizmetlisi) bu anlamda çok doğru bir tabirdir. Devletin sahibi kamudur, hizmetlisi bürokrasidir".[845] Davutoğlu'na göre Türkiye'deki askeri müdahaleler ve özellikle de 15 Temmuz, askeriyenin ve bürokrasinin içindeki bazı grupların devlete sahip olma isteğinden kaynaklanmaktadır. Davutoğlu durumu bir anısıyla anlatmaktadır:

> "Akademik hayatta bir kurmay subay tarafından dile getirilen "Bu devleti askerler kurmuştur, nihai kertede de askerler sahip çıkar" iddiasını duyduğumda darbe psikolojisinin bilinçaltını yakından hissetmiştim. Bir kez bu iddia kabul edildiğinde ilk soru "Hangi asker?" olur ve askeri bürokrasinin komitacılık üzerinden bölünmesi başlar. Bütün darbelerde olduğu gibi 15 Temmuz darbe girişimi de böylesi bir bilinçaltının harekete geçmesiyle hayat bulmuştur. Öncelikle bu bilinçaltının temizlenmesi gerekir".[846]

Devlet içinde bürokrasi ehliyet ve liyakat sahibi olmalı ve devleti ele geçirme niyetinden uzak duracak güç mücadelelerine girmemelidir. En nihayetinde bürokrasiyi yönetenler de insanlardır ve devletin vatandaşı olarak insanlar ortak "aidiyet bilinci (ortak tarihdaşlık ve eşit vatandaşlık) ve hayatın her alanına nüfuz eden özgürlükçü demokratik kültüre" sahip olmalıdırlar.[847] Davutoğlu, toplumu ve devleti oluşturan insana çok önem vermektedir ve ideal bir insanın nasıl olması gerektiğini ortaya koyan modern bir hayat kılavuzu sunmaktadır. *Duruş: Gençlerle Yüz Yüze*[848] çalışmasında muhayyel bir genç oluşturarak, bu gencin İslam inancında "emredildiğin gibi dosdoğru ol!" ve Türk tasavvuf kültüründe benimsenen "kendini bil" düsturlarına göre modern dünyayı reddetmeden, onun içinde nasıl bir bilince, donanıma, ahlaka ve sosyal hayata sahip olması gerektiğini kendi deneyim, yorum ve tahlillerine göre aktarmaktadır.

Davutoğlu, 2017'nin sonlarında çıkardığı *Duruş* kitabını eşi Sare Hanım'a ithaf etmektedir. Gençlere yönelik sohbetlerin olduğu bu kitap, Ali Fuat Başgil'in *Gençlerle Baş Başa*[849] kitabına da benzemektedir. Tanıl Bora'ya göre; Başgil "muhafazakâr-liberal ittifakındaki sentetikliğin tipik bir örneği"dir.[850] Davutoğlu'nun Duruş'taki iddiaları da muhafazakâr-liberal bir söylemin örneğini oluşturduğu iddia edilebilir. Davutoğlu'nun *Duruş* kitabında ontolojik kimlik İslami kimliktir. Ayrıca

---

[845] **age,** 112.

[846] **age,** 114.

[847] **age,** 116-123.

[848] Ahmet Davutoğlu, **Duruş: Gençlerle Yüz Yüze** (İstanbul: Küre Yayınları, 2017b)

[849] Ali Fuat Başgil, **Gençlerle Baş Başa** (İstanbul: Yağmur Yayınevi, 2017)

[850] Bora, **age,** 530-531.

muhafazakâr, kültürel milliyetçi ve liberal ögeler barındırmaktadır. Kitapta insan fıtratı, vahiy, tarih, yerel ve küresel durumlar ele alınırken İslami ve muhafazakâr ögelere rastlanmaktadır. Ayrıca Davutoğlu, kitapta öğrencilik yıllarından, akademik yaşamından ve siyaset içindeki deneyimlerinden bahsetmektedir. Bu durum kitaba az da olsa bir hatırat niteliği katmaktadır.[851]

Davutoğlu, Türkiye'de yaşayan toplumun tarih akışı içinde edilgen olmadığını, kendi hayatından yola çıkarak Anadolu Selçuklu Devleti'ne başkentlik eden Konya'da ve Osmanlı Devleti'ne başkentlik eden İstanbul'da yaşamanın ağır bir sorumluluk getirdiğini düşünmektedir. Davutoğlu için bu sorumluluk kadar değerler de önemli bir yer tutmaktadır. Kendisi modernite öncesi kadim kültürü yaşayan bir aile içine doğmuştur. Gençlik dönemi ya da lise ve üniversite yıllarında moderniteyle tanışmıştır. Davutoğlu, olgunluk dönemine geldiğindeyse küreselleşme mefhumunu yaşamaya başlamıştır. Organik hayattan mekanik bir hayata; mekanik hayattan sanallaşan hayata doğru yaşamın aktığı bu üç evreye tanık olan Davutoğlu, mekanik ve sanal dünyada yaşayan yeni neslin sorumluluktan kaçınmasını ve değerler konusunda sorgulamalar içinde olmasını normal bulmaktadır.[852]

Davutoğlu'na göre hayatın kendisi bir süreçtir. Deniz dalga metaforuyla, her neslin bir dalga olduğunu ve kıyıya vurduğunu; geri gidip ummana tekrardan kavuştuğunu düşünmektedir. Her nesil kendi tecrübesini kendisinden sonraki nesillere aktaracaktır, bu yüzden *Duruş* kitabı akademik bir dilden ziyade sohbet havasında yazılmış bir kitap niteliği taşımaktadır.[853] Kitap dört ana bölümde bilinç, donanım, ahlak ve sosyal hayat üzerine yazılmıştır. Davutoğlu'na göre bilincin en önemli ögesi ben kimim sorusunu sormaktır. "Bu soru, onu soran özneye, o öznenin hayat alanı olan mekâna, yaşadığı zamana ve onu çevreleyen eşyaya anlam katan bir arayış başlatır".[854] Davutoğlu'nun kullandığı ben idraki kavramı da "hem ontolojik hem de tarihi bir referans noktası olarak" geliştirilmiştir.[855] İnsani kimlik, insanın öz kimliğini oluşturmaktadır. Davutoğlu, "insan olma bilincinin, tüm kimlik katmanlarını önceledeğini" iddia eder. Yine insani kimliğin anlaşılabilmesi için

[851] Hamza Türkmen, "Ahmet Davutoğlu ile Duruş/Gençlerle Yüz Yüze I-II-III-IV", **Ulustan Ümmete**, www.youtube.com [Erişim Tarihi: 21.05.2018]

[852] **age.**

[853] **age.**

[854] Davutoğlu, 2017b, 29.

[855] **age,** 29.

İslami bir değerlendirmeye başvurur. İslam inancında Allah insanı en güzel şekilde yaratmıştı ve kendinden ruh üflemiştir. Bu durum Allah'ın kendinde barındırdığı en güzel isimlerin insanda da tecelli etmesini sağlamıştır. Davutoğlu'nun düşüncesinde, insanın doğa halinin Hobbes'te iddia edildiği gibi kötü değil, iyi ve güzeldir. Çünkü insan "doğasında ve özünde esmanın, varoluş âlemine yansıyan özellikleri taşır".[856] Bu optimistik bakış ile çatışmacı ve güç peşinde koşan zihniyete karşı, bir zihniyet devrimine ihtiyaç duyar. Bu devrimin temelini de insani kimliğin tekrardan tanımlanmasıyla olacağını düşünür.

Davutoğlu'na göre insan, inşa ettiği insani kimliğinin ardından medeniyet, millet ve şehir kimliğini de inşa edecektir. Medeniyetler "yeni insan tasavvuru ve bu tasavvura dayanan zihniyet devrimini" dünyaya sunar. Askeri zaferler de bu zihniyetin taşınmasına ve yeni bir düzenin kurulmasına imkân sağlar. Örneğin İslam medeniyeti, yeni bir insan tasavvuru/ben-idraki sunabilmiş ve bunu diğer coğrafyalara taşıyabilmiştir. Davutoğlu durumu şöyle izah etmektedir:

> "Son dönemde medeniyet kimliğimizin sınırları aşan özelliğini anlatmak için kullanılan güzel bir tabir var: gönül coğrafyası. "Gönül coğrafyası" tabirini, geçmişte medeniyet aidiyetinin ve tasavvurunun tarihi gerçeklik haline geldiği mekânlar için kullanıyoruz. Bu coğrafyanın ölçüsü şudur ki gitiğin ilk anda bile orada doğmuş olabileceğin hissini uyandırır; insanlar aşina, mimari tanıdık, konuşulan dil farklılaşsa bile gönül dili benzer ve muhabbet atmosferi ortaktır".[857]

Medeniyet kimliğinin yanında millet kimliği de önemli bir yer tutmaktadır. Davutoğlu'nda millet kimliği, tarihdaşlık ve vatandaşlık üzerine inşa edilir. Bugün var olan vatan sınırları modern anlamda hukuki bir ahitleşmeye dayanan vatandaşlığı sağlarken; gönül coğrafyası bize tarihdaşlığın getirdiği bir gönüldaşlık sağlar. Bu doğrultuda Türkiye Cumhuriyeti, Davutoğlu'nun düşüncesinde hasbel kader kurulmuş bir ulus devlet değil, tarihi bir deneyimin sonucunda ulaşılan en son noktadır. Türk kimliği de Fransız Devrimi'nin ürettiği ulusal bir kimlikten öte tarihin derinliğinden gelen daha kuşatıcı bir kimlikle Müslüman-Hristiyan, Sünni-Alevi, Balkan, Kafkas, Avrasya, Ortadoğu ve hatta Afrika kavimlerini bünyesinde barındırmaktadır.[858]

Davutoğlu, günümüze kadar gelen birikimi dışlamadan, bundan sonra bu birikimle neyi inşa edilebileceğinin üzerinde durur. "Gelenekçi olma ama gelenek

---

[856] **age,** 30-31.

[857] **age,** 36.

[858] **age,** 40.

sahibi ol" düşüncesindedir. Tarihi bilincin eleştirilmeden ve sorgulanmadan ideoloji haline getirilmesine karşıdır. Ama aynı zamanda gelenek sahibi olmanın da önemini vurguladığından Selçuklu, Osmanlı ve nihayetinde Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını bir geleneğin devamı olarak tanımlar. Geniş coğrafyalara sahip olmuş bu devletler bir çıkar coğrafyası değil, ortak değerlerle bezenmiş gönül coğrafyası inşa etmişlerdir. Bundan dolayı Davutoğlu, Belh'e de gitse, Bosna'ya da gitse mesafe anlamında birbirine uzak olan bu şehirlerin aslında birbirine benzediğini iddia eder. Bu benzerliği de ortak tarih ve şuur çerçevesine oturtur. Ancak resmî ideoloji devreye girince, millet tanımı sığ bir alana hapsedilmiştir. Gönül coğrafyası içindeki milletler ya da geniş anlamda ümmet, sanki birbirinden farklıymış gibi birbirinden uzaklaştırılmıştır.[859]

Davutoğlu, kimlik bilincinden sonra, mekân bilincini ön plana çıkarır. Modernitenin içinde Newtoncu mekân anlayışına göre, doğa nesnelerin bir toplamıdır. Hatta insan ve mekân arasındaki ilişkide, insanın doğaya hâkim olması gerektiği vurgulanmaktadır. Fakat Davutoğlu, mekânı Allah'ın mahlûkat için yarattığı bir alan olarak tanımlar. Bundan dolayı doğa ya da en geniş anlamda mekâna bir emanet gözüyle bakar. Hatta mekânın imar edilirken var olanın korunmasını da bir ahlak meselesi olarak görür.

Davutoğlu, "mekânın fiziki ve ruhi olarak imar" edilmesini "mamur mekân" kavramıyla açıklar. Medeniyet birikiminin zaman içinde diğer kuşaklara aktarımını şehirler üstlenir. Davutoğlu da kendi bireysel tecrübesinde bu aktarımı hissetme imkânına sahip olmuştur. Fatih'te oturdukları evden Nuri Osmaniye'ye, oradan da babasının dükkânının olduğu Sirkeci'ye doğru yürüyüşleri tarihi yarımadadaki birikimi görmesine ve tarih bilincinin oluşmasına imkân tanımıştır.[860]

Davutoğlu'nun düşüncesinde kimlik ve mekân bilincinden sonra, zaman ve tarih bilinci de önemli bir yer alır. Zamanı İslami bir algıyla yorumlayan Davutoğlu, genel olarak üç zaman algısından bahseder. Geçmiş zaman, insanın hafızasını ve kimliğini şekillendirir. Gelecek ise gelmekte olandır. Asıl olan ise içinde yaşanılan andır ve insan anın hakkını vermekle mükelleftir. Eğer muhayyel genç modernitenin ve küreselleşmenin getirdiği olumsuzluklarla yüzleşebiliyorsa anı değerli kılacaktır.

[859] Türkmen, "Ahmet Davutoğlu ile".

[860] Davutoğlu, 2017b, 71-91; Türkmen, "Ahmet Davutoğlu ile".

Davutoğlu, bu yüzleşmeyi tarihsel birikim ve deneyim bağlamında Türkiye toplumundan daha derin yapacak bir toplumun olmadığını düşünmektedir.[861]

Davutoğlu, insanı tarihin öznesi olarak görmektedir. "Özne olmak bir eylemin, oluşun ya da sürecin etken faili olmaktır. Nesne olmak ise, tarihi akışı belirleme gücünden yoksun bir şekilde edilgen bir konumda kalmaktır".[862] Muhayyel gence yönelik tavsiyesinde Davutoğlu, üç tehlikeden bahseder. "Seni tarihin öznesi olma bilincinden uzaklaştıracak olan üç tehlike vardır; bunların farkında ol ve onlardan da uzak dur: geleneksel cebriyeci yaklaşım, modern determinist ideolojiler ve manipülatif tarih yorumlarıdır".[863] Davutoğlu insanın iradesini ve aklını önemser ve insanın bir eylemi gerçekleştirdikten sonra Allah'a yönelmesini tavsiye eder.[864]

Davutoğlu'na göre öğrencilerin okuduğu tarih Avrupa merkezci egemen paradigmanın ürünüdür. Davutoğlu bu Avrupa eksenli tarih anlayışına karşı şu soruyu yöneltmektedir:

> "İnsanlığın ve tarihin gelişmesinin doğudan batıya doğru seyrettiğini ve Avrupa'da sona ereceğini vurgulayan bu yaklaşımdan hareketle insanlığın dörtte birini barındıran Çin tarihi, kadim medeniyetlerin merkezinde altı asır yaşayabilen Osmanlı tarihini, Batı teknolojisini Batılılardan daha etkin bir şekilde ticari meta haline dönüştürebilen Japon tarihini anlamlı bir çerçeveye oturtabilmek mümkün müdür?"[865]

Davutoğlu'na göre Batı merkezli tarih anlayışı "Eski Yunanla başlayıp Roma ile devam eden, Hıristiyan Orta çağından geçerek modern döneme ulaşan çizgisel bir doğru anlayışına dayanmaktadır". Osmanlı tarihi ise bu tarih algısı içinde ya görmezden gelinmekte ya da "bir oyunbozan olarak" tanımlanmaktadır. Bir tek Osmanlı değil Anadolu uygarlıkları, Filistin, İran, Orta Asya, Tibet ve Hind-i Çin de bu tarih anlayışı içinde hak ettiği yeri almamaktadır. Tarih içinde pek de bahsedilmeyen Osmanlı deneyimi, aslında kadim geleneklerin bir araya geldiği noktadır. "Osmanlı sultanları hem halife [İslam], hem padişah [İran], hem Hakan [Turan], hem de Kayzer-i Rum [Roma]'dur".[866] Davutoğlu, Türkiye coğrafyasının kadim hamur ile yoğrulduğunu şöyle ifade etmektedir:

---

[861] Türkmen, "Ahmet Davutoğlu ile".

[862] Davutoğlu, 2017b, 114.

[863] **age,** 114-115.

[864] Türkmen, "Ahmet Davutoğlu ile"

[865] Davutoğlu, 2017b, 118-119.

[866] Ahmet Davutoğlu, "Medeniyetler Arası Etkileşim ve Osmanlı Sentezi", **Osmanlı Medeniyeti Siyaset, İktisat, Sanat**, hzr. Coşkun Çakır (İstanbul: Klasik Yayınları, 2005): 3-13.

> "Hoca Ahmed Yesevi'nin işaretiyle Anadolu'ya yürüyen Türkmen boyları da, Mezopotamya havzasında bu kadim hamuru kimliklerinin ayrılmaz parçası kılan Kürt ve Arap aşiretleri de bu hamuru Avrupa içlerine ve Avrupa steplerine taşıyan Balkan ve Kafkas halkları da bu medeniyet hamurunun içinde ortak bir tarih ve kültür inşa ettiler. Mevlana da, Hacı Bektaş-ı Veli de, Yunus Emre de, Fuzuli de, Feqiye Teyran da Ahmed-i Hani ve daha nice hikmet sözcüleri de farklı dil ve lehçelerde aynı varlık ve medeniyet bilincini yansıttılar".[867]

Davutoğlu, muhayyel gence tavsiyesinde insanlık tarihini dışlamanın anlamlı olmadığını vurgular. Bu insanlık tarihi içinde bazen Romalılar, bazen İngilizler bazen de Osmanlılar bir dünya düzeni kurmuştur ve bu düzenler vakti geldiğinde sona ermiştir. Bu çerçevede Fukuyama'nın iddia ettiği gibi tarihin sonunun geldiği tezi anlamsızlaşır. Çünkü tarihin sonu tezi ya da tarihi tek bir merkezden okuma çabası egemenlerin bir yanılsamasıdır. Davutoğlu'na göre tarihin durduğu yerde sınama ve insanın var olma anlamı biter.[868]

Davutoğlu; kimlik, mekân, zaman ve tarih bilincinden sonra muhayyel gence donanım, ahlak ve sosyal hayat konularında tavsiyelerde bulunmaktadır. Bilgi, müktesebat ve düşünce yöntemi donanımın unsurlarıdır. Davutoğlu'nun düşüncesinde, duruş sahibi olabilmek için "sağlam bir bilgi birikimine sahip olmak ve bu birikime doğru bir düşünce yöntemiyle yaklaşmak" gerekir. Bilgiye sahip olmak, tarih içinde özne olmak için yeterli değildir. Özellikle öz eleştiriyle o bilgiyi önce kendinde yoğurması gerekir. İnsanın kendi emeğiyle elde ettiği zihni birikim müktesebatı ortaya çıkaracaktır.

Müktesebata sahip insan, zihninde bir tasavvur oluşturarak hedefe varma gayesi edinecektir. Muhayyel genç eğer bir aydın olacakça, dil ve matematik alt yapısını iyi inşa etmelidir. Ayrıca insanlık tarihi içinde her dönemin yazılı klasiklerini de iyi bilmelidir. Müktesebatın kullanılabilmesi için usul de önemli yer edinmektedir. Davutoğlu usulü ise daha öncesinde Stratejik Derinlik'te aktardığı gibi bu kitabında da muhayyel gence aktarır. "Düşünce yöntemi beş aşamalı bir süreç sonunda öznenin dış dünyadaki gerçekliği kavramasını sağlar. Tasvir/betimleme, açıklama, anlama, anlamlandırma ve yönlendirme/uygulama"dır.[869]

---

[867] Davutoğlu, 2017b, 129.

[868] **age,** 111-134.

[869] Davutoğlu, 2017b, 129; Türkmen, "Ahmet Davutoğlu ile".

5.6. Dışişleri Bakanlığında Bir "Muhafazakâr": Davutoğlu'nun Dış Politika Tasavvurunun Genel İlkeleri

2007'de *The Economist* Ahmet Davutoğlu'nu "Türkiye'nin yeni iddialı dış politikasının arkasındaki vizyoner" ve "Türk dış politikasının akıl hocası" olarak tanımlamıştı.[870] 2010 yılındaysa yine *The Economist* "Davutoğlu Etkisi" başlığını kullanarak Türk dış politikasının seyrinin nasıl değiştiğini kaleme almıştı.[871] Davutoğlu, *Foreign Policy* dergisinin yayımladığı "100 Küresel Düşünür" adlı listede 2010, 2011, 2012 yıllarında yer almış ve *Time* dergisi de 2012 yılında Davutoğlu'nu "En Etkili 100 Kişi" listesine yerleştirmişti.[872] Woodrow International Center tarafından Davutoğlu'na Woodrow Wilson Kamu Hizmeti Ödülü 2010'da verilmiştir.[873] *Wikileaks* belgelerindeyse Davutoğlu, ABD'li üst düzey bir hükümet danışmanınca "son derece tehlikeli bir kişilik" olarak tanımlanmıştı. Yine aynı danışman "Davutoğlu'nun, İslamcı etkisini Başbakan Erdoğan üzerinde kullanabileceği uyarısında" bulunmuştu. İddialar "Davutoğlu'nun, Balkanlar'da tıpkı geçmişte Osmanlı İmparatorluğu döneminde olduğu gibi etkin olmayı" istediğini belirtiyordu.[874] Hem Türkiye'de hem de dünyada Davutoğlu hakkında onlarca makale ve köşe yazısı yazılırken; O, Türk dış politikasında bir fenomen hale gelmişti. Cengiz Çandar, Davutoğlu'nun Dışişleri Bakanı'yken Oxford Üniversitesi'nde Türk dış politikası üzerine konuşmasını ilgiyle dinleyerek "Cumhuriyet tarihimizin toplamının en çarpıcı Dışişleri Bakanı!" yorumunda bulunmuştur.[875] Bülent Aras ise konuşma sonrasında Davutoğlu hakkında şu yorumu yapmıştır:

> "Bazen Kınalızade'den, bazen İngiliz İç Savaşı ve Hobbes gibi bir düşünürün ortaya çıkmasından, arkasından küresel sistemin geçirdiği evreler, tarihin ilk döneminden bugüne

[870] "Turkey's Foreign Policy: An Eminence Grise", https://www.economist.com/europe/2007/11/15/an-eminence-grise [Erişim Tarihi: 21.01.2019]

[871] "The Davutoglu Effect", https://www.economist.com/special-report/2010/10/21/the-davutoglu-effect [Erişim Tarihi: 21.01.2019]

[872] "The FP Top 100 Global Thinkers", www.foreignpolicy.com [Erişim Tarihi: 21.01.2019]; "Time 100: The Most Influential People of 2012", www.time.com [Erişim Tarihi: 21.01.2019]

[873] "Davutoğlu ve Şahentk'e Wilson Ödülü", www.ntv.com.tr/turkiye/davutoglu-ve-sahenke-wilson-odulu,qaFvp2RTE0W1pFy4uB8vzQ [Erişim Tarihi: 21.01.2019]

[874] "Erdoğan Güvenilir Değil, Davutoğlu Son Derece Tehlikeli", https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/11/101129_wikileaks_turkey [Erişim Tarihi: 21.01.2019]

[875] Cengiz Çandar, "Oxford'da Cumhuriyet Tarihimizin "En İyisi" ile…", http://www.hurriyet.com.tr/oxford-da-cumhuriyet-tarihimizin-en-iyisi-ile-14611256 [Erişim Tarihi: 24.01.2019]

> farklı küreselleşmeler üzerinde durarak tam anlamıyla etkileyici bir entelektüel performans sergiledi. Oxford'da iki gün boyunca müstesna bir dışişleri bakanı, bir felsefeci siyasetçiyi konuştuk ve dinledik".[876]

Davutoğlu'nun Bakan olduğu dönemde bir diplomat ise şöyle bir açıklama yapmıştır:

> "Biz Türk diplomatları olarak, daha çok Batı ile temas etmeye alışığız. Batı'nın kodlarını iyi biliriz. Zorlanmayız. Ancak Doğu ile temasımızda aynı rahatlık içinde olamazdık. Şimdi Davutoğlu'nun bakanlığı sonrasında Doğumuzdaki ya da güneyimizdeki ülkelerle de yapılan temaslarda bir rahatlık oldu. Bakan, zaten İstanbul Erkek Lisesi, Boğaziçi vs. Batılı bir eğitim, kültür süreçlerinden geçerek gelmiş, bizim gibi Batı'nın kodlarını iyi biliyor. Doğulu devlet adamlarıyla, yeri geldiğinde aşiret reisleriyle konuşurken, sohbet ederken onlardan biri gibi davranabiliyor. Bu bizi çok rahatlatıyor".[877]

Davutoğlu, Konya'da ticaretle uğraşan muhafazakâr bir ailede doğmuştu. İstanbul'da kaliteli bir eğitim sürecinden geçen Davutoğlu 2002'de Ak Parti'nin iktidara gelmesiyle dışişleri danışmanlığına getirilmişti. "Hoca" olarak tanınan Davutoğlu akademik yaşantısını reel politiğe taşıma imkânı bulmuştu. 2001'de yazdığı teorik temelli *Stratejik Derinlik* adlı kitabını Türk dış politikası üzerinde uygulamıştı. Balkanlar'dan Kafkasya'ya, Orta Doğu'dan Orta Asya'ya, AB'den Kıbrıs'a kadar uzanan bölgesel politikalar üretmeye çalıştı. Kriz çözümünde ve Türkiye'nin arabuluculuk rolünü üstlenmesinde sorumluluklar üstlendi. Türkiye'nin "köprü ülke" olmadığını ancak bir "merkez ülke" olduğunu iddia ederek, Türk dış politikasının yönünü kendi geliştirdiği kavramlarla belirlemiştir.

Davutoğlu'nun dış politika tasavvurunu ve Türk dış politikasına yönelik düşüncelerini anlamak için kendisinin kaleme aldığı *Stratejik Derinlik* kitabıyla söyleşilerinden oluşturulan *Küresel Bunalım*[878] ve *Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar*[879] temel kaynaklar olarak öne çıkmaktadır. Davutoğlu, *Stratejik Derinlik* kitabını danışman ve bakan olmadan önce yazmıştır. Bu kitaptaki teorik ve soyut düşüncelerini danışmanlık ve bakanlık döneminde somut olarak eyleme geçirme çabası içinde olmuştur.

Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik* kitabı ve dış politika tasavvuru ele alınmadan önce onun hangi politik kimlik çerçevesinde dış politika tasavvuru geliştirdiği

---

[876] Zengin, **age,** 50.

[877] **age,** 65.

[878] Ahmet Davutoğlu, **Küresel Bunalım: 11 Eylül Konuşmaları** (İstanbul: Küre Yayınları, 2006)

[879] Ahmet Davutoğlu, **Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar** (İstanbul: Küre Yayınları, 2013)

netleştirilmelidir. Davutoğlu'nun politik sosyalleşme süreci değerlendirildiğinde sağ politik kimlik içinde İslamcı-muhafazakâr politik kimliği benimsediği iddia edilebilir. Davutoğlu'nun yer yer milliyetçi vurguları da vardır. Ancak ne Kemalistler gibi Türklük'ü modern dönemde inşa edilmiş seküler ulus kavramı olarak kullanır ne de Türkçü-Turancı jargon içinde kullanır. Türk kavramını Müslümanlıkla özdeşleşmiş ve Türkistan'dan Anadolu'ya kadar tarih içinde yoğrulmuş bir kimlik olarak tanımlar. İslam, Davutoğlu'nun ontolojik kimliğidir ve bu kimlikle Türkiye İslamcılığına katkı yapmaktadır. "Hemen her kesimden talebesi olmasına rağmen daha çok İslami kesimde kuruluşuna ön ayak olduğu vakıflarda, İslam dünyasının değişik havzalarında Müslüman fikir adamlarıyla ve aktivistlerle zengin ilişkiler kurmuştur."[880] Davutoğlu sağ politik kimlik içinde muhafazakarlığı, milliyetçiliği ve Türkiye İslamcılığını kendi içinde yoğuran eklektik bir politik kimliğe sahiptir. Fakat onun adına en açıklayıcı ve kapsayıcı bir kimlik tanımı yapma çabasına girersek Davutoğlu'nun, İslami-muhafazakâr cenah içinde tanımlanabileceği bu tezde iddia edilmektedir. Fakat unutulmamalıdır ki "yaşayan her fail/fikir, 'oluşmakta olan' bir zatiyettir ve ona tüketici bir izah getirmek, noktayı koyan bir yorum vermek, bütünüyle hâkim bir öykü kurmak mümkün değildir".[881]

Zamanında öğrencisi olan ve şu anda Marmara Üniversitesi'nde akademisyenlik yapan Behlül Özkan, hocası Ahmet Davutoğlu'nun 1990'dan 2000'li yıllara kadar yazdığı 300 küsur makalesini analiz etmiştir. *Survival* dergisinde "Turkey, Davutoğlu and the Idea of Pan-Islamism"[882] başlığıyla da bir makale yayınlayarak Davutoğlu'nun "neo-Osmanlıcı değil, pan-İslamcı olduğunu" iddia etmiştir. Özkan "Davutoğlu'nun, Türkiye'de siyasal İslam'ın 'organik aydını' olduğunu düşünmektedir. Davutoğlu, ait olduğu ideolojik yapıya organik olarak bağlı olan düşüncesiyle o yapıyı sorgulayamaz, çünkü o yapı içinden çıkmış biridir ve o yapının bütün ideolojisini benimsemiştir".[883] Özkan, Davutoğlu'nun *Stratejik Derinlik* kitabında kullandığı "yaşam alanı" kavramının Batı'da artık kullanılmayan

---

[880] Ahmet Okumuş, "Kavramların Stratejisi, Stratejinin Kavramları *Stratejik Derinlik*'in Felsefi-Kavramsal Arka Planı", **Stratejik Zihniyet: Kuramdan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik,** ed. Talha Köse ve diğ. (İstanbul: Küre Yayınları, 2014): 45.

[881] **age,** 44-45.

[882] Özkan, **age,** 119-140.

[883] Behlül Özkan, "Davutoğlu, Neo-Osmanlıcı Değil Pan-İslamist", https://behlulozkan.com/davutoglu-neo-osmanlici-degil-pan-islamist/ [Erişim Tarihi: 25.01.2019]

bir kavram olduğunu ve Davutoğlu'nun "Batı'nın otoriter yayılmacı mantığıyla İslamcılığı harmanladığını" iddia etmiştir.[884]

> "Davutoğlu pan-İslamist çünkü defansif değil yayılmacı, pasif değil aktif. Türkiye'yi Ortadoğu'da merkez olarak konumlayıp Ortadoğu'da yeni birliktelik düşünüyor. Hatta buna Bosna ve Arnavutluk'u da katıyor. Pan-İslam dünyası Sünni inanışın hegemonik olduğu düzen. Aksi düşünülemez çünkü bu pan-İslamist dünyada İran yok mesela".[885]

Özkan'ın bu makalesine karşı Fuat Keyman, "Stratejik Derinlik ve Davutoğlu'nun tüm değil ama çoğu çalışmasını okuyan biri olarak, Dr. Özkan'ın, nasıl ve hangi temelde, 'Davutoğlu, Pan-İslamist (ki, kavram olarak da sorunlu bir terim) bir ideoloji ve dünya görüşüne sahipti' sonucunu çıkarttığını anlamak zor. Kabul edebileceğim bir okuma ya da saptama da değil" demiştir.[886] Fakat Keyman, bu sonucu neden kabul etmediğine dair bir açıklama yapmamıştır.[887] Özkan'ı eleştiren bir diğer yazı da Ali Balcı'dan gelmiştir. Balcı'ya göre Özkan'ın analizi Davutoğlu'nu "zaman ve koşullara göre değişmeyen bir özne olarak almakta" ve "hayli modernite kokan bir bakış açısıyla Özkan'ın kısa süre önceki çalışmalarında post-yapısalcı teorik arka planı göz önüne alındığında özneye böylesine merkezi rol veren yaklaşımının bir hayli ironik olduğunu" söyleyerek makalenin indirgemeci olduğunu iddia etmiştir.[888]

Bununla birlikte Davutoğlu'na neo-Osmanlıcı tanımı da yapılmıştır. Yapılan bu tanıma karşı Davutoğlu 2009 yılında Nur Batur'a verdiği röportajda Yeni Osmanlıcı tanımını benimsemediğini söylemiştir. Davutoğlu duruma ilişkin şöyle bir açıklama yapmaktadır:

> "Benim ağzımdan hiçbir yerde Yeni Osmanlıcılık diye bir tabir çıkmamıştır. Politikayı tanımlarken böyle bir tabir kullanmadım. Ama neden bunu çıkardılar. Batı'da Amerika'da belli çevreler çıkardı önce. Sonra yaygınlaştırılmaya çalışıldı. Nedeni biraz da şu! Benim bazen tarih referansı yapmam, tarihe referansta bulunmam yani tarih referanslı konuşmamı onlar gerekçe gibi gösterebilirler. Yani "İran sınırımız 370 yıllık" dememiz veya "Balkanlar'da tarihi sorumluluğumuz var" dememiz gibi. Tarih referansı bir ideolojik çerçeve gibi yorumlanamaz. O tarihi anlamadan bugünkü siyasi olayları çözümleyemezsiniz. Aksini çok söyledim ben. Dedim ki Türkiye bir ulus devleti olarak bölgemizdeki herhangi bir ulus devletle, en küçük ölçekli nüfus ya da yüzölçümü olarak, aynı şartlardadır, eşittir. Kimse üzerinde bir hâkimiyetimiz de yoktur. Ama yapmak istediğimiz şey, çevremizde kalıcı düzenin kurulmasına

---

[884] **age.**

[885] **age.**

[886] Fuat Keyman, "Davutoğlu 'Pan-İslamist mi?", www.radikal.com.tr/yazarlar/fuat-keyman/davutoglu-pan-islamist-mi-1209165/ [Erişim Tarihi: 25.01.2019]

[887] Ümit Kıvanç, **Pan-İslamcının Macera Kılavuzu** (İstanbul: Birikim Yayınları, 2015), 216.

[888] Ali Balcı, "Bir Makale Üzerine Notlar: Davutoğlu'nu Eleştir(eme)mek", www.abalci.com/2014/08/28/bir-makale-uzerine-notlar-davutoglunu-elestirememek/ [Erişim Tarihi: 25.01.2019]

> katkıda bulunmaktır. Düzenden kasıt Pax-Ottomana'ysa, Pax düzen anlamında biz düzen kurmaya çalışıyoruz, böyle bir şey yanlış da değil. Ama bunu modern çerçevede bu ulus devletlerin eşitliği parametreleri etrafında kurmaya çalışıyoruz. Yani Türkiye'nin Ortadoğu politikasında bir buyurgan dil var mı? Yukardan bakan bir dil. Böyle bir şey yok. Bu biraz belli çevrelerin, tam da Türkiye çok ciddi bir dış politika hamlesi içine girmiş ve büyük bir uluslararası, bölgesel ve küresel etkinlik kazanmış olduğu dönemde Türkiye'yle yakın çevre ülkeler arasında olumsuz bir hava yaratma çabası da seziyorum".[889]

Fakat Davutoğlu, Necip Fazıl Kısakürek'in ölümünün 30. yıldönümünde katıldığı bir konferansta "bize de 'Neo Osmanlı' demek bir şereftir. Ne o [Necip Fazıl], Neo Müslüman diye anılmaktan rahatsız olur, ne de biz tarihimizle birlikte anılmaktan rahatsız oluruz. Böyle bir rahatsızlık söz konusu değil. Ama başına 'neo' koymayla frenleştirmeye ihtiyaç olmadan söylüyoruz. Biz o kadim geçmişin kadim kimliğin bugünkü temsilcileriyiz ve bununla gurur duyuyoruz" demiştir.[890]

Çağrı Erhan, "Davudizm" akımı kavramını kullanarak, Davudizmin "Osmanlı sınırlarının ötesinde de arayışlara giren, cihanşümul olma iddiası taşıyan bir ideolojik tasarım" olduğunu iddia etmektedir. Erhan, Davutoğlu'nun özellikle Balkanlar-Kafkasya-Ortadoğu üçgeninde bu bölgeleri yönetmekten ziyade, düzen sağlama amacıyla hareket ettiğini iddia etmiştir. Osmanlı'nın da bu bölgelere hâkim olması Pax-Turcica'nın, Pax-Ottomanica'yla benzeştirilmesinin garipsenmeyecek bir durum olduğunu düşünmektedir.[891]

Murat Yeşiltaş, Davutoğlu'nun Stratejik Derinlik'te ürettiği dış politika tasavvurunun İslamcı muhafazakârlığın ya da Türkiye İslamcılığının içinde olduğunu söyler.[892] Yeşiltaş Türkiye'deki jeopolitik anlatıları üç kategoriye ayırmaktadır:

> "Bu jeopolitik anlatıların ilki, Türkiye'yi içinde bulunduğu bölgesel sistemin kendi tarihselliklerini göz ardı edip evrensel ve seküler "modernist" bir teleolojiden yola çıkarak okuyan ulus-devlet merkezli Kemalist jeopolitik iken, ikincisi Türkiye'nin, dini ve etnik karmaşıklığını görmezden gelerek onu "Türki" bileşimine indirgeyen Türkçü-milliyetçi jeopolitik tasavvurdur. Son on yılına damgasını vuran üçüncü tasavvur ise dini, inanç olarak "İslam" ve aidiyet (siyasi ontoloji) olarak "İslam" biçiminde ele alarak Türkiye'yi, İslam

---

[889] Nur Batur, "Yeni Osmanlılar Sözü İyi Niyetli Değil", https://www.sabah.com.tr/siyaset/2009/12/04/yeni_osmanlilar_sozu_iyi_niyetli_degil [Erişim Tarihi: 24.01.2019]

[890] "Davutoğlu: Neo Osmanlı Demekten Gurur Duyuyoruz", www.timeturk.com/tr/2013/05/26/davutoglu-neo-osmanli-denmekten-gurur-duyuyoruz.html [Erişim Tarihi: 26.01.2016]

[891] Çağrı Erhan, **Türk Dış Politikası'nın Güncel Sorunları** (Ankara: İmaj Yayınevi, 2010), 3.

[892] Murat Yeşiltaş, "Türkiye'yi Stratejileştirmek Stratejik Derinlik'te Jeopolitik Muhayyile", **Stratejik Zihniyet Kuramdan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik** (İstanbul: Küre Yayınları, 2014): 90; Murat Yeşiltaş, "The Transformation of the Geopolitical Vision in Turkish Foreign Policy", **Turkish Studies**, c. 14, s. 4 (2013): 661-687.

dünyasının farklı yollardan tarihsel üretiminin parçası biçiminde kabul ederek konumlandıran ve İslam medeniyeti merkezinde kurgulayan İslamcı-muhafazakâr tasavvurdur". [893]

Yeşiltaş, bu ayrımları yaparken Osmanlı'dan Türkiye'ye uzanan siyasi ve toplumsal serüveni göz önünde bulundurmaktadır. Üç tasavvurun kimlik tanımı, medeniyet algısı, ulus devlete yüklediği anlam, millet ve sınırlar üzerindeki düşünceleri siyasal pozisyonlarını da belirlemektedir. Üç tasavvurun da kendine ait tarihi kökenleri, önemli şahsiyetleri ve jeopolitik tanımları mevcuttur. Kemalist politik kimlik etrafında birleşen entelektüel, bürokratik ve askeri seçkinler Kemalist jeopolitik tasavvuru oluşturmuştur. CHP ve TSK bu Kemalist jeopolitiğin taşıyıcısı konumundadırlar. Türkçü politik kimlik etrafında birleşen Türkçü jeopolitik anlayışı da MHP ve benzeri geleneğe sahip gruplar üstlenmiştir. İslamcı muhafazakâr kimlik MSP'yle inşa edilirken fikri olarak Mehmet Akif, Necip Fazıl ve Cemil Meriç'ten beslenmiştir.[894] Buna Necmettin Erbakan ve Sezai Karakoç'u eklemek de mümkündür. Davutoğlu da İslamcı muhafazakâr politik kimlik içinde değerlendirilebilir.

Türkiye İslamcılığı, bünyesinde barındırdığı milliyetçilik fikriyle dünyadaki siyasal İslam anlayışından farklılaşan bir düşünceye sahiptir. Ümmet anlayışı Türkiye İslamcılığının da kurucu öğelerinden biri olsa da Müslüman dünyasında Türklerin liderliğinde bir birlik kurma gayesi onu milliyetçi forma sokmaktadır.[895] İslamcılık kavramı "dil, etnisite, coğrafya ve yönetim şekli dikkate alınmaksızın Müslümanları bir araya getirme ya da bütünleştirme" gayesi üzerine şekillenmiştir. Türkiye İslamcılığı içinde bir düşünür ve fikir adamı olarak Sezai Karakoç'un "diriliş" düşüncesinde İslam medeniyetinin yeniden canlandırılma fikri yatmaktadır. Özellikle Batı'nın Ortadoğu'da dayattığı yapay sınırlar, İslam medeniyetinin tarihsel olarak serpilip filizlendiği ve jeopolitik yaşam alanı bulduğu Ortadoğu coğrafyasını bölmüştür. [896] Karakoç'a göre

[893] Yeşiltaş, 2014, 89.

[894] **age,** 89-90.

[895] Alessio Calabro, "Islamist Views on Foreign Policy: Examples of Turkish Pan-Islamism in the Writings of Sezai Karakoç and Necmettin Erbakan", **Insight Turkey,** vol. 19, no.1 (2017): 159.

[896] **age,** 165.

> "Birinci Dünya Savaşı oldu olalı, Türkiye bir Ortadoğu ülkesi olduğu halde, öbür Ortadoğu ülkelerine yön çevirmiştir. Tabii ve tarihi çevremizden, yani jeopolitik çevremizden kendimizi kendi elimizle koparmışız".[897]

> "Gerçek ve yeni, sağlam ve tabii bir yaşayışa başlayabilmemizin ilk şartı, yeniden Ortadoğulu olmamız, Ortadoğu halkıyla kültürel ve tabii ilgiler kurmamız, Ortadoğulu olmanın sorumluluğunu onlarla birlikte paylaşmamızdır".[898]

> "…İddiasız bir batılı devlet yapılamayız. Biz Ortadoğu'dan koptuğumuz için, Ortadoğu da başı kesilmiş bir horoz gibi can çekişiyor. Çünkü: biz Ortadoğu'nun şahdamarıydık. Biz Ortadoğu'da ananevi yerimizi aldığımız gün, Ortadoğu, dünyanın şahdamarı olacaktır".[899]

Karakoç'un düşüncesinde bu bölünmüşlüğün ortadan kalkması "doğal birliğin" yeniden keşfiyle mümkündür. Karakoç, Türkiye'nin yapay sınırları aşacağını ve Ortadoğulu olmanın sorumluluğunu diğerleriyle paylaşması gerektiğini iddia eder.[900] Davutoğlu'nun "otansitite arayışına dayalı kimlik" inşasındaki fikirleri Karakoç'un fikirleriyle neredeyse özdeştir.[901] Söylemlerinin temelinde medeniyet kavramı çokça kullanılır. Farklı medeniyetler birbirini hem etkilemiş hem de birbirleriyle mücadele etmişlerdir. Bu durum da insanlık tarihini ortaya çıkarmıştır. Bu tarih içinde medeniyetlerden bir medeniyet olan Batı medeniyeti evrensel değildir. Ayrıca her ikisi de İslam ve Batı medeniyetlerinin keskin bir şekilde ayrı paradigma üzerine inşa edildiğini vurgular. Bu ayrımda Batı, "materyalist, sömürgeci-dışlayıcı ve güç merkezci karaktere sahipken; İslam medeniyeti Batı medeniyetinin tam aksi konumunda yer almaktadır".[902]

Karakoç'un Ortadoğu özelinde kullandığı "jeopolitik çevremiz"[903] kavramını Davutoğlu jeopolitik teoriler bağlamında geliştirerek Yeşiltaş'ın üçüncü tasavvur dediği İslami-muhafazakâr tasavvura "hem kaynaklık eden hem de onun farklı yollardan söylemsel kuruculuğunu üstlenen" bir kitap ortaya koymuştur.[904] *Stratejik Derinlik,* Türk dış politikasının nasıl bir stratejiye sahip olması gerektiğini jeopolitik teoriler temelinde cevaplamaktadır. Davutoğlu'nun yazdığı *Alternatif Paradigmalar* ve *Medeniyet Dönüşümü* kitabı, Stratejik Derinliği anlamak için okunması gereken

---

[897] Sezai Karakoç, **Günlük Yazılar I: Farklar** (İstanbul: Dirişliş Yayınları, 1986), 22.

[898] **age,** 23.

[899] **age.**

[900] Calabro, **age,** 165.

[901] Nurullah Ardıç, "Moderniyet, Kimlik, Siyaset: Ahmet Davutoğlu'nun Medeniyet Söylemi", **Stratejik Zihniyet: Kuramdan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik,** ed. Talha Köse ve diğ. (İstanbu: Küre Yayınları, 2014): 83

[902] **age,** 83-84.

[903] Karakoç, **age,** 22.

[904] Yeşiltaş, 2014, 90.

kitaplardır. Tekrar hatırlarsak Davutoğlu, *Alternatif Paradigmalar'da* Batı ve İslam dünya görüşlerinin ontolojik, epistemolojik ve aksiyolojik tanımlarını açıklayarak siyaset teorisine etkilerini tartışmaktaydı. *Medeniyet Dönüşümü* kitabındaysa, Alternatif Paradigmalar'da tanımladığı İslam paradigmasının küresel sisteme bir alternatif olabileceği iddiasındaydı. Stratejik Derinlik'teyse İslam dünya görüşünü kendinde barındıran ve tarih içinde İslam medeniyetini şekillendiren bir özne olarak Türkiye'nin eğer tarihsel birikimini ve coğrafi derinliğini iyi idrak edebilirse daha istikrarlı bir "merkez ülke" olabileceğini iddia etmektedir.[905]

Davutoğlu, Stratejik Derinlik kitabında "Türkiye'nin 20. yüzyılda tarih sahnesine çıkmış bir ulus devlet"[906] olduğunu kabul etmekle birlikte, Türkiye'nin bu tanımdan daha özel tanımlara sahip bir ülke olduğunu da vurgular. "Türkiye ilk anti-sömürgeci mücadelenin neticesinde kurulmuş bir ulus-devlettir" ya da "Türkiye kıtalar ve bölgelerarası geçiş alanlarında bulunan bir ulus devlettir" tanımları bu özel tanımlara örnektir.[907] Davutoğlu'nun Türkiye'ye dair genişletilmiş tanımları, Türkiye'yi sade bir ulus devlet konumundan öte bir konuma oturtma çabasıdır ve böylece Türkiye'ye dair yapılacak analizlerin boyutlarını da zenginleştirme çabasındadır. Stratejik derinliğin amacı jeokültürel, jeopolitik ve jeoekonomik boyutları değerlendirerek Türkiye'nin rasyonel stratejik yönelişini belirleme amacı taşımaktadır.[908]

Davutoğlu ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla uluslararası ilişkilerde güç unsurunun da temel bir mesele haline geldiğini söyler ve güç üzerine kendi rasyonel stratejik formülünü şöyle oluşturmuştur:[909]

G=(SV + PV) x (SZ x SP x Sİ)

G: Güç

Sabit Veriler$_{SV}$ = (tarih$_t$ + coğrafya$_c$ + nüfus$_n$ + kültür$_k$)

Potansiyel Veriler$_{PV}$ = (ekonomik kapasite$_{:ek}$ + teknolojik kapasite$_{:tk}$ + askeri kapasite$_{:ak}$)

SZ: Stratejik Zihniyet

SP: Stratejik Planlama

---

[905] Davutoğlu, 2014, Arka Kapak; Murat Yeşiltaş, "Stratejik Derinlik Nasıl Okunur?", https://www.star.com.tr/acik-gorus/stratejik--derinlik-nasil-okunur-haber-933528/ [Erişim Tarihi: 24.01.2019]

[906] Davutoğlu, 2014, 6.

[907] **age,** 8.

[908] **age,** 8-11.

[909] **age,** 17.

Sİ: Siyasi İrade

G={(t + c + n) + (ek + tk + ak)} x (SZ x SP x Sİ)

Davutoğlu, Sabit Veriler (SV) ve Potansiyel Veriler (PV) ile materyal güç unsurlarına işaret etmektedir. Materyal olmayan güç unsurlarıysa çarpan etkeninine sahip Stratejik Zihniyet (SZ), Stratejik Planlama (SP) ve Siyasi İrade'dir (Sİ). Davutoğlu SZ'yi "içinde kültürel, psikolojik, dini ve sosyal değer dünyasını da barındıran tarihi birikim ile bu birikimin oluştuğu ve yansıdığı coğrafi hayat alanının ortak ürünü olan bir bilincin, o toplumun dünya üzerindeki yerine bakış tarzını belirleme ürünü"[910] olarak tanımlar. SZ aynı zamanda "bir kimlik bilincinin tarihi süreç içinde biçimlenmesi ve yeniden şekillenmesi sonucunda ortaya çıktığını ve geçici siyasi dalgalanmaların ötesinde bir süreklilik" anlamına gelmektedir.[911] Stratejik Planlama (SP), "sabit verilerin belirlediği stratejik zihniyetin muhtevası, potansiyel verilerin rasyonel kurguya oturtulan stratejik planlama aracılığıyla elle tutulur ve algılanabilir bir şekle bürünür".[912] Siyasi İrade (Sİ) ise, stratejiyi belirleyecek ve "taktik adımları denetimi altına alabilecek askeri/diplomatik birlikleri bir maestro edası ile ahenge sokacak iradedir".[913] Davutoğlu siyasi irade yetersizliğinin sonuçlarını da şöyle açıklamaktadır:

> "Siyasi irade yetersizliği dolayısıyla dış siyasetini konjonktürel dalgalanmaların akışına bırakan ve zamanlama kabiliyetini kaybeden ülkeler ise, başkaları tarafından belirlenmiş gündemlere gösterilen anlık tepkilerin oluşturduğu karmaşık ve çelişik bir tablonun esiri olurlar. Bu tür ülkelerin siyasi elitinin, ne çıkış noktaları ile ilgili birikimi ne de varış noktaları ile ilgili ufku vardır. Atak ve belirleyici değil, savunmacı ve tepkicidirler. "Çözüm için ben varım" ataklığına değil, "Bunalımlarda ben yoktum" savunmasına ayarlı bir psikoloji içinde davranırlar".[914]

Stratejik zihniyeti planlayacak ve eyleme geçirecek siyasi irade elitler grubudur. Davutoğlu, elitlerin ya da "insan unsuru"nun tarih ve coğrafya unsurlarını da hesaba katarak ülkeyi istenilen konuma ulaştıracağını iddia etmektedir. Davutoğlu, Cumhuriyet'in ilanıyla bürokraside görünür hale gelen Batıcı elitlerin pasif ve statükocu politikalarını eleştirirken, yeni siyasi kültürün oluşumunun Türk dış politikasını etkilediğini iddia etmiştir.[915]

---

[910] **age,** 29.

[911] **age.**

[912] **age,** 31.

[913] **age,** 32.

[914] **age,** 33.

[915] **age,** 70.

Davutoğlu'na göre Soğuk Savaş sonrası dönem içinde neo-Osmanlıcılık ne Batı karşıtı İslamcılık ne radikal Batıcılık ne de neo-Türkizm Türk dış politikasının ihtiyaç duyduğu yeni stratejiyi ortaya koyamamıştır. Davutoğlu'nun ortaya koyduğu yeni strateji, Türkiye'nin komşularıyla ilişkilerin geliştirerek bir medeniyet havzasının kurulması üzerinedir.[916] Davutoğlu, havza kavramını, "birçok jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik hattın kesişerek oluşturdukları, iç stratejik bütünlüğe sahip bölgeler"[917] olarak tanımlamaktadır. Davutoğlu, Türkiye'nin konumunu açıklarken klasik jeopolitik kuramlarında kullanılan havzanın yanında "sınır", "ön hat", "nüfuz alanı", "yaşam alanı", "kırılma alanı", "jeopolitik boşluk", "merkez", "kuşak", "kırılma alanı" gibi kavramları da kullanmaktadır.[918]

> "Madem ki devletlerin gücünü yeni sahalar üzerinde kuracakları hakimiyet belirleyecektir, "Devletlere bu yarış içinde göreli üstünlük sağlayacak bölgeler nerelerdir?", "Bu bölgelerde hakimiyet en optimal biçimde nasıl kurulabilir?" ve "Kurulan bir hakimiyet nasıl korunabilir?" soruları kara, deniz ve hava jeopolitiğinin devlet politikalarını doğrudan etkileyen bir unsur olarak gelişmesine yol açmıştır".[919]
>
> "Kara, deniz ve hava jeopolitiğinin incelenmesi küresel siyasi ve askeri stratejilerin geliştirilme sürecini anlamak ve bu stratejiler çerçevesinde Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyanın önemini kavramak bakımından son derece gereklidir".[920]

Davutoğlu, jeopolitik teoriler bağlamında Türkiye'nin havzasını açıklar. Realist kuram içinde değerlendirilen jeopolitik teorilerin fikir babaları olan Halford J. Mackinder, Karl Haushofer, Nicholas J. Spykman, Alfred T. Mahan, Alexander P. de Seversky, Davutoğlu tarafından başvurulan isimlerdir.[921] Davutoğlu, üç önemli jeopolitik etki alanının kesişiminde yer alan Türkiye'nin hayat alanını Avrasya jeopolitiği üzerinde tayin etmiştir. Türkiye, kendisinin *yakın kara havzası*nda yer alan Balkanlar-Ortadoğu-Kafkaslar, *yakın deniz havzası*nda yer alan Karadeniz-Adriyatik-Doğu Akdeniz-Kızıldeniz-Körfez-Hazar Denizi, *yakın kıta havzası*nda yer alan Avrupa-Kuzey Afrika-Güney Asya-Orta ve Doğu Asya'yla "geçişkenliği ve karşılıklı bağımlılığı iyi değerlendirebilen ve bunu iç siyasi kültür ile

---

[916] **age,** 97-218; Emirhan Yorulmazlar, "The Role of Ideas in Turkish Foreign Policy: The JDP-Davutoğlu Paradigm and Its Role After 2002" (Doktora Tezi: Boğaziçi University Atatürk Enstitüsü, 2015), 178.

[917] Davutoğlu, 2014, 21.

[918] Yeşiltaş, 2014, 109.

[919] Davutoğlu, 2014, 103.

[920] **age,** 103.

[921] **age,** 104-107.

bütünleştirebilen bir yenilenme içine girerse uluslararası sistemin edilgen/çevre unsuru olmak konumundan kurtulabilir".[922]

Davutoğlu *Strateji Derinlik*'i Nisan 2001'de basmıştı ve yaklaşık beş ay sonra ABD'de 11 Eylül saldırıları yaşanmıştı. Davutoğlu, 11 Eylül saldırılarını değerlendiren konuşmalarının bir araya toplandığı *Küresel Bunalım 11 Eylül Konuşmaları* kitabını yayımlamıştır. Davutoğlu, bu kitapta 11 Eylül saldırılarının sebep ve sonuçlarını felsefi yönden sorgulamıştır.

3 Kasım 2002'de Türkiye erken genel seçime gitmişti. Seçimleri Türk siyasal hayatına henüz katılmış 14 Ağustos 2001'de kurulmuş AK Parti kazanmıştı. Partinin yeni olması dış politikada etkin bir siyasetin izlenemeyeceği yönünde algılar oluşturmuştu. Dış politikanın dümeni Davutoğlu'na teslim edildi. 2002'den neredeyse 2015'e kadar dış politika Davutoğlu tarafından şekillendirildi. 2002 itibariyle Türk dış politikasında kriz yönetimi üzerine duruldu, 2004 itibariyle Davutoğlu kendi dünya tasavvuru ve kimliği çerçevesinde Türk dış politikasında yeni bir paradigma inşa etmeye başladı.[923]

Davutoğlu, "gökten paraşütle inmiş bir isim değildi" Abdullah Gül ve Recep Tayyip Erdoğan onu tanıyorlardı.[924] AK Parti, Abdullah Gül başbakanlığında hükümeti kurmuştu. 11 Eylül saldırıları sonrasında ABD'nin Irak'a askeri müdahale edeceği biliniyordu. Abdullah Gül de eskiden beri tanıdığı ve Refah Partisi'nde milletvekiliyken dış politika konularında destek aldığı ismi, Davutoğlu'nu aramıştı. Gazeteci Gürkan Zengin, Davutoğlu'nun öğrencileriyle yaptığı görüşmede Gül'ün Davutoğlu'na şöyle dediğini aktarmıştır: "Hocalık, öğretmenlik ne için vardır? Akademik kariyer ne için yapılır? Nihayet bu bilgileri sahada uygulamak için vardır. Türkiye çok kritik bir süreçten geçiyor. Uygulayacaksak şimdi uygulayacağız bunları. Sen geleceksin ve bu işi birlikte yürüteceğiz".[925]

Bu konuşmalardan, AK Parti'nin başkanı Erdoğan da haberdardı ve Davutoğlu'nun dış politikada danışman olarak "elini taşın altına koyması gerektiği" mesajını da vermişti. Davutoğlu, görevi kabul etti ve Ankara'ya gitti. TİKA'nın

[922] **age,** 118.

[923] Zengin, **age,** 83.

[924] **age**.

[925] **age,** 108.

Bilkent'teki lojmanına yerleşen Davutoğlu, eski öğrencisi ve danışmanı Ali Sarıkaya'yla birlikte kalmıştır. Davutoğlu hem akademisyenliğe devam ediyor hem de danışmanlık görevini yürütüyordu.[926]Ankara'ya geçici bir süre için geldiğini düşünen Davutoğlu, burada daimî olarak kalacaktı. Dış politikada ilk defa eylemsel sürecin içine girmişti. "Benim kaygım söylediğim şeylerin doğruluğu değil, bunu uygulayacak bir ekip, bir insan kaynağı var mı, konjonktür ne, alanda nasıl dönüyor bu işler. Bunlar fiilen yaşanarak öğrenilen şeyler" diyen Davutoğlu, kendi tabiriyle "bilmediği bir ummana" doğru gidiyordu.[927] Davutoğlu, danışman olarak göreve başladığında AK Parti dış politikada üç önemli gündemle yüz yüze kalmıştır. Bunlar, Amerika'nın Irak işgal planı ve Türkiye'den ortaklık talebi, AB'ye katılım çerçevesinde reformlar ve Kıbrıs'ın geleceği olmuştur.[928]

Türk dış politikası Başbakanlıktaki "iç odada" dizayn ediliyordu. Binanın içinde bir oda tahsis edilinceye kadar Davutoğlu'nun odası Başbakan'ın makam odasının arkasındaki iç oda olmuştu. Bu kısmın girişinde belirtildiği gibi *The Economist* dergisi "perde gerisindeki güç" (*eminence grise*) kavramını isabetli bir şekilde kullanmıştı. Davutoğlu, 7 yıl danışmanlık görevinde bulundu ve 2009'da Dışişleri Bakanlığı görevine getirildi. Bakanlık görevine getirildiğinde Davutoğlu milletvekili değildi.[929]

Davutoğlu, 2 Mayıs 2009'da Dışişleri Bakanlığı devir-teslim konuşmasında Bakan sıfatıyla Türk dış politika tasavvurunu ortaya koymuştur.[930] Danışmanlık döneminden beri takip ettiği "kriz odaklı bir yaklaşımdan vizyon odaklı bir yaklaşıma geçişi" sürdüreceğini söylemiştir. Davutoğlu; Türkiye'nin, artık "krizlere tepki veren bir ülke değil, krizleri olmadan fark edebilen, etkin bir şekilde müdahale edebilen, etrafında düzen kurucu bir ülke" haline geldiğini ve bunu sürdüreceğini iddia etmiştir. Davutoğlu, krizlerin sadece kendi bölgesinde değil dünyanın çeşitli bölgelerinde çıksa bile Türkiye'nin krizi çözebilecek bir tasavvura sahip olması gerektiğini iddia etmiştir. Bu çerçevede "hangi küresel ya da bölgesel konu ele

[926] **age,** 109-113.

[927] **age,** 113.

[928] **age,** 116.

[929] **age,** 130-131.

[930] "Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Sayın Ali Babacan ile dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Devir Teslim Vesilesiyle Yaptıkları Konuşmalar", www.mfa.gov.tr/devlet-bakani-ve-basbakan-yardimcisi-sayin-ali-babacan-ile-disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-devir-teslim-vesilesiyle.tr.mfa [Erişim Tarihi: 29.01.2019]

alınırsa alınsın, bizim görüşlerimizi muhtevi bir Türk görüşü, bir Türk vizyonu ortaya konacaktır"[931] demiştir. Bu şekilde kurulmuş düzene sonradan eklemlenen Türkiye yerine "düzenin kurulması fikrine öncülük eden bir ülke"[932] ve küresel bir aktör[933] olacağını vurgulamıştır. "2005 yılında Afrika açılımı, 2006 yılında Latin Amerika ve 2010 yılında Doğu Asya politikalarında yaşanan"[934] gelişmeler dış politikada Türk vizyonu olarak değerlendirilebilir. Buna ek olarak, Davutoğlu, Türkiye'nin artık "reaktif değil, ön alıcı-proaktif bir yöntem benimsediğini" vurgulamıştır. "Kriz çıksın, kriz kapımıza dayansın, kriz bizi tehdit etmeye başlasın, ondan sonra bir tehdit konsepti geliştirelim ve buna tepki verelim" yaklaşımı yerine "krizlerin ortaya çıkmasını engelleyecek 'ön alıcı' bir dış politika takip etmeyi" amaçlamıştır.[935]

Türk dış politikasının "tutarlı, bütüncül ve sistematik bir çerçevede" ilerleyeceği vurgusunu da Davutoğlu şöyle tanımlamaktadır:

> "Parçacı ve tek eksenli politika, bir ülkenin tek bir bölgeye, tek bir eksene veya belli bir dış politika parçasına dönük politika üretmesiyle ilgilidir. Türkiye gibi aynı anda birçok bölgeye aidiyeti olan, aynı anda birçok uluslararası soruna doğrudan müdahil olma kapasitesi olan bir ülkenin tek boyutlu ya da belli bir bölgeye hitap eden bir yaklaşım benimsemesi söz konusu olamaz. Aksine, her zaman vurguladığımız gibi, bizim eksenimiz Ankara eksenidir ve ufkumuz 360 derecedir. 90 derecelik, 180 derecelik ufuklar, bu coğrafyada yaşayan bir ülkenin siyasi eliti için, entelektüel eliti için yeterli ufuklar değildir. 360 dereceli ufuk, bulunduğunuz yerde pergelin ana unsurunu oraya koyduktan sonra 360 derecelik bir daireyle bütün çevreyi kuşatan bir politikadır".[936]

Davutoğlu, ayrıca Türkiye'nin güçlü bir askeri kapasiteye sahip olmasına rağmen, tehdit unsuru olmayarak yumuşak gücü önceleyen politikalar geliştireceğini vurgulamıştır. Yumuşak güç, "değerleri, kültürü, kurumları kullanarak çok taraflı diplomasiyle gündem yaratma ve istenilene tehditle değil hayranlık elde etmeyle

---

[931] "Sayın Bakanımızın 2009 Değerlendirme Toplantısı", http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-2009-degerlendirme-toplantisi_-31-aralik-2009_-ankara.tr.mfa [Erişim Tarihi: 31.01.2019]

[932] Yeşiltaş, 2011, 18.

[933] Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Zero Problems Foreign Policy", https://foreignpolicy.com/2010/05/20/turkeys-zero-problems-foreign-policy/ [Erişim Tarihi: 31.01.2019]

[934] Yeşiltaş, 2011, 13-14.

[935] "Sayın Bakanımızın 2009".

[936] "Sayın Bakanımızın 2009".

ulaşma gücüdür".[937] Türkiye'nin diplomatları ve politikacıları da yumuşak güce öncelik veren yeni bir diplomatik dil kullanmışlardır.[938]

Davutoğlu'nu dış politika tasavvurunda "özgürlük-güvenlik dengesi" önemli bir yer tutmaktadır.[939] Ne aşırı güvenlikçi politikaların baskısıyla özgürlüğün kısıtlanmasını ne de aşırı özgürlükçü politikalar sonrasında güvenliğin kısıtlanmasını ister. Her ikisinin uyumuyla ortaya çıkacak denge noktasında durmayı tercih eder. Özgürlük ve güvenliğin dengesiz olduğu duruma Saddam öncesi ve sonrası Irak'ı örnek verir. Davutoğlu'na göre "güvenlik sağlayıp da özgürlüğü yok eden rejimler otoriter rejim haline dönüşürken, özgürlük vererek güvenliği sağlamayan rejimler de kaotik konum kazanır".[940] Davutoğlu, Türkiye'de de güvenliği riske etmeden özgürlük alanını genişleten bir ülke konumuna getirmeyi amaçlamıştır. Ayrıca Davutoğlu kendi bölgesinde de özgürlüğün ve demokrasinin teşvik edilmesini savunmuştur. 2011'deki Ortadoğu ayaklanmalarında ve Balkanlar'daki istikrar ve güvenliğin sağlanmasında Türkiye söylemsel ve eylemsel destek vermiştir.[941]

Davutoğlu'nun dış politika tasavvurunda "komşularla sıfır problem"[942] önemli bir yer tutmuştur. Davutoğlu'na göre sıfır problem siyaseti, "Türkiye'nin etrafı sürekli düşmanlarla çevrilidir psikolojisinden ve buna bağlı gelişen defansif refleksten kurtulup, bütün komşuları ile ilişkilerini iyi düzeye getiren bir ülke olma" üzerinedir.[943] Bu çerçevede Davutoğlu, Türkiye'nin komşularıyla azami işbirliği ve çevresinde bir istikrar kuşağı oluşturmasını amaçlamıştır. Eşit güvenlik, ekonomik bütünleşme, farklı kültürlerin bir arada yaşaması, politik işbirliği, bölgesel bilinç ve güvelik işbirliğinin[944] inşa edilmesi çerçevesinde Türkiye komşularıyla bu konuların ayrıntılı olarak tartışıldığı ortak kabine toplantılarını gerçekleştirmiştir.[945]

---

[937] Şener, "Dış Politikada".

[938] Davutoğlu, "Turkey's Zero Problems".

[939] Davutoğlu, 2013, 351.

[940] **age.**

[941] Yeşiltaş, 2011, 15.

[942] Davutoğlu, 2013, 352-353.

[943] Ahmet Davutoğlu, "Türkiye Merkez Ülke Olmalı", http://www.radikal.com.tr/yorum/turkiye-merkez-ulke-olmali-702116/ [Erişim Tarihi: 31.01.2019]

[944] Yeşiltaş, 2011, 17.

[945] Davutoğlu, "Turkey's Zero Problems".

Davutoğlu'nun dış politikaya yönelik bir diğer tasavvuru da "çok boyutlu dış politika", "ritmik diplomasi" ve "yeni bir diplomatik üslup"tur.[946] Davutoğlu, çok boyutluluğun çok eksenli olmayacağını söylemiştir. Türkiye'nin merkez ülke olmasının sonucunda meydana gelen dış politika aktivizmi Türkiye'nin tek boyutlu ve durağan konumda kalamayacağını zorunlu kılar. Türkiye, farklı devletlerle farklı boyutlarda ama temel ilkeler korunarak diplomasi geliştirmelidir.[947] Çok boyutlu dış politika yürütülürken, durağanlığı engelleyen ritmik diplomasi kavramı ön plana çıkarılmıştır. Ritmik diplomasi, "diplomasinin aynı anda farklı alanlarda birbirleriyle uyumlu bir şekilde düzen içinde yürütülmesini öngören taktiksel bir hareket olarak" tanımlanmaktadır.[948] Davutoğlu'nun kendisi kavramı şöyle tanımlamaktadır:

> "Yani ritimden kasıt hem uyum olacak, hem hareket olacak. Hareket olur uyum olmazsa o hareket kaos da çıkarabilir. Gereksiz öne çıkışlar, gereksiz riskler de getirebilir. Ama ritim olur, hareket de olmaz yerinde sayarsanız bir sonuç alamazsınız. Uyum da olacak. Ama mükemmel bir uyum olsun deyip hep uyumu beklerseniz hareket de olmaz. Bizim bu kadar hareketli olmamız, uyumla hareketi birleştirme çabası".[949]

Yeni bir diplomatik üslubun amacıysa Türk dış politikasının imajını yenilemektir. Bakanlığın geleneksel olarak benimsediği "yurtta sulh cihanda sulh" mottosunun yanında Türk diplomasisinin bütün dünyada etkin olmasını savunan Davutoğlu "hattı diplomasi yoktur, sathı diplomasi vardır. Satıh ise bütün dünyadır" mottosunu geliştirmiştir. Davutoğlu "çok boyutlu ve katmanlı" diplomasiyle Türkiye'nin sadece bölgesel alanda kalmaması gerektiğini, "küresel konularda devrede olmaya gayret eden; bütün uluslararası platformlarda varlığını gösteren bir ülke olunması" gerektiğini vurgulamıştır.[950]

Sonuç olarak Davutoğlu'na göre dünyada kurulan düzenler bir savaşın sonunda gerçekleşmiştir. Avrupa'da 30 yıl savaşları sonrasında Vestfalya Antlaşması'yla toprağa dayalı devlet düzeni ortaya çıkmıştır. Napolyon Savaşları'ndan sonra 1814-1815 Kongreleriyle yine Avrupa'da "Avrupa Uyumu" oluşmuştur. II. Dünya Savaşı sonrasındaysa Yalta Konferansı'yla çift kutuplu dünya düzenine geçiş yapılmış ve Soğuk Savaş'ın zemini hazırlanmıştı. Fakat 1991'de Soğuk Savaş'ın iki rakip

---

[946] Davutoğlu, 2013, 354-355.

[947] Yeşiltaş, 2011, 16.

[948] **age.**

[949] "Davutoğlu'nun Ritmik Diplomasisi", https://www.sabah.com.tr/siyaset/2009/12/04/davutoglunun_ritmik_diplomasisi [Erişim Tarihi: 31.01.2019]

[950] Davutoğlu, 2013, 354-355.

bloğundan biri olan SSCB, rakibi ABD'yle sıcak savaş içine girmeden çöktü. Çift kutuplu dünya düzeni değişime uğrarken, yeni düzenine geçişte hiçbir antlaşma ve düzene dair yasal bir düzenleme yapılmadı. 11 Eylül saldırıları ABD'nin güvenlik temelli bir dünya düzenine geçme gayretlerini hızlandırsa da Davutoğlu, yeni bir küresel düzenin kurulmasının zor ve karmaşık bir hal aldığını iddia etmiştir. Tam da bu noktada Davutoğlu, yeni düzenin kurulmasında Türkiye'ye rol biçmiştir. [951] Türkiye, Soğuk Savaş döneminde "kanat ülke" olarak değerlendirilmiştir. Soğuk Savaş'ın bitimiyle "köprü ülke" olarak tanımlanmıştır. Davutoğlu ise Türkiye'ye "merkez ülke" rolünü biçmiştir.[952] Davutoğlu'na göre, Türkiye çok boyutlu ve katmanlı diplomasiyle sadece bölgesel alanda değil dünya sathında da düzen kurucu rol alma çabası içinde olmuştur.[953]

[951] Davutoğlu, "Turkey's Zero Problems".

[952] Davutoğlu, 2013, 350-351.

[953] Davutoğlu, "Turkey's Zero Problems".

6. İSMAİL CEM VE AHMET DAVUTOĞLU'NUN DIŞ POLİTİKA TASAVVURLARININ VE UYGULAMALARININ KONSTRÜKTİVİST KURAMA GÖRE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Bu çalışmada, Soğuk Savaş sonrasında Dışişleri Bakanlığı yapmış iki entelektüel siyaset adamı İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu'nun dünya görüşleri ve kimlik tanımlarıyla Türk dış politikasını şekillendirdiği iddia edilmektedir.[954] Cem ve Davutoğlu'nun Türk dış politikasını nasıl bir şekillendirmeye tabi tuttukları ve yönlendirdiklerini çözümlemede sosyal inşacılığın açıklayıcı bir konuma sahip olduğu düşünülmüştür.

Wendt, bir devletin kimlik ve çıkarlarını yapıdaki diğer devletlerle etkileşime girerek oluşturduğunu iddia eder ve sistemik inşacı bir açıklama yapar. Birim ve yerel düzeyde kimlik inşasının nasıl olduğunu açıklamalarında kullanmaz.[955] Bu tıpkı realistlerin devleti "kara kutu" olarak değerlendirmesi gibidir. Bozdağlıoğlu, Hopf, Rues-Smith, Onuf, Hudson, Kösebalaban sosyal inşacılığın birim ve yerel düzeyine göre analizlerini yaparlar ve devlet içi aktörlerin kimlik inşasında roller adlığını ortaya koyarlar. Bütüncül inşacı analiz ise hem uluslararası yapıdaki hem de devletin içindeki faktörlerin o devletin dış politika kimliğini ve stratejisini şekillendirdiğini iddia eder.[956] Uluslararası sistemdeki güç dağılımı, uluslararası yapının kültürü ve uluslararası politik ekonomik düzen dışsal faktörler olarak; ülke içindeki devrimler, seçimler, siyasal kültür, politik gruplar arası rekabet ve etkin bireylerin karar alma süreçlerine gelmesi içsel faktörler olarak görülebilir. İşte bu bölümde, iç faktörlerden olan etkin iki birey aktörün kendi dünya tasavvurları ve kimlikleri çerçevesinde Türk

[954] Bu iddiayı savunan bir başka çalışma için bakınız: Ömer Yılmaz, "A Constructivist Analysis of Turkish Foreing Policy in 1980s and 2000s: The Example of Turkey-U.S. Relations" (Doktora Tezi, Unirsitat Siegen, 2014)

[955] Jeffrey T. Checkel, "Review Article: The Constructivist Turn in Internatıonal Relations Theory", **World Politics**, vol. 50, no. 2 (1998): 341; Yılmaz, **age,** 50.

[956] Asiye Öztürk, "The Domestic Context of Turkey's Changing Foreign Policy towards the Middle East and the Caspian Region", German Development Institue Discussion Paper, no. 10 (2009): 5; Yılmaz, **age,** 50.

dış politikasını nasıl tasavvur ettikleri ve şekillendirdikleri karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Aynı zamanda sistemik faktörlerin etkisi de analize dâhil edilecektir.

Bir sistemik değişime sebep olan Soğuk Savaş'ın sona ermesi Türk dış politikasında benlik arayışları, farklı kimlik edinme süreçleri ve yeni dış politika stratejileri ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin iç siyasetinde meydana gelen olaylar ve iktidar değişimleri Türk dış politikasında yeni fikirlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Seçimler sonucu iktidar değişimleriyle bakanlık görevine getirilen iki birey aktör Cem ve Davutoğlu'nun dış politika tasavvurları Türkiye'nin dış politikada öteki algısını ve dış politika stratejisini belirlemede önemli bir yer tutmuştur.

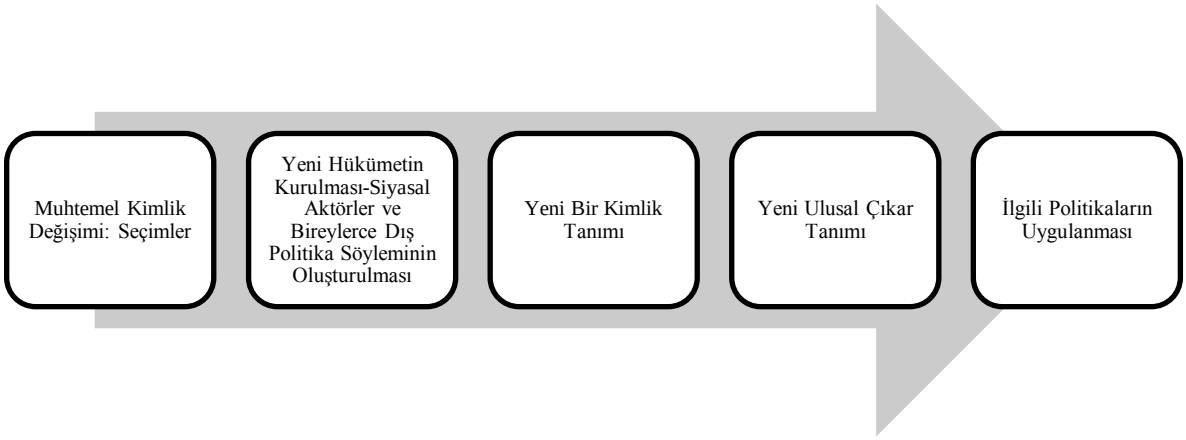
Bu bölümün birinci kısmında, Cem ve Davutoğlu'nun sosyalleşme süreçleri sonrası edindikleri dünya görüşlerinin dış politika tasavvurlara katkısı; dış politika tasavvurlarındaki benzerlikler ve farklılıklarının ne olduğu, geleneksel Türk dış politikasına nasıl baktıkları, dış politikada medeniyet, tarih ve coğrafyayı nasıl yorumladıkları ele alınacaktır. İkinci kısımda, Soğuk Savaş sonrasında uluslararası yapının hangi anarşi kültürüne dayandığı Wendt'in kategorileştirmesi üzerinden açıklanacaktır. Ardından uluslararası politikada bir devlet aktör olan ve iki entelektüel siyaset adamının dış politika kimliğini şekillendirdiği Türkiye'nin, öteki devletlere karşı algısal ve eylemsel olarak nasıl bir rol ilişkisi içine girdiği Kösebalaban'ın Wendt'ten uyarladığı[957] -"düşman", "rakip", "arkadaş" ya da "uzak", "nötr", "yakın"- kavramları üzerinden açıklanacaktır.

6.1. Cem ve Davutoğlu: Dönemler ve Tasavvurlar Açısından Genel Bir Karşılaştırma

Uluslararası sistemde meydana gelen değişimlerin yanında devletin içinde yaşanan devrimler, içerden veya dışardan gelen askeri müdahaleler ya da seçimler o devletin dış politika stratejisinde, kimliğinde ve öteki devletlere karşı algısında değişiklikleri beraberinde getirir. Hermann bu değişimleri "ufak değişimler, program ve hedef değişimleri, bölgesel ve uluslararası yönelimdeki değişimler" olarak sistematize eder. Yine Hermann'a göre değişimi sağlayan faktörlerden biri de "lider

[957] Kösebalaban, 2014, 58-63.

odaklı değişim"dir. Lider odaklı değişim, hükümetin lideri ya da dışişleri bakanı gibi yetkili bir ismin kendi tasavvuruna göre dış politikada değişimi sağlamasıdır.[958]



Şekil 4: Kimlik Değişimi ve Dış Politikaya Yansıması

Ömer Yılmaz, "A Constructivist Analysis of Turkish Foreing Policy in 1980s and 2000s: The Example of Turkey-U.S. Relations" (Doktora Tezi, Unirsitat Siegen, 2014), 54.

Türkiye, 2018'de cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi olarak isimlendirilen başkanlık sistemine geçmeden önce parlamenter sisteme dayalı yönetime sahipti. Türkiye'deki parlamenter-hükümet sisteminde seçimler sonucunda toplam milletvekili sayısının yarıdan bir fazlasını veya daha fazla milletvekilini çıkaran siyasal parti tek başına hükümeti kurabilirdi. Eğer bir parti tek başına hükümet olacak yeterli milletvekili sayısına ulaşamazsa diğer partilerle bir araya gelip koalisyon hükümetini oluşturur ya da diğer partilerin dolaylı desteğini alarak azınlık hükümetini kurabilirdi.

İsmail Cem, 30 Haziran 1997'den 11 Temmuz 2002'ye kadar kurulan 55, 56 ve 57. Hükümetlerinde Dışişleri Bakanı olarak yer almıştır. 55. Hükümet, 30 Haziran 1997'den 11 Ocak 1999'a kadar koalisyon hükümeti olarak görev yapmıştır. Koalisyon hükümetinde ANAP-DSP-DTP (ANASOL-D) yer almıştır. İsmail Cem, Dışişleri Bakanı olarak atanmıştır. 25 Kasım 1998'de Yılmaz hükümetinin düşürülmesiyle, Demirel yeni hükümetin kurulması için Ecevit'e yetki vermiştir. Ancak Ecevit hükümeti kuramayınca dönemin Muğla Bağımsız milletvekili Yalım Erez'e hükümeti kurma görevi verilmiştir. Erez de hükümeti kurmada başarısız olmuştur. Demirel, tekrardan Ecevit'e görevi vermiş ve Ecevit de 56. Hükümeti

[958] Hermann, **age,** 11; Akpınar, 2015, 54.

kurmuştur. 11 Ocak 1999'dan 28 Mayıs 1999'a kadar görev yapan bu azınlık hükümetinin dışişleri bakanı yine İsmail Cem olmuştur.

18 Nisan 1999 genel seçimlerinden sonra Cumhurbaşkanı Demirel, hükümeti kurma görevini Ecevit'e vermiş ve Ecevit de DSP-MHP-ANAP Koalisyon Hükümeti'ni kurmuştur. 57. Hükümet, 28 Mayıs 1999'dan 18 Kasım 2002 tarihine kadar görev yapmıştır. İsmail Cem bu hükümetin de Dışişleri Bakanı olarak görev almıştır. Cem, 30 Haziran 1997'den 11 Temmuz 2002'ye kadar kesintisiz olarak dışişleri bakanlığı yapmıştır. Erken genel seçim kararının (3 Kasım 2002) alınmasından sonra Cem, Dışişleri Bakanlık görevinden istifa ederek YTP'yi kurmuştur.

3 Kasım 2002 Türkiye genel seçimleri, Türk siyasal hayatına yeni katılmış AK Parti'nin 365 milletvekili çıkararak tek başına iktidara gelmesini sağlamıştır. AK Parti kesintisiz olarak 17 yıl iktidarda kalmayı başarmıştır. 2002 genel seçimlerinden sonra 58. Hükümeti Abdullah Gül kurmuştur. Bu hükümet 18 Kasım 2002'den 14 Mart 2003'e kadar görev yapmıştır. Siyasi yasağı kaldırılan R. Tayyip Erdoğan'ın milletvekili olmasıyla 59. Hükümet kurulmuştur. Bu hükümet de 2007 gelen seçimlerine kadar görev yapmıştır. 29 Ağustos 2007'den 6 Temmuz 2011'e kadar 60. Hükümet, 6 Temmuz 2011'den 28 Ağustos 2014'e kadar 61. Hükümet R. Tayyip Erdoğan Başbakanlığında göreve devam etmiştir. Ahmet Davutoğlu, 58, 59 ve 60. Hükümetlerinde Başbakan müşavirliği ve Büyükelçilik görevine getirilmiştir. 1 Mayıs 2009'da 60. Hükümetin dışişleri bakanı olarak göreve atanmıştır. 61. Hükümet'te de Dışişleri Bakanlığı görevine devam eden Davutoğlu, Erdoğan'ın Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra Başbakanlık görevini bir süre üstlenmiştir.

İsmail Cem'in milletvekili olarak reel siyasetin içinde aktif bulunduğu 1990'lı yıllar Türk siyasal hayatında kısa süreli ve kırılgan koalisyonların yaşandığı bir dönem olmuştur.[959] 1991'den 2002'ye kadar kurulan koalisyonlar içinde Dışişleri Bakanlığı'nda görevde kalma süresi ortalama sekiz ay olmuştur. Koalisyonu oluşturan partiler, koalisyon mutabakatının oluşumunda bakanların belirlenmesini pazarlık konusu yapabilirler. Bundan dolayı bakanların belirlenmesinde uzmanlığını ve bakanlığa atanacak kişinin vizyonerliği çok önemsenmeyebilirler.[960] Fakat bu

[959] "Türkiye'nin Kayıp Yılları: Koalisyon Hükümetleri", https://www.yenisafak.com/bilgi/turkiyenin-kayip-yillari-koalisyon-hukumetleri-2629400 [Erişim Tarihi: 07.02.2019]

[960] Tuğtan, 2016, 5

koalisyon ortamında İsmail Cem bir pazarlık sonucu ya da alel acele bakanlığa gelmemiş ve vizyoner duruşuyla diğer dışişleri bakanlarından farklılaşmıştır.

1990'lı yılarda Türk Silahlı kuvvetleri bürokratik bir aktör olmasına rağmen politik bir aktörmüş gibi davranarak Türkiye'nin hem iç hem de dış politikasına dahil olmuştur.[961] Ereker doktora tezinde Türkiye'de orduyu "deus ex machine"[962] kavramıyla açıklamıştır. Zor şartlar altında Türkiye'yi "kurtaran", Cumhuriyeti "kuran", "Kemalist değerleri savunan" ve yeri geldiğinde "demokrasiyi tekrardan tesis eden" ordu ne zaman Türkiye'nin hem içte hem de dışta çıkmaz bir yola girdiğini hissetse siyaset sahnesine çıkma görevini kendinde bulmuştur.[963] İsmail Cem de askerin siyaset sahnesinde olduğu bir dönemde, 28 Şubat 1997 askeri müdahalesinin hemen sonrasında Dışişleri Bakanlığına atanmıştır.

Koalisyon hükümetlerinin yarattığı istikrarsız durum, doğrudan hükümete ortak diğer partilerden gelen eleştiriler, müdahaleye her an hazır askerin konumu ve Cem'i dizginleyip kontrol altında tutmak isteyen diğer politik elitler Cem'in dış politikada istikrarlı bir sürece girmesini engelleyen faktörler olmuştur.[964] Örneğin, koalisyonun ortaklarından ANAP ve MHP, Cem'in dış politikada tek belirleyici olmasından rahatsızlık duymuş, Dışişleri Bakanlığı'nın "DSP'nin şahsi bürosu haline geldiğini" iddia etmiştir.[965] Ecevit'in hastanede olduğu zamanlarda, hastane odasında yapılan koalisyonun ortak liderler toplantısında Devlet Bahçeli'nin Cem'e Kıbrıs konusunda çıkışması başbakan Ecevit'in araya girmesiyle atlatılmıştır.[966] Ya da Cem'in İran ziyaretinde eşi Elçin Cem'in başörtüsü takmasından subay ve generallerin Türkiye adına rahatsız olduğunu 28 Şubat'ın önde gelen isimlerinden emekli Orgeneral Doğu

[961] **age,** 5

[962] "Dramalarda, beklenmedik bir anda, beklenmedik bir karakterin, beklenmedik bir yerden ortaya çıkarak bir anda sorunları çözmesi için kullanılan bir kalıptır. Genellikle Yunan Antik Tiyatrosunda, çok başvurulan bir yöntemdir ve hikâye karmaşıklaşıp, içinden çıkılmaz bir hal aldığında bir anda mitolojik Tanrıların ortaya çıkıp duruma el koyması ve hikâyedeki karmaşayı çözmesi şeklinde uygulanmıştır. Makine terimi, söz konusu Tanrıların ipli bir düzenekle havadan sahneye indirilmesi dolayısıyla bu düzeneğe verilen isimden kaynaklanmaktadır". Ereker, 2010, 187.

[963] **age.**

[964] Gencer Özcan, "Türk Dış Politikasında Algılamalar, Karar Alma ve Oluşum Süreci", **Türk Dış Politikası Oluşum Süreci**, der. Faruk Sönmezoğlu (İstanbul: Der Yayınları, 2003): 889.

[965] "Hükümette İsmail Cem Krizi", www.yenisafak.com/arsiv/2000/mart/25/p3.html [Erişim Tarihi: 07.02.2019]

[966] Muradoğlu, **age,** 228-229.

Aktulga iddia etmiştir.[967] O dönemin Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in isteğiyle[968] Dışişleri Bakanı olan İsmail Cem, doğrudan ve dolaylı müdahalelere rağmen kesintisiz "beş yıl görev yapmış ve seleflerinin aksine bakanlık süresince hem genel vizyonun çizilmesi hem gündelik politika uygulamaları hem de anlık kriz yönetimleri sırasında öne çıkan liderlik sergilemiştir".[969] Dışişlerinde kullanılan Fransızca ve İngilizce'ye hâkimiyeti, gazeteci kimliğinden dolayı dünya politikasına olan ilgisi, entelektüel birikimi, kamuoyundaki tanınırlığı, göreve geldiği ilk günden itibaren dış politikaya dair tasavvurunu net bir şekilde ortaya koyması, yurtdışında özellikle Avrupa'da sahip olduğu çevre, onu dışişleri bakanlığına zaman içinde kendini kabul ettirmesini, güç kazanmasını ve kendisine karşı güven duyulmasını sağlamıştır.[970]

Ahmet Davutoğlu, 2009'da Dışişleri Bakanlığı'na atandığında siyasal ortam Cem'in bulunduğu siyasal ortamdan farklıydı. AK Parti yedi yıldır tek başına iktidardaydı. 1990'lı yılların istikrarsız politik ortamından farklı bu istikrarlı ortamda hükümet dış politikada neredeyse tek belirleyici unsur olmuştu. Cem döneminde olduğu gibi ne ordu ne koalisyonun diğer ortakları ne de Davutoğlu'nun önünü kesecek politik aktörler vardı. Zaten Davutoğlu, Bakanlık görevi öncesi başdanışman olarak dış politikayı perdenin arkasından yönetiyordu.[971] Hem Tayyip Erdoğan hem de Gül, "Hoca" olarak tanınan Davutoğlu'na güveniyorlardı. Hatta 1 Mart Tezkere'sinin meclisten geçirilmemesinin üzerine Davutoğlu suçlanmıştı. Tezkere'yi destekleyen Erdoğan yine de Davutoğlu'na dış politikanın dümenini teslim etmişti.[972] Davutoğlu'nun İngilizce, Arapça ve Almanca'yı bilmesi, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler profesörü olarak akademide dersler vermesi, Cem gibi göreve geldiği ilk günden itibaren dış politikaya dair tasavvurunu net bir şekilde ortaya koyması, güç kazanmasını ve kendisine karşı güven duyulmasını sağlamıştır.

İsmail Cem, göreve atanmasından sonra 18 Temmuz 1997'de ilk basın toplantısını yaparak Türk dış politikasının yeni tasavvurunu, ilkelerini ve

[967] "Ne Eşimi Götürürüm Ne Kendim Giderim", www.milliyet.com.tr/2001/02/15/guncel/agun.html [Erişim Tarihi: 07.02.2019]

[968] Dündar, **age,** 198.

[969] Tuğtan, 2016, 5.

[970] **age,** 5.

[971] **age,** 6.

[972] Zengin, **age,** 144.

yöntemlerini belirtmiştir. Cem, Türkiye'nin, Soğuk Savaş zihniyetinin donuk yapısından sıyrılıp oluşacak yeni dünya düzeninde Türkiye'nin hem kimliğini hem kültürünü hem de tarihsel mirasını kullanarak başta bölgesinde olmak üzere dünyada da etkin bir güç olabileceğini ve köprü ülke değil terminal ülke olması gerektiğini iddia etmiştir. Sol politik kimlikten gelen bu entelektüel siyaset adamının Türk dış politikası için ortaya koyduğu tasavvur düzenin ruhunu gözetse de, o anın konjonktürüne hapsolmuş fırsatçı ve faydacı fikirlere dayanmamıştır. Sosyalleşme süreciyle edindiği dünya tasavvuruyla ve taşıdığı politik kimliğiyle Cem, Türk dış politikasını şekillendirmiştir. Entelektüel birikimi ve "yenilikçilik iddiasıyla Cem, hem görev yaptığı koalisyon hükümetleri döneminin diğer bakanlarından hem de Ahmet Davutoğlu'nun gelişine dek görev yapan diğer bakanlardan belirgin bir biçimde farklılaşmıştır".[973]

Aynı Cem gibi Davutoğlu da 2 Mayıs 2009'da bakanlığın devir-teslim töreninde Türk dış politikasının kendi döneminde nasıl bir tasavvura sahip olacağını, ilkelerini ve yöntemlerini açıklamıştır. Davutoğlu, Cem'e benzer bir söylemle Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin dış politikasında kendi tarihi, coğrafi ve kültürel derinliğini kullanarak etkin bir ülke haline gelebileceğini ve merkez ülke olacağını iddia etmiştir. Davutoğlu'nun hem başdanışmanlık döneminde hem de Bakanlık döneminde ortaya koyduğu tasavvur aynı Cem gibi düzenin ruhunu gözetse de, o anın içinde oluşturulmuş fırsatçı ve anlık fikirlere dayanmıyordu. Sosyalleşme süreciyle edindiği dünya tasavvuru ve taşıdığı politik kimliğiyle Davutoğlu, Türk dış politikasını şekillendirmiştir. Cem ve Davutoğlu, Soğuk Savaş sonrası dönemde belirledikleri tasavvur ve yöntemlerle Türk dış politikasını şekillendirmede diğer bakanlardan farklılaşarak dış politikada yenileşme söylemini kullanmada birbirleriyle benzeşmişlerdir.[974]

Amerikan dış politikasında liderler, "politika oluştururken herhangi bir değerler sistemine ve öğretiye uygun hareket etmek için çabalamazlar".[975] Cem ve Davutoğlu'nun dış politika anlayışları, değerleri ve ilkeleri temele aldığından pragmatizme dayanmamıştır ve özünde idealist görüşleri benimsemişlerdir.

[973] Tuğtan, 2016, 6.

[974] **age,** 7.

[975] Ali Faik Demir, "Dış Politikada Liderler ve Türkiye", **Türk Dış Politikasında Liderler**, haz. Ali Faik Demir (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2007): 12.

Zihinlerinde oluşturdukları hedeflere ulaşmak için belirli amaçlar edinen bu iki siyaset adamı, bulundukları ortamları etkileme gücüne sahip olmuşlardır. Dışişleri Bakanlığı'nda da bu aktif duruşlarını sergilemişlerdir. Cem ve Davutoğlu, Türk dış politikasına belirledikleri stratejilerle yaklaşmışladır.[976]

Cem ve Davutoğlu'nun dış politikadaki aktivizmleri, Türk dış politikasına yeni bir kimlik kazandırma çabaları ve dış politika uygulamaları görünürde benzerdir. Hatta dış politika tasavvurlarında da benzerlikler mevcuttur. Soli Özel ve Fuat Keyman'ın açıklamaları da bu yöndedir.[977] Fakat bu görünürdeki benzerliklerin arkasında, dış politika tasavvurlarını şekillendiren dünya görüşü ve politik kimliklerinde farklılıklar da mevcuttur. Soğuk Savaş sonrası Türk dış politikasını yöneten Cem ve Davutoğlu'nun dış politika tasavvurlarındaki benzerlik ve farklılıkları anlamak için onların tasavvurlarını şekillendiren sosyalleşme süreçlerindeki benzerlikleri ve farklılıkları karşılaştırmak bir gerekliliktir. Çünkü dış politika analizinde inşacı kuram, karar alıcıların nasıl bir dış politika tasavvuruna sahip olduklarını anlamak için onların tasavvurlarını şekillendiren sosyo-kültürel yapılara odaklanır.[978]

Bir bireyin hangi ailede doğduğu, hangi mekanlarda yaşadığı, nasıl bir arkadaş çevresine sahip olduğu, nasıl bir eğitim ve öğretim sürecinden geçtiği ve en nihayetinde bireysel tercihleri onun dünya görüşünü ve kimlik algısını şekillendirir. Dünya görüşü, "esasen varlık, doğa, insan, Tanrı ve insanın evrendeki yerine dair kapsamlı, bütünlüklü bir tasavvura delalet eder".[979] Bireylerin siyasi meselelerdeki tutumları, ailedeki sosyalleşme süreciyle başlamaktadır. Bireyin ana karakterinin tohumları ailede atılır. Hatta bazı bireyler yaşamlarının sonuna kadar tüm düşünce ve tavırlarını aile edindiği çekirdek karakterine göre şekillendirmektedir. Bir çocuğun zihnindeki öz veya benlik imgesi, aslında ailesinin kendisine gösterdiği bir yansımadır. Bu nedenle kendisi ve etrafındaki insanlar hakkındaki anlayışı ailesinin inanç ve görüşlerinden doğrudan etkilenir. İtaat, düzen, hukuk, yönetim, milliyet, ötekileştirme, hoşgörü, otorite, katılım veya apolitiklikliğe dair kavramlar en ilkel

[976] **age,** 13

[977] Özel, "Davutoğlu'nun Asıl Sınavı"; Keyman, 2011, 158.

[978] Rumelili, **age,** 171.

[979] Okumuş, 2014, 22.

biçimde aile içinde öğrenilir. Bireyin kabul ettiği değerler ve ondan beklenen roller ilk önce aile ilişkileri ağı içinde şekillenir.[980]

Bireyin işbirliği, karşılıklı çıkar, çatışma ve sosyal normları kendi akranlarıyla pratize ettiği arkadaş çevresi sosyalleşme sürecinde bir diğer adımdır. Ötekileri sınıf kategorisine göre değerlendiren bir aile ve arkadaş çevresinde birey, işçi sınıfının ve burjuvazinin içinde kendini değerlendirecektir. Ya da dindar bir aile veya arkadaş grup içinde yetişen bir birey, biz ve onlar kavramını inanan ve inanmayanlar üzerinden inşa edecektir.[981] Bireyin, entelektüel gelişimini profesyonel olarak sağlayan eğitim süreci sosyalleşmenin bir diğer ayağıdır. Bireyin gittiği ilkokul, lise ve üniversite hem arkadaş çevresini geliştirecek hem de tartışma ortamını oluşturacaktır.[982] Ayrıca mekân da dünya görüşünün ve kimliğin şekillenmesinde önemli bir adım olacaktır.[983]

6.1.1. Kavramların ve Muhtevanın İnşasını Sağlayan Sosyalleşme Süreçleri ve Dünya Görüşlerinin Karşılaştırılması

İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu'nun sosyalleşme süreçlerinde farklı olduğu ilk konu sosyal sınıfı, aile ortamı ve içinde bulunduğu kültürdeki farklılıklardır. Cem, 1912'de Selanik'ten İstanbul'a göçen ve İstanbul'da ticaretle uğraşan zengin ve seküler bir ailenin çocuğudur. Cem'in babası İstanbul'da sinema işiyle uğraşmaktadır. Galatasaray Lisesi mezunudur ve Berlin'de ticaret akademisinden terktir. Annesi de İzmir'de bir Fransız okulunda okumuştur. Cem'in İstanbul'un zengin muhiti Nişantaşı'nda oturması ve yazları Büyükada'ya gitmesi, babasının bir işveren olması onu bir burjuva yapmaktaydı. İhsan Bey'in arkadaş çevresinde Nazım Hikmet ve amcası Abdi İpekçi gibi isimler de vardır. Cem, sol çevrelerle yakın ilişkilerinin temelini burada atmıştır.

Cem'in babası "demokrat, hümanist ve romantik" bir kişiliğe sahipken annesi "son derece sakin" biridir. Cem, "demokrat ve hümanist kişiliğini babasından alırken

[980] Navazeni, **age,** 1953-1967.

[981] Hakkı Kızıloluk, Celal Teyyar Uğurlu, "Akran-Arkadaş Gruplarına Üyelik: Anlamı, Nedenleri, Kriterleri, Çatışma Yaratan Etkenler ve Sürekliliği", **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c. 21, s. 3 (2017): 861-877.

[982] Asude Bilgin, Aysul Oksal, "Kültürel Kimlik ve Eğitim", **Academy Journal of Educational Science**, c. 2, s. 1 (2018): 82-90.

[983] Sevcan Güleç Solak, "Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış", **Manas Sosya Araştırmalar Dergisi,** c. 6, s. 1 (2017): 13-37.

sakin kişiliğini de annesinden almıştır".[984] Cem'in sahip olduğu bu geniş imkânlar 16-17 yaşlarındayken politik yaklaşımına yön vermiştir. Cem, durumu iyi olmayan arkadaşlarını görünce acaba kendi müreffeh hayatıyla onlara bir haksızlık mı yapıyor olduğunu babasına ve babasının arkadaşlarıyla konuşarak sorgulamıştır.[985]

Cem'in aksine Davutoğlu, şehirde değil Konya'nın Taşkent kasabasında doğmuştur. Ailesi Anadolu'nun geleneklerini taşıyan İslami muhafazakâr bir yaşam tarzına sahiptir. Davutoğlu hem ikinci annesi hem de babaannesinin duaları ve hikâyeleriyle büyümüştür. Babası ticaretle uğraşan ve Davutoğlu'nun tabiriyle "Anadolu irfanıyla bezenmiş bilgili ve basiretli" bir insandır. Hem Alparslan Türkeş hem de Necmettin Erbakan'la tanışmıştır. Davutoğlu, dört yaşında İstanbul'un İslami muhafazakâr muhiti Fatih'e taşınınca Taşkent'te sahip olduğu kültürün daha gelişmiş şehirli formuyla tanışmıştır. Davutoğlu'nun Anadolu'da edindiği kültür İstanbul'un çok kültürlü yapısıyla birleşince sorgulama sürecinin başlamasına neden olmuştur.

Cem ve Ahmet Davutoğlu'nun sosyalleşme süreçlerinde benzer olduğu ilk nokta, ikisinin de bir yabancı dile dayalı çok iyi eğitim almış olmasıdır. Her ikisi de bu eğitim süreçlerinde Doğu'nun ve Batı'nın kültürünü tanımışlardır. Entelektüelleşme süreçlerinde Doğu-Batı sentezi arayışına girmişlerdir. Cem ilk olarak Selaniklilerin eğitim için tercih ettiği Feyziye Mektepleri Vakfı'na bağlı Işık İlkokulu'na sonra da Türkiye'nin en seçkin okullarından biri olan Robert Kolej'e gönderilmiştir. Cem'in hem ilkokulda okuduğu hikayeler hem de Kolej'de okuduğu dünya edebiyatına ve düşüncesine ilişkin kitaplar onun dünya görüşünün şekillenmesine büyük bir katkı yapmıştır. Cem, Batı kültürü içinden gelmesine ve Batılı eğitim almasına rağmen Doğu'nun kültürüne de açık olmuştur. Hatta bunu ilerde dışişleri bakanlığı döneminde belli etmiştir. Cem, bu dönemde okuduğu kitaplar sayesinde Batı ve Doğu kültürünü sahiplenmiştir. Steinbeck, Hemingway, Camus, Hallac-ı Mansur, Sait Faik, Nazım Hikmet'i bu dönemde okumuştur. Cem, Robert Kolej'indeyken ABD'de bir Cumhuriyetçi ailenin yanında bir sene kalarak Amerikan kültürünü de tanıma imkânı bulmuştur. Yine kolej yıllarında ilk sosyal içerikli şiirini yazmış, çektiği fotoğrafını Cumhuriyet gazetesinde yayınlamış ve CHP'nin Teşvikiye Ocağı'nda gençlik kolu başkanlığı yapmıştır.

[984] Dündar, **age,** 11-12; Örmeci, **age,** 18-19.

[985] Dündar, **age,** 3.

Davutoğlu ilkokulu devlet okulunda okumuştur. Lise eğitiminiyse Cem gibi Türkiye'nin en iyi liselerinden biri olan İstanbul Erkek Lisesi'nde almıştır. İstanbul Erkek Lisesi, Robert Kolej'den farklı olarak Almanca eğitim yapmaktadır ve derslere Türk öğretmenlerin yanında Alman öğretmeler de girmektedir. Robert Kolej'in eğitimi İngilizce'dir ve Anglosakson eğitim geleneğini takip etmektedir. Davutoğlu, İstanbul'un tarihi yarımadası içinde Cağaloğlu'nda yer alan İstanbul Erkek Lisesi'nde okurken Divan Yolu'nu, Köprülü Kütüphanesi'ni, türbeleri görmüş ve onları ziyaret etmiştir. Gülhane'den Üsküdar ve Boğazı izlemiş, Karaköy'de Almanca kitaplar bakınmıştır. Babasının iş yeri olan Tahtakale'de Türkiye'nin çeşitli yerlerinden göç eden insan tiplerini tanırmıştır. Davutoğlu'nun Batılılaşma tecrübesi de lisede başlamıştır. Kafka, Goethe, Tanpınar, Fuzuli, Farabi ve Stalin'i bu dönemde okumuştur. Cem gibi Davutoğlu da Doğu ve Batı'yı sentezlemeye bu dönemde başlamıştır. Ayrıca Davutoğlu lisedeki sol gruplara karşı Ülkücülerin, Akıncıların ve sağ grupların birleştiği nokta olmuştur.

Cem, üniversite eğitimi almak için Lozan'a gitmiş ve hukuk eğitimine başlamıştır. Okuduğu hukuk fakültesi sadece hukuk eğitimi vermez, en az Roma hukuku kadar önem atfedilen politik ekonomi eğitimi de vermiştir. Lozan Üniversitesi'nde yapılan konferanslar, kafelerdeki entelektüel sohbetler ve dersler Cem'in sol düşüncenin kuramsal temellerini oluşturmuştur. Çocukluğundan beri içinde barındırdığı ezilenlerin yanında olma hissiyle, kuramı birleştirerek Batı Avrupa sosyalizmini öğrenmiştir. Cem hem gençlik yıllarında hem de olgunluk döneminde radikal Marksizm'in savunucusu olmamıştır. Radikal Marksistler içinde revizyonist bir hareket olan sosyal demokrasiyi savunmuştur. Sosyal demokrasi işçi sınıfının haklarını savunurken burjuva sınıfıyla çatışmaya girmeden bir siyaset izlemeyi tercih eder. Cem'in burjuva bir aile içinden gelmesi ve uzlaşmacı tavrı, sınıflar arasında çatışmaya yönelmesini engellemiştir. Cem, küçüklüğünden beri ezilenleri düşünen ve onların haklarını geliştirmek isteyen bir burjuva olmuştur. İşçi sınıfı ve burjuvazinin ilişkilerini devrimci değil evrimci bir siyasetle düzenleyen sosyal demokrasinin Cem'in politik kimliğinde yer etmiş olması, sosyal demokrasinin uzlaşmacı politikasından dolayıdır.

Davutoğlu, üniversite eğitimine Boğaziçi Üniversitesi'nde başlamıştır. 1977'de dil eğitimi için bir ay İngiltere'de bulunmuştur. Davutoğlu, Boğaziçi'nde fikri bir hareket içine girmiş ve İslamcılık fikrini anlayıp anlatmaya çalışmıştır.

Davutoğlu'nun İslamcılık fikri modern dönem İslamcılığından farklı olarak Anadolu irfan ve tasavvuf geleneğine dayanmaktadır. İstanbul'un İslami özünü anlamak onun için İslamcılık'tır. Davutoğlu'nun İslamcılık fikrindeki uzlaşmacı ve irfani taraf küçüklüğünden beri ailesinden aldığı terbiye ve Anadolu İslami geleneğine dayanmıştır.

Cem ve Davutoğlu'nun dünya görüşlerinin şekillenmesinde mekân olarak İstanbul'un her ikisi için de önemli bir yeri olmuştur. Cem için İstanbul, tarihi ve mekânsal derinliğe sahiptir. Türkiye'nin geçmişi ve geleceğidir. Sadece Osmanlı değil, Bizans ve Roma'yı da içinde barındırdığı için kendine hastır. Modern anlamda İstanbul hem işçi sınıfını hem de burjuvaziyi kendinde barındırır. Cem'e göre; "İstanbul'da insan hayal gücü ve duygularla çoşabilir, yeni ufuklara yönelebilir, yeni dünyalar yaratabilir. Bir Orhan Veli özgürlüğünün, Yahya Kemal mistisizminin, Çetin Altan coşkusunun hiçbir sınır ve kural tanımayan bir düşünce selinin kentidir İstanbul".[986] Davutoğlu için İstanbul, onun ruhunu ve zihnini etkileyen bir hocadır. Galata'nın ve Üsküdar'ın sokaklarında hikmetle yürümenin tarih idraki dersi vereceğini, Haliç ve Boğaziçi'ni izlemenin mekân idraki dersi vereceğini, yeni gelişen semtlerdeki insan dokularını anlama uğraşının kültürel sosyoloji dersi vereceğini düşünmektedir.[987]

Cem ve Davutoğlu, üniversite eğitimlerinden sonra farklı mesleklere yönelseler de kuramsal düşünceden ayrılmamışlar ve kuramsal temelde kitaplar yazmışlardır. Hatta Türkiye'deki önemli akademisyenlerden Halil İnalcık ve Şerif Mardin hem Cem'in hem de Davutoğlu'nun buluştukları referans noktaları olmuştur. Ayrıca Cem, siyasi düşüncesinin gelişiminde Alman düşünürlerden faydalanmıştır. Davutoğlu da jeo-politik görüşlerini geliştirmek için Alman düşünürlerden yararlanmıştır. Cem, Lozan'dan Türkiye'ye döndükten sonra Milliyet gazetesinde işe başlamıştır. Aynı zamanda İstanbul Hukuk Fakültesi'nde yüksek lisansa kaydolmuş fakat yüksek lisans eğitimi yarıda bırakarak gazetecilik mesleğinde derinleşmek istemiştir. Cumhuriyet gazetesine geçen Cem, gazete aracılığıyla Avrupa'da tanık olduğu demokrasi ve sosyal adalet anlayışını Türkiye'ye tanıtma idealini içinde barındırmıştır.[988] Cem, demokratik yollarla sosyalist ve özgürlükçü Türkiye'ye ulaşmayı hedefleyen TİP'e

[986] Cem, 1976, 18.

[987] Davutoğlu, 2016, 23.

[988] Muradoğlu, **age,** 125.

kendini yakın görmüştür. Ordunun müdahalesi veya gerilla tipi silahlı mücadeleyle sosyalizmin getirilmesi fikrine sıcak bakmamıştır. Hatta "bütün mülkiyet haklarının toplumun elinde olması" fikrine de karşı çıkmıştır.[989]

Cem gazetecilik yaparken doğrudan saha çalışmalarına yönelmiş ve kuramsal temelde Türkiye'deki problemleri köşesine taşımıştır. 1960'larda Kürt meselesi ve Kürtçülük hareketinin ne demek olduğunu anlatan saha çalışmalarından topladığı verilerle *Türkiye Üzerine Araştırmalar* kitabını çıkarmıştır. Cem, sefaleti anlatmak için Pakistan'a bile gitmiştir. Mısır'daki sosyalist Nasır yönetimini, Filistin meselesini takip etmiştir. Fransa'nın Cezayir'deki, Amerika'nın da Vietnam'daki kıyımını ele alan yazılar yazmıştır. Kitaplarında kullandığı dil herkesin anlayabileceği sadeliktedir. Kuramsal temelde de sadeliğe sahip en önemli eseri *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi* kitabı olmuştur. Cem, Halil İnalcık, Niyazi Berkes, Ömer Lütfi Barkan'dan yararlanmış; Türkiye'de solculuğu sorgularken İdris Küçükömer'in Türkiye'deki sağcılık ve solculuk tasniflemesine yakınlaşmıştır.

Davutoğlu, Boğaziçi'nde lisans eğitimini tamamladıktan sonra yüksek lisans ve doktora eğitimine yönelmiştir. Davutoğlu'nun doktora hocası Şerif Mardin'dir. Doktora tezinde İslam ve Batı paradigmalarını karşılaştırmıştır. Davutoğlu'na göre; paradigmal anlamda Batı ve İslam'ın sahip olduğu felsefi paradigmalar uzlaşamaz ancak birbirlerinin alternatifleri olabilirler. Davutoğlu, muhafazakâr gençlerin entelektüel gelişimlerini sağlaması için BİSAV'ın kurulmasına katkı sağlamıştır. Boğaziçi Üniversitesi'ne öğretim elemanı olarak kabul alamayan Davutoğlu, Uluslararası Malezya İslam Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak akademisyenliğe başlamıştır.

Davutoğlu Malezya'da *Medeniyet Dönüşümü ve Müslüman Dünyası* kitabını yazmıştır. Davutoğlu bu kitabında Batı medeniyetinin içinde bulunduğu paradigmal krizin boyutlarını tartışmıştır. İslam paradigmasının değerler temelinde yeni bir küresel sistemi inşa edecek konumda olduğunu iddia etmiştir. Fakat Batı tahakkümü altında kalmış Müslümanların henüz bu inşayı gerçekleştirecek elitlere sahip olmadığını düşünmüştür. Çünkü "Müslüman toplumu kendine özgü bilgi ve kültürel atılımı gösterememekte; etik ve paradigmal atılımı modern ulus devlet ve

[989] Örmeci, **age**, 28; Dündar, **age,** 73-74.

kapitalizmin kıskacında kaldığı için yapamamaktadır".[990] Davutoğlu, Cumhuriyet elitlerinin Türkiye'deki halkın ben idrakini aşındırdığını düşünür. İslam ve Osmanlı geçmişinden arındırılmış ben idraki, Batılı ben idrakiyle de bütünleşemediğinden Türkiye'de kimlik kaymasını meydana getirmiştir.

Cem ve Davutoğlu, Osmanlı kültür ve medeniyetinin önemini vurgulamada benzerlik göstermişlerdir. Ancak Cem, iktisadi ilişkiler temelinde tarih ve Osmanlı okuması yaparken Davutoğlu medeniyetler temelinde tarih ve Osmanlı okuması yapmıştır. Cem ve Davutoğlu, Türkiye'nin basit bir ulus devlet olmadığını tarihi ve coğrafi derinliğe sahip olduğunu vurgulamada benzerlikler göstermişlerdir. Ayrıca, Cumhuriyeti kuran elitlerin yeni bir kimlik inşa ederken Osmanlı kimliğini yok saymalarını benzer bir şekilde eleştirmişlerdir.

Cem, Kemal Tahir'in tarih anlayışından etkilenmiştir. Batılılaşma içindeki Türk aydınının taklitçiliğini ve kendi sosyal kültürüne, kimliğine ve tarihine yabancılaşmasını eleştirmiştir. Türk toplumunun değerlerini reddetmeyen Cem, TRT'deki yayınlarında toplumun benimseyeceği yayınlar gerçekleştirmiştir. TRT'de ilk defa mevlit okutmuş, Osmanlı müziği ve Mimar Sinan ilk defa onun döneminde tanıtılmıştır. Cem'e göre "insanların tarihine, geleneklerine, dinsel inançlarına düşkün olması, onları sağcı yapmaz, hele gerici hiç yapmazdı".[991]

Cem, Osmanlı tarih ve kimliğini reddetmeyerek Kemalist devletçi soldan kendini ayırmıştır. Cumhuriyet elitlerinin Osmanlı tarihini "gericilik" olarak tanımlamasından hoşnut olmayan Cem, Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı rejiminin devam olmasa da Osmanlı toplumunun devamı niteliğinde olduğunu, bundan dolayı Osmanlı'yı anlamanın gerekliliği üzerinde durmuştur. Ayrıca Cem'e göre Türkiye tarihin içinden hasbel kader ortaya çıkmış bir ülke değil, "eşine az rastlanır kültür, uygarlık ve tarih hazinesine sahip; hatta belirli bir zaman diliminde ileri bir toplum düzeni kurmuş bir ülkedir".[992] Cem, Türkiye'nin Batılılaşacak diye Doğu ülkelerine sırtını dönmesini olumlu karşılamamıştır. Türkiye'nin "ekonomik ve toplumsal gelişimi için ille de Avrupalı olmak zorunda" olmadığını iddia etmiştir. Türkiye'nin kültür dilini bir kenara bırakıp, toplumdaki ortak başvuru simgelerinin yok edilmesini benliğin yok olmasına sebebiyet verdiğini düşünmüştür.

---

[990] Davutoğlu, 1994b, 84-95.

[991] Cem, 1976, 107.

[992] Gencer, **age,** 161.

Cem, Paris'te siyaset sosyolojisi üzerine yüksek lisans yapmış ve Türkiye sosyal demokrasisinin gelişimi için toplumun kabul ettiği tarihsel değerlere ve figürlere atıf yapmıştır. Cem'in inşa etmeye çalıştığı sosyal demokrasi "dayanışma ve eşitlik gibi değer ölçülerinde kendi kimliğini bulan, salt siyasal ideolojinin ötesindeki idealler, ideal doğrular çerçevesinde partiyi, kitleleri birleştiren, öncelikle çalışan kitlelere ait bir dünyadır".[993] Cem, Türkiye'deki farklı kimliklere sahip insanları ortak bir politik zeminde insancıl değerler ve ortak ilkeler içinde birleştirmeyi amaçlamıştır. Cem'in bu amacı Anadolu hümanizmi kavramını merkeze alarak Anadolu solunu oluşturma gayreti olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Cem, insanların baskılar karşısında edilgenliğinden kurtulmasını ve bir özne konumuna geçerek sorgulayan ve hakkını arayan bir tipe dönüşmesini arzulamıştır.[994]

Davutoğlu, Malezya'da Malay-İslam, Mandarin-Çin ve Tamil-Hint kültürleriyle tanışmıştır. Siyasal düşünceler dersini verirken sadece Batılı düşünürlerin değil Hint ve İslam düşünürlerinin fikirlerini de anlatmıştır. Davutoğlu'nun ahlak, insan, devlet ve siyaset anlayışının şekillenmesinde Kınalızade Ali Efendi'nin Ahlak-ı Alai'nin önemli bir yeri olmuştur. Kınalızade'ye göre devletin temeli kendi halkıyla kurduğu muhabbete dayanır. Davutoğlu'nun devlet düşüncesinde de insan önemli bir yer tutmaktadır. Hatta "insanı yaşat ki devlet yaşasın" felsefesini benimsemiştir. Günümüzde modern vatandaşlık anlayışını benimseyen Davutoğlu, vatandaşların varlığını sürdürebilmesi için düşünce ve inanç hürriyetine sahip olması gerektiğini vurgulamıştır.[995] Ayrıca insan-insan ilişkilerine çatışmacı bir gözle bakmayan Davutoğlu, insan-insan ilişkilerinde problemlerin çıkabileceğini düşünse de bunun insanların birbirleriyle uzlaşarak ve birbirlerine destek vererek aşılacağına inanmıştır. Böylece Davutoğlu, Kınalızade'nin düşünceleriyle yoğrularak Hobbes'un "insan insanın kurdudur" felsefesinden uzaklaşmıştır. Davutoğlu, erdemli siyasetle devlet başkanının adaletle halkına dost ve arkadaş olmasını kabul etmiştir.

Davutoğlu'na göre Türkiye Cumhuriyeti, tarih içinde öylesine kurulmuş bir ulus devlet değildir. Selçuklu ve Osmanlı devlet geleneğinin bir devamıdır ve tarihi

[993] Cem, 1984b, 186.

[994] Cem, 2010, 44.

[995] Davutoğlu, 2017a, 102-103.

bir deneyim içinde ulaşılan son noktadır. Türk kimliği de Fransız Devrimi'yle üretilen ulusal bir kimlikten farklı ve daha derindir. Kuşatıcı Türk kimliğinin içinde Müslüman-Hristiyan, Sünni-Alevi, Balkan, Kafkas, Avrasya, Ortadoğu ve hatta Afrika kavimleri de yer almaktadır. Davutoğlu, Türkiye'nin kadim bir hamurla yoğrulduğunu düşünür. Hoca Ahmet Yesevi'yle Anadolu'ya yönelen Türkmen boyları Mezopotamya'da Kürt ve Arap aşiretleriyle bütünleşmiş, Kafkaslar'dan Balkanlar'a kadar medeniyet hamurunun içinde ortak bir tarih ve kültür inşa etmişlerdir.

Cem ve Davutoğlu, dünya görüşlerini şekillendirirken Anadolu insanının karakterinden ve Anadolu kültürünün özelliklerinden faydalanmışlardır. Fakat onlar hem Anadolu insanını hem de kültürünü farklı anlamlarda görmüş, tanımlamış ve açıklamışlardır. Karpat'a göre Anadolu İslam'ı mistik Müslümanlık ve şaman ritüellerinin eklektik bir halidir:

> "Osmanlı Türklerinin benimsedikleri ilk Müslümanlık, mistik popüler tarikatların hâkim pozisyonundan dolayı, dili esasen Türkçe (Balkanlarda Slavca) veya Farsça (Buhara ve Semerkant'ın bazı yerlerinde) olan bir "uç dini" niteliğindeydi. Esasen Ahmet Yesevi (ö. 1166) ve takipçileri tarafından geliştirilen bu mistik popüler Müslümanlık, her ne kadar Türkler İslam'ın temel esaslarına bağlı kaldısalar da, şaman ritüellerini de içinde barındıran yerli kültürün İslam'ın içinde özümsenmesiyle oluşmuştu. Göç eden Türk aşiretleri tarafından Anadolu'ya getirilen ve Hacı Bektaş Veli, Sarı Saltuk ve Yunus Emre gibi şahsiyetler tarafından yayılan din, bahsedilen bu Türkleşmiş, serbest ve hümanist İslam'dı".[996]

Cem sosyal demokrasiye dayalı dünya görüşünü geliştirmek ve Anadolu solunu Türkiye'de kökleştirmek için Anadolu İslam kültüründen ve onun tarihi karakterlerinden faydalanmıştır. Mevlâna, Hacı Bektaş ve buna benzer yerel karakterler Cem'in atıflarında yer almış ve sosyal demokrasinin hoşgörü, güvence, sosyal adalet, inanç özgürlüğü, dayanışma, sevgi, bilgi gibi kavramlarına yerel anlamda kaynaklık etmişlerdir. Batılı insan tipinin biriktirme hırsı ve bireyselliği karşısında Cem, Anadolu insanının dayanışmacı ve cemaatçi duruşunu övmüştür. Cem'in, İslam'dan kavramlar devşirme düşüncesi Kemalist soldan ayrıldığının bir göstergesidir. Fakat Cem'in sosyal demokrasiyi yerelleştirmek ve halkın dilinden konuşmak için İslam'dan devşirdiği bu kavramları seküler anlamda yorumlamıştır. Cem, kimliğinin kurucu öğelerinin arasında Müslüman kimliği bulunmasa da ve dindar bir aileye mensup olmasa da Osmanlı-İslam kültürüne saygı duymuş ve "en azından 'kültürel Müslümanlık' tanımına uygun davranışlar gerçekleştirmiştir". Muradoğlu'nun iddiasına göre Cem'in dedesinin Bektaşi olması, Cem'in de

[996] Karpat, 2012, 21-22.

Müslümanlığı Bektaşilik'e göre yorumlamasına neden olmuştur. Cem, yazdığı kitapların girişine Mevlana'dan alıntılar eklemiştir.[997]

Davutoğlu İslami muhafazakâr dünya görüşünü şekillendirirken Anadolu İslam kültüründen faydalanmıştır. Davutoğlu'nun İslami kültürden faydalanması Cem'in faydalanma şeklinden farklıdır. Çünkü zaten Davutoğlu, dindar bir aile içinde Anadolu İslam kültürünün içine doğmuş ve İslam, Davutoğlu'nun kimliğinin kurucu ögesi olmuştur. Davutoğlu Anadolu kültürünü, irfan kavramıyla tanımlamaktadır. Yesevi ahlâkını benimseyen Türkmen boylarının Türkistan'dan yola çıkıp İran ve Mezopotamya üzerinden Anadolu'ya göçü ve Anadolu'yu Müslümanlıkla yoğurması Anadolu irfanını da ortaya çıkarmıştır. Bektaşiler, Mevleviler, Melamiler, Nakşilerin ve buna benzer tarikatların gündelik hayatta nüfuzu Anadolu irfan kültürünün ve insan tipinin yayılmasına imkân sağlamıştır.

Davutoğlu da Ahmet Yesevi üzerinden dış politika tasavvurunu şöyle açıklamıştır:

> "Dış politikamızın temelindeki dünyanın neresinde mazlum varsa ona sahip çıkma ideali de Ahmet Yesevi'den beslenmektedir. …Çünkü biz Ahmet Yesevi ocağından beslenmiş bir geleneği temsil ediyoruz. …Artık sırtınızı dayayacağınız öyle bir Türkiye Cumhuriyeti Devleti var ki hem kudretlidir hem şefkatlidir. …İnşallah bu yeni inşa döneminde hep beraber, omuz omuza bir büyük medeniyetin çocukları olarak bütün insanlığa Ahmet Yesevi'nin mesajını iletmeye devam edeceğiz".[998]

Davutoğlu ayrıca Mevlâna üzerinden de dış politika tasavvurunu şöyle açıklamıştır:

> "…dış politikanın ilhamı Konya'mızda mevcuttur. Hazreti Mevlana'nın insanlığı barışa çağıran felsefesi, anlayışı aslında bu dış politikamızın temelini teşkil etmektedir. … Konya'yı da başkent yapan, bizim büyük medeniyetimizin büyük başkenti yapan ruh da Hazreti Mevlana'yla birlikte taşınmıştır. Onun için, tarihle metafiziğin, teoriyle pratiğin, varoluşla anlamın buluştuğu yer Konya, onları buluşturan da Hazreti Mevlâna olmuştur. Bu büyük medeniyetin temsilcileri olarak bizler, bu ruhu diplomasi, siyaset, iktisat, ilim ve irfan yoluyla dünyanın her bir köşesine taşıdığımız zaman, bu topraklardaki Anadolu ruhundan dünyaya yeni bir ufuk açılacağına inanıyoruz".[999]

Davutoğlu'nun pratik hayatında, Anadolu insan karakterine uyan iki örnek duaları ve manileriyle onu manevi olarak besleyen babaannesi ve babası ön plana çıkmıştır. Davutoğlu adalet, edep, erdem, barış kavramlarını Anadolu İslam geleneği

---

[997] Muradoğlu, **age,** 244.

[998] Burcu Sunar, **Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Dış Politika Söyleminin Biçimlenmesinde Bir Etken Olarak Siyasi İlahiyat** (İstanbul: İmaj Yayıncılık, 2014), 157.

[999] **age.**

içinde değerlendirmiştir. İnsan-insan ve devlet-insan ilişkilerini Kınalızade'den öğrenir ve Duruş kitabında oluşturduğu muhayyel genç aracılığıyla okuyucularına öğretir. Davutoğlu İslami politik kimliğini ortaya koyarken Vahhabi hareketi ve İran devrimi sonrası genişleyen İslamcı politik kimliği içinde olmamıştır. Politik görüşünü değerlerle desteklerken Anadolu'da yetişmiş Müslümanlara referans vermiştir.

Hem Cem'in hem de Davutoğlu'nun sosyalleşme süreci sonrasında edindiği dünya görüşü ve politik kimliği dış politika tasavvurlarının şekillenmesine katkı yapmıştır. Barış, güvence, adalet, çoğulculuk gibi kavramlar hem Cem'in hem de Davutoğlu'nun dünya görüşlerini açıklamak için kullanabileceğimiz kavramlardır. Her iki aktör de dış politika tasavvurunu açıklarken bu kavramlardan faydalanmışlardır. Örneğin barış adına Bosna soykırımına ve Irak'a müdahaleye karşı durmuşlardır. Filistinlilerin özgürlük taleplerini savunmuşlar ve uluslararası hukuka aykırı olan her bir mesele onların sahiplendiği konular olmuştur. Türkiye'nin bölgesindeki ülkelerle işbirliği yapmasını önermişlerdir. Cem ve Davutoğlu'nun Türk dış politikasındaki aktivizmleri ve ortak kavramlara atıf yapmaları onların benzer noktalarıdır. Peki, Cem ve Davutoğlu'nun dış politika tasavvurları görünürde olduğu kadar birbirine benzer midir ve hangi noktalarda farklılaşmışlardır?

Cem ve Davutoğlu'nun Türk dış politikasını şekillendirdiği dönem Soğuk Savaş sonrasına denk gelmektedir. Hem Cem hem de Davutoğlu, Soğuk Savaş sonrası düzende Türkiye'nin dış politika tasavvurunu, kimliğini, uluslararası ekonomik ilişkilerini, komşularına bakışını değiştirmesi ve yenileştirmesi gerektiğini savunmuşlardır. Dış politikadaki değişimin aynı zamanda Türkiye'nin iç politikasındaki değişimlerle yapılabileceğini iddia etmişlerdir.

Cem'e göre Sovyet İmparatorluğu'nun dağılması Türkiye'nin "uzak karakolluğunu" yaptığı Batı'yla etkileşiminin dönüm noktasıdır. Soğuk Savaş döneminde Türkiye hem Sovyetler hem de bir ölçüde Arap devletlerinden gelebilecek saldırılara karşı kendisinin ve liberal-kapitalist Batı'nın ileri karakolu olmuştur. Türkiye'nin bu dönemde geliştirdiği "biz Batı'nın uzak karakoluyuz, Sovyetler karşısındaki kalesiyiz" tavrı aynı zamanda Türkiye'nin dünyaya bakışını, iç hukukunu ve kimliğini şekillendirmiştir. Türkiye'nin sahiplendiği bu benlik anlayışı Cem'e göre Türkiye'de demokratik ve özgürlükçü gelişmeleri bile engeller nitelikte olmuştur. Cem'e göre Sovyetlerin bir anda dağılmasıyla Türkiye afallamış

ve "ezberi bozulmuştur". Batı blokunun karşısında düşman kalmayınca, Türkiye'nin sahiplendiği uzak karakol olma işlevi de ortadan kalkmıştır. Bu ortamda, "biz şimdi ne yapacağız ne olacağız" gibi sorular Türk dış politikasının gündemine oturmuştur.[1000]

Cem, Türkiye'nin Soğuk Savaş sonrası ortamda hem ulusal hem de uluslararası siyasetini yenileştirmesi gerektirdiğini vurgulamıştır. Türkiye'de yenileşmenin en güçlü dayanağını Türkiye'nin tarihi, kültürü ve insanı olarak görmüştür. Türkiye, kendi tarihsel ve kültürel birikimini hesaba katarak ve Cumhuriyet İhtilali'nin ilkelerini çağın değerlerine göre dinamik bir anlayışla yorumlayarak yenileşmeyi amaçlamalıdır. Cem, yenileşmenin önündeki en büyük engeli insani değerlerden uzaklaşmak, sığlaşmak ve ahlak ölçülerini unutmak olarak değerlendirmiştir. İnsani değerlerin kaynağını kültür birikiminden alması gerektiğini vurgulamıştır. "Geçmişe dönük derinliğin olmayışı, bir noktadan sonra, geleceğin ufkunu daraltacağına" söylemiştir. Ayrıca Cem, Türk dış politikasında bir yenileşme gerçekleştirilecekse öncelikle Türkiye'nin ancak kendisini tanıyabilmesi ve tanımlamasıyla bunun mümkün olacağını iddia etmiştir. Cem'e göre "'Kendinin' ne olduğunu göremeyen, eksiğini ve fazlasını tartamayan, en güçlü birikimi olan tarihine yabancılaşmış bir ülke, tabiatıyla, dış siyasette ciddi bir 'aktör' olamaz".[1001]

Cem'e benzer bir şekilde Davutoğlu da Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde "sınırlar boyu güvenlik" amacıyla Sovyet tehdidine karşı Batı'nın güvenlik şemsiyesi altına girdiği analizini benimsemiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türkiye'nin siyasi kimlik, kültür ve kurumsallaşma konularında yoğun bir tartışma ortamına girdiği ve kaotik bir görüntü çizdiğini iddia etmiştir. Türkiye'nin ilkin ulusal düzeyde kendi kimliğini, psikolojisini ve siyasi kültürünü yeniden inşa ederek yenileşme sürecine girmesini savunmuştur. [1002]

Davutoğlu, "kendisini başkalarının etki alanı olarak görmeye alışmış bir zihniyetin bağımsız bir etki alanı oluşturmasının mümkün olmadığını" düşünmüştür.[1003] Davutoğlu, önce bu zihniyetin yenileşmesi gerektiğini söyler. Zihniyet değişimi için insan unsurunun ve dışişleri bakanlığındaki altyapının strateji

[1000] Cem, 2009a, 54.

[1001] **age,** 13.

[1002] Davutoğlu, 2014, 72-73.

[1003] **age,** 92-93.

üretebilecek bir konuma getirilmesini önermiştir. Davutoğlu'nun nazarında insan unsurunun değişimi, iç güven problemini aşmış bütün bölge ve toplumları tahlil edebilecek yetişmiş elit kadrolarla mümkündür. Davutoğlu'na göre, bürokratik elitler ülkenin süreklilik unsurlarını bir kenara koyduğundan ve kendi vücuduna yabancılaşmasından dolayı "sahte benlik" sahibi olmuşlardır. Davutoğlu Türkiye'nin yeni bir stratejik yönelimle tarihi ve medeniyet mirasını kullanarak hem yerel problemlerine hem de evrensel bunalım alanlarındaki problemlere çözümler sunabileceğini iddia etmiştir.[1004]

Cem ve Davutoğlu Türk dış politikasında yenileşmeyi savunurken 1923'ten beri takip edilen geleneksel Türk dış politikasını eleştirmiş ve Türk dış politikasına yeni yorumlar getirmişlerdir. Materyal olmayan unsurların dış politikayı şekillendirdiğini savunan sosyal inşacı kuram bağlamında Kemalist kimliğin, dünya tasavvurunun veya bir bütün olarak ideolojisinin geleneksel Türk dış politikasının özünü şekillendirmişti. Geleneksel dış politikayı inşa eden kurucu elitler, Lozan'da Türk tanımını Türkiye Cumhuriyeti Misak-ı Milli sınırları içinde yaşayan vatandaşlar için kullanmıştı. Örneğin, "1945'lerde Balkan Müslümanları İnönü'ye gelerek 'bizim sorunlarımızla ilgilen' demişler; ancak İnönü, 'Türkiye'nin milli sınırları dışında Türk yoktur. Ben kiminle ilgileneyim' diye cevap vererek" bu coğrafyayı "mutlak olarak terk ettiğini" vurgulamıştır.[1005] Böylece Pan-Türkist yayılmacılıktan uzak olduğunu göstermeye çalışmıştır. Aynı şekilde Türkiye sınırları dışında yaşayan Müslümanlara hamilik yapmayacağını da deklare ederek Pan-İslamist yayılmacılıktan da uzak duracağını göstermiştir. Kurucu elitler, dış politikada maceracı ve yayılmacı politikalardan uzak dururken Cumhuriyet içinde devrimleri yaymak ve konsolidasyonu sağlamak için tehdit olarak tanımladığı Kürt ve İslami hareketleri bastırmaya çalışmıştır.[1006]

Geleneksel dış politikanın bir diğer ayağı da Batılılaşma prensibidir. Cumhuriyetin kurucu elitleri Batılılaşmayı hem devlet kimliği hem de dış politikanın kimliği olarak tanımlamıştır. Kurucu elitler, bunu hem Osmanlı kimliğinden koptuğunu hem de bir bütün olarak Batı'ya yöneldiğini göstermek için radikal bir biçimde savunmuştu. Batılılaşma öyle radikal bir boyutta savunulmuştur ki

[1004] **age,** 48-93.

[1005] Davutoğlu, 2006, 155.

[1006] Kösebalaban, 2014, 122-132.

Müslüman dünyayla bağlantılar koparılmış, kurulan diplomatik ilişkiler de NATO politikaları çerçevesinde gerçekleştirildi.[1007]

Türk dış politikası tarihi içinde Hatay'ın Türkiye topraklarına katılması ve Kıbrıs Harekatı'nın gerçekleştirilmesi izlenen statükocu politikaların dışında iki örnek olarak görülse de 1980'lere kadar geleneksel Türk dış politikası karar alıcılar tarafından eleştirilmemiş ve yeniden yorumlanmamıştır. Geleneksel dış politikayı ilk olarak eleştiren isim liberal-muhafazakâr kimliği kendinde barındıran Turgut Özal olmuştur. Özal'a göre Kemalist dış politika bizzat Atatürk'ün takip ettiği aktif dış politika ve İnönü'nün takip ettiği pasif dış politika olarak ikiye ayrılmaktadır. İnönü'nün pasif dış politikası Özal tarafından eleştirilirken Atatürk'ün aktif dış politikası benimsenmiştir.[1008] Özal, Batı'nın değerleriyle Türkiye toplumunun İslami-muhafazakâr değerlerini birleştirerek alternatif bir kimlik yapısı inşa etmiştir.[1009] Özal, "biz bir İslam ülkesiyiz. Batı'dan farklılıklarımız var. Batı ve Doğu arasında köprüyüz. Batı'nın bilimini, teknolojisini, düşüncesini, kavrayışını ve uzlaşmacılığını almaya ihtiyacımız var. Ama Batı'da olmayan bizde de olan kendi değerlerimiz var" demiştir.[1010] Soğuk Savaş sonrası dönemde Özal'ın yanında Necmettin Erbakan da milliyetçi-İslamcı bir kimlikle geleneksel dış politikayı eleştirmiştir. Özal ve Erbakan'ın ardından geleneksel Türk dış politikasına yönelik eleştiriler sosyal demokrat Cem ve İslami-muhafazakâr Davutoğlu'ndan gelmiştir.

6.1.2. Coğrafya, Tarih, Kültür ve Medeniyet Unsurları Üzerinden Türk Dış Politikası Tasavvurlarının Karşılaştırılması

İsmail Cem, Türk dış politikasını değerlendirirken öncelikle onun geleneksel hale getirilmiş ilkelerini ele alır ve dış politikayı yönetenlerin "geleneksel" kavramına olan bağlılıklarını eleştirir:

> "Malum, hemen her 'yeni' dışişleri bakanının ilk demeci, '… Türkiye'nin geleneksel bir dış politikası olduğudur, bunun değişmeyeceğidir, devam edeceğidir', Bir 'Bakanlık Yemini' gibi, bir 'uyum taahhüdü' gibi, bu sözlerle dışişleri bakanları göreve başlamıştır: 'Geleneksel dış politikamız', partilerin, hükümetlerin ve Bakanların değişmesine rağmen, 'değişmeyecektir'…"[1011]

[1007] Yılmaz, **age,** 75-76.

[1008] Laçinok, **age,** 554.

[1009] Yılmaz, **age,** 77.

[1010] Ataman, **age,** 133.

[1011] Cem, 2009a, 13.

Cem, politika yapıcıların geleneğin doğrularından çok yanlışlarına bağlandıklarını iddia eder. Cem'e göre geleneksel Türk dış politikası Atatürk tarafından biçimlendirilmiş üç ilkeye dayanmaktadır. İlk olarak "yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesidir. İkincisi, "mazlum milletlerin koruyucusu olmaktır". Üçüncüsüyse, "bağımsızlık tutkusunun bir kimlik olarak benimsenmesidir." Ancak Cem birinci ilke dışında, diğer iki ilkenin hükümetlerce takip edilmediğini ve hatta mevcut olumsuzlukları korumanın, yaşatmanın ve sürdürmenin sanki geleneksel dış politikaya aitmiş gibi yürütüldüğünü iddia etmiştir.[1012] Cem, geleneksel anlayışın dışına çıkmış devlet adamlarına değinirken Bülent Ecevit, Turgut Özal ve Süleyman Demirel'in istisna örnekler olduğunu belirtmiştir. Ecevit'in Kıbrıs Harekatı'ndaki cesur tavrını, Özal'ın Orta Asya Cumhuriyetleriyle ilişkilerin geliştirilmesini, Demirel'in Sovyet sonrası Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya'da ortaya çıkan yeni ülkelerle dostluk geliştirme hareketini olumlu karşılamıştır.[1013]

Cem, geleneksel dış siyasetin tasavvurunu eleştirirken onun indirgemeci ve donmuş tanımlar yaparak dış politikayı yürüttüğünü iddia etmiştir. Cem'e göre "ebedi dostluk ve ebedi düşmanlık masallarına kanan, yabancı Başbakanların, Dışişleri Bakanlarının bireysel yakınlık ya da uzaklıklarını belirleyici sanan anlayışlar-'geleneksel dış siyasetteki' gibi- mümkün olanın en azıyla yetinmeye mahkûmdur". Alternatifleri hesaplamayan, proaktif davranmayan ve "örneğin Batı tercihi yapılmışsa, bu mutlak bir doğrunun ifadesidir, ona kayıtsız şartsız itaat edilecektir, tercihinin dışındaki her şey reddeden" dış politikanın, dış politikadaki farklı avantajların kaçırılmasına ve çok boyutlu düşünmenin engellenmesine neden olacağını ifade eder.[1014] Cem'in başta kendi bölgesindeki komşu devletlerle ilişki geliştirme isteği "dört tarafı düşmanlarla çevrili" anlayışını ortadan kaldırmaktaydı.

Cem, dış politikada tek mantığa, tek tercihe, tek kültüre ya da tek bir coğrafyaya saplanıp kalınmasının sebebini iç politikadaki indirgemeci saplantılardan kaynaklandığını iddia etmiştir. Türkiye'nin içinde sürekli gündeme getirilen ilerici-gerici tartışmaları; gericiliğin Asyalılık, Doğululuk olduğunu; ilericiliğin de Avrupalılık, Batılılık olduğunu ortaya çıkartmaktadır.[1015]

[1012] **age,** 14.

[1013] **age,** 17.

[1014] **age,** 24.

[1015] **age,** 28.

> "İç dengelerdeki yanıltıcı zıtlaşmanın 'ilerici' varsayılan tarafından, mutlak bir tercih olarak, 'Batı bağımlısı dış siyaset' doğmaktadır. Kaynağındaki kesin ayrışmanın, siyah-beyaz özelliğinin, köşeli tercihin uzantısından oluşan bu dış siyaset tercihi, öteki tercihin geçmişiyle ve günüyle, geleceğiyle yok sayılması, aşağılanması, reddedilmesi demektedir. İç dengelerde empoze edilen 'mutlak tercih zorunluluğundan' kaynaklanmış 'ilerici' dış siyasal tercih, dolayısıyla, Batı'ya ilişkin ne varsa kutsanması, mutlak bağlılık ve bağımlılığın benimsenmesi olmuştur. Bu tercihin devamı, karşıt alınan 'Doğu' gibi, 'Asya' gibi kavramlarının, Batı dışındaki olguların, tümüyle 'anti-tez' olarak algılanması, onları çağrıştıran her şeyin kategorik reddedilmesidir".[1016]

Cem, geleneksel dış politikanın tarih ve kültür bilinci ve hafızasından yoksun olmasını bir eksiklik olarak değerlendirmiştir. Geleneksel olanı sahiplenenlerin ilericilik adı altında başta Osmanlı tarihi olmak üzere, Osmanlı coğrafyasında var olmuş tarihlerin kötülenerek reddedilmesini ve dış politikanın ilgi alanından çıkarılmasını uygun görmemiştir.[1017] Cumhuriyet ihtilalinin getirdiği anlaşılabilir zorunluluklardan dolayı bir süre geçmişten kopmayı olumlayan Cem, zorunlulukların ortadan kalmış olmasına rağmen tarih ve kültürden kopuş siyasetinin egemenlerce devam ettirilmesini eleştirmiştir. Ayrıca Cem'e göre "bizim dışımızdaki çevreler, Türkiye'ye kendi geçmişini ve bu geçmişten kaynaklanmış kozlarını unutturmanın politikalarını uygulamışlardır". Oysa Türkiye, tarihsel derinliği, kültürel kimliği, tarih sürecinde Avrupa boyutu, Avrasya boyutu olan ve 1923'te bir anda meydana gelmiş yeni yetme bir ülke değildir. Türkiye'deki sorumluların Türkiye'nin bu özelliklerini unutarak, Avrupalı olmaya özenmeleri "Türkiye'nin evrensel düzeyde taşıyabileceği işlevi sınırlamıştır".[1018]

Cem, Türkiye'nin kendi kimliğini doğru tanımlayarak, sahip olduğu kültürü dış siyasete katarak, dış siyasete tarih boyutunu getirerek, geleneksel dış siyasetin artık geride bırakılmasını önermiştir. Bu unsurlar, 21. yüzyılda Türkiye'nin bir dünya devleti olarak yaşamasını sağlayacaktır. Aynı zamanda bu unsurlardan Türkiye'nin yakın coğrafyasındaki bütün insanlar ve devletler yararlanma imkanına sahip olacaklardır.[1019]

[1016] **age,** 28.

[1017] **age,** 28-29.

[1018] **age,** 15.

[1019] **age,** 55. ve 81.

Tablo 3: Türk Dış Politikasında Üç Bakış Açısının Mukayesesi

	Geleneksel Türk Dış Politikası	Sosyal Demokrat İsmail Cem	Muhafazakâr Ahmet Davutoğlu
Tarih, Kültür ve Coğrafyanın Önemi	Önemli değil	Çok önemli	Çok önemli
Batı'yla Uyum	Çok önemli	Çok önemli	Önemli
Medeniyet Yönü	Batı uygarlığı	Seküler dünya görüşü çerçevesinde uygarlıkların uyumu	İslami dünya görüşü çerçevesinde medeniyetlerin uyumu

Meliha Benli Altunışık, "Worldviews and Turkish Foreign Policy in the Middle East", **New Perspectives on Turkey,** no. 40 (2009): 193'ten uyarlanmıştır.

Cem'e benzer kavramlarla Davutoğlu da Cumhuriyet döneminde izlenen Türk dış politikasının eksikliklerini ortaya koymuştur. Ancak muhtevada farklılıklar mevcuttur. Davutoğlu'nun farklılığı, Türk dış politikasını inşa eden geleneksel politik kimliğe meydan okumasıdır. Balcı'nın ifadesiyle "Kemalizm ile hesaplaşma"[1020] ya da Birdal'in ifadesiyle "Kemalist dış politika geleneğine kendince bir eleştiri"[1021] söz konusudur. Cem gibi Davutoğlu da dış politikanın Türkiye'nin iç politikasındaki kaygılarla yönetildiğini iddia etmektedir. Davutoğlu'na göre geleneksel olarak iç sorunların dışsallaştırılmasıyla dış politikada düşmanlar yaratılmaktadır. Özellikle Ortadoğu'ya ilişkin olumsuz imajlar ve önyargılar oluşturulması Türkiye'nin bölgesine yabancılaşmasını da kendiliğinden getirmiştir.[1022] Cem'e benzer olarak Davutoğlu da "dört yanı düşmanlarla çevrili" algıdan uzaklaşmış ve "komşularla sıfır sorun" idealini gerçekleştirerek "düşman üretmeye değil, dost kazanmaya odaklanmıştır".[1023]

Davutoğlu'na göre Türk dış politikasının en önemli eksikliği "stratejik ve taktik adımlardan uzak" olmasıdır. Davutoğlu'na göre en önemli eksiklik sabit ve potansiyel veriler üzerine stratejiyi oluşturacak stratejik zihniyetin ve siyasi iradenin eksikliğidir. Cumhuriyeti yöneten siyasi irade(ler), Türkiye'nin sabit verileri olan

[1020] Ali Balcı, "Stratejik Derinlik'te Kemalizm ile Hesaplaşmak", **Stratejik Zihniyet: Kuramdan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik**, ed. Talha Köse ve diğ. (İstanbul: Küre Yayınları, 2014): 221-234.

[1021] Birdal, 2018, 136.

[1022] Bülent Aras, "Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy", **SETA Brief**, no. 32 (2009): 4.

[1023] Ramazan Erdağ, Tuncay Kardaş, "Türkiye Dış Politikasında Stratejik Kültür", **Stratejik Zihniyet: Kuramdan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik**, ed. Talha Köse ve diğ. (İstanbul: Küre Yayınları, 2014): 287.

coğrafya, tarih ve kültürünü süreklilik içinde değerlendirmemişlerdir. Cem'e benzer bir söylemle Davutoğlu da "tarih hafızası ve bilinci zayıf olan bir toplumun, tarih akışı içinde kendi konumunu belirlemede edilgen kalacağını" iddia etmiştir.[1024] Davutoğlu'nun yay ve ok metaforu "stratejik araçlar ve stratejik vizyonuna dair önemli ipuçları verir". Ayrıca, Davutoğlu bu metaforla hem Asya'yı hem de Avrupa'yı içine alan geniş bir etkileşim alanından bahsetmiştir:[1025]

> "Doğu-Batı istikametinde ilerleyen Selçuklu-Osmanlı tarihi birikimi için Asya-Avrupa ilişkisi yay ile ok ilişkisi gibidir. Yay geriye doğru ne kadar gerilirse ok ileriye doğru o denli hızla gider. …Yayı hakkınca gerebilen toplumlar oku da istediği uzaklığa, istediği zamanlama ile gönderebilen toplumlardır. Ne yayı unutarak oku rastgele sağa sola gönderenler ne de oku unutarak yayı sürekli sloganik tarzda germekle uğraşanlar uzun dönemli kimlik ve strateji oluşturabilir".[1026]

Cem ve Davutoğlu, Türk dış politikasını şekillendirirken Türkiye'nin jeopolitiğini kendi dünya görüşleri ve kimlik algılarına göre yeniden yorumlamışlardır. Hem Cem hem de Davutoğlu, Avrupa ve Asya'nın oluşturduğu Avrasya jeopolitiğinde ve jeoekonomiğinde Türkiye'yi merkezi bir noktaya oturtmuşlardır. Geleneksel dış politikayı şekillendiren elitler, Kemalist kimliğin yurtta sulh cihanda sulh mottosu çerçevesinde Türkiye'nin ulusal ve toprak güvenliğini korumak için Osmanlı'nın tarih içinde yayıldığı coğrafyayı kendi mekân algılarından dışlamışlardır.[1027] Cem ve Davutoğlu, Kemalizm'in ulus devlet mekân idrakinin ötesine geçmişler ve Osmanlı'nın yayılmış olduğu coğrafyayla bağ kurulması gerektiğini iddia etmişlerdir. Böylece Türkiye'nin coğrafyasında risk görülen unsurları avantaja çevrilebileceklerini iddia etmişlerdir.

Coğrafya kavramının siyasal açıdan değerlendirilmesi jeopolitik kavramını ortaya çıkarmıştır. Jeopolitik, basit bir mekân-siyaset ilişkisi değildir. Sosyal inşacı anlamda jeopolitik; bir devletin kendi kimlik tanımı içinde, hangi devletleri ötekileştirdiğini ya da benlik alanının içine dahil ettiğini mekân üzerinden ortaya koymasıdır.[1028] Yeşiltaş'a göre Türkiye'de üç ana akım jeopolitik görüş söz konusudur. "Kemalist jeopolitik modelin temel nesnesi 'ulus', coğrafi tahayyülü ulus devlettir. Türkçü milliyetçi jeopolitik modelin nesnesi 'ırk', coğrafi tahayyülü ulus

[1024] Davutoğlu, 2014, 45-63.

[1025] Köse, **age,** 193-194.

[1026] Davutoğlu, 2014, 562-563.

[1027] Yeşiltaş, 2014, 100.

[1028] **age,** 91.

devlet ötesi etnik bir jeopolitik bütünlüktür. İslami-muhafazakâr jeopolitik modelin nesnesi 'ümmet', coğrafi tahayyülü ulus ötesi dini jeopolitiktir".[1029] Sosyal demokrat Cem'in jeopolitik modellemesi, üç ana akımın yanına dördüncü akım olarak eklenebilir.

Cem'in jeopolitik modelinin nesnesi Anadolu-Osmanlı-Avrupa medeniyeti ve kültürünün bileşimidir. Cem'in coğrafi tahayyülü ulus devleti korur. Aynı zamanda ulus devlet ötesine geçerek Avrupa'yla bütünleşmeye hazırdır ve Asya coğrafyasıyla işbirliğinde isteklidir. Davutoğlu'nun jeopolitik modelinin nesnesi İslam-Osmanlı medeniyetidir, ancak Hint-Yunan ve Mezopotamya medeniyetleri ve kadim kültürleri reddetmez. Davutoğlu'nun coğrafi tahayyülü ulus devleti korur. Davutoğlu, Batı'ya karşı değildir ve Avrupa'yla bütünleşmeye hazırdır. Ümmet veya gönül coğrafyasıyla jeopolitik işbirliğine ve bütünleşmeye isteklidir. Cem'in "tarihi coğrafyamız" olarak tanımladığı coğrafyayı Davutoğlu "gönül coğrafyamız" olarak tanımlamıştır. Davutoğlu hemen hemen Cem'le aynı coğrafyadan bahsetmiştir, fakat Cem'in tarihi coğrafyasına, Davutoğlu İslami bir anlam yüklemiştir. Cem ve Davutoğlu, jeopolitik modellemelerinde Osmanlı medeniyet kavramına ve ulus devlet ötesine geçmede benzerlik gösterseler de dünya görüşlerinden dolayı kullandıkları kavramların muhtevasında farklılaşmışlardır.

Soğuk Savaş sonrasında askeri güçle birlikte ekonomik gücün belirleyiciliği fark eden Cem, Türkiye'nin Avrasya'ya yönelerek yeni ekonomik kaynaklara ulaşabileceğini ve kendine taşıyabileceğini iddia etmiştir. Cem, Türkiye'nin hem Avrupa hem de Asya coğrafyasında yer aldığını aynı zamanda hem Asyalı hem de Avrupalı kimliğini kendinde barındırdığını iddia etmiştir. Coğrafi tanım içinde Avrasya, Batı Avrupa'dan Batı Çin'e kadar tanımlanan bölgedir. Bunun bir dikatomi oluşturmayacağını, bilakis Türkiye'nin Avrupa ve Asya'da yüzyıllardır uyum içinde birikmiş benzersiz deneyimler edindiğini söylemiştir. "Türkiye'nin, Avrupalı ve Asyalı kimliğini birlikte ortaya çıkarması, stratejik gücünü artıran gelişmelerde etkili olacağını" savunmuştur.[1030]

Cem Balkanlar, Orta Doğu, Kafkaslar ve Orta Asya'yı Türkiye'nin "tarihi coğrafyası" olarak tanımlamıştır. Cem'in coğrafya tasavvurunda İstanbul,

[1029] **age.**

[1030] Cem, 2009a, 74.

Avrasya'nın tam merkezinde yer almaktadır ve Avrasya'nın başkenti konumundadır. Cem, artık dış politikada katı sınırların olmayacağını iddia etmiştir. Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan Avrasya gerçekliği içinde hem politik hem de ekonomi olarak Türkiye'nin önemli bir rolü olduğunu düşünmüştür. Sovyet sonrası dönemde Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'da kurulan devletlerle işbirliği yapılmasını önermiştir.[1031] Böylece Türkiye, köprü olmaktan çıkıp, terminal ülke konumuna gelecek[1032] ve "Türkiye, yeni ve güçlü bir ekonomik ivmenin sağladığı hızla, geçmişteki bölgesel rolünü, küresel bir role dönüştürecektir".[1033]

Davutoğlu coğrafyayı, güç denklemi içinde sabit verinin bir unsuru olarak tanımlamıştır. *Stratejik Derinlik* kitabında Türkiye'nin konumu ele alınmaktadır ve mekân idraki tanımlanırken "sınır, ön hat, nüfuz alanı, havza, merkez, kuşak, kırılma alanı, jeopolitik boşluk" kavramları sık sık kullanılmıştır.[1034] Davutoğlu, Türkiye'nin sahip olduğu konumdan dolayı kendi sınırları içinde tutunabilmesinin zor olduğunu düşünmektedir. Cem gibi Davutoğlu da toprak anlamında revizyonist ve işgalci bir düşünceye sahip değildir fakat her ikisi de geleneksel dış politikanın jeopolitik anlayışına karşı revizyonist yaklaşmışlardır. Yine Cem'e benzer bir şekilde Davutoğlu, Türkiye'nin hem Batı'nın hem de Doğu'nun bir parçası olduğunu iddia etmiştir.[1035]

Davutoğlu, Türkiye'nin coğrafi derinliğini tanımlarken bölgesinde yapay sınırların varlığının devletler arasında suni ayrışmalara sebebiyet verdiğini iddia etmiştir. Davutoğlu'na göre Türkiye, Ortadoğu ile ilişkilerinde ne kadar duvar koyarsa koysun Ortadoğu'nun Türkiye'den kopmadığını aynı şekilde Türkiye'nin Bosna'ya bir sınırı olmadığı halde bir problem olduğunda Bosnalıların Türkiye'ye geliyor olmalarını coğrafyanın bütünlüğü içinde değerlendirilmesiyle anlaşılabileceğini iddia etmiştir. Davutoğlu'na göre bu bir güçtür. "Genelde statik düşünenler bunu bir zaaf, bir risk olarak algılıyorlar. Bence rasyonel düşünüldüğünde bu bir güç haline dönüşür. Ne zaman? Hamasi nutuk atmadığınız, birilerini tedirgin

[1031] Cem, 2001, 60-62 ve 60-67.

[1032] Cem, 2009a, 76.

[1033] Cem, 2001, 68.

[1034] Yeşiltaş, 2014, 109.

[1035] **age,** 120.

etmediğiniz ve uzun dönemli bir makro strateji geliştirebildiğiniz zaman" demiştir.[1036]

Davutoğlu Türkiye için merkez ülke tanımlaması yapmıştır. Cem'e benzer bir tanımlamayla Türkiye'nin uluslararası konumu gereği Avrasya'nın merkezinde yer aldığını söylemiştir.[1037] Davutoğlu'na göre; Soğuk Savaş'ın getirdiği düzende Avrasya'nın kültürel ve ekonomik etkileşimi zayıflamıştır. Yeni bir vizyonun inşa edilerek Avrasya coğrafyasının işbirliği sürecine girmesini ve barış coğrafyasına dönüştürülmesini önermiştir.[1038] Davutoğlu'na göre kuzey-güney, doğu-batı geçiş yollarının üzerinde bir merkez ülke olan Türkiye aynı zamanda köprü olmayı da kapsamaktadır. Ancak köprü ülke kavramının pasif rolünden dolayı merkez ülke kavramının Türkiye için daha aktif bir kavram olduğunu söylemiştir. Davutoğlu merkez ülke'yi, "üzerinde birçok dönüşümler yaşanmış, ekonomik ve kültürel aktarım hatları üzerinde kurulu, çevresini etkileyen ve büyük siyasi entitelere beşiklik etmiş bir ülke" olarak açıklamıştır.[1039]

Huntington'un "arada kamış/bölünmüş/yırtık ülke" (*torn country*) tanımını bir zafiyet değil, bir güç olduğunu iddia eden Davutoğlu, Türkiye'nin "o bölünmüş gibi görülen parçaları bir araya getirdiğinde büyük bir potansiyele erişeceğini" düşünmüştür.[1040] Davutoğlu'nun nazarında "Batum ile Trabzon'u, Edirne ile Filibe/Gümülcine'yi, Urfa ile Halep'i, Diyarbakır/Mardin ile Musul'u birbirinden ayırmak çok güçtür".[1041] Coğrafi olarak aynı anda bu kadar ülkeye erişebilen başka bir ülkenin olmadığını söyleyen Davutoğlu, Türkiye'nin kendisini tanımlamasını; soğukkanlı, tarihi temele dayanan ve mevcut gerçeklikleri yansıtan bir dış politika izlemesini önermiştir.[1042]

Sosyal inşacı kurama göre karar alıcılar, sahip oldukları tarihsel ve kültürel deneyimlerden yola çıkarak oluşturdukları normlar, kurallar ve öteki algılarıyla dış

[1036] Davutoğlu, 2006, 178-181.

[1037] **age,** 193.

[1038] "Davutoğlu, Kazakistan'da Avrasya'nın Önemine Vurgu Yaptı", www.tr.sputniknews.com/politika/201602061020705219-davutoglundan-avrasyanin-onemine-vurgu/ [Erişim Tarihi: 20.02.2019]

[1039] Davutoğlu, 2014, 275; Davutoğlu, 2013, 172.

[1040] Davutoğlu, 2006, 193.

[1041] Davutoğlu, 2013, 206.

[1042] Davutoğlu, 2014, 230.

politikayı şekillendirirler.[1043] Cem ve Davutoğlu tarih, kültür ve medeniyet gibi materyal olmayan kavramlara atıf yaparak Türk dış politikasını şekillendirmede benzerlik göstermişlerdir, fakat dünya tasavvurları ve kimliklerinden dolayı bu kavramların muhtevalarını farklı şekillerde doldurmuşlardır. Cem, dış politikayı "matematik bir menfaat denklemi veya hesap işi"[1044] olarak görürken Davutoğlu, Cem'in sözel olarak ifade ettiği denklemi *G=(SV + PV) x (SZ x SP x Sİ)* ile tanımlayarak güç denklemi ve unsurlarını ortaya koymuştur.[1045] Hem Cem hem de Davutoğlu, geleneksel Türk dış politikasında yer verilmeyen ya da ara ara yer verilen tarih, kültür ve medeniyet kavramlarının Türk dış politikasının güç unsurları olduğunu nitelendirmişlerdir.[1046]

Karpat'a göre Türkiye Cumhuriyeti "kültürel, stratejik, tarihsel ve dinsel anlamda bütün olumlu ve olumsuz yönleriyle Osmanlı İmparatorluğu'nun varisidir". Ancak Soğuk Savaş'ın neden olduğu sistemik baskılar zaten yönünü Batı'ya çevirmiş elitlerin daha da Batı'nın, özellikle ABD'nin, etkisinde kalmasına sebebiyet vermişti. Soğuk Savaş sürecinde Türkiye'nin Sovyetlere karşı, ABD'yle bir denge politikası yürütmesinden ziyade ABD'nin peşine takılan (*bandwagoning*) bir dış politika siyaseti izlediği iddia edilebilir. Soğuk Savaş'ın bitimiyle, Türkiye "stratejik ve askerî açıdan Avrupa için taşıdığı önemi kaybetmekle yüz yüze kalmış ve NATO'nun korumasından yoksun kalma ihtimali ortaya çıkmıştı". Bu ihtimaller karşısında Türkiye, dış politikada yeni stratejiler geliştirme gereği duymuştu. Nüfus alanını Kafkasya, Balkanlar, Orta Doğu ve Orta Asya'ya doğru genişletmek için bu bölgelerle ortak bir alanda buluşma gayretiyle ortak tarih, kültür, medeniyet ve kimlik kavramlarını kullanarak fırsatlar sağlamak istemiştir.[1047]

Cem, geleneksel dış politikayı tarih bilinci boyutundan yoksun olarak değerlendirmiştir.[1048] Kendini belli bir zaman dilimine sığdırma ihtiyacı duyan

---

[1043] Henning Boekle, Volker Rittberger, Wolfgang Wagner, "Norms and Foreign Policy: Constructivist Foreign Policy Theory", www.academia.edu/176489915/Norms_and_Foreign_Policy_Constructivist_Foreign_Policy_Analysis [Erişim Tarihi: 21.02.2019]

[1044] Cem, 2009a, 24.

[1045] Davutoğlu, 2014, 17.

[1046] Tuğtan, 2016, 15.

[1047] Karpat, 2012, 161-164.

[1048] Cem, 2009a, 16.

geleneksel anlayışta, tarih ve onun sunduğu derinlik yok sayılmıştır. Bu anlayış tarihinden uzaklaşınca kendi coğrafyasına da uzak durmayı tercih etmiştir.

> "Bu dış siyasetin dünyayı ve kendisini algılamasında, tarih, namevcuttur. Tarihe, geçmişin değerlerine gönderme (referans) yoktur. Yüzlerce yıllık birikimler, medeniyet unsurları, ilişkiler ve hayat tarzları, sanki hiç var olmamıştır; ya da bize değil yabancı bir topluma aittir. Bunlar, incelemeye layık bile görülmemektedir. Çok sayıda toplumla ve yüzlerce yıl bir arada yaşamış bulunmak, büyük çoğunluğuyla aynı inancı paylaşmak, aynı devleti ortak ve eşit sahiplenmiş olmak, hatta inanç özelliğinin ayrışmaların belirleyici ölçüsü olduğu geçmiş çağlarda bu inancın öncüsü ve koruyucusu niteliğini taşımak, yüz milyonu aşkın bir toplulukla 'aynı dilden' kaynaklanmış olmak, geleneksel dış politikada kıymet-i harbiyesi olan şeyler değildir. Bunlara, hiçbir stratejik önem atfedilmemiştir".[1049]

Cem'e göre Türkiye tarihi birikimiyle geçmişi kendinde barındırmaktadır. Ne Roma İmparatorluğu ne de Büyük Britanya bu kadar derinliğe sahip bir noktada değildir. Fakat Cem, Türkiye'deki egemen ideolojinin Batı yanlısı tavrı sığ bir tarih anlayışını ortaya çıkardığını düşünmüştür. Özellikle Ortadoğu'daki Araplara yönelik "tarihi düşman" kavramı "Avrupa'ya, NATO'ya ve ABD'ye kendini daha da muhtaç hisseden bir anlayışı, geleneksel dış siyaseti belirlemiştir".[1050] Tarihi düşmanlıklar sadece Araplar için değil Türkiye'nin komşu devletleri için de oluşturulmuştur. Cem, bu durumu abartılmış ve çarpıtılmış anlatılar olarak değerlendirerek dış politikada kullanıldığını ve Doğu'ya karşı anlamsız bir küçümseme içine girildiğini iddia etmiştir.[1051]

Cem, tarih kadar kültür ve medeniyet bilincinin de dış politikada bir güç unsuru olduğunu savunmuştur. "Dış ilişkilerin temellerinde ekonomi ve savunma kadar kültür izdüşümlerinin de yeri vardır. Hele Türkiye gibi Batı'nın da Doğu'nun da doğrularından sentez yapabilmek imkanına tarihsel olarak sahip bir ülke için, dış siyasette kültür boyutundan yaralanabilmek olağanüstü önemdedir".[1052] Cem, dış politikada tarih boyutu gibi kültür boyutunun da hesaba katılmamış olmasını, yöneticilerin kendi dünya görüşlerinin öteki kültürleri haksız ve ölçüsüz bir şekilde dışlamasıyla açıklamıştır. "Örneğin, İslam kültürünün toplumları, ya da ortak tarihimizde yeri olan ülkeler, kültürel önyargılarımız nedeniyle, olumsuz bir dış siyasal yaklaşımın konusu olagelmiştir. Buna karşılık, Batı kültürünü paylaşan

[1049] **age,** 16.

[1050] **age,** 19.

[1051] **age,** 23 ve 34.

[1052] **age,** 36.

devletlere dönük dış siyaset, bu kültür önündeki gereksiz kompleksleri nedeniyle, alabildiğine teslimiyetçi gelmiştir".[1053]

Cem, Anadolu'yu medeniyetler coğrafyası olarak görmüştür. İyon, Truva, Bizans, Selçuklu ve nihayetinde Osmanlı, Cumhuriyet Türkiye'sinin yabancısı değildir ve Türkiye bu büyük kültürel mirası sahiplenmesi gerektiğini. Cem akılcı bir yaklaşımla "bütün kültürlerin, Batılı, Doğulu, dinsel, laik, Osmanlı, Cumhuriyet kültürlerini uzlaştırmayı amaçlamıştır. Bu uzlaştırmayı yaparken "Osmanlı hoşgörüsü" kavramını kullanmıştır. Cem'e göre "Osmanlılar hoşgörü kültürüne sahiptiler çünkü hoşgörülü olmak Osmanlıların ve çağın gerçeğinde imparatorluk olabilmenin 'olmazsa, olmaz' koşuluydu; Osmanlı menfaatinin gereğiydi".[1054]

Cem, uluslararası arenada Türkiye'nin sadece kısa bir zamana hapsedilmiş Cumhuriyet kimliğiyle tanınması taraftarı değildir. Türkiye'nin İslam medeniyetiyle, Orta Asya'dan Orta Avrupa'ya uzanan kültürel geçmişiyle, kültürel bir kimlik edinmesini gerektiğini savunmaktadır.[1055] Cem'in nazarında Türkiye sadece Batılı veya sadece İslami bir kimliğe sahip değildir.

> "Türkiye'nin kültürü siyah-beyaz misali tahlillerle anlaşılamaz. Bu ve benzeri yanlışlar aşırı basitleştirilmiş yaklaşımlarda ve Batı Avrupa kaynaklı yorumlarda dikkat çekmektedir. Bunlara göre, Türkiye'nin kültürü 'ya biri, ya öteki' olmak zorundadır. 'Biri', laik ve Batılı kültür, 'öteki', Doğulu İslam kültürü. Bunlardan biri, ötekini altedecek ve dışlayacaktır".[1056]

Cem "ya o ya bu" anlayışının Türkiye'nin gerçekliğiyle uyumlu olmadığını söyler. Çünkü Türkiye'nin hem kültürel hem tarihsel hem de coğrafi şartları "farklılıkları bir arada yaşatma, dengeleme ve sentezleme" kabiliyetini var etmiştir.[1057] Cem, Türk dış politikasında Batı'nın önemini bilmekte ve Türkiye'nin Batının evrensel değerleriyle bütünleşmesini desteklemektedir. Ancak geleneksel dış siyasetin Batı'ya bağlılığını eleştirerek "müstemleke zihniyetine" düşülmemesi gerektiğini vurgulamıştır.[1058]

> "Özellikle Batı kültürünü paylaşan devletlere dönük dış siyaset, bu kültür önündeki gereksiz kompleksleri nedeniyle, alabildiğine teslimiyetçi gelmiştir. Benim 'müstemleke zihniyeti' olarak tanımladığım bu yaklaşımın özelliği, kendimizi küçük görmek, onların bizim yerimize

[1053] **age,** 36.

[1054] **age,** 38.

[1055] **age,** 41.

[1056] **age,** 42.

[1057] **age.**

[1058] **age,** 36.

düşünmesine, karar almasına zemin yaratmak, hemen her önemli konuda Türkiye'nin iradesini, başkalarının iradesine tabi kılmaktır. Dış siyaset tarihimiz, bu zihniyetin irili ufaklı örnekleriyle doludur".[1059]

Cem'e göre muasır medeniyete ulaşmak sadece Batı'nın sınırlarına dahil olmakla ilgili değildir. "Geleneksel dış siyasetin benimsediği anlayış, Avrupalı olmayan bir Türkiye'nin, ancak AB'ye katılırsa Avrupalı olacağı, kendini Avrupalıdan saydıracağı" yönündedir.[1060] Oysa Cem, kavramını Batı'nın demokratikleşmiş kurumları, geliştirilmiş insan hakları ve insan ilişkilerindeki özgürlükçü esasları benimsemiş olmayı muasır medeniyet olarak tanımlamaktadır.[1061] Bu bağlamda tarih, kültür ve medeniyet unsurlarıyla Türkiye kendi sentezlediği bir kimliğe ulaşabilirse hem kendi bölgesinde hem de Asya ve Avrupa'da rahatlıkla yeni normlar, kurallar, düzenler veya çeşitli işbirlikler inşa edebilecektir. 11 Eylül saldırıları sonrası, 12 Şubat 2002'de Cem'in fikir babası olduğu ve ismini "Uygarlık ve Uyum Konferansı" olarak koyduğu İKÖ ve AB buluşması gerçekleştirilmiştir. Cem, bu konferansın medeniyetler çatışmasının bir kader olmadığı ve medeniyetlerin işbirliği iradesi gösterebileceği savıyla toplandığını belirtmiştir.[1062]

Cem'e benzer bir şekilde Davutoğlu da tarih, kültür, kimlik ve özellikle de medeniyet bilincinin Türk dış politikasına güç katacağını iddia etmiştir. Davutoğlu'na göre, tarih bilinci ya da kendisinin tabiriyle "zaman idrakine dayanan bir tarih derinliği" olayların ruhunu kavramamızı sağlayacak bir unsurdur. Bu derinlik bağlamında Türkiye Cumhuriyeti'ni, Cem'e benzer bir görüşle, 1923'te tarih sahnesine çıkmış bir ulus devlet olarak tanımlamaz.[1063] Davutoğlu'na göre; Türkiye'nin hem doğu-batı hattında Avrasya, kuzey-güney hattında Afro-Avrasya içinde yer almasıyla bu ana yönler içinde tarih ve kültürel kimliğini ve hafızasını inşa etmiştir. Davutoğlu, "Türkiye bu asrın başında Avrasya üzerinde egemen olan sekiz çokuluslu imparatorluk yapısından birini oluşturan Osmanlı Devleti'nin mirası üzerine kurulmuş modern bir ulus-devlet" tanımını yapmaktadır.[1064]

[1059] **age,** 36.

[1060] **age,** 49.

[1061] **age,** 50.

[1062] "AB-İKÖ Formu", www.youtube.com/watch?v=RduuQ4ndgXk [Erişim Tarihi: 21.02.2019]

[1063] Davutoğlu, 2014, 6.

[1064] **age,** 6-7.

Davutoğlu'na göre Cumhuriyet'le birlikte yaşanan ben-idaraki ve kimliğe dair kırılma, dış politikaya da yansımıştır. "Dış politikada en önemli dayanak noktaları arasında gösterilen tarihi ve kültürel unsurlar ayak bağı olarak telakki edilmiştir".[1065] Davutoğlu, dış politikada Osmanlı ve İslam kültüründen uzak durulmasının sebebini "iç siyasal kültür değişimini menfi yönde etkiler" düşüncesine bağlamaktadır.[1066] Elitlerin kendi jeokültürel alanına sırtını dönmesiyle, Batı'nın özellikle Orta Doğu'da karar alıcı konuma gelmesini ve elitlerin de bunu kabul ettiğini iddia etmiştir. Davutoğlu'na göre Cumhuriyet, "kendine özgü bir medeniyet havzasının zayıf bir merkezi olmaktansa hâkim Batı medeniyet havzasının güvenlik şemsiyesi altına giren bir bölgesel güç olmayı tercih etmiştir".[1067]

Davutoğlu, Türkiye'nin iç politikasında siyaset kültürü değiştirerek yeni bir kimlik ve psikoloji inşasıyla dış politikada yenilenmeyi önermiştir. "Başkaları tarafından oluşturulmuş bir medeniyet ekseninin edilgen çevre unsuru" olmak yerine "dinamik bir medeniyet ekseni oluşturarak, dış politikada kendi hinterlandını tanımlaması"[1068] gerektiğini vurgulamıştır. Davutoğlu, yeni bir medeniyet açılımını tasavvur ederken Türkiye'nin İslam-Osmanlı medeniyet birikimini hatırlaması gerektiğini vurgulamıştır.[1069]

> "Yoğun bir medeniyet bunalımının yaşandığı, insanoğlunun bütün doğrularını yeniden kurma çabası içine girdiği, bu çerçevede de bütün tarihi kültür birikimlerini yeniden keşfetmeye çalıştığı bir dönemde Türkiye gibi köprü ülkelerin farklı medeniyet birikimlerini bünyesinde barındırıyor olmaları yeni bir medeniyet açılımı için bir kaynak oluşturmaktadır. Mihver bir ülke olan Türkiye bunu yapabilmesi durumunda jeopolitik, jeokültürel ve jeoekonomik bütünleşmeyi gerçekleştiren merkez bir ülke konumu kazanacaktır".[1070]

Davutoğlu'na göre eğer Türkiye "Doğu'nun erdemini, Batı'nın rasyonalitesini, Güney'in eşitsizlik karşısındaki adalet arayışını, Kuzey'in ekonomik üretkenliğini ve verimliliğini senteze kavuşturabilirse geniş bir manevra alanına sahip olacaktır." Türkiye Anadolu üzerinde Mezopotamya, İran, Ege ve Mısır'ın kadim medeniyetlerine komşudur. Tüm bu medeniyetleri dikkate alarak bir senteze ulaşabilir. [1071]

[1065] **age,** 46.

[1066] **age,** 54; Balcı, 2014, 226.

[1067] Davutoğlu, 2014, 70.

[1068] **age,** 92-93; Balcı, 2014, 229-230.

[1069] Balcı, 2014, 232.

[1070] Davutoğlu, 2014, 563.

[1071] Davutoğlu, 2013, 50-51.

> "Ancak bu sentez, Türkiye özne ve aktör olma iradesini yansıttığı zaman anlam kazanacaktır. Eğer Türkiye, "uluslararası sistem şekillensin, bir şeyler ortaya çıksın kendimize bir yer buluruz" derse, bu fırsatı da kaçıracaktır. Kendi coğrafi derinliğimizi; Asya'daki, Afroavrasya'daki derinliğimizi uluslararası alana taşırsak ve Doğulu özelliklerimizi Batı'nın rasyonalitesiyle birleştirip bir senteze doğru yönelirsek, bugün diplomatik gibi görünen bu çabanın kültürel ve felsefi arka planı da doldurulur ve Türkiye'nin önü açılır. Kültürel bir açılım da stratejik bakımdan karşılığını bulur; zira Türkiye değerini sadece askeri, fiili güçle değil, kültürel gücün de eklemlenmesiyle bulacaktır".[1072]

Cem'e benzer bir şekilde Davutoğlu, Huntington'un medeniyetler çatışması tezine karşı medeniyetlerin uyumu ve sentezi tezini ortaya koymuştur. Davutoğlu, Türkiye ve İspanya'nın liderliğinde Birleşmiş Milletler Medeniyetler İttifakı oluşturulmasını desteklemiştir. Bu ittifakı sadece İslam ve Hristiyanlık ilişkilerinin geliştirilmesi üzerine değil, "dünya çapında çok kültürlü bir arada yaşama için ortak bir öğrenme sürecini geliştirmeyi hedeflemiştir".[1073] Davutoğlu, Cem'in 2002'de İstanbul'da gerçekleştirdiği İKÖ-AB buluşmasını da Huntington'a verilmiş en iyi cevaplardan biri olduğunu söylemiştir ve olumlu değerlendirmiştir. "İstanbul ruhu" kavramı çerçevesinde "Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde inisiyatif kullanma kabiliyetini ciddi şekilde kaybettiği dikkate alındığında çok önemli bir gelişme" olduğunu iddia etmiştir.[1074]

Davutoğlu'nun medeniyetlerin uyumu söylemi, Cem'le kavramda ve bir ölçüye kadar muhtevada benzerlik arz eder. Fakat nihayetinde Davutoğlu, dünya görüşü ve kimlik tanımından ötürü İslam medeniyetinin bir ferdi olarak konuşur. İKÖ'nün İnsan Hakları Komisyon'unda "ben sadece Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı olarak değil, İslam dünyasının geleceğiyle ilgili kaygılar duyan ve bir vizyon arayışı içinde olan bir kardeşiniz olarak da bu Komisyonun misyonuyla ilgili bazı kanaatlerimi sizlerle paylaşmak istiyorum" demiştir. Konuşmasında, İslam medeniyetinin "insan hakları temel kavramı ve özü etrafında tekrar inşa edilmesini" önermiştir.[1075]

[1072] **age,** 51.

[1073] Ahmet Davutoğlu, "Küresel Yönetişim", www.sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/04/vision_kuresel_turkce_02.pdf [Erişim Tarihi: 22.02.2019]; Ahmet Davutoğlu, "Turkey's Mediation: Critical Reflections From The Field", **Middle East Policy,** vol. 20, vo. 1 (2013): 83-90.

[1074] Davutoğlu, 2013, 44.

[1075] "Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun İslam İşbirliği Teşkilatı Bağımsız Daimi İnsan Hakları Komisyonu Toplantısının Açılışında Yaptığı Konuşma", http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-islam-isbirligi-teskilati-bagimsiz-daimi-insan-haklar-komisyonu-toplantisinin-acilisi.tr.mfa [22.02.2019]

Sonuç olarak, Soğuk Savaş sonrasında Türk dış politikasını kendi dış politika tasavvurlarına göre şekillendirmiş Cem ve Davutoğlu tarih, kültür, coğrafya ve medeniyet unsurlarını yeni Türk dış politikası söylemini inşa etmede kullanmışlardır. Geleneksel dış politikanın bu unsurları ihmal etmesini her iki siyaset adamı da eleştirmiştir ve her iki aktör de Türk dış politikasına bu unsurların başarı getireceğini iddia etmişlerdir. Cem ve Davutoğlu, farklı sosyalleşme süreçleri sonrasında farklı dünya görüşleri ve kimliklere sahip olduklarından kültür, coğrafya ve medeniyet kavramlarını kendi dünya tasavvurlarına göre yorumlamışlardır. Cem sosyal demokrat perspektiften, Davutoğlu da muhafazakâr-İslami perspektiften kavramların muhtevasına açıklık getirmiştir. Cem, gazeteci kökenden gelmesinden ötürü "çok daha kısa ve net cümlelerle sıradan insanların anlayabileceği terimlerle" açıklamalar yapmıştır. Kavramları açıklarken kuramsal atıflar yapmamıştır. Davutoğlu akademisyen olmasından dolayı "dili daha yoğun, ait olduğu medeniyetin tarih ve kültürüne referans veren ve daha çok bu kültür ve tarihe aşina insanların anlayabileceği" terimlerle açıklamalar yapmıştır. Davutoğlu, kavramları açıklarken kuramsal atıflar yapmış ve ağdalı bir anlatım ortaya çıkarmıştır.[1076]

6.2. Lockecu ve Kantçı Kültür Arasında Cem ve Davutoğlu'nun Dış Politika Uygulamalarının Analizi

Kavramsal ve kuramsal bölümde dış politikanın tanımını genel olarak bir devletin başka bir devlete ya da uluslararası ortama karşı izlediği politikalar bütünü olarak yapmıştık. Dünya siyasetinin yürütüldüğü uluslararası alan, bu alan içindeki devletler ve devletin içindeki örgütler, kurumlar, partiler, kültürel oluşumlar ve "hepsinden önemlisi bunlara anlam ve hayat veren insanlar" dış politika analizi çalışmalarının alanına girmiştir.[1077]

İnşacı dış politika analizi, "devletlerin politika tercihlerinin anlam dünyalarını ortaya koymaya yönelmiştir".[1078] İnşacılığın Wendtçi yorumunda devlet kimlikleri, ulusal çıkar tanımları, devletlerin hangi devletleri tehdit algılayacağı yapıdaki sosyal

[1076] Tuğtan, 2016, 20; Ayrıca Stratejik Derinlik'in nedensellik ağını analiz eden eleştirisi için baknız: Hasan Basri Yalçın, "Stratejik Derinlik ve Karmaşık Nedensellik Ağı", **Stratejik Zihniyet Kuramdan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik** (İstanbul: Küre Yayınları, 2014): 147-186

[1077] Özcan, 2014, 323-346.

[1078] Rumelili, 2014, 171.

inşa süreçleriyle ortaya çıkmaktadır. Uluslararası sosyal-kültürel alanda gerçekleşen bu inşa sürecine, genel anlamda devletlerin sosyalleşmesi diyebiliriz. Nasıl ki bireyler kendi yaşam alanları içinde sosyalleşiyorsa, Wendtçi anlayışta devletler de uluslararası yapıda sosyalleşmektedirler. Devletlerin sosyalleşmesi uluslararası örgütler, güvenlik toplulukları, iktisadi kuruluşlara üye olması veya savaşlarla gerçekleşebilir. Devletler yapı içindeki ortak alanlarda üretilen norm, fikir, kural ve ortak anlayışlara dâhil olurlar. Böylece "kendini ötekine karşı konumlandırmada, dost ve düşman belirlemede" ve çıkar tanımları yapmada algılarını şekillendirebilirler.[1079]

İnşacılığın Reus-Smith ya da Hopfçu yorumu "devletlerin kimliklerinin devletlerarası etkileşimlerle olduğu kadar, ülke içindeki etkileşimlerle de oluşturulduğu" yönündedir.[1080] Ülke içindeki politik gruplar ve elitler, sahip oldukları benlik ve öteki tanımları çerçevesinde devlet içinde kurumsallaşır ve devlet kimliğini şekillendirebilirler. Bu bağlamda, bu tezde Cem ve Davutoğlu'nun Türk dış politikasını şekillendirdiğini iddia edilmiştir. Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin dış politika tercihlerini ve uygulamalarını çözümlemek için bu iki siyaset adamının dış politika tasavvurları bağlamında küresel siyaset evreninde gerçekleştirdikleri dış politika praksislerini anlamak gerekir. Çünkü Türkiye'nin dış politika tercihlerinin anlam dünyası Cem ve Davutoğlu'nun dış politika tasavvurlarından ve praksislerinden bağımsız düşünülmemelidir.

Devletler, karar alıcılardan bağımsız düşünülmemelidir. Hudson'un dediği gibi, "eğer insanları denklemin dışına iterseniz, makinelerle baş başa kalırsınız".[1081] Devletler uluslararası yapı içinde kendi kendilerine sosyalleşen makineler değildirler. Devletler adına karar alıcılar ve kuruluşlara katılan üyeler, diğer karar alıcıların kendi iç politikalarında ürettiği ve sonra da uluslararası aştırdığı normları, fikirleri, kuralları benimser. Daha sonra kendi devlet politikalarına taşırlar. Örneğin, BM, AB ve NATO'ya üye devletlerin katılımcıları, bu kuruluşların benimsedikleri normları benimser ve kendi devletinin dış politika tercihine ve praksisine aktarır.[1082] Bu

[1079] Hüsrev Tabak, "Sosyalleşme, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika", **Sosyolojik Unsurların Dış Politikaya Etkisi**, ed. Ertan Efegil (İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2017), 185.

[1080] Birdal, 2018, 127.

[1081] Hudson, 2014, 12.

[1082] Tabak, 2017, 185; Rumelili, 2014, 156.

çerçevede, Cem ve Davutoğlu'nun Türkiye adına gerçekleştirdiği dış politika tercihler ve praksisler, uluslararası yapının etkisinden bağımsız değildir. Hem ulusal hem de uluslararası seviyede karşılıklı etkileşim süreciyle devletlerin dış politika tercihleri ortaya çıkmaktadır.

İnşacı kuramın odaklandığı kimlik, fikir, norm, kültür, kurum gibi materyal olmayan kavramlar Cem ve Davutoğlu'nun dış politika tasavvurları ve praksislerinin içinde yer etmişlerdir. Cem ve Davutoğlu, dış politikanın inşa sürecinde reel politik kadar ideal politiği de önemsemişlerdir.[1083] Her iki siyaset adamı, bölgesel işbirliği, uluslararası çatışmaları azaltacak barışçıl fikirler, yeni düzen ve normların oluşturulması için Türkiye adına uluslararası örgütlenme ve kurumsallaşma süreçlerine önem vermişlerdir. Bir önceki bölümde bahsettiğimiz gibi geleneksel Türk dış politikasına karşı yeni olanı inşa etmek için medeniyet, kültür, kimlik ve düzen kavramlarını kullanmışlardır. Bu kavramları kullanırken inşa ettikleri kavramsal birikimlerden faydalanmışlardır.

İnşacı kuram, nasıl ki anarşinin verili bir durum olmadığını iddia ediyorsa çatışmanın da verili olmadığını iddia etmektedir. Çatışmanın nasıl ortaya çıktığının çözümlenmesi için, çatışmaya taraf olan aktörlerin benlik ve öteki algılarının nasıl inşa edildiği üzerine sorular sorulur. İnşacılara göre çatışma, tarafların anlaşmazlığa sebep olan anlamları bir anda değiştirmesiyle çözüme kavuşmaz. Anlam dünyalarındaki dönüşümle birlikte değişim gereklidir.[1084] Cem ve Davutoğlu, dış politikayı Türkiye adına yönettikleri zamanlarda, bölgesinde çatışmaya sebebiyet verecek konulara barışçıl çözümler üretmeyi amaçlamışlardır. Çatışmalara çözüm üretmek için ortak tarih, kültür ve medeniyet kavramları üzerinden tarafların anlam dünyalarında dönüşümü sağlayarak yeni bir sürecin inşa edilebileceğini tasavvurlarında barındırmışlar ve dış politika praksislerine aktarmışlardır. Fakat bakanlık yaptıkları süreler, dönüşüm için o kadar az bir süredir ki yüzyıllar içinde geliştirilmiş düşmanlıkların bir anda değişime uğraması güçtür. Ama yine de Yunanistan'la barışın tesisi, Kıbrıs'ta Türk ve Rumlar arasında uzlaşının sağlanması ya da Filistin-İsrail çatışmasının uzlaşıya ermesi için Cem ve Davutoğlu hem kendi

[1083] Eyüp Can, "Yeni Osmanlıcılık Mı Yeni Türk Vizyonu Mu?", www.hurriyet.com.tr/yeni-osmanlicilik-mi-yeni-turk-vizyonu-mu-14622159 [Erişim Tarihi: 26.02.2019]; Talat Halman, "Dört Başı Mamur Cem", **İsmail Cem'in Ardından** (İstanbul: Cem Ofset Matbaacılık, 2007): 131-132.

[1084] Rumelili, 2014, 168.

dünya görüşleri hem de kabul ettikleri uluslararası normlar çerçevesinde eylemlerde bulunmuşlardır.

Uluslararası örgütler uluslararası yapıda devletler için sosyalleşme alanları olduğundan, inşacılar için önemli alanlardır. Devletler, "bu ortamlar içinde, yerindelik/uygunluk mantığına uygun hareket etmeye başlar ve çıkarlarını ve çeşitli davranış seçeneklerinin sonuçlarını örgüt normları ve ortak anlayışlar çerçevesinde hesaplarlar".[1085] Cem ve Davutoğlu, benzer bir şekilde uluslararası örgütlere önem vermişlerdir. Ortak kimlik, biz hissi, güvenlik problemlerine karşı ortak norm, fikir, anlayış ve söylem inşa edilmesinde başta AB ve kurumları, NATO, BM, İKÖ, KEİ, D-8 gibi uluslararası örgütlerle işbirliği içinde olmuşlardır.

Birkaç istisna dışında genel olarak Cem ve Davutoğlu'nun dış politika davranışları, ötekini zorlama ve ötekinin üzerine askeri güç kullanmaya dayanmamıştır. Kurumlar, değerler ve kültür kaynakları aracılığıyla işbirliği ve düzenin inşası için gündem oluşturmuşlardır. Cem ve Davutoğlu'nun dış politika davranışları ve kaynakları yumuşak gücün kullanımını ön plana çıkarmıştır. Fakat bu durum ne Cem'in ne de Davutoğlu'nun sert gücü reddettiği anlamına gelmemelidir. Örneğin her ikisi de Türkiye'nin çıkarlarını korumak için Suriye'ye karşı askeri gücün kullanılmasını olumlu karşılamışlardır. Cem ve Davutoğlu, Türkiye'nin sahip olduğu medeniyet birikimini, tarihi ve kültürel geçmişini bir güç unsuru olarak tanımlamış Balkanlar, Ortadoğu ve Avrupa Birliği'yle olumlu ilişkiler geliştirmek için kullanmışlardır. Ayrıca Türkiye'nin İslam değerleriyle birlikte demokratik ve seküler değerleri kendinde barındırması yine bir güç unsuru olarak değerlendirilmiş ve özellikle Orta Doğu'da bu durum bir başarı örneği olarak diğer devletlere tanıtılmıştır.[1086]

Cem ve Davutoğlu'nun bölgesel işbirliği ve bütünleşme düşünceleri arasında bir farkın olduğunu da belirtmek gerekir. Cem, ortak değerler, paylaşılan kimlikler ve uzun dönemli karşılıklı çıkar gibi kavramları bölgesinde sadece bir işbirliği oluşturma amacıyla kullanmıştır. Cem'in bütünleşme politikasını daha çok AB üzerine kurgulamıştır. Fakat Davutoğlu, "ortak değerler, paylaşılan kimlikler, olaylara aynı anlamı yükleme, çok yönlü ve çok boyutlu işbirliği ve uzun dönemli

[1085] **age,** 169.

[1086] Fuat Keyman, "Globalization, Modernity and Democracy Turkish Foreign Policy 2009 and Beyond", **Perceptions,** vol. xv, no. 3-4 (2010): 1-20.

karşılıklı çıkar" gibi kavramları bölgesinde "güvenlik topluluğu"[1087] ve "biz" oluşturma idealiyle kullanmıştır. Davutoğlu'nun, "bölgede bazı ortak değerlere, ortak çıkarlara ve karşılıklı bağımlılığa dayalı bir iktisadi bütünleşme oluşturup, daha sonra bu bütünleşme alanı içinde, Türkiye'nin yumuşak gücüne öncülük vermek kaydıyla demokratik bir dönüşümü gerçekleştirme gibi bir düşüncesi olduğu düşünülebilir".[1088]

Bu kısımda, öncelikle Soğuk Savaş sonrası uluslararası yapının nasıl bir kültüre sahip olduğu Wendt'in üç anarşi kültürü üzerinden ele alınacaktır. Cem ve Davutoğlu'nun bakanlık yaptığı dönemlerde dış politikasını şekillendirdikleri Türkiye devletinin, yapının kültürüyle uyumlu olup olmadığı değerlendirilecektir. Yine bu kısımda ABD'ye ve onun küresel politikalarına nasıl bakıldığı, Cem ve Davutoğlu'nun öteki- "dost", "rakip", "düşman" veya "yakın", "nötr/tarafsız", "uzak"- algısı ve praksisleri üzerinden ele alınacaktır. Devam eden kısımlarda Türkiye'nin Avrupa Birliği, Orta Doğu, Kafkaslar ve Balkanlar'a karşı algısı yine Cem ve Davutoğlu'nun öteki algıları ve praksisleri üzerinden ele alınacaktır. Böylece Cem ve Davutoğlu'nun uluslararası politikadaki uygulamaları karşılaştırılarak benzerlikleri ve farklıkları ortaya konulacaktır.

6.2.1. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Siyasetin Anarşi Kültürü ve Cem ve Davutoğlu'nun Dış Politikalarında ABD Algısı

Çift kutuplu dünyanın iki süper gücünün Başkanları George Bush ve SSCB'nin Başkanı Mihail Gorbaçov 3 Aralık 1989'da Malta'da bir araya gelerek Soğuk Savaş'ın sona erdiğini bildirmişlerdi. Bu önemli olayın ardından, 1990 itibariyle Sovyetler Birliği'nde dağılmalar başlamıştı. Orta Asya ve Doğu Avrupa'da birçok devlet bağımsızlığını ilan ederken Sovyetler Birliği de 1991'in Noel gününde tamamen dağılmış ve Rusya Federasyonu kurulmuştu. İki kutuplu sistem sona ermişti ve ABD uluslararası sistemde tek süper güç olarak kalmıştı. Çoğu ABD'li yorumcular, ABD'nin uluslararası sistemde tek süper güç olduğunu iddia etmeye

[1087] Güvenlik Topluluğu kavramını Karl Deutsch üretmiştir. "Kişilerin kendi aralarındaki sosyal sorunları asla şiddete başvurmadan, barışçı kurumsal mekanizmalar ve barışçı yollarla çözmek konusunda baştan mutabık kaldıkları vir topluluktur". İnşacılardan Emanuel Adler ve Michael Barnett, Deutsch'un düşüncelerini güncelleyerek ortak değerlerin, paylaşılan kimliklerin, ortak çıkarların güvenlik topluluklarının oluşturulmasında nasıl kullanıldıkların ortaya koymuşlardır. Çağrı Erhan, 2010, 11-12

[1088] **age,** 13-14.

başlamıştı. Hatta bazıları ABD'nin hiper güç ve küresel imparator olduğunu öne sürmüşlerdir. Fakat Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'in (BRIC) uluslararası sistemde yeni güçler olarak öngörülmesi ve ABD'nin bu güçlerle rekabet etme uğraşı içine girecek olması çok kutuplu sistemin ayak sesleri olarak tanımlanmıştır. Ayrıca AB'nin sistemdeki etkin varlığı ABD'nin sistemdeki mutlak gücünün sorgulanmasına neden olmuştur.[1089] Tarihler 11 Eylül'ü gösterdiğinde ABD güvenliğini aşan terör örgütleri İkiz Kuleler'e ve Pentagon'a saldırmıştı. Bu durum ABD'nin hegemonik görüntüsünü sarsarken uluslararası sistemde ABD liderliğinde yeni kimlik tanımları ve güvenlikçi politikaları ortaya çıkarmıştı.[1090]

Tablo 4: 19. Yüzyıldan Günümüze Dünya Liderliği ve Rekabet

Tarihler	Aday Hegemon Devlet(ler)	Hegomona Direnen Diğer Devlet(ler)	Savaşlar	Savaş Sonrası Düzen
1792-1815	Napolyon Fransa'sı	Büyük Britanya, Prusya, Avusturya, Rusya	Napolyon Savaşları (1792-1815)	Viyana Kongresi ve Avrupa Uyumu, 1815
1871-1914	Almanya, Osmanlı, Avusturya-Macaristan	Büyük Britanya, Fransa, Rusya, Birleşik Devletler	I. Dünya Savaşı, 1914-1918	Versay Antlaşması, Milletler Cemiyeti'nin oluşumu, 1919
1933-1945	Almanya, Japonya, İtalya	Büyük Britanya, Fransa, Sovyetler Birliği, Birleşik Devletler	II. Dünya Savaşı, 1939-1945	Birleşmiş Milletler, Potsdam, 1945
1945-1991	ABD, Sovyetler Birliği	Büyük Britanya, Fransa, Çin, Japonya	Soğuk Savaş, 1945-1991	NATO (1949) ve Varşova Paktı (1955)
1991- ?	ABD	Çin, Rusya, Hindistan	?	?

William Kegley, Shannon Lindsey Blanton, **Dünya Siyaseti**, çev. Helin Alagöz Gessler (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2015), 78.

Soğuk Savaş'ın sonu, gücün tek bir ya da ikiden fazla aktörde toplanması değişimini ortaya çıkarmıştı fakat uluslararası sistemin anarşik yapısını değişime uğratmamıştır. Kuramsal bölümde açıklandığı gibi neorealistler anarşiyi sistemde var olmuş ve var olacak bir durum olarak görmüşlerdir. İnşacı Wendt, anarşinin sistemde

[1089] McCormick, **age,** 118 ve 488.

[1090] Ereker, 2010, 266.

var olan bir durum olduğunu kabul etse de bunun devletlerce üretildiğini ve verili olmadığını iddia etmiştir. Wendt'e göre anarşi, "devletler ona ne anlam yüklüyorsa odur".[1091] Anarşi, sosyal olarak üretilmiş bir durumdur ve devletlerin ona farklı anlamlar yüklemesiyle farklı hallere dönüşebilir. Wendt, bu anarşik sistem içinde devletlerin mutlak olarak bencil davranmak zorunda olmadığını iddia etmiştir. Bir devletin ötekini tanımlaması, devlet içindeki politik değişimler, sistemdeki değişimler, fikirler, normlar, kurumlar devletlerin davranışlarını biçimlendirerek anarşi kültürünün değişimini de ortaya çıkarabilirler. Böylece Wendt, anarşinin sadece yıkım halini öne çıkarmadığını, devletlerin ötekine yönelik fikirleri sistemin anarşi kültürünü oluşturabileceğini ve davranışlarının parametrelerini belirlediğini iddia etmiştir. Wendt devletlerin birbirlerini düşman, rakip, arkadaş kavramlarına göre tanımlayarak anarşide üç kültürü üretebileceğini ortaya koymuştur.[1092]

Wendt, uluslararası sistemin yapısında meydana gelen kültürü üç kategoride -*Hobbesçu, Lockecu, Kantçı*- genelleştirmiştir. Kategorileştirmeyi yaparken onların görüşlerine herhangi bir yakın bağlılık içinde değildir. "Bu etiketler sadece mecazi anlamda ya da geleneksel temsil amacıyla kullanılmaktadır".[1093]

Tablo 5: Anarşinin Üç Kültürü

Anarşi Kültürleri	İlişkilerin Türleri	Şiddet Kullanımına Dair Sonuçlar	Uluslararası Siyasetin Yapısı
Hobbesçu Kültür	Düşman Devletler birbirlerini düşman olarak algılarlar. Birbirlerinin varlığını reddederler ve birbirlerini toptan yok etme amacı güderler	Şiddet ve savaş her zaman her yerde vardır.	Devletler kendi kendilerini kontrol etme ve kısıtlama niyetine sahip değildirler. Ayrıca dışsal bir kısıtlama da yoktur. Uluslararası bir devletler topluluğunun varlığı kabul edilmez.
Lockecu Kültür	Rakip	Periyodik olarak şiddet	Devletler kendi

[1091] Wendt, 1992, 391-425.

[1092] Ereker, 2010, 267.

[1093] Wendt, 2012, 306. Wendt, "geleneksel temsil amacıyla kullanılan" kategorileştirmeyi İngiliz Okulu kuramcısı Martin Wight'a atıf yaparak açıklar. Wight, aslında Uluslararası İlişkileri kuramsallaştırmak yerine dış politika tarihi içinde düşünürlerin kaleminde ve devlet adamlarının eylemlerinde şekillenen üç kapsamlı düşünce geleneğine yoğunlaşır. Bunlar: ilk olarak, Hobbesçu kötümserlik ve Makyavelist gücün önemi (Realizm); ikinci olarak, Grotiusçu ve Lockecu pragmatizm temelinde rasyonalizm (Rasyonalizm); üçüncü olarak ise Kantçı iyimserlik ve fikirlerin/yasaların önemi (Radikalizm ya da Devrimcilik)'dir. Detaylı bilgi için bakınız: Martin Wight, **International Theory The Three Traditions** (New York: Holmes&Meter Publisher, 1996)

	Devletler birbirlerini rakip olarak algılarlar. Birbirlerinin varlığını egemenlik hakkı üzerinden tanırlar ve birbirlerini toptan yok etme amacı gütmezler.	ve savaşın var olabileceğini kabul ederler.	kendilerini kontrol etme ve kısıtlama niyetine sahiptirler. Dışsal sosyal kısıtlamalar yer yer önemsenir. Uluslararası devletler topluluğunun varlığı kabul edilir.
Kantçı Kültür	Arkadaş Devletler birbirlerini arkadaş olarak algılarlar. Birbirlerinin varlıklarını kabul ederler. Şiddet içermeyen kurallar ve karşılıklı yardımlaşma kurallarına önem verirler.	Şiddet ve savaşa başvurulmaz. Bu durum Kantçı kültürü benimsemiş ve "biz" olmayı başarmış arkadaşlar arasında geçerlidir.	Devletler kendi kendilerini kontrol etme ve kısıtlama niyetine sahiptirler. Ortak norm, kural ve değerler vardır. Bu dışsal sosyal kısıtlamalar önemsenir. Uluslararası devletler topluluğunun varlığı kabul edilir.

Aurelie Lacassagne, "Cultures of Anarchy as Figurations: Reflections on Wendt, Elias and the English School", **Human Figurations**, vol. 1, issue 2, (2012) www.quod.lib.umich.edu/h/humfig/11217607.0001.207 [Erişim Tarihi: 28.02.2019]

Wendt, devletlerin farklı algılamalarıyla üç tür anarşik kültürün ortaya çıktığını savunmuştur. Özellikle şiddetin kullanılıp kullanılmayacağına yönelik niyet ve ötekine yönelik pozisyonlar devletlerin davranışlarını belirlemektedir. Tablo 5'te de görüldüğü gibi ötekine yönelik düşman kimliği şiddet kullanımına sınırsız imkân vermektedir. Hobbesçu kültür, sistemdeki devletlerin çoğunun birbirini düşman olarak gördüğü durumda, "öl ya da öldür" tutumunu ortaya çıkarmaktadır. Lockecu kültür, devletlerin birbirini rakip olarak gördüğü durumlarda meydana gelir. Şiddetin kullanımı sınırsız değildir. Devletler çıkarları çerçevesinde şiddet ve savaş unsurlarını kullanır fakat ötekinin varlığını topyekûn ortadan kaldırma niyetine sahip değildir.

Kantçı kültür, devletlerin birbirlerini arkadaş olarak gördüğü durumlarda ortaya çıkmaktadır. Arkadaşlar birbirleriyle biz duygusu inşa ederler. Aralarında ortaya çıkan herhangi bir sorunda şiddet ve savaş kullanımına izin vermezler. Fakat arkadaşlar bir güvenlik topluluğu kurup, ötekileri rakip ve düşman olarak tanımlayabilmektedirler. Sistemdeki kültür tek bir kültüre tabi veya ilerlemeci bir süreçle hareket etmez. Bir anda Hobbesçu kültürden Kantçı kültüre de geçiş yapılabilir.[1094]

[1094] Wendt, 2012, 310-320.

Tablo 6: Ötekini Algılamada Üç Tür

	Öteki Algısı	Kendine Yakınlık
Hobbesçu diğer	Düşman	Uzak
Lockecu diğer	Rakip	Nötr/Tarafsız
Kantçı diğer	Arkadaş	Yakın

Hasan Kösebalaban, **Türk Dış Politikası: İslam, Milliyetçilik ve Küreselleşme**, çev. Hüsamettin İnaç (Ankara: BigBang Yayınları, 2014), 59.

Avrupa'da, Vestfalya düzeninin ortaya çıkmasıyla Hobbesçu kültürün mutlak varlığına son verilmişti. Ancak bu durum Hobbesçu kültürün tamamen sona erdiği anlamına gelmiyordu. Hobbesçu kültür ara sıra başını kaldırsa da Lockecu kültürü benimsemiş statükocu devletlerce bastırılmıştı. Soğuk Savaş döneminde de devletlerin birbirini rakip gördüğü düzen devam etmişti. İdeolojik temelde düşman olarak tanımlanan ötekilerin varlığına son vermek için mikro alanlarda Hobbesçu kültür kendini göstermiştir. Kore Savaşı ve Vietnam Savaşı ötekini yok etmeyi amaçlayan sıcak savaşlar olmuştur. Soğuk Savaş sonrasında sistemde, Vestfalya devlet düzenini benimsemiş daha fazla ulus devlet ortaya çıkmıştır. Küresel siyasette rol alan devletler diğer devletlerin toprak bütünlüğünü tanımış ve diğer devletlerin iç işlerine karışmayarak egemenlik haklarına saygı duymasını prensipte kabul etmişlerdir. Bu durum Lockecu kültürün bütün devletler tarafından kabul edildiği anlamına gelmiştir. Bununla birlikte, Sovyetler'e karşı Kantçı kültürle kurulan NATO kendi varlığını devam ettirmiş ve Avrupa'da entegrasyon sürecine hız verilerek Avrupa bölgesel sisteminde Kantçı kültürün özellikleri devletlerce ortaya çıkarılmıştır.[1095]

Türk dış politikasının hem tasavvuru hem de uygulamalarında takındığı rol, anarşi kültürleri içinden Lockecu kültürle uyum içinde olmuştur. Kemalist kimlik tarafından inşa edilen geleneksel Türk dış politikası, Türkiye'nin ulusal egemenliğini koruma üzerine şekillenmiştir ve öteki devletleri uluslararası sistemin kültürüne uyumlu bir şekilde rakip görerek ulusal egemenliklerinin korunması kuralına önem vermiştir. "yurtta sulh cihanda sulh" mottosu, "yaşa ve yaşamasına izin ver" mantığı içindedir. Egemenlik alanına tehdit algıladığında, alanını korumak amacıyla ötekine

[1095] Ereker, 2010, 267-270.

karşı sınırlı çatışmayı göze almıştır. Şiddetin kullanımı ve çatışmanın amacı, ötekini tamamen yok etmek değildir. Soğuk Savaş sonrası PKK'yla mücadele amacıyla Irak ve Suriye topraklarına yönelik sınırlı revizyonist tavır, Lockecu kültür içinde hareket ettiğinin göstergesidir. Geleneksel Türk dış politikası, NATO'yla güvenlik ortaklığı ve Avrupa Birliği'yle bütünleşme amacıyla Kantçı kültürü benimsemiştir. Fakat Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkasya'ya yönelik genel olarak Lockecu kültürünü korumuştur.

Tablo 7: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu'nda Dış Politika Kültürü

	Geleneksel Dış Politika	İsmail Cem	Ahmet Davutoğlu
Hobbesçu Kültür	Yok	Yok	Yok
Lockecu Kültür	Var	Var	Var
Kantçı Kültür	Var	Var	Var

Çalışmacı tarafından oluşturulmuştur.

İsmail Cem dış politika söyleminde ve uygulamalarında, uluslararası sistemde bulunan diğer devletlerin egemenlik haklarını tanımış ve Vestfalya devlet düzenini benimsemiştir. Lockecu kültür, en temelde Cem'in Türkiye adına hareket etmede benimsediği bir kültürdür. Fakat dış politika tasavvuru Lockecu kültürü aşarak Kantçı kültüre yönelme eğilimindedir. Çatışma temelinde değil uyum içinde politika üretmek amacıyla sosyal demokrasiye yönelen Cem, ötekine yönelik saldırgan ve düşmanlaştırıcı tavırdan uzak durmuştur. Türk dış politikasını kendi dünya görüşü ve kimliğine göre yeniden yorumlarken Kantçı kültürün ilkelerini de söylemsel olarak benimsemiştir. Özellikle Avrupa'yla Kantçı kültüre dayalı arkadaşlık ilişkileri kurmak amacıyla ortak tarih, medeniyet, coğrafya ve kimlik üzerinden "biz" tanımı üreterek barışçıl politikalara yönelmiştir. Şiddet ve savaşa karşı duran bir tavra sahip olmuştur. Bu tavrını, ABD'nin Irak'a müdahale etmek isterken Türkiye'yi de dahil etme isteğine karşı durarak desteklemiştir. Cem, dışsal ve içsel nedenlerden dolayı pratikte Kantçı kültürü sürdürememiş ve Lockecu kültürü devam ettirmiştir. Cem özellikle Yunanistan, Suriye, İran ve Irak'a karşı "bize dostça yaklaşana, fazlasıyla dostluk göstermek bizim geleneğimizdir" demiştir. Dış politika praksislerine de bunu yansıtmıştır. Ancak "dostluğa sığmayan davranışlara karşılık vermek ise doğaldır" diyerek Lockecu kültürün mantığını taşıdığını da göstermiştir.

Ahmet Davutoğlu, Soğuk Savaş sonrası kabul edilen Vestfalya devlet düzeninin içine doğmuş ve onu pratikte kabul etmek durumunda kalmıştır. Fakat Cem'den farklı olarak, Kantçı kültüre geçmek isterken Vestfalya düzeninin kendisini sorgulamıştır. Sahip olduğu dünya görüşü ve kimlik algısı bu sorgulamanın temel kaynağıdır. Davutoğlu, İslami bir bakış açısını özünde taşırken ulus devletin İslamileştirilmesini değil,[1096] ulus devlet anlayışından farklı bir anlayış sunan İslam tasavvuru üzerinden post-ulus devlet ya da post-Vestfalya düzeni inşa etme arayışları içindedir. Ayrıca Davutoğlu, ulus devletin içinde bulunduğu bunalımı şöyle açıklamaktadır;

> "Bugün ulus-devlet sistemi iki zıt yönelişin baskısı altında kapsamlı bir bunalımla karşı karşıyadır: küreselleşme ve etnik merkezli yerellik. Avrupa bu iki olguyu aynı anda yaşamaktadır. Batı Avrupa bu bunalımı, ulus devlet kavramından küreselleşmeyle uyumlu daha büyük bir birime geçerek çözmeye çalışırken Doğu Avrupa etnik merkezli vahşetin kaosunda çırpınmaktadır. Hem federal hem de üniter devletler büyük meydan okumalarla karşı karşıyadır. Balkanlar'daki ve Kafkaslar'daki etnik ve dini ayrımcılık bu kaos sürecinde bu iki bölgeyi en riskli çatışma alanları haline getirmektedir".[1097]

Davutoğlu'nun Vestfalya sisteminin küreselleşmeye ve etnik kimliklere karşı dirençsizliğine alternatifini İslam düşüncesi ve millet sistemi içinde aramıştır. Davutoğlu'na göre millet sistemi; "Vestfalya düzenine nispeten ilkel bir uluslararası sistem formu değil, farklı dil, din ve ırktan en az otuz etnik grubun asırlarca bir arada var olmasını teminat altına alan alternatif bir telakkinin tezahürüdür".[1098] En dar anlamda ulus-üstü bir düzen olan ümmet ya da Osmanlı'da pratize edilmiş millet sistemi onun gündeminde olmuştur.[1099]

Davutoğlu da Cem'e benzer bir şekilde çatışma temelinde değil uyum içinde politika üretme amacındadır. İslam'ın tasavvuf geleneğini benimseyen ve muhafazakâr politik kimliğine sahip Davutoğlu, ötekine yönelik saldırgan ve düşmanlaştırıcı tavırdan uzak durmuştur. Türk dış politikasını kendi dünya görüşü ve kimliğine göre yeniden yorumlarken şiddet ve savaşa karşı duran bir söylemle, dış politika tasavvurunu Kantçı kültürün üzerine inşa etmiştir. Cem'e benzer bir şekilde Kantçı kültüre dayalı ortak tarih, medeniyet, coğrafya ve kimlik üzerinden "biz"

[1096] Ahmet Davutoğlu, **Alternatif Paradigmalar**, çev. M. Cüneyt Kaya (İstanbul: Küre Yayınları, 2018a), 326.

[1097] Ahmet Davutoğlu, **Medeniyet Dönüşümü** (İstanbul: Küre Yayınları, 2018b), 162.

[1098] **age,** 96.

[1099] Kemal Çiftçi, ""Westphalia-Sistemi"ne Karşı "Millet Sistemi" Söylemi ve Soğuk Savaş Sonrası'nda "Uluslararası Siyaset"", **Karadeniz Sosyal Bilimler Derigisi**, c. 10, s. 19 (2018): 685-705.

tanımı yaparak barışçıl politikalar üretmek istemiştir. Unutulmamalıdır ki Wendt, Kantçı kültürü tanımlarken doğrudan Kant'ın düşüncelerine ve siyasal teorisine atıf yapmamaktadır. Bundan dolayı Kantçı kültür zorunlu olarak liberal değerler üzerine kurulmasa da olur. Önemli olan ortak bir "biz" tasavvuru yaratarak değerler, normlar ve güvenlik toplulukları oluşturabilme kabiliyetidir. Davutoğlu'nun Kantçı söylemi liberal değerler ve normları içinde barındırsa da onun tasavvurunda ortak biz inşasının değersel kökenleri İslam'a ve Osmanlı pratiğine dayanmaktadır. Bu noktada Davutoğlu Cem'den farklı olarak özellikle Orta Doğu'da ve Balkanlar'da İslam kimliğine, normlarına, fikirlerine ve değerlerine dayalı ortak bir "biz" tanımı yaparak, Kantçı kültür içinde bölgesel anlamda yeni bir bütünleşme ve düzen kurma amacına yönelmiştir.

"Biz" kavramına dayalı, dışsal sınırlamaları kabul eden ve kendi aralarında savaşmamayı şiar edinmiş devletler Kantçı kültüre sahiptir. Bu bağlamda Cem, Kantçı kültürünü seküler ve sosyal liberal dışsal değerler üzerine inşa ederken Davutoğlu, İslami dışsal değerler üzerine inşa etmiştir. Arap Baharı'nı da destekleyen Davutoğlu, yeni bir Kantçı kültürün çıkmasını ummuştur. Davutoğlu, 2011'de meydana gelen Suriye Krizi'nde Suriye iktidarının egemenliğine karşı Hobbesçu kültüre yönelmiştir ve pratikte Kantçı kültürde sapmalar yaşamıştır. Yine Rusya ve bazı Orta Doğu devletleriyle de Lockecu kültürün uygulamalarına yönelmiştir. Davutoğlu, Cem'e benzer bir şekilde komşularla arkadaşça ilişkiler kurmak amacıyla "komşularla sıfır sorun" politikasına yönelmiştir.

1993'te Bill Clinton ABD'nin Devlet Başkan'ı olmuştu. Clinton döneminde uluslararası politikada çeşitli olaylar yaşanmaya devam etmişti. Yugoslavya'nın dağılmasıyla Bosna ve Kosova'daki Müslümanlara karşı Sırplar tarafından saldırılar başlamıştı. Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hatlarının döşenmesi amaçlanmıştı. Ruanda'da soykırım gerçekleşmiş ve Rus-Çeçen çatışmaları başlamıştı. Ocak 2001 itibariyle ABD Devlet Başkanlığını oğul George W. Bush devralmıştı. 11 Eylül 2001'de ABD'ye gerçekleştirilen saldırılar sonucu küresel terör kavramıyla birlikte yeni güvenlikçi politikalar gündeme getirilmişti. Afganistan ve II. Körfez Savaşı'yla Irak'ın ABD tarafından işgali bu dönemde gerçekleştirilmişti. 2008'de Devlet Başkan'ı olan Barack Obama'yla birlikte ABD dış politikası daha liberal ve barışçıl bir pozisyona çekilmişti.

11 Eylül'le birlikte Amerika ve Avrupa arasında ötekine yönelik şiddet ve savaşma konusunda farklılaşmalar meydana gelmiştir. George W. Bush'un "biz ve onlar", "Haçlı Seferleri", "şer ekseni" (İran, Irak, Kuzey Kore, Küba, Libya ve Suriye) gibi ötekini düşmanlaştıran kavramları ve tavrı, kitle imha silahlarına ve uluslararası teröre karşı savaş adı altında meşrulaştırılmıştı. Neo-muhafazakâr Bush yönetimi, "bir savaş olursa buna sadece İngiltere ve ABD katılmayacak" söylemiyle Hobbesçu kültürün tarafı olurken Almanya, Fransa ve Rusya küresel anlamda Hobbesçu kültürün yayılmasına karşı durmuştur. Bu durum birbirlerini arkadaş olarak tanımlayan Fransa ve ABD arasında rekabetin doğmasına neden olmuştur. Fransa, ABD için bir düşmana dönüşmemiştir çünkü Fransa, ABD tarafınca şer ekseni içinde tanımlanmamıştır.[1100]

Özellikle Soğuk Savaş döneminde Avrupa-Amerika ortaklığıyla kurulan Türkiye'nin de dahil olduğu Atlantik ittifakı, liberal demokrasi ve kapitalist normlara dayandırılmıştır. Kantçı kültüre geçişi sağlayan normlar ve fikirler biz duygusunu inşa etmiştir. Ancak Robert Kagan, ABD ve Avrupa'nın karşılaştırmasını yaparak Soğuk Savaş sonrasında "Avrupalıların ve Amerikalıların artık ortak bir dünya görüşünü savunmadığını" iddia etmiştir. Kagan'a göre "Avrupa gücün ötesine geçerek kanunlardan, kurallardan ve ulusüstü müzakere ve işbirliklerinden oluşan bir dünya imgesi hedeflemektedir. Amerika askeri gücü, zorlamayı ve tek taraflılığı tercih ediyor; Avrupa müzakereyi, diplomasiyi ve iknayı kullanmayı yeğliyor".[1101] Kagan ayrıca şunları eklemiştir, "Amerikalılar uluslararası ilişkilerde sonuç odaklı düşünüp tek taraflı hareket etmek eğilimine sahipken, Avrupalılar daha sabırlı, uluslararası hukuka daha çabuk başvuruyorlar ve zorlamaktansa müzakere ve iknayı tercih ediyorlar".[1102]

Bush, ön alıcı ve öneyici askeri müdahale, demokrasi ve rejim değişikliklerinin tesisi, tek yanlı diplomasi gibi prensipleri benimsemiştir. 2003'te ABD, NATO ve AB'deki arkadaşlarının eleştirilerine rağmen 2003'te Irak'a müdahale etmiştir. Bu müdahaleyle şiddeti ve savaşı bir araç olarak kullanan, kutuplaştırmayı ve çatışmayı derinleştiren ABD Hobbesçu kültüre yönelmiştir. Bush, terörle savaş adı altında

[1100] "Avrupa ve Irak: Kim Ne Diyor", www.bbc.co.uk/turkşsh/eu_iraq.shtml#kararsiz [Erişim Tarihi: 01.01.2019]; Lacassagne, "Cultures of Anarchy as Figurations".

[1101] Robert Kagan, **Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order** (New York: Vintage Books, 2004), 55; McCormick, **age,** 490.

[1102] Kagan, **age,** 4-5; McCormick, **age,** 490.

dünyayı iyi ve kötüler arasında bölmüştür. Taliban ve El-Kaide gibi örgütlere karşı söylem geliştirirken sık sık Müslümanlığın ilkeleri ve İslam medeniyetini kötülüğün kaynağı olarak göstermiştir. Ötekilerin farklığına yönelik düşmanlaştırıcı tavrı ve Huntington tarafından ortaya atılan medeniyetler çatışması söylemi, Bush'un dış politikasının temelini teşkil etmiştir. Bu söylem Türkiye-ABD ilişkilerini de germiştir.

Soğuk Savaş öncesinde olduğu gibi Soğuk Savaş sonrasında da Türkiye-Amerika ilişkilerini daha çok dışsal faktörler belirlemiştir. Doğrudan ekonomik ilişkiler, kültürel ve toplumsal ilişkiler gibi içsel faktörlerin talepleriyle Türk-Amerikan ilişkileri geliştirilememiş, geliştirilse bile zayıf kalmıştır. Soğuk Savaş'ın sonra ermesi, Irak, enerji hatları, Balkanlar, Afganistan, uluslararası terörle mücadele, Irak, Süleymaniye Krizi ve Suriye gibi dışsal faktörler iki devlet arasındaki işbirliği ve çatışmanın sınırlarını belirlemiştir.[1103]

ABD genelde Türkiye'yle ilişkilerini askeri temelde geliştirmiştir. Hatta ABD açısından Türkiye, ABD çıkarlarının korunmasında "taşeron ülke" olarak da tanımlanmıştır. Türkiye de kendi çıkarları çerçevesinde fayda sağlamak ve küresel bir güçle yakın olmanın avantajlarını kullanmak istemiştir. Daha çok ABD'nin talep ettiği ve Türkiye'nin bu talep karşısında pazarlık ettiği görünümü söz konusudur. Bu durum dış politikada eşitler arası iki devlet görünümünü zedelemiştir. Türkiye-ABD arasındaki bu ilişki türü stratejik ortaklık olarak adlandırılmıştır fakat stratejik müttefikliğe evril(e)memiştir. Çağrı Erhan'a göre, iki devlet arasında stratejik ittifakın sağlanabilmesi için en az dört unsurun gerçekleşmesi gerekmektedir. İlk olarak, hiçbir üçüncü devlet olmaksızın iki devlet arasında askeri işbirliğinin karşılıklı taleple gerçekleşmesi ve teknoloji transferinin yapılması gerekmektedir. İkinci olarak karşılık ekonomik işbirliğinin yapılmasıdır. Üçüncü olarak her iki ülkenin toplumu birbirine olumlu bakmalı ve yasama organlarında birbirini hedef alan kararlar çıkarılmamalıdır. Dördüncüsüyse, küresel ve bölgesel olaylara karşı büyük ölçüde örtüşen ortak perspektiflerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede Erhan'a göre ABD'nin dünyada iki stratejik müttefiki vardır. Bu devletler İsrail ve İngiltere'dir.[1104]

[1103] Bülent Aras, "Türk-Amerikan İlişkileri", www.setav.org/turk-amerikan-iliskileri/ [Erişim Tarihi: 01.03.2019]

[1104] Erhan, 2010, 84-85.

Soğuk savaşın sonunda Türkiye'nin NATO içindeki stratejik önemi azalmıştır. Yeni düzende kendine yer arayan ve konumunu belirlemeye çalışan Türkiye, stratejik ortaklık çerçevesinde ABD'nin 1991'deki Irak'a müdahalesine destek vermiştir. Doğrudan asker göndermese de İncirlik üssünü ABD'nin kullanımına açmıştır. 11 Eylül sonrasında oğul Bush yönetimindeki ABD, ikinci kez Irak'a saldırı planları yaparken Türkiye'den stratejik ortaklık temelinde taleplerde bulunmuştur. "Taşeron ülke" olarak tanımlanan Türkiye, ABD'ye destek vermemiştir. Türkiye-ABD ilişkisinde krizler meydana gelmiş ve daha sonra bu durumun Süleymaniye Krizi'nin yaşanmasına neden olduğu iddia edilmiştir.[1105] Bush sonrasında Obama'nın ABD'nin başına geçmesiyle Türkiye-ABD ilişkileri yakın ilişkiler çerçevesinde geliştirilmiştir.

Cem, Soğuk Savaş döneminde ABD'nin Hobbesçu politikalarına karşı olmuştur. Fakat sahip olduğu dünya görüşü ve politik kimliğinden ötürü Amerika'yı düşman olarak algılamamıştır. Cem, Soğuk Savaş döneminde yazdığı yazılarda Türkiye'deki demokrasinin gelişmesini engelleyen unsuru ABD olarak görmüştür. Türkiye'nin ABD'ye asimetrik bir şekilde bağımlı olmasından dolayı rahatsızlık duymuştur.[1106] Cem, 1997'de Dışişleri Bakanı olduğunda Bill Clinton ABD Başkanı'ydı. 1992'de Clinton'u değerlendirdiği bir yazısında "hiç değilse kendi söyleminde insancıllığı, eşitliği ve sevgiyi öne çıkaran, bu doğrultudaki bir yenileşmeyi savunan bir ABD başkanı şimdi söz konusu" demiştir.[1107]

Türkiye-ABD ilişkileri Cem döneminde yakın ilişkilere sahip olmuştur. 30 Haziran 1997'de Dışişleri Bakanı olarak atanan Cem, "dış siyasal dengelerimizde özel bir yeri olan ABD ile dostluk ve ittifak temellerine dayalı stratejik işbirliğini her alanda geliştirmek düşüncesindeyiz" demiştir. Cem, Türkiye'nin Amerika'yla ilişkilerini tarihsel süreç içinde değerlendirmiş ve 1829 Osmanlı-Amerikan Ticaret Anlaşması'yla ilişkilerin başladığını söylemiştir. Tutarlı, öngörülebilir ve güven kavramlarıyla Türk-Amerikan ilişkilerini açıklamıştır. 21. yüzyılda ABD'nin hem askeri hem de iktisadi süper güç olarak sistemde lider konumunu sürdüreceğini söylemiştir. Ortadoğu, Orta Asya, Kafkaslar ve Balkanlar'da Türkiye'nin kültürel, siyasal ve ekonomik olarak yumuşak gücünü kullandığı yerler olması ve ABD'nin de

[1105] Ayşe Küçük, "2003 Süleymaniye "Çuval" Krizi", www.tdpkrizleri.org/index.php/2003-sueleymaniye-cuval-krizi [Erişim Tarihi: 01.03.2019]

[1106] Örmeci, **age,** 224-225.

[1107] Cem, 2010, 399.

bu bölgelerde etkinliğini sürdürmek istemesi Cem'in düşüncesinde Türk-ABD işbirliğini gerekli kılmıştır. Türkiye ve ABD'nin gelişen rolleriyle özgür, adil ve eşit bir dünya inşa edilmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Cem, Türkiye ve Amerika'nın "biz" olma durumunu, "ortak yaşam alanı" ve "ortak değerler" kavramıyla açıklamıştır. Türkiye'nin Avrupa-Atlantik içinde ve özellikle kendi bölgesinde demokrasinin ve özgürlüğün değerlerini taşıyan bir ülke olması, Amerika'yla kurulacak ortak yaşam alanının zeminini teşkil etmiştir.[1108]

Cem Dışişleri Bakanı olur olmaz Türkiye-ABD arasında hemen bir işbirliği süreci başlamıştır. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Albright'ın aracılığıyla Türkiye-Yunanistan arasında barış, güvenlik ve iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi için Madrid Uzlaşması adı altında taahhüt oluşturulmuştur.[1109] Cem, Aralık 1999'da Boğaziçi'nde düzenlediği bir konferansta, ABD'nin Türk-Yunan ilişkilerindeki rolünü şöyle açıklamıştır:

> "ABD, her iki ülkeyle, özellikle son 50 yılda yakın askeri işbirliği, hatta bu 50 yılın ilk bölümlerinde ekonomik işbirliği içindedir. Dolayısıyla da Türkiye ile Yunanistan'ın arasındaki meselelerin çözümünde Amerika yapıcı bir etki yaratmaya çalışmaktadır. ABD'nin bu yoldaki bazı girişimleri, tarafımızdan ve Yunanistan tarafından benimsenmemiştir. Ancak geneline baktığımızda Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde olumlu ve yapıcı bir etken olmaya ABD devam ediyor".[1110]

Cem döneminde ABD'yle işbirliğinin ikinci önemli gelişmesi, ABD'nin de desteklediği Bakü-Tiflis-Ceyhan projesidir. İstanbul'da toplanan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın zirve toplantısına Clinton da katılmıştır. Projeye dahil olan Türkmenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan ve Türkiye nakil hattına ilişkin ilk anlaşmayı gerçekleştirmişlerdir. Cem bu projeye yönelik desteğini şöyle açıklamıştır:

> "Türkiye'nin tarihsel rolüne uygun olarak, Hazar petrolünü Akdeniz'e taşıyacak olan Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı da gündemimizdedir. Bu proje, eski İpek Yolu'nu canlandıracaktır. Projenin hayata geçirilmesi için gerekli olan dış siyasetin katkısını eksiksiz vermekteyiz, çünkü bu boru hattının Türkiye'nin stratejik önemini daha da artıracağı bilincindeyiz".[1111]

Cem döneminde ABD-Türkiye işbirliğine bir diğer örnek olay ise, Kosova'ya NATO'yla ortak askeri müdahaledir. Bosna Savaşı'ndan sonra 1998'de Yugoslavya Kosova'ya saldırmıştı. NATO, Mart 1999'da Kosova'ya askeri müdahalede

[1108] Cem, 2001, 72-78; Örmeci, **age,** 225-226.

[1109] Cem, 2009a, 95.

[1110] Cem, 2009b, 147.

[1111] Cem, 2009a, 71.

bulunmuştu. Bu müdahaleyi Cem hem ABD hem de AB'yle ortaklaşa çalışarak desteklemiştir.[1112]

Cem döneminde ABD-Türkiye işbirliğine bir başka örnek ise uluslararası terörizm konusunda olmuştur. 11 Eylül olayları yaşandıktan sonra 30 Eylül 2001'de New York'a giden Cem, "Türklerle Amerikalıların böyle bir günde dayanışma halinde bulunduklarını ve terörizme karşı yan yana ve omuz omuza çarpıştıklarını ifade ederek"[1113], düşüncesini eyleme de dönüştürmüştür. 11 Eylül saldırılarının faili olarak tanımlanan El-Kaide'nin Afganistan'da konuşlanmasından dolayı ABD, Ekim 2001'de Afganistan'a saldırmıştı. Ecevit Hükümeti, ABD'ye askeri destek sağlamak için gerekli tezkereyi meclisten çıkarmıştır. Müdahale sonrasındaysa Afganistan'ın yeniden yapılandırılmasında destek vereceğini açıklamıştır.[1114] Cem, BMGK'de yaptığı konuşmasında "Türkiye'nin Afgan Halkının dostu olduğunu belirterek, Türkiye'nin Afganistan'ın yeniden yapılanması aşamasında siyasi, insani ve askeri tüm alanlarda rol almaya hazır olduğunu" söylemiştir.[1115] Clinton döneminde BM Daimi Temsilciliği görevini yapan Richard Holbrook, The Washington Post gazetesinde bir makale yayımlayarak Taliban sonrası Afganistan'da yeniden yapılanmanın başını "NATO'nun tek Müslüman üyesi, güçlü ve iyi idare edilen ordusuyla Türkiye"nin liderliğinde çoğunluğu Müslümanlardan oluşan çok uluslu bir gücün olması gerektiğini vurgulamıştır.[1116]

Cem bir yandan 11 Eylül sonrası terörle mücadele sürecine barışçıl temelde destek vermek isterken diğer yandan da Bush'un, terörizmle mücadele ederken İslam'a karşı düşmanlaştırıcı ve saldırgan söylemleri karşısında Amerika'nın Hobbesçu kültür temelinde yaymak istediği korku kültürüne karşı durmak istemiştir. Cem, sistemde meydana getirilmek istenen medeniyetler çatışmasına karşı çıkarak medeniyetler uyumu vurgusunu öne çıkarmıştır. Kantçı kültürü destekler nitelikte AB-İKÖ buluşmasına gerçekleştirmiştir.

[1112] Cem, 2009b, 135.

[1113] "Cem, New York'ta Acı Paylaştı", www.hurriyet.com.tr/gundem/cem-newyorkta-aci-paylasti-18837 [Erişim Tarihi: 01.02.2019]

[1114] Balcı, 2013, 250.

[1115] "İsmail Cem: Yeni Afganistan'da Öncü Role Hazırız", www.arsiv.ntv.com.tr/news/118840.asp [Erişim Tarihi: 03.03.2019]

[1116] "Afganistan'a Türkiye Öncülüğü Gerek", www.arsiv.ntv.com.tr/news/118883.asp [Erişim Tarihi: 03.03.2019]

Türkiye, ABD'nin yanında olduğunu açıklamasına rağmen dönemin ABD Başkan'ı George W. Bush'un saldırılar karşısında "Haçlı Seferi" çağrısı ve Batılı liderlerinin "İslamcı terör" tanımları Türkiye ve Cem'i rahatsız etmiştir. Cem, yapılacak mücadelenin herhangi bir inanca ve milliyete yönelik olmaması gerektiğini vurgulamıştır.[1117] Cem bu durumu şöyle açıklamaktadır:

> "Ben bununla da çok uğraştım, belli ölçüde etkisi oldu, ama abartmamam lazım. Bunu birçok dışişleri bakanıyla konuştum. Beş senedir bakanlık yapan biri olarak çoğuyla dostluğum vardı. Telefonda, "Ekselansları ne diyor, ben böyle düşünüyorum" gibi resmi konuşmaya ihtiyacım yoktu. "Yahu siz çıldırdınız mı! Şimdi de birileri 'Hıristiyan terörizmi' diye başlasa! Yok mu sanki! Allah bilir Müslüman terörizminden çok daha güçlü ve etkili bir şekilde var üstelik; Yahudi terörizmi yok mu?" Bunları dinlemek kimsenin hoşuna gitmiyordu. Fakat Batı basını çok kötü çıktı. Din ve terör olgularını birlikte kullanmaya başladılar ve maalesef bugünün dünyasında da bunlar ciddi bir şekilde yer etmiş durumda".[1118]

> "Gene aynı günlerde, Türkiye'nin AB ve İKÖ'de benzer girişimleri oldu. Brüksel'deki AB üye ve aday ülkeleri Dışişleri Bakanları ortak toplantısında bir konuşma yaparak öneri verdim. Öneri uluslararası terörü kınarken, '…terörün dini, milliyeti ve mazereti olmadığı' şeklindeydi. Sunduğum metin oybirliğiyle kabul edildi. Aynı metni, bir ay sonraki İKÖ Dışişleri toplantısına sunduk ve kabulünü sağladık".[1119]

Cem'e göre Türkiye yine Doğu ve Batı arasında önemli bir görevi üstlenmiş ve "medeniyetler çatışmasına" dönüşebilecek bir ortamın sakinleşmesine öncülük etmiştir. Bu öncülüğü eyleme dökerek 12 Şubat 2002'de Çırağan Sarayı'nda İKÖ-AB Ortak Forumu'nu gerçekleştirmiştir. Bu konferansın fikir babası olan Cem'in amacı medeniyetler arası ilişkilerin çatışma üzerine değil uyum üzerine kurulmasına yönelik olmuştur. Cem konferansta Türkiye'nin sahip olduğu tasavvuru da şöyle tanımlanmıştır:

> "Türkiye hem İslam Konferansı Örgütü camiasına hem AB camiasına mensup olan tek ülke konumunda. Türkiye'nin, tarihi, günümüzdeki konumu ve kimliği bakımından böyle bir beraberliği sağlayabilecek, sadece bir köprü değil, daha önemlisi bir buluşma noktası, beraberlik odağı olması açısından çok önemli bir işlevi mevcut".[1120]

Cem'e göre 11 Eylül saldırıları farklı kültür ve uygarlıkların birbirlerine bakışlarının ne kadar derin önyargılara dayandığını ortaya çıkarmıştı. Bununla birlikte bazı politikacı ve basın yayın organlarının bu önyargılar içinde kışkırtıcı bir şekilde terörü dini temelde tanımlaması kırılma hatlarını derinleştirmekteydi. Fakat Cem'e göre 11 Eylül, bu olumsuzlukların yanında bir bilinçlenmenin de başlangıç noktası olmuştu. "Bu bilinçlenme, birbirimiz hakkında ne kadar yetersiz bilgiye

[1117] Cem, 2009a, 62.

[1118] Dündar, **age,** 241.

[1119] Cem, 2009a, 62.

[1120] Muradoğlu, **age,** 230-231.

sahip olduğumuzu, bu nedenle yeni bir ilişki manzumesine ihtiyaç duyduğumuzu ve kültürel çeşitliliğe saygı gösterilmesi yoluyla dayanışmada bulunmak gerektiğini anlamamız neticesinde olmuştur".[1121]

Cem, öteki olanla ilişkiler onu yadsımak ve küçümsemek; ya da politik, ekonomik veya kültürel olarak ona hükmetmek üzerine kurulursa bu durumun sadece çatışma ve husumet getireceğini iddia etmiştir. Eğer öteki iyi üzerinden tanımlanırsa yeni ortak platformların kurulması sağlanacaktır. Bu noktada Cem, kendine bir misyon yükleyerek birbirinin ötekisi olarak kabul edilen Doğu ve Batı'nın ortak değerlerde buluşabileceğini ve Türkiye'nin bunun için ideal bir noktada olduğunu söylemiştir.[1122]

Amerikan hükümeti, "ABD'nin düşman olarak gördüğü rejimlere ya da nükleer ve kimyasal silahlara sahip olduğunu düşündüğü gruplara", "ön alıcı ve önleyici savaş" bağlamında saldırmaktan çekinmeyeceğini açıklamıştı.[1123] 11 Eylül sonrasında Afganistan ve Irak işgali gerçekleştirilecekti. ABD, Irak'a saldırı planları yaparken Türkiye'yi stratejik ortağı olarak hesap etmekteydi. ABD'nin amacı Türkiye'nin yardımıyla ve Türk topraklarını kullanarak Türkiye'nin güneyinden Irak'a girmekti. Cem böyle bir saldırının tarafı olmak istememiştir. Bunu engellemek için o dönemin ABD Dışişleri Bakanı Condolezza Rice'la görüşmeler gerçekleştirmiş. Başbakan Bülent Ecevit de ABD Savunma Bakanı Donald Rumsfeld ve Başkan Yardımcısı Dick Cheney'le bu işgalin "Amerika'nın, ama özellikle de Türkiye'nin başına neler açacağını anlatmaya çalışmıştır. Cem, Türkiye-Arap ilişkilerinin zedeleneceğini ve Türk askerlerinin ölümüyle sonuçlanacağını iddia ederek ABD'ye tavsiyelerde bulunmuştur.[1124]

Cem, dışişleri bakanlığı sonrasında Irak işgaline yönelik yaptığı yorumda Irak işgalini bir "fiyasko" olarak değerlendirmiştir. Cem'e göre, Irak işgali konusunda ABD'nin kendi başına karar alması BM'nin ve müttefiklerinin direncine rağmen diplomatik açıdan bir sorumsuzluk örneği olmuştur.[1125] İşgal sonrasındaysa Irak'ın

---

[1121] **age,** 231.

[1122] **age.**

[1123] "Önleyici Savaş Hakkımız", http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/03/060316_us_strategy.shtml (Erişim Tarihi: 31.12.2018)

[1124] Dündar, **age,** 242.

[1125] Cem, 2009a, 63.

toprak bütünlüğünün korunması riske girmiş, çatışmalar ve sivil ölümler artmıştır. Cem'e göre ABD'nin Irak'ta mutlak bir askeri egemenlik sağlayamaması, askerî açıdan da bir başarısızlık örneği olmuştur. Cem, ABD'nin bu sorumsuz davranışına karşı alınacak önlemi şu şekilde açıklamaktadır:

> "ABD'nin tek başına karar alıp uyguladığı, tek başına egemen olup kurallarını, ölçülerini koyduğu bir dünya, herkes için tehlikelerle dolu olabilecektir. Nitekim ABD'nin önce Ortadoğu politikaları, ardından Irak işgali uluslararası terörü besleyerek dünyanın başına sarmıştır. … Bu gerçekleri dikkate alarak, Avrupa'nın, ABD'yi dengelemesi, onun kendi başına buyruk girişimlerini sınırlayacak koşulları oluşturması gerekmektedir".[1126]

11 Eylül saldırıları yaşandığında Davutoğlu henüz dışişlerine dahil olmamıştı. Fakat ABD'nin 2003'te Irak'a müdahalesi sırasında Davutoğlu Başbakanlıkta danışman olarak çalışmaktaydı. Cem'le mukayese edebilmek için Davutoğlu'nun 11 Eylül'e bakışını burada değerlendirmekte fayda vardır. Davutoğlu'na göre 11 Eylül'ün yaşanmasının en önemli sebebi Soğuk Savaş sonrasında uluslararası konsensüse dayalı bir düzenin kurulmamış olmasıdır.[1127]

> "Amerika bunu baştan bilerek yapmadı; çünkü dünya zaten tek kutuplu göründüğü için o dönemde "buna ihtiyacım da yok, ben istediğimi yaparım" düşüncesindeydi. Uluslararası hukuk ve politika arasında olması gereken irtibatı kuramadı. Ve böylelikle aslında kendi kurduğu sistemin meşruiyetini sarstı. Sonra diğer güçler kaçınılmaz bir şekilde ortaya çıkmaya ve yükselmeye başladığı zaman Medeniyetler Çatışması tezi ortaya atıldı".[1128]

Ontolojik güvenliğin ve özgürlüğün sağlan(a)madığı alanlarda çatışma ve yıkım durdurul(a)mamıştı ya da durdurulmak istenmiyordu.[1129] Örneğin Ruanda'da 1 milyona yakın insan ve Bosna'da da 250 bine yakın insan ölmüştü. Fakat Davutoğlu'na göre 11 Eylül, Amerika'da da bir ontolojik güvensizlik ve özgürlük probleminin başlangıcına sebebiyet verdi. Davutoğlu durumu şöyle açıklamaktadır:

> "Batı insanı özellikle ama özellikle de Amerikan insanı, nerede özgürlük ve güvenlik problemi olursa olsun bunu önemsemiyordu. Çünkü kendisinin kendi mekânında özgür ve güvende olduğunu düşünüyordu. Amerika bir özgürlük alanıydı; özgürlük ve güvenlik problemi hiçbir zaman Amerika'ya yansımayacaktı".[1130]

> "11 Eylül olayı aslında şunu gösterdi: Dünyada söz konusu olan medeniyet bunalımı, aslında Amerika'nın kalbinde de söz konusu. Şu anda Amerikan insanı, … artık eskisi gibi süpermarketlere kolay giremiyor, kendisine gelen mektubu açamaz hale geldi. Ve bu da ne yolla oldu? Teknolojinin ve iletişimin rasyonel kullanımıyla, ya o medeniyetin kendi

[1126] **age,** 64.

[1127] Davutoğlu, 2006, 21.

[1128] **age,** 18.

[1129] **age,** 19.

[1130] **age,** 11.

> oluşturduğu araçlar yoluyla oldu. …Bu terör mekanizmasını yapanlar, … aynı rasyonaliteyi ve aynı sistemik mekanizmayı kullanıyordu".[1131]
>
> "11 Eylül, bütün uyarılara kulak kapatanların, kendi bahçelerinde güvenlikte ve özgür olduklarını hissedenlerin dünyadaki reel durumu kendi içlerinde hissetmeye başlamaları açısından önemli. Bu anlamda tarihin sonu gelmemiştir. Özgürlük ve güvenlik sorunu çözülmedikçe de sonu gelmeyecektir".[1132]

Amerika'daki saldırılar sonrasında "İslamcı terörist" ya da "radikal İslamcı terörist" kavramları üretilmişti. Davutoğlu bu kavramlara tedirginlikle yaklaşmıştı. Ona göre karşıtlık İslam karşıtlığına dönüşürse İsrail Filistin topraklarında, Rusya Kuzey Kafkasya'da, Ermenistan Karabağ'da, Hindistan da Pakistan'da kendi problem alanlarını İslami terörizmle mücadele adı altında tekrar aktif hale getirebilirlerdi.[1133] İsrail, 11 Eylül sonrasında Filistin lideri Arafat'a karşı, "teröristleri barındıran, onlara hamilik eden Arafat da bir teröristtir" demiştir.[1134] Davutoğlu'na göre terör söyleminin sağlayacağı avantajla "sürekli savaş" stratejisi uygulanacak ve gerçek sebepler yerine terörle mücadale hep gerçekmiş gibi sunulacaktır.[1135] Amerika, 11 Eylül sonrası İslamcı terörle mücadele adı altında Afganistan ve Irak'a saldırmıştır.

Dönemin başbakanı Erdoğan, Irak'a müdahale edildikten sonra kurulacak yeni düzenin dışında kalmaktan endişe duyduğu için ABD'ye destek vermek istiyordu. Abdullah Gül ise, ABD'ye destek verme taraftarı değildi. Meclis'te 1 Mart tezkeresi oylandı ve reddedildi. Tezkere sonrasında gerçekleştirilen grup toplantısında Erdoğan'ın "müthiş öfkeli" olduğunu aktaran Zengin, toplantıdaki isimlerden birinin durumu anlatmak için şunları söylediğini aktarmıştır: "çok sinirliydi, odada inanılmaz bir atmosfer vardı, yani ben acaba şu masanın arkasına mı saklansam diye düşündüğümü hatırlıyorum".[1136]

Davutoğlu, Cem'e benzer bir düşünceyle tezkerenin kabul edilmemesi gerektiğinin daha doğru olduğunu düşünmüş ve tezkereye neden hayır dediğini şu şekilde açıklamıştır:

[1131] **age,** 12.

[1132] **age.**

[1133] Zengin, **age,** 47.

[1134] "Şaron: Arafat da Bir Teröristtir", www.hurriyet.com.tr/gundem/saron-arafat-da-bir-teroristtir-38268149 [Erişim Tarihi: 29.01.2019]

[1135] "Hungtington Asla Haklı Çıkmayacak", www.yenisafak.com/arsiv/2001/eylul/24/roportaj.html [Erişim Tarihi: 29.01.2019]

[1136] Zengin, **age,** 38-141.

> "İki faktör var orada. Tarih bilinci ve tarih bilgisi. Tarih bilgim ve bilincim, benim bizim bu topraklarda herhangi bir kardeş kavim ile karşı cephe olarak savaşmamamız gerektiğini söylüyor. Bizim Anadolu topraklarını dahi savunabiliyor olmamız, bence bu anlamda temiz bir tarihe sahip olmamızdandır. Yani İran ile 300 yıl savaşmamışız. Araplarla hiç savaşmamışız, o kimliklerle. Kürtlerle hiç savaşmamışız. İçeride etnik gruplar birbirleriyle hiç savaşmamışlar. Hatta Hıristiyanlarla son 100 yıla kadar savaşmamışız. Hep dışarıyla hesaplaşma. Ben reel olarak bütün savaş tarihine baktığımda bu tür bir savaşın 40 günde bitmeyeceğini biliyordum. Yine Irak'ın yapısını bilen biri olarak, yine realist olarak Irak'ın yeniden yapılanmasının öyle beş yılda on yılda bitmeyeceğini biliyordum. Ben Kürtlerle ve Araplarla, yani herhangi bir halkla doğrudan çatışmanın Türkiye'nin çıkarına olduğu kanaatinde değilim. Ama çıkarına bile olsa bir gün bu riski göze alabiliriz, ülke savunması için. Ama bunu başka bir ülkenin planının bir parçası olarak yapmam. Kendi savaşımı kendim veririm. Yani başka bir stratejinin parçası olarak bunu yaptığınızda nerede duracağını bilmediğiniz bir oyunun içindesiniz. Reel politik burada. Bakın bunların hepsi realist".[1137]

Davutoğlu, 2 Mayıs 2009'da Dışişleri Bakanlığı'na atanmıştı. Dönemin ABD Başkanı 2008'de göreve gelen Barack Obama'ydı. Obama, ABD'nin küresel siyasette liberal değerler, demokrasi, yardımlaşma ve insan haklarında ilerleme kaydedileceğini vurgulamıştı. Bu durum ABD dış politikasında yumuşak güce geçişin işaretlerini vermişti. Obama, Bush yönetiminin Irak müdahalesini, ABD'nin sistemde tek taraflı karar alma süreçlerini eleştirmiş ve "bu doğrultuda Rusya, Çin, Japonya ve AB gibi güçlerle uluslararası ilişkiler ve güvenlik konularında ittifak ve işbirliği içinde olacağını" söylemiştir.[1138] Davutoğlu, Obama yönetiminin dış politika tercihleri ve öncelikleriyle Türkiye'nin tercihlerinin örtüştüğünü söylemiştir.[1139] Bu bağlamda Davutoğlu, bakanlığı döneminde ABD'yi yakın öteki olarak tanımlamış ve Kantçı kültür içinde ilişkilerini geliştirmek istemiştir.

Obama, ilk transatlantik seyahatini Türkiye'ye gerçekleştirmiştir. Türkiye'yle olan ilişkilerin daha güçlü hale getirilmesi için model ortaklık kavramını kullanarak şu açıklamaları yapmıştır:

> "Daha güçlü ilişkilerin kurulması, Türkiye ile ABD'nin bir model ortaklık oluşturmasıyla mümkün olabilir. Söz konusu modelde baskın olarak Hıristiyan bir ulusla çoğunluğu Müslüman olan Batılı bir ulus bir araya gelecek ve iki kıtayı kapsayan, Avrupa ile Asya arasında bulunan Türkiye, ABD ile birlikte modern uluslararası bir camia oluşturabilecek. Bu benim açımdan son derece önemli bir konu".[1140]

Obama'nın, Türkiye'yle ilişkileri düzene sokmak amacıyla geliştirdiği "model ortaklık" kavramı asimetrik ilişki türünü ortadan kaldırmayı amaçlarken, ilişkilerin

---

[1137] **age,** 143.

[1138] İrem Bilensoy, "George W. Bush ve Barack Obama Dönemlerinde Terörizme Karşı Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması", **Lectio Socialis**, vol. 2, no. 1 (2018): 65

[1139] Balcı, 2013, 292.

[1140] "Türkiye İle Model Ortaklık Önerisi", www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiye-ile-model-ortaklik-onerisi-11379487 [Erişim Tarihi: 03.03.2019]

sadece askeri ve güvenlik temelde değil ortak idealler ve değerlerle inşa edilerek bir ortaklık geliştirilmesini de amaçlamıştır. Özellikle Orta Doğu ve İslam dünyasındaki devletlere ulaşmak amacıyla Türkiye önemli bir ortak olarak tanımlanmıştır.[1141]

Aralık 2010'da Arap coğrafyasında halk ayaklanmaları başlamıştı. Osmanlı egemenliği sonrası birçok büyük devlet Ortadoğu'ya nüfuz etmişti. İngiltere, Fransa ve ABD bu büyük devletlerin başında geliyordu. Bush'un demokratik rejimleri kurmak amacıyla geliştirdiği doktrin, işgal yoluyla ve sert gücün kullanımıyla gerçekleştirilmek istenmişti. Obama da demokratik rejimlerin kurulmasını desteklemişti ancak maliyetli ve riskli olan işgal yöntemiyle değil uluslararası sosyal değerler ve normlar üzerinden siyaset üretme tasavvuruna sahipti. Arap ayaklanmaları ABD için de beklenmedik bir durumdu. ABD ve Avrupalı devletler yeni bir inşa sürecinin başlaması için bölgedeki diktatörlüklerin çekilmesini desteklerken Davutoğlu da uluslararası sosyal değerler ve normlar üzerinden değişimin sağlanması görüşüne dâhil olmuştu.[1142] Washington'daki Ortadoğu Enstitüsü'nün hazırladığı bir raporda "Arap Baharı'nın Türkiye'yi ABD'nin kilit müttefiki haline getirdiği" iddia edilmiştir.[1143]

Arap ayaklanmaları üzerinden iddia edilen bu müttefiklik çok uzun sürmemiştir ve ayrışmaları da beraberinde getirmiştir. Mısır'da Hüsnü Mübarek'in istifası sonrasında seçimler yapılmış Muhammed Mursi Mısır'ın Cumhurbaşkanı olmuştu. "ABD seçimleri sevmesine rağmen, Mısır'daki Müslüman Kardeşler'in kazandığı seçimin sonucunu sevmemişti".[1144] Mursi'nin ordu tarafından devrilmesi karşısında ABD ve AB, kaygılıyız açıklamalarını yaptı. ABD, "muhtemelen İsrail'le barışı sürdürmek isteyen asker destekli rejimlerden rahatsız"[1145] olmamasından dolayı darbeye pek de ses çıkarmamıştır.

[1141] Yeşiltaş, 2011, 26-27.

[1142] Ramazan Gözen, "Türkiye ve Arap Baharı: Değişimi Açıklamak ve Anlamak", **Adam Akademi**, s. 2 (2011): 1-25; "Davutoğlu, 'Türkiye'yle ABD'nin Suriye Konusunda Ortak Pozisyonu Var'", www.youtube.com/watch?v=0EWVptUXc1Q [Erişim Tarihi: 03.03.2019]

[1143] "Arap Baharı Türkiye'yi ABD'nin Kilit Müttefiki Haline Getirdi", www.amerikaninsesi.com/arap-bahari-turkiyeyi-abdnin-kilit-muttefiki-haline-getirdi-135294138/901831.html [Erişim Tarihi: 03.03.2019]

[1144] "Arap Baharı'nda Beklenmedik 10 Sonuç", www.bbc.com/turkce/haberler/2013/12/131213_arap_bahari [Erişim Tarihi: 03.03.2019]

[1145] "Arap Baharı'nda Beklenmedik"

Davutoğlu döneminde Türkiye ve ABD arasında ayrıca üç olay genel olarak anlaşmazlığa neden olmuştur. ABD, İran'a ambargo uygulama teklifini BM Güvenlik Konseyi'ne taşımış, ambargoya karşı Türkiye hayır oyu kullanmıştır. Ayrıca Türkiye'nin ambargoya tam olarak uymaması, ABD'nin tepkisine neden olmuştur. ABD'nin Temsilciler Meclisi Komisyonu'nda Mart 2010'da Ermeni Soykırımı tasarısı kabul edilmiş, Türkiye de Ermenistan'la "komşularla sıfır sorun politikası" bağlamında geliştirmek istediği ilişkilerini dondurmuştur. Obama bu durum karşısında Türkiye'yi eleştirmiştir. Özellikle Davutoğlu'nun Filistin-İsrail meselesine önemle eğilmiştir. Fakat Filistin sorununun çözümünde ABD'nin İsrail'e baskı yapmaması Türkiye tarafından eleştirilmiştir.[1146]

Sonuç olarak, Cem ve Davutoğlu Türk dış politikasını şekillendirdikleri dönemlerde Lockecu kültürle biçimlenen Vestfalya uluslararası düzenine uygun hareket etmişlerdir. Her iki aktör de kendi dünya görüşleri içine yerleştirdikleri uluslararası sosyal normlar, demokratik değerler, küreselleşmenin ortaya çıkardığı fikirler ve yerel unsurlar bağlamında hem bölgesinde hem de uluslararası siyasette devletlerin birbirlerine yakın ve arkadaşça ilişkiler geliştirmesi düşüncesine sahip olmuşlardır. Ancak ortaya çıkan beklenmedik dışsal faktörlerden dolayı Kantçı kültürlerini pratiğe aktarmakta problemler yaşamışlardır. Özellikle 11 Eylül sonrası Bush yönetiminin, "ya bizdensiniz ya düşman" söylemini kullanarak Hobbesçu kültüre göre uluslararası sistemde kendine öteki gördüklerini düşmanlaştırmasına Cem ve Davutoğlu karşı durmuştur. Cem ve Davutoğlu, uluslararası terörle mücadelede ABD'yle ortak biz duygusu içinde çalışmayı kabul etse de ABD'nin İslam'ı düşman öteki olarak tanımlamasına karşı durmuş ve İslami terörizm kavramının kullanılmasını istememiştir. Cem ve Davutoğlu, kendi dönemlerinde genellikle ABD'yle yer yer Lockecu ve yer yer Kantçı kültür çerçevesinde yakın ve arkadaşça ilişkiler içinde olmuştur. Türkiye'nin, Orta Doğu, Orta Asya ve Balkanlar'da ABD'yle ortak değerler çerçevesinde ortak çıkarlara sahip olduğunu söylemişlerdir.

[1146] Balcı, 2013, 292-293.

6.2.2. Avrupa'nın Tarihi 'Ötekisi' Türkler, Cumhuriyet'in 'Bizi' Avrupalılar: Cem ve Davutoğlu'nun Dış Politikalarında Avrupa Algısı

Uzun bir tarihsel dönem boyunca Avrupa devletleri Hobbesçu anarşi kültürünün içinde kalmıştır. Öl ya da öldür mantığı içinde herkesin herkese karşı olduğu bu durumda hayatta kalmak Avrupa'da var olan her aktörün amacı olmuştur. Zafer kazanana kadar savaş mantığı, 17. yüzyılda değişmeye başlamış Vestefalya düzeniyle devletlerarasındaki uzun çatışma durumları gerilemeye başlamıştır. Egemenliğin kurumsallaşmasıyla devletler birbirlerini düşman öteki görmek yerine rakip öteki görmüş ve Hobbesçu anarşi kültüründen Lockecu anarşi kültürüne geçmeye başlamışlardır. Fakat sömürgecilik yarışı ve ideolojik sebeplerden dolayı hem I. Dünya Savaşı hem de II. Dünya Savaşı'nda Lockecu kültür kendini Hobbesçu kültüre bırakarak Avrupa içinde ciddi kayıpların verilmesine neden olmuştur.[1147]

II. Dünya Savaşı sonrasında Hobbesçu kültürün getirdiği travmatik ortam ve Avrupa liberal değerlerin Komünist Sovyetler'e karşı korunması amacıyla kolektif güvenlik ve ortak iktisadi değerler çerçevesinde yeni bir "biz" inşa edilme sürecine girerek Kantçı kültüre geçişin adımları atılmıştır. Batı Avrupa'da başlayan Kantçı kültür içinde ortak hareket etmeye başlayan devletler, dışsal kısıtlamaları ve şiddet kullanımını kontrol etmeyi kabul etmişlerdir. Ortak normlar, değerler ve kurallar çerçevesinde devletler arasında geliştirilen iletişim devletlerin beklentilerini, öteki algılarını ve çıkar tanımlarını değiştirmiştir.[1148]

Modern ulus devletler döneminde Avrupa entegrasyonu, bir bütün olarak devletlerin bölgesel anlamda Kantçı kültüre geçişinde tek örnek konumundadır. Kültürlerin birbirlerine dönüşme ihtimali çerçevesinde AB içinde yaşanan son gelişmeler, örneğin İngiltere'nin birlikten çıkmak istemesi, entegrasyonun mutlak olarak Kantçı kültürü içselleştiremediğini ve yer yer Lockecu kültüre de yönelebileceğini göstermiştir. Ayrıca AB, halen daha ortak dış politika ve savunma konularında bütünleşmiş bir durumda değildir ve diğer devletlere karşı ortak bir dost, rakip veya düşman algısı yoktur. 2003'te Irak'a ya da 2011'de Libya'ya müdahale

[1147] Yuliva Senyuk, "The Cultures of Anarchy of The International System and Their Influence on European Integration Process", **European Political and Law Discourse**, vol. 5, issue: 1 (2018): 55-59.

[1148] **age,** 55-59.

edilmesinde AB içinde farklı sesler çıkmıştır. Birliğin ortaklaşa benimsediği dostlar ise ABD, İsrail ve Kanada olmuştur.[1149]

Soğuk Savaş sonrasında Avrupa bütünleşmesi[1150] derinleşmeye ve genişlemeye devam etmiştir. Bu genişlemenin içine Türkiye de dâhil olmak istemiştir. Fakat liberal normlar, değerler, fikirler ve Hristiyan kültürü çerçevesinde oluşturulmaya çalışılan "biz" kimliği içine Türkiye'nin dahil olup olamayacağı, Avrupalı devletler ve elitler nazarında halen daha tartışma konusudur. Türkiye'nin birliğine katılımını engelleyen birçok etken söz konusu olabilir ama Avrupalı devletler ve Türkiye arasındaki kimlik, medeniyet ve kültür algısı Avrupalılar tarafından farklılaşmayı ortaya koymak için önemli etkenler haline getirilmiştir. Türkiye'nin üyeliğini engellemeye yönelik kullanılan bu etkenlerin kökeni "longue duree"[1151] bakışıyla tarih içinde aranabilir. Böylece Avrupalılar ve Türklerin farklılıkları ve birbirleri için ne anlam ifade ettikleri ortaya çıkarılabilir.

Tarihte göçebe Oğuz Türkleri ya da Türkmenler, Batı'ya doğru hareket ederken Arap, İran, Mezopotamya kültürleriyle etkileşime girmişlerdir. Diyar-ı Rum olarak adlandırılan Anadolu topraklarını, kimliklerini derinden etkileyen İslam diniyle mayalayarak Türkiye haline getirmişlerdir.[1152] Türklerin kurduğu Osmanlı devleti, tarih sahnesine çıkınca Batı'ya doğru hareket etmiş ve Avrupa içlerine kadar akınlar gerçekleştirmiştir. 17. yüzyılın başlarında giderek güçlenen Avrupa'ya karşı Osmanlı, askeri olarak galip gelememiş ve diplomatik yollarla 20. Yüzyılın başına kadar varlığını sürdürmüştür. Bu süreçte her iki taraf da birbirlerini tanıma ve tanımla imkânına da sahip olmuşlardır.

Türkler'le Avrupalıların tarih içindeki bu karşılaşması günümüze kadar aktarılacak bir muhalefeti de ortaya çıkarmıştır. Wight'a göre "evrensel insan topluluğu doktrini, 16. yüzyılda özgün Hristiyan ve Türk ilişkileri içinde en büyük

---

[1149] Lacassagne, "Cultures of Anarchy".

[1150] Avrupa bütünleşmesi, Soğuk Savaş'ın hemen sonrasında derinleşme sürecine devam etmiştir. Avrupa Birliği Antlaşması, diğer adıyla Maastricht Antlaşması'yla (1992-1993), Avrupa Birliği kurulmuştur. Bu antlaşmayla, parasal birliğin yolu açılmış, AB üç sütunlu (Avrupa Toplulukları, Ortak Dışişleri ve Güvenlik Politikası, Adalet ve İçişleri Alanında İşbirliği) sisteme geçmiştir. Birlik, Amsterdam Antlaşması'yla (1997-1999), Nice Antlaşması'yla (2001-2003) ve Lizbon Antlaşması'yla (2007-2009) bütünleşme derinliğini sürdürmüştür. McCormick, **age,** 160.

[1151] *Longue Duree*: "İnsanlar ve dünya arasındaki değişen ilişkilere geçmişe uzanarak odaklanan tarih perspektifi", www.enoxforddictionaries.com/definition/longue_duree [Erişim Tarihi: 05.03.2019]

[1152] Salim Koca, ""Diyar-ı Rûm"un (Roma Ülkesi=Anadolu) "Türkiye" Hâline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, s. 23 (2008): 1-53.

engelini bulmuştu".[1153] Türklerin ve Avrupalıların karşılaşması karşıtlıkla birlikte ötekileştirmeyi meydana getirmiştir. Türklere karşı olmak Avrupa kimliğinin inşasında içselleştirilmiş bir alışkanlık haline gelmişti. Burada bahsedilen Türk kavramı, Avrupalı devletlerce Müslüman kavramıyla eş tutulmuş ve belirli bir ulusa atfedilmemiştir.[1154]

19. yüzyılın sonlarına kadar Hristiyanlık, Avrupa'da Türkleri dışlamada temel faktör olarak görülmüştü. Avrupa'da yaşanan modernleşme süreciyle ve yeni Avrupa medeniyetinin inşasıyla birlikte sekülerleşme, merkezileşme, vergilendirme, bireyselleşme ve kentleşme Türkler'den farklılıkları ortaya koyan diğer unsurlar olmuştur.[1155] 19. yüzyılın sonlarından başlayıp Soğuk Savaş dönemine kadar Avrupalılar Türkleri, modern medeniyet kavramı üzerinden dışlamışlardır. Soğuk Savaş döneminde Avrupalıların ve Türklerin ötekisi komünist Sovyetler olunca Avrupa Türkiye'yi dışlamaya ara vermiştir. Soğuk Savaş sonrasındaysa Türkiye'nin, Avrupa kültürüne uyum sağlayamadığı, insan hakları ve demokratik değerleri içselleştiremediğini iddia eden Avrupalı devletler, Türkiye'yi kültür üzerinden dışlamışlardır.[1156]

1923'te modern seküler değerler üzerine inşa edilen Türk devleti, Vestfalya düzenini benimsemiştir. Avrupa'nın nazarında modern Türkiye, uzak öteki olmaktan çıkmıştır. Cumhuriyet, inşa ettiği modern tasavvurla Avrupa'yı kendi kimliğine yakın olarak tanımlamıştır.[1157] Hatta Türkiye, 1999'da Avrupa'nın kurduğu birliğe çok yaklaşmış fakat Avrupa'nın kolektif kimliğine dahil olamamıştır. Günümüzde Avrupa'nın kabul ettiği sekülerleşme, merkezileşme, demokratik değerler, iktisadi yapılanma, vergilendirme ve kentleşme süreçlerini Türkiye kabul etmesine ve uygulamasına rağmen AB'nin nazarında bir şeyleri aşamamaktadır. Türkiye, Avrupa tarafından Hobbesçu kültürün neden olduğu düşmanlaştırmaya tabi tutulmasa da Kantçı kültürün sağladığı dostluğa da dahil edilmemektedir. Bu noktada, Türkiye'nin Avrupa "biz"ine dahil olmak istemesine rağmen AB'nin kimlik, değerler ve normlar

---

[1153] Martin Wight, **Systems of States** (Leicester: Leicester University Press, 1977), 120.

[1154] Hasan Kösebalaban, "The Permanent "Other"? Turkey and the Question of European Identity", **Mediterranean Quarterly**, vol. 18, no. 4 (2007): 87-111; Lacassagne, "Cultures of Anarchy".

[1155] Lacassagne, "Cultures of Anarchy".

[1156] Hakan Yılmaz, "Giriş: Türkiye'yi Avrupa Haritasına Sokmak", **Avrupa Haritasında Türkiye**, ed. Hakan Yılmaz (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2005): 4.

[1157] Nas, **age,** 181.

çerçevesinde çıkarlarını tanımlaması Türkiye'nin birliğe kabul edilmemesinde etkin bir faktör olarak devam etmektedir.

Türkiye'nin AB'ye üyeliğine karşı Avrupalı muhaliflerin en çok kullandığı söylemler, örtük ya da aşikâr kültür ve medeniyet kimliği terminolojisi üzerine inşa edilmiştir.[1158] Türklerin "Avrupalı değil ama Avrupa'nın içinde olduğu" ya da "Avrupa'nın kurumsal yapısı içinde tanımlanmış ama asla Avrupalı olmadığı" iddia edilmektedir.[1159] Avrupalılık kimliği, AB'nin kimliğini inşa eden ortak coğrafi, medeniyet ve kültürel kimliğin bir yansıması niteliğindedir.[1160] Ancak Avrupa kamuoyu Türkiye'nin yeteri kadar Avrupalılık kimliğine haiz olmadığı kanaatindedir ve Türkiye'yi Avrupa "biz"i içine yerleştirmemektedir. Bu durumu Elizabeth Hurd şöyle açıklamaktadır: "Türkiye AB'ye kabul edilmeyecektir. Çünkü kilit noktadaki karar alıcılar ve Avrupa kamuoyunun çoğunluğu Türkiye'nin Avrupalı anlamda tatminkâr bir seküler yapıya geçtiğine inanmıyor. Demokrasiyi ve sekülerizmi şekillendiren ve büyüten Avrupa, Türkiye'nin kendi ortak kültürünü paylaştığını düşünmemektedir".[1161] Bir diğer anlamda, Ziya Öniş'in de dediği gibi Türkiye'nin İslami kimliği farklılığın kaynağı olarak tanımlanıyor".[1162]

Kimlik meselesinden yola çıkarak Türkiye'nin birlik içine dahil edilmesi gerektiğini savunan düşünceler de mevcuttur. Bu düşüncelere göre, Türkler ve Avrupalıların etkileşimi ayrım üzerinden değil farklılığın birliği üzerinden okunmalıdır. Türkiye, Avrupa'yla siyasal ve kültürel etkileşim içindedir ve Avrupa deneyiminin bir parçasıdır. Türkiye toplumunun geneli seküler değerleri benimsemiştir. Kıbrıs'ın birliğe dahil edilmesi Türkiye'ye karşı geliştirilen coğrafi uzaklık söyleminin geçerliliğini ortadan kaldırmıştır. Türkiye, Kopenhag Kriterleri çerçevesinde AB'ye uyum politikalarını yeri getirmekte azimlidir. Türkiye'nin birliğe dahil edilmesi AB'nin Müslüman coğrafya üzerinde etkisini de artıracaktır.

[1158] Lacassagne, "Cultures of Anarchy".

[1159] Selcen Öner, "Construction of European Identity Within The European Union" (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü, 2008), 371.

[1160] **age,** 48.

[1161] Elizabeth Shakman Hurd, "Negotiating Europe: The Politics of Religion and The Prospects for Turkish Accession", **Review of International Studies**, vol. 32, issue. 3 (2006): 409.

[1162] Ziya Öniş, "Turkey's Encounters with the New Europe: Multiple Transformations, Inherent Dilemmas and the Challenges Ahead", **Journal of Southern Europe and the Balkans,** vol. 8, no. 3 (2006): 288.

Demokratik değerler ve kapitalist iktisadi normların yayılımı, özellikle de Ortadoğu'ya, kolaylaşacaktır.[1163]

Cem ve Davutoğlu kimlik, medeniyet ve kültür kavramları üzerinden AB'ye yönelik söylemler geliştirmiştir. Her iki siyaset adamının tasavvurunda Avrupa, Kantçı kültür içinde yakın öteki olarak değerlendirilmiştir. Ancak Avrupa'yla bu yakınlık Cem'in dünya görüşü ve politik kimliğinden dolayı daha içselleştirilmiş bir durumdayken Davutoğlu'nun dünya görüşü ve politik kimliğinden dolayı Cem kadar içselleştirilmemiştir. Çünkü Davutoğlu, Avrupa medeniyet paradigmasına karşı kendisinin benimsediği İslam medeniyet paradigmasını bir alternatif olarak sunabilmektedir. Davutoğlu Avrupa Birliği'nin Türkiye için tek seçenek olmadığını vurgulamıştır.

Cem, sosyalleşme sürecini doğrudan Avrupa kültürünün ve medeniyetinin içinde şekillendirmiştir. İçine doğduğu aile, ilişki içinde olduğu sosyal çevresi, aldığı eğitim hayatı ve nihayetinde ortaya koyduğu dünya görüşü tam anlamıyla Avrupa kültürünün bir ürünüdür. Politik kimliğini de yine Avrupa sosyal demokrasisi üzerinden inşa etmiştir. Bu çerçevede Cem, bakan olduğunda Türkiye'nin AB'ye girebilmesi için hem düşünsel anlamda hem de pratik olarak uğraş vermiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'nin eşiğinden içeriye ilk adımını atmasında Cem'in çok önemli katkıları olmuştur.[1164] Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin Avrupa Birliği'yle bütünleşmesindeki ilk adım, 1 Ocak 1996'da Gümrük Birliği'ne girmesiyle gerçekleşmiştir. Cem'in Dışişleri Bakanı olduğu dönemde Türkiye, 1999 Helsinki Zirvesi'nde aday ülke olmuştur. Türkiye, 3 Ekim 2005'te AB'yle üyelik müzakerelerine başlamıştır.[1165] Cem'e göre

> "Yüzlerce yıl hem hasım, hem de örnek olarak algılamışız, Avrupa'yı. Türkiye'nin sosyal ve siyasal güçleri, aktörleri, bazen idealist beklentilerle, bazen soğuk menfaat hesaplarıyla, Avrupa'yı hep gündemde tutmuş; Avrupa, Türkiye'nin dış dengelerinde ve iç mücadelelerinde her zaman var olmuş. Yenilikçi Osmanlılar da, cumhuriyetin öncüleri de, bir yandan Avrupa'nın ordularıyla savaşırken; öte yandan, özledikleri yeni Türkiye'yi, Avrupa kurumları ve değerleri temelinde tasarlamışlar… Avrupa, yüzyıllar boyu hem tezimiz hem antitezimiz olabilmiş".[1166]

[1163] McCormick, **age,** 190.

[1164] Örmeci, **age,** 229.

[1165] **age,** 227.

[1166] Cem, 2009b, 4.

Cem, bakan olduğunda Türk dış politikasındaki AB siyasetini "uzak akraba kimliğiyle AB'nin gerilerindeki bir kompartımanına ikinci sınıf biletle sığışma siyaseti" olarak değerlendirmiştir.[1167] Cem, AB'ye üye olmayı bir hedef olarak tanımlamış ancak AB'yi "marazi bir saplantıya dönüşmemesi" gerektiğini savunmuştur.[1168] Ayrıca Cem'in tasarladığı Türk dış politikası içinde AB'nin konumu "kendi başına tek hedef olarak değil, büyük bir dış siyaset bütününün çok önemli unsuru olarak öngörülmüştür".[1169] Cem, Türk kimliğinin ve Türkiye'nin Doğulu kimliğe sahip olduğu kadar Avrupalı kimliğe de sahip olduğunu iddia ederek Türkiye'nin kimliğinin AB tarafından sorgulanmaması gerektiğini söylemiştir.

> "Biz kendimiz hem Avrupalı hem de Asyalı olarak görmekteyiz ve bunun bir ayrıcalık olduğunu düşünmekteyiz. Dolayısıyla, kimliğimizdeki Avrupalılık özelliğinin sorgulanmasından rahatsızlık duyuyoruz: Avrupalı olmak 'tarihi' ya da 'coğrafi' bir tanımlama ise, biz 700 yıllık tarihimizi, Avrupalı bir güç olarak, Avrupa'da yaşadık ve yaşamaktayız. 'Avrupa Kültürü', AB'nin resmi söylemlerinde olduğu gibi 'demokrasi', 'insan hakları', 'hukuk devleti', 'kadın-erkek eşitliği', 'laiklik' gibi niteliklerle tanımlanmakta ise, Cumhuriyet Türkiye'sinin 75 yıldan bu yana çağdaş 'Avrupa Kültürü'nü paylaştığı bir gerçektir".[1170]

Cem'in gözünde Türkiye, AB'ye çok büyük katkılar sunabilecek bir konumdadır. Türkiye'nin geniş coğrafyası ve özgün kültürünün yanında hem Müslümanlığı hem de sekülerliği bünyesinde barındırarak özel bir model haline gelmiştir. Türkiye, AB'nin Doğu'ya açılan başlıca tarihsel, kültürel ve ekonomik köprüsü niteliğindedir. Avrasya'da politik ve ekonomik merkez olarak birçok imkân sunmaktadır. Cem'e göre Türkiye, Batı Avrupa'nın gözünde 'antitez' ve 'dıştaki' olmuştur. Bu talihsiz ayrımcılığın artık geride bırakılacağını gösteren belirtiler Türkiye'nin birliğe dahil edilmesiyle ortadan kaldırılmalıdır.[1171]

Cem, 1997 Temmuz-Aralık döneminde, Avrupa ve Avrupa Birliği konusunu sadece bir politikacı olarak değil bir entelektüel olarak da ele almıştır. Cem, 1999'da Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin aday ülke statüsüne getirilmesinde önemli bir konumda olmuştur. Cem Dışişleri Bakanı olunca Türkiye'nin AB'ye adaylık sürecini görüşmek için ilk temaslarını İtalya ve Fransa'yla yapmıştır. Avrupalı siyasetçilerle kişisel dostluklarını ve ortak dünya görüşlerindeki yakınlıklarını devreye sokarak

---

[1167] **age,** 9.

[1168] **age,** 13.

[1169] **age,** 16.

[1170] **age,** 61.

[1171] **age,** 119-120.

Türkiye'nin AB iddiasını, Avrupa devletlerini ziyaret ederek anlatmıştır. Cem AB'ye yönelik izlediği tavrı şöyle aktarmaktadır:

> "Lüksemburg'dan önce konuştuğum AB yetkililerine, eğer Türkiye'nin adaylığı kabul edilmezse AB'yle ilişkilerimizi yeninden gözden geçireceğimizi söyledim. Bu bir tehdit değildi, sadece gerçeklerin yaratacağı objektif bir durumdu. AB'yle ilişkiler kesilmeyecekti ama Türkiye kendini aday olarak benimsemeyen bir toplulukla Türk-Yunan meselesini, Kıbrıs'ı, insan haklarını, Güneydoğu gibi hassas konuları görüşmeyecekti. Tabii bunu çok hoş karşılamadılar".[1172]

Cem, Lüksemburg Zirvesi öncesinde 19 Ekim 1997'de tüm AB'ye üye dışişleri bakanlarına mektup göndererek "Türkiye, 12 Aralık 1997 Lüksemburg Zirvesi'nde AB adayı ilan edilmezse, günümüzdeki gibi sadece Gümrük Birliği üyesi olarak kalacaksa, bu konuları (Yunanistan, Kıbrıs vb.) artık AB ile tartışmayacağını" yinelemiştir.[1173] Cem, Türkiye'nin önüne getirilen bu konularla ilgilenmiş ve AB'nin sorunları büyüten bir tablo çizdiğini iddia etmiştir.

Cem, Yunanistan'la iyi ilişkiler geliştirmek için iyi niyetli açıklamalar yapmıştır. ABD'nin desteklediği 10 Temmuz 1997'de Madrid Zirvesi'nde uzlaşıya yönelik mutabakat sağlansa da Yunanistan Dışişleri Bakanı Pangalos'un, 27 Eylül 1997'de New York'ta bir kanalda yaptığı açıklamalar, Türkiye'yle ilişkileri germiştir. Pangalos şunları söylemiştir: "Türkiye yayılmacıdır, Türkiye'nin askeri ve diplomatik kanadından bir kesim, Ege'deki Yunan sınırlarına göz koymuştur. Bu durumda, Türk tarafıyla değil diyalog, görüş teati etmeye dahi başlayamayız. Soyguncu, katil ve tecavüzcü ile görüşemezsiniz, bu imkânsızdır".[1174] Cem, dünya basınına ulaştırılmak üzere cevap metni yazmış ve "Sayın Pangalos'un haddini ve terbiye sınırını aşan sözlerini şiddetle reddediyoruz" demiştir. Pangalos, Ocak 1998'de de Türkiye'nin aleyhine açıklamalarda bulunmuş, bu sefer de "Türklerin, Kürtlere 'Hitler muamelesi' yaptığını iddia etmiştir. Cem hemen bir cevap vermiştir.

> "…Yunan faşistleri, 'efendi' diye belledikleri Alman işgalcilere binlerce Yunan vatandaşı Yahudi'yi bizzat teslim ederek ölüm kamplarına göndermiştir. Sayın Pangalos tarihten söz edecekse, İkinci Dünya Savaşı'nda, Hitler güdümündeki Yunan yönetiminin, Yunan halkını nasıl darağaçlarında ve toplu infazlarda tükettiğini okumasını öneririz".[1175]

Cem, Türk-Yunan ilişkilerini değerlendirirken kendi döneminde düşmanlığın aşılmasının zor bir süreç olduğunu söylemiştir. Yunanistan'ın kendi kimliğini inşa

---

[1172] Dündar, **age,** 207.

[1173] Cem, 2009b, 33.

[1174] **age,** 104.

[1175] **age,** 105.

etmek için Türkiye düşmanlığı ve korkusu, Yunanlı karar alıcıların kullandığı bir araç olmuştur. Aynı şekilde Türk karar alıcıları da düşmanlaştırılmış Yunan imgesini kullanmışlardır. Yunanistan aktif propagandasıyla Türkiye'nin dünyadaki imajını zedelemiştir. ABD ve Batı Avrupa içinde Yunan propagandası ilgiyle takip edilmiştir. Mazlum Yunanistan, saldırgan Türkiye görünümünü ortadan kaldırmak için Cem, kişisel dostluklarını, yazarlık ilişkilerini kullanarak kendi tezlerini uluslararası basına aktararak, propagandaya karşı cevaplar vermekte hiç gecikmemiştir. Bunun yanında, Cem uluslararası hukuku takip ederek, Yunan tezlerini hukuk içinde çürütmeye çalışmıştır.[1176]

> "Yunanistan, Ege sorunlarının çözümü için tek ve mutlak uluslararası hukuk yönetiminin, Lahey'deki Uluslararası Adalet Divanı olduğunu, Türkiye divana başvurmayı kabul etmediği için uluslararası hukuku çiğnediğini yıllar yılı tekrarlamış ve buna bütün Avrupa'yı, ABD'yi inandırmıştı. Bizim taraftan ise bir Allah'ın kulu çıkıp da uluslararası hukukun bu olmadığını, uluslararası hukukun ve Birleşmiş Milletler'in, çok sayıda başka yöntemi sıraladıktan sonra Adalet Divanı'nı zikrettiğini, AB'nin ise, ancak bütün diğer yöntemlerin denenip başarısız kalması halinde Adalet Divanı'na işaret ettiğini ne kendi halkımıza ne de dünyaya hatırlatabilmişti".[1177]

Yunanistan, AB'ye üye olmak isteyen Türkiye'ye karşı Kıbrıs ve Ege sularını sorun ederek engeller çıkarmıştır. Cem bu engellemelere rağmen Yunanistan'a karşı sakin bir şekilde diplomatik mücadele vermiştir. 1999'da Interpol'de kırmızı bültenle aranan Öcalan'ın Yunanistan tarafınca himayesi Cem için büyük bir koz olmuştur. Cem, uluslararası hukuk ve güvenlik normlarını devreye sokarak Yunan yönetiminin barışa yönelik tehdit unsuru oluşturduğunu vurgulamıştır. Yunanistan Türkiye tarafından "terörist bir devlet" olarak nitelendirilmiştir. Cem'in bu diplomatik hamlesi, Türkiye'yi birçok kere işgalci olarak tanımlayan Pangolos'un görevden alınmasına neden olmuştur.[1178] Pangalos istifa ederken, Cem'in tabiriyle "Türkiye konusunda öteden beri akılcı yaklaşımlarıyla dikkat çeken Papandreu", Dışişleri Bakanlığı'na atanmıştır. Soğuk Savaş sonrasında özellikle de 1996 Kardak Krizi'nden beri Hobbesçu kültür içinde ilerleyen Türk-Yunan ilişkileri, Cem ve Papandreou'nun katkılarıyla iki ülke birbirini düşmanlaştırıcı algıdan çıkarmış ve Lockecu kültür içinde rekabet temelinde işbirliğine yönelmiştir. Ayrıca bu yakınlaşma, Türkiye'nin Helsinki Zirvesi'nde AB'ye adaylığının kabulünde etkin

[1176] **age,** 173.

[1177] Cem, 2009a, 175-176.

[1178] **age,** 182.

olmuştur.[1179] Cem ve Papandreou hem sorunların çözümü üzerinde ortaklaşa çalışmışlar hem de kültür, eğitim, ticaret, turizm ve terörle mücadeleye yönelik işbirliği sürecine girmişlerdir.[1180]

Cem, bakanlığı döneminde Papandreou'yla Batı Trakya Müslüman Türklerinin durumunu da ele almıştır. Özellikle Müslüman Türk azınlığın müftüsünü Yunanistan atamakta, ancak Türk cemaati kendi müftülerini seçmekteydi. "Böylece, ortaya biri devletin atadığı, öteki cemaatin seçtiği iki müftü çıkmaktaydı". Cem'in bu konunun çözülebilmesi için Türkiye'deki modelin Yunanistan'da da uygulanabileceğini Papandreou'ya söylemiştir. Türkiye'deki dini azınlıklar devletten onay almak koşuluyla kendi dini liderlerini seçebilmekte ve devlet büyük bir problem görmediği müddetçe bu seçimi onaylamaktaydı. Cem, orta yol olarak tanımladığı bu sistemin Türkiye'de sorunsuz işletildiğini beyan etmişti. Papandreou bu yöntemi çözüme yönelik bulsa da Cem döneminde Yunanistan'da resmi bir çözüm oluşturulamamıştır.[1181] Davutoğlu döneminde ve günümüzde de bu sorun devam etmektedir.

Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde gündeme getirilen bir diğer konu Kıbrıs'ın durumu ve geleceği olmuştur. AB Kıbrıs sorununun çözülmüş olmasını Türkiye'nin kabul sürecine girmesinde ve ilerlemesinde bir ön koşul olarak görmüştür. Cem, çıkarları gereği Türkiye'nin, Kıbrıs'ın durumunu AB sürecinden ayrı tutması gerektiğini iddia etmiştir. Bu iddiasını bakanlığı süresince de sürdürmüştür. Cem, Kıbrıs'taki Türk askerinin durumunu işgal olarak değerlendirmemiştir. Yunan cuntasının ve Sampson'un faşist darbesinin Kıbrıs'ta bir krizin çıkmasına sebebiyet verdiğini ve Türk cemaatinin güvenliğinin sağlanması için Garantörlük Antlaşması gereği Türkiye'nin adaya güvenliği sağlamak amacıyla müdahale ettiğini söylemiştir. Cem'in Kıbrıs çözümüne yönelik politikası, "iki devlet temelinde, konfederasyon esasında ortak bir Kıbrıs devletini oluşturmaktır".[1182] Ayrıca Cem'in bakanlığı döneminde Güney Kıbrıs'ın 1998'de Rusya'dan satın aldığı S-300'leri topraklarına yerleştirmek istemesiyle, Türkiye büyük bir güvenlik tehdidi algılamıştır. Cem, sadece Türkiye'nin değil bölgenin tehlikeye gireceğini belirmiştir. Türkiye

[1179] Cem, 2009a, 181; Cem, 2009b, 163-164.

[1180] Balcı, **age,** 242-243.

[1181] Cem, 2009a, 152-153.

[1182] **age,** 273-286.

GKRY'den büyük bir tehdit algılamıştır. Füzeler, daha sonra GKRY değil Girit'e yerleştirilmiştir.[1183]

Cem, bakanlık döneminde AB'nin Türkiye'yi yanlış algıladığını, "Avrupalı akademisyenlerin kendi özgül sosyokültürel tecrübelerine dayalı sosyal analiz metotlarını Türkiye gibi bir ülkeye uyarladıkları zaman yanlış sonuçlara varacaklarını" dile getirmiştir.[1184] Özellikle AB'nin, azınlıklar ve etnik kimlikler üzerine Türkiye'yi eleştirmesine karşı Cem, Osmanlı millet sisteminden yola çıkarak Türkiye sosyolojisinin tarih içinde etnik ve dinsel kimlikler arasında barışçıl bir düzen kurduğunu anlatmaya çalışmıştır. Cem'e göre "Türkiye'nin sosyal dokusunun irdelenmesi ve anlaşılmasına çalışırken, ırk esasına dayalı kriterlerin, belirleyici ve temel araçlar olarak Batılılarca kullanılması yanlış varsayımlara yol açmaktadır".[1185] Cem, AB'ye üye devletlerin örneğin Yunanistan, İtalya, İsveç ve Fransa'nın kendilerine has azınlık tanımlarının olduğunu vurgulamıştır. AB hukuku, azınlık uygulamalarına yönelik çeşitliliği kabul etmesine ve üyelerin farklı uygulamalarını kabul etmesine rağmen "Türkiye'ye azınlık tanımlarını ve modellerini adeta zorla dayatmanın hukuken geçersiz olduğunu" savunmuştur.[1186]

Davutoğlu, Cem'e benzer bir söylemle Türkiye'nin "ne coğrafi ne de tarihi olarak Avrupa'dan kopabileceğini" söylemiştir.[1187] Türkiye'nin stratejik hedefi ve devlet politikasının AB'ye tam üyelik olduğunu vurgulamıştır. Türklerin Avrupa modernleşmesi içindeki konumunun Cumhuriyet'le başlamadığını 18. yüzyıldan bu yana süregelen bir süreç olduğunu vurgulamıştır.[1188] Türkiye'nin, AB'yle ortak bir vizyona sahip, yumuşak gücü kullanan, evrensel değerleri geliştiren ve AB'nin kabul ettiği "farklılıklarda birlik" prensibini kendinde barındıran bir ülke olduğunu düşünür. Davutoğlu, Cem gibi Kantçı kültür içinde Türkiye'nin Avrupa'yla bütünleşme amacını ortak norm, fikir ve değerler üzerinden tanımlamıştır.[1189] Fakat

[1183] Cem, 2001, 143-187.

[1184] Cem, 2009b, 117.

[1185] **age.**

[1186] **age,** 228; Cem, 2001, 104-109.;

[1187] Davutoğlu, 2014, 550.

[1188] "Sayın Bakanımızın Türk-İtalyan Forumunda Yaptığı Konuşma", www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-turk-italyan-forumunda-yaptigi-konusma.tr.mfa [Erişim Tarihi: 07.03.2019]

[1189] "Sayın Bakanımızın "Nueva Economia Forum"da Yaptıkları Konuşma", www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin_nueva-economia-forum_da-yaptiklari-konusma_-16-kasim-2009_-madrid.tr.mfa [Erişim Tarihi: 07.03.2019]

Davutoğlu'na göre, Avrupa içinde Türkiye kenar ülke ya da karar alma mekanizmalarına girmeyen konumda olmamalıdır. Davutoğlu, hiçbir Türk'ün bir Slovenya gibi AB üyesi olmayı kabul etmeyeceğini iddia eder. "Biz Türkler, 'bir Alman'ın Avrupa'nın geleceği hakkında söz söyleme hakkı kadar bizim de hakkımız var' diyorsak AB'ye girmeliyiz, böyle demiyorsa zaten girmemeliyiz" demiştir.[1190] Başka bir demecinde ise Davutoğlu, şöyle bir açıklama yapmıştır:

> "Türkiye Osmanlı ve cumhuriyet dönemine özellikle soğuk savaş dönemi itibarıyla bakıldığında iki tanımlama dikkat çekicidir. Osmanlı'da biz biraz 'cephe ülkesi' gibi görüldük. Yani Batı ile Doğu arasında, Avrupa'yla Asya arasında sürekli savaş ve cephe ülkesi. Soğuk savaş döneminde de 'kanat ülke'. Şimdi de AB'nin 'periferi ülkesi' olmak istemiyoruz. AB'ye gireceksek AB içinde önemli bir aktör olmak istiyoruz, AB'nin 'çevre unsuru' olmak istemiyoruz".[1191]

Davutoğlu, Türkiye ve AB ilişkilerinin ilerleyebilmesi için karar alıcıların rasyonel esneklik içinde politika üretmesini tavsiye etmiştir. Aynı zamanda medeniyetler arasındaki etkileşim de Türkiye ve AB ilişkilerine katkı yapacağını düşünmektedir.[1192] Davutoğlu, her defasında evrenselliği ve çoğulculuğu norm haline getirmiş AB karar alıcılarının, Avrupa kimlik ve kültürünü monolitik bir konuma sokarak Türkiye'yi ötekileştirmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Aynı şekilde Türkiye'nin de kendi iradesiyle AB'yle bütünleşme sürecine girdiğini hatırlamasını istemiş ve AB'nin Türkiye'yi bölecek algısını üretmemesi gerektiğini vurgulamıştır.[1193]

Davutoğlu'nun bir diğer eleştirisiyse, AB'nin "Türkiye'yi bünyesine almaksızın ve tam olarak reddetmeksizin bir bekleme sürecinde tutma tavrı"na yöneliktir. Davutoğlu'na göre AB, Kıbrıs, Ege, ekonomik meselelerde Türkiye'ye bahane sorunlar üretmektedir. Davutoğlu, aslında AB karar alıcılarının Türkiye kaygısının var olduğunu vurgulamıştır:

> "Başka bir kültür çevresine ait olan, nüfusu kalabalık ve dinamik bir Türkiye'nin AB'ye girişi, tarihi çok iyi okuyan AB yetkililerini kaygılandırmaktadır. Roma İmparatorluğu'nu çözen dinamik Germen ve Hun akınlarının benzeri bir baskı ile karşı karşı olduklarını düşünen AB yetkilileri, güney ülkelerinden gelen bu baskının Avrupa'ya en yakın ucu olarak Türkiye'yi görmektedirler. Avrupalı lider ve aydınların büyük çoğunluğu, Türkiye'yi, kültürel olarak İslam-merkezli Doğu'nun, ekonomik ve siyasi olarak da Güney'in bir uzantısı şeklinde görmektedir. Bu nedenle, Türkiye'yi hazmı güç bir unsur şeklinde gören Avrupalılar, tam üyeli

[1190] Zengin, **age,** 426.

[1191] **age.**

[1192] Davutoğlu, 2014, 550.

[1193] **age,** 547.

evet dememekte, ama hayır demenin getireceği maliyetleri de hesap ederek ilişkileri askıda tutmaktadırlar".[1194]

Davutoğlu, bakanlığa geçtikten sonra katıldığı bir televizyon programında Türk dış politikasını değerlendirirken, "Avrupa bizim kıtamız ve Avrupa'nın geleceğinde herkes kadar biz de söz söylemeliyiz"[1195] demiştir. Davutoğlu'nun AB'ye yönelik tavrı Hobbesçu kültürü aşan bir konumda olmuştur. Fakat Türkiye'nin 1974'ten beri GKRY ile yaşadığı problemler, GKRY'nin Kıbrıs Cumhuriyeti temsilcisi olarak AB'ye alınmasıyla, AB'yle olan ilişkileri neredeyse donma noktasına gelmiştir. Ayrıca 2013'teki Türkiye'de meydana gelen Gezi Olayları'ndan dolayı AB, demokratik hakları dile getiren kesimlere şiddetli müdahalesinden dolayı Türkiye'yi üst üste uyarıcı açıklamalarda bulunmuştu.[1196] Davutoğlu, bu açıklamaların oryantalist bir gözlükle yapıldığını söyleyerek, Avrupa'da da bu tarz eylemlere karşı polisin şiddetli müdahalesi olduğunu dile getirmiştir. Cem ya da Davutoğlu her ne kadar Avrupa'ya karşı olumlu söylemler içinde olsalar da beklenmedik içsel ve dışsal faktörlerden dolayı Cem ve Davutoğlu'nun zaman zaman AB'ye yönelik Lockecu rakip kültüre yönelmesine neden olmuştur.

Cem'in bakanlık döneminde olduğu gibi Davutoğlu'nun döneminde de Kıbrıs meselesi, AB'nin çözüme kavuşturulmasını istediği bir meseleydi ve sürekli olarak Türkiye'nin önüne çıkarılmaktaydı. Davutoğlu'nun danışman olduğu 2004'te BM'nin başkanı Koffi Annan'ın öncülüğünde Birleşik Kıbrıs Cumhuriyeti adı altında, federal hükümet biçimine dayalı Kıbrıs Türk Devleti ve Kıbrıs Rum Devleti kurulacaktı. Davutoğlu'nun da desteklediği bu plan, 24 Nisan 2004'te oylamaya sunuldu. Türk tarafı bu planı desteklerken Rum tarafı desteklememiş ve plan başarısız olmuştur. AB tarafından Kıbrıslı Türklerin ekonomik olarak desteklenmesi ve cezalandırılmaması gerektiğine ilişkin açıklamalar gelmişti. Ancak bu açıklamalar söylemde kalmıştır. Üstelik hayır oyu kullanan Rumlar, Kıbrıs Cumhuriyeti adına 1 Mayıs 2004'te AB'ye üye yapılmışlardır.[1197]

[1194] **age,** 549.

[1195] "Davutoğlu: Avrupa Bizim Kıtamız", www.milliyet.com.tr/davutoglu-avrupa -bizim-kitamiz-siyaset-1183410/ [Erişim Tarihi: 08.03.2019]

[1196] "Gezi Parkı Gösterileri: AB'de 'Boşuna Uyarmıyoruz' Havası", www.bbc.com/turkce/haberler [Erişim Tarihi: 07.03.2019]

[1197] Zengin, **age,** 336-370.

Davutoğlu'nun bakanlığı döneminde Kıbrıs'ın 2012'de Avrupa dönem başkanı olması Türkiye-AB ilişkilerini neredeyse askıya alan bir durumu ortaya çıkarmıştı.[1198] Davutoğlu Kıbrıs Rum yönetiminin dönem başkanı olmasından önce yaptığı açıklamada, Türkiye'nin 2012'de adada çözüm olmasını ve birleşik Kıbrıs'ın dönem başkanlığını üstlenmesini planlamıştı. Davutoğlu bu durumu şöyle değerlendirmiştir:

> "Eğer olmazsa, Kıbrıs Rum tarafı bu müzakereleri geciktirecek gelecek sene 2012 Temmuzunda tek taraflı olarak dönem başkanlığı alırsa bu sadece Adada bir çözümsüzlük anlamına gelmez aynı zamanda Türkiye ile AB ilişkilerinin tıkanıklığın ötesinde donma noktası anlamına gelir. Biz Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin çözüm olmadan üstleneceği bir dönem başkanlığında Türkiye ile AB arasındaki ilişkilerin sürdürülebileceği kanaatinde değiliz".[1199]

Davutoğlu'nun bu açıklamalarına rağmen Kıbrıs Rum Yönetimi, AB'nin dönem başkanı olmuştur ve Kıbrıs'ın durumunda bir değişiklik de yaşanmamıştır. 2013'te İrlanda AB'nin dönem başkanlığını alınca ilişkiler normalleşme sürecine girmiştir. Davutoğlu, 27 Mayıs 2013'te gerçekleştirilen 51. Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nde Türkiye'nin 1963'ten beri 50 yıldır AB'ye üye olmak için uğraştığını ve bu uğraşında devam edeceğini belirtmiştir. Bu toplantıda Kıbrıslı Türklerin izolasyonuna son verilmesi istenmiştir.[1200]

Davutoğlu döneminde, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 1974'te Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinden ve Rum tarafında meydana gelen kayıplardan dolayı Türkiye'yi 90 milyon Euro tutarında tazminata mahkûm etmiştir. Davutoğlu hem uluslararası hukuk hem de AİHM'nin benimsediği kurallar çerçevesinde bu kararın bir bağlayıcılığı ve Türkiye açısından bir kıymeti olmadığını vurgulamıştır.[1201]

Davutoğlu bakan olduktan sonra Yunanistan'la ilişkileri geliştirme gayreti içine girmiştir. İhtiyatlı iyimserlik çerçevesinde ikili ilişkiler geliştirilmeye çalışılmıştır. İki ülke arasında oluşturulan Yüksek İşbirliği Konseyi içinde bakanlık seviyesinde katılımlar gerçekleştirilmiştir. Davutoğlu'nun dış politika tasavvurunda

---

[1198] Beril Dedeoğlu, "Kıbrıs'ın Dönem Başkanlığı Biterken", www.star.com.tr/yazar/kibrisin-donem-baskanligi-biterken-yazi-713120/?utm_source=gazeteoku&utm_medium=referral [Erişim Tarihi: 07.03.2019]

[1199] "Davutoğlu'ndan AB'ye Kıbrıs Resti", www.bbc.com/turkce/haberler/2011/07/110713_turkey_eu [Erişim Tarihi: 07.03.2019]

[1200] "Foreign Minister Davutoglu 'EU membership has been our strategic goal for almost 50 years and will continue to be'", www.mfa.gov.tr/foreign-minister-davutoglu-_eu-membership-has-been-our-strategic-goal-for-almost-50-years-and-will-continue-to-be.en.mfa [Erişim Tarihi: 07.03.2019]

[1201] "AİHM'den Türkiye'ye Kıbrıs Tazminatı", www.bbc.com/turkce/2014/05/140512_kibris_tazminat [Erişim Tarihi: 07.03.2019]

sürekli yer verdiği tarihi şehirleri birbirine bağlama düşüncesi İstanbul ve Selanik arasında hızlı tren yoluyla gerçekleştirilmek istenmiştir ancak yapılamamıştır.[1202]

Davutoğlu döneminde gündeme gelen bir başka konu Yunanistan'da yaşayan Müslüman azınlıkların haklarının ihlali ve Yunanistan'ın Müslüman azınlıkların dinine müdahalesi üzerinedir. Davutoğlu, 2011'de Batı Trakya'ya yaptığı bir ziyarette "Batı Trakya'daki Müslüman Türk azınlığının Yunanistan ile Türkiye arasında bir dostluk köprüsü kurduğunu" söylemiştir. Bunun yanında Batı Trakya Müslüman Türk azınlığının Yunanistan'ın müdahalesinden dolayı kendi dini liderlerini seçemediğini ve vakıf idarelerini yönetemediğini söylemiştir.[1203]

Cem ve Davutoğlu döneminde Türkiye'nin AB'yle olan ilişkileri geliştirilmeye çalışılmıştır. Ortak tarih, normlar, değerler, kültür ve coğrafya vurgusu ön plana çıkarılarak Türkiye'nin Avrupa'nın doğal bir üyesi ve "biz"i içinde olduğu ortaya konulmuştur. Hem Cem hem de Davutoğlu'nun dünya tasavvurları ve kimlik algıları AB'yi yakın öteki olarak tanımlamıştır. Özellikle Cem'in Avrupa toplumu içinde sosyalleşmesini gerçekleştirmesi ve dünya görüşünü Avrupa düşüncesini temel alarak şekillendirmiş olması Türkiye'nin AB'yle ilişkilerini Kantçı kültür yöneliminde geliştirilmesini sağlamıştır. Davutoğlu'nun Avrupa toplumuyla doğrudan bir yaşantısı olmasa da Avrupa düşüncesiyle bağlantısı olmuştur. Cem kadar kuvvetli olmasa da Davutoğlu'nun tarih ve medeniyet düzleminde Avrupa'yla kurduğu bağ, onunla yakınlaşmasını sağlamıştır. Tıpkı Cem gibi Davutoğlu'nun medeniyet tasavvurunda çatışma değil uyum olduğu için Avrupa medeniyeti Davutoğlu'nun zihin dünyasında düşmanlaştırılan bir konuma sahip değildir. Ancak bu Cem'in yaptığı gibi Avrupa'yı merkeze aldığı anlamına da gelmemelidir. Davutoğlu, Avrupa düzenini eleştiren söylemlere sahiptir. *Alternatif Paradigmalar* ve *Medeniyet Dönüşümü* kitabında gözlemlendiği gibi Avrupa düzenine alternatif olacak İslam düzeninin var olduğunu iddia etmiştir. Belki de bundan dolayıdır ki Davutoğlu, Cem'in Avrupa'yla bütünleşme isteği kadar, Ortadoğu İslam toplumlarıyla bütünleşmek istediği iddia edilebilir.

[1202] Kılıç Buğra Kanat, "The Future of Turkish-Greek Relations", www.dailysabah.com/columns/kilic-bugra-kanat/2014/12/07/the-future-of-turkishgreek-relations [Erişim Tarihi: 07.03.2019]

[1203] "Ahmet Davutoğlu: "Batı Trakya'da Ciddi Azınlık Sorunları Devam Ediyor", www.batitrakya.org/bati-trakya/ahmet-davutoglu-bati-trakyada-ciddi-azinlik-sorunlari-devam-ediyor.html [Erişim Tarihi: 07.03.2019]

Daha çok Cem döneminde AB'nin adaylık sürecinde Türkiye'nin önüne koyduğu Kıbrıs ve Yunanistan'la ilişkilerin düzeltilmesi meselesinde her iki bakan işbirliği temelinde çözüm önerileri ortaya koymuştur. GKRY'nin 2004'te AB'ye üye olmasıyla, Kıbrıs'ın statüsü doğrudan Türkiye-AB ilişkilerini etkiler noktaya gelmiştir. Cem, Kıbrıs meselesinin AB'nin elinde bir koz olarak kullanılmasını engellemek ve Kıbrıs'ı AB'den bağımsız değerlendirmek için diplomatik mücadele vermiştir. Her iki bakan da Kıbrıs'ta çözümsüzlüğün bir çözüm olarak kalmasını istememişlerdir. Kıbrıs Rum tarafının egemenlik durumu her iki bakan tarafından kabul edilmemiştir. Ancak her iki bakan Kıbrıslı Türklerin haklarının korunması kaydıyla Rum tarafıyla Lockecu kültüre geçmede gayret etmişlerdir.

Cem ve Davutoğlu Yunanistan'la ilişkilerini kazan-kazan mantığı içinde geliştirmek istemiştir. Tarihsel düşman Yunanistan tutumuna karşı Cem ve Davutoğlu, Yunanistan'la ilişkileri Hobbesçu kültür anlayışından çıkarmaya gayret etmişlerdir. Genelde Lockecu kültürde seyreden Türkiye-Yunanistan ilişkileri, Cem ve Davutoğlu döneminde ortak bir biz imgesi oluşturamadığından ve oluşturulsa bile praksise yansıtılamadığından Kantçı kültüre evrilememiştir.

Sonuç olarak hem Yunanistan'la hem de Kıbrıs'la sorunlar ortak normlar, demokratik değerler ve uluslararası hukuk üzerinden çözülmeye çalışılsa da "tarafların farklılıkları göz ardı ederek kolektif bir 'biz' kavramsallaştırmasına ulaşamadıkları/ulaşmak istemedikleri sürece" sorunlar aşılamayacaktır.[1204] Batı coğrafyası içinde bile kendine ait bir Avrupa tasavvur eden Avrupalı devletler, Türkiye'yi içlerine alacak "biz" kimliği oluşturmakta Türkiye kadar gönüllü değillerdir. Avrupa'nın "biz" imgesi tarihsel süreklilik içinde Avrupa Hristiyanlığı ve daha sonra Avrupa sekülerizmine göre inşa edildiğinden ve Türkler hem Hristiyanlığın hem de sekülerizmin ötekisi konumunda olduğundan AB, Türkiye'yle Kantçı kültür içinde buluşamamaktadır.[1205] Avrupa'nın yapabildiği, kendi "ben"ini korumak amacıyla askeri temelde geçici süreyle Türkiye'yle ortak dışsal düşmana karşı güvenlik temelinde birleşmek olmuştur. Cem'in tabiriyle, Soğuk Savaş sürecinde "Avrupa'daki Türkler, Batı Bloku'nun Sovyetler sınırındaki uç karakolu olan ve Avrupa'yı koruyan bir ülkenin vatandaşları olarak çok sevilmiş ve Türkiye

[1204] Ereker, 2010, 239-240.

[1205] **age,** 240.

içerisindeki demokratik sorunlar Avrupalıları fazla ilgilendirmemiştir".[1206] Ortak düşman komünizm ortadan kalkınca Avrupa, Türkiye'yi kendi medeniyet ve kültür algısına göre ötekileştirmiş ve Türkiye'yi dışlamıştır.

6.2.3. Türkiye'nin "Tarihi Coğrafyası" ya da "Yakın Kara Havzası": Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlar

Türkiye hem tarihi birikimi hem de coğrafi konumu itibariyle Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkaslar üçgeninde yer alan bir ülkedir. Türk dış politikasında bu bölgeler Cem'in tabiriyle Türkiye'nin "tarihi coğrafyası"[1207], Davutoğlu'nun tabiriyle Türkiye'nin "yakın kara havzası"[1208] olarak tanımlanmıştır. Bu bölgelerdeki devletler, istikrar ve güvenliklerini kendi istekleriyle savaşlar ve çatışmalarla aşındırırlarken bu süreçte bölgelere nüfuz eden büyük güçlerin müdahalelerinden kendilerini koruyamamışlardır.[1209] Dinsel düşmanlıklar, mikro milliyetçilikler ya da ekonomik meselelerinden çıkan tüm çatışmalar bu üç bölgede de yer yer varlığını göstermektedir.

Ortadoğu Soğuk Savaş sonrasında çatışma halinin var olduğu, güvenlik ve istikrarın oluşturulmasında kararsız süreçlerin yaşandığı bir bölge görünümündedir. Bu görünüme sebep olan aktörler bölgedeki ulus devletlerin yanında, bölgede ortaya çıkan devlet dışı silahlı örgütler ve bölgeye doğrudan ya da dolaylı olarak nüfus eden küresel devletlerdir. Ayrıca yönetimdeki diktatörler ve monarşilerin kendi güçlerini elinde tutma istekleri, Arap-İsrail çatışması, Sünni-Hanefi, Şii ve Sünni-Hanbeli mezhebi altında gelişen Vahhabi hareketinin teopolitik düzlemde rekabeti, Arap Ayaklanması gibi beklenmedik sosyolojik vakalar, iç savaşlar Ortadoğu'da olası yeni istikrarsızlıkları ortaya çıkarabilecek vakalardır.

Ortadoğu'da hem Hobbesçu hem de Lockecu kültürün karışımıyla meydana gelmiş melez bir anarşi kültürü mevcuttur.[1210] Türkiye, İran, Suudi Arabistan, Mısır

---

[1206] Örmeci, **age,** 228-229.

[1207] Dündar, **age,** 206.

[1208] Davutoğlu, 2014, 119.

[1209] Savaş Dinçer, "Balkans-Caucasus-Middle East, Interaction in the Crises Triangle", www.tasam.org/en/Icerik/33943/balkans-caucasus-middle_east_interaction_in_the_crises_triangle [Erişim Tarihi: 11.03.2019]

[1210] Bezen Balamir Coşkun, "Regionalizm and Securitization: The Case of the Middle East", **Beyond Regionalism?**, edt. Cilja Hardes, Matteo Legrenzi (Burlington: Ashgate Publishing Company, 2008): 96.

gibi bölgesel güce sahip devletler birbirlerinin egemenlik haklarını tanımakla birlikte yer yer işbirliğine kapı aralayan yer yer de haklarını korumak için birbirlerine karşı revizyonist söylemler ve eylemler üreten devletlerdir. Türkiye, İran, Suudi Arabistan ve Mısır arasındaki bu rekabet Lockecu kültürü var etmiştir. Filistin topraklarını işgal eden ve Hobbesçu kültüre neden olan İsrail, İran ve çoğu Arap devletlerince düşman tanımlanıp egemenliği yok sayılmıştır. Öte yandan İsrail'in egemenliği, Türkiye, Mısır ve Ürdün tarafından tanınmış ve bu devletler arasında Lockecu kültür kendini var etmiştir.

Soğuk Savaş'ın hemen ardından ABD'nin Irak'a askeri müdahalesinde Türkiye ABD'ye destek vermişti. Bu destek karşısında Orta Doğu Arap devletleri Türkiye'yi "Batı'nın maşası/sözcüsü" olarak algılamıştı. Türklerin, Arapları uzak öteki olarak tanımlaması Cumhuriyet döneminin politikası olmuştu. Kemalist politik kimliğin gözünde "Türkiye'yi bölmek parçalamak isteyen güçlerle işbirliği yapan" Araplar algısı inşa edilmişti. Arap dünyasındaysa, "inşa ettiği laik ve batılı kimliğiyle" Türkiye uzak öteki olarak algılanmıştı. Türkiye coğrafi olarak Orta Doğu'da olsa da geleneksel Türk dış politikası Türkiye'yi Ortadoğu kimliğine ve kültürüne uzak durmayı tercih etmiştir.[1211]

Kafkasya, Kuzey ve Güney olarak ayrılmaktadır. Güney Kafkasya, Türkiye'nin tarihi ve kültürel bağlarının bulunduğu ve Türkiye'yi Orta Asya'ya bağlayan bir köprü olarak tanımlanmıştır. Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Kuzey Kafkasya'da yer almaktadır.[1212] Kuzey Kafkasya Rusya Federasyonu'na dahil olup, içinde yedi cumhuriyeti barındırmaktadır. 1991'den bu yana bölge bir dizi çatışmalar yaşamıştır. Zayıf ve istikrarsız görünümünden dolayı bölge, 2008'e kadar makro ölçekte hem Hobbesçu kültürü hem de Lockecu kültürü yaşayarak melez bir anarşi kültürü ortaya koymuştur. 2008'den sonra bölge rekabetin sürdürüldüğü Lockecu kültüre sahip olmuştur.

1991-1994 arasında Abhazya ve Güney Osetya, Gürcistan'a karşı bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Sorunlar 2008'e kadar devam etmiştir. 2008'de Güney Osetya ve Gürcistan arasındaki çatışmaya Rusya ve Abhazya da dahil

---

[1211] Ereker, 2010, 264-265.; Hasan Kayalı, "Türklerin Araplara Bakışı", www.aljazeera.com.tr/gorus/turklerin-araplara-bakisi [Erişim Tarihi: 12.03.2019]

[1212] "Güney Kafkasya Ülkeleri İle İlişkiler", www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-guney-kafkasya-ulkeleriyle-iliskileri.tr.mfa [Erişim Tarihi: 12.03.2019]

olmuştur. Yine bu tarihte Rusya, Gürcistan'a askeri müdahalede bulunmuştur. Savaş sonrasında Rusya hem Abhazya'nın hem de Güney Osetya'nın bağımsızlığını tanımıştır. Uluslararası hukuk açısında Abhazya ve Güney Osetya'nın egemen ve bağımsız statülerini Venezuela ve Suriye de tanımıştır. Güney Kafkasya'daki bir diğer savaş durumu da 1992-1994 arasında Azerbaycan ve Ermenistan arasında gerçekleşmiştir.[1213] Güney Kafkasya, bir bütün olarak devletlerinin işbirliği yaptığı bölge görünümünden uzaktır. Her üç devlet de Vestfalya düzenine sahiptir. Fakat Etnik meseleler ve bölgesel güvenliğe dair problemler, "biz" kavramını oluşturacak dinamikleri henüz üretememiştir.

Türkiye, Gürcistan'la ilişkilerini iyi ve istikrarlı tutmaya gayret etmiştir. Abhaz-Gürcü savaşında tarafsız olduğunu açıklamıştır. Türkiye, Azerbaycan'la ilişkileri hep dostluk içinde tanımlamıştır. Ortak bir "biz" etrafında birleşebilen Türkiye ve Azerbaycan ortak dil, örf, adet ve fiziksel görünüşte benzerlik göstermektedirler. "Öyle ki Türkiye'nin doğusunda yaşayan Türkler esasen Azerbaycan'ın (veya tam tersi) bir uzantısı olarak görülebilir".[1214] Türkiye'nin Ermenistan'la ilişkileri tarihi anlamda birbirlerini olumsuz algıma üzerine inşa edilmiştir. Ancak Türkiye, Karabağ Savaşı'nda istenilen yardımı Azerbaycan'a veremediği için Azerbaycan üzerinde itibarı kaybetme noktasına gelmiştir. Azerbaycan'da Haydar Aliyev'in devlet başkanı olmasıyla ilişkiler düzelmeye başlamıştır. Soğuk Savaş sonrasında Rusya ve İran'ın bölgeye hâkim olmasından tedirginlik duyan Batı, Türkiye'yi liberal değerleri benimsemiş Müslüman bir ülke olarak model tanımlamış ve bölgede etkin olmasını desteklemiştir. Fakat Türkiye, Rusya'nın bölgedeki egemenliğini ve etkinliğini kıracak bir noktaya erişememiştir. Bu da Türkiye'nin çoğu çatışmada Rusya'yı karşısına almak istememesinden dolayı bölge çoğu zamanda tarafsız hareket etmesine neden olmuştur.[1215]

Balkanlar, özellikle Batı Balkanlar, Soğuk savaş sonrasında mikro milliyetçilik ve kimlik çatışmalarının yaşandığı bir bölge haline gelerek Hobbesçu anarşi

[1213] Kevork Oskanian, **Fear, Weakness and Power in the Post-Soviet South Caucasus** (London: Palgrave Macmillan, 2013), 66-91; Ülviyye Aydın, "Abhazya ve Güney Osetya Sorunu: Avrupa Birliği-Gürcistan İlişkilerinin "İstenmeyen" Gündemi", **Avrupa Birliği'nin Bölgesel İhtilaflara Yönelik Politikaları,** ed. Uğur Burç Yıldız (Ankara: Detay Yayıncılık, 2016): 14-24.; "Ülke Profili: Gürcistan", www.aljazeera.com.tr/ulke-profili/ulke-profili-gurcistan [Erişim Tarihi: 12.03.2019]

[1214] Karpat, 2012, 169-171.

[1215] Oskanian, **age,** 89-90; Karpat, 2012, 169-171; Bülent Aras, Pınar Akpınar, "The Relations between Turkey and the Caucasus", **Perceptions**, vol. 16I, no. 3 (2011): 53-68.

kültürünü var etmiştir. 1963'te kurulan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin 1991 itibariyle çözülmeye başlaması bölgedeki devletlerin Hobbesçu düşmanlaştırma temelinde birbirlerine saldırmalarına sebep olmuştur. 1991-1992 arasında Slovenya, Hırvatistan, Makedonya Yugoslavya'dan ayrılmıştır. 1992'de Bosna-Hersek bağımsızlığını ilan edince Hırvatlar ve Sırplar, Bosna-Hersek'e saldırmıştır. NATO'nun çatışmalara müdahale etmesiyle barış sağlanmıştı. 2003'te Yugoslavya, Sırbistan-Karadağ ismini alırken bu birliktelik 2006'da sona ermiştir. 2006 itibariyle Sırbistan ve Karadağ bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. En son 2008'de Kosova, Sırbistan'a karşı bağımsızlığını ilan etmiştir.

Bu bağımsızlık hareketleri barışçıl süreçleri değil, çatışma ve savaşı da beraberinde getirerek 2000'li yıllara kadar bölgeyi istikrarsız bir konuma sokmuştur. Balkanlarda meydana gelen çatışma ve savaşların çıkma sebeplerine ilişkin üç tez öne sürülmüştür. İlk olarak, bölgede var olan etnik milliyetçiliktir. İkinci olarak, yaygın olarak Batı akademiyasının kabul ettiği tarihsel düşmanlıkların Yugoslavya sonrası tekrardan gün yüzüne çıkarılmış olmasıdır. Üçüncü olarak, medeniyetler arasındaki çatışmanın bölgede kendini göstermiş olmasıdır.[1216] Günümüzde bölge Hobbesçu kültürden çıkmış durumdadır. Şu anda makro ölçekte bakıldığında bölgedeki devletler, birbirlerinin egemenliklerini tanıyan ve sorunlarını diplomasiyle çözmeye çalışarak birbirleriyle rekabet temelinde ilerleyen Lockecu kültüre sahiptir. Bölgedeki devletlerin kendi başlarına birleşip "biz" kimliğini oluşturması zayıftır ve ilişkiler örtük olarak halen daha tarihi düşmanlıkların gölgesinde ilerlemektedir. Bölge, dışsal bir faktör olan AB'nin etkisiyle demokratik değerler ve ortak normları kabul etme sürecine girmiştir.[1217] Böylece Hırvatistan, Makedonya, Karadağ, Sırbistan, Arnavutluk, Kosova AB'ye üye olmak isteyerek, AB'nin Kantçı kültürüne dahil olmayı hedeflemektedirler.[1218]

Türkiye, Batı Balkanlar'da yaşanan çatışmaların sonlandırılmasında aktif rol almayı tercih etmiştir. Türkiye'nin bölgeyle kurduğu bağ etnik bir Türklük bağlantısından çok dinsel temelde tanımlanan bağdır. Çünkü halen daha bölgede

[1216] Dinçer, "Balkans-Caucasus-Middle East".

[1217] Marko Kovacevic, "Bringing in Bibo: Understanding Identities and Reality of Small Post-Yugoslav States", **Politics of Enmity**, ed. Gazela Puclar vd. (Belgrade: University of Belgrade, 2018): 184-210.

[1218] McCormick, **age,** 185-189; "Avrupa Birliği Yolunda Batı Balkanlar", www.trthaber.com/haber/dunya/avrupa-birliği-yolunda-bati-balkanlar-234933.html (Erişim Tarihi: 12.03.2019)

yaşayan Müslümanlar etnik bir tanım yapılmaksızın Türk olarak adlandırılmaktadır. Türklerin Balkanlarla kurduğu bağ 14. Yüzyıl Osmanlısının bu bölgede etkinliğine dayanmaktadır. Balkan ismi bile Türkçe kökenlidir ve "dağlık bölge" anlamında gelmektedir.[1219]

Osmanlı'nın milliyetçilik hareketleriyle dağılma sürecine girdiği dönemlerde Balkanlardaki uluslar, kendi kültür ve kimliklerini inşa etmek için Osmanlı'ya karşı bağımsızlık savaşları vermişlerdir. Bu yüzden Balkan devletleri Osmanlı geçmişinden bahsetmekten kaçınmışlardır. Türkiye Cumhuriyeti de bu siyaseti takip ettiğinden 1923'den 1990'lara kadar geleneksel Türk dış politikası içinde Balkan politikası ortak tarih, kültür ve kimlik üzerinden geliştirilmemiştir. Özellikle "Yugoslavya'nın dağılması ve Sırpların Bosnalı masum çocuk, kadın ve erkeklere yönelik katliamları, günümüzde, bölgedeki mevcut dış ilişkileri tepetaklak etmiş ve eski hatıraları ve tarihsel ilişkileri yeniden canlandırmıştır".[1220] Türkiye, Balkanlar'da yaşanan problemlere çözüm üretmek için bölgeyle ilgilenmeye başlamıştır. Bosna Savaşı başlayınca uluslararası askeri müdahalenin gerekli olduğunu düşünmüştür. İKÖ, AGİT ve NATO'yla ortak çalışmıştır. Kosova Savaşı'nda pasif kalmayı tercih etmiştir. Bunun Yugoslavya'nın iç meselesi olduğunu yorumlamıştır. Fakat Kosova'ya yapılan askeri müdahalesine katılmıştır.[1221]

Tablo 8: Kendine Yakınlık Algısı

	Geleneksel Dış Politika	**İsmail Cem**	**Ahmet Davutoğlu**
Batı-AB	Yakın-Nötr	Yakın	Yakın-Nötr
Ortadoğu Müslüman Dünyası	Uzak	Yakın-Nötr	Yakın
Balkanlar	Uzak	Yakın-Nötr	Yakın
Kafkaslar	Uzak	Yakın-Nötr	Yakın
ABD	Yakın	Yakın-Nötr	Yakın-Nötr
Rusya	Nötr	Nötr	Nötr

[1219] Birgül Demirtaş, "Turkey and the Balkans: Overcoming Prejudices, Building Bridges and Constructing a Common Future", **Perceptions**, vol. 18, no. 2 (2013): 166.

[1220] Karpat, 2012, 167.

[1221] Demirtaş, **age,** 167-171.

Çalışmacı tarafından oluşturulmuştur.

Türkiye'nin bu bölgelere yönelik yeni dış politika arayışları, geleneksel dış politika prensiplerini eleştiren yeni karar alıcıların var olmasını sağlamıştır. Tam da bu noktada Türk dış politikasına hem söylemsel hem de eylemsel anlamda yeni bir dinamizm katacak iki entelektüel siyaset adamı, Cem ve Davutoğlu, Türk dış politikasında etkin aktörler olmuşlardır. Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan uluslararası düzenin ruhu, yeni olana devletleri zorlarken Cem ve Davutoğlu, Türk dış politikasındaki değişimi ve dönüşümü sağlayacak entelektüel birikime ve politik söyleme sahip aktörler olarak ön plana çıkmışlardır. Cem ve Davutoğlu, geleneksel dış politikaya eleştiriler getirirken bir yandan da kendi dünya görüşleri ve kimlik algılarıyla Türk dış politikasını şekillendirmişlerdir. Her ikisi de Türkiye'nin yumuşak güç araçlarını kullanarak diğer devletlerle üst düzey politik diyalog mekanizmaları kurma ve toplumsal ilişkileri geliştirme, ekonomik karşılıklı bağımlılık yaratma ve işbirliği temelinde bölgesel politikalar oluşturma, farklı olanlarla bir arada yaşama amacını benimsemişlerdir. Bu amaçlar iddia edildiği[1222] gibi 2002 sonrası AK parti döneminde ilk defa Türk dış politikasında düşünülmüş ve pratize edilmiş değildir. İsmail Cem döneminde de bu amaçlar Cem'in bireysel katkılarıyla Türk dış politikasında kendilerini hem söylemsel hem de eylemsel olarak var etmişlerdir. Fakat her ne kadar iki birey aktör arasında görünürde benzerlik olsa da dış politikayı tasavvur etmede farklılıklar doğal olarak ortaya çıkmıştır. Bu farklılıklar aşağıda açıklandığı gibi dış politikadaki eylemleri için de geçerli olmuştur.

6.2.3.1. Cem ve Davutoğlu'nun Dış Politikalarında Ortadoğu Algısı

Cem, Batılı bir sosyalleşme sürecinden geçmesine ve Türkiye'de sol düşünce içinde olmasına rağmen Anadolu'da ortaya konulan İslam kültürüne ve Orta Doğu coğrafyasına ilgi duymuştur. Cem'in bu ilgisi TRT yıllarında kendini gösterdiği gibi Dışişleri Bakanı olduğunda da kendini göstermiştir. Türk dış politikasındaki Arap algısının da yanlış veriler üzerine şekillendirildiğini iddia eden Cem, tarihi yanlışlığın tahlilini de yapmıştır.

> "Geleneksel dış siyasetin bir başka özelliği, ya da 'fobisi', herkesin Türkiye'ye düşman olduğu, çepeçevre düşmanlarla sarılı olduğumuz varsayımıdır. 'Yunan da düşmanımızdır, Bulgar da, Rus da, Arap da, Acem de…' Bu 'korku', dönemine ve koşullara göre, içimizden de,

[1222] Aras, 2011, 55.

> dışımızdan da yönlendirilmiş, kullanılmıştır. …Sürekli 'dış' korku altındaki bir ülkede, korkuya dayalı bir dış siyasetin egemenliğinde, tabiatıyla, mevcut düzene, eşitsizliğe, demokrasi eksiğine karşı çıkan herkes, dışarının aleti olmakla suçlanabilmiştir. 1990'larda, komünizm ayağının ortadan kakmasıyla, korku faktörünün etkinliği azalmış, ancak yok olmamıştır. Geleneksel dış siyaset, herkesin Türkiye'ye düşman olduğu varsayımıyla hem içte hem dışta değişmezliğin bekçisi olmaya devam etmiştir".[1223]

Cem'e göre, dış politikayı yönetenlerin bu indirgemeci tarih anlayışı ideolojik bir tutumun yansımasıyla ilgilidir. Sadece yönetenlerin değil Türkiye'nin özellikle Ortadoğu'ya uzak durması Batılı güçlerin telkiniyle de ilgilidir. "Düşmanlarla kuşatılmış Türkiye" imajı geleneksel dış politikanın parametresi haline getirilmiştir. Özellikle, Araplara karşı I. Dünya Savaşı'nda "arkamızdan vurdular" söyleminin sorgulanmasını isteyen Cem, "geleneksel dış siyasetin bu önemli dayanağı, sağlam mıdır?" sorusunu sormuştur.[1224] David Fromkin'in *A Peace to End All Peace*[1225] kitabına atıfla durumun gerçekte öyle olmadığını aktarmıştır. Cem, Arapların çoğunluğunun Osmanlı'ya karşı savaşmadığını, İngiltere'nin kendi tarafındaki Arapları çoğunlukmuş gibi göstererek Osmanlı'ya karşı savaştığını ve böylece İngilizlerin propaganda yaptığını aktarmıştır. Böylece Cem, "çarpıtılmış düşmanlıklara dayanan dış siyaset anlayışı, tarihin taşıdığı olumsuzlukları sınırlayamadığı gibi, paylaşılmış bir tarihin sunduğu imkanlardan, fırsatlardan Türkiye'nin yararlanmasını da engellediğini" iddia etmiştir.[1226]

Cem, Türkiye'nin Ortadoğu'da nasıl bir rota izleyeceğini 1991'deki bir yazısında açıklamıştır. Türkiye'nin Ortadoğu'da "Truva atı görünümünden" uzaklaşması gerektiğini vurgulamıştır. Bu Truva atı görünümünden uzaklaşması için Türkiye'nin kendi kimliği ile var olması ve Ortadoğu'da kendi önermelerini ortaya koyması gerektiğini savunmuştur.

> "Cumhuriyetçiliği ve çoğulcu demokrasiyi özümseyen ve Ortadoğu için savaşan bir Türkiye; çağı paylaşmak iddiasını taşıyan, bu iddianın laiklik, kadın erkek eşitliği gibi temel ölçülerini, hukuk anlayışını kendi içinde sergileyen ve Ortadoğu ülkelerine öneren bir Türkiye; herkesin her fırsatta bir "model" yarattığı, "Castro modelinden" "Humeyni modeline" kadar ihraç mallarının üretildiği bir dünyada, kendi "çağı paylaşmak" modelini barışın ve diyaloğun kanallarından Ortadoğu'ya taşıyabilen, tanıtabilen, özendirebilen bir Türkiye, "yeni dengelerde" tabii ki söz ve güç sahibi olur".[1227]

[1223] Cem, 2009a, 18-19.

[1224] **age,** 20.

[1225] David Fromkin, **A Peace to End All Peace** (New York: Henry Hold and Company, 2001)

[1226] Cem, 2009a, 21.

[1227] Cem, 2010, 355.

Bakan olur olmaz basına verdiği demeçte Türkiye'nin komşularıyla ve Ortadoğu devletleriyle yakın ilişkiler ve işbirliği geliştireceğini vurgulamıştır.

> "Türkiye, Ortadoğu'da çok önemli bir denge unsurudur. Ortadoğu barış sürecine katkılarını geliştirmeye hazırdır. Filistin dahil bütün Arap ülkeleriyle tarihi dostluk ilişkilerini geliştirmenin kararlılığındadır. Türkiye, İsrail'le sürdürdüğü ve hiçbir ülkenin aleyhine olmayan, barış ve istikrara katkı olarak nitelediği dostluk ve işbirliğine devam edecektir. Bu ilişkinin yanlış algılanmış olmasından kaynaklanan yersiz tedirginliklerin ortadan kalkması için, Türkiye, Arap dostları nezdindeki bilgilendirmesini sürdürmektedir".[1228]

Cem'in Ortadoğu barışına yönelik ilk önemli girişimi, Irak ve ABD arasında yaşanan krizi çözmek adına Irak'ta Şubat 1998'de Saddam Hüseyin'le görüşmesi olmuştur. Görüşme öncesinde bölgedeki ülkelerden işbirliği talebinde bulunan Cem, Suriye ve Ürdün gibi devletlerle ortak hareket etmeyi amaçlamıştır. Böylece Irak'ın uluslararası toplumla daha sağlıklı ilişki kurabilmesi için inisiyatif almıştır. Cem'in planlaması ve girişimiyle Türkiye, Suriye ve Ürdün'le Komşuluk Forumu'nda bir araya gelerek barış adına yapılması gerekenleri deklare etmiştir. Irak'ın toprak bütünlüğü ve siyasal birliğinin korunması, I. Körfez Krizi'nin tüm sorunlara sebep olduğu hem terörün hem de kitle imha silahların engellenmesinde işbirliği yapılması önerilmiştir. Ayrıca kuvvet kullanımı, sınırların aşılmamasına yönelik kararlar alınırken iktisadi işbirliği ve karşılıklı bağımlılık sürecinin oluşturulması hedeflenmiştir.[1229] Saddam'la görüşmesinde Cem, olası bir ABD saldırısının engellenmesi için Türkiye'nin ne yapmak istediğini Saddam'a anlatmış ve BM kararlarına uyulması gerektiğini ifade etmiştir. Fakat Cem'in bu tavsiyelerine ve uğraşlarına rağmen ABD, Aralık 1998'de Irak'a Çöl Tilkisi Harekatı'nda bulunmuştur.[1230] Görünürde Kantçı kültür söylemine sahip bu komşuluk formu da işlevsellik kazanamamıştır. Zaten Türkiye-Suriye ilişkileri de PKK'dan dolayı bozulmuştur.

Cem Ortadoğu'da barışın sağlanması için Filistin-İsrail meselesiyle de ilgilenmiştir. Dışişleri Bakanı olduğu 1997'den 2002'ye kadar hem Filistin'e hem de İsrail'e ziyaretlerde bulunmuştur. Çatışma çözümünde arabulucu ya da kolaylaştırıcı sıfatlarını tercih etmeyen Cem, "biz kendimize çizdiğimiz yolu, bizim bölgeye karşı olan, tarihimizden kaynaklanmış sorumluluğun günümüzün bize yüklediği

---

[1228] Dışişleri Bakanlığı, **age,** Giriş Bölümü

[1229] Cem, 2001, 79-81.

[1230] Dündar, **age,** 220-225; Dışişleri Bakanlığı, **age,** 263-265.

sorumluluğun bir gereği olarak yürümeye devam edeceğiz" demiştir.[1231] Cem, çatışmaların çözümünde Türkiye'nin tarihsel bir sorumluluğa sahip olduğunu belirtmiştir.

Cem, başta Kudüs'ün statüsü ve Filistin-İsrail çatışmasının ortadan kaldırılması için Kudüs'te Osmanlı yönetim anlayışının uygulanabileceğini söylemiştir. Cem'in Osmanlı'nın dinsel hoşgörüsünü kültür kimliği ve inanç dünyasındaki hukuksal nedenlere bağlamakla birlikte, iktisadi akılcılık açısından da bu dinsel hoşgörünün sürdürüldüğünü iddia etmiştir. Böylece Osmanlı, düzenli vergiler toplamak kaydıyla diğer toplulukların inançlarına serbestlik hakkı vermiştir.[1232] Cem, Osmanlı'nın Kudüs yönetimi örnek alarak çözümler sunmuştur.

> "O dönemde aynı değilse de benzer sorunlar yaşanıyormuş. Bu nedenle Kudüs'ün üç ayrı kapısı varmış. Biliyorsunuz, Kudüs'ün etrafındaki surlar Kanuni Sultan Süleyman tarafından yaptırılmıştır ve hala da ayaktadır. Bu üç ayrı kapıdan daha büyükçe olan ve daha işlek olan, daha büyük nüfusa sahip Müslümanlara ait… Diğeri Musevilere, üçüncüsü de Hristiyanlara… Her birinin farklı açılma ve kapanma saatleri varmış. …Bundan çağrışımla bir yaklaşım yöntemi bulabileceğimizi düşünmüştük. Temaslar bir yerde, bir noktada sonuç vermeye başladı. Dediğim gibi muhteşem sonuçlar elde etmedik, ama Filistinlilerle İsrailliler arasında başka alanlardaki köklü ve çatışmaya dönük ayrışmaları yumuşatmak gibi bir işlevi oldu".[1233]

2018'de bir habere göre El Kuds El Arabi Gazetesi Genel Yayın Yönetmeni, Abdulbari Atwan tarafından kaleme alınan bir yazıda, Ocak 2001'de Cem'in Arafat'ı ziyaretinde basına yansıtılmayan bir çözüm önerisini aktarılmıştır. Cem'in önerisi, "Yahudilere Haremüşşerif'te Mescid-i Aksa'nın civarına Sinagog yapılmasıydı". Arafat, "Türk halkının da bu konuya onay vermesi halinde, kendisinin de bu görüşü kabul edeceğini ve sinagogun temel taşını kendisin koyacağını" belirtmiştir. Cem, bunun mümkün olmayacağını anlamış olmalı ki hemen Türkiye'ye dönmüştür.[1234]

2002'de İsrail, Arafat'ı karargâhında hapsetmişti. Cem, dönemin İsrail başbakanı Şaron'un barış çalışmalarını baltaladığını iddia etmişti. Cem, bir karar alarak dostluk ilişkileri geliştirdiği Yunanistan dışişleri bakanı Papandreou'yla Arafat'ın hapsedildiği karargahına ziyarette bulunmuşlardı. Cem'in gerçekleştirdiği bu ziyaretin siyasi bir özelliğinden ziyade insani boyutu ön plana çıkarılmıştı. Cem, "ancak yaptığımızın Filistin meselesine bir faydası, bir katkısı, bir etkisi oldu mu,

---

[1231] "Cem: Ortadoğu'da Uzlaşı Sürmeli", www.arsiv.ntv.com.tr/news/62408.asp#BODY [Erişim Tarihi: 10.03.2019]

[1232] Cem, 2010, 233-234.

[1233] Dündar, **age,** 214-215.

[1234] "İsmail Cem, Arafat ve Sinagog", www.dunyabulteni.net/arsiv/ismail-cem-arafat-ve-sinagog-h421.thml [Erişim Tarihi: 10.03.2019]

derseniz; hayır! Eski İsrail hükümetiyle mümkün olabilmişti, ama Şaron'la olmadı" demiştir.[1235]

Cem, Ortadoğu'daki ilk büyük krizini Ekim 1998'de Suriye'yle savaşın eşiğine gelme durumunda yaşamıştı. O dönemde PKK'nın terör faaliyetleri had safhadaydı. Özellikle Suriye PKK'ya lojistik destek, barınma ve hareket imkânı vermekteydi. İlk büyük tepki hariciye ve askeriyenin ortak kararıyla "ya Suriye terör başını kendi sınırlarının dışına çıkarır ya da biz müdahale ederiz" denilerek Suriye sert bir dille Türkiye tarafınca uyarılmıştı.[1236] Dönemin Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'in arabuluculuğunda kriz çözüme ulaştırılmak istenmiştir. 9 Ekim 1998'de Öcalan Suriye'den sınır dışı edilmiştir. Suriye Türkiye'nin şartlarını kabul ederek 20 Ekim 1998'de Adana Mutabakatı'nı imzalamıştır.[1237] Cem bu mutabakattan sonra, "yeni bir komşuluk anlayış içinde her iki devlet de hem ekonomik hem de politik ilişkilerini geliştirecektir" açıklamasında bulunmuştur.[1238]

Cem, İran'la da yakın ilişkiler geliştirmek istemiştir. İran'da da uzlaşma ve işbirliğini savunan Muhammed Hatemi'nin Cumhurbaşkanı olmasıyla Türkiye'yle ilişkileri geliştirme imkânı ortaya çıkmıştır. Sınır güvenliği ve terörle mücadele konusunda ortak komisyonlar kurulmuştur. Şubat 2001'de İran'ı ziyaret eden Cem, "İran ve Türkiye'nin zengin uygarlıklara sahip olduğunu ve son birkaç yüzyıllık tarihlerinde daima barış içinde bir arada yaşadıklarını" söylemiştir.[1239]

Davutoğlu, Cem'e benzer bir şekilde Ortadoğu'ya yönelik aktif dış politika geliştirilmesini ve pasif kalınmamasını önermiştir. Davutoğlu'nun Ortadoğu'ya yönelik tasavvuru muhtevada Cem'den farklıdır. Çünkü Davutoğlu'nun Ortadoğu'ya hem zihinsel hem de duygusal anlamda yakınlık göstermiştir. Öyle ki Davutoğlu'nun "her sabah kalktığında güneş doğarken Kudüs, Medine ve İstanbul'un tarihi siluetini aynı anda görebileceği bir mekânda" yaşama hayali vardır.[1240] Davutoğlu'nu göre Ortadoğu'daki şu anki sınırlar Batı'nın dayattığı yapay sınırlardır. Bu sınırlar İslam

[1235] Cem, 2009a, 145-147; Dündar, **age,** 215-220.

[1236] Dündar, **age,** 226.

[1237] Fuat Aksu, "1998 Suriye (Öcalan) Krizi", www.tdpkrizleri.org/index.php/1998-suriye-oecalan-krizi [Erişim Tarihi: 10.03.2019]

[1238] Cem, 2001, 86.

[1239] "Cem: İran'la İlişkilerden Memnunuz", www.arsiv.ntv.com.tr/news/63335.asp [Erişim Tarihi: 13.03.2019]

[1240] Kuseyri, "20 Soruda Ahmet Davutoğlu".

medeniyetinin jeopolitik yaşam alanı bulduğu Ortadoğu coğrafyasını bölmüştür.[1241] Davutoğlu'nun Ortadoğu'ya ilişkin fikirlerinin Sezai Karakoç'la özdeş olduğunu belirtmiştik. Nasıl ki Karakoç "gerçek ve yeni, sağlam ve tabii bir yaşayışa başlayabilmemizin ilk şartı, yeniden Ortadoğulu olmamız, Ortadoğu halkıyla kültürel ve tabii ilgiler kurmamız"[1242] gerektiğini söylüyorsa, Davutoğlu da "otansitite arayışına dayalı kimlik" inşasını Ortadoğu'da başlatmak ister.

2014 yılından Suriye'deki iç savaşı derinleşince Türkiye basınında ve karar alıcıların söylemlerinde ortaya çıkan "Ortadoğu bataklığından sakınalım" görüşlerine karşı Davutoğlu şu şekilde cevap vermiştir:

> "Birileri tarafsız olalım diyecek belki, belki birileri Ortadoğu bataklığına bulaşmayalım diyecek ama biz o bataklık dedikleri Şam'ı, Şam-ı şerif bilmişiz, o bataklık dedikleri Ortadoğu'daki Mekke'yi Medine'yi Kâbe bilmişiz, o bataklık dedikleri Ortadoğu'daki Bağdat'ı kardeş bilmişiz, o bataklık dedikleri Kerkük'ü aziz bilmişiz. Ortadoğu bataklık değil, insanlığı ayağa kaldıran o aziz vahyin merkezidir, Hira'nın merkezidir, Beytül Dağı'dır, Kudüs'tür, Kahire'dir. Ana muhalefet partisi lideri ve birileri bataklık diyorlar, insanlığı aydınlatan Hira mağarasının olduğu Ortadoğu'ya bataklık dedirtmeyeceğiz. Ortadoğu üzerindeki sömürgecileri bu bölgeden uzaklaştırana kadar gece gündüz çalışacağız, bataklık diye andıkları Ortadoğu'dan büyük bir medeniyet meşalesi ayağa kaldıracağız, Allah'ın izniyle".[1243]

Ümit Kıvanç'a göre Davutoğlu'nun bu açıklamasında belirtilen üç misyon söz konusudur. Batı'nın bölgedeki etkinliğini kırma, İslam medeniyetini yeniden bu bölgede inşa etme ve sınırların aslında uyumsuzluğunu ortaya koyma ve bu uyumsuzluğu aşma amacıdır.[1244] Davutoğlu 2014'te yaptığı bu açıklamadan önce, 2010'da gerçekleştirilen Türk-Arap ekonomi formunda "birgün Mescid-i Aksa'da namaz kılacağız" demiştir.[1245] Davutoğlu'nun Ortadoğu'ya yönelik "biz" fikri, "post ulus devlet entegrasyonuna"[1246] dayandığı için Kantçı kültür söylemini oluşturmaktadır.

[1241] Calabro, **age,** 165.

[1242] Karakoç, **age,** 23.

[1243] "Davutoğlu: Ortadoğu'ya Bataklık Dedirtmeyeceğiz", www.yenisafak.com/politika/davutoglu-ortadoguya-bataklik-dedirtmeyeceğiz-668720 [Erişim Tarihi: 13.03.2019]

[1244] Davutoğlu, 2014, 21; Kıvanç, **age,** 202.

[1245] Aslı Aydıntaşbaş, "Davutoğlu: 'Bir gün Mescid-i Aksa'da Namaz Kılacağız'", www.milliyet.com.tr/yazarlar/asli-aydintasbas/davutoglu---bir-gun-mescid-i-aksa-da-namaz-kilacagiz--1250500/ [Erişim Tarihi: 13.03.2019]

[1246] Can Kasapoğlu, "The Turkish-Israeli Relations Under The Davutoğlu Doctrine in Turkish Foreign Policy", **Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi**, c. 3, s. 2 (2012): 2.

Wendt, Kantçı kültürü açıklarken Hobbes'un, Locke'nin ve Kant'ın ismini şeklen kullanmakta olduğunu ve bu isimlerin siyasal teorileri bağlamında bir açıklama yapmadığını belirtmiştir. Bu bağlamda, Wendt'in Kantçı kültürü zorunlu olarak liberal değerlere dayanmak durumunda değildir. Uluslararası siyaset evreninde liberal değerler ve normlar üzerinden pratikte "biz" üretebilen entegrasyonlar ortaya çıktığı için, Wendt liberal değerler üzerinden Kantçı kültürü açıklayabilmiştir. Davutoğlu'nun İslami değerler üzerinden Ortadoğu'da ortak bir "biz" yaratma amacı da Wendt'in Kantçı kültürüne uymaktadır.

Davutoğlu, Türkiye'nin Ortadoğu'daki konumunu yeniden tanımlarken Cem'in "Türk modeli"nden farklılaşan bir söyleme sahip olmuştur. Çünkü Cem'in Türk modelinde sekülerlik ön plana çıkarılırken ancak Ortadoğu devletleri seküler devletlere dönüşürse Türkiye'yle ortak bir biz inşa etme sürecine girebileceklerdir. Cem'de İslam, toplumları birbirine bağlayan kültürel bir nosyon ve Ortadoğu devletleri arasında arkadaşlık ilişkilerinin kurulabilmesi için ortak bir araçtır. Fakat Davutoğlu'nda İslam, "biz" olmanın en temel noktasıdır. İslam medeniyeti tekrar inşa edilmeli ve Ortadoğu halkları Batılı devletlerin çizdiği yapay sınırları aşarak bu medeniyet etrafında toplanmalıdırlar.[1247]

Cem gibi Davutoğlu da Ortadoğu'da meydana gelmiş milliyetçi hareketlerin İngilizlerin desteğiyle yürütülmüş olduğunu iddia eder. Davutoğlu'na göre Arap milliyetçiliği Arap seçkinlerinin savunduğu bir ideolojidir. Bu ideolojiler İslami anlayıştan uzak olduklarından Batı'nın da desteğini almıştır. Davutoğlu'na göre Ortadoğu'daki halklar Müslümandır ve herhangi bir demokratik süreç Arap rejimlerini devirecektir. Eğer Türkiye varlığını gösterirse Ortadoğu halkları üzerinde etkinliğini artıracaktır.[1248]

Davutoğlu, Ortadoğu'yu kaçınılmaz hinterlant olarak değerlendirmektedir.[1249] Komşularla iyi ilişkiler geliştirmek için 2009'da Irak'ın Erbil kentine ziyarette bulunmuştur. Irak'ın Dışişleri Bakanı Hoşyar Zebari ve Bölgesel Kürt Yönetimi'nin Başkanı Behram Salih'le görüşmüştür. Bu ziyarette Davutoğlu, Türkiye'nin Erbil Konsolosluğu'nun açılısını da gerçekleştirmiştir. Aslında 2003'ten bu yana Türkiye Irak'ta bağımsız ya da özerk herhangi bir Kürt siyasi varlığını tanımaktan uzak

[1247] Davutoğlu, 2014, 132.

[1248] Kıvanç, **age,** 205-212; Davutoğlu, **age,** 331 ve 364-410.

[1249] Davutoğlu, **age,** 129.

durmuştur. Fakat Davutoğlu'nun bu ziyaretiyle Kürdistan Bölgesel Yönetimi meşru olarak kabul edilmiştir. Davutoğlu, Erbil ziyaretinde şu açıklamayı yapmıştır:

> "Kürtleri, Arapları, Türkmenleri, Sünnileri, Şiileri hepsini yakın kardeşimiz görüyor, aralarında fark gözetmiyoruz. Onların mutluluğu bizim mutluluğumuz, onların acısı bizim acımız, onların güvenliğine dönük tehdit bize dönük tehdittir. Bizim için Basra da, Erbil de bizim şehirlerimizdir. Ankara'da, İstanbul'da Iraklıların şehridir. Ortak mutluluk ve refaha tek engel maalesef hepimiz için terör tehdidi. Bu terör bazen geçen hafta Bağdat'ta olduğu gibi 180 kardeşimizin hayatına mal oluyor. Bazen Türkiye'ye zarar veriyor. Biz, bütün bu acıları paylaşıyoruz. Arap, Kürt, Türkmen tüm kardeşlerime sesleniyorum, gelin bu bölgeyi tekrar inşa edelim. Tarih boyu bir arada yaşamış, et ve tırnak gibi iç içe geçmiş bu kardeşliğin bozulmasına izin vermeyelim. Biz sizin Avrupa'ya açılan kapınızız. Siz de bizim körfeze açılan kapımızsınız. Oluşturulacak sinerjiyle bu bölge çekim alanına dönüşecek. Çocuklarımız bizden çok daha güzel günler görecek. O güzel günleri sayın Barzani gibi basiretli liderler ve arkadaşlarının kuracağını düşünüyorum. Onlar da emin olsun ki, Irak'ı ve Irak'taki tüm kardeşlerinin geleceğini düşünen bir Türkiye var".[1250]

Davutoğlu'nun gerçekleştirdiği bu açıklama ve ziyaret Türkiye'nin Kürt varlığına yönelik düşmanlaştırma politikasından vazgeçildiğini ortaya koymuştur. Türkiye'nin Kürt bölgesiyle enerji bağlamında geliştirdiği ilişkiler Bağdat'la ilişkilerin gerginleşmesine de sebep olmuştur.[1251] Kerkük'ün statüsü, Türkmenler ve IŞİD'in varlığı Türkiye-Irak ilişkilerini geren konular[1252] olsa da Davutoğlu bakanlık döneminde Irak'ı kendine yakın olarak algılamış ve ilişkilerini geliştirme çabası içine girmiştir.

Davutoğlu'nun bakanlık döneminde yaşadığı en önemli dış politika krizi Mavi Marmara olayından dolayı İsrail'le olmuştur. Genel görünüm açısından Davutoğlu döneminde İsrail'le ilişkiler kötüleşmiş ve aslında İsrail'le ilişkilerin bozulması 2009'da İsrail'in Gazze'yi işgal etmesiyle başlamıştır. Erdoğan'ın Davos'ta İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Peres'e verdiği tepkiyle ilişkiler gerginleşmiştir. 2010'da Gazze'ye yardım götüren Mavi Marmara gemisine İsrail uluslararası sularda saldırmış ve dokuz Türk vatandaşının ölümüne sebep olmuştur. Davutoğlu, diplomasiyi aktif kullanarak İsrail'in özür dilemesi yönünde çalışmalar başlatmıştır. İsrail, olaydan yaklaşık üç sene sonra Türkiye'nin özür talebini kabul etmiştir.

[1250] Okan Müderrisoğlu, "Barzani Demokratik Açılıma Destek Verdi", www.sabah.com.tr/gundem/2009/10/31/barzani_demokratik_acilima_destek_verdi [Erişim Tarihi: 13.03.2019]

[1251] Zeynep Özden Oktav, "Çok Boyutlu Türk Dış Politikasına Bir Örnek: Türkiye-Irak-Bölgesel Kürt Yönetimi arasında Gelişen İlişkiler ve Nedenleri", **Ortadoğu Etütleri**, c.1, s. 2 (2010): 53-74; Ioannis N. Grigoriadis, "The Davutoğlu Doctrine and Turkish Foreign Policy", **Hellenic Foundation for European and Foreign Policy,** issue: 8 (2010): 7; Muhsin Baran, Muzaffer Ercan Yılmaz, "Türkiye-Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) İlişkilerinde Güvenliksizleştirmeler: 2008-2016 Arası Dönem", **ÇOMÜ Ulusararası Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 3, s. 2 (2018): 341-361; Balcı, 2013, 297-298.

[1252] Akpınar, **age,** 66-81.

Davutoğlu, 21 Kasım 2012'de Gazze'yi ziyaret etmiştir. Davutoğlu'nun amacı "Filistin'in aktif 'sahiplenilmesini' sağlamak ve Ankara'nın merkez ülke olma bağlamında Ortadoğu'da inşa etmeye çalıştığı 'liderliği' oluşturmaktır".[1253] Genel görünüm olarak Davutoğlu, özellikle Filistin meselesinden dolayı, İsrail'i kendine uzak algılamıştır. Fakat Hobbesçu düşmanlaştırıcı söylem ve eylem içine girmemiştir. Bölgesel rekabet içinde Lockecu kültür çerçevesinde ilişkilerini devam ettirmiştir.

Davutoğlu'nun İran'a yönelik algısı yakınlık temelinde gözükse de bölgesel Lockecu ve Hobbesçu melez kültürün baskısı Davutoğlu'nun şekillendirdiği Türk dış politikasının İran'la rekabet temelinde siyasa üretmesine neden olmuştur. İran'ın nükleer kapasitesini geliştirmesi Ortadoğu'da hem ABD-İsrail'i hem Suudi Arabistan'ı örtük olarak da Türkiye'yi bölgesel dengeleri değiştireceğinden rahatsız etmiştir. İran'ın nükleer enerjiden faydalanmasını sağlamak için Türkiye ve Brezilya'nın ortak girişimiyle uzlaşma geliştirilse de ABD bu durumdan rahatsızlık duymuş ve BM'de İran'a ambargo uygulanmasını talep etmiştir. Türkiye ambargoya ret oyu vermiştir; ancak Batılı devletleri rahatlatmak için Türkiye topraklarına balistik füze savunma sisteminin yerleştirilmesine onay vermiştir. Bu durum da İran'ın Türkiye'ye tepki vermesine neden olmuştur. Bu olaylar yaşanırken Ortadoğu'da Arap Ayaklanmaları başlamış ve Suriye'de de iç çatışmalara neden olmuştur. Davutoğlu, şiddetle Suriye'deki Esad yönetiminin demokratik rejime geçmesini savunmuştur. İran da Türkiye'yi Suriye'ye müdahale etmekle suçlamış ve iki ülke Suriye üzerinden rekabete girişmişlerdir.[1254]

Davutoğlu döneminde Türkiye-Suriye ilişkileri dramatik ve keskin bir şekilde değişime uğramıştır. Cem döneminde imzalanan Adana Mutabakatı'yla iki ülke Lockecu rekabet temelinde düşmanlaştırıcı algıdan uzaklaşmaya başlamıştı. Cem'in komşularla ilişkileri geliştirme amacı buna katkı sağlamıştı. Davutoğlu'nun dış politikayı yönettiği zamanlarda Arap Baharı'na kadar Türkiye-Suriye yakınlaşması neredeyse ortak "biz" üzerine inşa edilecek bir işbirliği sürecine girmişti. "İki halk, bir devlet" söylemi bile dillendirilirken Arap Ayaklanmalarının başlamasıyla süreç beklenilen dostluk ilişkisinin tam tersi yönünde ilerlemeye devam ederek Hobbesçu

[1253] Balcı, 2013, 301; Grigoriadis, **age,** 8.

[1254] Balcı, 2013, 305-307.

kültürün pratiklerini de var etmiştir. Karşılıklı yaptırım süreçlerinden sonra, Türkiye-Suriye askeri kuvvetleri arasında krizler de çıkmaya başlamıştır.[1255]

Soğuk Savaş sonrasında Cem ve Davutoğlu, Türk dış politikasını şekillendirirken kendi kimlik algılarından dolayı Ortadoğu'yu geleneksel dış politikadan farklı olarak yakın öteki olarak tanımlamışlardır. Her iki siyaset adamı da Ortadoğu'yu tehdit görmemiş ve fırsatların oluşturulabileceği bir bölge olarak algılamıştır. Cem ve Davutoğlu, görünürde Türkiye adına Ortadoğu'yla yakın ilişkiler kurmak istemelerine rağmen işbirliği, bütünleşme ve ortak "biz" olma konularında farklılaşmışlardır. Cem, geleneksel dış politikanın bu bölgeyi Türkiye'den uzaklaştırmasını ve düşmanlaştırmasını eleştirmiş ama Ortadoğu devletleriyle Kantçı kültür temelinde "biz" oluşturmayı da tasavvur etmemiştir. Cem, Türkiye modelini ihraç etme niyetinde olmamıştır. Türkiye modelinin, sekülerizmle Müslümanlık arasında bir uyum örneği olarak tanıtılması gerektiğini vurgulamıştır. Eğer bu modeli Orta Doğu devletleri de kendi ülkelerinde uygulamaya koyarsa, Ortadoğu'nun demokratikleşeceğini düşünmüştür. Cem, Ortadoğu'yla yakın ilişkiler kurmak istemiş ve Lockecu kültür içinde hareket etmiştir.

Davutoğlu'nun Ortadoğu'ya duyduğu yakınlık, Cem'in Avrupa bütünleşmesine duyduğu yakınlığa benzetilebilir. Davutoğlu demokratik değerler, normlar ve fikirleri reddetmemekle birlikte Ortadoğu'da oluşturulacak "biz"i İslam medeniyeti üzerinden tasavvur etmiştir. Bundan dolayı Davutoğlu, Ortadoğu'ya yönelik Kantçı kültür söylemine sahip olmuştur. Fakat Ortadoğu'da meydana gelen Arap ayaklanmalarıyla Davutoğlu; bölgesel rekabetin artmasıyla Kantçı söylemini bir kenara bırakmak durumunda kalmış ve pratikte Lockecu kültüre yönelmiştir. Hatta Davutoğlu'nun politikaları Suriye'yle Türkiye ilişkilerinin Hobbesçu kültüre yönelmesine neden olmuştur.

6.2.3.2. Cem ve Davutoğlu'nun Dış Politikalarında Kafkaslar

İsmail Cem, bakan olarak yaptığı ilk basın toplantısında Kafkaslar hakkında şunları söylemiştir:

> "Kafkaslar, Türkiye'nin Orta Asya'ya açılan penceresidir. Bu komşu bölgede, barış ve istikrara, bölge ülkelerinin bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüklerinin korunmasına büyük önem veriyoruz. Koşullar elverişli olduğunda, bölgede ekonomik işbirliğinin bu

[1255] M. Turan Çağlar, "Toplumsal İnşacı Uluslararası İlişkiler Yaklaşımına Göre 1998-2011 Arası ve 2011 Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri", **Aydın İktisat Fakültesi Derigisi,** c. 2, s. 1 (2017): 141-170.

amaçlara hizmet edeceğinin bilincinde davranacağız. Azeri-Ermeni uyuşmazlığının en kısa zamanda ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü ekseninde çözümlenmesi için ikili planda ve AGİT/Minsk grubu içinde aktif çaba göstermeye devam edeceğiz".[1256]

Cem'in bu açıklaması, Türkiye'nin bölgeye yönelik Lockecu kültürü benimseyeceğini göstermiştir. Türkiye'nin, Gürcistan ve Abhazya sorununa yaklaşımı başından beri Gürcistan'ın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü koruma politikası temelindedir. Cem de bu politikayı benimseyerek hem uluslararası düzeyde hem de ikili düzeyde çatışmanın çözümü için uğramıştır.[1257] 1999'da İstanbul'da Abhazya Zirvesi düzenlenmiştir.[1258]

Cem'in döneminde Rusya'nın egemenliğinde olan Kuzey Kafkasya'da II. Çeçen-Rus Savaşı başlamıştı. Cem'in ve Türkiye'nin genel tutumu bunun Rusya'nın bir iç meselesi olduğu yönünde olmuştur.[1259] Ancak Cem meclisteki konuşmasında insan haklarının bir iç mesele olmayacağını vurgulayarak şu açıklamalarda bulunmuştur:

"İnsan hakları, bugün, hiçbir ülkenin iç meselesi değildir. Rusya'nın insan hakları ihlali, Rusya'nın, Çeçen Halkının yaşama hakkını ihlali hepimizin meselesidir. Ben bunu söyledim de, Bakanlığımız da açıklama yaptı. Sonra –insaf- "Çeçen Halkı terörist" denilmiş protokolle. Yok böyle bir şey. Orada, Rusya'da, Sayın Başbakanın imzaladığı, Türkiye'nin 30 başka ülkeyle olan terörizmle mücadele protokolüdür…"[1260]

Türkiye Rusya'yı Osmanlı-Rus Savaşları'ndan bu yana tarihsel olarak tehdit algılamış ve tanımlamıştır. Sovyetlerin çökmesiyle, Türkiye'nin varlığına tehdit oluşturan Rusya düşman öteki olmaktan çıkarılmıştır. Rusya'nın bölgesinde zayıf kalacağı düşünülürken hem Kafkasya'yı hem de Orta Asya'yı "kendi arka bahçesi" ya da "doğal nüfuz alanı" görerek[1261] etkinliğini devam ettirme çabası içinde olmuştur. Kafkasya ve Orta Asya'ya tarihsel ve kültürel geçmişini kullanarak dahil olmak isteyen Türkiye'yle Rusya çıkar çatışmasına girmiştir. Rusya, Türkiye'nin yeni kurulmuş ülkelere "model ülke" olarak tanıtılması karşısında Türkiye'yi

[1256] Dışişleri Bakanlığı, **age,** Giriş Bölümü.

[1257] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 20, Yasam Yılı 3, Birleşim 102, c. 54 (Haziran 1998) www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c054/tbmm20054102.pdf [Erişim Tarihi: 14.03.2019]

[1258] "İstanbul'da Abhazya Zirvesi", www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a6871.aspx?/Genel/a6871.aspx& [Erişim Tarihi: 14.03.2019]

[1259] Balcı, 2013, 230.

[1260] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 21, Yasama Yılı 2, Birleşim 40, c. 21 (Aralık 1999), www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c021/tbmm21021040.pdf [Erişim Tarihi: 14.03.2019]

[1261] Fikret Elma, "Küreselleşme Sürecinde Güney Kafkasya Demokrasi, Güvenlik ve İşbirliği Sorunu", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, vol. 2, no. 6 (2009): 195-206.

Batı'nın Truva atı olduğunu düşünmüştür. Her ne kadar Türkiye Rusya'yı varlığına yönelik tehdit unsuru olarak görmese de, çıkarlarına yönelik tehdit unsuru oluşturduğu için rakip olarak tanımlamıştır.[1262]

Cem de dış politika tasavvuru içinde Rusya'yı düşman öteki olarak tanımlamamıştır. Cem'e göre Türkiye'nin bölgedeki etkinliği Rusya'yla Türkiye'yi barışçıl rekabetin içine soktuğunu belirtmiştir.[1263] 16 Kasım 2001'de Türk Dışişleri Bakanı İsmail Cem ve Rus Dışişleri Bakanı İgov İvanov New York'ta bir araya gelerek Avrasya İşbirliği Eylem Planı'nı imzalamışlardır. Bu planla, uluslararası terörizmden enerji konulara kadar birçok konularda iki ülke ortak işbirliği sürecine girmişlerdir.[1264]

Gürcistan ve Çeçenistan meselelerinin yanında, Ermeni soykırımı iddiaları Fransa'da 1998'de gündeme gelmiş ve Fransız Ulusal Meclisi'nde "soykırım" resmen tanınmıştır. Cem, Fransa'nın bu kararını "postmodern faşizm" olarak tanımlamıştır. Cem'e göre postmodern faşizm yabancı düşmanlığı, Türk düşmanlığı ve Müslüman düşmanlığının bir araya getirilmesidir. Cem, Ermenistan'la yakınlaşmayı istemesine rağmen "ancak böyle bir girişim için uygun ortam olmadığını" da belirtmiştir.[1265] Cem'in bu girişim isteğini, Davutoğlu 2009 yılında Ermenistan'la başlattığı açılım süreciyle gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Davutoğlu, Soğuk Savaş sonrası Kafkasya'yı ilk olarak uluslararası devletlerin ve çok uluslu şirketlerin dahil olduğu ve ekonomi-politik rekabetin yönlendirdiği bir bölge olarak değerlendirmiştir. İkinci olarak Türkiye, Rusya ve İran'ın dahil olduğu Ermenistan, Gürcistan ve Azerbaycan üçgeninde çeşitli diplomatik süreçlerle etkileşim sürecinin başladığı bölge olarak tanımlamıştır. Üçüncü olarak bölge içinde var olan etnik ve dini çeşitlilik yeni çatışma alanlarını var edecek bir bölge olarak Kafkasları tanımlamıştır. Davutoğlu'na göre, Türkiye ve Kafkaslar arasındaki sınırlar

[1262] Ereker, 2010, 240-243.

[1263] Cem, 2001, 92.

[1264] Hasan Kanbolat, "Türkiye-Rusya: Çok Boyutlu ve Çok Yönlü İşbirliğine Doğru", www.orsam.org.tr/tr/turkiye-rusya-cok-boyutlu-ve-cok-yonlu-isbirliğine-dogru/ (Erişim Tarihi: 14.03.2019)

[1265] "Postmodern Faşizm", www.arsiv.sabah.com.tr/2001/01/31/d02.html (Erişim Tarihi: 14.03.2019)

tıpkı Ortadoğu sınırları gibi sunidir. Özellikle bu bölgede Davutoğlu, Türkiye tarafından dost ve kardeş ülke olarak görülen Azerbaycan'a önem atfetmektedir.[1266]

Davutoğlu, Dışişleri Bakanı olunca bölgeye ilişkin en radikal açılımını Ermenistan'a gerçekleştirmiştir. Türkiye'nin Ermenistan'a düşman öteki bakışını değiştirmek amacıyla "adil hafıza" kavramı çerçevesinde Türk-Ermeni ilişkilerinin yeniden inşa edilmesi için uğraşmıştır.

> "İki millet ortak tarihini önceki uzun ve zengin asırları bir kenara bırakıp yalnızca savaş ve çatışmalar gibi travmatik olaylarla başlatmak ya da önceki uzun asırları bu travmatik olayları merkez alarak geriye doğru yeniden inşa etmek hem tarihe hem de söz konusu milletlere yapılmış en büyük haksızlıktır. 1915 olayları çerçevesinde oluşturulan "adil olmayan hafıza" da Türkler ve Ermenilerin ortak geçmiş ve geleceğini ipotek altına alması bakımından bu olgunun en önemli örneğini oluşturmaktadır".[1267]

"Adil hafıza" kavramı bağlamında Davutoğlu, 2009 yılında Ermenistan'la ilişkileri geliştirmek için açılım sürecini başlatmıştır. Açılım sürecinin derinlik kazanması için Türkiye-Ermenistan arasında protokol imzalanmıştır.[1268] Ancak Azerbaycan'ın Türkiye'ye karşı olumsuz tavrı artınca Türkiye, Ermenistan'la ilişkilerini Karabağ'ın çözülmesi ön koşul olarak getirmiştir. 2010 yılında Ermenistan, Karabağ meselesinin ön koşul olarak sürekli gündeme getirilmesini öne sürerek açılım sürecini donmuştur.[1269] Ayrıca Davutoğlu döneminde Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan arasında ilişkiler derinleştirilmiş ve üçlü işbirliği süreci başlatılmıştır. Düzenli toplantılarla işbirliği süreci derinleştirilirken, işbirliğinin kurucu etkeni ekonomi olmuştur. Bu üçlü işbirliğinin rakibiyse Rusya, İran ve Ermenistan olarak ortaya çıkmıştır.[1270]

Sonuç olarak Cem ve Davutoğlu'nun, melez bir anarşi kültürüne sahip Kafkaslar'a karşı tavrı rekabet temelinde işbirliğini geliştirmek olmuştur. Cem'in Kafkaslar'da Kantçı kültür temelinde bir "biz" oluşturma gayreti olmamıştır.

[1266] Davutoğlu, 2014, 127-128.

[1267] Ahmet Davutoğlu, "Osmanlı'dan Arınma Ya Da "Tarihsizleşme" Sürecinde Türk-Ermeni İlişkileri: "Adil Hafıza" Mümkün Mü?", www.turkishpolicy.com/Files/ArticlePDF/turkish-armenian-relations-is-a-just-memory-possible-spring-2014-tr.pdf [Erişim Tarihi: 14.03.2019]

[1268] "Türkiye Cumhuriyeti İle Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurumasına Dair Protokol", www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/türkiye-ermenistan-turkce.pdf [Erişim Tarihi: 14.03.2019]

[1269] "Ermenistan Protokol Sürecini Durdurdu, Topu Türkiye'ye Attı", www.hurriyet.com.tr/dunya/ermenistan-protokol-sureci-durdurdu-topu-turkiye-ye-atti-14500163 [Erişim Tarihi: 14.03.2019]; Balcı, **age,** 304-305.

[1270] Mitat Çelikpala, Cavid Veliyev, "Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye Bölgesel İşbirliğinin Başarısı", www.khas.edu.tr/cms/cies/dosyalar/files/CIES%20Policy%20Brief%2003.pdf [Erişim Tarihi: 14.03.2019]

Davutoğlu'nun Ortadoğu ve Balkanlar'da yaratılan suni sınırlar gibi, Kafkaslar'da da suni sınırların varlığına ilişkin değerlendirmesi, sınırların kaldırılıp ortak bir "biz" etrafında toplanılmasa da işbirliği temelinde bir bütünleşme sağlanabileceği yönünde politikalarının olduğu düşünülebilir. Ermenistan'la ilişkilerin tekrardan kurulmasında Osmanlı ortak tarihine atıf yapması, her iki devletin de algılarını tekrardan inşa etmesine yönelik bir isteğinin var olduğu göstergesidir. Eğer Cem'in de elinde uygun şartları olsaydı, Davutoğlu'na benzer açılımlar yapabilecek uygulamaları gerçekleştirme potansiyeline sahip olabilirdi. Türkiye adına Ermenistan'la ilişkilerin geliştirilmesini Davutoğlu pratize edebilmiş ancak Azerbaycan-Ermenistan, Türkiye-Ermenistan ilişkilerindeki tarihsel kaygılar ve Türkiye-Azerbaycan dostluğu, Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin gelişmesine imkân vermemiştir.

6.2.3.3. Cem ve Davutoğlu'nun Dış Politikalarında Balkanlar

İsmail Cem, Dışişleri Bakanlığı'na atandıktan sonra gerçekleştirdiği ilk basın toplantısında Balkanlar'a da değinerek bu bölgeyle ilgili şunları söylemiştir:

> "Balkan ülkeleri ile tarihi ve yakın dostluk ilişkilerimizi ve işbirliğimizi en ileri düzeye çıkarmayı öngörüyoruz. Balkanlarda barış ve istikrarın sağlanmasına veya işbirliğine yönelik çok taraflı girişimleri destekliyoruz. Bölgede yeni ekonomik beraberliklerin Türkiye tarafından önerilmesine dönük imkânları araştırıyoruz".[1271]

Cem'in değerlendirmesine göre; Balkanlar coğrafi bir tanımla birlikte 19. yüzyılda kullanılan politik bir terminolojiyi de kendinde barındırmaya başlamıştır. Balkanlar, Batı Avrupa'nın Doğusu ya da Batı Avrupa'nın ötekileştirdiği İslam'ın Avrupa'daki mekânı olmuştur. Ama günümüzde Balkan halkları, Balkanlı kavramının negatif anlama sahip olduğunu düşünerek Güney Doğu Avrupa olarak Balkanları tekrardan isimlendirmiştir. Cem'in Balkanlı meslektaşları bu kavramın daha Avrupa'ya ait bir kavram olduğunu iddia etmişlerdir. Cem'e göre; "geçmişi reddederek değil geçmişle uzlaşarak yeni kimlikler inşa edilebilir". Cem, Balkanların kendi geleceğini paylaşılmış geçmişle uzlaşarak güçlü bir varlık bilinci içinde inşa edebileceğini iddia etmiştir.[1272]

Cem'e göre sanıldığının aksine Balkanlar tarih içinde görece olarak Avrupa'nın hali vakti yerinde bölgelerinden biri olmuştur. Özellikler 15. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Osmanlı döneminde feodal beylerin boyunduruğu altında

[1271] Dışişleri Bakanlığı, **age,** Giriş Bölümü.

[1272] Cem, 2001, 129.

yaşamamıştır. Hem Osmanlı hem de Habsburgların egemenliği altında Balkanlar çok etnikli, çok kültürlü ve çok dilli yapısını korumuştur. 19. yüzyılda milliyetçilik hareketleriyle bölgedeki istikrar bozulmuş Balkanlar şiddetli çatışmaları mekânı haline gelmiştir. Aslında Balkanlar'da var olan her ulus, kendi toprağında birbirinin azınlığı konumunda olmuştur. Cem'e göre "elbette ki zaman geri alınamaz ve imparatorluklar geri getirilemez, fakat bir arada yaşamayı zamanında gerçekleştirmiş tarihi Balkan geleneği tekrardan başarılabilir". Cem'e göre Yugoslavya'nın dağılmasıyla, bölge Avrupa'nın gettosu olarak belirse de ne olursa olsun bölge için özgürlük, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü yükseltmek gerekir. Bu çerçevede Balkanlar, Avrupa kıtasının yabancısı ya da ötekisi olarak görülmemelidir.[1273]

Cem, bir Balkan ülkesi olan Yunanistan'ın Dışişleri Bakanı Papandreou'yla kurduğu iyi ilişkilerini Balkanlar'daki sorunları çözmek için de kullanmıştır. Cem'in Papandreou'yla ortak dünya görüşüne sahip olması kolaylaştırıcı bir unsur olmuştur. İki devletin bakanı, tarihsel düşmanlığı kısa bir dönem de olsa bir kenara koyabilmeyi başarmış ve birbirlerini düşmanlaştırmaktan uzaklaştırarak işbirliği kurabilmişlerdir. Ama iki ülkenin ortak "biz" etrafında birleşmesini sağlayacak kadar da ilişkiler gelişmemiştir. Cem'in bakan olduğu 1997-2002 dönemi Balkanların da istikrarsız olduğu dönem olmuştur. Bosna'ya yönelik saldırılar henüz sonlandırılmış ve uluslararası müdahaleyle barış antlaşmaları imzalanmıştı.[1274]

Papandreou'nun teklifiyle Yunanistan, Türkiye ve Bulgaristan arasında "Üçlü Komşular Formu" oluşturulmuş ve üç ülkenin ortak sınırında buluşan üç dışişleri bakanı aynı gün içinde üç ülkede farklı toplantılar yapmışlardır. Bu sembolik pratikler, iyi ilişkilerin geliştirilmesinde önemli adımları da ardından getirmiştir. Öyle ki Batı Trakya'daki Müslüman Türk azınlıkları, Yunanistan'da Papandreou'nun partisini desteklemişlerdir. Bir başka işbirliği alanıysa Romanya ve Bulgaristan'ın NATO'ya katılımı için Türkiye ve Yunanistan ortak destek vermişlerdir.[1275]

Balkanlar'daki bu işbirliği Türkiye ve Yunanistan arasında bölgesel rekabeti de ortaya çıkarmıştır. Cem'e göre "barış içinde rekabet, dostane rekabet denebilir ama, her iki ülke, kendi etkinliğini korumanın, geliştirmenin siyasetini de izlemiştir".

[1273] Cem, 2001, 130-131.

[1274] Cem, 2009a, 147.

[1275] **age,** 147-148.

Yunanistan'ın hem AB'ye hem de NATO'ya üye olması Balkanlar'da sadece NATO'ya üye olan Türkiye'nin bir adım ötesine geçmesini sağlamıştır. Yunanistan, Balkan devletlerinin AB'ye başvuru süreçlerini desteklerken bölgede etkinlik de kazanabilmiştir. Ancak Cem'in tabiriyle Balkanlar, Türkiye'nin tarihi coğrafyasıydı ve Kosova, Makedonya, Bulgaristan, Yunanistan'da bulunan Müslüman Türk azınlıkların varlığı Türkiye'ye jeokültürel anlamda fayda sağlamaktaydı.[1276]

Yugoslavya'nın Kosova'ya yönelik saldırıları Cem döneminde başlamıştı. Cem, bu çatışmalar karşısında krizi çözmek için diplomasinin kullanılmasına öncelik vermiştir. Cem, Cumhurbaşkanı Demirel'in barış mesajlarını Yugoslav Devlet Başkanı Miloseviç'e aktarmak için Belgrad'a gitmiştir. Ziyareti sırasında Kosova'ya uğramamıştır. Bu durum, Türkiye'nin Kosova'nın bağımsızlık isteğine karşı temkinli yaklaşıyor olduğunun bir göstergesi olmuştur.[1277] Aslında Türkiye, Bosna Savaşı'nda, egemen devlet olarak tanımladığı Bosna'nın yanında olduğunu beyan etmişti. Ancak Kosova'nın halen daha Yugoslavya'nın bir parçası olmasından dolayı Türkiye bunu bir iç mesele olarak değerlendirmiştir. Bir diğer etkense Boşnaklar doğrudan Türkiye'yi hami olarak görürken bağımsızlık isteyen Kosovalılar Arnavutluk'u hami olarak görmüşlerdir.[1278]

Kosova'da çatışmaların şiddetlenmesiyle Cem'in de desteklediği NATO şemsiyesi altında uluslararası askeri müdahale 1999'da gerçekleştirilmiş ve Türkiye doğrudan bu müdahaleye katılmıştır. "Sırbistan'a karşı yapılan NATO harekâtı sonrasında iyice yükselen Arnavut milliyetçiliği kendisini Sırplar, Türkler, Boşnaklar ve Çingenelere karşı tanımlamıştır".[1279] Cem, Kosova konusunda basına verdiği demeçte şunları söylemiştir:

> "Bir defa Kosova bizim açımızdan, Türkiye'nin açısından tarihimizin bir parçasıdır. Kosovalılar Arnavut'uyla, Türkü'yle tarihi paylaştığımız, kültürü paylaştığımız, inancı paylaştığımız insanlardır ve biz Kosova'nın Bosna olmaması için ciddi bir siyaset izledik. …Türkiye konunun barışçı çözümü için bütün taraflarca uzlaşılarak, bir barışçı çözüme varılması için gayret gösterdi ve bu çerçevede etkili olmaya çalıştı ve gene bu bağlamda

[1276] **age,** 148-150.

[1277] Dışişleri Bakanlığı, **age,** 298-300; Birgül Demirtaş Coşkun, "Kosova'nın Bağımsızlığı ve Türk Dış Politikası (1990-2008)", **Uluslararası İlişkiler**, c. 7, s. 27 (2010), 61.

[1278] Coşkun, 2010, 62.

[1279] Şule Kut, "Kosova Türkleri: Nasıl Bir Gelecek?", **Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik,** ed. Şule Kut (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005): 230'dan aktaran Coşkun, 2010, 67.

> Kosova'da bütün insanların, bütün ayrı kaynaktan gelen insanların, ama elbette Kosova'daki Türk azınlığın haklarını korumaya uğraşta".[1280]

Türkiye, müdahale sonrasında Kosova'nın Dostları Grubu'na dâhil olmuştur. Cem'in bizzat katıldığı bu toplantılarda "Türkiye gibi Balkan tecrübesi olan ülkelerin tecrübelerinden yararlanılması gerektiğini" ifade etmiştir.[1281] Türkiye, 2008'de bağımsızlığını ilan eden Kosova'yı tanımıştır.

Davutoğlu Balkanları analiz ederken İsmail Cem hakkında *Stratejik Derinlik*'te şöyle bahsetmektedir: "Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in gerek Ortadoğu gerek Balkanlar'da yüz yüze temaslarla inisiyatif oluşturma çabaları ise dış politika rasyonalitesi açısından doğru unsurlar ihtiva etmiştir".[1282] Davutoğlu'nun Cem'i olumlaması aslında iki aktörün dış politika tarzlarının birbirine benzediğini de göstermektedir. Gürkan Zengin'e göre;

> "Bütün dış politika ve strateji analizlerini 'tarih ve coğrafya' zemini üzerine inşa eden bir akademisyenin 'Osmanlı geçmişi'nden söz etmemesi mümkün değil. Eski dışişleri bakanlarından İsmail Cem de aynı şeyi yapmıştı. Ancak İsmail Cem'in Batı oryantasyonu yüksek bir çevreden ve sol gelenekten geliyor olması onu 'Osmanlıcı' eleştirilerinden kurtarmıştı. Ahmet Davutoğlu ise muhafazakâr kimliği sebebiyle rahatça 'Osmanlıcı' diye nitelendiriliyor".[1283]

Davutoğlu, Balkanlar'a dair tasavvurunu açıklarken Cem gibi Balkan kavramının üzerinde durmuştur ve Balkan kavramının coğrafi tanımdan çok kültürel bir tanıma denk geldiğini aktarmıştır.[1284] Davutoğlu'na göre Balkanlar, Osmanlı'dan Türkiye'ye kalan tarihi bir mirastır. Bu mirasın Balkanlar'daki devletleşmiş hali ve Türkiye'nin tabii müttefikleri Bosna-Hersek ve Arnavutluk'tur. Kafkasya'da Azerbaycan ne ise, Balkanlar'da da Arnavutluk Türkiye için o kadar önemlidir. Davutoğlu'nun değerlendirmesine göre; "Bosna-Sancak-Kosova-Arnavutluk-Makedonya-Kırcaali-Batı Trakya hattı ile Doğu Trakya'ya ulaşan kuşak Türkiye açısından Balkan jeopolitiğinin ve jeokültürünün hayat damarı niteliğindedir".[1285]

"Rumeli'ye her gelişimde içim erir" diyen Davutoğlu'nun Balkanlar'a yönelik yakınlığı en az Ortadoğu kadar vardır. Malezya'da olduğu yıllarda Bosna Hersek'in

---

[1280] Dışişleri Bakanlığı, **age,** 685.

[1281] "Türkiye Kosova Masasında", www.hurriyet.com.tr/dunya/turkiye-kosova-masasinda-39088507 [Erişim Tarihi: 14.03.2019]

[1282] Davutoğlu, 2014, 315.

[1283] Gürkan Zengin, **Hoca**, 67.

[1284] Davutoğlu, 2014, 121.

[1285] Davutoğlu, 2014, 317; Kıvanç, **age**, 55-58.

fahri konsolosluğunu bile yapmıştır. Davutoğlu, Cem gibi Balkanlar'da çatışan devletleri bir araya getirme çabası içine girmiştir. Davutoğlu sadece Bosna-Hersek ve Arnavutluk'la ilişkileri geliştirmemiş, Sırbistan'la da ilişkileri geliştirme politikasını izlemiştir. 2009'de dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül de Sırbistan'ı ziyaret etmiştir. Davutoğlu, işbirliği sürecini artırmak amacıyla "üçlü danışma mekanizmasını" 2009'da ilan edilmiştir.[1286]

Davutoğlu, 15 Ocak 2010'da Belgrat'ta yapılan Üçlü Danışma Mekanizması'nın basın toplantısında şunları söylemiştir:

> "Biz artık sıfır sorunun da ötesine geçtik ve bölgede azami işbirliği ve entegrasyonu amaçlıyoruz. …Balkanlar bir barış ve istikrar bölgesi olmalıdır. Bölgemiz aynı zamanda evimizdir. Bu format (üçlü danışma) bölge halkları için bir umuttur. İlk başta güven artırıcı olarak kuruldu ve giderek sonuç vermeye başladı".[1287]

Üçlü Danışma, Nisan 2010'da İstanbul'da Üçlü Balkan Zirvesi'nde toplanmıştır. Bu zirvede alınan kararlar Bosna-Hersek ve Sırbistan arasında düşmanlaştırıcı söylemlerin yerini Lockecu rekabet ve işbirliği kültürünün ortaya çıkmasını sağlamıştır. Davutoğlu'nun etkin çabalarıyla Sırbistan bu zirvede "Bosna Hersek'in egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygılı olacağını ve iç işlerine karışmayacağı konusunda taahhütte bulunmuştur".[1288] Davutoğlu döneminde Türkiye Balkanlar'da bölgesel oyuncu, moderator ve çatışma çözümüne katkı veren ülke görünümünü elde etmiştir. Sami Kohen'in yorumuna göre "Türkiye'nin 'Balkan açılımı'nın, Ortadoğu'daki ve Kafkasya'daki benzer girişimlerinden daha verimli sonuç verdiğini de kabul etmek gerek…" Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı'nı (TİKA) ile birlikte 2009'da kurulan TRT Avaz ve Diyanet İşleri Başkanlığı Davutoğlu döneminde Balkanlar'da daha aktif hale getirilmiştir.

Cem ve Davutoğlu'nun kimlik algılarında Balkanlar yakın öteki olarak algılanmıştır. Bu yakınlığın kaynağı Cem ve Davutoğlu'nun dış politika söyleminde kullandıkları ortak Osmanlı tarih ve kültür yaşantısına dayandırılmıştır. Cem'in göreve geldiği zamanda Balkanlar'daki karışıklıklar Davutoğlu döneminde

---

[1286] "Türkiye-Bosna Hersek-Sırbistan Dışişleri Bakanları Ortak Basın Toplantısı", http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-sirbistan-uclu-danisma-toplantisinin-metni.tr.mfa [Erişim Tarihi: 14.03.2019]

[1287] "Davutoğlu Üçlü Danışma Toplantısı", www.cnnturk.com/2010/dunya/01/15/davutoglu.uclu.danisma.toplantisinda/559639.0/index.html [Erişim Tarihi: 14.03.2019]

[1288] Sami Kohen, "Balkanlar'da Yeni Bir Başlangıç", http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/sami-kohen/balkanlar-da-yeni-bir-baslangic-1230297/ [Erişim Tarihi: 07.03.2019]

yaşanmamıştır. Cem'in dönemimde Balkanlar Hobbesçu ve Lockecu kültürden oluşan melez bir anarşi kültürünü yaşarken Cem dış politika vizyonu ve imkanları çerçevesinde özellikle Yunanistan ve Bulgaristan'la ortak işbirliği sürecine girerek Lockecu kültürün bölgede var olması için çaba sarf etmiştir. Cem'in Balkanlar'da ortak "biz" etrafında oluşturulacak bir entegrasyon sürecini AB'den ve onun değerlerinden bağımsız düşünmediği iddia edilebilir. Fakat onun döneminde Balkanlar dışsal güçlerin müdahalesiyle henüz Hobbesçu kültürden çıkarılma çabasına sokulduğundan Cem'in en temel politikasının Lockecu kültüre ulaşmak olduğu ve bölgeye de bu çerçevede baktığı iddia edilebilir.

Son olarak Cem, Osmanlı tarihini öteki devletlerle işbirliği kurmak için araçsallaştırırken Davutoğlu, Osmanlı tarihini ve demokratik değerlerle harmanlanmış Müslümanlık değerlerini özellikle Müslüman olan Bosna-Hersek ve Arnavutluk'la "biz" olmak için amaç haline getirmiştir. Aslında Davutoğlu'nun tasavvuru AB bütünleşmesine benzer bir süreci Balkanlar, Orta Doğu, Orta Asya'da da uygulamaktır. Neo-Osmanlıcı olduğuna dair yorumlara cevabıysa şöyledir:

> "…sanki biz maceracı bir yeni Osmanlı politikası içindeymişiz. … bütün, Avrupa, Avrupa Birliği etrafında bütünleşirken bu yeni Romacılık olmuyor, yeni kutsal Romacılık olmuyor, biz Orta Asya'ya gittiğimizde, Balkanlar'a gittiğimizde, Ortadoğu'yla acaba bütün bu coğrafyayı nasıl ekonomik anlamda bir ortak havza haline getirebiliriz diye düşündüğümüzde yeni Osmanlıcı oluyoruz. Hayır, biz Avrupa Birliği'nin de içinde olacağız, ama Avrupa Birliği'nin sağladığı büyük başarıyı, doğru bir yöntemle sağladığı büyük başarıyı bu çevre bölgelerle de bütünleşerek aynı esaslar üzerinde sağlayacağız. İstiyoruz ki bir gün, nasıl bugün bir Fransız Paris'ten Berlin'e gittiğinde Fransız Alman sınırını hissetmiyor, ama biliyor ki haritaya baktığında şurası Fransa, burası da Almanya, herkes biliyor nerede olduğunu. İstiyoruz ki aynı şekilde Suriye'yle, Irak'la, Azerbaycan'la, Kafkaslar'la, Gürcistan'la, Kazakistan'la aynı rahatlıkta bu ilişkileri kurabilelim".[1289]

Davutoğlu'nun bu Kantçı kültür söylemi idealize edilmiş bir hedeftir ve pratikte Ortadoğu'da olduğu gibi işlevsellik de kazanamamıştır. Ortak bir bizin gerçekleşmesi için aktörlerin ortak konsensüs etrafında zaman içinde dönüşmesi gerekir ya da Hobbesçu şartlar o kadar devletleri zorlar ki II. Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi yıkımın önüne geçmek için ortak bir "biz" oluşumu zorunlu hale gelir.

[1289] "Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Tarafından Düzenlenen Toplantıda Yaptıkları Konuşma", http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-dis-ekonomik-iliskiler-kurulu-tarafindan-duzenlenen-toplantida-yaptiklari-konusma_-9.tr.mfa [Erişim Tarihi: 07.03.2019]

7. SONUÇ

Uluslararası politikada yaşanan konjönktürel gelişmeler, değişen uluslararası sistemin özellikleri ve kurumsal belirleyenlerin yanında dış politikayı yöneten birey aktörlerin kimliklerinin de devletlerin dış politikalarını etkilediği sonucuna varılmıştır. Kimlik, bir öznenin hem kendini hem de ötekini algılaması ve tanımlamasıyla oluşur. Özne (birey, grup, toplum, devlet) kendi kimliğini tanımladıkça çıkarlarının ne olacağını tanımlamaktadır. Bu yüzden sosyal inşacılar, kimlik ve çıkar arasında bir ilişkinin var olduğunu iddia etmişlerdir. Devlet kimlikleri ve devletlerin dış politikaları küresel siyaset evreninde sosyal olarak inşa edilen parçalardır. Her bir devletin dış politikasındaki çıkar tanımı kendini nasıl tanımladığına göre biçimlenir. Alexander Wendt'in sistemik analizine göre "kara kutu" olarak görülen devletler, uluslararası yapının içinde birbirleriyle etkileşime girerek kimliklerini tanımlarlar. Fakat devletler bu tanımlama sürecini kendi kendilerine yapan aygıtlar değildirler. Tanımlamayı yapan ve onlara anlam veren insanlar, elitler, bürokratlar, liderler veya en genel anlamda devletleri yöneten birey aktörlerdir. Devletlerin dış politika kimlikleri ve çıkar algıları dış politikayı yöneten bireylerin kimliklerinden ve çıkar algılarından bağımsız değildir. Bireylerin kimlikleri ve çıkar algıları da bulundukları sosyo-kültürel yapılar içinde sosyalleşme süreçlerinden bağımsız değildir. Birey ya da devlet, her bir aktör sosyal dünyanın birer parçasıdır ve karşılıklı olarak birbirlerini inşa ederek yapılanırlar.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle uluslararası sistemin düzeni değişmiştir. Devletler bu değişime ayak uydurmak için dış politikalarını revize etmişlerdir. Devletleri yöneten elitler kimlik ve çıkar algıları bağlamında öteki devletleri nasıl algılayacaklarını yeniden tanımlanmışlardır. Türkiye'yi yöneten elitler de değişen bu ortamda Türkiye'nin dış politika tasavvurunu, kimliğini ve çıkar algılarını değiştirme gayreti içinde olmuşlardır. Birey aktörlerin dış politika tasavvurlarını şekillendiren dünya görüşleri ve kimlik algılarının devletin dış politika kimliğini de şekillendirdiği ve yönlendirdiği çalışmanın temel savı olmuştur. Birey aktörler ön plana çıkarılırken onların sosyal dünyadan soyutlanmış ve dış politikada sadece bir makine gibi

davranan karar alıcılar olmadıkları vurgulanmıştır. Özellikle iki entelektüel siyaset adamı olan ve Dışişleri Bakanı olmuş İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu, Türk dış politikasındaki kimliksel değişime kendi dünya görüşleri ve kimlik algılarıyla katkı yaptıkları tespit edilmiştir.

Cem ve Davutoğlu'nun Türk dış politikasını şekillendirdikleri zamanlarda Türkiye'nin öteki devletlere yönelik bakışları ve çıkar algılarını yönlendiren unsurun her iki aktörün sahip oldukları dünya görüşleri ve kimlikleri olduğu iddia edilmiştir. Daha genel bir ifadeyle, Cem ve Davutoğlu'nun kendi sosyalleşme, entelektüel sermaye ve kimlik algılarıyla inşa ettikleri dış politika tasavvurlarının Türk dış politikasını etilemiştir. Cem, sosyal demokrat politik kimlik tasavvuruna göre Türk dış politikasını etkilemiştir. Cem, Türkiye'nin "terminal ülke" olmasını amaçlamıştır. Türkiye'nin Osmanlı coğrafyasıyla buluşması gerektiğini iddia etmiş ve kendi dış politika tasavvuruna göre Türk dış politikasını yönlendirmeyi amaçlamıştır. Aktif dış politikanın yürütülmesinde Cem, Özal'dan Davutoğlu'na geçişi sağlayan bir köprü görevi görmüştür. Davutoğlu, temsil ettiği muhafazakâr-İslami politik kimlik tasavvuruna göre Türk dış politikasını etkilemiştir. Batının demokratik değerlerinin muhafazakâr-İslami politik kimlikle harmanlamış Davutoğlu, Türkiye'yi "merkez ülke" olarak tanımlamış ve özellikle Osmanlı coğrafyasında aktif bir dış politika izlemiştir.

Cem, Türk dış politikasında Batılı olmak kadar Doğulu olmayı da olumlamıştır. Türkiye'nin düşmanlarla çevrili bir bölgede yaşamadığını, bilakis ortak tarih, kültür ve coğrafyayı yaşamış halkların uyum içinde iktisadi işbirliği başta olmak üzere politik ve sosyal ilişkiler geliştirebileceğini iddia etmiştir. Davutoğlu, medeniyetler arasında çatışmanın değil uyum ve ittifak olabileceğini iddia etmiştir. Davutoğlu Dışişleri Bakanı olduğunda Türkiye'nin komşularıyla düşman olmadığını, ortak tarih, kültür ve coğrafyayı paylaşmış özellikle İslam-Osmanlı medeniyeti altında yaşamış toplumların çocukları olduklarını iddia ederek dış politika tasavvurunu uzlaşı siyaseti üzerinden tanımlamıştır.

Cem sosyal demokrat, Davutoğlu İslami muhafazakâr kimlikten gelmesine rağmen dış politika tasavvurlarını açıklamak için benzer kavramlar kullanmışlardır. Öyle ki Davutoğlu'nun dış politikada ortaya koyduğu söylem ve eylemler Cem'in dış politika çizgisinin devamı niteliğinde olmuştur. Medeniyetlerin uyum içinde olduğu, Türkiye toplumunu Osmanlı toplumunun devamı olarak görmeleri, geleneksel Türk

dış politikasını eleştirmeleri benzer noktalarıdır. En görünür ve önemli benzerlik ise Osmanlı tarih, kültür ve coğrafyasının dış politikada bir güç unsuru olarak kullanılması gerektiğini savunmuş olmalarıdır. Her iki birey aktör de Türkiye'nin hem Ortadoğu'da hem Balkanlarda hem de Kafkasya'da tarihsel bir sorumluluğa sahip olduğunu iddia etmişlerdir. Bu sorumluluğu üstlenme isteği Cem ve Davutoğlu'nun dış politika tasavvur ve eylemlerine yansımıştır.

Cem ve Davutoğlu'nun jeopolitik muhayyilesi de benzerlik göstermiştir. Batı ve Doğu; Kuzey ve Güney ekseninde Avrasya'nın merkezinde yer alan Türkiye için Cem, varılan mekân olarak terminal ülke tanımını yapmıştır. Davutoğlu, Türkiye için merkez ülke tanımlaması yapmıştır. Her iki aktörün Türkiye'yi merkezi gören mekân anlayışı, aynı zamanda Türkiye'nin bölgesinde etken bir dış politika izlemesi gerekliliğini ifade etmektedir. Türkiye için tasarlanan etken vizyon proaktif dış siyasetin göstergesi olmuştur. Bu çerçevede geleneksel dış politikanın pasif ve reaktif duruşunu, Cem ve Davutoğlu eleştirmiştir. Böylece her iki birey aktör de çok boyutlu dış politika anlayışını benimsemişlerdir.

Cem ve Davutoğlu'nun uluslararası yapıyla ve bölgesel yapılarla uyumlarını çözümlemek için bir sıçrama tahtası olarak kullanılmıştır. Batı Avrupa'da başlayan ve Doğu Avrupa'yı da içine alan bütünleşme çabaları Kantçı kültürün oluşumunu amaçlamıştır. Avrupa'da ortak bir "biz" etrafında bütünleşme amacı hem Cem hem de Davutoğlu'nun kabul ettiği bir süreçtir. Fakat Türkiye'nin birliğe kabul edilebilmesi için AB'nin bazı talepleri hem Cem hem de Davutoğlu tarafından Türkiye'nin çıkarlarına aykırı bulunulmuştur. Yine Cem ve Davutoğlu, ABD'yle yakın ilişkiler geliştirseler de özellikle Ortadoğu'da gerçekleşen bazı olaylarda, örneğin 2003'te ABD'nin Irak'a müdahalesinde, tarafsız kalmayı tercih etmişlerdir. Cem ve Davutoğlu Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlar'da ortak tarih ve kültür unsurları vasıtasıyla yakın ilişkiler kurmayı hedeflemişlerdir. Cem, bu bölgelerle yakın ilişkiler çerçevesinde işbirliği sürecini desteklese de bu bölgelere Lockecu kültür içinde yaklaşmıştır. Davutoğlu ise özellikle Ortadoğu ve Balkanlar'da Kantçı kültüre dayalı ortak "biz" etrafında yeni yapı kültürüne geçmeyi amaçlamış fakat dış politikada var olan dışsal faktörler bu geçişin gerçeklemesini engellemiştir.

Cem ve Davutoğlu Türk dış politikasına birey-birim seviyesinde aktif bir katılım göstermişlerdir. Dünya görüşleri ve kimlik algılarıyla inşa ettikleri dış politika tasavvurlarıyla Türk dış politikasını etkilemişlerdir. Türk dış politikasında

takip edilen kuşkucu ve düşmanlaştırıcı algının yerine, ötekine yönelik daha uzlaşmacı, rakip ve arkadaş olma tutumunu takip etmişlerdir. Türkiye'yi Soğuk Savaş mantığından çıkarma gayreti içinde olmuşlardır. Dış politikada aktif bir siyasete geçişin sağlanması için Türkiye içinde zihinsel dönüşümün sürdürülmesi ve düşmanlaştırıcı ötekileştirmelerin bir kenara bırakılması gerektiğini vurgulamışlardır.

Cem ve Davutoğlu, farklı sosyalleşme süreçlerinden ve politik kimliklerden geldikleri için dış politikayı tasavvur etmede ve öteki olanı kendi tasavvurlarına göre tanımlamada farklılaşmışlardır. Cem, kimliğini inşa ettiği Batı paradigması çerçevesinde dış politikayı tasavvur etmiştir. Vestfalya düzeni ve ulus devletin temel dinamiklerine göre hareket etmiştir. Türkiye'nin sınırlarını tartışmamıştır. Ortadoğu, Kafkaslar ve Balkanlara yönelik uygulamaları Lockecu kültür içinde olmuştur. Ortak bir "biz" inşa etme sürecini demokratik değerler, normlar ve fikirler üzerinden tasavvur etmiştir. AB ile Kantçı kültür çerçevesinde bütünleşme isteği söz konusuyken Ortadoğu devletleri eğer Türkiye modeline göre bir değişim süreci geçirebilirse ancak ortak "biz" inşa süreci mümkün olabilecektir. Cem'in Türkiye modeli yine Batılı değerler üzerine inşa edilmiştir. İslam, bir kültürel form olarak değerlendirilmiş ve sahiplenilmesi de ancak kültürel anlamda söz konusu olmuştur. Cem, Osmanlı tarihi ve kültürünü Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkaslar'da öteki devletlerle işbirliği kurmak amacıyla bir güç aracı olarak benimsemiştir.

Davutoğlu, kimliğini inşa ettiği İslam paradigması üzerinden dış politikayı tasavvur etmiştir. Davutoğlu Vestefalya düzeni ve ulus devlet yapısını kabul etse de post-Vestfalya düzenine İslam'ın siyasal teorisi üzerinden varılabileceğini düşünmüştür. Bundan dolayı Türkiye'nin sahip olduğu sınırları yapay bularak tartışmaya açmıştır. Davutoğlu öteki devletlerle ortak "biz" inşa edilmesinde her ne kadar Batılı değerleri benimsese de onu için bizliğin kurucu kimliği öncelikle İslami değerler üzerine olmuştur. Davutoğlu'nun da Türkiye modeli vardır. Bu modelde Türkiye'nin sahip olduğu İslami değerler ön plana çıkarılmıştır fakat Batılı evrensel değerler reddedilmemiştir. Bu çerçevede Ortadoğu, Balkanlar ve Kafkaslar'da ortak bir "biz" inşa edebilmenin uğraşında olmuştur. Bu uğraşın temelinde Osmanlı tarihi ve kültürüne yeniden yorumlamış bir formla ulaşmak amaçlanmıştır. Fakat bölgesel ve uluslararası faktörler Davutoğlu'nun bu Kantçı söyleminin gerçekleşmesini engellemiş ve Lockecu kültür çerçevesinde dış politika uygulamalarına yöneltmiştir.

Bu farklılıklara rağmen birçok noktada benzerlik gösterdikleri gözlemlenmiştir. Geleneksel Türk dış politikasına karşı sosyal demokrat Cem'le gelen eleştiriler geleneksele yönelik eleştirilerin sadece Kemalizm'e rakip liberal-muhafazakâr politik kimlikten gelmediğini göstermiştir. Her iki aktörün geleneksel dış politikayı eleştirmeleri, dış politikada tarih ve kültür kavramlarına atıfta bulunmaları; başta Ortadoğu ve Balkanlar bölgesini benliklerine yakın algılayarak yumuşak güce dayalı aktif dış politikayı tercih etmeleri en görünür benzerlikleri arasındadır. Bunlara ek olarak Cem ve Davutoğlu'nun dış politika tasavvurları, uluslararası siyasetin Lockecu kültürüyle uyum içinde olmuştur.

KAYNAKÇA

Ağcan, Muhammed A. "Sosyal Bilimler Felsefesi ve Uluslararası İlişkiler Teorisi". **Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler ve Süreçler**. ed. Evren Balta. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014: 77-132.

Ahmad, Feroz. "Great Britain's Relations with the Young Turks 1908-1914". **Middle Eastern Studies**. vol. 2, no. 4 (1966): 302-329.

_____. "The Late Ottoman Empire". **The Great Powers and the End of the Ottoman Empires**. edt. Marian Kent. London: Taylor & Francis e-Library, 2005: 5-23.

_____. **The Making Of Modern Turkey**. London: Routledge, 1993.

_____. **Turkey: The Quest For Identity.** Oxford: Oneworld Publications, 2003.

Akçura, Yusuf**. Üç Tarz-ı Siyaset**. haz. Recep Duymaz. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1995.

Akıllı, Erman. "Kimlik-Dış Politika İlişkisi: Türk Devlet Kimliğinin Türk Dış Politikası Üzerine Etkisi". Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.

Akıncı, Mehmet. "Muhafazakârlık". **Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler**. der. Ömer Çaha, Bican Şahin. Ankara: Orion Kitabevi, 2013: 106-158.

Akpınar, Burcu. "AKP Hükümetlerinin Dış Politika Söylem ve Pratiği: İnşacı Perspektiften Bir Analiz". Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Aksu, Fuat. "1998 Suriye (Öcalan) Krizi". www.tdpkrizleri.org/index.php/1998-suriye-oecalan-krizi [Erişim Tarihi: 10.03.2019]

Akşin, Sina. **Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi Cilt-1**. İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 1997.

Aktan, Gündüz. "İsmail Cem". **İsmail Cem'in Ardından**. İstanbul: Cem Ofset Matbaacılık, 2007.

Akyol, Taha. **Ama Hangi Atatürk**. İstanbul: Doğan Yayıncılık, 2008.

Altınkoz, Oğuzhan. "Almanya'da Yaşayan Türkiye Kökenli Göçmenlerde, Göçmen Kimliğinin İnşasında Alman İmgesi". Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

Altunışık, Meliha Benli. "Worldviews and Turkish Foreign Policy in the Middle East". **New Perspectives on Turkey.** no. 40 (2009): 169-193

Anderson, Benedic. **Hayali Cemaatler**. İstanbul: Metis Yayınları, 2004.

Aras, Bülent, Pınar Akpınar. "The Relations between Turkey and the Caucasus", **Perceptions**. vol. 16. no. 3 (2011): 53-68.

Aras, Bülent. "Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy". **SETA Brief**. no. 32 (2009): 3-15.

_____. "Türk-Amerikan İlişkileri". www.setav.org/turk-amerikan-iliskileri/ [Erişim Tarihi: 01.03.2019]

Ardıç, Nurullah. "Modernite, Kimlik, Siyaset: Ahmet Davutoğlu'nun Medeniyet Söylemi". **Stratejik Zihniyet: Kuramdan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik.** ed. Talha Köse ve diğ. İstanbul: Küre Yayınları, 2014: 47-87.

Arıboğan, Deniz Ülke. **Uluslararası İlişkiler Düşüncesi**. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2007.

Armaoğlu, Fahir**. 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1997.

_____. **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**. İstanbul: Alkım Yayınevi, 2010.

Ataman, Muhittin. "Leadership Change: Özal Leadership and Restructuring in Turkish Foreign Policy". **Alternatives: Turkish Journal of International Relations**. vol. 1. no. 1 (2002): 120-153.

Ateş, Davut. "Uluslararası İlişkilerde Konstruktivizm: Ortayol Yaklaşımının Epistemolojik Çerçevesi". **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. c. 10. s. 1 (2008): 213-234.

Ayata, Ayşe Güneş. **CHP (Örgüt ve İdeoloji)**. çev. Belkıs Tarhan, Nüvit Tarhan. İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2010.

Aydın, Mustafa. "Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs". **Middle Eastern Studies**. vol. 35 (1999): 152-186.

_____. "Turkish Foreign Policy Framework and Analysis". http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2011/12/mustafaaydin.pdf [Erişim Tarihi: 23.09.2017]

Aydın, Ülviyye. "Abhazya ve Güney Osetya Sorunu: Avrupa Birliği-Gürcistan İlişkilerinin "İstenmeyen" Gündemi". **Avrupa Birliği'nin Bölgesel İhtilaflara Yönelik Politikaları.** ed. Uğur Burç Yıldız. Ankara: Detay Yayıncılık, 2016: 11-53.

Aydıntaşbaş, Aslı. "Davutoğlu: 'Bir gün Mescid-i Aksa'da Namaz Kılacağız'". www.milliyet.com.tr/yazarlar/asli-aydintasbas/davutoglu---bir-gun-mescid-i-aksa-da-namaz-kilacagiz--1250500/ [Erişim Tarihi: 13.03.2019]

Aykan, Mahmut Bali. "The Palestinian Question in Turkish Foreign Policy from the 1950s to the 1990s". **International Journal of Middle Eastern Studies**. vol. 25, issue 1 (1993): 91-110.

Ayvazoğlu, Beşir. "Türk Muhafazakarları Demokrasiyi Kabullenmeli". **Türkiye Söyleşileri 5 Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve İslamcılık.** İstanbul: Küre Yayınları, 2011: 27-41.

Babiş, Ahmet Gencehan. "Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikasının Kimlik Bunalımı ve Benlik Arayışları", http://www.turksam.org/tr/makale-detay/731-soguk-savas-donemi-sonrasi-turk-dis-politikasinin-kimlik-bunalimi-ve-benlik-arayislari [Erişim Tarihi: 11.12.2016]

Balcı, Ali. "Bir Makale Üzerine Notlar: Davutoğlu'nu Eleştir(eme)mek". www.abalci.com/2014/08/28/bir-makale-uzerine-notlar-davutoglunu-elestirememek/ [Erişim Tarihi: 25.01.2019]

_____. **Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar.** İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2013.

_____. "Stratejik Derinlik'te Kemalizm ile Hesaplaşmak". **Stratejik Zihniyet: Kuramdan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik**. ed. Talha Köse ve diğ. İstanbul: Küre Yayınları, 2014: 221-239.

Bali, Rıfat N. "Sabetaycılar Ne Olduklarını Bilmiyor!". http://www.rifatbali.com/images/stories/dokumanlar/sabetaycilar_ne_olduklarini_bilmiyor.pdf [Erişim Tarihi: 11.02.2018]

Baran, Muhsin. Muzaffer Ercan Yılmaz. "Türkiye-Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) İlişkilerinde Güvenliksizleştirmeler: 2008-2016 Arası Dönem". **ÇOMÜ Ulusararası Sosyal Bilimler Dergisi**, c. 3. s. 2 (2018): 341-361.

Barlas, Mehmet. **Turgut Özal'ın Anıları**. İstanbul: Birey, 2000.

Barnett, Michael. "Culture, Strategy and Foreign Policy Change: Israel's Road to Oslo". **European Journal of International Relations**. vol. 5. no. 1 (1999): 5-36.

_____. "Duties Beyond Borders", **Foreign Policy Theories, Actors, Cases**, ed. Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne (Oxford: Oxford University Press, 2012):242-258.

Başgil, Ali Fuat. **Gençlerle Baş Başa.** İstanbul: Yağmur Yayınevi, 2017.

Başkut, Yaman. **Aferin İyiydin Bir Diplomatın Anıları**. İstanbul: İnkılap Yayınları, 2004.

Batur, Nur. "Yeni Osmanlılar Sözü İyi Niyetli Değil". https://www.sabah.com.tr/siyaset/2009/12/04/yeni_osmanlilar_sozu_iyi_niyetli_degil [Erişim Tarihi: 24.01.2019]

Bayat, Asef. **Life as Politics**. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010.

Bayır, Özgün Erler, Faruk Sönmezoğlu. "Dış Politika Analizinde Temel Öğeler". **Dış Politika: Karşılaştırmalı Bir Bakış**. İstanbul: Der Yayınları, 2014: 5-44.

Baykal, Deniz, İsmail Cem. **Yeni Sol**. İstanbul: Cem Yayınevi, 1992.

Bayraklı, Enes. "Turkish Foreign Policy in Transition: The Emerge of Kantian Culture in Turkish Foreign Policy (A Holistic Constructivist Approach)". Doktora Tezi. Universiat Wien, 2012.

Behravesh, Maysam. "The Relavence of Constructivism to Foreign Policy Analysis", http://www.e-ir.info/2011/07/17/the-relevance-of-constructivism-to-foreign-policy-analysis/ [Erisim Tarihi: 28.11.2016]

Best, Antony ve diğ. **International History of The Twentieth Century and Beyond**. New York: Routledge, 2015.

Bilensoy, İrem. "George W. Bush ve Barack Obama Dönemlerinde Terörizme Karşı Uygulanan Politikaların Karşılaştırılması". **Lectio Socialis**, vol. 2. no. 1 (2018): 50-73.

Bilgin, Asude, Aysul Oksal. "Kültürel Kimlik ve Eğitim". **Academy Journal of Educational Science**. c. 2. s. 1 (2018): 82-90.

Bilgin, Nuri. **Kimlik İnşası**. İzmir: Aşina Kitaplar, 2007.

Birdal, Mehmet Sinan. "Davutoğlu Doktrini: Stratejik Öznenin Popülist İnşası". **Yeni Türkiye'ye Varan Yol: Neoliberal Hegemonyanın İnşası.** ed. İsmet Akça vd. çev. Kemal Deniz. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018: 127-145.

_____. "Türkiye'de Dış Politika İdeolojisi". http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/7158/tur-#.XK8KMh__Sko [Erişim Tarihi: 17.11.2017]

Boekle, Henning, Volker Rittberger, Wolfgang Wagner. "Norms and Foreign Policy: Constructivist Foreign Policy Theory". www.academia.edu/176489915/Norms_and_Foreign_Policy_Constructivist_Foreign_Policy_Analysis [Erişim Tarihi: 21.02.2019]

Bolat, Mahmut. "1876-1914 Arası Osmanlı Devleti Dış Politikasının Genel Bir Değerlendirilmesi". **Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. c. 1. s. 1 (2014): 16-28.

Bora, Tanıl**. Cereyanlar**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Bozdağ, İsmet. **Kemal Tahir'in Sohbetleri**. İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1980.

Bozdağlıoğlu, Yücel. "Modernity, Identity and Turkey's Foreign Policy". **Insight Turkey**. vol. 10. no. 1 (2008): 55-75.

_____. **Turkish Foreign Policy and Turkish Identity**. London: Routledge, 2003.

Bozkurt, İrfan. "Dışlanmış Bir Sol Aydın: Kemal Tahir (Doç Dr. Yunus Emre'yle Röportaj)". http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/dislanmis-bir-sol-aydin-kemal-tahir [Erişim Tarihi: 22.02.2018]

Brown, Chris, Kirsten Ainley. **Understanding International Relations**. New York: Palgrave Macmillan, 2005.

Bryder, Tom. "European Political Identity". **Psicologia Politica**. no. 31 (2005): 37-50.

Burchill, Scott. "Liberalizm". **Uluslararası İlişkiler Teorileri**. edt. Scot Burchill ve diğ., çev. Muhammed Ağcan, Ali Aslan. İstanbul: Küre Yayınları, 2013: 81-117.

Calabro, Alessio. "Islamist Views on Foreign Policy: Examples of Turkish Pan-Islamism in the Writings of Sezai Karakoç and Necmettin Erbakan". **Insight Turkey.** vol. 19. no.1 (2017): 157-184.

Calhoun, Craig. "Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları", **Ocak ve Zanaat Pierre Bourdieu Derlemesi**, der. Güney Çeğin, Emrah Göker, Alim Arlı, Ümit Tatlıcan. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2014: 77-127.

Callaghan, John. "In Search of Social Democratic Foreign Policy". **Renewal: A Journal of Social Democracy**. vol. 17, no. 1 (2009): 62-76.

Can, Eyüp. "Yeni Osmanlıcılık Mı Yeni Türk Vizyonu Mu?". www.hurriyet.com.tr/yeni-osmanlicilik-mi-yeni-turk-vizyonu-mu-14622159 [Erişim Tarihi: 26.02.2019]

Carr, E. H. **The Twenty Years Crisis An Introduction to the Study of International Relations.** London: Macmillan&Co. Ltd, 1946.

Cem, İsmail. "Turkish Foreign Policy: Opening New Horizons For Turkey at the Beginning of a New Millennium". **Turkish Policy Quarterly**. vol. 1, no. 1 (2002): 1-6.

_____. "Yorulmayan Savaşçı", http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/42091/001522013006.pdf?sequence=1 [Erişim Tarihi: 24.02.2018]

_____. **Engeller ve Çözümler.** İstanbul: Cem Yayınları, 1987.

_____. **Geçiş Dönemi Türkiye'si 1981-1984.** İstanbul: Cem Yayınları, 1984a.

_____. **Gelecek İçin Denemeler**. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.

_____. **Siyaset Yazıları 1975-1980 Türkiye'si.** İstanbul: Cem Yayınları, 1980.

_____. **Soldaki Arayış.** İstanbul: Cem Yayınevi, 1994.

_____. **Sosyal Demokrasi Nedir, Ne Değildir.** İstanbul: Cem Yayınları, 1984b.

_____. **Tarih Açısından 12 Mart I-II.** İstanbul: Cem Yayınevi, 1978.

_____. **TRT'de 500 Gün Bir Dönem Türkiye'sinin Hikâyesi.** İstanbul: Cem Yayınevi, 1976.

_____. **Turkey in the New Century**. Mersin: Rüstem Kitapevi, 2001.

_____. **Türkiye Üzerine (Araştırmalar)**. İstanbul: Cem Yayınevi, 1970.

_____. **Türkiye, Avrupa, Avrasya I. Cilt: Strateji, Yunanistan**, **Kıbrıs**. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2009a.

_____. **Türkiye, Avrupa, Avrasya II. Cilt: Avrupa'nın "Birliği" ve Türiye.** İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2009b.

_____. **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi.** İstanbul: Cem Yayınevi, 1995.

Checkel, Jeffrey T. "Review Article: The Constructivist Turn in Internatıonal Relations Theory". **World Politics**. vol. 50. no. 2 (1998): 324-348.

Copeland, Dale C. "The Constructivist Challange to Structural Realism: A Review Essay". **International Security**. vol. 25, no. 2 (2000): 187-212.

Coşkun, Bezen Balamir. "Regionalizm and Securitization: The Case of the Middle East". **Beyond Regionalism?**. edt. Cilja Hardes, Matteo Legrenzi. Burlington: Ashgate Publishing Company, 2008): 89-104.

Coşkun, Birgül. Demirtaş. "Kosova'nın Bağımsızlığı ve Türk Dış Politikası (1990-2008)". **Uluslararası İlişkiler**. c. 7. s. 27 (2010): 51-86.

Coşkun, Sezai. **Esir Şehrin Hür İnsanı Kemal Tahir**. İstanbul: Dergah Yayınları, 2012.

Çağlar, M. Turan. "Toplumsal İnşacı Uluslararası İlişkiler Yaklaşımına Göre 1998-2011 Arası ve 2011 Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri". **Aydın İktisat Fakültesi Derigisi,** c. 2, s. 1 (2017): 141-170.

Çaha, Ömer. **Dört Akım Dört Siyaset.** Ankara: Orion Kitabevi, 2012.

Çalış, Şaban. "Ulus Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası". **Liberal Düşünce Dergisi**. c. 4. s. 13 (1999): 5-21.

Çandar, Cengiz. "Oxford'da Cumhuriyet Tarihimizin "En İyisi" ile…". http://www.hurriyet.com.tr/oxford-da-cumhuriyet-tarihimizin-en-iyisi-ile-14611256 [Erişim Tarihi: 24.01.2019]

Çelik, Adem. "Kemalizm". **Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler**. der. Ömer Çaha, Bican Şahin. Ankara: Orion Kitabevi, 2013. 623-672.

Çelikpala, Mitat, Cavid Veliyev. "Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye Bölgesel İşbirliğinin Başarısı".

www.khas.edu.tr/cms/cies/dosyalar/files/CIES%20Policy%20Brief%2003.pdf [Erişim Tarihi: 14.03.2019]

Çetinsaya, Gökhan. "Cumhuriyet, Osmanlı Modernleşmesinin Devamıdır". **Türkiye Söyleşileri 5 Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve İslamcılık.** İstanbul: Küre Yayınları, 2011: 109-123.

_____. "Türkiye-İran İlişkileri". **Türk Dış Politikasının Analizi**. der. Faruk Sönmezoğlu. İstanbul: Der Yayınları, 2004: 207-233.

Çiftçi, Kemal. ""Westphalia-Sistemi"ne Karşı "Millet Sistemi" Söylemi ve Soğuk Savaş Sonrası'nda "Uluslararası Siyaset"". **Karadeniz Sosyal Bilimler Derigisi**. c. 10. s. 19 (2018): 685-705.

Çolak, Yılmaz. "Ottomanism vs. Kemalism: Collective Memory and Cultural Pluralism in 1990s Turkey". **Middle East Studies**. vol. 42. no. 4 (2006): 587-602.

Çubukçu, Sevgi Uçan. "Sosyal Demokrasi". **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeoloojiler.** der. H. Birsen Örs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009: 253-355.

Davutoğlu, Ahmet. "Dış Politikada Yeni Ufuklar". https://www.yenisafak.com/yazarlar/ahmetdavutoglu/di-politikada-yeni-ufuklar-2027140 [Erişim Tarihi: 21.08.2018]

_____. "Küresel Yönetişim". www.sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/04/vision_kuresel_turkce_02.pdf [Erişim Tarihi: 22.02.2019]

_____. "Medeniyetler Arası Etkileşim ve Osmanlı Sentezi". **Osmanlı Medeniyeti Siyaset, İktisat, Sanat**. hzr. Coşkun Çakır. İstanbul: Klasik Yayınları, 2005: 3-13.

_____. "Medeniyetlerin Ben İdraki". **Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**. c. 2. s. 3 (1997): 1-53.

_____. "Osmanlı'dan Arınma Ya Da "Tarihsizleşme" Sürecinde Türk-Ermeni İlişkileri: "Adil Hafıza" Mümkün Mü?". www.turkishpolicy.com/Files/ArticlePDF/turkish-armenian-relations-is-a-just-memory-possible-spring-2014-tr.pdf [Erişim Tarihi: 14.03.2019]

_____. "The Clash of Interests: An Explanation of the World (Dis) Order". http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/AhmetDavutoglu3.pdf [Erişim Tarihi: 05.02.2019]

_____. "The Formative Parameters of Civilizations: A Theoretical and Historical Framework". **Civilizations and World Order**. ed. Fred Dallmayr, M. Akif Kayapınar, and İsmail Yaylacı. Maryland: Lexington Books, 2014: 73-97.

_____. "Turkey's Mediation: Critical Reflections From The Field". **Middle East Policy**. vol. 20. no. 1 (2013): 83-90.

_____. "Turkey's Zero Problems Foreign Policy". https://foreignpolicy.com/2010/05/20/turkeys-zero-problems-foreign-policy/ [Erişim Tarihi: 31.01.2019]

_____. "Türkiye Merkez Ülke Olmalı". http://www.radikal.com.tr/yorum/turkiye-merkez-ulke-olmali-702116/ [Erişim Tarihi: 31.01.2019]

_____. **Alternatif Paradigmalar**. çev. M. Cüneyt Kaya. İstanbul: Küre Yayınları, 2018a.

_____. **Alternative Paradigms: The Impact of Islamic and Western Weltanschauungs on Political Theory**. Lanham: University Press of America, 1994a.

_____. **Civilizational Transformation and the Muslim World.** Kuala Lumpur: Mahir Publications, 1994b.

_____. **Duruş: Gençlerle Yüz Yüze**. İstanbul: Küre Yayınları, 2017b.

_____. **Küresel Bunalım: 11 Eylül Konuşmaları.** İstanbul: Küre Yayınları, 2006.

_____. **Medeniyet Dönüşümü**. İstanbul: Küre Yayınları, 2018b.

_____. **Medeniyetler ve Şehirler**. İstanbul: Küre Yayınları, 2016.

_____. **Medeniyetlerin Ben İdraki: Medeniyet Teorsine Mukaddime**. İstanbul: Küre Yayınları, 2018c.

_____. **Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu**. İstanbul: Küre Yayınları, 2014.

_____. **Tarihe Kayıtlar**. İstanbul: Küre Yayınları, 2017a.

_____. **Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar.** İstanbul: Küre Yayınları, 2013.

Dedeoğlu, Beril. "Kıbrıs'ın Dönem Başkanlığı Biterken". www.star.com.tr/yazar/kibrisin-donem-baskanligi-biterken-yazi-713120/?utm_source=gazeteoku&utm_medium=referral [Erişim Tarihi: 07.03.2019]

Demir, Ali Faik. "Dış Politikada Liderler ve Türkiye". **Türk Dış Politikasında Liderler**. haz. Ali Faik Demir. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2007: 11-24.

Demirtaş, Birgül. "İnşacılık". **Uluslararası İlişkilere Giriş**. ed. Şaban Kardaş, Ali Balcı. İstanbul: Küre Yayınları. 2014: 110-122.

_____. "Turkey and the Balkans: Overcoming Prejudices, Building Bridges and Constructing a Common Future". **Perceptions**. vol. 18. no. 2 (2013): 163-184.

Dışişleri Bakanlığı. **Dışişleri Bakanı İsmail Cem: Konuşmalar, Demeçler, Açıklamalar**. Ankara: Tarih Yok.

Dinçer, Savaş. "Balkans-Caucasus-Middle East, Interaction in the Crises Triangle". www.tasam.org/en/Icerik/33943/balkans-caucasus-middle_east_interaction_in_the_crises_triangle [Erişim Tarihi: 11.03.2019]

Divitçioğlu, Sencer. **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu.** Kırklareli: Sermet Matbaası, 1981.

Donnelly, Jack. "Realizm". **Uluslararası İlişkiler Teorileri**. edt. Scot Burchill ve diğ.. çev. Muhammed Ağcan, Ali Aslan. İstanbul: Küre Yayınları, 2013.

Doyle, Michael W. "Liberalism and Foreign Policy". **Foreign Policy Theories, Actors, Cases**. ed. Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne. Oxford: Oxford University Press, 2012: 54-77.

Duman, Fatih. "Sosyalizm". **Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler**. der. Ömer Çaha-Bican Şahin. Ankara: Orion Kitabevi, 2013: 162-222.

Dunne, Tim. "Liberalism". **Globalization of World Politics: An Introduction to International Politics.** ed. John Baylis, Steve Smith. New York: Oxford University Press, 2001: 162-181.

Dursun, Çiler. "Hegel'de Kendilik Bilinci ve Öteki İçindeki Yolculuk". **Doğu-Batı Düşünce Dergisi: İdeolojiler-I**. c. 7. s. 28 (2004): 181-193.

Dündar, Can. **Ben Böyle Veda Etmeliyim.** İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.

Efegil, Ertan. "Türk Dış Politikasında Siyasal Kültürün Etkisi". **Gazi Akademik Bakış**. c. 5. s. 19 (2012): 189-206.

_____. **Dış Politika Analizi Ders Notları.** Ankara: Nobel Yayınları, 2012.

Elma, Fikret. "Küreselleşme Sürecinde Güney Kafkasya Demokrasi, Güvenlik ve İşbirliği Sorunu". **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**. vol. 2. no. 6 (2009): 195-206.

Emre, Yunus. "Anthony Giddens ve Uluslararası İlişkiler: Yapılanma, Modernite ve Küreselleşme". **Uluslararası İlişkiler**. c. 11. s. 44 (2015): 5-23.

Erdağ, Ramazan, Tuncay Kardaş. "Türkiye Dış Politikasında Stratejik Kültür". **Stratejik Zihniyet: Kuramdan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik.** ed. Talha Köse ve diğ. İstanbul: Küre Yayınları, 2014: 275-307.

Ereker, Fulya. "Dış Politika ve Kimlik: İnşacı Perspektiften Türk Dış Politikasının Analizi". Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

_____. "Dış Politikayı Analiz Etmek: Dış Politika Analizinde Yapan-Yapı Sorunu". **Uluslararası İlişkiler Dergisi**. c. 9. s. 36 (2013): 45-71.

Erhan, Çağrı. "ABD ve NATO'yla İlişkiler". **Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980**. ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009: 681-715.

_____. **Türk Dış Politikası'nın Güncel Sorunları**. Ankara: İmaj Yayınevi, 2010.

Erol, Mehmet Seyfettin, Emre Ozan. "Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim". **Gazi Akademik Bakış Dergisi**. c. 4, s. 8 (2011): 13-38.

Ertem, Helin Sarı. "Kimlik ve Güvenlik İlişkisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: Kimliğin Güvenliği ve Güvenliğin Kimliği". **Güvenlik Stratejileri**. c. 8. s. 16 (2012): 177-237.

Fırat, Melek. "Yunanistan'la İlişkiler". **Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980**. ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009: 178-193.

Flockhart, Trine. "Constructivism and Foreign Policy". **Foreign Policy Theories, Actors, Cases**. ed. Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne. Oxford: Oxford University Press, 2012: 79-94.

Fromkin, David. **A Peace to End All Peace**. New York: Henry Hold and Company, 2001.

Fukuyama, Francis. "The End of History". **National Interest**, no. 16 (1989): 3-18.

_____. **The End of History and the Last Man**. New York: The Free Press, 1992.

Gencer, Sedat. "Az Gelişmişlik, Geri Kalmışlık ve Kalkınma: İsmail Cem Örneğinde 1960'lı Yıllarda Solun Tarih Kurgusu". **İnsan ve Toplum**. c. 3. s. 6 (2013): 155-192.

Göka, Erol, F. Sevinç Göral, Çetin Güney. "Bir Hayat İnsanı Olarak Türk Muhafazakârı ve Kaygan Siyasal Tercih". **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 5.** ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006: 302-313.

Gökçe, Emrah Utku. "1974 Kıbrıs Krizi'nde CHP-MSP Koalisyon Hükümetinin Karar Alma Süreci". **Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi**. c. 2. s. 1 (2018): 41-60.

_____. "Kitap Değerlendirmesi: Ahmet Davutoğlu, Medeniyetler ve Şehirler, İstanbul: Küre Yayınları, 2016". **Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. c. 6. s. 1 (2018): 145-146.

Gözaydın, İştar. "Ahmet Davutoğlu: Role as an Islamic Scholar Shaping Turkey's Foreign Policy". http://www.academia.edu/15167093/Ahmet_Davutoğlu_Role_as_an_Islamic_Scholar_Shaping_Turkey_s_Foreign_Policy [Erişim Tarihi: 21.04.2018]

Gözen, Ramazan. "Türkiye ve Arap Baharı: Değişimi Açıklamak ve Anlamak". **Adam Akademi**. s. 2 (2011): 1-25

_____. **İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye'nin Dış Politikası.** Ankara: Palme Yayıncılık, 2009.

Griffiths, Martin, Terry O'Callaghan, M. Scott Solomon. **Fifty Key Thinkers in International Relations**. New York: Routledge, 2009.

Griffiths, Martin, Terry O'Callaghan, Steve C. Roach. **International Relations The Key Concept**. New York: Routledge, 2008.

Grigoriadis, Ioannis N. "The Davutoğlu Doctrine and Turkish Foreign Policy". **Hellenic Foundation for European and Foreign Policy.** issue. 8 (2010): 3-11.

Gudia, Michelangelo. "The Sevres Syndrome and "Komplo" Theories in the Islamist and Secular Press". **Turkish Studies**. vol. 9. issue. 1 (2008): 37-52.

Gülen, Ahmet. "Karşılaştırmalı Bir Yöntemle SCF ve DP'nin Kuruluşuna Bir Bakış". **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. no. 54 (2016): 129-149

Günal, Erdoğan. **Türkiye'de Demokrasinin Yüz Yıllık Serüveni 1908-2008**. İstanbul: Karakutu Yayınları, 2009.

Gündem Özel, "Türk'ün Ateşle İmtihanı". https://www.youtube.com/watch?v=uKduEzHuX04 [Erişim Tarihi: 25.09.2017]

Günver, Semih. **Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1985.

Habashi, Janette**. Political Socialization of Youth.** New York: Palgrave Macmillan, 2017.

Hale, William. **Türk Dış Politikası 1774-2000**. çev. Petek Demir. İstanbul: Mozaik Yayınları, 2003.

Halliday, Fred. **Rethinking International Relations**. Londra: MacMillan, 1994.

_____. **The Middle East in International Relations: Power, Politics and Ideology**. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

Halman, Talat. "Dört Başı Mamur Cem". **İsmail Cem'in Ardından**. İstanbul: Cem Ofset Matbaacılık, 2007: 131-132.

Hamilton, Richard F. "The Europe Wars: 1815-1914". **The Origins of World War I**. edt. Richard F. Hamilton, Holger H. Herwig. New York: Cambridge University Press Digital Version, 2008: 45-91.

Hanioğlu, M. Şükrü. **The Young Turks in Opposition**. New York: Oxford University Press, 1995.

Hermann, Charles F. "Changing Course: When Governments Choose to Redirect Foreign Policy". **International Studies Quarterly**. vol. 34. no. 1 (1990): 3-21.

Hermann, Margaret "The Role of Leaders and Leadersship in the Making of American Foreign Policy", **The Domestic Sources of American Foreign Policy** (New York: St. Martin's, 1988): 266-284 (Aktaran: Kegley, William Charles, Shannon Lindsey Blanton, **Dünya Siyaseti**, çev. Helin Alagöz Gessler (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2015).

Heywood, Andrew. **Küresel Siyaset**, çev. Nasuh Uslu, Haluk Özdemir. Ankara: Adres Yayınları, 2012.

_____. **Siyaset**, ed. Buğra Kalkan. Ankara: Adres Yayınları, 2007.

Hilav, Selahattin. "Kemal Tahir'in Felsefi Düşüncesi ve 'Devlet Ana'". http://www.halksahnesi.org/1994/05/19/kemal-tahirin-felsefi-dusuncesi-ve-devlet-ana-selahattin-hilav/ [Erişim Tarihi: 22.02.2018]

Hill, Christopher. **The Changing Politics of Foreign Policy**. New York: Palgrave Macmillan, 2003.

Hopf, Ted**. Social Construction of International Politics: Identities and Foreign Policies, Moscow, 1955 and 1999**. New York: Cornell University, 2002 (Aktaran: Birdal, Mehmet Sinan. "Davutoğlu Doktrini: Stratejik Öznenin Popülist İnşası". **Yeni Türkiye'ye Varan Yol: Neoliberal Hegemonyanın İnşası.** ed. İsmet Akça vd. çev. Kemal Deniz. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018: 127-145).

Hudson, Valerie M. "Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations". **Foreign Policy Analysis**. vol. 1. issue. 1 (2005): 1-30.

_____. "The History and Evolution of Foreign Policy Analysis". **Foreign Policy Theories, Actors, Cases**. ed. Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne. Oxford: Oxford University Press, 2012: 13-34.

_____. **Foreign Policy Analysis: Classic and Contemporary Theory**. Lanham: Rowman and Littlefield, 2014.

Huntington, Samuel. **he Clash of Civilizations and the Remaking of World Order**. New York: Simon&Schuter, 1996.

_____. "If Not Civilizations, What? Samuel Hungtington Responds to His Critics". https://www.foreignaffairs.com/articles/global-commons/1993-12-01/if-not-civilizations-what-samuel-huntington-responds-his-critics [Erişim Tarihi: 29.08.2017]

_____. "The Clash of Civilizations". https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/1993-06-01/clash-civilizations [Erişim Tarihi: 29.08.2017]

_____. "The Lonely Superpower". https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/1999-03-01/lonely-superpower [Erişim Tarihi: 30.08.2017]

Huntington, Samuel**. Who are We? The Challenges to America's National Identity**. New York: Simon & Schuster, 2004.

Hurd, Elizabeth Shakman. "Negotiating Europe: The Politics of Religion and The Prospects for Turkish Accession". **Review of International Studies**. vol. 32. issue. 3 (2006): 401-418.

Hür, Ayşe. "6-7 Eylül 1955 Yağması ve 1964 Sürgünleri". http://www.radikal.com.tr/yazarlar/ayse-hur/6-7-eylul-1955-yagmasi-ve-1964-surgunleri-1428641/ [Erişim Tarihi: 22.02.2018]

İnalcık, Halil. "Tanzimat Nedir?". http://www.inalcik.com/images/pdfs/89230630TANZiMATNEDiR.pdf [Erişim Tarihi: 10.06.2017]

İnat, Kemal, Ali Balcı. "Dış Politika: Geleneksel'den Post Modern'e Teorik Perspektifler". **Uluslararası Politikayı Anlamak**. der. Zeynep Dağı**.** İstanbul: Alfa Yayınları, 2007: 212-287.

Jackson, Robert, Georg Sorenson. **Introduction to International Relations: Theories and Approaches.** Oxford: Oxford University Press, 2013.

Jervis, Robert. "Identity and Cold War". **The Cold War Volume II Crises and Detente**. ed. Melvyn P. Leffler, Odd Arne Westad. Cambridge: Cambridge University Press, 2010: 22-43.

Kagan, Robet**. Of Paradise and Power: America and Europe in the New World Order**. New York: Vintage Books, 2004.

Kahraman, Hasan Bülent. "Bir Zihniyet, Kurum ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılılaşma". **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 3.** ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007: 125-140.

Kanat, Kılıç Buğra. "The Future of Turkish-Greek Relations". www.dailysabah.com/columns/kilic-bugra-kanat/2014/12/07/the-future-of-turkishgreek-relations [Erişim Tarihi: 07.03.2019]

Kanbolat, Hasan. "Türkiye-Rusya: Çok Boyutlu ve Çok Yönlü İşbirliğine Doğru". www.orsam.org.tr/tr/turkiye-rusya-cok-boyutlu-ve-cok-yonlu-isbirliğine-dogru/ (Erişim Tarihi: 14.03.2019)

Kara, İsmail. **Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi Metinler Kişiler Cilt 3. İ**stanbul: Kitabi Yayınları, 1998.

Karakoç, Sezai**. Günlük Yazılar I: Farklar.** İstanbul: Dirişliş Yayınları, 1986.

Karaömerlioğlu, M. Asım. "The People House's and the Cult of the Peasant in Turkey". **Middle Eastern Studies**. vol. 34. no. 4 (1998): 67-91.

Karpat, Kemal. "Sorunlarımızın Kaynağı Cumhuriyetin Irkçı Milliyetçiliği". **Türkiye Söyleşileri 5 Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve İslamcılık**. İstanbul: Küre Yayınları, 2011: 173-205.

Karpat, Kemal. **Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji**. çev. Güneş Ayas. İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.

_____. **Türk Dış Politikası**. çev. Güneş Ayas. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.

_____. **Türk Siyasi Tarihi**. çev. Ceren Elitez. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.

Kasapoğlu, Can. "The Turkish-Israeli Relations Under The Davutoğlu Doctrine in Turkish Foreign Policy". **Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi**. c. 3. s. 2 (2012): 1-20.

Kaya, Sezgin. "Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar". **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. c. 63. s. 3 (2008): 83-111.

Kayalı, Hasan. "Türklerin Araplara Bakışı". www.aljazeera.com.tr/gorus/turklerin-araplara-bakisi [Erişim Tarihi: 12.03.2019]

Kaymaz, İhsan Şerif. "Wilson Prensipleri ve Liberal Emperyalizm". http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-67-68-69/wilson-prensipleri-ve-liberal-emperyalizm [Erişim Tarihi: 18.06.2018]

Kaynar, Mete Kaan ve diğ. **Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri**. der. Mete Kaan Kaynar. Ankara: İmge Yayınevi, 2007.

Kegley, Charles William, Shannon Lindsey Blanton. **Dünya Siyaseti**. çev. Helin Alagöz Gessler. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2015.

Kennan, George F. **Memoirs 1925-1950**. New York: Little, Brown and Co, 1967.

Keohane, Robert O., Joseph S. Nye. **Power and Interdependence**. New York: Longman, 2011.

Kerestecioğlu, İnci Özkan. "Milliyetçilik: "Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens"ten Frankeştayn'ın Canavarına". **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler.** İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009: 307-350.

Keyman, Fuat. "Bugünkü Dış Politika Anlayışı Pragmatik Bir Farklılık İfade Ediyor". **Mülakatlarla Türk Dış Politikası Cilt 4**. ed. Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yegin. Ankara: Usak Yayınları, 2011: 139-159.

_____. "Davutoğlu 'Pan-İslamist mi?". www.radikal.com.tr/yazarlar/fuat-keyman/davutoglu-pan-islamist-mi-1209165/ [Erişim Tarihi: 25.01.2019]

_____. "Globalization, Modernity and Democracy Turkish Foreign Policy 2009 and Beyond". **Perceptions.** vol. xv. no. 3-4 (2010): 1-20.

Kılıçbay, Mehmet Ali. "Kimlikler Okyanusu". **Doğu Batı Düşünce Dergisi: Kimlikler**. s. 23 (2003): 155-159.

Kıvanç, Ümit**. Pan-İslamcının Macera Kılavuzu**. İstanbul: Birikim Yayınları, 2015.

Kızıloluk, Hakkı, Celal Teyyar Uğurlu. "Akran-Arkadaş Gruplarına Üyelik: Anlamı, Nedenleri, Kriterleri, Çatışma Yaratan Etkenler ve Sürekliliği". **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. c. 21. s. 3 (2017): 861-877.

Kinch, Penelope**. The US-Iran Relationship.** London: I. B. Tauris, 2016.

Knutsen, Torbjon L. **Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi**, çev. Mehmet Özay. İstanbul: Açılım Kitap, 2006.

Koca, Salim. ""Diyar-ı Rûm"un (Roma Ülkesi=Anadolu) "Türkiye" Hâline Gelmesinde Türk Kültürünün Rolü". **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**. s. 23 (2008): 1-53.

Koçak, Cemil. "1938 Donanma Davası ve Ünlü Kalemlerin Af Beklentisi". http://www.star.com.tr/yazar/1938-donanma-davasi-ve-unlu-kalemlerin-af-beklentisi-yazi-1051546/ [Erişim Tarihi: 22.02.2018]

Kohen, Sami. "Balkanlar'da Yeni Bir Başlangıç". http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/sami-kohen/balkanlar-da-yeni-bir-baslangic-1230297/ [Erişim Tarihi: 07.03.2019]

Kovacevic, Marko. "Bringing in Bibo: Understanding Identities and Reality of Small Post-Yugoslav States". **Politics of Enmity**. ed. Gazela Puclar ve diğ. Belgrade: University of Belgrade, 2018: 184-210.

Kösebalaban, Hasan. "The Permanent "Other"? Turkey and the Question of European Identity". **Mediterranean Quarterly**. vol. 18. no. 4 (2007): 87-111

_____. **Türk Dış Politikası: İslam, Milliyetçilik ve Küreselleşme**. çev. Hüsamettin İnaç. Ankara: BigBang Yayınları, 2014.

Krauthammer, Charles. "The Unipolar Moment Revisited". **The National Interest**. vol. 70 (2002): 5-18.

Kuru, Ahmet T. **Secularism and State Policies toward Religion**. New York: Cambridge University Press, 2009.

Kuseyri, Alaz. "20 Soruda Ahmet Davutoğlu". http://www.milligazete.com.tr/haber/992236/20-soruda-ahmet-davutoglu [Erişim Tarihi: 10.04.2018]

Kut, Şule. "Kosova Türkleri: Nasıl Bir Gelecek?", **Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005 (Aktaran: Coşkun, Birgül. Demirtaş. "Kosova'nın Bağımsızlığı ve Türk Dış Politikası (1990-2008)". **Uluslararası İlişkiler**. c. 7. s. 27 (2010): 51-86).

_____. "Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Anahatları". **En Uzun On Yıl**. der. Gencer Özcan, Şule Kut. İstanbul: Boyut Kitapları, 1998: 43-61.

Küçük, Ayşe. "2003 Süleymaniye "Çuval" Krizi". www.tdpkrizleri.org/index.php/2003-sueleymaniye-cuval-krizi [Erişim Tarihi: 01.03.2019]

Küçük, Mustafa. "Uluslararası İlişkiler Kuramında 'Konstrüktivist Dönüşü' Anlamak. **Ege Akademik Bakış**. c. 9. s. 2 (2009): 771-795.

_____. "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık". **Uluslararası İlişkiler Teorileri**. der. Ramazan Gözen. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014: 325-379.

Lacassagne, Aurelie. "Cultures of Anarchy as Figurations: Reflections on Wendt, Elias and the English School". **Human Figurations**, vol. 1. issue 2, (2012) www.quod.lib.umich.edu/h/humfig/11217607.0001.207 [Erişim Tarihi: 28.02.2019]

Laçinok, Nevra Yaraç. "Turgut Özal". **Türk Dış Politikasında Liderler**. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2007: 537-639.

Lewis, Bernard. **The Emerge of Modern Turkey**. London: Oxford University Press, 1967.

Lobell, Steven E., Norrin M. Ripsman, Jeffry W. Taliaferro. "Introduction: Neoclassical Realism, The State and Foreign Policy", **Neoclassical Realism, The State and Foreign Policy**. ed. Steven E. Lobell, Norrin M. Ripsman, Jeffry W. Taliaferro. New York: Cambiridge, 2009: 1-41.

Mardin, Şerif. **The Genesis of Young Ottoman Thought**. New York: Syracuse University Press, 2000.

_____. **Türk Modernleşmesi Makaleler 4**. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.

Mazower, Mark. **Salonica City of Ghosts.** London: Harper Perennial, 2005.

McCormick, John. **Avrupa Birliği Siyaseti.** Ankara: Adres Yayınları, 2015.

Mert, Nuray. "Muhafazakarlık ve Laiklik". **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 5**. ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006: 314-345.

Milas, Herkül. "Milli Türk Kimliği ve 'Öteki' (Yunan)". **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4**. der. Tanıl Bora, Murat Gültekingil. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008: 193-201.

Morgenthau, Hans J. **Political Among Nations: The Struggle for Power and Peace**, revised by Kenneth W. Thompson, W. David Clinton. New York: McGraw-Hill, 2006.

_____. **Scientific Man vs. Power Politics**. London: Latimer House Limited, 1947.

Muradoğlu, Abdullah. **Selanik'ten İstanbul'a İpekçiler ve İsmail Cem**. İstanbul: Bakış Yayınları, 2002.

Müderrisoğlu, Okan. "Barzani Demokratik Açılıma Destek Verdi". www.sabah.com.tr/gundem/2009/10/31/barzani_demokratik_acilima_destek_verdi [Erişim Tarihi: 13.03.2019]

Müller, Harald. "Security Cooperation". **Handbook of International Relations**. ed. Walter Carlsnaes, Thomas Risse, Beth A. Simmons. London: SAGE Publications, 2013: 607-634.

Nas, Çiğdem. "Turkish Identity And The Perception of Europe". **Marmara Journal Of European Studies**. vol. 9. no. 1 (2001): 177-189.

Navazeni, Ali, Nima Mousavi. "The Role of Political Socialization on Iranian Presidents' Foreign Policy Making". **International Journal of Humanities and Cultural Studies**. vol. 3. issue. 2 (2016): 1953-1964.

Neumann, Iver B., Jennifer M. Welsh, "The Other in European Self-definition: an Addendum to the Literatüre on International Society". **Review of International Studies**. vol. 17 (1991): 327-348.

Nia, Mahdi Mohammad. "Holistic Constructivism: A Theoretical Approach to Understand Iran's Foreign Policy". **Perception**, 2010. http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/01/Mahdi-Nia.pdf [Erişim Tarihi: 04.01.2017]

Nye, Joseph S. **Soft Power: The Means to Success in World Politics**. Cambridge: Public Affairs, 2004.

Oğuzlu, Tarık. "Liberalizm". **Uluslararası İlişkilere Giriş**. ed. Şaban Kardaş, Ali Balcı. İstanbul: Küre Yayınları, 2014: 97-108.

Oktav, Zeynep Özden. "Çok Boyutlu Türk Dış Politikasına Bir Örnek: Türkiye-Irak-Bölgesel Kürt Yönetimi arasında Gelişen İlişkiler ve Nedenleri". **Ortadoğu Etütleri**. c.1, s. 2 (2010): 53-74.

Oktay, A. Sıdıka. **Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî**. İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.

Okumuş, Ahmet. "Kavramların Stratejisi, Stratejinin Kavramları *Stratejik Derinlik*'in Felsefi-Kavramsal Arka Planı". **Stratejik Zihniyet: Kuramdan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik**. ed. Talha Köse ve diğ. İstanbul: Küre Yayınları, 2014: 15-46.

Onuf, Nicholas. "Constructivism: A User's Manuel". **International Relations in a Constructed World**. edt. Vendulka Kubalkova, Nicholas Onuf, Paul Kowert. New York: Routledge, 2015: 58-78.

_____. **World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations.** Columbia: University of South Caroline, 1989).

Oran, Baskın. "1923-1939: Göreli Özerklik-1 Dönemin Bilançosu". **Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980** ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009: 239-382.

_____. "Dönemin Bilançosu". **Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980**. ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009: 97-109.

_____. "Giriş". **Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980**. ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009: 17-94

_____. "Türk Dış Politikasının Kuramsal Çerçevesi", **Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980**. ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009: 17-93

_____. "Yurtta Sulh Cihanda Sulh". www.baskinoran.com/pre2000/Yurtta-13-11-1997.rtf [Erişim Tarihi: 16.09.2017]

Ortaylı, İlber. "Her Mübadele Bir Yaradır, İzi Kalır". http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ilber-ortayli/her-mubadele-bir-yaradir-izi-kalir-40568075 [Erişim Tarihi: 04.09.2017]

_____. "Ottoman Modernisation and Sabetaism". **Alevi Identity**. edt. Tord Olsson, Elisabeth Özdalga, Catharina Raudvere. İstanbul: Swedish Research Institute, 1996: 115-124.

_____. **Avrupa ve Biz**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008.

Oskanian, Kevork**. Fear, Weakness and Power in the Post-Soviet South Caucasus**. London: Palgrave Macmillan, 2013.

Osman, Okyar. "Ataturk's Quest for Modernism". **Ataturk and Modernization of Turkey.** ed. Jacob M. Landau. Boulder: Westview Press, 1984: 45-53.

Öğün, Süleyman Seyfi. **Türk Politik Kültürü** (İstanbul: Alfa Yayınları, 2003)

Öner, Selcen. "Construction of European Identity Within The European Union". Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi Avrupa Birliği Enstitüsü, 2008.

Öniş, Ziya. "Conservative Globalists versus Defensive Nationalists: Political Parties and Paradoxes of Europenization in Turkey". **Journal of Southern Europe and the Balkans.** vol. 9. no. 3 (2007): 247-261.

_____."Turgut Özal and his Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective". **Middle Eastern Studies**. vol. 40. no. 4 (2004): 113-134.

_____. "Turkey's Encounters with the New Europe: Multiple Transformations, Inherent Dilemmas and the Challenges Ahead". **Journal of Southern Europe and the Balkans.** vol. 8. no. 3 (2006): 279-298.

Örmeci, Ozan. **Bir Türk Sosyal Demokratı İsmail Cem**. Uşak: AKY Basım Yayın, 2011.

Özcan, Gencer. "Dış Politika Analizi". **Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler ve Süreçler.** ed. Evren Balta. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014: 323-350.

_____. "Türk Dış Politikasında Algılamalar, Karar Alma ve Oluşum Süreci". **Türk Dış Politikası Oluşum Süreci**. der. Faruk Sönmezoğlu. İstanbul: Der Yayınları, 2003: 829-894.

Özel, Soli. "AKP İktidarında Dış Politika: 'Altın Devir' ve Arap İsyanları Sonrası". http://www.aljazeera.com.tr/gorus/akp-iktidarinda-dis-politika-altin-devir-ve-arap-isyanlari-sonrasi [Erişim Tarihi: 04.01.2017]

_____. "Davutoğlu'nun Asıl Sınavı Şimdi". http://www.aljazeera.com.tr/gorus/davutoglunun-asil-sinavi-simdi [Erişim Tarihi: 12.10.2017]

Özipek, Bekir Berat. **Muhafazakârlık Akıl, Toplum, Siyaset**. Ankara: Liberte Yayınları, 2017.

Özkan, Behlül. "Davutoğlu, Neo-Osmanlıcı Değil Pan-İslamist". https://behlulozkan.com/davutoglu-neo-osmanlici-degil-pan-islamist/ [Erişim Tarihi: 25.01.2019]

_____. "Turkey, Davutoglu and the Idea of Pan-Islamism". **Survival.** vol. 56. no. 4 (2014): 119-140.

Özkaya, Cevat. "28 Şubat Olmasaydı da, İslamcılık Bir Dönüşüm Yaşardı". **Türkiye Söyleşileri 5 Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve İslamcılık.** İstanbul: Küre Yayınları, 2011: 59-71.

Öztan, G. Gürkan. "Ezeli Düşman" ile Hesaplaşmak: Türk Sağında "Moskof" İmgesi". **Toplum ve Bilim**. s. 121 (2011): 79-99.

Öztürk, Asiye. "The Domestic Context of Turkey's Changing Foreign Policy towards the Middle East and the Caspian Region". German Development Institue Discussion Paper. no. 10 **(**2009): 1-37.

Özyüksel, Murat. "Abdülhamit Dönemi Dış İlişkileri". **Türk Dış Politikasının Analizi**, der. Faruk Sönmezoğlu. İstanbul: Der Yayınları, 1998: 5-33.

Padgett, Stephan, William E. Paterson. **A History of Social Democracy in Post War Europe.** London: Longman, 1991.

Par, Kübra. "Başbakan Davutoğlu Evinin Kapılarını İlk Kez Habertürk'e Açtı". http://www.haberturk.com/gundem/haber/1144445-basbakan-davutoglu-evinin-kapilarini-ilk-kez-haberturke-acti [Erişim Tarihi: 09.04.2018]

Parla, Taha. **Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm.** İstanbul: İletişim Yayınları, 1993.

Reus-Smit, Christian. "Konstrüktivizm". **Uluslararası İlişkiler Teorileri**. edt. Scot Burchill ve diğ. çev. Muhammed Ağcan, Ali Aslan. İstanbul: Küre Yayınları, 2013: 285-315.

Rich, Norman**. Great Power Diplomacy 1814-1914**. New York: McGraw-Hill, 1992.

Roskin, Michael G., Nicholas O. Berry. **Uluslararası İlişkiler: Uİ'nin Yeni Dünyası**. çev. Özlem Şimşek. Ankara: Adres Yayınları, 2014.

Roskin, Michael G., Robert L. Cord, James A. Medeiros, Walter S. Jones. **Political Science**: **An Introduction.** United States: Pearson, 2010.

Rumelili, Bahar. "İnşacılık/Konstrüktivizm". **Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler ve Süreçler**. ed. Evren Balta. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014: 151-174.

Rynning, Sten, Jens Ringsmose. "Why Are Revisionist States Revisionist? Reviving Classical Realism As An Approach to Understanding International Change". **International Politics**. no. 45 (2008): 19-39.

Sander, Oral. **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme**. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1987.

Schlesinger, Arthur. **The Cycles of American History**. New York: Houghton Mifflin Company, 1999.

Schoenberger, Erica. Stephanie Reich. "Soviet Policy in the Middle East". **MERIP Reports**. no. 39 (1975): 3-28.

Schroeder, Paul W. "The 19th-Century International System: Changes in the Structure". **World Politics**. vol. 39. no. 1 (1986): 1-26.

_____. **The Transformation of Europe Politics 1763-1848.** Oxford: Oxford University Press, 1994.

Senyuk, Yuliva. "The Cultures of Anarchy of The International System and Their Influence on European Integration Process". **European Political and Law Discourse**. vol. 5. issue. 1 (2018): 55-59.

Serhad, Taceddin. "Küçük Enver'in Büyük Rüyası (I)". http://sezgiseli.blogspot.com.tr/2017/10/kucuk-enverin-buyukruyas-i-hani-bir.html [Erişim Tarihi: 14.04.2018]

Sertel, Yıldız. **Annem.** İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995.

Sezik, Murat. "Muhafazakâr Siyaset İdeolojisi ve Türkiye'de Muhafazakârlık". **I. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi**. Konya, 2012: 113-125.

Smith, Steve. "Foreign Policy Is What States Make of It: Social Construction and International Relations Theory". **Foreign Policy in a Constructed World**. ed. Vendulka Kubalkova. New York: Routledge, 2015: 38-55.

Solak, İsmet. **İsmail Cem Dosyası**. Ankara: Anka Yayınları, 1975.

Solak, Sevcan Güleç. "Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış". **Manas Sosya Araştırmalar Dergisi.** c. 6. s. 1 (2017): 13-37.

Somel, Selçuk Akşin. "Osmanlı Reform Çağında Osmanlıcılık (1839-1913)". **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 1.** edt. Tanıl Bora, Murat Gültekingil (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009): 88-116.

Sönmezoğlu, Faruk. "Türkiye Cumhuriyetinin Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim". **Türk Dış Politikasının Analizi.** der. Faruk Sönmezoğlu. İstanbul: Der Yayınları, 2004: 1045-1051.

Sunar, Burcu. **Adalet ve Kalkınma Partisi'nin Dış Politika Söyleminin Biçimlenmesinde Bir Etken Olarak Siyasi İlahiyat.** İstanbul: İmaj Yayıncılık, 2014.

Sutch, Peter, Juanita Elias. **International Relations The Basics**. New York: Routledge, 2007.

Sümbüllü, Yusuf Ziya, Murat Kacıroğlu, "Kemal Tahir'de Doğu-Batı İkilemi ve Batılılaşma Düşüncesi". **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**. c. 9, s. 1 (2007): 123-134.

Şahin, Bican. "Liberalizm", **Dünyada ve Türkiye'de Siyasal İdeolojiler**. der. Ömer Çaha-Bican Şahin. Ankara: Orion Kitabevi, 2013: 42-102.

Şatana, Nil S. "Uluslararası İlişkilerde Bilimsellik, Metodoloji ve Yöntem". **Uluslararası İlişkiler**. c. 12. s. 46 (2015): 11-33.

Tabak, Hüsrev. "Sosyalleşme, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika". **Sosyolojik Unsurların Dış Politikaya Etkisi**. ed. Ertan Efegil. İstanbul: Gündoğan Yayınları, 2017: 175-206.

Tahir, Kemal. **Yorgun Savaşçı**. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1993.

Tamkoç, Metin. "Turkey's Quest For Security Through Defensive Alliances". http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/tybook/2/metintamkoc.pdf [Erişim Tarihi: 26.09.2017]

Taslaman, Caner. **Türkiye'de İslam ve Küreselleşme**. İstanbul: Destek Yayınları, 2016.

Tayfur, M. Fatih. "Dış Politika". **Devlet ve Ötesi**. ed. Atila Eralp. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011: 73-106.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 21, Yasama Yılı 2, Birleşim 40, c. 21 (Aralık 1999). www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d21/c021/tbmm21021040.pdf [Erişim Tarihi: 14.03.2019]

TBMM Tutanak Dergisi. Dönem 20. Yasam Yılı 3. Birleşim 102. c. 54 (Haziran 1998). www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c054/tbmm20054102.pdf [Erişim Tarihi: 14.03.2019]

Tekeli, İlhan, Selim İlkin. **Bir Cumhuriyet Öyküsü: Kadroculari ve Kadro'yu Anlamak.** İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

Tellal, Erel. "SSCB'yle İlişkiler". **Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980**. ed. Baskın Oran. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009: 499-521.

Tosun, Tanju. **Siyaseti İzlerken**. Ankara: Liberte Yayınları, 2008.

Trumpener, Ulrich. "Germany and the End of the Ottoman Empire". **The Great Powers and the End of the Ottoman Empires**. edt. Marian Kent. London: Taylor & Francis e-Library, 2005: 111-140.

Tuğtan, Mehmet Ali. "Güç, Anarşi ve Realizm". **Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler ve Süreçler**. ed. Evren Balta. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014: 111-131.

_____. "Kültürel Değişkenlerin Dış Politikadaki Yeri: İsmail Cem ve Ahmet Davutoğlu". **Uluslararası İlişkiler**. c. 13. s. 49 (2016): 3-24.

Tuncer, Nil. "Süleyman Demirel". **Türk Dış Politikasında Liderler**. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2007: 125-240.

Turan, Rahmi. "Ayı ile yatağa girmek!". http://www.hurriyet.com.tr/ayi-ile-yataga-girmek-7646140 [Erişim Tarihi: 15.09.2017]

Türk, İbrahim**. Halit Refiğ: Düşlerden Düşüncelere Söyleşiler.** İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2001.

Türkeş, Mustafa. **Ulusçu Sol Bir Akım: Kadro Hareketi 1932-1934**. Ankara: İmge Kitapevi, 1999.

Türkmen, Hamza. "Ahmet Davutoğlu ile Duruş/Gençlerle Yüz Yüze I-II-III-IV". **Ulustan Ümmete**. www.youtube.com [Erişim Tarihi: 21.05.2018]

Uluç, A. Vahap. "Liberal-Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal'ın Siyasi Düşüncesi". **Yönetim Bilimleri Dergisi.** c. 12. s. 23 (2014): 107-140.

Uzer, Umut**. Identity and Turkish Foreign Policy: The Kemalist Influence in Cyprus and The Caucasus**. New York: I. B. Tauris & Co, 2011.

Uzgel, İlhan. "Ilımlı İslamcılıkla Milliyetçi Otoriterlik Arasında Siyaset". https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2017/05/08/ilimli-islamcilikla-milliyetci-otoriterlik-arasinda-siyaset/ [Erişim Tarihi: 17.11.2017]

Ülman, Burak. "Türkiye'nin Yeni Güvenlik Algılamaları ve Bölücülük". **En Uzun On Yıl**. ed. Gencer Özcan, Şule Kut. İstanbul: Boyut Kitapları, 1998: 101-133.

Ünal, Hasan. "Young Turks Assessments of lntemational Politics, 1906-9". **Middle Eastern Studies**. vol. 32, no. 2 (1996): 30-44.

Ünüvar, Kerem. "İttihatçılıktan Kemalizme: İhyadan İnşaya". **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 1.** edt. Tanıl Bora, Murat Gültekingil. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009: 129-142.

Viotti, Paul R. Mark V. Kauppi. **International Relations Theory**. Glenview, IL: Person, 2012.

Walt, Stephan M.. "International Relations: One World, Many Theories". **Foreign Policy**. no. 110 (1998): 29-46.

Waltz, Kenneth N. **Man, The State and War: A Theoritical Analysis**. New York: Columbia University Press, 2001.

_____. **Theory of International Relations.** Boston: Addison-Wesley Publishing Company, 1979.

Wasburn, Philo C., Tawnya J. Adkins Covert, **Making Citizen.** New York: Palgrave Macmillan, 2017.

Watson, Adam**. The Evolution of International Society: A Comparative Historical Analysis**. UK: Taylor & Francis e-Library, 2002.

Weber, Max. **The City**. ed. Don Martindale. çev. Gertrud Neuwirth. New York: The Free Press, 1958.

Weldes, Jutta. "Constructing National Interests". **European Journal of International Relations**. vol. 2. issue 3 (1996): 275-318.

Wendt, Alexander. "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics". **International Organization**. vol. 46. no. 2 (1992): 391-425.

_____. "Anarşi Devletler Ne Anlıyorsa Odur: Güç Politikalarının Sosyal İnşası". **Uluslararası İlişkiler.** c. 10, s. 39 (2013): 3-43.

_____. "Collective Identity Formation and the International State". **The American Political Science Review**. vol. 88, no. 2 (1994): 384-396.

_____. "Constructing International Politics". **International Security**. vol. 20. no. 1 (1995): 71-81.

_____. **Social Theory of International Relations**. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.

_____. **Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi**. çev. Helin Sarı Ertem, Suna Öner. İstanbul: Küre Yayınları, 2012.

Wight, Martin**. Systems of States.** Leicester: Leicester University Press, 1977.

_____. **International Theory The Three Traditions**. New York: Holmes & Meter Publisher, 1996.

Wohlforth, William C. "Realism and Foreign Policy", **Foreign Policy Theories, Actors, Cases**. ed. Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne. Oxford: Oxford University Press, 2012: 35-53.

_____. "Realism". **The Oxford Handbook of Political Science**. ed. Christian Reus Smit, Duncan Snidal. Oxford: Oxford University Press, 2008: 131-149.

Yalçın, Hasan Basri. "Stratejik Derinlik ve Karmaşık Nedensellik Ağı". **Stratejik Zihniyet Kuramdan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik,** ed. Talha Köse ve diğ. İstanbul: Küre Yayınları, 2014: 147-186

Yalvaç, Faruk. "Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar". **Uluslararası İlişkiler Teorileri.** der. Ramazan Gözen. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014: 31-63.

Yavuz, Hilmi. "Kemal Tahir ve Marksizm". www.halksahnesi.org/1991/07/03/kemal-tahir-ve-marksizm-hilmi-yavuz/ [Erişim Tarihi: 23.02.2018]

Yavuz, M. Hakan. "Turkish Identity and Foreign Policy in Flux: The Rise of Neo-Ottomanism". **Critique: Critical Middle Eastern Studies.** vol. 7 (1998): 19-41.

Yazıcı, Fatih. "Kimlik Tutumları Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması". **Cumhuriyet International Journal of Education-CIJE**. vol 5. no. 4 (2016): 41-54.

Yeğen, Mesut. "Kemalizm ve Hegemonya?". **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 2.** ed. Ahmet İnsel. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009: 56-74.

Yeşiltaş, Murat, Ali Balcı. "AK Parti Dönemi Türk Dış Politikası Sözlüğü: Kavramsal Bir Harita". **Bilgi**. s. 23 (2011): 9-35.

Yeşiltaş, Murat. "Stratejik Derinlik Nasıl Okunur?". https://www.star.com.tr/acik-gorus/stratejik--derinlik-nasil-okunur-haber-933528/ [Erişim Tarihi: 24.01.2019]

_____. "The Transformation of the Geopolitical Vision in Turkish Foreign Policy". **Turkish Studies**. c. 14. s. 4 (2013): 661-687.

_____. "Türkiye'yi Stratejileştirmek Stratejik Derinlik'te Jeopolitik Muhayyile". **Stratejik Zihniyet Kuramdan Eyleme Ahmet Davutoğlu ve Stratejik Derinlik**. İstanbul: Küre Yayınları, 2014: 89-122.

Yetener, Meltem. "Adnan Menderes". **Türk Dış Politikasında Liderler**. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2007: 25-62.

Yıldırım, Yüksel. "Kemal Tahir Düşüncesinde Gerçeğin Değişkenliği Bağlamında Osmanlılık Okumaları". **Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi.** c. 1. s. 2 (2016): 47-70.

Yılmaz, Hakan. "Giriş: Türkiye'yi Avrupa Haritasına Sokmak". **Avrupa Haritasında Türkiye**, ed. Hakan Yılmaz (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2005): 1-19.

Yılmaz, Mehmet. "O Bir Şaman", http://habervesoz.com/o-bir-saman-mehmet-yilmaz/ [Erişim Tarihi: 14.04.2018]

_____, "O Bir Şaman-2". http://habervesoz.com/o-bir-saman-2-mehmet-yilmaz/ [Erişim Tarihi: 14.04.2018]

Yılmaz, Ömer. "A Constructivist Analysis of Turkish Foreing Policy in 1980s and 2000s: The Example of Turkey-U.S. Relations". Doktora Tezi. Unirsitat Siegen, 2014.

Yorulmazlar, Emirhan. "The Role of Ideas in Turkish Foreign Policy: The JDP-Davutoğlu Paradigm and Its Role After 2002". Doktora Tezi. Boğaziçi University Atatürk Enstitüsü, 2015.

Yurdusev, A. Nuri. "The Ottoman Attitude toward Diplomacy". **Ottoman Diplomacy Conventional and Unconventional**. edt. A. Nuri Yurdusev. London: Palgrave Macmillan, 2004: 5-35.

Yurkovsky, Andrew. "A Man for All Seasons Ismail Cem". https://www.worldpress.org/Europe/678.cfm [Erişim Tarihi: 10.10.2018]

Zengin, Gürkan**. Hoca: Türk Dış Politikası'nda Davutoğlu Etkisi.** İstanbul: İnkılâp Kitapevi, 2010.

Zürcher, Eric Jan. **Milli Mücadelede İttihatçılık**. İstanbul: Bağlam Yayınları, 1987.

_____. **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**. çev. Yasemin Saner Gönen. İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

_____. **Turkey: A Modern History**. New York: I.B. Tauris & Co, 2004.

Yazarı Olmayan Kaynaklar

"AB-İKÖ Formu". www.youtube.com/watch?v=RduuQ4ndgXk [Erişim Tarihi: 21.02.2019]

"Afganistan'a Türkiye Öncülüğü Gerek". www.arsiv.ntv.com.tr/news/118883.asp [Erişim Tarihi: 03.03.2019]

"Ahmet Davutoğlu: "Batı Trakya'da Ciddi Azınlık Sorunları Devam Ediyor". www.batitrakya.org/bati-trakya/ahmet-davutoglu-bati-trakyada-ciddi-azinlik-sorunlari-devam-ediyor.html [Erişim Tarihi: 07.03.2019]

"Ahmet Davutoğlu: Konya'dan İstanbul'a, Malezya'dan Üniversiteye, Danışmanlıktan Başbakanlığa". http://t24.com.tr/haber/ahmet-davutoglu-konyadan-istanbula-malezyadan-universiteye-danismanliktan-basbakanliga,268379 [Erişim Tarihi: 14.04.2018]

"AİHM'den Türkiye'ye Kıbrıs Tazminatı". www.bbc.com/turkce/2014/05/140512_kibris_tazminat [Erişim Tarihi: 07.03.2019]

"Akılda Kalan: Ahmet Davutoğlu". https://vimeo.com/18235681 [Erişim Tarihi: 01.04.2018]

"Anlamak İçin: Ahmet Davutoğlu". http://www.tvnet.com.tr/anlamak-icin/anlamak-icin---ahmet-davutoglu-2031565 [Erişim Tarihi: 01.04.2018]

"Arap Baharı Türkiye'yi ABD'nin Kilit Müttefiki Haline Getirdi". www.amerikaninsesi.com/arap-bahari-turkiyeyi-abdnin-kilit-muttefiki-haline-getirdi-135294138/901831.html [Erişim Tarihi: 03.03.2019]

"Arap Baharı'nda Beklenmedik 10 Sonuç". www.bbc.com/turkce/haberler/2013/12/131213_arap_bahari [Erişim Tarihi: 03.03.2019]

"Avrupa Birliği Yolunda Batı Balkanlar". www.trthaber.com/haber/dunya/avrupa-birliği-yolunda-bati-balkanlar-234933.html [Erişim Tarihi: 12.03.2019]

"Avrupa ve Irak: Kim Ne Diyor". www.bbc.co.uk/turkşsh/eu_iraq.shtml#kararsiz [Erişim Tarihi: 01.01.2019]

"Başbakan Davutoğlu: İlk Başbakanlık Deneyimimi İlkokulda Yaşadım". http://www.hurriyet.com.tr/egitim/basbakan-davutoglu-ilk-basbakanlik-deneyimimi-ilkokulda-yasadim-40078759 [Erişim Tarihi: 04.04.2018]

"Başbakan Davutoğlu'ndan Valilere Tavsiye". https://www.yeniakit.com.tr/haber/basbakan-davutoglundan-valilere-tavsiye-54030.html [Erişim Tarihi: 20.06.2018]

"Bush: Ya Bizdensiniz Ya Düşman". http://arsiv.ntv.com.tr/news/147427.asp#BODY [Erişim Tarihi: 30.08.2017]

"Cem, New York'ta Acı Paylaştı". www.hurriyet.com.tr/gundem/cem-newyorkta-aci-paylasti-18837 [Erişim Tarihi: 01.02.2019]

"Cem: İran'la İlişkilerden Memnunuz". www.arsiv.ntv.com.tr/news/63335.asp [Erişim Tarihi: 13.03.2019]

"Cem: Ortadoğu'da Uzlaşı Sürmeli". www.arsiv.ntv.com.tr/news/62408.asp#BODY [Erişim Tarihi: 10.03.2019]

"Davutoğlu Üçlü Danışma Toplantısı". www.cnnturk.com/2010/dunya/01/15/davutoglu.uclu.danisma.toplantisinda/559639.0/index.html [Erişim Tarihi: 14.03.2019]

"Davutoğlu ve Şahentk'e Wilson Ödülü". www.ntv.com.tr/turkiye/davutoglu-ve-sahenke-wilson-odulu,qaFvp2RTE0W1pFy4uB8vzQ [Erişim Tarihi: 21.01.2019]

"Davutoğlu, 'Türkiye'yle ABD'nin Suriye Konusunda Ortak Pozisyonu Var'". www.youtube.com/watch?v=0EWVptUXc1Q [Erişim Tarihi: 03.03.2019]

"Davutoğlu, Kazakistan'da Avrasya'nın Önemine Vurgu Yaptı". www.tr.sputniknews.com/politika/201602061020705219-davutoglundan-avrasyanin-onemine-vurgu/ [Erişim Tarihi: 20.02.2019]

"Davutoğlu: Avrupa Bizim Kıtamız". www.milliyet.com.tr/davutoglu-avrupa -bizim-kitamiz-siyaset-1183410/ [Erişim Tarihi: 08.03.2019]

"Davutoğlu: Neo Osmanlı Demekten Gurur Duyuyoruz". www.timeturk.com/tr/2013/05/26/davutoglu-neo-osmanli-denmekten-gurur-duyuyoruz.html [Erişim Tarihi: 26.01.2016]

"Davutoğlu: Ortadoğu'ya Bataklık Dedirtmeyeceğiz". www.yenisafak.com/politika/davutoglu-ortadoguya-bataklik-dedirtmeyeceğiz-668720 [Erişim Tarihi: 13.03.2019]

"Davutoğlu'ndan AB'ye Kıbrıs Resti". www.bbc.com/turkce/haberler/2011/07/110713_turkey_eu [Erişim Tarihi: 07.03.2019]

"Davutoğlu'nun Ritmik Diplomasisi". https://www.sabah.com.tr/siyaset/2009/12/04/davutoglunun_ritmik_diplomasisi [Erişim Tarihi: 31.01.2019]

"Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Sayın Ali Babacan ile dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Devir Teslim Vesilesiyle Yaptıkları Konuşmalar". www.mfa.gov.tr/devlet-bakani-ve-basbakan-yardimcisi-sayin-ali-babacan-ile-disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-devir-teslim-vesilesiyle.tr.mfa [Erişim Tarihi: 29.01.2019]

"Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Tarafından Düzenlenen Toplantıda Yaptıkları Konuşma". http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-dis-ekonomik-iliskiler-kurulu-tarafindan-duzenlenen-toplantida-yaptiklari-konusma_-9.tr.mfa [Erişim Tarihi: 07.03.2019]

"Dışişleri Bakanı Sayın Ahmet Davutoğlu'nun İslam İşbirliği Teşkilatı Bağımsız Daimi İnsan Hakları Komisyonu Toplantısının Açılışında Yaptığı Konuşma". http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-ahmet-davutoglu_nun-islam-isbirligi-teskilati-bagimsiz-daimi-insan-haklar-komisyonu-toplantisinin-acilisi.tr.mfa [Erişim Tarihi: 22.02.2019]

"Dışişleri, Bakanını Buldu". **Milliyet Gazetesi**. 1 Temmuz 1997.

"Erdoğan Güvenilir Değil, Davutoğlu Son Derece Tehlikeli". https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/11/101129_wikileaks_turkey [Erişim Tarihi: 21.01.2019]

"Ermenistan Protokol Sürecini Durdurdu, Topu Türkiye'ye Attı". www.hurriyet.com.tr/dunya/ermenistan-protokol-sureci-durdurdu-topu-turkiye-ye-atti-14500163 [Erişim Tarihi: 14.03.2019]

"Eski Başbakan Davutoğlu: 'Kim El Uzatırsa Elini Kırarız'". www.milliyet.com.tr/eski-basbakan-davutoglu-kim-el-uzatırsa-izmir-yerelhaber-2442869/ [Erişim Tarihi: 12.02.2019]

"Feyziye Mektepleri". http://www.fmv.edu.tr/hakkimizda/feyziye-mektepleri-vakfi [Erişim Tarihi: 09.02.2018]

"Foreign Minister Davutoglu 'EU membership has been our strategic goal for almost 50 years and will continue to be'". www.mfa.gov.tr/foreign-minister-davutoglu-_eu-membership-has-been-our-strategic-goal-for-almost-50-years-and-will-continue-to-be.en.mfa [Erişim Tarihi: 07.03.2019]

"Gezi Parkı Gösterileri: AB'de 'Boşuna Uyarmıyoruz' Havası". www.bbc.com/turkce/haberler [Erişim Tarihi: 07.03.2019]

"Güney Kafkasya Ülkeleri İle İlişkiler". www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-guney-kafkasya-ulkeleriyle-iliskileri.tr.mfa [Erişim Tarihi: 12.03.2019]

"Hakkımızda". https://www.bisav.org.tr/Kurumsal/Hakkimizda [Erişim Tarihi: 14.04.2018]

"Hungtington Asla Haklı Çıkmayacak". www.yenisafak.com/arsiv/2001/eylul/24/roportaj.html [Erişim Tarihi: 29.01.2019]

"Hükümette İsmail Cem Krizi". www.yenisafak.com/arsiv/2000/mart/25/p3.html [Erişim Tarihi: 07.02.2019]

"I. Özal Hükümeti Programı". https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP45.htm [Erişim Tarihi: 11.10.2017]

"Ismail Cem, a Turkish Strategist". https://www.economist.com/europe/2000/02/03/ismail-cem-a-turkish-strategist [Erişim Tarihi: 10.11.2018]

"İsmail Cem Yılın Devlet Adamı". www.hurriyet.com.tr/dunya/ismail-cem-yilin-devlet-adami-39151180 [Erişim Tarihi: 10.11.2018]

"İsmail Cem, Arafat ve Sinagog". www.dunyabulteni.net/arsiv/ismail-cem-arafat-ve-sinagog-h421.thml [Erişim Tarihi: 10.03.2019]

"İsmail Cem: Yeni Afganistan'da Öncü Role Hazırız". www.arsiv.ntv.com.tr/news/118840.asp [Erişim Tarihi: 03.03.2019]

"İstanbul'da Abhazya Zirvesi". www.turkiyegazetesi.com.tr/Genel/a6871.aspx?/Genel/a6871.aspx& [Erişim Tarihi: 14.03.2019]

"Jet Hızıyla Devir". **Milliyet Gazetesi**.1 Temmuz 1997.

"Kişi Bilgisi: Kemal Tahir". https://www.imge.com.tr/person.php?person_id=7396 [Erişim Tarihi: 22.02.2018]

"Longue Duree". www.enoxforddictionaries.com/definition/longue_duree [Erişim Tarihi: 05.03.2019]

"Makedonya'da Bir Osmanlı Yörük Köyü". http://www.haber7.com/kisisel-gelisim/haber/972703-makedonyada-bir-osmanli-yoruk-koyu [Erişim Tarihi: 01.04.2018]

"Mütevelli Heyet Başkanı Başbakan Ahmet Davutoğlu'nun Kazakistan Ziyaretine Katıldı". http://www.ayu.edu.tr/guncel_detay/55/mutevelli-heyet-baskan-basbakan-ahmet-davutoglu-nun-kazakistan-ziyaretine-katld [Erişim Tarihi: 12.04.2018]

"Ne Eşimi Götürürüm Ne Kendim Giderim". www.milliyet.com.tr/2001/02/15/guncel/agun.html [Erişim Tarihi: 07.02.2019]

"Newsweek'ten Davutoğlu Övgüsü". http://www.milliyet.com.tr/newsweek--davutoglu-nun-adini-cok-daha-fazla-duymaya-hazir-olun/dunya/haberdetay/30.11.2009/1167871/default.htm [Erişim Tarihi: 24.01.2019]

"Okulumuzun Tarihçesi". http://istanbullisesi.meb.k12.tr/icerikler/okulumuzun-tarihcesi_123360.html [Erişim Tarihi: 05.04.2018]

"Önleyici Savaş Hakkımız". http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/03/060316_us_strategy.shtml [Erişim Tarihi: 31.12.2018]

"Postmodern Faşizm". www.arsiv.sabah.com.tr/2001/01/31/d02.html [Erişim Tarihi: 14.03.2019]

"Rüyamda Gazali ve Hegel İle Tartıştım". http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ruyamda-gazali-ve-hegel-ile-tartisirdim-27292704 [Erişim Tarihi: 04.04.2018]

"Sayın Bakanımızın "Nueva Economia Forum"da Yaptıkları Konuşma". www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin_nueva-economia-forum_da-yaptiklari-konusma_-16-kasim-2009_-madrid.tr.mfa [Erişim Tarihi: 07.03.2019]

"Sayın Bakanımızın 2009 Değerlendirme Toplantısı". http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-2009-degerlendirme-toplantisi_-31-aralik-2009_-ankara.tr.mfa [Erişim Tarihi: 31.01.2019]

"Sayın Bakanımızın Türk-İtalyan Forumunda Yaptığı Konuşma". www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-turk-italyan-forumunda-yaptigi-konusma.tr.mfa [Erişim Tarihi: 07.03.2019]

"Şaron: Arafat da Bir Teröristtir". www.hurriyet.com.tr/gundem/saron-arafat-da-bir-teroristtir-38268149 [Erişim Tarihi: 29.01.2019]

"Tarihçe". http://webportal.robcol.k12.tr/tr/RC-Hakkinda/Tarihce/Sayfalar/default.aspx [Erişim Tarihi: 10.02.2018]

"The Davutoglu Effect". https://www.economist.com/special-report/2010/10/21/the-davutoglu-effect [Erişim Tarihi: 21.01.2019]

"The FP Top 100 Global Thinkers". www.foreignpolicy.com [Erişim Tarihi: 21.01.2019]

"Time 100: The Most Influential People of 2012". www.time.com [Erişim Tarihi: 21.01.2019]

"Traditionalism". http://www.irtheory.com/know.htm [Erişim Tarihi: 23.06.2018]

"Turkey's Foreign Policy: An Eminence Grise". https://www.economist.com/europe/2007/11/15/an-eminence-grise [Erişim Tarihi: 21.01.2019]

"Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Tarihçesi". Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı". http://www.mfa.gov.tr/turkiye-cumhuriyeti-disisleri-bakanligi-tarihcesi.tr.mfa [Erişim Tarihi: 29.11.2016]

"Türkiye Cumhuriyeti İle Ermenistan Cumhuriyeti Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurumasına Dair Protokol". www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/türkiye-ermenistan-turkce.pdf [Erişim Tarihi: 14.03.2019]

"Türkiye Cumhuriyeti'nin İlanı". T.C. Başbakanlık Atatürk Kültür Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi. http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-56/turkiye-cumhuriyetinin-ilani-2 [Erişim Tarihi: 29.11.2016]

"Türkiye İle Model Ortaklık Önerisi". www.hurriyet.com.tr/gundem/turkiye-ile-model-ortaklik-onerisi-11379487 [Erişim Tarihi: 03.03.2019]

"Türkiye Kosova Masasında". www.hurriyet.com.tr/dunya/turkiye-kosova-masasinda-39088507 [Erişim Tarihi: 14.03.2019]

"Türkiye'nin Kayıp Yılları: Koalisyon Hükümetleri". https://www.yenisafak.com/bilgi/turkiyenin-kayip-yillari-koalisyon-hukumetleri-2629400 [Erişim Tarihi: 07.02.2019]

"Türkiye-Bosna Hersek-Sırbistan Dışişleri Bakanları Ortak Basın Toplantısı". http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bosna-hersek-sirbistan-uclu-danisma-toplantisinin-metni.tr.mfa [Erişim Tarihi: 14.03.2019]

"Ülke Profili: Gürcistan". www.aljazeera.com.tr/ulke-profili/ulke-profili-gurcistan [Erişim Tarihi: 12.03.2019]

ÖZ GEÇMİŞ

2006 yılında Ege Üniversitesi'nde İngilizce hazırlık eğitimi aldım. 2007-2011 yılları arasında Ege Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde lisans eğitimimi gördüm. 2011 yılında İzmir Gediz Üniversitesi'nde Uluslararası Politik Ekonomi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimime başladım ve 2013 yılında "Bir Rant Kaynağı Olarak Petrolün Suudi Arabistan'ın Mevcut İç Politikasına Etkisi" başlıklı yüksek lisans tezini yazarak mezun oldum. 2013 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda doktora eğitimime başladım. Yine 2013 yılında Muş Alparslan Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladım. Halen daha bu üniversitede çalışmaya devam etmekteyim.